

1968/3

၂၆၂၀၀၁၀

၁၀

၁၉၆၈

ენათობი

საქართველოს
ლიტერატურის
ინსტიტუტი

საქართველოს ლიტერატურულ-მხატვრული
და საზოგადოებრივ-კულტურული შტრენა

წელიწადი 45-ე

№ 10

ოქტომბერი, 1968 წ.

საქართველოს საბავთა მწერლების კავშირის ორგანო

10.846

შინაარსი

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი	3
გრიგოლ აბაშიძე — ქართული ჟღერების დღესასწაული	4
ირაკლი აბაშიძე — ვიცინიკობის უჩვეულო ცემელი	5
კონსტანტინე გამსახურდია — ტფილისურ სახელმწიფო უნივერსიტეტის მამ- ნიფიციანე რამბორის აკადემიკოსი ილია ვეჟაშაძე	6
სერგო კლდიაშვილი — ჩვენი ეროვნული დიდება	7
ბენაკოძე ქადაგი — უჩვეულო ჩრდილანი	8
დამიანე მანუჩარიანი — ჩვენი დღე	11
რამაზ ჯაფარიძე — აფხაზი და მთავრის მამული	13
ირაკლი მთავრული — საინფორმაციო ლექსი	14
ლევან გოთაძე — მითრილატი — რომანი. გაგრძელება	15
ოთარ შილაძე — სივრცის კომპოზიცია	62
გრიგოლ ნინოშვილი — ტყუილ-მამა — თეატრული მოთხრობებიდან	70
ნიკოლოზ ჩაჩავაძე — ლექსები	95
ვაჟა-ფშაველას მემორიალი — ლექსები	96
ვახტანგ — ლექსები. თარგმანი ე. ჯაფარიძისა	98
კონსტანტინე პაუტოვიჩი — ოქროს ვარდი. გაგრძელება. თარგმანი გუგუშვილისა	102
ნიკოლოზ — ჩვენი მამა ვიქტორი. ბიოგრაფიული რომანი. გაგრძელება	114

კრიტიკა და პუბლიცისტიკა

გიორგი ნატროშვილი — ცხოვრების უზაბუღი	135
ნოდარ რაბიაძე — „ჯგუფი 47“	146

პახანა ჯაოშვილი — ხალხთროსახლოება და პროგრესი	156
ფილიპე ბერიძე — ლირიკული თქმობების ეპოქა	165
ქეთევან ბურჯანაძე — ზრიბოლ ორბელიანის თარგმანები	169
ვლადიმერ გავუა — ზრბოლა უმბალესი განათლებინასთვის რემოლუციამ	176
დელ საბართველოში	182
მანანა ასათიანი — იოსებ თბილელის გიოგრაფიქსათვის	188
ღია წიბილი	188

156
165
169
176
182
188

მთავარი რედაქტორი ელგუჯა შალრაძე

სარედაქციო კოლეგია:

- ირ. აბაშიძე, დ. ბენაშვილი, დ. გაშეზარდაშვილი, შ. ლებანიძე, ბ. ფლენტი, ა. სულაყური, ა. ქუთათელი, ე. ყიფიანი (პ/მგ. მდივანი), ს. შანშიაშვილი, დ. შენგელია, ვ. წულუკიძე, ო. ჭილაძე, რ. ჭაფარიძე, გ. ჭიბლაძე.

ტექნედაქტორი რ. ჩაკვტაძე

ხელმოწერილია დასაბეჭდად 31/X-68 წ.
ქალღლის ზომა 70×108. ანაწყობის ზომა 71/4×121/2. ფიზიკურ ფორმათა რაოდენობა 12. პირობით ფორმათა რაოდენობა 16. უე 02550. ტირაჟი 9.600. შეკე. № 3296.

რედაქციის მისამართი: თბილისი, რუსთაველის პროსპექტი № 12.

ბელაფონები: რედაქტორის — 98-55-11, პ/მგ. მდივნის — 98-55-18, განყოფილებების — 98-55-15, 98-55-17, 98-55-20.

საქ. კვ ცკ-ის გამომცემლობის სტამბა თბილისი, ლენინის ქ. № 14.

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს!

ქართული ხალხი დიდი ზეიმით იხდის თავისი სახელოვანი პირშმოს, უმაღლესი განათლების უდიდესი კერისა და ღვაწლმოსილი ვეტერანის—თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ნახევარსაუკუნოვან იუბილეს.

მსოფლიოში მწვლად მოიძებნება კულტურისა და განათლების კერა, რომელსაც ისტორიისათვის ასე მოკლე დროის მანძილზე იმდენი დირწეული საქმე გავეყთებინოს თავისი ვრისათვის, წრამდენიც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა გააკეთა. მან არამარტო ბრწინვალედ განახორციელა ქართული ხალხის სანგრძლივი გამოცდილება უმაღლესი განათლების, მოუოლებული კოლხეთის, გელათისა და იუალთის აკადემიების, არამედ, იგი მისაბამი შატალითიც შეიქნა თანამედროვე ცივილიზებული მსოფლიოს მრავალი უნივერსიტეტისათვის. ამან განაპირობა თბილისის უნივერსიტეტის ჭეშმარიტად მსოფლიო რეზონანსი.

საბჭოთა ხელისუფლების წლებში გაზრდილი და დავაუკაცებული თბილისის უნივერსიტეტი მშობელი ღედა გახდა თითქმის ყველა უმაღლესი სასწავლებლისა, რომლებიც ამჟამად საქართველოს რესპუბლიკას აშშვენებენ და ჩვენს ახალგაზრდობას დრმა მეცნიერულ ცოდნას აძლევენ. თბილისის უნივერსიტეტი რომ არ ვოფილიყო, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემია ვერ შეიქმნებოდა.

თბილისის უნივერსიტეტი გადაიქცა მთელი ქართული მეცნიერებისა და კულტურის სიმბოლოდ!

ნახევარი საუკუნის მანძილზე უნივერსიტეტის მიერ აღზრდილი ათი ათასობით მაღალკვალიფიციური კადრები უდიდესი წარმატებით მუშაობენ სახალხო მეურნეობისა და კულტურის ყველა დარგში, ბევრი მათგანი სახელოვნად შეთაურობს თანამედროვე მეცნიერების აღიარებულ სკოლებს.

თბილისის უნივერსიტეტმა დიდი როლი შეასრულა ქართული ლიტერატურის განვითარებაში. მის კვლევებში აღიზარდა ქართული საბჭოთა მწერლობის მრავალი გამოჩენილი წარმომადგენელი.

დღევანდელი იუბილე მართლაც საოველთაო-სახალხოა, მთელი ერის დიდი ზეიმი!

და ამ საზეიმო, სასახარული დღეებში, მთელ ქართველ ხალხთან ერთად, ჩვენ ერთხელ კიდევ დიდი საუკარულითა და პატივისცემით ვიხსენიებთ თბილისის უნივერსიტეტის პირველ დამაარსებლებს, რომლებსაც ივანე ჯავახიშვილი ედგა სათავაში; დიდი საუკარულითა და პატივისცემით ვიხსენიებთ უნივერსიტეტის პირველ რექტორს პეტრე მელიქიშვილს, პროფესორ-მასწავლებელთა პირველ ფორუმს, ყველა იმ სახელოვან ადამიანს, ვინც თავისი ნიჭით, შრომით, პატრიოტული თავდადებით ვსახურა უმაღლესი განათლების ამ დიდ კერას ნახევარი საუკუნის მანძილზე.

მთელ ქართველ ხალხთან ერთად ჩვენ მზურვალედ მივესალმებით თბილისის უნივერსიტეტის კოლექტივს, რომელიც საუნივერსიტეტო განათლებას ასე წარმატებით

აძლევს მოსწავლე ახალგაზრდობას; მივესალმებით უნივერსიტეტის ნიჭიერ სტუდენტობას, რომელიც თანამედროვე რთული მეცნიერების დრმაღ დაუფლებასთან ერთად მკვლევარულ ვიწრობას თავისი იდეურ-პოლიტიკური მომზადების დონეს.

გუნტრებთ მას—ქართული მეცნიერებისა და კულტურის სახელოვან პედროშენ—თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს ახალ დიდ გამარჯვებებს!

ახალი და დიდება ჩვენს სახელოვან, საამაყო თბილისს—მშობლიურ უნივერსიტეტს!

უურნალ „მნათობის“ ხარედაქციო
კოლეგია და რედაქცია

ქართული კულტურის დღესასწაული

50 წლის წინათ ივანე ჯავახიშვილის თაოსნობით განხორციელდა ჩვენი ხალხის დიდი ხნის ოცნება. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსება იმდროისათვის ჩვეულებრივი მოვლენის ფარგლებს ცილდებოდა და ჩვენი ხალხის ისტორიის ახალი ეტაპის დასაწყისს მოასწავებდა.

ნახევარი საუკუნე ვავიდა უნივერსიტეტის დაარსების დღიდან. ნახევარი საუკუნე საერთოდ დიდი დრო არ არის და მით უფრო მეცნიერებისათვის. მეცნიერულ კვლევას, ახალი სკოლების შექმნასა და ჩამოყალიბებას დიდი დრო და ტრადიცია სჭირდება.

მაგრამ ჩვენი უნივერსიტეტის სასახელოდ უნდა ითქვას, რომ დროის ამ მკირე მანძილზედაც მან მყარი საფუძველი შეუქმნა ქართული მეცნიერების განვითარებას, მხარი გაუსწორა მსოფლიო მეცნიერების საუკეთესო დონეს და თავისი მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა მეცნიერების მრავალი დარგის ბევრ მიღწევაში. ქართველი ხალხის ბუნებრივმა ნიჭიერებამ, რომელსაც დიდი ხნის განმავლობაში ასპარეზი და გასაქანი არ ჰქონდა, სწორედ თბილისის უნივერსიტეტში ვაშალა მძლავრი ფრთები.

ჩვენი ინსტიტუტები და სამეცნიერო დაწესებულებები, რომლებიც უნივერსიტეტის ღვიძლი შვილები არიან და რომლებითაც მოფენილია ჩვენი რეპუტაცია, თავიანთ მნიშვნელოვან სიტყვას ამბობენ მეცნიერების ყველა დარგში. უნივერსიტეტი არა მარტო სპეციალისტებს უზრდის ჩვენს ქვეყანას. აქ იზრდებიან და ვაყვანდებიან ქართველი ხალხის შემოქმედი ძალებიც. ქართული მწერლობის უკანასკნელი თაობები სწორედ უნივერსიტეტის პირმშობები არიან და ისინი არა მარტო თავიანთი განათლების გამო უმადლიან უნივერსიტეტს, არამედ იმ განსაღი პატრიოტული სულის გამოც, რომლითაც ისინი ქართული მეცნიერების ტიტანმა აღზარდა.

ქართული მწერლობა ამჟამს უნივერსიტეტის მიერ აღზრდილი ათასობით სხვადასხვა დარგის სპეციალისტების მაღალი კვალიფიკაციით. მაგრამ ჩვენთვის განსაკუთრებით ძვირფასია ქართული და მისი მონათესავე ენების, მრავალსაუკუნოვანი მშობლიური ლიტერატურის შესწავლისა და კვლევის მასშტაბი და მაღალი დონე.

თბილისის უნივერსიტეტი დიდხანია ჩვენი სულიერი ცხოვრების განუყრელ ნაწილად იქცა. იგი ქართველი ხალხის სიბრძნისა და გონების, მისი დიდი შემოქმედებითი შესაძლებლობის საუკეთესო გამომხატველია და ქართვე-

ლი მწერლების სურვილია, სულ უფრო მაღლა გაბრწყინდეს ეს დიდი ჩიჩქა-
დანი ჩვენი ცოდნისა და განათლების, ნიქისა და შემოქმედებისა.

გრიგოლ ავაშიძე

მწერალი

სახელმწიფო პრემიის ლაურეატი

მეცნიერების უძრობი ცეცხლი

განუსაზღვრელია ჩვენი სიყვარული ჩვენი მშობლიური უნივერსიტეტისადმი; მისი აღზრდილების სიყვარული ზომ მით უფრო.

იგი სულ რაღაც რვა წლისა იყო, როცა მე მის კარებს მივაღექი, „სიბერძნის მეტყველების ფაქულტეტზე“.

კათედრებსა და საკურსო საგნებს ჯერ კიდევ სათავეში ედგნენ თვით უნივერსიტეტის დამაარსებლები: ივანე ჭავჭავაძე, კორნელი კეკელიძე, დიმიტრი უზნაძე, აკაკი შანიძე, შალვა ნუცუბიძე, გიორგი ახვლედიანი, გიორგი ჩუბინაშვილი, გრიგოლ წერეთელი... ჯერ კიდევ ჯანდონით, ახალგაზრდული ენერგიით სავსე მეცნიერები. ახლებურად სწავლებას ექსპერიმენტები ჯერ დაწყებული არ იყო და ლექციები ძველებურად, კლასიკურ ფორმაში მიმდინარეობდა.

მეცნიერებაში შედიოდნენ ახალი ძალები. ის-ის იყო თავის პირველ ლექციებს კითხულობდნენ: სიმონ ჯანაშია, არნოლდ ჩიქობავა, კოტე ბაქრაძე, ვარლამ თოფურია, სიმონ ხუნდაძე, ბიძინა რამიშვილი, მოსე გოგიბერაძე...

ყველა დარგის უმაღლესი სწავლება მაშინ მხოლოდ უნივერსიტეტის შენობაში იყო თავმოყრილი და ჩვენც, სტუდენტებიც, ჩვენი საგნების გარდა, სხვა საგნებშიც ვესწრებოდით ლექციებს სურვილისამებრ. ქიმიის, ფიზიკის, მათემატიკის, ეკონომიკის ფაქულტეტებიდან ბევრი სტუდენტი ესწრებოდა ივანე ჭავჭავაძის, დიმიტრი უზნაძის, შალვა ნუცუბიძის ლექციებს.

უნივერსიტეტს მაშინ არ გააჩნდა საერთო საცხოვრებელი და საგნებს ბევრი ჩვენგანი სასაფლაოებზე ვამზადებდით ხოლმე გაზაფხულზე. მე ვერის სასაფლაოზე დავდიოდი, ახლანდელ კიროვის ბაღში. იქ ესვენა დანიელ ჭონქაძე, ლაერენტი არდაზიანი და გიორგი ქუჩიშვილის დედა. ჩვენ მათ მუდროებას არ ვურღვევდით და იქვე, გვერდით, პირველ მსოფლიო ომში დაღუპულ ვიღაც რუსი გენერლის ძეგლთან ვისხედით ხოლმე. სასაფლაოზე სანიმუშო წესრიგი და სიმშვიდე სუფევდა. და მე ამ სამარადისო ძილით დამცხრალი გენერლის საფლაოც მაგონებდა, მგონი, ლესინგის სიტყვებს:

«Вечный мир возможен только на кладбище».

ტრამვაის ხაზი ზედ უნივერსიტეტის წინ მთავრდებოდა. აქვე თავდებოდა ქალაქიც. ახლანდელი ვაკის დასახლება მაშინ ჯერ კიდევ ხსენებაშიც არ იყო. დღეს ვერც კი წარმოიდგენთ, როგორი იყო მაშინ ვარაზისხევი, მთელ მანძილზე, და განსაკუთრებით უნივერსიტეტის წინ. იგი ნამდვილად დიდი სანაგვეე ყუთი იყო, რომელსაც დროდადრო რეცხდა ხოლმე გაზაფხულის წვიმები და ნიაღვრები. მე მაშინ ვარაზისხევი ვცხოვრობდი, იქ, სადაც ახლა დიდი სახლებია წამოქიმული, ახლანდელი მშვენიერი ხიდის ძირას.

მაგრამ ეს მოგონებები სხვა დროს...

სულითა და გულით მივულოცავ ჩვენს სახელოვან იუბილარს ამ დღე-

ბულ დღესასწაულს, დაარსებიდან ორმოცდაათი წლის შესრულებას. ეს მისთვის მხოლოდ სიჭაბუკის წლებია. მსოფლიოს დიდი უნივერსიტეტები არსებობის ასეულ წლებს ითვლიან... მაგრამ ჩვენს უნივერსიტეტს კეთილმოიყვანა იუბილე, მისი დიდი ეროვნული მნიშვნელობის გამო.

ეს მნიშვნელობა კი განუსაზღვრელია, შეიძლება უფრო დიდიც და მეტიც, ვიდრე შემდეგ მეცნიერებათა აკადემიის დაარსების მნიშვნელობა. მან, უნივერსიტეტმა, პირველმა მოუყარა თავი საქართველოში ჩვენს სამეცნიერო ძალებს და შეიდასი წლის წინ დანგრეულ და ჩამჭრალ ქართული აკადემიების კერაზე კვლავ აღანთო მეცნიერების უქრობი ცეცხლი.

ირაკლი აბაშიძე

პოეტი-აკადემიკოსი, შოთა რუსთაველის
პრემიის ლაურეატი

ტფილისურ სახელმწიფო უნივერსიტეტის გახანიფიცირების რეპორტის დასაბუთებისათვის წილობა ვეკუთხებით

გულმხურვალედ ვულოცავ ჩვენს სახელოვან უნივერსიტეტს, მის რექტორს, პროფესორებს, მთელს პედაგოგიურ პერსონალსა და სტუდენტ ახალთაობას სასახელო იუბილეუმს.

ჩერ კიდევ 1917 წელს უნივერსიტეტის დაარსებამდის აკადემიკოსი ნიკო მარტი მოითხოვდა ტფილისში დაარსებინათ ისეთი უნივერსიტეტი, რომელშიაც სწავლება უნდა წარმართულიყო რუსულად.

მე დაუყოვნებლივ გავილაშქრე ნიკო მარტის ყოვლად შეუწყნარებელი წინადადების წინააღმდეგ ჩვენს პრესაში.¹

მერმე ის იყო დიდმა მეცნიერმა და სახელოვანმა მამულიშვილმა პროფესორმა ივანე ჯავახიშვილმა გარს შემოიკრიბა მეცნიერები და ამ დიდ საქმეს საფუძველი ჩაუყარა.

ქართული უნივერსიტეტის დაარსების წინააღმდეგ ვილაშქრა კერენსკიმ და იმჟამინდელმა რეაქციულმა მთავრობამ, მაგრამ პროფესორი ივანე ჯავახიშვილი არ შემკრთალა. მან ენერგიული ბრძოლის შედეგად მიიღწია კიდევაც ოდითგანვე დასახულ მიზანს, ბოლოს ის იყო, ქართველ ხალხს ეღივრა ეროვნული უნივერსიტეტი.

განათლების ეს ბრწყინვალე კერა მოემსახურა არა მარტო საქართველოს, მთელი კავკასიის მოსწავლე ახალგაზრდობას.

ივანე ჯავახიშვილს მხარში ამოუდგნენ სახელოვანი ჩვენი მეცნიერები: პეტრე მელიქიშვილი, კორნელი კეკელიძე, აკაკი შანიძე, დიმიტრი უზნაძე, შალვა ნუცუბიძე, ანდრია რაზმაძე, არნოლდ ჩიქობავა, სიმონ ყაუხჩიშვილი, ვარლამ თოფურია, გიორგი ახვლედიანი, პედაგოგების მთელი პლეადა.

დიდ წარმატებებს მიიღწია ჩვენმა უნივერსიტეტმა, მთელს კულტურულ მსოფლიოში სახელი გაითქვეს ჩვენმა მეცნიერებმა. მათი შრომები ითარგმნება რუსეთისა და ევროპის ენებზე.

უმადლესი განათლების ამ კერას მრავალი საუკუნის წინ ჰქონდა დიდი

¹ იხ. ჩემი მერვე ტომი, „ტროსკის ცხენი“.

ტრადიციები. იგულისხმება გელათისა და იყალთოს აკადემიები, რომელთაც საძირკველი ჩაუყარა სულმნათმა დავით აღმაშენებელმა ჯერ კიდევ მეფეთრთმევე ტე საუკუნეში.

გაუმარჯვოს მეცნიერების ბრწყინვალე კერას ტფილისურ სახელმწიფო უნივერსიტეტს! დეე, მარადის ანათებდეს მისგან გამოვლენილი შუქი როგორც ჩვენი, საქართველოს, ისე მთელი საბჭოური ხალხების მოზარდ თაობებს!

გაუმარჯვოს ჩვენ სახელოვან იუბილარს!

კონსტანტინე გამსახურდია

მწერალი-აკადემიკოსი, შოთა რუსთაველის
პრემიის ლაურეატი.

ჩვენი პროვნიული დიდება

ქართულ უნივერსიტეტს ორმოცდაათი წელიწადი შეუსრულდა. ეს ჩვენი დიდი ეროვნული დღესასწაულია. ნახევარი საუკუნის წინათ ასრულდა ქართველი ხალხის დიდების ოცნება. საუკუნეთა განმავლობაში არსებობისათვის ბრძოლაში მრავალი ვასაჭირის გადამტანმა ქართველმა ხალხმა თავისუფლების მოპოვების პირველ დღეებშივე ცხადპყო თავისი ენერგია და ტალანტი.

როგორც ყინულის საფარველქვეშ არ წყდება მდინარეში სიცოცხლე და, ვადაიწმინდება თუ არა ზედაპირი, მაშინვე გამოჩნდება მისი ანკარა დინება, ისე გამოჩნდა უნივერსიტეტის გახსნისთანავე ერის სიცოცხლისუნარიანობა.

უნივერსიტეტის დაარსებას ჩვენი ხალხი სულიერად და ინტელექტუალურად მომზადებული შეხვდა. ის, თურმე, ისტორიული აუცილებლობა და კანონზომიერება იყო. ნამდვილ სასწაულს ჰგავდა ის ამბავი, რომ ჩვენს ხალხს უკვე საკმაოდ ჰყოლოდა თავისი ეროვნული მეცნიერული კადრები. ისე იყო, თითქოს ისინი ჩასაფრებული ყოფილიყვნენ და მხოლოდ ელოდებოდნენ იმ დღის გათენებას, როცა დიდ ეროვნულ სარბიელზე გამოსვლის დრო დადგებოდა. რა განუზომელი იყო ჩვენი სიზარული, როცა დავინახეთ, რომ მეცნიერების ყველა დარგში ჩვენ, თურმე, არა ერთი და ორი დიდი სწავლული გვეყავდა! რამდენი ბრწყინვალე და უკვდავი სახელი ჩამოვთვალო! მაგრამ ვინ არის ისეთი, რომ მათი სახელები არ იცოდეს! და განა მარტო ჩვენს ქვეყანაში, შორს, ჩვენი საზღვრების გადამაღაც!

ის გარდატეხა ქართველი ხალხის ცხოვრებაში, ის შედეგი, რომელიც უნივერსიტეტის არსებობამ მოგვცა, ჰეშმარიტად განუზომელია. ორმოცდაათი წლის მანძილზე მან აღზარდა ათეული ათასობით სპეციალისტი, რომლებიც დღეს შრომობენ ჩვენს ქარხნებში, ფაბრიკებში, სოფლის მეურნეობაში, სამეცნიერო დაწესებულებებში, უმაღლეს და საშუალო სასწავლებლებში.

ჩვენი უნივერსიტეტი დღეს, როგორც თანასწორუფლებიანი, მხარში უდგას მსოფლიოს ყველა სახელგანთქმულ უნივერსიტეტს, ჩვენი მეცნიერება დღეს მსოფლიო სარბიელზეა გამოსული და შარავანდდით მოსავს ქართველი ერის სახელს.

თბილისის ქართულმა უნივერსიტეტმა დაუმტკიცა და დაანახვა ყველას, რომ დიდი უნარის მქონეა ჩვენი ხალხი და რომ ქართველ ერს სრული უფლება აქვს იდგეს იმათ შორის, ვინც მსოფლიოს ნათელ მომავალს უმზადებს.

დიდება მათ, ვინც ხორცი შესხა ქართველი ხალხის სანუკვარ ოცნებათ/ დიდება მათ, ვინც ფართოდ გაუხსნა უნივერსიტეტის კარები ჩვენს ახალგაზრ- დობას! დიდება მათ, ვინც გუშინ იღწვოდა და დღეს იღწვის ჩვენთვის ამ ძველ ფას და საყვარელ ტაძარში დიდება მათ, ვინც მისი შუქით ნათელი მოძველი- საყენ გზას უნათებს ქართველ ერს!

სირგო კლიაშვილი
მწერალი

უძრობი ჩირაღდანი

თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის იუბილე ქართველი ხალხის დი- დი ეროვნული დღესასწაულია. ნახევარი საუკუნის წინათ, ოქტომბრის დია- დი ეპოქის ამობრწყინებასთან ერთად, ანათო ჩვენი სულიერი კულტურის ეს უქრობი ჩირაღდანი, რომელმაც აღორძინა და განაახლა საუკუნეთა სიღრ- მიდან მომდინარე სახელოვანი ტრადიციები ქართული მეცნიერული აზროვ- ნებისა და უმაღლესი განათლებისა, საკმარისია მარტო გელათისა და იყალ- თოს აკადემიათა ვახსენება, რომ ნათლად წარმოვიდგინოთ, თუ რაოდენ ძვე- ლი და მდიდარია ეს ტრადიციები, რომლებიც ვერ ჩაახშო ვერც უცხოელ დამპყრობელთა სისხლიანმა შემოსევებმა, ვერც თვითმპყრობელობის ბარბა- როსულმა კოლონიზატორულმა პოლიტიკამ.

ძაგრამ ქართველი ხალხის შემოქმედებითი გენიის, მისი უშრეტი სულიე- რი ენერჯის მთელი ძალდონით ამოქმედება, თავისუფალი და შეუფერხებე- ლი აღმავლობა შესაძლებელი გახდა მხოლოდ ჩვენს ნათელ ეპოქაში. ამგვარი ყოვლისმომცველი აღორძინების საუკეთესო გამოხატულებაა თბილისის სა- ხელმწიფო უნივერსიტეტი, რომლის კეთილწყაფელი შემოქმედებით დრმად არის აღბეჭდილი თანამედროვე საქართველოს მატერიალური და სულიერი ცხოვრების გამოუკლებლივ ყოველი დარგის განვითარება. შეიძლება გადაუ- ქარბებლად ითქვას, რომ ჩვენი დროის მთელი მოაზროვნე და შემოქმედი სა- ქართველო აღზრდილი და გამოწრთობილია თბილისის უნივერსიტეტის მიერ.

განუზომელი და ფასდაუდებელია ჩვენი ეროვნული კულტურის ამ უქ- ძლავრესი კერის დამსასურება, კერძოდ, თანამედროვე ქართულ მწერლობის წინაშე. ქართული საბჭოთა ლიტერატურის შამოძრავებელ ძალთა დიდი უმრავ- ლესობა სწორედ უნივერსიტეტის კედლებშია ნაზიარები მაღალ პროფესიულ კულტურას, ნათელ პატრიოტულ და ჰუმანისტურ შეგნებას, კეთილშობილურ მოქალაქეობრივ და ზნეობრივ იდეალებს. უნივერსიტეტმა აღუზარდა და გა- ნუზხადა ქართულ მწერლობას მაღალი გემოვნებისა და მრავალმხრივი სულიე- რი ინტერესების მკითხველთა ფართო აუდიტორია, რომლის გარეშეც შეუქ- ლებელი იქნებოდა ლიტერატურის განვითარების ასეთი ტემპი და მასშტაბე- ბი, მისი ასეთი სისხლხორცეული კავშირ-ურთიერთობა ცხოვრებასთან, სა- ზოგადოებრივ სინამდვილესთან, ხალხის სულიერ სამყაროსთან.

უნივერსიტეტის კედლებში ჩამოყალიბდა მწყობრ მეცნიერულ დისციპ- ლინად ქართული ფილოლოგია, მრავალსაუკუნოვანი ქართული მწერლობის მარქსისტულ-ლენინური ისტორია, ესთეტიკური აზროვნება და ლიტერატუ- რის თეორია, რამაც დიდად განაპირობა ჩვენი მწერლობის წარმატებანი, მი- სი სწორი ორიენტირება მხატვრული აზროვნებისა და შემოქმედების ურთუ- ლეს საკითხებში.

უნივერსიტეტის წიაღიდან უწყვეტ ნაკადად შემოდინ ქართულ მწერლობაში ახალი და ახალი შემოქმედებითი ძალები, რომლებიც თემებისა და სახელების ახალი სამყაროთი, მხატვრული შეტყვევების ახალი საშუალებებით აღჭურვებენ და ამრავალფეროვნებენ მშობლიურ ლიტერატურას. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებით აღსანიშნავია უნივერსიტეტის ახალგაზრდა მწერალთა წრის მუშაობა, რომელიც ოც წელიწადზე მეტი ხნის განმავლობაში განუწყვეტლივ წარმოებს უნივერსიტეტის რექტორატის, პარტიული და კომკავშირული ორგანიზაციების, პროფესორ-მასწავლებელთა კოლექტივისა და მთელი სტუდენტობის აქტიური დახმარებისა და მზრუნველობის ვითარებაში.

ამ წრეში და მისი პერიოდული ორგანოს, აღმანახ „პირველი სხვიის“ ფურცლებზე მიიღეს პირველი შემოქმედებითი ნათლობა და წართობა ახალგაზრდა პოეტების, პროზაიკოსების, დრამატურგების, მხატვრული თარგმანის ოსტატების, ლიტერატურისმოძნეებისა და კრიტიკოსების მთელმა თაობამ, რომელიც ახლა ქართული მწერლობის ძირითად მამოძრავებელ ბირთვს შეადგენს და რომლის შემოქმედებითი მოღვაწეობის გაუთვალისწინებლად ყოველად შეუძლებელია მსჯელობა თანამედროვე ქართული ლიტერატურის შესახებ.

განა შეიძლება წარმოვიდგინოთ ომისშემდგომი პერიოდის ქართული პოეტური კულტურა იმ დიდი და ძვირფასი შემოქმედებითი წვლილის გარეშე, რომელიც შეაქვთ ჩვენი პოეტური ხელოვნების საგანძურში ანა კალანდაძეს, მუხრან მაჭავარიანს, ოთარ ჭილაძეს, შოთა ნიშნიანიძეს, თამაზ ჭილაძეს, ჯანსუღ ჩარკვიანს, ნოდარ გურუშიძეს, ტარიელ ჭანტურიას, გივი გეგეჭკორს, ემზარ კვიციანიშვილს, ვახტანგ ჯავახიძეს, ნაზი კილასონიას, მედეა კახიძეს, ლიანა სტურუას, აკაკი გეგეძეს, ჯანსუღ ნიჭაბაძეს, ზაურ ბოლქვაძეს, რეზო ამაშუკელს. დილარ ივარდავას, ნელი გაბრიძიძეს და მრავალ სხვას. სხვადასხვაგვარია თვითონული მათგანის პოეტური სამყაროც, ნიჭიერებისა და მხატვრული ოსტატობის დონეც, პოეტური ხმაც და ხელწერაც. მაგრამ ახალი ქართული ლექსის ნიჭიერ ოსტატთა მთელი ეს ანსამბლი თავისი შთაგონებული შრომით ძირითადად განსაზღვრავს ქართული პოეტური ხელოვნების დღევანდელს და, მიუთმეტეს, ხვალისდღელ დღეს.

თუ ქართული მწერლობის განვითარების დღევანდელი პროცესისათვის დამახასიათებელია მხატვრული პროზის ყანრების დაწინაურება და იმ დისპროპორციის დაძლევა, რომელიც დიდი ხნის განმავლობაში არსებობდა ქართულ პოეზიასა და პროზას შორის, ამაში უდავოდ დიდი ღვაწლი მიუძღვის ბელეტრისტთა იმ ახალ თაობას, რომელმაც „პირველი სხვიის“ ფურცლებზე აიღვა ფეხი. ესენი არიან: რევაზ ჯაფარიძე, ნოდარ დუმბაძე, არჩილ სულაჯაური, რევაზ ინანიშვილი, თამაზ ჭილაძე, რეზო ჭეიშვილი, მერაბ ელიოზიშვილი, გურამ გეგეშიძე, თენგიზ გოგოლაძე, გურამ გოგიაშვილი, გიორგი ლაბაძე და სხვ. მათმა რომანებმა, მოთხრობებმა და ნოველებმა დიდი სიახლე და მრავალფეროვნება შეიტანეს ქართულ მწერლობაში. საკმარისია თუნდაც იმის აღნიშვნა, რომ ამ ბელეტრისტთა სახელებთან არის დაკავშირებული ქართულ მხატვრულ პროზაში ქალაქური ყოფის, ჩვენი ინტელიგენციის, ახალგაზრდობის შრომითი და სააზროვნო ცხოვრების თემატიკის ხვედრითი წონის გაზრდა, გადალახვა იმ ხანგრძლივი ცალმხრივობისა, როდესაც ქართული პროზა მხოლოდ სოფლური თემატიკით იყო შემოფარგლული. უნივერსიტეტის ახალგაზრდა მწერალთა წრეში დაიწყო შემოქმედებითი ცხოვრება ნაადრევად ჩამქრალმა ისეთმა ნიჭიერმა ახალგაზრდებმა, როგორებიც იყვნენ გურამ რჩეულიშვილი და ნოდარ ჩხეიძე.

თვალსაჩინო წვლილი შეაქვთ თანამედროვე ქართული დრამატული მწერლობის განვითარებაში გიორგი ხუბაშვილსა და აკაკი გეწაძეს, რომლებიც პირველად მკითხველთა საზოგადოების წინაშე „პირველი სხივის“ მწვეთარბის წარდგენენ. დიდად ნაყოფიერად მუშაობენ მხატვრული თარგმანის დარგში თავს ჩვენჯელი, მაგალი თოდუა, ვახუშტი კოტეტიშვილი, გურამ გოგიაშვილი, ჯორჯანაძე და სხვ., რომლებმაც უცხოური ლიტერატურის მრავალი საუკეთესო ნიმუშით გაამდიდრეს ქართული წიგნის თარო.

დიდ მცენიერულსა და ლიტერატურულ-კრიტიკულ მოღვაწეობას ეწევიან ახალი თაობის ის ლიტერატორები, რომლებიც წლების განმავლობაში მონაწილეობდნენ უნივერსიტეტის ახალგაზრდა მწერალთა წრის მუშაობაში. ესენი არიან: მაგალი თოდუა, ზურაბ ჭუმბურიძე, თენგიზ ბუაჩიძე, გიორგი ხუბაშვილი, გივი ვარდოსანიძე, რევაზ თვარაძე, ტარიელ კვანცილაშვილი, რომან მინიშვილი და სხვები.

ცხადია, ამ წერილის ფარგლებში ჩვენ არავითარი პრეტენზია არა გვაქვს, რომ თუნდაც ზოგადად და მიხსლოებით დაეახასიათოთ და შევაფასოთ შემოთღასახელებული პოეტების, პროზაიკოსების, დრამატურგების, მხატვრული თარგმანის ოსტატების, კრიტიკოსებისა და ლიტერატურისმცოდნეების შემოქმედებითი მოღვაწეობა. თვით ეს ჩამოთვლა და დასახელება არ არის სრული და ამომწურავი. მაგრამ თავისთავად ამ სახელების ერთობლივად გახსენება ნათელ წარმოდგენას იძლევა იმის შესახებ, თუ რაოდენ მაღალნიჭიერი ცვლა და შევსება მისცა დღევანდელ ქართულ მწერლობას თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტმა. შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ არამარტო საქართველოში, არამედ მთელ ჩვენს საბჭოთა საშრობლოში არ არსებობს დამწყებ ლიტერატორთა ისეთი შემოქმედებითი გაერთიანება, რომელსაც ესოდენ ძვირფასი წვლილი შეჰქონდეს თავისი ეროვნული მწერლობის განვითარებაში.

ახლა, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის სახელოვანი ნახევარსაუკუნოვანი იუბილეს დღეებში, გამოიცა აღმანახ „პირველი სხივის“ მორიგი ახალი წიგნი, რომელიც კიდევ რამდენიმე ნიჭიერ ახალგაზრდა მწერალს წარუდგენს მკითხველ საზოგადოებას.

ის ჭანსალი და ცხოველმყოფელი შემოქმედებითი ატმოსფერო, რომელიც განუყოფლად სუფევს ჩვენი უნივერსიტეტის მოღვაწეობის ყოველ დარგში, არის უპირველესი საფუძველი და საწინდარი, კერძოდ, უნივერსიტეტის ახალგაზრდა მწერალთა წრის თვალსაჩინო წარმატებისა.

ჩვენი დედაქალაქის შუაგულში ამაყად და მომხიბლველად დგას თეთრი შენობა, რომელსაც ხალხმა „მცენიერების ტაძარი“, „სკოლის ჩირაღდანი“ შეარქვა. დიდი სასიყვარულით და რწმენით აშენებდა ამ „ტაძარს“ მოწინავე ქართველი ინტელიგენცია უკვდავი ილია ჭავჭავაძის მეთაურობით, რომელიც ცარისტული რეაქციის სუსხიან ხანაში შთაგონებულად ოცნებობდა ქართული უმაღლესი განათლების აღორძინებაზე, ეროვნული უნივერსიტეტის დაარსებაზე.

ლაღად აღმართული ამ თეთრი თაღებიდან სინათლის, სიკეთის, სისპეტაკის შუქი ეფინება მთელ საქართველოს, წვდება და ეუფლება ქართველი ხალხის გონებისა და გულის, მისი მთელი სულიერი ცხოვრების სიღრმეებს. იგი კაშკაშებს ნათელი გონიერებისა და სულიერი მშვენიერების უქრობ ჩირაღდნად.

დაე, მარად ენთოს ეს ჩირაღდანი!

ბასარიონ ქაღანი

მწერალი

ჩ ვ ე ნ ი დ ე დ ა

ჩემი ბავშვობა მჭიდროდ არის დაკავშირებული იმ თეთრ შენობასთან, რომელსაც ერთ დროს სათავადაზნაურო გიმნაზია ეწოდებოდა და დღეს შიგ ქართული სახელმწიფო უნივერსიტეტია მოთავსებული.

ჭადრები, მის წინ რომ შრიალებენ, ამ თეთრი სახლის ამშენებელმა ნიკო ცხვედაძემ მაშინ ჭერ კიდევ პირველკლასელ მოწაფეებს დაგვარგვევინა, ერთი მათგანი ჩემი დარგულიცაა. ჩვენ და ეს ხეები ერთიმეორის თვალწინ ვიზრდებოდით. ჩვენ ვსწავლობდით, ისინი კი შრიალებდნენ.

და დღეს, როცა ამ დიდებულ შენობას ჩაუვლი ხოლმე, გული უნებლიედ შემიტოკდება. შევდგები და არ შემიძლია გრძნობით არ ავხედო მის თეთრ კედლებს, არ შემიძლია არ წარმოვიდგინო, ან არ შევიარო იმ აუდიტორიებში, სადაც ერთ დროს ჩვენი კლასები იყო მოთავსებული.

არ შემიძლია წუთით არ შევდგე ამ ჭადრების ჩრდილქვეშ, არ მივეალერსო, ხელით თუ არა, თვალთ მანძი იმ ჩემ ნარგავს, რომელიც დღეს უზარმაზარ ხედ ქცეულა.

გუშინდელ დღესაც მახსოვს ის ზამთრის დილა, ატირებულნი, ფეხსაცმელების საწმენდი „ვაქსით“ ხელუბდასკრილნი და გათოშილები რომ მივედით სკოლაში. როგორც, საერთოდ, ყველა გიმნაზიელი, ჩვენც თეთრკანიან ფორმის ქუდს ვატარებდით. ეს თვალში არ მოსდიოდათ დამპყრობლებს, ვიღაც „ტუშმეცები“ რად ვატარებდით საერთო ფორმას, და, აი, „შემელთან“ ტრამეის ვაგონში ზურგზემოკიდებულ ჩანთით რომ ავდიოდი, გოროდგოვომ ხელი მტაცა და პოლიციაში გამაქანა. საპოლიციო განყოფილება ეხლანდელ მელიქიშვილსა და ლენინის ქუჩების გასაყართან იყო მოთავსებული. იქ აუარებელ მოწაფეებს მოეყარათ თავი. თან ტიროდნენ და თან თითებით შავად თითხნიდნენ მელანში გახსნილი „ვაქსით“ თეთრკანიან ქუდებს. პოლიციის პირველი სუსხი მაშინ ვიგრძენი. მას შემდეგ კიდევ უფრო მეჭავრება, მძულს ყოველი დამპყრობი და მოძალადე. აქ, ამ შენობაში ვეზიარე მე სამშობლოს სიყვარულის ტყბილ გრძნობას მთელი შეგნებით. აქ მუშაობდნენ დარაჯებად ნიკო ცხვედაძის სოფლელები, კავთისხეველი გლეხები. ჩვენი ყურისმგდებლები შესვენების დროს ისინი იყვნენ და ჩვენც მამასავით გვიყვარდა ისინი. მეც მიყვარდა არა მხოლოდ ისინი, არამედ თვით კავთისხევეიც, სადაც ხშირად ავდიოდი ხოლმე ჩემ მეგობარ არჩილ მექანარიშვილთან. მთელი დღეები ბაღში ვისხედით და წიგნს ვკითხულობდით, ვდაობდით.

ბავშვები ვიყავით და თავი მოგვჭონდა იმითაც, რომ ჩვენი დარაჯი ტარასა, შვეიცარიის ლივრეაში რომ გამოეწყობოდა და ულვაშებს გადაიგრებდა, მაშინ ის ტარას ბუღბას არა მხოლოდ სეხნია იყო.

გიმნაზია ქალაქკარეთ იყო მაშინ მოქცეული. ირგვლივ მინდვრები და ყანები იყო გადაშლილი. დიუნა ამბობს კოლხიდაში მეზავრობის გამო, რომ თთხ სტიქიას კოლხეთის ტალახების სტიქიაც უნდა მიეუმატოთო. მე კი დავძენ. ზედმეტი არ იქნება თუ ტალახის სტიქიას ვაკის ქარსა და მის ცაშიავარდნილ კორიანტელსაც დავუსართებთ. ეს ტალახი და ეს მტკვრი რა ქმა უნდა ახლა დაძლეულია.

მტკვრის მიზეზი აქ ისიც იყო, რომ ყველაფერი თათრის აგურხანებით იყო ათხრილ-დათხრილი. იმ დროს, როდესაც გუთნეული მიტატობდა და ოროველი იყო გაბმული, იქვე, სულ ახლოს, მეფისნაცვლის კონეოს ყახახები გაქა-

წებული ცხენებიდან მოქნეული ხმლით სხეპავდნენ მიწაში ჩარქობილ წებულს. მაშინ დამამახსოვრდა ყაზახური სიმღერა:

Ой-да в Таганроге,
в Таганроге-да убили казака...

ბუნებრივია, თუ ბავშვებს დიდად გვართობდა ერთიც და მეორეც. გაკვეთილების შემდეგ კიდევ იმითმ ვიგვიანებდი შინ და მშობლებს გულს ვუხეიქავდი.

ჩვენი მეორე მშობლები იყვნენ: ალექსი ჭიჭინაძე, ალექსანდრე მდივანი, დავით კარიჭაშვილი, ლუარსაბ ბოცვაძე, სეით იაშვილი, ნიკო ლორთქიფანიძე, კომპოზიტორი ზაქარია ფალიაშვილი, მხატვარი ალექსანდრე მრეველიშვილი, გიმნასტი გიორგი ეგნატაშვილი და სხვანი და სხვანი, რომელნიც, საგნებთან ერთად, კაცურ კაცობასაც გვასწავლიდნენ.

ეს დიდი პატრიოტები ჯერ კიდევ მაშინ გვიმხელდნენ ჩვენ, პატარა ბავშვებს თავის სანუკვარ ოცნებებს, გვიამბობდნენ, რომ ამ შენობაში უნდა გახსნილიყო მშობელი უნივერსიტეტი. ამ ოცნებაში აღვიზარდე მე და უფროს კლასებში, როცა მხატვრობით, ლიტერატურით და ისტორიით ვიყავი გატაცებული, ეს ოცნება, ცოტა არ იყოს, მართლა ოცნებად მიმაჩნდა. და რას წარმოვიდგენდი, თუ სულ მალე ამ რეალობაღქეუელ საოცნებო უნივერსიტეტის სტუდენტი გავხდებოდი და ჩემი სკოლის ამხანაგები აქ ლექციებს წაიკითხავდნენ.

მაშინ ბავშვი ვიყავი, მაგრამ მაინც მახსოვს გაკვეთილზე როგორ მოიტანა სიტყვამ ოპერის საკითხი და ზაქარია ფალიაშვილმა მოკრძალებულად გავვიმხილა თავისი ჩუმი ოცნება: ჩვენმავე მასწავლებელმა, პეტრე მირიანაშვილმა აბესალომისა და ეთერის ლიბრეტო დამიწერა და მაქვზებს თპერა დაეწერათ. ეს ფანტაზიაც, როგორც ვხედავთ, შემდეგ დიდებულ სინამდვილედ იქცა.

მე ვიცი, კარგად ვიცი, რა ძალა იყო ის ძალა, რაც მათ ამ ოცნებას აბედინებდა. კარგად ვიცი რა ძალა იყო ის ძალა, რაც მათ ოცნებას რეალობად სახავდა. ეს მათი ურყევი პატრიოტული რწმენა იყო, არა, არა, ისინი მართლაც წმინდანები იყვნენ. წმინდანი იყო მა რა იყო ჩვენი ივანე, თვალგადაუწყვლენელი რუსეთის იმპერიაში მიკარგულ-მოკარგულ რაღაც ხუთიოდე პროფესორის იმედით რომ ცოცხლობდა და ამ იმედებს ბოლოს ფრთა შესასხა.

სად იყო მაშინ ქართული ოპერისათვის ოდნავ მაინც შესაფერი შენობა? სად იყო საოპერო მომღერალი? სად იყვნენ დამკვრელები. და აი ასეთ პირობებში ისეთი გრანდიოზული ოპერის შექმნა, როგორიც „აბესალომ და ეთერი“ იყო, მართლაც რომ სასწაულია, და ამ სასწაულების ჩამდენი წმინდანები არიან. მათ რანი არიან?

ივანე ჯავახიშვილმა (და მისმა მარჯვენა ხელმა — იოსებ ყიფშიძემ) შეახსნა ამ ოცნებას ლალი ფრთები. პეტრე მელიქიშვილმა იღო თავს პირველი ქართული უნივერსიტეტის რექტორობა.

თუ ივანე ჯავახიშვილი ლექციის კითხვის დროს, როგორც იტყვიან, ბრძოლის ველზე დაეცა სწორედ მაშინ, როდესაც უნივერსიტეტს აკადემიაც შეემატა, იოსებ ყიფშიძე უნივერსიტეტის გაფურჩქვნა-გაშლასაც ვერ მოეწრო და თითქმის მისი დაარსების წლებშივე დაიღუპა. ამ წუთს რომ ლექციას კითხულობდა, იმ წუთს საბარგო მანქანაზე დაინახავდით. უნივერსიტეტში მივხილდებოდა წიგნებს, კარადებს, მერხებს და ათასნაირ ინვენტარს სხვადასხვა საშუალო სასწავლებლებიდან.

ალ. ცაგარელი, ექვთიმე თაყაიშვილი, აკაკი შანიძე, კორნელი კეკელიძე.

დიმიტრი უზნაძე და სხვანიდასხვანი იყვნენ მიზეზნი იმისა, რომ ჩვენი ახალგაზრდობა ხშირად იპარებოდა ყაზარმიდან. ჭარისკაცის ბუშლატჩეკმულებზე ვისხედით მათ ლექციებზე და სულგანაბლნი ვისმენდით. იმ დღეთა მოხატვანებლად დიდხანს ვინახავდი იოსებ ყიფშიძის ლექციას ჟღანშერზე, მაგრამ სამწუხაროდ ბოლოს მაინც საღდაც დაკვარე.

ყოველივე ეს დღეს ისტორიაა, დიდებული ისტორია. ამ ისტორიას სისხლით წერდა ჩვენი ქართველი ხალხი, ამ ისტორიაში ვიყავი მეც მოქცეული ჩემი ბავშვობისა და ჯეელობის დღეებით. ამიტომ მიმაჩნია ჩვენი მშობლიური უნივერსიტეტის, ჩვენი ალმა-მატერის დღესასწაული ჩემ პირად დღესასწაულად. სულითა და გულით ვუსურვებ ჩვენს მეცნიერებს დიდხანს სიცოცხლეს და უნივერსიტეტს კი წარმატებას, წარმატებას და კიდევ წარმატებას.

აქმნა უნივერსიტეტი

მწერალი

აწმყოსა და მომავლის მძებლო...

მოგესალმები, აღმზრდელო დიდო ტაძარო, სიამაყევ ჩვენი კაცობისა, ქართველობისა, მამულიშვილობისა, უძველესი ქართული აკადემიების შუბნათელო მემკვიდრე, საშობლოს მოქირანახულე მამათა ხელით ავიზგიზებულო ბრიალა კოცონო, ერის აწმყოსა და მომავლის მჭედელო, წარსულის დამდასებელო და მექვე ქართული ეროვნული სულისა.

შევხარით შენს ძლიერებას, შენს გაფურჩქვნას, შენს ამაღლებას კაცობრიობის დიდ გადმოსახედზე.

შენს ჭერქვეშ კვლავ აღზრდილიყოს ახალი დროის ივანე ჯავახიშვილი და კორნელი კეკელიძე, შალვა ნუცუბიძე და გიორგი ახვლედიანი, ანდრია რაზმაძე და ივანე ბერიტაშვილი, აკაკი შანიძე და დიმიტრი უზნაძე, გიორგი ლეონიძე და სიმონ ჩიქოვანი...

შენს კედლებში კვლავაც აღზრდილიყვნენ მადიდებელნი მშობელი მიწისა, საქშითა და არა სიტყვით. საუკუნეთა უსასრულობაში შორს გაგეტყორცნოს ის, რის გატანაც აქამდე გვაკლდა, საშობლოს თეთრო მტრედო, ქაროვლის დედის წმინდა მანდილის სიმბოლოვ!

რამაზ ჯაფარიძე

მწერალი

იოსებ ნონეშვილი

ს ა უ ნ ი ვ ე რ ს ი ბ ე ბ ო

თავშესაყართან დგახარ ყველა გზის,
გვერდი ვერაფერს ვერ აგიაროს,
ძველი იყალთოს, ძველი გელათის
დიღბანს ნანატრო შვილო გვიანო.

მომენატრება შენი ალერსი,
შენთან ჩურჩული, ფიჭვის განდობა.
მოგინახულებ და შენს თაღებში
შემხედება ჩემი ახალგაზრდობა...

დიახ, ეს მე ვარ... შენს მაღალ ბჭესთან,
როგორც ტაძართან ქუდმოხდით მდგარი.
სტუდენტთა სიას პირველად ვხედავ
შეკმატებია დღეს ჩემი გვარი.

შემდეგ ხელდასხმა ბრძენთა მსცოვანთა.
პირველი სევდაც, შეტევაც, შებმა...

შემდეგ სისხლიან დელგმის მოფარდნა,
ბრძოლის დიდ გზაზეც დალოცვა შენგან.

შენ გამისინჯე ლექსის ტაშნიკი
და დამანათლე სახელი მგოსნის.
შენგან ახლოს ვართ თუ ცხრა მთას იქით
შევზარით შენს შუქს,
შუბლს ნათელმოსილს.

ეს შუქი — შენი თეთრი ნათელი —
ჭალარა არის მშობელი ხალხის,
ამ შუქში წიგნებს სწერდა ქართველი,
ჰკერაედა დროშებს, ჰკვერაედა სახნისს.

დიდი სიცოცხლე დაქხარის ვიცი
შენს ლამაზ ქალ-ვაჟს, შენს ნაკურთხ მიწას.
თუ მშობელს შვილის სჭირდება ფიცი
მაშინ ეს ლექსი მიიღე ფიცად.

მ ი თ რ ი ლ ა ტ ე

კ ო მ ა ნ ი

22. ქავი მწიფობისა და წყალდიდობისა

მიაქროლებდა ნისლას მითრიდატე, ადრე შევეყაყებულე ჰაბუკი, და ჯერ აუგებ ზომალდებს აჯგუფებდა და ანაწილებდა. მას აწმყოს გრძნობაც არ ღალატობდა, კარგად იცოდა, რომ ჯერ მრავალ ცხენს გამოიცვლიდა, ვიდრე მისი ზომალდიონები ზღვის წყალს მოისხურებდნენ! მაგრამ ფიქრის ზომალდები უკვე მიაქროლებდნენ და ნისლა ცხენიც „ფიქრის“ სისწრაფისა იყო. ბოლოს უკან მოიხედა და გედე ვეღარსად დაინახა, მაშინდა წარმოუდგა ნამდვილი მიზეზი სწრაფვისა. მას „ტრფობის ზომალდები“ მიაქროლებდნენ. აქ სულ სხვა ქარები ჰქროდნენ და სულ სხვა ღელეაც იყო!

თავს შემოსწყრა და გედეს მოუცადა. ბოლოს მანაც დაოთხვითა და აქოშინებით მოაგლო ცხენი.

— შორს გამოვცდით. აქ დაგაყენე ერთ კაცთან, მარტოხელაა.

უკან ერთად წამოვიდნენ. მითრიდატემ დაგვიანებით აღადგინა გედეს ნათქვამი.

— რა სთქვი? ვინ „კაცთან“ დააყენე?

— არის ერთი, მესხი, ოქრომჭედელი, სამკაულების ხელოსანი.

— დიდად მოხუცია?

— არა... ჩემი ხნისაა!

მითრიდატემ გედეს გაწეპილ უღვიშებს გადაჰხედა და ცეცხლი მოეკიდა..

— მერმე უპატრონო შეწირული მიკგვარე მარტოხელას?

— რატომ უპატრონო? ერთად არიან!

— შენ ვადამრეც მე!—სულ განცვიფრდა ტრფიალი—ვისთან ერთად?

— მაშიდა ახლავს, ნენა-მონა. სწორედ შეწირულების მფარველი!

მითრიდატეს გაკვირვება არავის გაუგია, გარდა ცხენისა, ლაგამი ისე ჩამოჰკრა, რომ ადგილზე დაასო, მერმე ბალახოვან შუქაში შეჰყვა გედეს.

საუბრისგან თავი შეიკავა. ისე კი სულ უფრო და უფრო იბნეოდა. ზომალდების რთულ საკითხებში კარგად ერკვეოდა, სქვამგურის უბრიკ-მახრიკში არ დაბნეულა, აქ კი იბნეოდა და კრთებოდა კიდევაც!

შუქას კი რალაც ძველი კედელი აეკიდა, სწორედ მეკრდამდე სწვდებოდა ცხენზე მჯდომს. უნებურად გადაიხედა და ცხენი შეაჩერა.

მრავალნაყარ, დიდფოთოლა ღელვის ძირში, ჭირკზე ლულუფა იჭდა და

შორს, ზღვისკენ იპზირებოდა. მშვილდის კამპზე დასული მზე სახეს უნათებდა. ქალწულის ლანდი სადღაც ლედვის ტოტებში იკარგებოდა და შეწირულს თითქოს ჩრდილი ახლაც თავმოკვეთილი ჰქონდა. ლედვის ფოთლები კი მეწამულად ეკიდნენ ირგვლივ. ქალწულს თვალი ვეღარ მოსწყვიტა ქაბუკმა მაინც შეამჩნია, შორიახლოს ფეხებმორთხმულად და კაბაამოკეცილად ნენა-მონა პირდაპირ ბალახზე იჯდა და თითისტარს კალთაში ატრიალებდა, თან რაღაცას ჩიფჩიფებდა.

იქვე კა, ორფეხა დაზგაში გაჭედო ჯერცხლის დიდ ლანგარს ვიღაც ახალგაზრდა წვეროსანი ოსტატი მისჩერებოდა და საჭრეთელით ქალწულის სახე გამოკყავდა და ვატაკებით ღიღინებდა.

მითრიდატეს თანდათან დაუბრუნდა გარკვეულობის გრძობა. მზერა ხარბად ეწაფებოდა და ადარებდა ცოცხალსა და ლანგარზე ტვიფრულს. თვალმიტაცებულს ახლა სმენა შევლოდა, ჰერ ნათლივ აწვდიდა ნენა-მონას ჩიფჩიფსაც და ოსტატის ღიღინსაც. ჰერ ღიღინმა აჯობა. ჯადოქსელი დაახვია:

— შენი ყოფილა ვალობა —

სადიდებელი მზისა!

ყველა კილოზე წყალობა —

სადიდებელი მზისა!

ვერცხლზე გაღადის მშვენება —

სადიდებელი მზისა!

უნისლო გამოჩენება —

სადიდებელი მზისა!

შენი ყოფილა ტაძარი —

სადიდებელი მზისა!

მერმე ნენა-მონას ჩურჩულმა იძალა და ყველაფერი დაჰფარა, სადიდებელიცა და საგალობელიც.

— შენ, უპატრონო სილამაზის ბატრონო, სად მომიყვანე? რათ აიჩემე? რა სიზმარმა მოგწუსა და მოგაჯადოვა? განა არ იცი, რომ ასეთი მთვარეკაშკაშა სილამაზე ღმერთებს საშინლად სძულთ და უყვართ, სძულთ და უყვართ! ღმერთები კი ვისაც აიჩემებენ, სიყვარულით ან სიძულვილით, იმათ მუდამ სდევთ ფათერაკი! ფათერაკი სდევთ!

დამალე შენი სილამაზე, ამ ვერცხლს გადააბარე, თორემ ქვეყანაზე რამდენი ავი თვალისა ავი გულია! ავი ჩრახვამ მაინც ვის ელი, ვის? ხომ გაიგე, საველავე იქ წასულა, საიდანაც ოდესღაც აფსირტეს მკვლელები მოვიდნენ! აფსირტულას შეწირული! მე შენს დაუმალავ სილამაზეს კი კალთას ვეღარ გადავაფარებ, ვეღარ!

ქალწული კი უძრავად იჯდა მწიფე ნაყოფით დაუფრსული ლედვის ძირში და ზღვაში მშვილდის კამპზე დასულ მზეს უღიმოდა.

უეცრად სულ უბრალო რამ მოხდა: მწიფე ლედვი ჩამოვარდა ხიდან და ლულუფას ფეხებთან დაეცა.

ამან თითქოს უძრაობის ჯადო გაწყვიტა, ლულუფა შეირხა, ნენა-მონა წამოიწია, კედლის იქით, მითრიდატემა ცხენი დასძრა.

შუკის ბოლოში, კედელსა და შექრიან ბექს შორის გრძელი ცალხერგილა იყო გაყრილი. მითრიდატემ აღარ დაუცადა, ვიდრე გედე დაეწოდა და ცალხერგილას ვააცლიდა, ცხენს დეზი ჰკრა და ხერგილზე გადაახტუნა.

ნენა-მონა წამოვარდა და ძერასავით წამოვიდა, მაგრამ ახლოს რომ მოსწყვდა უფლისწულს, ხელი მოიჩრდილა და შუბივით მოღერებულ თითისტარი მიწაზე დააგდო:

— დიდუ! შენ საველაკეს ძმადნაფიცი არა ხარ? შენ გაიხარე, რაც შენი მოსვლით ჩვენ გაგვახარე! თორემ სულ აიფუნგა ჩვენი საქმე, აიჩემა, გინდა თუ არა უნდა წავიდეთ! უნდა ენახო! გული მიგრძნობს! ახლა ლამაზ ქალწულს, ვინ რა იცის, რას უტრძნობს გული?

კიდევ ბევრი იქაქანა გახარებულმა დედაბერმა, მერმე მოჰხედა და გაკვირდა, ლულუფა ამდგარიყო, მაგრამ ოდნავ თავდახრილად, მზისკენ შებრუნებულად იდგა..

— რას დაირცხვინე? აქ მოდი, ლულუფავ! ვერ იცანი? ხედავ, ვინ მოვიდა ჩვენს სანახავად! უიმე, საველაკესა და შენთან ერთად შეწირული!

ახლა ჰაბუკს მოუბრუნდა, მაგრამ არც იგი იყო ნაკლებად დარცხვენილი.

„სულ უპატრონო სილამაზის ბრალია!“—გაიფიქრა ნენა-მონამ და ვაჟი ლეღვის ძირისაკენ იწვია, თან ახლო შეჰხედა.

— დიდუ, როგორ გაზრდილა და დავაყავებულა! ზოგმა ჰაბუკმა რა ვეფხისნახტომიანი ზრდა იცის! — და თავისთვის ანიფხიფდა, სულ ფიქრში ჩამალა სათქმელი. „ამასაც შეჰყრია უპატრონო სილამაზე! ვაჟისთვისაც არანაკლებ სახიფათოა! კიდევ კარგი, რომ იმის „ზღვის ძმობილია!“

ვაჟმა ქალწულს თავაზიანი და მოკრძალებული სალამი სცა და პირველსიტყვის უხერხულობის დასაფარავად ოქროთმოქანდაკეს მიუბრუნდა.

იგიც წამომდგარიყო. მის გვერდელა დგომაზე მითრიდატე მიხვდა, რომ ოსტატი ხეიბარი იყო. წელან ლანძვად წამოჭრილი ეჭვი მოეხალვათა. ლანგარს დაუარა, კარგად შეათვალიერა. ვერცხლის ლულუფამ სულ თვალი მოსჭრა.

— ერთს მოველოდი და ორს შევეყარე! არის მესამეც, მათი დარი—მზე! და ვარ ასე ჩრდილდაკარგული ამ სამთა შორის!

— ნენა-მონამ ვერაფერი ვერ გაიგო, ლულუფამ და ოსტატმა კი დაუფასეს „სამთაშორისი“ ქათინაური. მაინც ლულუფამ, შეკრულ ტუჩ-კბილში კურდღელივით გააბარა ღიმილი.

ორველივ ლეღვის სურნელი იღვა. ზუზუნებდნენ ფუტკრები. ისმოდა წიფობელას ხმადაბალი კრუალი ტრფობის ტალდა ტკბილ ცეცხლად ეღებოდა უფლისწულს. მაგრამ სიყვარული ისეთი ცეცხლია, რომელიც მუდამ ეძებს სატრფოსთან განმარტობებს.

— ოსტატო, ცხენზე ჯდომა შეგიძლია?

— უნდა დავამთავრო! — ხელები აასავსავა ოსტატმა, — სადაც წავა, უნდა წავეყე! შევიძლებ, როდესაც აუცილებელია! თუ წამიყვანთ!

— წადი, მოემზადე! წავიყვან. შენი ოსტატობა მომეწონა!

თვალი გააყოლა წასულ ხეიბარ ოსტატს და ახლა ქალებს მოუბრუნდა:

— ხომალდი წასულია, მობრუნდებამდე ჩემი სტუმრები ხართ! გედე! — ახლა მოშორებით მდგარ შიკრიკს გასძახა, — ეახელ გოგინა სარფელს, გადაეცი, რომ ალკანდრე მუხა-ჯმუხა ციხე-გოფს გამოეზავნოს ხვალვე, თავადაც, როგორც კი მოითავებს პირველმოსავლელ საქმეს, სასახლეს მოეწვიოს! „სინდიოფალასაც“ წამოიყვან ლულუფასათვის, ორსაც ამათვის!

— ორი ცხენი ჰყავთ ამათ!

— ნენა-მონავ, გყავთ? ოსტატს მისცემთ?

— ცხენები, დიახაც! შავლე ხეიბარსაც მივეცი! გზა არა გვაქვს თორემ!

— გზას მე გაგიჩენთ! — უყოყმანოდ მოუჭრა სიტყვა და უფრო შეუძახა, — წადი, მოემზადე. ვიჩქაროთ, თორემ დაგვალამდება!

მაგრამ მოხუცი მამიდის მოტეხა ასე ადვილი როდი იყო.

— სად გვიწვევ, ჰაბუკო?

— მივალთ და ვნახავთ, თუ არ მენდობი?

— დიდუ! შენ კი გენდობი, მაგრამ ეს უპატრონო სილამაზე უნდოა, უნდო! — მაგრამ ახლა ლულუფამ შეკრა მოშვილდული წარბები და დედაბერს თითისტარზე ძაფი შეაწყვიტა. ნენა-მონა უსიტყვოდ გაბრუნდა, ძაფი ჩასვენა და ავი თვალის გამოსალოცის ჩურჩულით ჯარგვალისაკენ წავიდა. გზად ლეღვის დადრეკილ ტოტს თითისტარი გაჰკრა და უნებურად, მწიფე ლეღვი მოარხია.

— ქვას ველაპარაკები! ხეს ველაპარაკები! ეს უპატრონო სილამაზე რა მძიმე, თანდაყოლილი მანკია! გადამდები სენი მაინც იყოს, მაშინ ასე მძიმე არ იქნებოდა! გულო, მორდი შინაშინა!

დედაბერი მასავით ჰრიალა კარს გაეფარა. გედეს წასვლა არავის გაუგია. ახლა ახალგაზრდები მარტონი იყვნენ. მწიფე ლეღვის ჩრდილში ფუტკრები ზუზუნებდნენ. მწიფობელას ხმა უფრო მკაფიოდ ისმოდა.

ლულუფამ ხელმოფარებულად, გუ-

ლისპირიდან, მცირე ეტრათი ამოიღო და ვაჟს თვალარიდებულად გაუწოდა.

— ჩერ წამიკითხე, მერმე გეტყვი პასუხს.

ვაჟმა იცნო თავისი წერილი.

— ნუთუ არ წაგიკითხავს?

— მე ხომ არ ვიცი კითხვა! სხვას კი შენს წერილს აბა როგორ... ისევ შენვე წამიკითხე!

— მხოლოდ ამიტომ მოხვედი?

— ამიტომაც...—თვალეები სულ გარიდა ლულუფამ.

— მაშინ წაგიკითხავ, ან ზეპირად გეტყვი.

— ზეპირად გახსოვს წერილი, რომელიც მე უბეში მეღო?

— ისევ მანდ გქონდეს! ახალს შევთხზავ, — მითრიდატემ აღელვებული ხელი დაახვედრა, ტრფობის პირველი ბართი, თუნდაც წასაკითხავად, უკან აღარ მიიღო. იგი სიყვარულის წაუკითხავ საწინდრად ესახებოდა.

— მე შეთხზული არა მინდა რა! გულიდან ხალასად მოსული, პირველად წამოყივლებული! — ლედვის ფოთლებს უჩურჩულებდა ქალწული.

— მერმე... ასე წაუკითხავად, როგორ იგრძენ?

მაგრამ ასე მთავრის უთქმელად სულ იბნეოდა სათქმელი. რის წაკითხვას ან თქმას მოასწრებდა ხამი ტრფიალი. მწიფე ლედვის მოწყვეტას ჰგავდა მათი გაბანგული სიტყვები. გარედან კდემამოსილებმა ბორკავდა ორივეს, შიგნიდან კი ქურჯნიდა სიმწიფის, ურთიერთ ღტოლვის გრძნობა და მათობელა სურნელი სიახლოვისა.

ზედაც, ხან ისტატი გამოდიოდა და ხელსაწყობების ხალთა გამოჰქონდა, ხან ნენა-მონა მანდიკს აწარამარებდა, ხან ნისლა ჭიხვინებდა და, ვგონებ, იჭვიანობდა.

მითრიდატე გულს ასკდებოდა. ლედვის ლორთქო ნაყარს მშვილდავდა, ხაოიან ფოთლებში სახეს ფარავდა და ეს თითქოს ლულუფას აღერსი იყო. მწიფე ლედვი კი ცვივოდა მიწაზე.

ქალწულმა მცირე ეტრათი ისევ უბე-

ში ჩაიღო, ლედვი ფოთლებზე მოაგროვა, ნისლას მიუტანა.

ცხენმა მიუშვა და თავისი ქვეყნის იწყო ქამა. ახლა ლულუფა ეფერებოდა მიუწვდომელ ქაბუჯის ბედაურს. მაგრამ ახლა, ვგონებ, პატრონი იჭვიანობდა!

მაღე გედეც დაბრუნდა და „სინდიოფალა“ მოიყვანა. მითრიდატემ ნაბდის ძველი თავად გადააძრო და ქალწულს მიჰგვარა.

— მოგწონს?

მაგრამ ლულუფას, არც ცხენი დაუნახავს და არც მისი აღკაზმულობა. მას თვალეებზე წაუკითხავად ნაგრძნობი წერილის ასოხლართული ეფარებოდა. იმის იქით კი „უშხით მნუსხავი ქაბუჯის“ სახე, რომელსაც ისევ გულ-ღვიძლიანად გრძნობდა, როგორც იმ „წაუკითხავად უბეში ნადებ ეტრატს“!

ისინი ტოლები იყვნენ. ხოლო ტოლ ქალ-ვაჟთა შორის, ქალი უოველთვის უფროსია და ქალ-ვაჟობისათვის უფრო მომწიფებული. თუმცა, ჩანს, ორივენი აღრეულა ლედვის ჭიშისანი იყვნენ.

ქალწულმა ესეც იგრძენ და პასუხი არ ვასცა. არავინ ისე მოხდენილად და ხშირად არ იყენებენ სიჩუმის აღღოს, როგორც ქალწულები!

სამაგიეროდ ნენა-მონამ ვერ დაჰფარა თავისი შიშნაკრავი აღფრთოვანება.

— დიდუ! დიოფალის დირსია! მზეთუნახავი რაში თუ შეიძლება, სწორედ ეს ყოფილა! ახლა ამაზე რომ ლულუფა შესვა, თავად დმერთები მოგვტაცებენ. დაილოცა მაგათი სახსენებელი, სხვა თუ არავინ გადაგვეყარა!

— ნუ გეშინია, არავის დავანებებ! — მაგრამ ეს ისე იყო ნათქვამი, ნენა-მონას აკანკალა.

— ლულუფა! ცაგ და ცირავ, გამოაჩინე, აკვანზე ნაბამი ნიშანი გამოაჩინე! — და რადგან ლულუფას „ნიშნის გამოსაჩინად“ ხელიც არ გაუქანებია, თავად მოსწვდა ქალწულის საკინძქეს და ოქროს ძეწკვზე ამბული რძია-რძია კბილები, ბეჭედი და წვრილსამკაული გამოუჩინა.

— სავლაცისია! მისი ნაჩუქარი!

ვაჟი დაიბნა, მაგრამ მაინც მოახერხა.

— ეს ცხენ-უნაგირი კი ჩემგან იყოს! ახლა ნენა-მონა დაიბნა.

— გამდიდრებულხარ, ვაჟო! სავლადი ხომალდი მიეცი, მის დანიშნულს ცხენ-აღკაზმულობას სთავაზობ! სულ მეფური საჩუქრებია! ან დიდი სიკეთისგან არის, ან დიდი ბოროტებისგან!

— მართალს ამბობ, დედილო! ახლა ნულარ ვიგვიანებთ!

დედაბერმა კიდევ დააბირა შეუპოვარი გაჭირი, მაგრამ რომ მოიხედა, ჯერ ღვუღ დადრკა, მერმე თანდათან დაცხრა.

ლულუფა უკვე სინდიოფალას ეალერსებოდა და ამდენ „მზეთუნახავეებს ჟრთად“ დედაბრის ცხელმაც ველარ გაუძლო და ფარულად სიმწრის თუ სიამის ცრემლი გადმოჰყარა.

ხიდან კი ისევ ცვივოდა ლედვი. თუმცა არაფერ არხვედა. მაგრამ რაც მწიფე იყო, იმას რაღა გააჩერებდა!

გდემ ცალკე მოიხელთა მითრიდატე და ჩუმად უთხრა, რომ სასახლიდან ოლთაკე შეაბჯრე არის მოსული, უფლისწულის საძებნელად გამოგზავნილი, თან ტყის მუშების დიდი გუნდი მოუყვანია.

— მერმე? — იამა და არც იამა ვაჟიბედიას.

— აქ არ წამოვიყვანე.

— კეთილი. თქვენ იარეთ. რიონის ფონამდე დაგეწევით! შერ გაბარებ! მერმე ლულუფას ტუბალურ წესით ხელი დაახვედრა უზანგამდე, მაგრამ ქალწულმა არასგზით არ ისურვა, ცხენს თავად, მერცხალივით მოაფრინდა.

ვაჟმა ნისლას ტახტას ნაბადი მოხსნა და ლულუფას მხრებზე მოადგო, თავისი ყაბალახით სახე შეუბურა. ახლა ვერც მიხვდებოდა ვინმე, ქალი იყო თუ ვაჟი ცხენოსანი.

— ახლაც მოგვტაცებენ, დედილო?

— სილამაზე, შვილო. გამჭვირვალეა. შერ რა იცი, ჯერ უღვამი ახლა გეზრდება!

— მე უკვე ვიცი. მაგრამ შერ კიდევ გახსოვს? — უკვე ნაწყენად გააქენწლა და სახეშებურულ ცხენოსანს გაჰხედა.

და, მართლაც, მის სახეზე „გამჭვირვალე“ დიმილი ამოიკითხა. ნაბდის ქვეშ კი „მთვარე-ნათელი“ მკაფიოდ ჩანდა! — აბა, ნულარ დაიგვიანებთ. მე ვზამი დაგეწევით! — და რადგან წასვლაზე გული ეჯიჭრებოდა, გულს გაეჭკა, ნაბდის ძველი მოიგდო, ცხენს მოახტა და გაქტუსლა.

ციხის კარიბჭე ფართოდ იყო გაღებული. ეზოში უკვე დიდი უიარალო გუნდი ირეოდა. ტანადობითა და ღონით დარჩეული, ტალიკ-ტალიკი ბიჭები იყვნენ, ზორბანი და მხარბეჭვამილინი, ტყავსამოსიანნი, ჯღანქალამნიანი. სულ ფეხშიშველანიც ერივნენ, ხელფეხდაკოჭრებულნი, მაგრამ თვალბრიანანი, კატუქოჩრიანები, ბურცულკუნთიანები, ცხვირკეხიანი ხალხი. გოჯი კოლხელის ბრძანებით მოყვანილი მომთაბარენი, მოტყევეარნი, მწყემს-მემწყემსურნი. ლაკადელიცა და ზღვისპირელნიც, ნაჯახებით, წალდებით, ეჩოებით და ცულ-თოხებით „შეიარაღებულნი“.

მათ შემხედვარე ციხის ეზო ევიწროვდა და გალაგნის სიმაღლე ემდაბლა, ბჭეში ანაზღად შემოჭრილ მითრიდატეს. საოცნებოდ ჩინწასულ თვალბეჭვამით ხან „მლაშე მზით“ დარუჯულ მეზღეაურებად „სქვრეტა“, ხან მიძმე აბჯრებში ჩაქედელ „უძღვევლ მხედრებად“.

ღიად მისვლას მოერიდა, მაგრამ ველარც განზე დადგა. მესხურა ჩამოიფხატა, ნაბდის ძველში უფრო ვაგებია და შუა გუნდში ცხენდაცხენ შეიჭრა.

— თქვენი ქირიმე, მზეც-კაცებო, ხეგლეჯიებო, ბელტიყლაპიებო, აბა განსარჩენით და თქვენი ცხოვრებაში გამოყვანა ჩემზე იყოს!

„მზეც-კაცებმა“, „ბელტიყლაპიებმა“ თუ „ხეგლეჯიებმა“ აბა რა იცოდნენ, იყონ ნაბდის ძველში და ფრიად ეუცხოვათ ასეთი გაქაქება. ზოგმა ითაკილა კიდევაც. უსულავაშო ცხენოსანს შეხედეს და ხარხარი აუტყდათ.

— დახედე ამ ღლაპს! ხუმრობაში არ გაგვატრიზავა! — შესძახეს აქეთ-იქიდან.

— ნეტა ვოგოა თუ ბიჭი?

— ღლაბი კი არა, ქოსა ბიჭია! ქალეზის მუსუსობა კი ახლაც ეტყობა წარბებშია! — აროხობდნენ ლაკადელნი.

— მაგან ჯერ სულ არ იცის ქალს ფეხები, სად აბია! — სჭექა ერთმა აჯამელმა.

— ახლა სულ ნუ გამოცხვავთ. იქნებ, ვგეტ ჩვენზე უფრო მხეც-კაცი იზრდება! — ახალმოსულები ხარხართა და ღრიანცელით გარს შემოადგნენ.

— თავად არ ვიცი და, ცხენი კი მართლა კარგი ჰყოლია! — ერთმა ახმახელმა, ლყყაც მოუბრიცა და წაუმღერა კიდევაც.

— ცხენი მხედარსაო და თავბრუს ახვევდაო!

ჩანს, ეს სიმღერა ყველასათვის, გარდა ჰაბუკისა, ნაცნობი იყო, ხელად ხმა შეუწყვეს და გააგრძელეს.

— ცხენი გაჭენდაო და მხედარს ზედ შესდგაო!

სიმღერა ჯერ ჩათავებული არც იყო, რომ ყველაზე ახმახელა ლოყაბრეციათ გადასძახა.

— აბა, მხეც-კაცებო, შეეუბეროთ!

შერმე ერთად ბერეს და ჩუტეს მჭედლის საბერველივით ამღვარი მკერდები და ლაშები. „ქარიც“ ისეთი დააყენეს, ნისლას ფაფარი და ძუა აუშალეს. არც ექ აყმარეს, ერთდროულად გავაზე ღორის ღვედი დაურტყეს და გზაც მისვეს.

ცხენმა დამფრთხალი ნახტომი გააყვთა, მაგრამ მითრიდატემ თავი შეიკრევა, ლავამი მაგრად ამოჰკრა, ნისლა ყალყზე შეაყენა და ადგილზევე შემოაბრუნა. მხედარმა ნაბდის ძველი გადააგდო, ჯაჭვიფარულა, მდიდრულმა სამოსმა ყველა ვააოგნა, მაგრამ ვერ შეაკრთო.

მითრიდატე ოღნავ გაფითრდა, მოსხლეთით დაქვეითდა, ჩაქები აიყვია.

— ვერ შევარჩენ ვინც იყო, მეჭიდაოს, თორემ არ ვაპატიებ!

— ბიჭოს, ვაყვაცი ყოფილა! — წინ წამოიწია ახმახელა, — მაჭუტა ვარ! გა-

ნი, ბიჭებო! მიექარე და ბარემ ბოლომდის!

მეცხე

ხელად განიც განრდა და მოედანით შეაგულში თავბოლოსწორი ახმახელა მაჭუტა იდგა და გულლიად ლაშებს ბრეცდა.

— მე ვიყავი, აბა, მოდი! აბა რას ვიფიქრებდი, ნაბდის ძველში ორბის ყვინჩი იქნებოდა! — ღვედი გადააგდო, წელიდან წალდი მოიშორა და წამოსულ „ყვინჩს“ უღლის სიგრძე ხელი, მადლიდან ქალივით, ქეჩოში ჩასაფრენად, გადაუწოდა.

კოშკის დარბაზიდან შენიშნეს. ჯოტო ცალხელა, გოგინა, ოლთაკე და სხვანი ყვირილით მორბოდნენ, მაგრამ ველარ მოუსწრეს. ვიდრე ისინი მოსწვდებოდნენ, მითრიდატემ მის თავზე გადმოშვერილ ხელს იდლიაში შეუხტა, მხარით წამოიღო, ზედ გადაიტარა და ფეხებზე შეყირავებული ახმახელა მაჭუტა მიწაზე ზღართანით დასცა.

მაჭუტამ ფეხები აფაფხურა, წამოჯდა და პირი დაღებული დარჩა.

— ეს რა მიყო? თავი არ მდმჭრა ამდენ მხეც-კაცებშია!

— ადე! ადე! — ხარხართ მიძახეს აქეთ-იქიდან, — შენ თავი სულ რომ მოგჭრან კარგა გრძელი ლეში მაინც დაგრჩება!

მოედანზე მეციხოვნენიც შემოვარდნენ, მაგრამ მათაც გაკვირვებისა და სიცილის მეტი აღარა დარჩენოდათ რა!

— სარფლო! რაღა გიჭირს, მართლაც სარფიანად გაქვს საქმე. დახე, რა ხალხი მოგივიდა! კიდევ მოგივლენ, აბა, შეუდექი. მაშ, როგორც ვთქვით, ამათ არაფერი მიაკლოთ! შემოსეთ! საქმელ-სასმელი ნადის კვალბაზე!

მაჭუტა და მუხა-ჯმუხა ხვალვე გამომიგზავნეთ ციხე-გოჯს. მაგათ ილუთები უნდა ვასწავლო, თორემ ღონე კამეჩისა აქვთ, მოხერხება კი ზღარბისა.

მერმე ცხენს მოახტა, მაჭუტასა და სხვათ გადაახედა, თვალცი ჩაუტკრა.

— მხეც-კაცებო! იმის გაგება კი, სად აბია ქალს ფეხები, არც ისეთი ძნელია! აი, თავი სად აბია და როგორ აბია, გინ-

და ქალსა და გინდა ვაჟს, აი, ამის გაგება კი უფრო ღირს და უფრო საჭიროც არის აბა, ტყეშიაც და ზღვაშიაც გნახავთ, მაშინ შეგამოწმებთ!—მერმე ყველას ხელი დაუქნია, ოლთაკეს წარბი უყო და ციხის ბჭეში ნიავეპარივით გავარდა.

უკვე რიონისპირა გზაზე შეუცადა ოლთაკეს.

— მკითხულობენ?

— სამ დღეში იბერიასი აპირებენ. ყველაფერი მზადაა, უფლისწული აქლიათ!

— ყვინჩი ჰკლებია, ყვინჩილის შეჭამანდის მოდულებას!—ყველა გაჰკენწლა უფლისწულმა და, ვგონებ, თავისი თავი ყველაზე უფრო.

რიონის ფონამდე ლულუფას ჯგუფსაც დაეწივნენ. ნისლამ ჩამოუქროლა სინდიოფალას და წარბიტაცა აქ აღარც ჯირკი იყო, აღარც ცალხერგილა და აღარც ლედვის დიდი ბუჩქი. იყო ტყის-ნაპირიანი რიონი და უნაპირო ზეცა. ქალწული შესანიშნავად იჭდა ცხენზე. დანარჩენები შორს ჩამორჩნენ.

— ჰამორძალეების ჯიშისა ყოფილხარა?—შესძახა ვაჟმა. მაგრამ ქალწულწვრილად გაეყო მისი უფლისწულობის ამბავი და ახლა მასთან ისე უშუალო და ფარულთამამი ვეღარ იყო. მითრიდატემ უშალ შეატყო და ეწყინა.

— ლულუფა, მე ისევ ის, შენთან ერთად შეწირული ვარ!

— ხარ კია?—ეკვიის თვალით შემოხედა და ცხენი გაუსწორა.

— ვარ! ვარ! და რიონს მოვიყვან მოწმედ! სულაც დავისწრებ და ნურც დამინდობს! აი, ახლა მის ფონში შევეალთ და გიამბობ „წერილის“ ამბავს.

ტყე, დაბურული რიონული ტყე უკან დარჩათ. რიყეზე ჩავიდნენ. რიონი აქ ფართო იყო და დინჯი, ზვიადიც ლულუფას ზღვაზე უდიდესად ეჩვენა.

ყველაფერმა ხმა იცვალა, დაშოშმინდა. ახლა გულთა ძგერა უსწრებდა რიყის ჩქამსაცა და ცხენთა სვლასაც.

რიონის მზეასხლეტილმა ფხამ თვალი მოსჭრა ქალწულს და მაღლა აახე-

და. ცაც კამეამა იყო. მხოლოდ საიღვანეზევით, კავკასიონზე, რიონის სათავეებთან ჩაქრუშული ღრუბელი შავი ხომალდივით იდო. ჰაერში ნოტიო იგრძნობოდა და წყალდიდობის მოლოდინი იყო. სიტყვებსაც სულ სხვა ედერაჰქონდა, როგორღაც ორღუსულად და მრავალხმურად გამოისმოდნენ.

— გაავსწროთ, წყალდიდობის ეამია! რიონმა ყველაფერი ჰარბი იცის!

ესმოდა ქალწულს უფლისწულის ხმა და თან ათასხმაური. ცისა, მდინარისა, ტყისა, ნაპირისა, შორეული ღრუბლისა, და ალბათ, ზღვისაც. ოდნავ სახეცვლილი, შემდიდრებული, მიკვეცილი, ნათქვამის ტყუპის ცალი, უბეში აედერებულნი.

„გაასწარით! გაასწარით! შესტოპენ! ნურც შიშობი ნურც კრთები! ეამია სიჰარბისა! რიონს მიჰყევი, ენდე! ენდე და ერიდე თავებრუს!“

წყალში რომ შესტოპეს, ვაჟი სულ ახლოს მიჰყვა ასულს.

— მე დედამ გამწირა და აღარ ვენდობი არცერთ ქალს, გარდა ჩემი ძიძისა. შენ მეორე ხარ, მაგრამ აქ სულ სხვა სულის სანუყვარიასი ხმელეთზე ვერ გაგებდავით. წყალში უფრო, ყველაფერი როცა მოძრაობს! დიდხანს მდევდი გაურკვეველტოლვად და ლანდალ—არც ვიცოდა, რა ერქვა ამ უმწიფარ ფიქრებს! იცი, ჩემთან შეწირული, მე არაერთხელ ისარი ვტყორცენ ამ ლანდალ გული უფრო დავიკოდე!

ცხენები შეოგურებულად მიდიოდნენ. რიონი დუდუნებდა. ფონი რბილქვიშიანი და ჯერ თანაბარი იყო. და ქალწულს ისეთი გრძნობა ჰქონდა, თითქოს ცხენებზე კი არ ისტდნენ „იგი“ და მასთან „შეწირული“, არამედ ორმაგ ხომალდზე, ნისლა ნისლებში მიჰქროდნენ. და, მართლაც, ყველაფერი გაორმაგებულად ჩანდა და მოძრაობდა. ფონთა ფონი, მორევთ მორევი, ამირანის მთაზე ღრუბელი ღრუბელი, სულ მალა კი მზეთა მზე!

აქამდე თავის გულისხმით ცხოვრობდა, შეწირულთა წრეში ბრუნავდა.

მთის ძირთან, ზღვის პირას ოცნებობდა. მაგლობელ ფრინველივით იზრდებოდა, უღარღელი და მწყობარი. ბედი, რომელიც ჯერ აკენის თავზე დაუქიდეს, მერმე ყელზე, ხელს არ უშლიდა. როგორც ძველ მძივს, ისე მიეჩეია. ჯერ ადრე გარდაცვლილი დედ-მამის ერთადერთი სახსოვარი ეგონა, მერმე, რომ მოჩიტდა, გაიგო ნიშნისა და შარნის მნიშვნელობა, გაოცდა. ახლა „მძივი“ თითქოს ყელზე აღარ სწვდებოდა და სულს უხუთავდა, თვალხუტულა ხილვებს კი უმზრავლებდა.

ეს რომ იგრძნო, თვალი გაახილა და „აკენის იქით“ გადაიხედა. თავს არ გაუტყდა, თორემ მალე მიხვდა, რომ დიდი ნანია სხვას ხედავს, არა „აკვანზე დაკიდებულს“. არც საერთოდ სხვას, არამედ გარკვეულად სხვას, რომლის ნამდვილი არც სახელი იცის, არც ვინაობა, მაგრამ გული ირჩევს და მასაც თითქოს ღმერთების ნიშანი ადევს!

მან გზად აიარა, თავის ჩრდილი აქ დასტოვა. ამის შემდეგ ჩრდილებს მდევარი ვახდა ლულუფა შეწირული და „აკენის კბილი“ საბოლოოდ მოიცვალა. აქ უფრო რთულად იყო საქმე, ლულუფა გრძნობდა ამას, მაგრამ ქალწულები მუდამ ამარტივებენ ვითარებას, აქ არის მათი ალღო!

„აკენის იქითა ვაემა“ ერთხელ ჩახედა თვალეზში, მაგრამ ისე გულშეძრულად ჩახედა, მას, არანაკლებ შეფორიაქებულს, რომ ლულუფამ ბედისწერის ნიშნები დაინახა. რძია-რძია კბილები რაღა სახსენებელი იყო. მით უფრო პირველ, ქალწულურ სიყვარულის კვირბაღზე!

და შეწირული განწირულად ელოდა შეწირულს! გრძნობების ნიშნებსა და ლანძვებში ქალი ხომ უფრო ადრე ერკვევა, ვიდრე ვაჟი!

ხოლო როდესაც წერილი მართლაც ბედისწერასავით მოვიდა, მას, შეწირულს, „წერილწაუკითხავადაც“ ვერაფერი დააკავებდა.

და, აი, ახლა რიონივით დის გრძნობასავსე, ტანსავსე ეამი სიყვარულისა

და ყველაფერს პირველყოფილ აკენივით არწევს და არწევს!

განსწავლული უფლისწული კვლავლობდა მწიგნობრულ მეტყველებას, მაგრამ გაღვივებული ვნება და ტრფიალი სატრფიალივით ყბაში ამოადგა და სულ ყველაფერი აურია. არც მეხსიერებამ მისცა შვება. ვერცერთი ზეპირი სატრფიალო ვერ მოახერხა ეს რა ბელტიწყლაპიობა და ლოყაბრეციობა! შეეყარა! წერილი კი მოახერხა და ახლა რა ენა ჩაუფარდა! წელან ლეღვი უშლიდა, ახლა!

— მე ჯერ ნაკვერცხალივით სიტყვა ქალწულისთვის არც მოთქვამს, არც გულში მდებია, ღალისსა და რიონს ვფიცავ! თუ ჩვენი შეყრა ღმერთების ნაზრახია, მაშინ ჩვენი სიყვარული გარღვევალა, როგორც ბედისწერა! და თუ არა, მაშინ თავად სიყვარული ყოფილა ღმერთი და ჩვენც მისი შეწირულები ვართ! ვფიცავ სპერის ზღვას! ხომ მისმენ, ხმა გამეცი!

ლულუფამ ბევრი ვერაფერი ვაიგო, მაგრამ ხმა მაინც გასცა:

— შენი ფიცი სულ წყალს ეხება! დიდკატური ჩანს. „წყალწყალა“ არ იყოს!

— ვინც ვარ და რაც ვარ, შენთან ვარ! წინ დიდი ბრძოლები მელის, მაგრამ აღარ ვიხედები! აღარც უკან! მეც მაქვს სამყაროში ჩემი წუთი ნეტარებისა! და თუ შენც ასე გრძნობ, დამიდასტურე! ამას დიდი მნიშვნელობა აქვს! მე ბედმა აქეთ გადმოშეკარგა, მაგრამ შენც გიპოვნე და ჩემი დიდი სამოღვაწე მოწოდებაც! თუმცა სამოვნელი კიდევ ბევრი მაქვს!

— ამდენი რამე სწერია ამ წერილში?— ლულუფამ მკერდზე მიიღო ხელი და ძლივს გასაგონად, თითქოს წყალს გაატანა სიტყვა, — ხელს ვინ აწერს? უფლისწული თუ შეწირული?

— მეშინია, რომ ჩვენს შორის არ ჩადგეს მზაკვრად ჩრდილი უფლისწულისა! სასახლეში სიყვარული და სიძულვილი, სულ ხშირად, ერთ სარეცელზე წვიანს!

მე უბრალო შეწირული გწერდი და ახლაც გეტყვი, უფლისწულზედაც ისევე ვეპვიანობ, როგორც აკენში დანიშნულსა თუ ზღვის ძმობილზე! ჩემო ერთავ, აჰ, რიონის შუაგულში, მითხარ, ჩემთან გამოვიწია გულმა თუ...

— შეწირულთან. — ძლივს აღმოხდა ასულს და თვალები დახუჭა.

— ისიც შეწირული იყო.

— გზად ამოვლილ შეწირულთან... თუ წყალს არ ვატან ჩიქილას!

უფრო დაღრმავდა ფონი. წყალმა დაჰკრა ცხენებს. ქალწულს თვალები აუჭრელდა, ოღონდ ამოიკენესა და მინდობილად მიეყრდნო ახლო ამომდგარ ვეჟს.

— ნუ კრთები, რიონი არ ახრჩობს შეყვარებულთ!

— ვის გულისხმობ? — თავბრუდახვეულად შეეკითხა.

დადგა დიდი წუთი. შუა რიონში იყვნენ, შუა თქმაშიაც.

— ჩემად გაჩენილხარ და ახლა მივევთ რიონს. სხვა საგულისხმო არც რაი მწამს და არც რაი მინდა!

ქალწული თითქოს სთვლემდა და ეურჩებოდა.

— შენ უსაზღვრო ხარ, თავისუფალი მამრი! თავს რიონად გრძნობ! არ დაახრჩობ, მაგრამ წალეკავ! მე კი მდებრი ვარ, თანაც აკენიდანვე ჩაჭვი დამყვა. აი! — აღვირი გაავდო და ხელი ყელსაბამზე მოიფათურა.

— მე არა აკენის ძუძუმწოვართა ნიშნობანას ვთვლი გულთაშორის ჩაჭვად, არამედ ბედად შეფეთებულთა გულშეუქვევარ ლტოლვას! ხელი გაჭვარ და ეგ იყოს შენი პასუხი!

— შენ მე მხიბლავ და მნუსხავ. გარემოცა და რიონიც შენ გეხმარება! მაგრამ მე ჩემს საკინძესა და ყელსაბამს არ დაგთმობ, არა!

თქმა ერთი იყო, მოქმედება მეორე. ყელსაბამი ხელში შეაწყდა და მისი აგაროზი, აკენის ნიშანი, რძია-რძია კბილებითა, ბექლითა და წვრილქედურითა რიონმა შთანთქა.

ქალწულს გული შეუჩქრალდა და ამოესკენა. ცხენზე შეტოკდა.

ვაჟმა ამდენი აღარ აცალა, ^{ორთავ} ხელი შესტაცა და ნაბრანად თავის ცხენზე გადმოიყვანა.

ნისლამაც აღვირის მოშვება იგრძნო, თითქოს ფრთები შეისხა, ნისლა გედით, ჩქერს დაეშურა. სიღრმემაც იკლო, აღარც ნაბირი იყო შორს.

მარტო დარჩენილი სინდიოფალა აჭიხენდა და უკან მიჰყვა ნისლას.

ნაბირის ბექობზე ერთხელ კიდევ შემობრუნდა ვაჟი. ვალმა ოლთავე ჩამოდიოდა წყალში. სხვანი ჭერ ტყეში იყვნენ.

შეეჩადიოდა. მდინარე უნაბიროდ ჩანდა... ვაჟმა სინანულით გადახედა ბედნიერ რიონს. თუმცა ახლა, არანაკლებ ბედნიერი, აღთქმის ხმელეთი იწყებოდა.

უფლისწულმა ცხენი ნელი იორლით დასძრა. ლულუფა მკერდზე ეკვროდა და უხმოდ ქვეთინებდა. ახლა მათი ჩრდილი სრულერთად, ჩუმად, მაგრამ მოუშორებლად მოსდევდა მათ და მხოლოდ სინდიოფალას ქიხვინი იყო ხმამალალი და ყოვლად შეშფოთებული.

უკვე კარგა ხნის ღამე იყო და ტყის ფოთოლნარში გაცრილი მთვარე უჩინ-მაჩინობდა, როდესაც უფლისწულმა მზეთის ციხის ბუქს მიუკაცუნა.

რიონს აქეთა გზაზე ლულუფას სანუკვარი გულის ძვერა ახლო ესმოდა, მაგრამ მათ შორის ნაბადი და ჩაჭვის პერანგი იყო.

ბუქს კაკუნიც გულის ძვერის კილორხევაზე იყო აგებული.

— ჰეი, ვინ ხარ? — კოშკიდან ჩამოვიდა გვიანი ძახილი.

— ციხისთავი მოვიდეს ბუქსთან, მეტი არაეინ გააღვიძოთ!

— ბათაყვა! ბათაყვა! ბათაყვა ციხისთავო! გიხმობენ! გიხმობენ! კარიბუქსთან!

— ბათაყვა, კარიბუქსთან! — კედელ-კედელ გაჰყვა ძახილი.

— ესენი მთელ ქვეყანას გააღვიძე-

ბენ! ბჭის გაღებას კი დაავიანებენ! — ჩაელიმა მოუთმენარ მხედარს.

მალე აქოშინებული ბათაყვა მოიჭრა ბჭესთან.

— გახლავართ! — ბჭის იქით გაისმა ბუბუნია.

— გამიღე!

— ასე სიტყვიერად, უბრძანო არის! სახე დამანახვე! — სამერცხლეში ღლავის ცალი უღვაში და ლომის ცალი თვალს გამოჩნდა, მითრიდატეს შეჭხედა.

— ვერა, ვერ გიცნობ!

— უფლისწული ვარ!

— ხელი მიბოძეთ სამერცხლეში.

უფლისწულმა იაზრა და შეჰყო მარცხენა. ბათაყვამ ხმლის ვაღაზე შებერებული, დაკოჩრებული თათი ხელზე ფოცხივით ვადაუსვა უფლისწულს და ტარიელის თქმული ნიშანი უგრძნო.

— ყოფილხარ, კეთილი იყოს თქვენი მობრძანება!

ახლაგზრდებს განსაკუთრებით ეამათ ეს პირველი დალოცვა. გაღებულ ბჭეში შევიდნენ და ოლთაყვამაც მოაგდო გაქაფებული ცხენი. სინდიოფალაც მოიყვანა.

— სხვებს დაელოდე! ჩვენ ბათაყვა გეაჩვენებს ალისტარხოს სართულს, ცხენებსაც მიგვიხედე! — და ნაბადში გახვეულთან ერთად დაწინაურდა.

ბათაყვამ ოლთაყე ვერ გარეთ გასვა, კარიბჭე ჩარაზ-ჩაყეტა, გასაღები წელზე დაიკიდა და უფლისწულს უკან ქოშინით გაჰყვა.

ალისტარხოს სართულზე სრული სიბნელე სუფევდა. ბათაყვამ ჭრაქი გააჩინა და სადგომში შეუძღვა.

ვეება, დაბალზურგიან ტახტზე დაქარგული საფარი ეგო. მრავალი ყურთბალიში იყო მიმოფანტული. იატაკზე ირმის ტყავები. კედელზე, ტყავების გარდა, შუბები, მშვილდები, ორკაბა სათხედები. მრუდე ხმლები და დიდბურცულა ფარები. ბუხარში შეშა იყო გამზადებული, ბუხარის თავზე ირმის რქის სასაანთლეები ქაღებდად შეკრული.

— ავანთებ, — იქით დაიძრა ბათაყვა.

— მე თვითონ. — ხმა ამოიღო ლტლუფამ.

მობუცმა ციხისთავმა ახლავა იგრძნო, რომ ნაბადში გახვეული ქალი იყო და თავი მოწიწებით დაჰხარა.

— მსახურთ გაახლებთ!?

— არა, ახლა მოუვა, — სიტყვა მოუმოკლა უფლისწულმა, — ხვალ დილით თავად გეტყვით. შეხეთის ახალი პატრონია!

ბათაყვამ უფრო დაჰხარა თავი. მერმე ჭრაქი კედლის წალოსთან დასტოვა. — აქ ყველაფერია, საგებელი! — მერმე ახალ პატრონს ძილი ნებისა უსურვა და მადლა კარისაკენ გაეშურა. ახლა სქვამგურის სართულის გასაღები მოიშადა, მაგრამ უფლისწული უკან აღარ გაჰყოლია.

ბათაყვა ომებსა და ციხეების დაცვა-აღებაში გამობერებული კაცი იყო და „საფაქიზო საქმეებში“ მაინცდამაინც ვერ ერკვეოდა. გასაღებები კარის ძვიღზე დატოვა და ისევ ბჭესთან ჩავიდა, ახლა ოლთაყეს მიაკითხა. სხვანი ვერ არსად ჩანდნენ...

შხეთის ახალი პატრონი კი ისევ ნაბადში იყო გახვეული და ჯანკალბდა. მითრიდატემ იგრძნო, მაინც ანთო ქალედის სანთლები და ლულუფას შემოხედა. მართლაც შეენანა „უპატრონო სილამაზე“ და ახლა ბუხარს შეუთხო ჭრაქის ცეცხლი. სულ მალე ბლის ქერები ამოლოკა წითელმა ენამ, მერმე შესასაც გაედო. ქალწული კი მაინც თრთოდა.

— მაშინ წავალ მე.

— არა. ნენა-მონას მოსვლამდე აქ დარჩი. მეშინია.

— რისა?

— რიონისა, წამლეკავს ჰხედავ, გარეთ უხმო ელვას! — ქალწულმა ნაბადი გადიგდო და წელში უფრო მოიზიდა.

ვაეს სუნთქვა შეეკრა. მერმე იძალა და შებრაილებულ ბუხარს მიუბრუნდა, ჩხრეკა და ჩხრეკა ცეცხლი. სულიც იფუბა და უბერა, ვიდრე არ ააგვიგზიზა ბუხარი. და მაინც უბერა და უბერა. და უეცრივ მეხსიერებამ ყველაფერი ერ-

თად წამოუგდო და გახურებულ ბუხარში დაანახვა. აი, თვალბრიალანი, ლოყაბრეციები, ხეგლეჯიები, ბელტიყლაპიები, მხეც-კაცები. უბერავენ და უბერავენ! ხმაჲ კი ესმის. სწულდება ცხელი სუსხი დამციხავი სიტყვისა და ხარხარისა: „მაგან ჯერ სულ არ იცის ქალს ფეხები სად აბია!“

მერმე ერთი სასწაულიც მოხდა: ბუხარის თავიდან ქალედი ჩამოვარდა და სახთლები ჩაქრა. სარკმელში ახლა უხმო

23. ტრუმბის ანბანი

დილა ადრიადა, ჯერ კიდევ ყველას ეძინა, უფლისწულმა ოლთაყე რომ იხმო და ეზოში ჩამოვიდა. შხეთის შიდა ასავალ-დასავალი მოათვლიერა.

ციხის ვალავანზე შეფრენილი ბოლოშალაფა მამალი ყოდა. სწორედ მამალი იყო და არა „ყვიჩი“. ეს ნიშანდობლივ ენიშნა შეფეჯკაცებულ ქაბუქს.

კარიბჭესთან ბათაყვა ციხისთავი დახვდა.

— არ გძინებია, ძველმებრძოლო?

— ჩამორჩენილები გვიან მოვიდნენ, ქვედა სართულში მოვათავსე.

— რომ ვაიღვიძებს, დედაბერი აპკვარე. სხვა, რასაც თვითონ ინებებს. ეს მამალი ამ ციხეში საიდან არის? —

— მაგისა და ხმლის მეტი არაფერი და არაეინ არ გამაჩნია! — ნღვლიანად ჩაიდუღუნა მოხუცმა.

— ჰოდა, ახლა მოსავლელი გეყოლებოდა. ახალგაზრდა პატრონი! ციხოვანხი და მსახურნი ხომ საკმაოდ გყვანან?

— ახლა ზედმეტნიც არიან.

— ზედმეტი გამაყოლე. გედე ჯერ დარჩეს, ვიდრე ქალები შეეჩვევიან აქაურობას. ძველი მორჩა! არც ვიგონებ, ვიცი, შენ არ გეხება! მორიელები აღარ არიან. ახლა კეთილსამყოფელ ციხედ გადავაქციეთ!

საუბრით დაიარეს ციხის მკვრივად შეკრული სამი მომცრო ეზო, ბურჯები, წყლის, დიდი, თავდახურული ლაკვა, საიდუმლო გვირაბის თავი და კარიბჭის ჩამკეტი კიბე-კედლები.

მალე კარიბჭეც გააღეს და უფლისწული, ოლთაყესა და ზედმეტ ციხოვანთა თანხლებით, ციხე-გოჯისაკენ წავიდა.

ელვის შორი კლავნილი მყავდიოდ ჩინდა. ბუხრიდან კი უკვე მამრი რიონი ჰქუხდა.

— ღმერთებს სწყურიათ ჰყვნან წალქუკა! აი, ნიშანი ბედისწერისა! რაღად ვარისხებთ ღმერთებს!

ახლა მთელი სადგომი დაემსგავსა აგინგიზებულ ბუხარს.

იმ დამით რიონზეც ყოფილა წყალდიდობა და მოვარდნილ ტალღას დიდი ფონი წაუღვია.

იქ უკვე გახურებული სამზადისი იყო. გამოჩინებულ ამაღასა და რჩეულ ლაშქარს აყოლებდა იბერიაში გოჯი კოლხელი თავის უფლისწულსა და „არსიანულის“ მოციქულებს. სადამომდე უფლისწულმაც მათთან თავგამოდებით იღვაწა. მისი განსაკუთრებული ხალისიანობა და შეფრფენილი განწყობილება ყველას საბატო სტუმრობით გამოწვეული ეგონა. მხოლოდ ტარიელმა იგრძნო, რომ აქ რაღაც სხვა მიზეზია. მთელი არსებით ზეიმობდა მოყვასი. თითქოს სხეული მუნჯურად ვალობდა და ოცნებით სულ სხვაგან იყო. არა, საქმეს არ აკლებდა ხელს, მაგრამ ტარიელმა კარგად იცოდა, რომ ახალგაზრდა უფლისწულს ახლავე შეეძლო რამდენიმე საქმის ერთდროულად გაკეთება, თუმცა სადამოს პირას ყველაფერზე ხელი აიღო. აუცილებელ მწიგნობრობაზედაც, ვარჯიშზეც და ტეხურზე ჩავიდა. ტარიელიც ჩაჰყვა. ხიდის კარს გასცდნენ თუ არა, სვლას უკლო ჩაფიქრებულმა უფლისწულმა. ხიდზე სულ შედგა და დიდხანს, დიდხანს უმზირა ტეხურის ჩაღებულ ჩქერს, თითქოს ელოდა რაღაცას.

— რა გქნა, შენ ხიდიდან კვლავ ხომ არ ჰფიქრობ გადახტომას? — გაჰკენწლა ტარიელმა.

— არა, ეგ კბილი უკვე მოვიცვალე!

— აქვე, ტეხურში?

— არა, რიონში!

ტარიელი ოდნავ დაიბნა.

— შენ როგორ მთვარეულოვით მჭევრობ? რა კბილს გულისხმობ?

— რძია-რძია კბილებს! — მერმე კრია შეიკრა, ტეხურზე საბანაოდ ჩავიდა. თუმცა დიღანს არც აქ გაჩერებულა.

სასახლეში რომ შობრუნდნენ, ილორიდან მოყვანილი ახალშობილის ნუკრების ნახვა მოისურვა. ოლთაქეს მანდიკურის ჯიბეებში ჩაასმევინა და ცხენით სადღაც გაჰვავნა. მერმე თავადაც გაქრა.

დილაზე აღარც გამოჩენილა. ასე საში დღე გაგრძელდა ყველა ამჩნევდა, მაგრამ თვალს ხუჭავდა. გამგზავრების ქაშიც ახლოვდებოდა. ცოტა საქმემ შეაფერხა. გაგრძელდა საშინაო და აღარც უფლისწულს მიუძღებია, თითქოს ენა კიდევაც და „დაქარგვა“ განაგრძო.

ბოლოს ტარიელმა პირდაპირ ჰკითხა: — უფლისწული რომ არ იყო, არც გკითხავდი, ისე გავარკვევდი ან ხელს ჩავიქნევდი! სად იქარგები, ძმაო და უფლისწული? მე თუ მიშალავ, მამობილს მაინც გაუმზილუ ან მასწავლებელს!

უფლისწული ყურებიანად გაწითლდა. — ხომ შეიძლება უფლისწულსაც ჰქონდეს გულის ერთი საიდუმლო?

— გულის საიდუმლო? — ტარიელი სახტად დარჩა, — კიდევაც იმითომ. ხუცურები! თითქოს სულ მეჭორწილუ ხარ!

— ახლა ნუ გამოქვამ! — ბაღლივით შეეშურა მითრიადტე.

— არა, მე არა, მაგრამ სიყვარული არასოდეს, არსად არ დაფარულა, მით უფრო უფლისწულისა! მით უფრო სულსწრაფი სიყვარული!

— ჯერ „ხიდიან გდახტომა“, ახლა „სულსწრაფი სიყვარული“. მერმე რაღა იქნება ჩემი „ფონი მახრობარბი“? ახლავ მითხარით, გულთმისნებო! — გულდაწყვეტილად შეეკითხა მითრიადტე.

— ვაგლახ, რომ ჩვენ ასეთი რამ, ვგონებ, ყველას გვახასიათებს! — ჩუმად აღმოხდა უფრო მოწიფულსა და დინჯებულ ტარიელს.

მითრიადტეს კი გულში მოხვდა ასეთი დაცვენა.

„ნუთუ ესეც არის ერთობლივი ქართველ ტომთა სულიერი ნიშანთაგანი? — ზედმეტი თავმომწონება, ზედმეტად მამრი საწყისი, სიამაყე და სულსწრაფობა და არა მარტო სიყვარულში? — ტარიელი კი თავისას განაგრძობდა:

— შენ საცოლეს ალბათ უკვი ვირჩევნ გვირგვინოსანთა და მათ შეილთა

შორის. „არსიანული“ ათას რასმე უნდა შეესატყვისოს, გარდა ერთისა.

— ხამდვილი სიყვარულია? — ფიქრიანად „შეესატყვისა“ მეგობარს უფლისწული და თვალწინ ისევ თავისი ლულუფა წარმოუდგა, მზეთის ციხის დიდ თავანზე გადმომდგარი, ნაჩუქარ ნუკრებს შორის, ვაჟიბედისა მოლოდინში თვალცრემლიანი.

— შენი სიყვარულიც შორს განჭვრეტილი და ათას მხრიდან გაზომილი უნდა იყოს. შენ კი, ჩანს, ყველაფერზე ხელს იღებ. დიდ მიზნებზედაც, შორს ვაჭიმულ ჯაჭვად რომ გადევს შენს ცხოვრებას, შენი გაჩენის პირველ დღიდანვე!

— საიდან ჩანს? ხელი მივაკელი რაამე? — ტრფიალს მზენაჭვრეტევით თვლები ხელით დაეფარა, ისე მეტყველებდა.

— ხელზეც იბერიაში მივალთ. შენ მიყვები. შენ კი? ვისთან არის შენი გული და საქმე? ვგონებ, თვლებიც? უფლისწული სდუმდა.

— იქნებ, არც მოდიხარ? შენს პასაჯში „კალთის ყაჭვი“ ყველაზე უფრო სახიფათოა ჩვენ ყველას, განსაკუთრებით მოხუცებს, გვაოცებს შენი შორსმჭვრეტელობა. ახლა ერთი კოპწია და ხორციელი კალთის იქით ვეღარაფერს ვერ დანახავ! და ვაი ჩვენ, შენს მოიმიედეთ!

— ნუ შიშობთ. ჩემი ზრახველსაგან არ გავდგები, ისეთი დროც რომ დადგეს და შემეხვეწოთ! ამას არც არავის არ ვაპატიებ! არც ჩემს თავსა და არც სხვას! იმედიც არავის ჰქონდეს!

ეს ისეთი ცივი დაჭერებით და ფარული სიმკაცრით ითქვა, რომ ტარიელს შეაძრვოლა კიდევაც. მაგრამ მითრიადტემ ეს პასუხიც არ ჩათვალა საკმაოდ.

— და რას მიქვია ისეთი სიყვარული, რომელიც რაიმე მართებულზე ან დიდ განზრახულზე ხელს ამაღებინებს?

ტარიელი სრულიად დაწყნარდა, მაგრამ განცვიფრდა კიდევაც. იგი ყველაზე ახლო იყო მითრიადტესთან და ჰფიქრობდა, რომ ყველაზე უკეთ იცნობს მას, ახლა კი ხელად დაეჭვდა. გარდა ამისა, ახლა განუყრელ მადანაფიცობაშიც ახალი ვითარება ვერ უხილავდ ჩნდებოდა. უფრო დაწვრილებით აღარაფერი ჰკითხა. — ყველაფერი მაღევე გამოჩნდება!

ადამიანის გული პალიასტომივით არის, გახსოვს, ზღვა და ხმელი ჯერ არ გაყრილა და ტყე კი უკვე უღრანი იყო?

არც ის ღამე გაუთუგვია სასახლეში უფლისწულს. ტარიელის ნათქვამი კი ღრმად, გულში ჩაჩა, მაინც „პალიასტომის შესხენება“. გაასრულებდნენ თუ არა დღის სამზადისს, დაეთხოვებოდა ტყბილ მეფე-მამობილსა და სამ მსცოვანთ, „ქვასავარძელს“ მამობილებს, ახლა ამით მეოთხეც შეემატა — ცოტნე სახლოუხუცესი, და ისევ თავის ტრფობის გზას გაჰყვებოდა შხეთის ციხისაკენ. ახლა ამ გზაზე მრავალი ფიჭვი იწვარებოდა ნისლას ჭენებასთან ერთად.

„პალიასტომის წყალ-ხმელეთა გაუყრელი უღრანი არაფერია, თუ შიგ ისეთი ნადირი რამ არ ბუღობს, რომლის შესახებაც მეც ჯერ არა ვიცი რა!? ჯერ კი მხოლოდ ნუჯრები, ხობხები და ყელმოღერებული, იქნებ შეწირული გედები!“

არც იბერიაში წასვლის წინა ღამე არ ჩაუგდია „შხეთის ტრფილს“.

ერთად ისხდნენ ციხის დიდ თავანზე, ირგვლივ ნუჯრები დახტოდნენ და ლულუფას ხელიდან ნუჯარებს ჭამდნენ. ვაჭიბედიას ხელს კი უფროთხოდნენ.

მონადირის ხელს გრძობენ, მეც ვგრძობი! — სევდიანი ღიმილით მეტყველებდა ლულუფა. იგი ამ ბოლო დროს უფრო გამშვენიერდა და ჭალური ეშხით აღივსო. „კოკატეხილას“ უღარდელი და ცქრიალა მარბენალი კი აღარ იყო, არც გატაცებული შეწირული, არამედ სიყვარულით გამთბარი და თავდავიწყებული ასული. მან უკვე იცოდა, რომ მისი ტრფიალი უფლისწული, მარტო მისი არ იყო. უფრო მეტიც, მისი იქნებ ყველაზე ნაკლებად იყო. რადგან მის სატრფოს ყველა მომავლის იმედად სახავდა და ახლაც ღმერთთა შორის წარმოიდგენდა. აი, ახლაც იბერიაში უნდა წავიდეს, იქიდან კიდევ სხვაგან და სხვაგან. იმ დიდ გზაზე, რომელიც ქართველმა ღმერთებმა და ტომებმა მას დაუსახეს,

მაგრამ პირველი სიყვარული მისი და თავის გულსა და დალოცვას გაატანს!

ლულუფა გრძობდა, არც მათგანს ტრფილის ირგვლივ, რაც იცოდა, ის მხოლოდ ჩრდილი იყო სინამდვილისა, მაგრამ დიდი, გულსავსე, რიონივით მოვარდნილი სიყვარული, არ ჰკითხავს მრავალს! მას სრულიად ცოტა ჰყოფნის საყვებად, როგორც მერცხალს. ერთი რამე კი თავიდან სთხოვა — „ქართუ ანბანის“ დაწერა, რითაც ფრიად დააფიქრა „ფიციის კაცი“ და არც პირობა მისცა, ვიდრე აბიო-იბერთან არ გამოარჯვია. ბედანს ვერ შეჰბედა, მოიარებით ნათქვამსაც მიუხედებოდა. აბიო კი განუვაშააც მიუხედებოდა. აბიო კი განუმარტა, რომ „ქართუ ანბანი“ პონტოსა, კაბადოკიასა და შორეულ ქართველ ტომთა ქვეყნებში იყო ფარული, თორემ კოლხეთსა, იბერიასა და ალუანეთში კი არა...

მაშინ შეჰპირდა ლულუფას, დაუწერა ანბანი და სწავლებაც არ დაიხარა.

— ჩვენი სიყვარულის ანბანი იყოს! მალევე ლულუფამ, პირველი წერილი, მომწერსავე წაუთხთხა და ჩუმად საყვადურიც უთხრა.

— შენ რიონში სულ სხვა მიამბე და, ვაითუ, ყველაფერი წყალმა წაიღო!? — არა, კვლავ მოგწერ. ხვალ კი, ჩვენი ქვეყნის საკითხავს მოვიტან. და გაყრის ეამს მოუტანა „მატიანე სპერისას“ ახლად გადაწერილი პირი. ბედან-კოლხის მიერ მითრიადაც ევაპატორის დაღუპვამდე თუ გადაკარგვამდე მიყვანილი.

— ეს ძველსაკითხავია, ჩემს ჩამოსვლამდე გეყოფა საკითხავად და გადასაწერად! მერმე „კოლხეთისა და იბერიის მატიანეებს“ ჩამოგიტან. მარტო იკითხე და წერე. თუ რაიმე ვერ გავარკვიო, მე მომწერე, ან მომიცადე! ამის დაკარგვა, ჩემი დაკარგვაა, იცოდე!

ციხის გარეთ თუ მოისურვო გასეირნება, უსათუოდ ბათყვა იახლე. ნენამონა ხომ აქ გეყოლება. ციხე შავარია, მეციხოვნენი საწყოფი. არაფერი არ მოგაკლდება.

— შენს მეტი. ეს კი ყველაფერია! —

ქალს ჩურჩული აღმოხდა და თვალები ცრემლით აევსო.

ვაქმა საზე მოუბრუნა, თვალები ამოუკოცა და ჩუმად უთხრა:

— წარმოდგენა არ მქონდა, თუ ქალის ცრემლი მლაშე იყო. ისიც არ ვიცოდი, რომ მლაშე შეიძლება ტკბილი იყოს! საერთოდ, ბევრი რამე, არა, კი არ ამერია, ახლა სხვანაირად მიჩანს! და ალბათ, არც შეიძლება კაცი, კაცურის განმცდელი და გამგები ვახდეს, თუ არავინ არ გყვარებია!—და სულ სხვა კილოთი განაგრძო,—შენი აქ ყოფნა არავინ არ იცის, გარდა აქაურებისა, გესმის, არავინ! დაე, ჯერ ასე დარჩეს!

— დარჩეს! ნეტავ სულ შენთან ვიყო ჩრდილად და ეს არავინ არ იცოდეს, ჩვენს მებრძო!

— მაგრამ ჩვენს გარდა კიდევ ცხოვრობენ ქვეყანაზე მტერნიცა და მოყვარენიც! — ჩაეღიმა ვესს, — იღუმალ ტრფობის კოშკი დავარქვათ, მოშხამულ შხეთის ციხეს!

მერმე ნენა-მონა გუქსაეულ ოქრომკულ ქოშებში ამოაქუნდა მათთან და სერობაზე იწვია.

იგი დაუმცხრალ გაოცებით შეჰყურებდა ახალგაზრდებს და თავდაპირველად თუ ჯავრობდა, დუღდუღებდა, მერმე თანდათან ჩურჩულზე და ჩუმ ბუზლუნზე გადავიდა, მერმე ესეც უხმო ფიქრებში გადაიტანა. ხოლო სულ მალე ვეღარ ახერხებდა ფიქრებშიაც კი მათ აუგად მოხსენიებას. ყველაფერს კვლავ „უპატრონო სილამაზეს“ აბრალებდა და სულ მალე შეურიგდა „ასე შესაფერი-სად გაჩენილთ“.

ჯერ საერთოდ მოიხიბლა, მერმე კი დაითაფლა კიდევაც, მაინც უფლისწულის ხელდაშლილობა და გულკეთილობა რომ თავის თვალთ იხილა. კუნჭულა ფაცხის პატრონს, ზღაპრულ შხეთის ციხის პატრონობა სასწაულად ეჩვენებოდა. მართალია, ის მხოლოდ მაშინ იყო პატრონისა, მაგრამ მის მეტი აბა ვინ ჰყავდა ამ, მართლაც, უპატრონოს! სიბერეში კი დედაბერიც მოხვეჭის მოყვარული ხდება ხოლმე.

ციხეში, გუქა ძველპატრონის სადგომში, დიდი სკივრი დახვდა. რაც შეუყვარავი დიბა-სტავრა იყო, ლულუფის მიუტანა, ხოლო რაც შეეყარა, ყველა თავისთვის დაიტოვა და ყოველ დღე ნაირ-ნაირს იცვლიდა.

— რაც ცხოვრებაში დამაკლდა, ახლა უნდა ავითავო! ცოტას გავიჭიმები და ე', კაბები სულ ჩემს ტანზე მომერგება და კიდევაც შემერგება!

მრავალი სამკაული და წვრილქედური არაფრად არ ჩააგლო, მაგრამ ოქროს კვირისთავმა ფრიალ გაახარა, მაშინვე თავის ძველ თითისტარზე წამოაცვა და მეტი აღარც მოუშორებია. მერმე ერთი მდიდრული აკვანიც ნახა და იმას კი უცრემლოდ შესტარა.

— აბა რა ჩემი ბრალია? ძველი სიტყვა თორემ ვაქცაობითაც, ქონებითაც, წოდებაზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტია. აბა რა შედარებაა! უმჯობესი—უმჯობესს ელტვის და ახლა რძია-რძია კბილებით დააბამ ქვეყანას!—და მხოლოდ იმის გამო ჩუმად ბუზლუნებდა, — დმერთებო დამიფარეთ და რატომ შუამაულებსა და მარებლებს არ მიგზავნის ვაეი? მაგას მართლა უპატრონო ხომ არ ჰგონია უპატრონო სილამაზის პატრონი? არ დამიბდღვნას შევარდენმა ჩემი ხოხობი!

და თითისტარზე ძაფი უწყდებოდა-ვაფი შეამჩნევდა:

— ნენა-მონავ, დედილო, ოქროს კვირისთავის ბრალია, მეტად დაამძიმა!

— არა უშავს რა, წვერს დავუმატებ და გამოთანაბრდება. ქალს პატივი უხდება და ძაფს დამაბვა!

მერმე ყველაფერი ძველი და ძველ-ბური გულიდან გადაიგლო და ყოველ გათენებისას ეშინოდა, ვაითუ სიზმარი გათავდეს და მეც „გამეღვიძოსო“. გაღვიძების მოლოდინში სიხარბე წაეკიდა და რადგან ადრეულ ჩვევათაგან რთვა და ქსოვა ვერ მოიშორა, ოქროს კვირისთავში გაათანაბრა და ოქროს ჩხირებიცა და ყაისნალიც გააკეთებინა ოქრომკედელსა და მქანდაკებელს შავლე ხეიბარს.

ოსტატი კი საერთოდ ბედს ეწია. არც საკმელზე, არც სასამელზე ზრუნვა აღარ სჭირდებოდა. ცოტა ზარხომად ყოფნა მაინც სჭიროდა ლითონს. ახლა აღარც ლითონი აკლდა, აღარც დრო. მანაც საოცრად დაუღალავი მრავალშემოქმედება გამოაჩინა. ვაჟიბედის მოჭქონდა გამზადებული ფილა ან ჭურჭელი, ხატულვარაყი ან მხატვრული ტვიფრული შველე-ხეიბრისა იყო, ლულუფას სახეც ხომ ჩინებულად გაასრულა. ზოგი რამ სხვაც, ადერკ მეფის სანობათოც.

ახლა უფლისწულს უკეთებდა ოქროში ამოვლებულ, ვერცხლის საბრძოლო ბადრო-დროშას. ნახატის თარგი თავად უფლისწულმა მისცა, მზეზე გაკრული ლომზე შემჯდარი შუბოსანი, ერთი მხრივ და სავსე მთვარეზე გაკრული, ჭაჭვანჭვეტილი, დაშნააღმართული ამირანი, მეორე მხრივ, ზედ ირგვლივ ქართული წარწერა იყო, ერთ მხარეზე: „მზითა და მთვარით ბოძებული, ტომთ ლომობითა და ერთიანობით წარმატებული“. მეორეზე კი, „ამირან ჭაჭვნი შელეწნა ძალითა ძალოვანიითა“!

— თუ დამჭირდა, კაცს გამოვიგზავნი და გამოატან!—დროც მისცა, მაგრამ ერთი კი სასწრაფოდ მოსთხოვა.

— ხვალ უთენია მივალ! ამ ფარს შიგნით ლულუფას ვერცხლის შენეული ტვიფრული ჩამიმგარე, სარჩულიც ააკარი, ვერცხლის ლულუფა ჩემს მეტმა არავეინ ნახოს. ბრძოლაშიაც ხელი არ შემეშალოს, პირიქით, მემფარველოს.

ლულუფას ცრემლი მოადგა თვალეზე. ვერცხლის ლულუფა მიჰყვებოდა სატრფოს, ცოცხალი ლულუფა კი აქ რჩებოდა. განშორების ეამი დგებოდა.

ოსტატმა ხელში შეატრიალა ფარი.

— ხალაბური ხელობაა! მკვრივად ნაჭედი!—ოდნავ ბუტყულად ნასახი რქოსანი ხარის შუბლი გასინჯა. ვარაყად შემოვლებულ, ტანსეპილა ვეფხებს თვალი დააყოლა, — კარგი ნახელავია! — მერმე ზურგზე მოიდო და თავის სახელოსნოში წაიღო.

— სარჩულს მე ამოვეუკერავ, ამომიტამე!—მიადახა ლულუფამ.

ისევ თავანზე ავიდნენ. მზე დასავლის დასავალზე იყო. შხეთიდან მთელი ვეის მთა და ტეხურის ჩახლართული კასმი გაშლილ ნაბდის კალთასავით ჩანდა. ლულუფა ტეხურს არ უმზერდა, თუმცა მას ჩააყოლა თვალი და იქ, ქვევით, აღარც თუ შორს, რიონის ამოსარკულ ტანს მოჭკრა თვალი.

— ხედავ?

ვაჟმა ბევრი ათვალიერა. მას არწივის მხედველობა ჰქონდა.

— არა, არავეინ არ ჩანს.

— ჩანს, ჩანს, მაგრამ შენთვის ის, რაც ჩანს, მხოლოდ მდინარეა! ამისთანებს, უფრო დიდებსაც, შენ, ალბათ, კიდევ არა ერთს გადაკვალავ. მე კი ჩემს რიონთან დავრჩები.

ვაჟმა თავი დახარა.

—ჩვენი რიონი, მუდამ ჩვენთან იქნება!—გულისხმიერად უთხრა, ხელიც მოჰხვია, მაგრამ დიდი აზრი შუბლისა უკვე იბერიის გზას ადგა. მას ახლაც ესმოდა ბედან-კოლხისა და სხვათა საბოლოო შეგონებანი: „კოლხეთი ერთი დიდი აუცილებელი ხიდი იყო ერთიანობის გზაზე! აღარ გადაგვიხტი ხიდიდან! ვაშა შენს ახალგაზრდულ გამჭირახობას! მაგრამ იბერიაშია ერთიანობის პირველბალავარი საძიებელი! ხალასი, ერთობლივქართული ზრახვა იქ უნდა შეაწამო და არც ერთი დიდ-ქართული საქმე უიბერიოდ არ გაკეთებულა! ახლა მოგვთა ხიდზე არ უნდა დაგიცდეს ფეხი, არმაზის გორზე უნდა ღირსეულად შედგა ფეხი, საერთო ენაც კპოვო!“

ჩუმად მაინც ურჩობდა კეთილად შეგონებული და შთაგონებული გული... „ეს ყველაფერი კარგი—„ტეხურის ხიდი“, „გამჭირახობა“, „პირველბალავარი“, ახლა „მოგვთა ხიდი“, „არმაზის გორა“, „საერთო ენა“ პირველსიყვარულის, ლულუფას, ადგილი სადღა არის, სად? და გულის ოჩნობას ვერც იქ — მსცოვანებთან, და ვერც აქ—ლულუფასთან ვერ ამხელდა სამგზავროდ გამზადებული ტრფიალი. ასევე შემგერებულ ფიქრებში ჩაეკარგა მზეცა და

რიონი. დამე შევ ობობასავით ქსელავ-
და კოშკის თავანს.

ლულუფამ ხელი სტაცა ვაქს, თავი
მკერდზე მიაყრდნო.

— დაე, ჩემი ლოცვა გფარავდეს შენ,
რომლის სახელი მე ჭერ ხმამაღლა არც
მიტქვამს! რა ვქნა, ვგრძნობ, რომ შენ
დიდი გზა გაქვს. შენი ზრახვებიც, ალ-
ბათ, სხვა და უზომოდ დიდი. შენ არ
გითქვამს ჩემთვის და მე ამიტომ ვიცი
და მჭერა! რომ გეთქვა, არც დავიჭვრებ-
დი ალბათ. ჩვენ ახალგაზრდები, ვგონებ,
უთქმელს უფრო ვერწმუნებით, ვიდრე
ნათქვამსა და ათასჯერ ნალექს.

მე ხელს არ შევიშლი, ჩემი სიყვარუ-
ლიც შენთან იქნება. თუ მინატრებ, ერ-
თი ნიშანი მომეცი და სადაც არ უნდა
იყო, იქ გავჩნდები! წაუკითხავმა წე-
რილმა მომიყვანა და ახლა კითხვაც ვი-
ცი, შენი ნასწავლი ანაბანაა!

ლულუფამ სული მოითქვა და გად-
მოსწრებულ ცრემლებს გზა მოუჭრა,
მოერია, უსაშველო ლუქმასავით გადაყ-
ლა და გაიღიმა.

— მაგრამ, ერიდე ქალებს! ახლა მო-
გესევინან ახალგაზრდა უფლისწულს.
აი, მხოლოდ ამაში შევცდი, მაგრამ ამას
შენ ნაკლად ვერ ჩავთვლი, ალბათ, ჩემი
უბედურების სათავეა.

— რატომ?

— აბა, შენს თავს მე, ფაცხის ცირას,
ვინ დამანებებს?

— პირველი სიყვარულის უფლება! —
მგზნებარედ უპასუხა უფლისწულმა,
მაგრამ მაშინვე მოაგონდა ტარიელის
ნათქვამი და კილო დაუშვა, შორს გაი-
ხედა. თუმცა აქედან არ ჩანდა პალიას-
ტომი, გულის „უღრან“ ძველას კი სა-
ოცრად გრძნობდა. ესეც არაფერი, ცი-
ხე-გოჯი კი ჩანდა აქედან. იქ კი, ალბათ,
უკვე სადღედოფლოს ურჩევდნენ უფ-
ლისწულს.

ლულუფამ ისევ თავისკენ მოახედა:

— ასეთ ფიქრებში ყმაწვილკაცები
უფრო გულუბრყვილონი ბრძანდებით,
ვიდრე თქვენი თანატოლი ყმაწვილკა-
ლები! მაგრამ შენ მუდამ მსხვერპლად
შეგეწირები და უკან არც მოვიხედავ.

ვგრძნობ, შენ ვახლავს ნიშანი მო-
მავლისა და მეც მინდა შენი გულუბრყ-
ვილი საქმის ერთგული მებრძოლი ვიყო!
ვაფი ლულუფასაგან სულ არ მოელო-
და ასეთ ღრმად განცდილსა და ნაჭვ-
რეტ სჯას. უფრო აღფრთოვანდა.

— უსათუოდ მოგიხმობ! ფიცსაც მი-
გაღებინებ! დიდ ფიცს!

ლულუფა ისევ სტიროდა, უხმოდ,
თავჩახრილად, მხრების ოდნავი ტოკვით.

— მე ღმერთების ფიცი დარღვეული
მაქვს. ახლა მარტო რომ ვრჩები, შით-
ხარ, ვინა ვარ შენი?

— სატრფო! ასეც დარჩები, ცხოვრე-
ბამ რომ დამასიოს ათასი ცოლი და ხარ-
ქა!

ქალის თვალები იცრემლებოდნენ,
ბაგენი კი ღიმილში თრთოდნენ. ასეთი
რამ ბუნებრივად, მეტად გულწრფელ
ყმაწვილკალებს თუ შეგვითხვევათ.

— საჩუქრებითა და სიმდიდრით ამავ-
სე. ხშირად ზღაპარში მგონია ჩემი თა-
ვი, მაგრამ ერთი შენი კულუღი, სამახ-
სოვროდ, ყველაფერს მიჩვენია!

— რომელიც გერჩიოს, ჩემო! — და
ვაქმა თავი კალთაში ჩაუღო. მერმე ერ-
თი, სრულიად გაუგებარი, ხმამაღალი
ფიქრი ამოუხსლტა!

— მე რომ არ ვიყო, ვინცა ვარ და
რაც უნდა გვაკეთო, ის არ მქონდეს სა-
კეთებელი, მთელ ცხოვრებას ასე ვარ-
ჩევდი! ოჰ, ნეტავ! — და ვიდრე კუ-
ლულს შეაჭრიდა ლულუფა, სულგატ-
რუნული იყო. მერმე ნუკრებიც მოვიდ-
ნენ და მათაც თავი კალთაში ჩაუღდეს
პატრონს. თუმცა ვიწროობა ჩაეარდა,
მაგრამ მაინც მოთავსდნენ.

— ამათ ჰო... და ყველა დანარჩენს
არა, ლულუფავ, სატრფოვ ჩემო!

ასულმა კულუღი ააჭრა და ფიცი დას-
ლო.

— ძველი და ახალი ღმერთები იყვნენ
მოწმენი!

მერმე მთვარეც ამოვიდა. უმთავრე-
სი ღმერთი ქართველ ტომთა და ყველა
ტრფიალთა.

24. ქართული სულის აჯანყები

დილით, როდესაც გოჭი მეფე-უფალი კარის სალოცავიდან გამობრძანდა, კარგა მოზრდილი გუნდი საპატიო მსცოვანთა, ამალოსანთა და რჩეულ ცხენოსანთა უკვე მზად იყო. მან თვალი მჩხრეკავი გადაავლო ერთობლივ ყველას, დალოცა და მზეგრძელობა უსურვა. მერმე კი დინჯი სვლითა და ჩაძიებით დაათვალიერა ყველა და ყველაფერი. მსცოვანთა ჯგუფი, მართლაც რომ რჩეული იყო. ბედან-კოლხი, აბიო-იბერი, მახუნჯაგ-ტაოელი, ხამხე-მოგვი ილორელი, მათვე ჭყონდიდამდე მიჰყვებოდა სახლთუხუცესი ცოტნე, რომელსაც იქ შესცვლიდა და იბერიასი მიჰყვებოდა ისო-მოგვი ჭყონდიდელი. წინააღინ გამოძახებული და დროზე მოახლებული სუბარმას უშვანელი, მთელ სვანეთში სიბრძნით განთქმული ბაბი, ქვასავარძელაში ნამყოფი და, საერთოდ, ფიცის კაცი. შვიმთის ზღვისპირა ციხის პატრონი, გოჭი-მეფის ერთგული და ახლობელი, ემხვარა აფხაზი და კიდევ რამდენიმე „წარმოსადგევი და გამოსადგევი“—ქადაროსანი. ყველა შერჩეული იყო საპატიობით, განსწავლულობით, საქმის მცდელობითა და ენამეყვრობით და, რაღა თქმა უნდა, სრულ საიმედოობით. მეფე კი არ უგზავნიდა მეფეს დაქნილ მოციქულთა, არამედ ქართველ ტომთა ერთი ნაერთი „ზღვის კერა“, ნათესაურად მიდიოდა ქართველ ტომთა „ხმელეთის კერის“ ნაერთთან, „საჭირვარამო ვითარების გამო ერთად სამოქმედოდ და თავის სატეხად“.

რჩეული იყო აბჯროსანთა ჯგუფიცა და მებადალენიც, კარგა მოზრდილი გუნდიც ლაშქრისა თან მიჰყვებოდათ. იბერიასი გაბმული ომიანობა იყო.

— თუ მეტი ლაშქარი დაგვირდეთ, დეო და ბჰენო, დროზე შემოთვალეთ! მე ვიცი, რომ დაგვირდებათ! უფლისწულის სიტყვა კი იქ, ჩემი სიტყვაა, მაგან კი იცის, რომ სიტყვას ძალაც სჭირდება და არც დაიხვეს!—მერმე ოდნავ სევდიანად, უფრო თავისთვის ჩაიღუღუნა,

— ნეტავ ზოგი მოხუცი მსცოვანთა ახი იყოს, როგორც ზოგი ახალგაზრდა! — უფლისწული ოდნავ განზე გაიყოლია და ჩუმად, სულ მამა-შვილულად ჩაუფუჩუნა:—არ მყავდი და ვუძღვებდი სიბერისა და უშვილობის დუხჭირს. ახლა მყავხარ და ძალიან გამიჭირდება, მაგრამ საქმეს მიდევნა უყვარს! ხოლო, როდესაც დრო მოიხელთო, მომწერე ხოლმე. ბედნიერადაც გამომიბრუნდი მაღ! და კიდევ,—ახლა სულ დაუცლო ხმას, თითქოს მკერდზე უსწორო ტალღებად მოფენილ თავის თეთრ წვერს უჩურჩულებდა,—უნდა ვითხრა, ნურც დაირცხვენ, ნურც მე გამაწილებ. აქეთ-იქით გაიხედე, დააკვირდი, დროა შენს ნიშნობაზედაც ვიფიქროთ! — და თან თვალეში ალერსიანად, მაგრამ მცდელობადაც ჩაახუნდა, — რახან შვილი მყავს, იქნებ შვილიშვილსაც მოვესწრო,—ესეც მახარე!—მერმე გაეცინა,—ასეთია ადამიანის გული, გინდა მონა იყავ, გინდა მეფე!

უფლისწული გაქვავებული და, ვგონებ, გაფითრებულიც იდგა.

მეფე-უფალმა ყველა დალოცა. მსცოვანები გადაკოცნა, ხელთანაც მიუშვა. დანარჩენთ ხელი აღუპყრო, ტარიფლს მხარზეც გადაუსვა.

— აბა, შენ იცი, ჩემს მემკვიდრეს, კერძოდ შენ გაბარებ, მაგის თაობის კაცი ყველაზე უფრო შენა ხარ და ბევრ რასმე შენგან უფრო მიიღებს, ვინემ მსცოვანებისაგან! აბა, მგზავრული! გზა მშვიდობისა!

გალავნის საყვირების ხმამ ციხესა და ქალაქს კარიბჭის საზეიმო გაღება აუწყეს.

ყველა ზეიმითა და ლოცვით აცილებდა ციხე-გოჯიდან უფლისციხეში მიმავალ უფლისწულს. მას, ილორთბის შემდეგ, განსაკუთრებით დიდი სახელი და სიყვარული ჰქონდა მოხვეჭილი.

მგზავრები მგზავრულით დიდ თემშარას გაჰყვინენ. მითრილატე წინ შეკავებული ლაფშურით მიდიოდა და უკან

არც ერთხელ არ მოუხედავს, იცოდა ციხე-გოჯის გარდა, ჯერ შორს, ეკის მთაზე შეხეთის ციხეც ჩანდა. ისევე თავის გულს ეჯიქურებოდა და არც დასთმო, ვიდრე თარგენის წყალს არ გასცდნენ და რამდენიმე გორის კალთა არ გადაიარეს. მერმე კი აღარც უნაგრის ქედი ჩანდა და არც ეკისა. ახლა კი გული დასწყდა, მაგრამ ნისლამ თავი მოსტაცა და წინ გაახედა. ტყეთა და გორაკთა თავზე მაღალი თხემი გამოჩნდა. ზედ ლუმტზე ლუმტი მუხნარი აბჯრად აღიონდა და ბოლოს დიდ მწვანე მუხარადად სრულდებოდა.

— ჭყონდიდი! — იცნო უფლისწულმა მისრაულას გოდლიდან დანახული.

კალთაზე სოფელი ჩანდა. უფრო ზევით სამარტილო.

ჩანს, სოფელში მოელოდნენ. დიდ-პატარა გზაზე იყო გამოსული. მოხუცები ფეხზე წამოუდგნენ ილორის გვირსა და საპატიო მოხუცებს.

არცერთი თაობა ისე არ სცემს პატივს ურთიერთს, როგორც მსცოვანი—მსცოვანს!

დედაბრები ცალკე იდგნენ და თავსაბურავებს ისწორებდნენ. მოწიფულებმა ქუდები და ყაბალახები მოიშვლიავენ. ტანშიშველა ბიჭუნები და პერანგა გოგონები სულ არ ერიდებოდნენ ცხენებს.

მოჩიბული ყმაწვილქალები და ქალწულები თავდაბრილად იდგნენ, მაგრამ თვალსწრაფად დაეჭებდნენ „ზაპრულ უფლისწულს“, რომელიც „ნასროლ ისრებს კოლოსავით იჭერს“, „მარულაშ ფრთას ისხამს“, „ბულა-კუროს უროთი ერევა“ და სხვა ათას უჯერ-მჯერ ამბებს ჩადის. თვალ-ტანადობით კი მზესავით თვალებსა სწევას.

თვალებს აცეცებდნენ და შეხედვაც ეშინოდათ ქალწულებს. უფლისწულს კი ყველგან ლულუფა ელანდებოდა. აი, მისი ფერის თმა და ნაწნავი. აი, ტანის მამორხვევა, იერი, წელი ქალწულისა. ნუთუ თვალი ასე ონაერობს? სმენაში კი მკლავზე მოკიდებული ფარი ვერცხლის ხმაზე ქდერს! სარჩულიც ვერ ახშობს ქდერას.

ხამხე-მოგვმა დიდი ქისა აახლა.

— ესენი სულ ჭყონდიდის შვილებია! უფლისწულმა წვრილი კოლხური აქვით და იქით აფრქვია.

— ყველას გვემფარველოს ჭყონდიდის ძალა, ვერცხლიანსა და უვერცხლოს!

მთელი სოფელი უკან მიჰყვა. აღმართის პირშივე უღრანი ტყე იწყებოდა. ჯერ დიდი ცაცხვანარი, მერმე წმიდა მუხნარი იყო. ხან ახალნახარდი ტყე, ხან შიგადაშიგ ძველი, ტოტებჩამოღწილი, დადრუებული. სულ მაღლა კი ისეთი ვეება ჭყონი იდგა, რომ ასეთის მნახველი საერთოდ არ ყოფილა უფლისწული.

თითქოს ერთ ტანად შეტოტილი მთელი ტყე იყო. ქვევით კი დაკოყრებული, დამშხალული ფესვები ვეება ღუზებივით იყვნენ ნიადაგში ჩახლართული. ტანი მუხისა მისარონის კოშკის სიგანეს არც ჩამოუვარდებოდა. და თითქოს გადაბრუნებული მისარონი იყო, ერთ ფეხზე შემდგარი „უღრან-გალავანი“.

ირგვლივ გამოტკეპნილი, ყუყუა ჩრდილი იდგა და თითქოს ცოცხალივით სუნთქავდა. ზევით კი, ტოტებისა და ფოთლების ზღვაში, ნამდვილი ზღვის მშუილი ისმოდა. პირველნახვისას თავზარდამცემი იყო ჭყონდიდი.

უმზერდა უფლისწული ზევით და თვალს ვერ ამორებდა. ნისლასაც კი თითქოს გადაედო პატრონის ძრწოლა. სხვებიც მოკრძალებით იდგნენ.

— შესწირეთ ჩემ სახელზე კურატი ჭყონდიდს! სასწაული სასწაულთა!

— არ შეიწირავს, ვიდრე არ იტყვი სახელს!

შრიალივით შემოესმა უფლისწულს, კბილჩაკლებულ მანდილოსნის ხმა. ისიც იგრძნო, ვიდაცამ ხელი უტაცა ნისლას აღვირს.

— ვაჟიბედია! — დინჯად დამარცვლა.

— შენ ხარ!? ამას შეგებოვდი! ჭყონდიდმა გაგვასწოროს!

უფლისწულმა თვალი მოსტაცა ჭყონდიდს და ახლა წინ დაიხედა.

კეთილნაკეთიანი, ლამაზად დაბერებული მანდილოსანი, სულ თეთრებმოსილი ხე-ღმერთის მონა, წინ უდგა და საოცარი სიძულვილით უმზერდა. დაქვეითებულ ოლთაყესა და თოლიგეს უყვე ხელი შეეცანათ და მოშორებას ლამობდნენ.

— ხელი უშვით! — წარბები შეიკრა ვაჟბედია და თეთროსანს მიუბრუნდა, — კიდევ ვწირავ ჭყონდიდს შეთვის მახლობელ მუხნარს!

მაგრამ ამ შეწირვამ სულ საოცარი შთაბეჭდილება მოახდინა.

— ალბათ, მიცანი, ამიტომ ხარ ასე გულუხვი?

მითრიადატემ ვერ იცნო. ფიქრმაც სულ სხვაგან მოიყარა თავი.

„კოლხი დედა-ქალები რა შეუბოგრები ყოფილან! ეს მესამე შემთხვევაა! მხოლოდ ესენი ბედავენ ასე ჯიქურად მოსვლას! არა, ისიც ასეთია, თიამათ ძიძა, ტუბალი! ქართველ ტომთა საერთო ნიშნად ჩანს! ქართველი მამაკაცი იარაღით არის ვაჟკაცი, მდებრი—რაღა ძალით? ნუთუ მანდილით!“

— ვერა, ვერ გიცანი, თეთრო მანდილოსანო! მონაც ჭყონდიდისა! მიმისნებ რასმე?

— ჩემი თეთრი მანდილი სარკეა შენ საქმეთა! მიცანი? გეშხეთა?

მითრიადატეს ნენა-მონა მოაგონდა, მერმე ლულუფა, ეს „ეშხეთა“ უწინარეს ყოვლისა. ჭყონდიდი კი შრიალებდა.

— მთხოვ რასმე? გზაზე ვარ?

— ისიც გზაზე იყო. შვილის ამბავს გთხოვ, მეუღლისას აღარა! ჭყონდიდის წინაშე ვაღიარებ, ის არ იყო კეთილი კაცი! უწია კიდევაც! შენც გიწვევს თუ უმრუდე გზას! იყოს მოწმე ჭყონდიდი, უკვდავი და უბერებელი!

უფლისწული ახალა მიხვდა. გულზე მოეშვა, უმალ დაქვეითდა.

— აღსტარხოსას ამბობ? — მერმე სხვებს შეხედა და ცხენზე დარჩენა უბრძანა. ყველა ჩრდილის ზღვარზე დასტოვა. ჭყონდიდის მონა კი უფლისწულს მიჰყვა. ახლა ისინი ჭყონის ძირში იყვნენ. იქვე მცირე საკურთხეველი ჩანდა.

მძლე, ქვევით დადრეკილ ტოტზე ჭყონდიდის დროშა, საყვირი და ძელის ეკი და.

შორიახლოს, ირგვლოვ, მგზავრი ცხენოსნები და ჭყონდიდის ერი იდგა და ელოდა. ელოდნენ ცოტნე სახლთუხუცესი და სამგზავროდ გამზადებული ისამოგვი ჭყონდიდელიც. ხე-ღმერთი კი მხოლოდ შრიალებდა...

— ჩემი შვილი სად არის? — თეთრი მონის პირით თითქოს ჭყონდიდი ჭკითხავდა უფლისწულს.

— შენი შვილი ცოცხალია. იგი მე პირადად შევიპყარი!—დაკლებული ხმით უპასუხა ვაჟბედია... ჭყონდიდი ისევე შრიალებდა!

— რას ერჩოდი? ხომ ყველაფერი აპატიე? მაშ ატყუებდი ყველას?!—ხმამაღლა გაიძახოდა დედა, ჭყონის ხეშეშ ტანს ხელს უსვამდა.

— არა! არ ვატყუებდი! შენი შვილი სად შევიპყარი, იცი?

— არა. ვიცი, რომ შენი შიშით შინ არ მოდიოდა.

ჭყონი შრიალებდა, სულ შრიალებდა.. ერი სულგანაბული უსმენდა.

— დედი! შინაც მოდიოდა, მამასაც ნახულობდა. გიმალაკდნენ ყველაფერს, მამა და შვილი შეითქვენენ ჩემი და შენი სამშობლოს წინააღმდეგ! მეტს არას გეტყვი. ჭყონდიდის ძალას ვფიცავ! — ახლა უფლისწულმა შეახო ხელი ჭყონის ტანს. ერმა შევებით ამოისუნთქა.

თეთრმა მონამ ხმას დაუკლო, ხელი მოტეხილ ფრთასავით ჩამოუვარდა.

—სქვამგურისას დავიჭერებ, შვილისას არა!

— ჩუმად გეტყვი, საიდუმლოს თუ შემიწახავ! ერმა არ იცის, არც ჭყონდიდისამ, არც სხვაგან!

— მე, დედა, უნდა ვიცოდე!—უკვე ჩურჩულზე გადავიდა თეთრი მანდილოსანი, ვფიცავ!—ახლა ორივე ხელი აკარა მუხას და ეამბორა კიდევაც.

— შენი შვილი შუა ზღვაზე შევიპყარი, რომაულ ხომალდზე! შეთქმის წერილებთან ერთად!—სულ ჩუმად, მხო-

ლოდ მუხის გასაგონად უთხრა უფლისწულმა და მუხაც ხელით მოიმოწმა.

მანდილოსანმა თეთრი უბიდან შავი ხილბანდი ამოიღო, სახეზე იფარა და თავი მუხის ტანს ახალა. მუხა კი შრიალებდა, შრიალებდა...

—ესა მქონდა იმედად, შვილი მაინც შვილია!

თავი ჩაჰხარა ვაყიბედია-მითრიდატემაც:

— დედი, მე ვიცნობ სხვა დედასაც. ის სულ სხვანაირად მოეჭეცა თავის შვილს. ამის გამო მე სიტყვას ვდებ, — უფლისწული წამოვარდა და ჰყონდილის ძელს, იქვე დაკიდებული ზედა შემოჭრა, ხმაც აიმაღლა. — მე, უფლისწული ვაყიბედია სპერელი, სიტყვას ვდებ ჰყონდილისა და მისი მონისა — დედისა...

— გუქასი! — მიიძახეს აქეთ-იქიდან.

— გუქასი, რომ სიცოცხლე შევუნარჩუნო სამუდამოდ ჰყრობილთ — სქვამგურსა და ალისტარხოს, ჩვენ ტომთა და ნათესავთა ღალატის ჩამდენთ!

მერმე ცხენს მოახტა და გზად მიმავალთ თავში ჩაუდგა.

ჰყონდიდი კი შრიალებდა, კვლავ შრიალებდა... თითქოს აურაცხელ თაობათა ნაბჭევს, ნალოცევს, ნაგოდებს და ნაფიცს კვლავ იმეორებდა და იმეორებდა!

ცხენისწყალზე ღამე ათიეს. ხიდი ახალწადებული აღმოჩნდა. თუმცა ეს არც ახალი ამბავი იყო. ცხენისწყალი ისევე არ გუობდა ხიდს, როგორც მისი ქალის ურა ცხენები უნაგირს!

წყალი თუმცა კიდევ მღვრიედ დიოდა. მუხლსაც უშლიდა ცხენებს, მაგრამ ცხენჩეულობით შეჰბედეს და დილიანად კეთილად განვლეს.

მერმე მცირე დაბა — ხონი იყო. აქეთ უღრანი ტყეები, შიგადაშიგ ნოყიერი აბოები იყო გამოკაფული. მრავალი გზაც იქსელებოდა, საცხენოსნო და საურმეც, ჭიხიშისკენ, წყალტუბოსაკენ, სადაც ღმერთების წყალი იყო, სასწაულმოქმედი, სამლოცველო-განსაბანელი და

კლდის ქვეშეთიდან ამოვარდნილი თბილი მდინარე.

არც შორს იყო დევების ნადგომი — მათფლია და ბოლოს ციხე-ქალაქი ქუთათისი და ოხვამერიონი.

ყველაზე უკეთ ქუთათისის ისა-მოგვი ჰყონდიდელი იცნობდა. იგი ჰყონდიდამდე ოხვამერიონს იყო მოგვად. აქ რიონისპირეთის დიდი ოხვამერი — სამლოცველო იყო. იგი ფრიად თავისებურ ციხე-სამლოცველოდ გაშენებულიყო.

პირველად, ალბათ, რიონის პირზე გაჩნდა ოხვამერი — სამლოცველო წყლის ღმერთისა — ჰეასი, მერმე ხიდი გაჩნდა, მარჯვენა და მარცხენა მხარეზე ქალაქი ქუთათისი, გალაენითა, სასახლითა, ქულბაქებით და სხვა შენობებით. ძირითადი ციხე კი საფეხურებად თანდათან თუ შედგა მარჯვენა კლდეზე. ოხვამერი ახლა ქვის აბჯარში ჩაჯდა, რიონს გვირახით ჩასწვდა და სახელიც ოხვამერიონი, შემდგომ უქმეერიონი დაისაკუთრა, ქალაქს კი ქუთათისი დარჩა.

ციხე-სამლოცველოში და ქალაქში უკვე ელოდნენ უფლისწულსა და სტუმრებს.

კლდის თავზე — ბურჯებსა და ზღუდეებზე ნოხები, ჭრელქსოვანები და თეთრი ნაბდები გადმოეკიდათ, თუმცა ეს სრულიადაც ვერ არბილებდა ჰეას ციხე-ტაძრის საოცრად მკაცრსა და მკაფიო ქონგურებს, ჩაბილულ-ჩაფერდებულ კედელს და გველეშაპის კუდივით მოგრაგნილ ზედა და ქვედა ბურჯებსა და საბჯენებს.

მალა, თავგოდოლა კოშკზე ბუნი იყო გზისკენ გადმოხრილი, ზედ ორჩაქიანი დიდი დროშა ბორიალობდა. შორიდან იგი ვეება ყაბალახს ჰგავდა.

ზედ გამოყვანილი ნაქარგი ვერც ვარკვია მითრიდატემ.

— რა დროშაა?

— აეთური გაბლავთ! — მოეხალა ისა-მოგვი, — შედეასა და აფსირტეს მამისა! ასე იტყვიან! ზედ მართლაც სპილენძის ჩლიქიანი, ცეცხლის მფრქვეველი ხარია ამოქარგული.

— წარმოდგენილი მაქვს იაზონის ძრწოლა, პირველად რომ შეხედა ამ ციხეს და ეპვიც არ მეპარება, რომ ვერაფერს გახდებოდა, მედნა რომ არ გასჩენოდა შიგნიდან ციხეს!

— ღალატს სქესი არ გააჩნია! — ყრულ გამოეხმაურა ბედანი.

— ვაგლახ, მე ეს უკვე ვიცი! მდებარის ღალატი მაინც ყოვლად შეუწყნარებელი!

გზამ ერთი მუხლიც მოუხვია. აქ კარიბჭე სრულად ხშავდა გზას. დარკინულ ბქეს ვეება, ფხაყრილი გველვეშაპი რკინითავე ჰქონდა ამოსახულ-ამოჭედილი. ახლო საინრეზე რომ მივიდნენ, უეცრად გაიღო ბქენი. თითქოს შეკბილული ხახა დააღო გველვეშაპმა. ხოლო როდესაც ბქის შიდა კამარაზე ვერძის თავიც გამოჩნდა, უფლისწულს „არგონავტიკა“ თვალწინ წარმოუდგა. ისეთი გრძობა ჰქონდა, თითქოს ვეება ქვის წიგნს ჰკითხულობდა და მესხიერებაში იმეორებდა...

კარიბჭეში არავინ არ იდგა. ზედ, ახლოვე, თლილი ქვის აკლდამა ჩანდა. მოშორებით შემხვდური დიდკაცობა და მხედრები ელოდნენ. უფრო უკან — მეციხოვნენი და მოქალაქენი.

აკლდამას დიდი შუბლის ქვა ჰქონდა. მითრიდატემ შორიდანვე შეამჩნია ზედ ორენოვანი ეპიტაფია: ქართული და ბერძნული. ბერძნული მან ზეპირად იცოდა „პებლოსიდან“, რომელსაც არისტოტელეს მიაწერდნენ.

ქართული უფრო ვრცელი იყო:

„ერთთა და ლართ მდიდარი, გამარჯვებებით სახელმოსვეჭილი კოლხეთის მეფევე აეთი, დმერთების ყოვლის მძლე სევმ აქ გააბატონსა“.

აკლდამას ქვის შვერილება ჰქონდა ძვიდზე. ზედ მოჭედილი და დაფერილი ფარი ეკიდა.

— აეთის ფარია! — წასჩურჩულა ისამოგვმა.

მითრიდატე უმაღ დაქვეითდა, სხვებიც. მოსულეებმა ახლა დააფასეს მასპინძლების თავაზი. უფლისწულს პირველი, კარიბჭესთანავე აეთი ხედებოდა.

სპერელმაც კეთილად მიიღო ასეთი პატივი. დაქვეითდა, მიეახლა აკლდამას, ცალ მუხლზე ჩადგა, უსიტყვოდ ხელზე ალაპყრო. ფიქრმა იძალა და აეთის აკლდამიდან მითრიდატეთა აკლდამამდე უხილავი ჯაჭვი გააბა, მამამოკლული წამოავდო.

სპერელმა დაშნა იშიშვლა და აეთის ფარს სიბრტყივ შემოჰკრა, ძლიერად ააყლერა. ლითონის ზრიალი მალდა ციხემ აიტაცა და ამრავლა, დაბლა — რიონმა.

აეთის ფარი და მითრიდატეს ხმალი დიდხანს ეხმარებოდნენ ურთიერთს! უმაღ მოეგებნენ მასპინძლებში, ჯერ ოხვამერ-ტაძრის მოგვნი და ქურუმნი, მერმე ციხისთავი, დიდგვაროვანი და მხედრობა, ბოლოს ქუთათისის მოქალაქენი და მთელი მდაბიო ერი.

უფლისწულს ჯგუფ-ჯგუფად წინ მდგარ მანდილოსანთა და ქალწულთა სიმრავლე მოხვდა თვალში. არა, არც ერთი არ ჰგავდა შხეთს დარჩენილ, ხშირად მოსაგონებელ ლულუფას. ვკონებ არც ურთიერთს და ყველა კი ლამაზი, ტანადი და შთამბეჭდავი იყო!

„აქ არიან ასეთი ლამაზები, თუ მე შეჩვენება ასე!“ — მერმე მოაგონდა, რომ დაახლოებით ასევე მოეჩვენა ჯუმათს, ილორს, აფსაროსზე რომ აღარა თქვას რა. — „საერთოდ ახლა დამიწყია ქალწულთა სილამაზის შემჩნევა!“ ბოლოს თავსაც შემოსწყრა და დამუქრაკიდევაც, — „მივწერ, უასათუოდ მივწერ შხეთს!“

საფიქრალი ახლა სხვა ღარზე ძალიან ლად მიუშვა. მერმე რამდენი იყო ახალსანახავი და მომავლისათვის გამოსარკვევი!

მასპინძლებს მიესალმა. ქალაქისა და ციხის ერს ხალისიანად გადასძახა. მტკიცე ბურჯებსა და აკბიულ-ჩაყბულად ასულ ზღუდე-გალავნებს თვალი ბეჯითად გააყოლა. დიდი კამაროვანი ოხვამერიც, მოხდენილი, ბუნებრივი და გარემოსთან შერწყმული ხუროთმოძღვრებით ფრიად მოიწონა. „გარემოს შერწყმულობა“ მან კარგა ხანია შეამჩნია

კოლხურ დიდშენებს. ყველგან გრძობდა დიდ ფარგზე დახვეწილ ხატოვანებას, ბუნების დიდ სიყვარულს, მის ნდობას და ბუნებრივად განვითარებულ გემოვნებას, თაობიდან თაობაზე გადასულს და შემდინდრებულს.

აზრი ისევ წელანდელ კალაპოტში, მაგრამ უფრო ღრმა ხნულად ჩაუფარდა — ისევ ერთობლივი სილამაზე და მოხდენილობა!

და რაც მთავრად მოეჩვენა მითრიდატეს, ყველას საკუთრივი სილამაზე ჰქონდა, სულიერსა თუ ქვეში ნაკვეთს! განსაკუთრებით, ადგილის მოდგმას, განუმეორებელი და ეკრძოდ მისი სილამაზე. და ეს, ჩანს, მარტო გარეგნულ სილამაზე არ ეხებოდა, არც მარტო ქალებს. და არც მარტო ქუთათურებსა თუ კოლხებს. ზოგადქართულ, ტომთაშორის საზასიათო ნიშნად გამოსჩანდა! მაგრამ ეს „გოგური სილამაზე“ კი არ იყო, არამედ კეთილმოდგმიან წილში, უკეთილესი ბუნებისა და მიწა-წყლის გვირისტში ამოსული, მკვეთრად მოთავთავებული პიროვნება და მისი ხვეწილი, კეთილი ნიჭით ამეტყველებული სახე!

ვერა, ვერ ვაართვა თავი ამ აზრებს. იმას კი გრძობდა, ბოლომდე ჯერ ვერ მიჰყვებოდა ნაფიქრს. ერთმა მოსხლეთილმა აზრმა კი სულ არია — „შეიძლება ბოროტი უფრო ჰქვიანი იყოს, მაგრამ კეთილი უფრო ლამაზია!“ მაგრამ ეს აზრიც უფრო შეალამაზა — „ბოროტი უფრო მახინჯია, მაგრამ ჰქვიანი, კეთილი — ლამაზი და ბრძენი!“ — სიღრმეში უკვე შეეშინდა შეტოპვა, მაგრამ სამოქმედოში კი გადმოიტანა... — „ბოროტი და ჰქვიანი“ თითქმის ყოველთვის უფრო მოქმედა. იგი ებრძვის ბუნებასაც, თავის თაობასაც, ხშირად წარსულსაც, მომავალთან კი მას საქმე არ აქვს!

კედლის მეორე წყება რომ გაიარეს, უფრო განცვიფრდა უფლისწული. მთელი ეს გარესიყვარე, ორწოხები, ვიწრო გასავლები, ბან-სართულები, ზეძირკვლები, კვარცხლედები ბუჩქებითა და ყვავილებით იყო დაფარული. დიდი, ლოყავითა ვარდები აქ თითქმის ჰვა-

რადნენ და აქარწყლებდნენ ხვიფლოვან კედლების მკაცრ ნატიხრალბებს.

— ამ ჭაჭვის პერანგს რა ვარდნარის სარჩული ჰქონია! — აღფრთოვანებით აღმოხდა უფლისწულს.

სწორედ ამ დროს ზედა საართულებიდან თუ გაღავნიდან დაფურცლულ ვარდების ღვარი გადმოაფრქვევს თავზე მოსულთ. ახლა სულ თავზე ხელი იტაცა უფლისწულმა. მეციხოვნენი, ციხე, სამლოცველო, ხალხი, გარემო, მთელი ქვეყანა ვარდისფერ თოვლში ჩანდა. თოვდა, თოვდა, უხმოდ, რბილად და სანატრელ სურნელოვანად!

„მიეწერ, უსათუოდ მიეწერ ვარდის ფურცლების ცვენას! შეხეთიც უნდა გახედეს ჩვენი სავარდი!“

პირდაპირ სუფრაზე მივიდნენ სტუმარ-მასპინძლები. უზარმაზარ ჭადრის ქვეშ იყო გაშლილი. ხე ციხეში ვეღარ ეტეოდა. ტოტები აღარ შეეჭრათ და ახალი გაღავანი კი შემოერთყათ.

— ხის გამოა გაფართოებული ციხე! — განცვიფრდა მითრიდატე.

— აგრე გახლავთ, უფლისწულო! — წინ შეშნა ციხისთავი წარმოდგა — ციხეში წესი არ არის ხის გაშვებისა, მაგრამ თუ არის ასეთი საპატიო ხე, მისი ჩრდილიც შიგ უნდა იყოს! ეს უხუცესი ხე კი ციხისთავად ითვლება. მე უხუცესის მწე გახლავართ! ოხვამერში ახალაც არის ამის სიგელი!

უფლისწული მოკრძალებით მიესალმა „უხუცეს ციხისთავს“. ახლა იგი „უხუცესი სუფრისთავიცა“ და ზეცაც იყო. უფლისწულსაცა და სხვათაც სალამი ფრიად თვანწული და უნებურად ამყვი გამოუვიდათ.

ყოველ ახალი ქართული მხარის ნახვისა და შეგულისხმების შემდეგ, თითქოს მართლაც ახალი მხარი ებმებოდა მითრიდატეს. ქართულ სამყაროს მიწა-წყლისა და ტომთა სიმრავლის ცოდნის შემდინდრებასთან ერთად, უძლიერდებოდა ალღო, მხნეობა გულისა და ზრახვების დაუცადელი ჰერეტა.

განცდილი და ღრმაფიქრიანი მგზავრობა კი თვალხილულა ხილვების ძალი-

სა იყო. ყველაფერი გულსა და მეხსიერებაში სტოვებდა შრესა და ნასახს.

ოხვამერიონის კლდის ძირში, უვიწროეს ადგილას, რიონზე, კლდიდან-კლდზე გაბმული ჭაჭვის ხიდი იყო... ზედ საცალფეხოდ ლასტები იყო დაფენილი. სახელურადაც ორი დიდზე-დიდი მარჭვალა ჭაჭვი ჩაზნექილ ცისარტყელად გასდევდა.

არც ფონი იყო შორს და საკმაოდ მონადიმებული სტუმარ-მასპინძლები რიონში რომ ვადიოდნენ... დაინახეს — ხუტუტა ბიჭებს, მთელი ხიდის მანძილზე, რკინის მარჭვლებში თავები გამოეყოთ, ლასტების მიღმა ფეხები გაეჩარათ, ჭაჭვის ხიდს ერთიანად და ერთად ატატებდნენ.

მითრიდატეს თვალში და გულში მოხვდა ეს „თავების გალა“ და ყველა შემოაბრუნა.

— შეხედეთ! შეხედეთ! ამისხენით ამის ნიშანი!

— ბავშვები კი ხალისობენ, მაგრამ ჩვენ ყველანი აი, ასე, ჭაჭვის ხიდზე ვართ მიჯაჭვულები. ზოგმა ვიცით ეს და ზოგმა არა! — გამოეხმაურა ბედანი.

— ბეწვის ხიდს ჭაჭვის ხიდი მაინც სჯობია! — შეედავა აბიო.

მახუჩაგამა კი, „ამ თავ-ფეხა ხიდის“ შემხედვარემ, ბევრი ინახარა და ხმაც ოხვამერიონის ცას უწია.

— ეს რა ჭაჭვიანი და ლასტიანი თაობა გვეზრდება! აბა მაგათ რა ციხე დაუმაგრდებათ, ასე რომ მიადგენი!

მითრიდატემ სამივეს ნათქვამი გულში ჩაიდო, მაგრამ ერთი თავისიცა სთქვა ჯერ ჩუმად და ხმა ჩაკლებულად, მერმე ხმაშლად:

— აეთს რომ კეთილი შთამომავლობა ჰყავს, ამას კი ვხედავ, მაგრამ იქნებ მედევასაც გააჩნია აქ თავისი მრულე შთამომავალი!

პასუხი მაინც არავინ გასცა. ესეც მომავლის სარკვევი იყო!

ახლა უშუალოდ მასპინძლებს შეეკითხა:

— ეს ხიდი სად არის გამოჭედილი?

— აქვე! — მემნა ციხისთავმა გაღმა

ნაპირისაკენ გაახედი, — ქუთათური მჭედლები მუდამ განთქმული იყვნენ! ჩამომსხმელებიც! რკინაც გვაქვს, ხალხბურს იქნებ არც ჩამოუვარდეს!

— ხალიბურიც ჩვენია! — მიძახა ტარიელმა, ახლოც მიეახლა, მან უკვე იცოდა დასკირდებოდა უფლისწულს.

— შემომოწმე, ტარიელ, მემნა ციხისთავთან ერთად. ახლავე დაავალე, ასი ლუხა დამჭირდება. ზომები იცი. პირდაპირ ხომალდებით რიონ-რიონ ჩავიტანთ!

ქუთათისის ვარდისფურცელა თოვლის შემდეგ, კიდევ ერთხელ თავზე იტაცა ხელი მითრიდატემ, როდესაც ცხენები აჯამეთის ტყეში შეაქვენეს.

მუხის ულრანში მოხვდნენ. თითქოს მუქ მწვანე ტბაში ჩაიძირნენ. შავად და ყვითლად ჩათსამული ტანგამჭვირვალე ჩრდილები გაშეშებულად იდგნენ. დინჯი, ნელი, ზვიადი ტატი კი სადღაც ზევით იყო. თითქოს ყველაფერი ობობას ქსელზე და უჩინრად შემოღწეულ სხივის სირმაზე ებლანდა და ფსკერზე იყო დალექილი.

დიდი სიჩუმე თავისთავად დამყარდა. კლაკნია ბილიკებზე გაფანტულ-გალანდული ცხენოსნები ჩუმად მოძრაობდნენ და თავიანთი გულის ბაგაბუგი ესმოდათ.

აქ თითქოს ხმასა და სიტყვას ძალაც დაკარგული ჰქონდა და შეეღერების უნარიც. აზრი კი, ჩანს, მუხის ნალვერდლებზე ჰღვივოდა.

სიღრმისაკენ ტევრი უფრო გამუქებული, გამუხებული და დაქვავებული იყო და ისე ესახებოდა „ზღვის ჭაბუკს“, თითქოს მუხები კი არა ღმერთები და ზეკაცები იდგნენ მიჯრით, ხელუბი ურთიერთ გადაეჭდოთ და უტყვად საუბრობდნენ.

და უეცრად ადამიანის ხმა, სიტყვა მოსწყურდა მითრიდატეს. ბედანს შეუცადა, წასჩურჩულა:

— აჯამეთის მუხნარი ყველა ღმერთთა და ბუმბერაზთა დიდი, ხელთუქმენი ტაძარი ყოფილა!

— ღმერთთა, ბუმბერაზთა და კაცთა!

— ჩურჩულითავე შეავსო ბედანმა და კვლავ მიმართება მისცა სწავლულ ჰაბუის ფიქრებს.

— აი, ჩვენი აკადემია—ხელად აიტაცა მანაც, —და რომელი პლატონის აკადემია შეედრება მას თავისი სიზვიადით თუ სტიქიური ძალით!

— სიზვიადე და სტიქიური ძალა აქ დიხაბე შეუდარებელია. ჩვენ, ადამიანები სრულიად უმწიონიც ვჩანვართ, მაგრამ არის თუ არა ეს იმ უპირატესობის გამოხატველი, შენ რომ ჰგულისხმობი პლატონის აკადემია, არა ხეებით არის ამალეებული!

— არც შე გვულისხმობ მარტო ხეებს! გარემოს შეგრძნობის პირველყოფილ ძალას! მე ახლა მოხიბლული უფრო ვარ, ვიდრე საბაქროდ შემართული, მაგრამ მაინც ვიტყვი — აზრს, რომელსაც სიზვიადე და სტიქიური ძალა არ გააჩნია—დიდსამოქმედო აზრად ვერც ჩაითვლება, ვერც გამოდგება! მე ჩემი ალღოს ეშვებს ამ გაქვავებულ მუხებზე გლესავ! ამით ვარ შენაპყარი! აი, ჩემი აკადემია!

ერთ მუხასთან ცხენი მიავდო, დაქვეითდა, დაშნა იშიშვლა, მუხას შემოჰკრა და ააღესა. კიდევ შემოჰკრა, კიდევ ააღესა და ასე, ასჯერ მაინც! მუხის ტანზე ნადაშნევი ჰდებულ-ჰდებულ გარს უვლიდა, ახალ სევადს მატებდა! უჩვეულო ჩქამით დამფრთხალი ჩხიკეები საშინელი ჩხაველით შემოესივნენ ცხენოსნებს. ჩხიკეთა აბეზარ ხმას ყვაეების ჩხაველ-ბორილიც დაერთო.

მითრიდატემ დაშნაც ააღესა და გუელი იჭერა.

— ალბათ ასეთი გრძნობით იყვნენ შეპყრობილი ჩვენი შორეული წინაპრები—პილგამეში და ენქიდუ „წმიდა კედარის“ ტევრში რომ შევიდნენ! აქ წმიდა მუხის ტევრია, ამასაც ჰყავს თავისი მაჯლაქუნა მცველი ან ყორანა-როკაპი! მინდია და ამირანმა იქნებ აქ დამარცხეს მუხის მავნენი,—ცხენიდან ჩამოუსვლელად შეესიტყვა ბედან-კოლხი.

— იქნებ აქ სთქვეს პირველნუგეშის „მუმილი მუხასა“. მერმე მინდია მაინც

წავიდა „ცოცხალ კაცის ქვეყანაში უკვდავების მოსატანად“, ამირანი კი ღმერთებმა კლდეზე მიაჯაქვეს, ხმა და აკლდა ბედანს.

— მერმე სად არის ახლა ამირანი, ჩვენო უფროსო თაობავ? მე თქვენ გკითხავთ! აჯამეთის ტყეში ვართ და სიტყვაც აჯამეთური იყოს!

მგზავრების მთელი ახალგაზრდობა, ტარიელის მიბაძვით, თუ თავისი გრძნობით დაქვეითდა და მითრიდატეს ამოუდგა.

მსოფიანები ცხენებზე დარჩნენ. მათ იგრძნეს სუსხი სიტყვისა. ბედანმა წვერი ჩამოისწორა და აუღელვებლად უთხრა თავის მოპაქერეს, ახალგაზრდობას იქნებ აჯამეთის ტყესაც:

— თუ ბრმად ეძებ, კავკასიონის ყოველ კლდეზე უნდა ეძებო! თუ გულითა და სიბრძნით, ისიც უნდა იცოდე, ყოველმა თაობამ თავად უნდა აუშვას თავისი ამირანი!

მითრიდატე დადრკა. დაშნა ჩაავა.

— აჯამეთური ლელო შენია! მაგრამ მინდია სადღა არის?

— შეეგულისხმე და ყოველ ქართველ ტომში ნახავ. ქართულ სიტყვაში ნახავ, ყოველ ჩვენებურ ასო-ანბანში. შენ სიტყვა, მარტო სიტყვა ხომ არ გგონია!

— ქართველი და ქართველური ტომები მე ბევრგან ვნახე დაქსაქსულნი, ზოგან ჩამორჩენილნი, ზოგან უანბანო და უქართულსიტყვო!

— ვაგლახ, არიან!

— მე ახლა ქართულ სულის სიძლიერეს ვეძებ, ჩვენი მომავლის დასაყრდენს! მარტო სიტყვა არა მყოფნის. შენ მეტად ხომ არ აფასებ საერთოდ სიტყვას?

— სიტყვა ღმერთია. მან ყველაზე უფრო დიდი მხეცი ადამიანად აქცია! აი, ძალა სიტყვისა!—ერთიც დაჰქვესა ბედანმა და ყველა გაძვიფა.

ახლა ახალგაზრდობები მუხის ახალნაზარდებს ემსგავსნენ. ბედანმა კი დაახანა და განაგრძო.

— ქართული სიტყვა კი, თავის ნამრავლითა და ნახლუტი კილოყავებით,

ის ქაპანი და აპურებია, რომლებიც ყველა ჩვენებურ ტომსა და ნათესავს ერთობლივ გუთნეულში შეაბამს. მამა-პაპურსა და შვილთა-შვილურ სახნავსათესში კი ქართული სული, სიტყვა და მიწა-წყალი რამ ვაარბვია!

— მერმე გუთნისდედობას ვინ ვასწევს! — ერთიც შეედავა მოზარდი.

— ვინც ყველას გაუგებს გულის ნათქვამს. ვინც ჩვენ ტომთა მებრთიანებელ კეთილთვისებებს შეჰკრავს. ვინც ქართული სულის აჯამეთს მიაგნებს და დაეუფლება, აი ვინ! მე არ ვიცი, რა ერქმევა მას, მინდია, მითრიდატე თუ ამირანი!

უფლისწულს ვააერეოლა. უკვე რამდენი ხანია მისი სახელი სხვისგან აღარ სმენია, მით უფრო ბედანისაგან. მართალია, ნათქვამი ისე იყო, თითქოს მას არც ეხებოდა, აღარც შეიხო. ოდნავი დაბნევა ცხენზე მოხტომით დაჰფარა და უკვე ამხედრებულად მიაძახა:

— თუ ამირანი, მისი ამშვები ვინღა არის!

— ვინც ქართველ და ქართველურ ტომებს შეჰკრავს, ამირანის ჯაჭვს მკვნეტელიც მხოლოდ ის არის!

მუხნარი უფრო პირქუშად იღვა. ერთი პირქუში კითხვა მითრიდატესაც აჰყვა, მაგრამ აღარ სთქვა. მუხსიერებაში კი ნამეორევეად ჩაჩნა.

— „შეჰკრავს ტომებს თუ გადაადულებს! შეჰკრავს თუ გადაადულებს!?“ და ისევ იბნეოდა აზრი, როგორც ბილიცი აჯამეთის უღრანში. შეკვრა ძნელ ტომების წილადობილას გულისხმობდა, გადადუღება კი ახალ შეთვისტომებასა და ტომთა ერობას თუ მოასწავებდა!

მაგრამ ახალგაზრდულ აზრს სიმწიფე ჯერ არ ჰყოფნიდა, ამიტომ ფხიზლად არჩევდა სათქმელს.

კიდევ დიდხანს იარეს სიტყვებისა და მუხების ტეერში. ბოლოს აჯამეთის ტყეც გაილია, სიტყვების ტყესა და ზრახვებს კი რა გალევდა!

ფიქრშეძრულად იჯდა ცხენზე მითრიდატე და, თითქოს აჯამეთის ტყე მოძ-

რაობდა, დინჯად ვიღოდა, როგორც წარღვნა ფიქრთა.

„ნუთუ დეაფეკაცება ფიქრის გართულებასაც ნიშნავს... და ყოველ სიტყვის უკან მთელი სამყაროა აღმოსაჩენი!?!... იქნებ მეც უკვე ქართული სულის აჯამეთით ვარ შენაპყარი!“

და მართლაც აჯამეთურით დაამთავრა: „მიფეერ, მაინც მიფეერ შეგთს, თუნდაც იმიტომ, რომ ჩემი თავი კარგად ვიპოვნო!“

ბოლოს გავიღნენ ყვირილას ნაპირზე. მითრიდატემ იცოდა, რომ ბერძნები ამასაც ფაზისად სთვლიდნენ, თუმცა იგი მხოლოდ შენაკადი იყო. რიონ-ფაზისი კი ჩრდილოეთიდან დიოდა.

მიმდგარ ტყეს ახლა ახრები და ხოდაბუნები ენაცვლებოდა. მალე კი ბაღ-გენახებშიც აეკიდა მზვარე მხარეებს. აქ უკვე დაბლარიც იყო. ხშირ გორაკებზე გაფანტული სოფლებიცა და კოხტა ოდებშიც. ბუქულა წისკვილებიცა და სალამურა წყაროებიც. გზაც მოფართოვდა. ეს უკვე დიდი, აღმოსავლეთ-დასავლეთის საგაჭრო და საქარავნო გზა იყო.

აქედან მტკვრამდე სახმელეთო, ლიხის შარა იწყებოდა.

ძირულასა და ყვირილას ისედაც ვიწრო ხერთვისში, კლდეზე, შორაპნის ციხე-ქალაქი იღვა. ძირობებში ხელოსანთა რიგები და ღამის სათევი ფუნდუკები ეგკროდნენ ციხის კლდეს. უფრო ქვევით მეჭურჭლეთა ფარდულები, მეთუნეთა დაზგები და ქოთნეულ-კეცეული კალო-კალო ელაგა. სულ ქვევით, თითქოს შორაპნის დედა-ციხისა და დიდ-გალაენის დეზებად გამოსული — ორი ბონდის ხიდი იყო — ყვირილანზეც და ძირულანზეც, გაღმა-გამოღმა დარგულ, ცოცხალ, შორას წაზრდილ ვაზებით საიმედოდ ჩაგრეხილი და ჩალასტული.

ვაზებისა და ხვიარების ბონდის ხიდები აქ ისეთივე ხშირი იყო, როგორც წამლაუწუმი ლელები, რომლებიც ასევე წამლაუწუმ, მოკრუტუნე კატუნებიდან მზღღვინეარე ვეფხვებდად იქცეოდ-

ნენ. ამ „კოლხურ საქანელებს“ მითრიდატემ ჯერ უნდობლად შეჰხედა, მაგრამ ერთ-ორ ადგილზე მათი სიმაგრე ცხენდაცხენ შეამოწმა. მაშინ კი გულში ჩაიდო, მომავალ საბრძოლო ხერხად დაიმახსოვრა. მაინც, როდესაც დარწმუნდა, რომ მათი ჩაშლა-ადღვენა სულ მოკლე დროისა და მასალის საქმე იყო. ნაპირებზე მარაგი ვაზები მუდამ იყო დარჩული, ხოლო რაც დრო ვადიდოდა, ვაზის ხიდი უფრო მძლავრი და ამტანი ხდებოდა.

დღე-ციხე მდინარეთა შორის, კლდის ვიწრო, კეხიან ცხვირზე იყო გადაჭდარი, მერმე აღმოსავლეთით, დიდი ზღუდნით წაგრძელებული და უფრო ამალღებელი. მისი მთავარი ტანი დაბურულ სურათში იჯდა, ასე რომ, სად თავდებოდა კლდე და სად იწყებოდა ზღუდე, გარედან სრულიად გაუგებარი იყო. ქალაქის გალავანი კი სულ ბროწეულეებში იჯდა.

შორაბანი უცხოთათვის იბერია-კოლხეთის საზღვარი იყო, ნამდვილად კი აქ იბერიელნიცა და კოლხნიც ერთად იყვნენ, ფრიად მშურადაც ცხოვრობდნენ, ურთიერთისაგან არც ირჩეოდნენ, ვიდრე მტრები არ ჩაერეოდნენ და არ ამღვრევდნენ ორივე მდინარესა და ტყუპ ძმათა ტომებს.

ამ „ტყუპი-ძმობამ“ აქ ფრიად თავისუფალი სახე გამოჩაბა. ციხეს ორი ციხისთავი ჰყავდა—თაყა და მაყა შორაბნელები. ორივე ამერ-იმერ მეფეთა დანიშნულნი. გარემოების მიხედვით ხან ერთი თავობდა ხან მეორე.

იბერიაში ახლა ომიანობა და ხარაჯიანობა იყო, ამიტომ შორაბნის ციხეს კოლხნი—თაყა შორაბნელი წარმოადგენდა. მანვე მიართვა ციხის გასაღები უფლისწულს. მანვე უმსაპინძლა. ყვირილას კოშკზე სწრაფი, მაგრამ რჩეული, მოსვენის სუფრა გაუშალა. თევზითა და ღვინით მოიწონა თავი. ახლა მაყა შორაბნელმა გადაიწვია ძირულას კოშკზე და მანაც ახალი თევზი და ძველი ღვინო მოართვა. ღვინო საერთო, ციხის მარნისა იყო. განსხვავება მხოლოდ თევზებში

იყო. ისიც არა ყველაში, რადგან კალაქი და წვერა ორივე სუფრას ამწვენებდა, ხოლო თაყას ღლავიც ქმნიდა სუფრაზე, მაყას კი — ქაშაბი.

ღამე ციხეში ათიეს. დილასაც, უკვე საერთო სუფრაზე, ახალი, ჯერ კიდევ ფართხალა თევზები რომ მოართვეს, ციხის კარიბჭე კი ჯერაც გაღებული არ იყო და მისი გასაღები თვით უფლისწულს ეკიდა „საუფლო ქაშარზე“. მითრიდატემ უკვე გუშანით იაზრა, რომ ციხეს კიდევ „ფარული ორხვრელი“ გაანჩია—ყვირილაშიაც და ძირულაშიაც. ციხის დავლის დროს ამამიც დარწმუნდა და ერთი რამეც, თავისთვის მოულოდნელი ნახა: ძირულას მხარეზედაც და ყვირილას მხარეზედაც, ბურჯებზე გამდგარად, თითო ფილაკვანი იყო.

— სადაურია!

— იბერიული! აქ ყოველ ციხეში ნახავთ! ომიანი ქვეყანა იწყება! საომარს ყველაფერს უხვად ნახავთ!

მაყა შორაბნელი თან წამოჰყვათ სურამამდე. მალე მთასაც შეეკიდნენ. ძირულა საღლაც ქვევით ჩაიძირა. ტყეც ისევ პირი შეიკრა. აღმართმა—და ხშირ-ნამეწყარალმა ადგილებმა ცხენებიც მოკლალეს და მხედრებიც. სოფლებმაც ფრიად იკლო. მთა-ტყიან საეაღზე უფრო დააფასა მითრიდატემ ხილთა შენების კოლხ-იბერული ოსტატობა. უამრავ ბოგებსა და ბონდის ხიდებს სცვლიდნენ ჯარგვალურა ხიდები, ბწყარა-ხიდები, ბიწკინტი-ხიდები, პირდაპირ წყალზე დადებული ტივტივა ხიდები. არც ხიდების სიმრავლე და არც წყაროების საღბუნე რიკოთის გადასავლამდე არ მიჰკლებიათ. მერმე უეცრად დიდი თავქვე დაიწყო.

აქ უკვე აბიო-იბერი მეწინაგობდა. ტყე გრძელდებოდა, მაგრამ ჰაეა უკვე სხვა იყო. სურამის დიდ და ძველ ციხეში აღარც შეჩერებულან, თუმცა პირველმსაპინძლები გამოეგებნენ და პურღვინო ახმეეს. ციხე კი თითქოს დიდ ცერზე იჯდა: მის ფერხთით კი ფიქვნარ-ნაძენარის წიწვიანი ზღვა სთვლემდა.

საბატიო ტალაც ჩამოდგა. მითრიდა-

ტემ თვალი მოჰკრა თუ არა, ყველაფერს უტია და მათთან მივიდა. არცთუ დიდი, მაგრამ შეტად თავისებური გუნდი იყო. დაბალ, გრძელფეხიანი, წვივბომბორა, ცალარტახამოკრულ ცხენებზე იჯდნენ, თავად მთის ტოლნი, ისე კი ოდნავ ულვაშმოკითხულები, შუბლზე ზილფშეკრევილები, უკან, კეფაზე ჩიტისებულა ნაბდის ქუდეები მოვდნოთ, რკინის, მცირე „მოგრა-მუხარადები“ მხარზე ეკიდნოთ, მოკლე, სწორ ხმლებთან ერთად. სატევრები კი ხმალზე ნაკლები სიგრძისა, ვგონებ, არც იყო.

უფლისწულის მისვლისას, დიდი ბანჯგლიანი ფარები ისე იფარეს, რომ აღარც მხედარს უჩნდა მკერდსქვევით და აღარც ცხენს თავ-კისერი. მთელი გუნდი ცხენკაცებად ისახებოდა.

— კენტარები ხართ, თუ ვინ ხართ?

— ჰოლდე, დიახ, გულამაყრები! — და თავი ჩალუნეს, მაგრამ ყინჩურ გამოხედვასა და ცხვირბაზულებას აბა რას დაუფარავდნენ თვალმახვილ სტუმარს.

— ახლა, უფლავაშონი რომ ასეთები ხართ, მერმე რაღა იქნებით!

— ვაყვაცისათვის უფლავაში არც ისე მძიმე უნდა იყოს, საპატიო სტუმარო! — მერმე ყველამ თვალსწორად შეჰხედა უფლისწულს, — მაგრამ არც შენ გქონია ჯერ ულო გადაგრებილი! — მერმე ყველა ერთად, სტუმარ-მასპინძლები, გულიანად ახარხარდნენ. მითრიდატემ უფრო ახლოს ჩაუარა.

— არა, მაინც ამ ფარებში რომ ჩაჯექით, რა ტყავია გადაკრული! რა მხეცია გარეთ თუ შიგა?

— თრიმლში გამოყვანილი ბერხენია! მითრიდატემ ბევრი იფიქრა, მაგრამ მაინც ვერ მიხვდა, ეს ბერხენი რა ცხოველი იყო. გულამაყრული გაქილიკება ეგონა, არ შეიფერა.

— რამდენი ფეხი აბია თქვენს ბერხენს!

ახლა გულამაყრელებს ეწყინათ, გაბუსუნდნენ. მაგრამ მოაგონდათ ვარაზ არმაზელის, მცხეთის სასახლის ეზოს-მოძღვრის შეგონება. ერთ-ერთმა სიტყვას უმოკლა და ზრდილობას უმატა, მა-

გრამ ყველაფერი უკუღმა-გამოუვიდა. — აქამდე ოთხი ჰქონდა, ამის შემდეგ კი, როგორც გვირბნანებმა აღწერეს ფეხზე დავეილებთ თქვენს ზრდილობას!

მითრიდატემ ახლა ისეთი გულლია ხარხარი ამოუშვა, რომ გულამაყრელებს გააოცა. მერმე უეცრად გასწყვიტა ხარხარი და მთქმელს მიუბრუნდა.

— რამდენი პირია ტყავისა!

— სამი.

— საიშედოა!

— კლდესავით.

— დამხვდი! — ზედ მიაგლო ნისლა, თვალის ხამხამზე იძრო კოლხური დაშენა, გამეტებით გადაუქნია.

გულამაყრელმა ფარი შეახვედრა და ქვევით ხმალიც შეაშველა.

დაშენამ „ბერხენ-ფარის“ სამივე პირი ჩასჭრა და გულამაყრელის ხმალზე ცეცხლი გაჰქვესა.

— დახე, რა ყოფილა! — აღმოხდა ვაკირვებულ გულამაყრელს.

— ესეც შენი კლდე! — ნიშნი მოუგო მითრიდატემ და უეცრად დაცხრა, — ჩემი მარქაფა ფარი მიართვით, ეს კი მე მქონდეს!

ახლა კი ნაძალადევი ზრდილობის გარეშე მოიხიბლნენ გულამაყრელები.

— შენ, ძმაო და სტუმარო, ამირანი ყოფილხარ და კლდეს, სადაც გინდა, იქ შეაბამ კარს! შენ რა ფარი გაგიძლებს! — ერთად აღუდღუდლდნენ და გარს შემოადგნენ სტუმარს.

ვასცდნენ თუ არა სტუმრები სურამის ციხეს, საზვერავ ბურჯიდან კვამლის სვეტი აუშვეს ცაში. და ვიდრე სტუმარიონი ჩალევდა აღმართს, თვალდათვალ ჩანდა, ტყის თავზე, შორი-შორ გამდგარ სამხერ კოშკების კუთხეგანში, თითქოს დიდ ნახტომებით, როგორ ჩნდებოდა და მიჰქროდა ახალ-ახალი სვეტი კვამლისა. ვიდრე ხეობა არ ჩაათავა, მტკვარს არ მიადწია და მანძილის ქუფრში თუ მიწის ოხნივარში არ ჩაიკარგა.

— არ გადაალაჯა მთა-გორებს კვამლის სვეტის მახარობელმა! — ესეც კარგად დაიმახსოვრა მითრიდატემ. მან თა-

ვიდანვე იგრძნო, რომ ლიხს აქეთ უფრო მხედრული წყობა იყო. სოფლებსაც სხვა ხასიათი ჰქონდა. ერთად შეკრული, უფრო მიჯრილად ნაშენი, ქვეით ნაწყობი ოროკ-ოროკოდ ასული მიწურები, ძნელად მისადგომი გორა-საცხოვრისები, ხშირად ვალავანშემორტყმული. კლდოვანი და ზღუდიანი ქვაბები.

ქვევით და ქვევით, გაშლილ ზეგანზე, თუ უკვე გამოჩენილ მტკვრის მინდორ-ვაკეებზე, ტყეც ნაკლები იყო, ნახევები კი მეტი, რუსხმულები და არხებიც შეინშნა მითრიდატემ. სოფლისპირებში ძველი ძნები და კალოები.

— შეგვიანებით! — აუხსნა აბიომ, რას იზამ, სულ ომიანობაა!

მითრიდატეს ფრიად გაუკვირდა, რომ კალოები სრულიად ისეთი იყო, როგორც ტუბალებში, კევრებითა და ვანიავებით.

მღვწველნი კი ერთობლივად იარაღ-ასხმული ჩანდნენ.

— ჩანს ახლაც შხად არის ყველა! მაგრამ ჩვენ რად არ გვერიდებოან, რა იციან ვინა ვართ? — იკითხა მითრიდატემ.

— ვკითხოთ.

ერთ ვზაყრილზე მოზარდების ჯგუფს წაადგნენ და ჰკითხეს. პასუხიც გარკვეული მიიღეს.

— თქვენს სახელზე ფაფუკა კვამლის სვეტმა ჩამოიარა! ვინც მტრად არ მოდის ყველა სტუმარია!

— ამ „კვამლის ფილოსოფოსებს“ დამიხედეთ! — ეამა მითრიდატეს. მან უკვე იცოდა, რომ კავკასის კარზედ ჩრდილოეთიდან მომთაბარე ტომები იყვნენ მომდგარნი, სამხრეთიდან კი სპარსთა ტომების სამეფო მოიძალებოდა. — ასეთ ომიან ეამს ადერკ მეფეს საღდა ექნებოდა დრო ჩვენს შესაყრელად მცხეთას! მართალია, „ფაფუკა კვამლის სვეტი“ წაივინა ჩვენგან, მაგრამ სხვა მხრივ, რა „შავი კვამლის“ სვეტი მოდგა, აბა რა ვიცით! ხელი არ შევეშალოთ! ვეცინოზო და ბრძოლის ველზე, თანამოსაგრედ მივეწვევით, სადაც არ უნდა იყოს! აბიო-იბერმა დიდად დაუმაღლა. ცხე-

ნოსან მახარობლის გაგზავნა შეპირდა, კოლხეთის უფლისწულის სიტყვის შეთვლა; მაგრამ უფრო იდუმალად...

— იბერიაში ომიანობა და სტუმრიანობა მუდამ ასე ხელისეღიარებულად მოდიან! არც ერთს არ ეშლება ხელი! ჩვენში ომიანობაა, თორემ შფოთიანობა კი არა! დიდი შეყრა მასპინძლებმა უფლისციხეში დაგვიდეს! საერთო მტრებთან შეყრას კი ერთადაც მოვესწრებით და ცალ-ცალკეც!

მალე მტკვრის მაღალ ნაპირს გადაადგნენ. აქ ოდნავ დანაკეთულად გამოყვანილი ქვაკაცა იდგა. შედინჯებული მტკვარი კარგად ჩანდა.

— მაშ ეს არის! — მითრიდატემ ცხენი შეაჩერა, — რამდენი მსმენია, რამდენი უთქვამთ და მაინც ამოუთქვამი დარჩენით! ისე მაინც არ დაედგები, უფრო ახლო, მისი წყალიც არ ვნახო!

მითრიდატემ ტარიელი იხმო. მახუნჯაგიც მოეხსლა. ლოცვად წარზიდა ხელნი:

— ერთი ასეთი ქვაკაცა მტკვრის სათავეშია დგას, არსიანის ქედის ძირში. არსიან-ბასიანის სალოცავებო, გვიმთარველეთ. თქვენი გზა-კვლით მავალნი, ერთობლივ ნათესავნი, მტკვარსალოცავო! მიიღე მსხვერპლი და გზა საკეთილოდ დაგვიმწყალობნე! — მორთმეული ბატკანი მარჯვედ დაჰკლა და ქვაკაცას სამსხვერპლოზე წამოაქცია. გულამაყრელებმა კი ხელად ლელვივით გაფცქვენეს. ჩახთაულთ გადასცეს, თხილის შამფურებიც გამოუხანჯლეს.

მოვიდნენ დანარჩენებიც. კოლხთა გუნდიც ჩამოვიდა.

მითრიდატეს კი მტკვრისთვის თვალი ვერ მოეწყვიტა. ბედანის გასაგონად სთქვა:

— სულიერისა და უსულოს განსაზღვრა, ვგონებ, მდინარის შესახებ სულ არ გამოდის! რას შეგვაგონებ?

— მე, ჩემს ცხოვრებაში, სამი მდინარე მიყვარს განსაკუთრებით, რიონი, ლალისი, მტკვარი! ვფიქრობ, მიწა-წყალი და იქ დიდხანს მსცოვრები ხალხი ურ-

თიერთზე ზემოქმედებენ და ბოლოს — სტიქიონებსა და ალღობებში ურთიერთს ემსგავსებიან. ფერი ფერსანი ხლებიან! ახლა შენ განსაზღვრე — სულიერია თუ უსულო, ვინდ მიწა და გინდა — წყალი! მითრიდატე უკვე მტკვარისკენ ჩარბოდა, ოლთაკე მეაბჯრეს მაჭუტა ახმახისა და ალცანდრე მუხა-ჭმუხას ჩამოყვანა დაუბარა. ტარიელს აბა რაღა თქმა უნდოდა. არც საპატიო ტალას დასჭირებია მოწყვევა. გუდამაყრელები თავად მიჰყვენენ. ახლა ისინი დაიმეგზურეს სტუმრებმა და ჩრდილ-მორგევიანი ადგილი მოანახვინეს.

ოლთაკემ მაჭუტა და ალცანდრე რომ ჩამოიყვანა, უფლისწული და ტარიელი უკვე წყალში იყვნენ. მტკვარს სალბუნობდნენ.

— მტკვარში ჩამოდით, სპერელებო! საამური წყალი ყოფილა! — მითრიდატემ ალცანდრეს რქის ჩანგი დაუნახა, — გეგე ჩამოიტანე!

საპატიო ტალა კი საპატიო მანძილზე დარჩა. მცხეთიდან წამოსვლის წინ ვარაზ ეზოსმოდვარმა წვრილად დაარიგა, ყოველი საქციელი გაუხომ-გამოუხომოჲ — კვინიზი იხეთქეთ, მიწა ჭამეთ, მაგრამ ზრდილობიანად! უწურთენელობა არაფერში შეგამჩნიონ, გუდამაყრებო, თორემ თქვენი წურთნა მერმე ნახეთ! განათმია, ან მტერი მოდის! დიდი მოყვარე, თავად ახალგაზრდა, მაგრამ ტანაყრილი და ბასრითვალა. თქვენისთანა როხო ხალხი ჰყვარებია, თორემ, აბა, თქვენი გაშვება როგორ იქნება! უჭმავურებო! ამალაც სულ რჩეული და საპატიო ახლავს. სულ ფილოსოფოსი ხალხია!

— ჰეჰეჰე! აბა იმათა, შუბებიც ბუხრის სიმაღლისა ექნებათ, ჰა!

— თქვე უვიცებო, შუბები კი არა შიბაქები არ გინდათ! — უკვე ყვიროდა ვარაზი, — არ შეიძლება ამათი გაგზავნა, არა! სირცხვილს გვაქმევენ!

მაგრამ ადერკ მეფის ბრძანება იყო და ვარაზიც თავიდან იწყებდა.

— ხმა არ ამოიღოთ. თავში რომ დავარტყან, ზრდილობიანი მადლობა უთ-

ხარით. ამას ხომ მოახერხებთ! დანარჩენი აბიო-იბერმა ზღოს!

— მოვახერხებთ! ვეტყვით მადლობას! მაგრამ ერთიაც ვთქვათ: აი, ზრდილობიანი მადლობის შემდეგ, ხომ შეიძლება, რომ ჩვენც ივრე, არც სასიკვდილოდ დავარტყათ!

— გადამრევენ ეს გუდამაყრები! — ვეღარ გაუძლო ეზოსმოდვარმა მათ შეგონებასა და ისევ „შეუგნებლად“ გაუშვა... — მე რა ვქნა, მაგათ წისქვილში დაფქვა და ხელახლა გამოცხობა თუ უშველის! თუ მოსწონს ასეთი ვაცი-ბოტები და ჰა!

ახლა ეს „ვაცი-ბოტები“ იდგნენ „შიშველი უფლისწულის“ შორი-ახლოს, მტკვრის პირზე, და არ იცოდნენ, „ზრდილობისთვის“ სულ ახლო უნდა ხლებოდნენ, თუ პირიქით, უნდა გასცლოდნენ. ამის თაობაზე არაფერი არ უთქვამს ვარაზ ეზოსმოდვარს. იფიქრეს, იფიქრეს და, ვიღრე მოიფიქრებდნენ, შორი-ახლოს „საპატიოდ დგომა“ გამოუვიდათ.

ცოტა ქვევით, ვერხვის ჩეროში, უფრო ღრმა მორევი იყო და აქ ეყო სიღრმე მაჭუტას, ერთი კამეჩურად ჩაისუნთქა, გადტრიალდა და თავ-ფეხიანად ჩაეყუდა მორევიში. არც ამოვიდა კარგა ხანს.

დგაფანზე გუდამაყრელნიც მოვიდნენ. უშხერდნენ და აღარსად იყო ამხელა კაცი. ბოლოს აღელდნენ.

— აღარ ამოდის! რა სჭირს! არ გაიგულოს!

მაგრამ მითრიდატემ, რომელიც, აგრეთვე, კარგი მყვინთავი იყო, თავისი ანგარიში აწარმოა. ორმოცდაათამდე დაითვალა, ქვევითაც ჩამოკურდა.

— არა, ჯერ არა უშავს რა!

ბოლოს ბუშტუკები ამოვიდა მორევიდან.

— აი, ახლა შუა ყვინთავშია! აბა, ახლა ოცდაათამდე დაითვალეთ!

— არა, უფლისწულო! გინდა ექვსოცამდე დავითვლით, ცხვარი რომ იყოს! მაგრამ, რა ვქნა, წელან აღამიანსა ჰგავ-

და და წყლის ცხოველი რამე ხომ არ არის? — დაბნეულად იკითხეს გუდამაყრელებმა. — ახლა მტკვარი დაეგუბოთ თუ რა გზას ვეწით! სად გაგიჩინოთ!

მხოლოდ მეორმოცე თელაზე ამოპყო მატუტამ გუდურა თავი, სახეზე ჩელტევით ხელი ჩამოსვა, ერთი ხმინად შეისუნთქა და ახლა უფრო დაემსგავსა კამეჩს.

— ვაშა, მატუტავ, მასახელე და გასახელებ! ესეც გვითხარი, დამხრჩვალი ხომ არა ხარ, ხმას რომ არ იღებ!

— რა გიცი, კუქს კი ვგრძნობ! მადანზე მოვედი. წყალში თევზი ყოფილა!

— კაცო, ეს ჩვენებური კაცი რამე ჩანს. ეპეი, გუდამაყრელო! მამ თევზი წყალში ყოფილა პა მერმე შენც ლაყუჩები ხომ არ გაბია, წყალში სუნთქვას როგორ ახერხებ!

— ზღვაშია გაზრდილი, წყალ-ხმელეთა, მარილში გამოშაშხული! — ხალისიანად გასძახა მითრიდატემ. მას, მართლაც, უყვარდა ასეთი „როხა“, „ეაციბოტა“ ხალხი, მეამიტად მოსაუბრენი, დიდ ბალღებად დარჩენილნი, ხოლო ბრძოლაში უღალატონი და შეუღარებელნი.

— რატომ მარილში! — გაიკვირვეს გუდამაყრელებმა, რომელთაც მთაში, მარილი საერთოდ აკლდათ და ოქროს ფასად უღირდათ. „კაცის გამოსაშაშხავად“ კი ცოტა მარილი არ იქნებოდა საჭირო!

— ჩაზვდით განა, ოკრო-ბოკროდ ნათქვამია! იმითომ რომ, ზღვის წყალი მარილიანია, იქ თევზიც მარილიანი იქნება და კაციც! — „აუხსნა“ მეორემ.

მტკვრის ხმაურს საერთო ხარხარი ჰფარავდა.

ახლა მუხა-ჯმუხამ გადასწყვიტა თავის გამოჩენა. წყალში გადასრიალდა, რქის ჩანგიც შიგ ჩაიტანა. წყალს ჩაეფარა თუ არა, ჩანგის შექლერებამ ყველა გააოცა, მათ შორის სპერელებიც. „წყალ ქვეშეთიდან“ ისეთი ხალისიანი

სალადობო ამოისმოდა და ისეთი წყალდაწმენდილი ხმა ჰქონდა, რომ ყველას, მასპინძლებსა თუ სტუმრებს — ხირი და ალებინა.

ერთი-ორი მუხლი ისე ამოათავა, მერმე კი თავი ამოპყო, ჩანგი და ხელები კი წყალქვეშ ჩაიტოვა. ახლა სიმთაყურა წყალში ცრილად, ქვევიდან ამოდიოდა, სიძლერა კი წყალს ზევით სთქვა.

შენ ჩემო ჩანგო რქისაო, მტკვარო ზედ გადადენილო. ძმათა ძმავ სპერის ზღვისაო, ხმელეთზე გამოჩენილო! შემოფანტულო თვისტომო, ომებში გადარჩენილო!...

საპატიო ტალა გაკვირვებით იშაპებოდა.

— ახლა ეტყვი რამეს ვარაზ ეზოს-მოდვარს და, უვიცი ხარო, გუდამაყარო. და ამ უჩინმაჩინა ჩანგზე არ დაამღერა მტკვარი-მდინარე!

— არ დაიჯერებს და იქ, უფლისციხესა და არმაზში არ ჩაუვა ეს დამღერებული?! განა აღმა მიღის მტკვარი, შე მართლა უვიცო!

სხვებთან ერთად გულიანად იცინოდა უფლისწული. ფიქრობდა და იცინოდა. ფიქრს ძალას ატანდა და მინც ვერ გაეგო, ეს ალალ-მართალი ხალხი, ბუნების ზოდები, ხუმრობდნენ და გუდებს ბერადენენ თუ თავნებობასა და სიხალასეს ვერ ჰფარავდნენ!

„აი ასეთი ლაშქარი მინდა, მხნეთა მხნენი, დაჯერებულნი, გულგაუტეხელნი და გამტანნი. ამათ რომ ბუნებრივი პირველყოფილება და ძალა დარჩეთ, თან ახალი ლაშქართწყობა და აღჭურვილობა მივცეთ, რა რომი დაუდგებათ წინ!“

ფიქრობდა, ოცნებობდა და ხარხარებდა, დამღერებულ მტკვარში მობანავე უფლისწული.

25. უფლისციხეში გვარსამხილავი

სავალი კიდევამოიღო ზეგანს მისდევდა. გზას ბევრი ასავალ-დასავალი და ჩასამოკლებელი ჰქონდა. სტუმრონი მიმოიფანტა და ასე, ურთიერთის დასანახავში ვიდოდა. მაგრამ აბიო-იბერმა მტკიცე ხელი გამოიღო და ყველაფერი თავის ყალიბში ჩააყენა.

— ასე ვერ ვივლოთ! მალე ურბნისია! იქ მაინც დავგვხვდეთ!

ჯერ წინმაგალი ვაუშვა, მერმე მსცოვანი და ამაღა, ახლა ლაშქარი, ბოლოს ალალი და ბადრაგი. მხოლოდ უფლისწულს ჰქონდა „გზა ხსნილი“ და მასთან ერთად სავატიო ტალას.

მოშორებით ყორეს გორები და ალიზის გაღავანი გამოჩნდა..

ურბნისის ჩრდილო მხარეს მტკვარი ჩაუდიოდა და მალაღულატიანი ნაპირი ჰქონდა, სამხრეთიდან კი მთელ ვაკე-ქალაქს, დიდი ოდრიკალა თხრილი და ალიზის დიდ-გაღავანი ერტყა. ასეთი ციხეები მითრიდატეს მხოლოდ შიდა კაბადოკიაში ჰქონდა ნანახი.

ციხესა და არხს გარეთ, ურბნისის ბადები იყო. დიდი რუსხმულები სერავდნენ გზისპირებს. შორიკალთებზე კი მიწური ქოხნახები ჩანდა.

ერთ-ერთ გასაყარზე დახვდნენ მაცნენი და ურბნისის წარჩინებულნი.

ადრე მეფე უფლისციხეში უკვე ელოდათ. აბიომ და ბედანმა დაუყოვნებლივ გზის გაგრძელება დასკვნეს. მითრიდატეს ურბნისის დათვალეობა სწავდა, მაგრამ აბიომ იბერთა სახლთუხუცესის ბარათი აჩვენა. ადრე მეფეს ლაშქარი ჰყავდა გაგზავნილი „არაგვხედაც და ალაზანხედაც და საბრძოლო ცხენი სრულდარახტული“ კარზე ელოდა.

ადარც ურბნისში შეუვლიათ, ადარც კვერნაქზე გაჩერდნენ... ლიხვიც ტინის მთის ძირში ვაფონეს. მალა გორზე ახალშენი, კოხტა ციხეც ვედარ მოათვალეობა უფლისწულმა. გორს ირგვლივ კი ვაკე, უდაბური ადგილი იყო...

— ის მიანიც მაუწყეთ, რა ჰქვია! —

თვალი ზევით დარჩა ციხეთა ტრფილს.
— სამი სახელი აქვს, მაგრამ ვერ არცერთი არ დამკვიდრებია! ტინის ციხე, ოქროს ციხე და გორის ციხე!

კვერნაქის ვაკე თხემიც გადაიარეს და მტკვრის პირ-პირ ჩაჰყვნენ. თავზე კლდოვანი, დაქარჩბლული მთები წამოადგათ.

ერთგან, გზის პირას, ქვეყაცა იდგა, ზედ წარწერა იყო დაქარგმული. უფლისწულმა ხმამაღლა ამოიკითხა:

— „ესე არს ღმერთი, ვითარცა კლდე და ციხე უფლისა ხატად მისად“.

— მისალოცია!—ახსნა აბიო-იბერმა. ცხენი შეაჩერა, პირი კლდისაკენ იბრუნა, ორივე ხელი შეზღბლს სიმაღლეზე აღმართა.

გამოჩრდილული, ხაროიანი კლდე აღარც თუ შორს ჩანდა.

— სახე უფლისა!..

ყველანი შედგნენ, დიდხანს უმზირეს.

— ჰხედავთ! ხომ ჰხედავთ? ზოგს პირს არც უჩენს კლდის უფალი! ხელთუქმნელი სახოვანი კლდე! უფლისციხედ შეთენილი და აღზევებული!

მითრიდატეს ასეთი აღზნებული არც უნახავს ყოვლად დიწვი და განმსჯელი აბიო. ყველანი ახლოს მოდგნენ მსცოვანთან. მან კი, საკმაოდ შორს, ზევით, ცაზე ამოტვიფრულ, შეზღბამალა კლდეს მიამბორკა მხერა.

— დააკვირით! შეეგულისხმეთ! — დაღადებდა აბიო.

შეზღბლს კლდეს, თითქოს საწარბე ჩამოსდევდა. მის ქვეშ თვალი იყო, ნამდვილი თვალი, შავ-ყუყუა, და მითრიდატე მიხვდა, რომ იქ ჰქვამი იყო. საწარბე კოხს შვერილი კლდე ეკიდა. კეხიან ცხვირად იტვიფრებოდა ქილვაშად ჩავარდნილ თაღზე და ლურჯადლურჯ ცის კაბადონზე. მის ქვეშ კი დიდი, მართლაც, პირლია ქვაბი იყო, ალბათ სავალიც. მერმე ქვევით ნაშვავები კლდე და ლოდების ხორცა, აბურდულ წვერად გამოსჩანდა. კლდის ბუნებრივ ქანდაკე-

ბას „ყურიც“ კი ჰქონდა, ხვეულ ქვაბად ამოტეხილი.

ისე იყო ამოდრუბლული და ამოქარული კლდე, რომ მეოცნებე და აღუზნებელი, რაც აბორაჟებდა იმას უსათუოდ დაინახავდა.

— ვეხდავ! ამას ვეძებდი! აი ასეთი ღმერთი მწამს და მინდა ჩვენი სალი კლდის სახე-ღმერთი! მამა უფალი მათა და ტომთა ჩვენთა! — მითრიდატემ იგრძნო, სხვებთან ერთად, მასაც ეუფლებოდა ვახეების უხილავი ჯადო.

მერმე ყველა ერთად დაძირა. უფლისწულმა უძრავი ღმერთის შუბლზე მოძრავი წერტილი შეამჩნია. მოშორებით კი გვუფი წერტილთა.

და რაც უფრო დაუახლოვდნენ, წერტილი იზრდებოდა და ცხენოსნად ინაკვთებოდა, ღმერთი კი ჰკარგავდა თავის მკაფიობას და გარემო კლდეებში ინთქებოდა. ჰქრებოდა ღმერთი და მის შუბლზე მკაფიოდ ჩნდებოდა კაცი.

— ვინ არის!

ახლა მზე კაცის უკან იყო, ღმერთი კი ჩრდილში დარჩა.

— აღერკ მეფეა!

გაჰქრა ხილვა თუ ზმანება. მეფემ ისევ დაჩრდილა ღმერთი.

შეკრა უფლის „წვერებთან“ მოხდა. ჯერ ცხენდაცხენ მიეახლნენ და გადაეხვივნენ ურთიერთს. მყისვე, ახალგაზრდული სიძარდით დაქვეითდნენ და კვლავ ამბორი ჰყვეს.

ურთიერთი სწრაფად შეათვალიერეს და ფიქრებს ჩაუღიამეს: ჩანს, მოეწონათ ერთმანეთი. აღერკი, იბერიის დიდ მეფედ წოდებული, მითრიდატეზე ათი წლით უფროსი მაინც იყო, მაგრამ ქაბუჯი ტანად ახლავე სჭარბობდა ჩასკვნილ, საშუალო ტანის იბერს. იგი მკაფიოდ შეეგვრემანი იყო და მკაცრად ჩამონაკვთულ სახეზე, შეეკოკორა ულვამების ძირში, კეთილი ღიმილი ჰქონდა. ბონტოელს კი, პირიქით, ჯერ ქაბუჯურად შესათნოებულ სილამაზეს, მუქი წაბლისფერი ღინღლი შეჰპარვოდა, ხოლო დია ღიმილს უეცარი სიმკაცრის იერი წამოედებოდა ხოლმე.

— დიღო მეფე! მიხარია რომ ახალგაზრდა ხარ! დაე უმტკიცესმა ღმერთმან კლდისამან ბედნიერ ჰყოს ჩვენი შეყრა უფლისციხური!

— უფლისწულო, მეფეთა სწორო! მეც მიხარია, შენი ფეხი, ბედნიერი, იბერიაში, უფალო უფლისათა!

ახლა დანარჩენებს მიუბრუნდნენ წინ აბიო-იბერი წარსდგა და აქეთ-იქიდან მხკოვანები წამოაყენა.

ნელი ბაასით კლდეკვეთილას ღრმა და ფართო სავალს აპყვენენ.

კლდეკარის ჰქე ღია იყო, მებჭეურნიც ქვაში გამოკვეთილებს ჰგავდნენ. მერმე სრულიად საოცარი ქვაბთა ქალაქი იწყებოდა. ქვაბები ბონტოშიაც იყო, მაინც შიდა კაბადოკიაში. მითრიდატეს უნახავს არა ერთი ქვაბ-ციხე, სახიზარი, განძთსაფარავიც. წარმართ განდგომილთა და მარტვილ მოგვთა სენაკებიც, მაგრამ ყველაფერი ეს ცალ-ცალკე იყო. აქ კი ყველაფერი ერთად—ქვაბ-სასახლენი, დიდი დარბაზებით, ციხე-სამალავები კლდეში გახრულ სავალეებითა და სახვერავეებით, შუაგულ კლდეში ამოღებული ტაძრები და სამოგვეები, ქულბაქებიცა და თეატრონიც. მათ შორის ნამდვილი ქუჩაბანდები და საცხოვრებელი ქვაბები. ხელოსანთ რიგები და ფუნდულები. და ყველაფერი ეს ერთიან კლდეში, უფლის თავის ვეება, ბუნებრივ, მიმსგავსებულ ნაქანდაკარში.

დაატარებდნენ, უამბობდნენ, უხსნიდნენ. უფლისწული კი თითქოს თვალეებს აღარ უჭერებდა.

— ყველაფერი მაჩვენეთ. არ მენახა, არც მჯეროდა! ახლა ვეხდავ, მაინც არ მჯერა, რომ ვეხდავ! სასწაული, უცილობელი სასწაული! — ჩურჩულებდა და ყოველ ქვაბის ქვეს ხელს ჰკიდებდა. ქვასეეტებს ეკიდებოდა, ჰერსაც სიმკვრივეს უსინჯავდა — ქვის სასწაული! და არა მარტო იმიტომ, რომ თავისთავად საოცრებაა, არამედ იმიტომაც, რომ ჩვენ შორისაც აღფრთოვანებასა და რწმენას ჰბადებს! ჩვენც დიდ საქმეთა სამოქმედოდ მოგვიწოდებს! მე მიკვირს, რომ მსოფლით შეიდ სასწაულთა შორის, მე-

რვედ უფლისციხე რატომ არ არის მოხსენებული!

აღერკ მეფემ ჭერ „უნახაობად და ჰაბუტურ განცვიფრებად“ ჩაუთვალა „დედაქაცუბულ ბავშვს“ ასეთი აღფრთოვანება. მიანიც მიჰყვა, ამ „მოუთხოვრებელ ვაჟიას“, გარეგნულის გარდა, შინაგანი მომზიბლობა ჰქონდა.

აღერკმა სხვა სტუმარ-მასპინძლებს საუფლო ქებაში სთხოვა თავშეყრა და მოცდა, მსხვერპლის შეწირვის დაწყებაც. თავად კი „მხედრული თვალი“ გადაავლებინა „დამწყებ მეომარს“. მაგრამ როდესაც სტუმარმა უფლისციხე მხედრულად შეაფასა, ახლა წყლის მარაგი და მარანი მონახულა, მტკვრის დიდ გვირაბში ჩავიდა. უფლისციხის ჩრდილო-აღმოსავლეთის დრეკილი მხარის გაღვანის და ქვის ზღუდე მონახულა, უმიღლეს ზღუდის თავზე შეძვრა. პირდაპირ ზედ ჩამოვდა, ფეხები ქვევით გადაჰკიდა და აღერკიც ხელით იწვია. — აუღლები ციხე გქონია! ქვით შეაბჯრული გული იბერიისა!

— ფრთხილად! არ ჩამოვარდე! სიმაღლეს ჰხედავ! — ახლა აღერკი აძგრა ზღუდეზე. მათ ფერხითი უმცენარო, მშრალი, დამრეცი კიდევანი, შორს, ქვევით, მტკვრის პირისკენ იდრეკებოდა. — თავბრუ არ დაგახვიოს სიმაღლემ!

— მალა ზღუდეზე ჯდომით ვეჩვევი ტახტზე უშინარად ჯდომას!

აღერკს გაეცინა და გვერდზე მოუჭდა. მას უკვე, თუმცა არც დიდი ხანია, განვლილი ჰქონდა ტახტისთვის ბრძოლაც, მტრობა-ქიშპობაც, ლალატის სუსხიც. იცოდა ფასი ვაჟკაცობისა. ზღუდეზეც მოუხდა ჯდომა და ტახტზედაც. კარგად იცოდა, რომ იბერიამიც, ალვანეთშიაც, კოლხეთშიაც და პონტოშიაც, ალბათ სხვაგანაც, მეფობის დამკვიდრებას ეს ყველაფერი სდევდა!

— ნაბდები და ხალიჩები მოართვით სტუმარს! — გასძახა ქვევით დარჩენილ მხლებელთ.

— არ გვინდა! ასე თითქოს უშუალოდ ღმერთის წილი ვარ! — უფლისწულმა ხელ დაჰკრა ზღუდესაც და კლდესაც,

— ეს ხომ შუბლია უფლისა! მისი ძილს შემეყაროს. ამისათვის გულსაც გავიქვავე და შუბლსაც!

აღერკ მეფემ მხოლოდ ახლა იბრძა რა აღეღვებდა სტუმარს.

„ღმერთების მოყვარე ყოფილა! როგორც ყველა ლტოლვილი, მფარველ ღმერთის მაძიებელი!“ — მაგრამ, ვგონებ, აქაც შეცდა. უფლისწულმა სულ სხვა რამე სთქვა.

— წელან არა ვთქვი, მსცოვანებთან, მკრებელობად ჩამითვლიდნენ! იქნებ შენც გამიმტყუნო, მაგრამ აზრი მზიბლავს და ვერ დაეფარავ.

ღმერთებს ქართველი ამირანი კლდეზე მიუჯაჭვიათ, გულ-ღვიძლს არწივი უკოტნის და ჭერაც ვერ მოარევი! აქ კი, ჩვენს წინაპრებს თავად ღმერთი მიუჯაჭვიათ კლდეზე, მისი თავიდან ტვინი და თვალები ამოუხრავთ, სალოცავიდან თეატრონამდე ყველაფერი, რაც ადამიანს სჭირია, გამოუკვეთათ! ან ჯაჭვი ვერ ჯაჭვავს სულიერ მძლეობასა და თავისუფლებას, ან ჩვენ და ღმერთები ერთად ვყოფილვართ მიჯაჭვულნიც და გადაჯაჭვულნიც!

აღერკმა განცვიფრებით შეჰხედა ახალგაზრდა ფილოსოფოსს და დინჯად აზომ-დაზომა მისი ნათქვამი.

— შენ ღმერთათათვის და მოგვთათვის ფრიად საშიში კაცი ყოფილხარ!

— არა! აზრს ხომ მრავალი სართული და ხლართული აქვს, როგორც უფლისციხეს! მე შუბლის თავიდან ვიწყებ განსჯას! ამას ჩვენთვის დიდი მნიშვნელობა აქვს, რადგან მომავლის დიდი ზრახვა და ბრძოლა ჩვენ — მე და შენ — ერთად, მხარდამხარ გვემართებს, რომ გავიმარჯვოთ, ან ცალ-ცალკე დავმარცხდეთ და გავნადგურდეთ!

აღერკმა თვალები დახუჭა. „დიდი ზრახვები!“ საღდაც საფეთქლების იქით ესმოდა მრავალჭერ ნამეორევი სიტყვა, თვალწინ კი ლაშქარი და ომი არაკვის მიღმა! ლაშქარი და ომი ალაზნის მიღმა. მაგრამ არც ლტოლვილი პონტოელია უკეთეს დღეში იქნებ სწორედ ეს ალაპარაკებს!

მითრიდატემ სხენაირად ახსნა:

— დაბნეულად ვთქვი! მართალია, ამ ღერეულად ამოძაყველა, მაგრამ სიმართლე არასოდეს არ არის ისე დაწმენდილი, როგორც ჰგონიათ!

— ბედნიერო, შენ ჩემზე უფრო მეოცნებე ყოფილხარ! მე კი, ცხოვრებამ მრავალი საოცნებო კბილი ჩამომატეხა! ყველა არა, მაგრამ მრავალი! — დინჯი ბანით აღმოხდა ადერკს, თვალები კი მასაც საოცნებოზე ნალული ჰქონდა.

მითრიდატეს კვლავ „ცხოვრების გამოცდილების ნაკლებობა“ მოესუსხა.

— ოცნების საფუძველი მაინც ტკივილია და არა მოცვლილი კბილი! რა გიჭირს, დიდო და უფროსო ძმავო, უძლეველი ციხე გქონია, მით უფრო თუ შიგ გუღამაყრელთანა ლაშქარნი გყვანან!

— სხვებსაც გიჩვენებ! — ჩაელიმა ადერკს. „აი, თურმე რა ხიბლავს! მეომრების ცნობა კი ახლავე სცოდნია! ოცნებიანი, მაგრამ მკვირცხლი გონებისა ყოფილა!“ — თუმცა არც ეს გამოდგა ამომწყურავი და საბოლოო.

— სხვებიც მიჩვენე! მხედრულ საქმეებში დამიმოწაფე! მე იბერიის უტებს ძალას ვგრძნობ! რომს მხოლოდ უფლისციხე გაუძლებს! თქვენ ჯერ აქ ისე ვერ განიცდით, რომი, როგორც ახალი წარღვნა, ისე მოდის! და ჩვენ რომ გავძლოთ, ყოველი ნათესავი და ნათესავური ჩვენი, ტომი, მოდგმა თუ გვარი, ერთობლივ უფლისციხეებში უნდა ჩავსვათ! ქართველი კაცი, ღმერთი, ბუნება ერთ სახედ შეეკრათ, ათასი უფლისციხე მაინც დაეახვედროთ რომს!

ადერკი შორს, ყათლანიხევს გასცქეროდა, დასარკულ მტკვრის მიეთ-მოეთს, გაღმა, ცის ტატნობზე გადმომდგარ თრიალეთს ხმაშეძრულად და მაინც დინჯად მარცვლავდა აკრიალოსნებულ სიტყვებს.

— კაცი, ღმერთი, ბუნება, ნეტავ თუ შესაძლებელია ასეთი ერთიანობა!

— აი თუ არა! — ხელი ზღუდის ქვას დაჰკრა მითრიდატემ, — და ეს სწორედ

იბერიაში სცოდნიათ ყველაზე უფრო! ეგვიპტეშიაც არის სფინქსი, მაგრამ იქ ამაყი, მუნჯი ღმერთთა უღბანთში, აღუძრავი მანები კი იქ მხოლოდ მონებად და მათხოვრებად მოდიან, მუხლებზე ფორთხვით! მუდარით! თვალებდახრილად.. და, მე დავუმატებდი, დათხრილადაც!

აქ კი ამაყ ადამიანთა მებრძოლი ციხეა, მრისხანე, მაგრამ თავდაბალ კლდისუფალთან ერთად! ამ ზღვართა ზღვარს არაფერი ადამიანური არ აქლია და ყველაფერი ღვთაებრივიც აქვს — ამირანები და ღმერთები ერთად! — მე აქ მივაგენ. რასაც ბუნდად ვგრძნობდი — აზრმაფიობა კი მავლდა!

ეს უკვე სამოქმედოდ მოქნეული სიბრძნე იყო და ამან სულ გააოცა ადერკი.

— ეხარობ, რომ ასე დიდად დავესახა ჩვენი უფლისციხე! — კვლავ თავშეკავებულად შეესიტყვა ადერკი, მაგრამ იგრძნო, როგორ გაიტაცა „მეოცნებე ნათესავმა“ მისი ფიქრებიც. თუმცა ეს აღფრთოვანება მაინც გაზვიადებულად ეჩვენა. ერთ რამეში კი თავიდანვე დაეთანხმა და უთხრა კიდევაც.

— იქ, სადაც ღირსეულად იცავენ თავის ქვეყანასა და თავისუფლებას, ყოველად მართებულია გრძნობა სიამაყისა. ხოლო იქ, სადაც ადამიანები არიან ამაყნი, ღმერთებს ყოველთვის თავმდაბლობა უწყევთ!

აღფრთოვანების გარდა, რომთა სიძულვილიც იბერიაში ჯერ მეტად „ახალი ხილი“ იყო, ისევე როგორც „რომთა საშიშროება“. სპარსელები რომ ეთქვა, მიდი ან პართი, ან ჩრდილო ტომები, ეს უფრო გასაგები იქნებოდა, მაგრამ, არსებითად, მტერი მტერია, აღმოსავლეთიდან მოდის იგი თუ დასავლეთიდან!

ადერკი იმასაც გრძნობდა, რომ აქამდე ვინც მოსულა უფლისციხეში, ან ღვთაებრივი შიშითა და ძრწოლით ყოფილა შენაყარი, ან მისი სიმტკიცითა და აღნაგობით გაკვირვებულნი. ბრძენბაბუკი კი სულ სხვა თვალთახილვითა და მკვრეტით თარჯავდა ღმერთებისა და ადამიანების საერთო ციხეს! საღდაც

მომავალში, უშველებელ ზრახვებს აზ-
მანებდა, დიდქართველურ იმედებზე აწ-
ყობდა!

ადერკასაც ისევ მოეკიდა „ოცნებათა
ტკბილ-ცეცხლი“, რომელიც უფლის-
წულობაში მასაც ქარბად ჰქონდა, მერ-
მე კი — გამეფების შემდეგ — ფრიად
შეეკვიცა.

ადერკმა, თავის დროზე მიძალბებულ-
მა უფლისწულმა, კარგად იცოდა, რომ
მისი ძირითადი ოცნება იბერიის ტახ-
ტი იყო და როდესაც, ბრძოლების შე-
დეგად — გამეფდა, ყველა დანარჩენი
ოცნება კუდმოკვეცილი აღმოჩნდა.
ტახტისა და შემცირებული სამეფოს
გადარჩენის დარღმა შეიძყრო და ზო-
გად საოცნებოც შეიწირა. ახლა კი ჩა-
მოუქროლა „ლტოლვილმა მფოცნებემ“
და ისევ ადერკა, აუშალა ძველი ზრახ-
ვები. დიანაც მართებულნი, მაგრამ ძნე-
ლად მისაღწევნი! მაგრამ ვინმე თუ აან-
თებს „ამ ქართულ ერთიან კოცონს, თუ
ააწყობს ამ „დიდ სამთავანას“ — რა
კარგად სთქვა „კაცი — ღმერთი — ბუნე-
ბა!“ აბა, უფლისციხე და, საერთოდ, იბე-
რია პირველ კერად ჩასათვლელი!

— რადგან მომავლის განჭვრეტას
ვლამოვბთ, წამოწყევ, ამისათვის უმჯო-
ბეს ადგილს განახვებ!

მითრიდატე უსიტყვოდ ადგა. ჩაპყ-
ნენ შუბლის კლდეს, „საწარბზე“ ბი-
ლიკი აღმოჩნდა, თუმცა ადერკ მეფე
ბოლომდე არ გაპყვა, „საფთქელისა-
კენ“ გადაუხვია და „ყურის ქვაბში“ შე-
უძღვა ისედაც აღტაცებულ სტუმარს.

ტიხარ-ტიხარა და გრძელსა და ხრილ
ქვაბს რამდენიმე სავალი ჰქონდა, კლდე-
კედლებზე უამრავი მცირე-მცირე თა-
რო-ფოსოები, თახჩები, ქვის კარედები.
ზედ მოზრდილი, მომცრო და მცირე ქი-
ლაკები იდგა. ათასგვარი მოყვანილობის
ბერძნულ-კოლხური ორბელები, თუ
ტუბალ-იბერული ყარყარა სურები და
ჭიჭურები.

სიღრმეში სამკანდელა ენთო. კლდეში
მოტეხილ მერხზე შევსამოსიანი, თავ-
წარბიანი ჭოსა კაცი მიხატულივით იჯ-
და და რაღაცას ქვის ჯამში ასირსეა-

ლებდა. მოსულთ დანახვისას სამკანდე-
ლა აიტაცა და წელში გახრედაც, თავის
ქნევით, მაგრამ გულმოსულად გამოეგე-
ბა. სიბნელისა და შავი სამოსის არეში
მისი უთმო და უღინდლო სახე სანთლის
სიფითრისა გამოსჩანდა.

— სტუმარი მოგიყვანე, თეთრა-ქო-
საე! გულს ნუ გაიმწყრალებ, არას შე-
გიშლით! მიცანი!

— გიცანი, ტახტის მპყრობელო, აქ
ჩვენ ყველა უფლის სტუმრები ვართ!
დამნახავიცა და ვერცა... — შეფარულ
წყველასავით მიუგო ქოსამ, — მკილა-
ვიცა და მწყრალებიცა!

— მკურნალია? — იკითხა მითრიდა-
ტემ და თაროებს თვალი მოავლო.

— მკურნალიცა და მწყრალი მოგვიც!

— გვაკურთხე, ამა წმიდა ადვილს
მიგვიყუდნე, მოგვო და სწავლულო! —
თავი დახარა მითრიდატემ, თუმცა
ცნობისმოყვარე თვალი არ მოაშორა.

თეთრა-ქოსამ სამკანდელა სამჭერ აღ-
მართა:

— ამა წმიდა წიაღსა უფლისასა გა-
ნიწმიდენით! — მერმე მძაფრსტრენლო-
ვანი საკმელი დასწვა და ისევ შესძახა,
— განიწმიდენით ღირსეულნი და გაქ-
ვადით უღირსნი, ვით ათასი ლოდი
ყათლანისხევისა!

მერმე უეცრად ჩაცხრა და, ჩანს, თა-
ვისი კურთხევისა თუ წყევლის შედეგს
დაელოდა.

— ყათლანისხევი უსათუოდ მაჩვე-
ნეთ! იქნებ იქ ახლა უკვე ათასმეერთე
ქვა დაგვხვდეს! — ადერკს უთხრა და
ისევ გაკუმტებულ ქოსას მიხებდა სტუ-
მარმა, ნაკმევიც ხარბად იყნოსა, — ჯავ-
ზი გვქონია! შავას დაეძებ!

— ჯავზიცა მაქვს და ჯავშირიც. ვი-
საც ღმერთები წყალობენ ცოდნით და
სიბრძნით! — მწყრალად განშორდა და
ქვაბის სიღრმეში ერთ-ერთ თაროდან
დახვეული ტყავი გადმოშალა ქოსამ.

— ეგეც გულამაყრელია! — ეშმაკუ-
რად წასიხურჩულა ადერკს ქაბუქმა.

— არც ნაკლები! თანაც გააყვებული,
წვერულვაშიანი კაცი იყო, მერმე უეც-

რად დაქოსავდა და შერმე როგორ! ბალნის ნატამალი არ შერჩა არსად!

— კიდევაც იმიტომ! მე ვუჭკურნალებ მავას, — და მობრუნებულ თეთრა-ქოსას სიტყვა დაახვედრა:

— ჯავზი ორი სახისა არის და ნუთუ ორივე მოგებოვება!

თავ-წარბმორტლებილმა ქოსამ უფრო იწყინა „ახალყამა ყოვლისმცოდნესაგან“ ასეთი გამოცდა.

— რომელი გვირდება, თუ ამდენი მოგებსენება! — მკეახედ შემოუტია.

— ორივე! — ჭაბუქმაც ხურდასავით დაურტყა და რადგან ქოსა არ დამრულა, უფრო დაუხურდავა, — ერთი ჩემთვის, მეორე შენთვის, ქოსა მკურნალო! ჩანს, სამსალის მკურნებელი დიდი თერაპიუცი გეჭნება, მაგრამ ჭონება კიდევ არ ნიშნავს შემზადებისა და გამოყენება-გამოცხრომის ოსტატობას!

— მეჭნება, სამსალისაც, ღრიანკალიისაც, გველისაც, ცოფისაც, აღმოსავლურ-დასავლური, სხვანიც. — ახლა ქოსა, ხმადაბალ ყეფისდაგვარად მეტყველებდა, როგორც იციან ხოლმე უძღურმა ბოროტებმა. აქ მეფე იყო, თორემ დიდი ხანია კუდით ჭვას ასროლინებდა ამ „ადრემეციურა სტუმარს“.

— შედეას წამალიც ჭქონია, ვხედავ! გაახალგაზრდადებისა! გიწამლია კიდევაც და მეტიც მოგსვლია. სწორედ ჯავზირი და გველის ხორცი! კიდევ კარგად გადარჩენილხარ!

ქოსა გახევდა. მაგრამ „ადრემეციურა სტუმარმა“ არც ეს აკმარა.

— გარდა ამისა, ძველმკურნალო! განა არ იცი, რომ შედეას წამალი ახალგაზრდობას არ აბრუნებს, ეს შედეასა და იახონის დროს თუ სჭეროდათ, მაგრამ ახლა? ეს წამალი თმას აშავებს და თუ ზედმეტი მოგივიდა, სულ აცვენს!

თმაგაცვენილი მეხდაცემულს უფრო ჰგავდა. სულგანაბული უსმენდა. უსმენდა, ახლა ამით გაკვირვებული, ადერკიც.

— ჯავზი-სარო, ეს კედარის კაკალია.

— არა კვიპაროზისა! — კიდევ ერთხელ სცადა ქოსამ შედავება.

— ზოგან შეცდომით კვიპაროზსაც უწოდებენ! ჰგავს, მაგრამ იგი არაა! ქართულ კილოვებაში არის სხვა სახელებიც — ალვა, სარო, ლიბანის ნაძვი! ხე — ცხოველი. აქ რომ კედარის კაკალს აქმევ, შემერულ ჰილგამეშის ლიბანისა და ხალდეს ტვერების კედარის სულს ატრიალებს შენ ალბათ არც ჩასწვდომიხარ ამას და ყველაფერზე გულს ისისვებ!

ქოსამ თავი ჩაჰხარა და დადრკა. ახლა ადერკმაც გამოაბა ძველ კვალს ძაღი.

— ჩვენ მცხეთაშიაც გვაქვს ლიბანი თოლებული ნაძვის კორომი! შემერები ჩვენს ძველ წიგნებში სუბარებად იწოდებიან და იბერების წინაპრებად სახელდებიან! ძველთაძველ საწინაპროს ნიშნად ეს კედარ-კვიპაროზის ხეწარია მცხეთას! საერთოდ ქართველ ტომთა და ნათესავთა ხეთაგანი გეწამს ადგილის დედაწმინდად. ვაზი, ბზა, ზეთისხილი. კაკალი, ჭადარი, ხე აკაკისა. მაგრამ უწყიდესნი არიან კედარი და მუხა.

უფლისწული თავადაც გადგა, აღიშრათა და ერთდროულად, ახალნაზარდ, ტანაყრილ მუხასაც ემსგავსა და კედარსაც. მერმე ხელიც გაშალა, მოაგონდა, რომ ერთი, არსებითი, დარჩა უთქმელი.

— თუმცა დედა-წმიდა ყოველთვის როდია მდღერი, ხშირად მაშრია, როგორც გუთნის დედა! აქ არის ჩვენი ხე-გვირგვინა — ქყონი თუ მუხა — მაშრია, კედარი, სარო თუ ალვა — მდღერი!

გონებახსნილი ჭაბუქი თითქოს ხმამაღლა აზროვნებდა და ნაცნობსა თუ ახლად შეცნობილს მწყობრად აბამდა. უხილავი და შორიშორი მოვლენანი, სახილველიცა და ერთი ჯაჭვის მარტვლებში იკვროდნენ და ურთიერთს უფრო ამტკიცებდნენ.

უწარბო მკურნალი ნირშერეულად უსმენდა, მერმე თავი მიიმედ ჩაჰხარა და გულდამცხრალად წარმოთქვა:

— კაცს, გულმეციურსა და მცოდნეს — ახალგაზრდობაც ებატება, ღმერთების წილი ზედმეტი სიბრძნეც! თუ

ბედისწერის მეტროლოდ ან წინამორბედად არ არს მოსული! გვეფარავდეს საზე და წიაღი უფლისა, ქვა და ძალა უფლისციხისა!

ახალგაზრდებს გაეცინათ, ურთიერთს თვალი უყვეს. ისინი უკვე ძველი თაობის გაბორბტებულ კაცის გაქირმა დაამეგობრა! ახალგაზრდა სწავლული გახალისდა:

— შენს წარბებს მხოლოდ ჯაგზი-ბოვრა, ბალსინის ზეთი, გველის ცმელი და კიდევ ზოგი რამ მისცემს საშველს და მფარველობას! წარბებს დაგიბრუნებ, ახალგაზრდობის მოძულევ და მაძიებელი! საკმაო წვერ-ულვაშსაც, მაგრამ ქოჩორსა და უქალარო ფერს ნურასა მთხოვ!

— ოსტატო, მიბრძანეთ, ყოველივეს გავაჩენ. — ეტრათი მიაწოდა, მელნის მაგიერ სინგური დაუდგა. იქნებ ესეც უქანასკნელი გამოცდა იყო, უნდო ქოსას მიერ მოგონებული.

მითრიდატემ ხელად ჩამოუწერა საჭირო წამლები, მათი შეფარდება და წონა, მაგრამ შესაზავებლად თავად ალუთქვა მოსვლა.

— შენი იმედი არ მაქვს... გულამღვრეულიო... და ხელარეულიო! აქ შენიც არის და ჩემიც!

— შენ რაღა ახალგაზრდობის წამალი შეგჭირვებია! — ჩაუჩუმათა ადერკმა.

— შენ გავიმხელ, — და სამად მოკეცილ თეთრა-ქოსას მიუბრუნდა, — ღამე დამხვდი. ახლა კი ჩემი უფროსი ძმის ნების მიმყოლი გახლავარ! — და გვირაბისკენ დაწინაურებულ მეფეს გაჰყვა.

ქოსამ სამკანდელა გამოუნათა. გვირაბმა მუხლი მოიკუთხა და ახალგაზრდანი მუხლს რომ გასცდნენ, შორს, გვირაბის ბოლოში, დღის შუქი გამოჩნდა. იგი ჯერ უეცარ სარკედ აელვარდა, მაგრამ, როდესაც საკმაოდ მიუახლოვდნენ, მისი საოცარი გამჭვირვალეობა თვალში მოხვდა მითრიდატეს.

ცის კალოზე, რომელიც გვირაბის სიღრმიდან ჩანდა, მკაფიოდ ისახებოდა:

ჯერ არამოსული მთვარე და მის ირგვლივ ევერის კოხივით შემოქედდელ ვარსკვლავები.

— ღმერთების თვალსაწიერია სწორედ! — აღმოხდა მითრიდატეს.

— სწორედ უფლის მარჯვენა თვალში ვართ.

ერთი ცვალებადობა კიდევ მოხდა: რაც უფრო უახლოვდებოდნენ გარეკიდეს, ცაზე მით უფრო ფითრდებოდნენ მთვარე და ვარსკვლავები, მაგრამ სწორედ „გამჭვირვალე ზოლში“ რაღაც წერტილები ირეოდნენ, თანაც უცნაური სიმების ზუზუნა ხმამ მოჰხიბლა სტუმარი.

— ბუზი, ფუტკარი! — ბოლოს მიხვდა იგი.

ზედ „თვალის კილოში“ ფიჭები შეწებებულ ჭიქნებად ეკიდა და თითქოს შხის ნაჟონი ჩამოსდიოდა. თაფლის მათრობელა სურნელი ეფინებოდა ღვთის აღალმას.

— ხომ არ გეშინია? — შეეკითხა ადერკი, — მე არ მერჩიან, მაინც, შიგნით, ქვაბში რომ ვარ!

— მათ დინჯი ხალხი უყვართ! მე კი მოუსვენარი ვარ, მაგრამ არც მე გეშინია! პირიქით, ესენი არიან ჩემი პირვანდელი მასწავლებლები!

მითრიდატე სულ წინ წადგა. ახლა მის ირგვლივ იყო დიდი ზუზუნი და ფუტკარსაბარუნაევი. სამზერ უბეში, ქუთუთოებად, ათასთვალულად დაცხრილული ძველი და ახალი ფიჭა, თაფლი და ცვილი, კიბრუქი შეშაქრებულად და ჩამოღვენილიადა.

მითრიდატემ ნათლად წარმოიდგინა ხელი. შორიდან დანახული უფლისციხის მთელი კლდეც ხომ ასეა უსწორ ფიჭასავით დამაშრული და, ალბათ, „დაფუტკრულიც“, ადამიანთა მიერ! ეს ზუზუნიც, ადამიანთა ხმას რომ ჰკავს, მასაც — ერთ-ერთ „ფუტკარს“, შინაგანად ამტყიცებს და აზუზუნებს!

— მარცხენა თვალიც ასეთივე სკიანი და თაფლიანია!

— ასეთივე.

მითრიდატე თავად შეახოხდა „ცევირის“ კეხს.

— გარედან ნუ შეხვალ, დაგესვიანი! — მიაძახა ადერკმა, მაგრამ უკვე გვიან იყო. მოძლიერებული ზუზუნი ცეცხლივით შებრიალდა და მოსწვდა ადერკს. — ბნელში შევარდი, ბნელში! — შესძახა და თავადაც შემოდდა, „ცევირის“ კეხს იქით გადაიხედა.

მარცხენა „თვალის უბეში“ უფლისწული ფეხებგადგმულად იდგა და ორივე დაკოტავებული ხელით, ვეებერთელა თავლიან ფიჭვას პირდაწაფებულად შეეპყროდა. ირგვლივ — ხელეზზე, სახეზე, ფიჭაზე, ჰაერში სკის შებორილებული ცეცხლი ზუზუნებდა.

— შეგკამენ! ვაგასიებენ!

— ჯერ მე შეგკამი ზიარებებს მივიღებ! ნუ მიწყენ, ხომ არ მოგაწოდო? შენივე, უფლისციხური თავლის წყარო უკვდავებისა!? გარდა ამისა, უკვდავი ხომ ის აზრი იქნება, რომელსაც ჩვენ ამ თავლში ჩავდებთ!

ადერკმა უკვე დაუფარავი აღფრთოვანებით გამოართვა გოლეულის დიდი ნაქერი.

— ერთად ვკამოთ, გავიზიაროთ მომავლის სიტყბოც და სიმწარეც!

ეს უკვე თავლის თავლი იყო. უფლისწულმა უფრო გაიხარა.

— მე რომ ახალნაქორწილევი მეფე ვიყო, ტახტსაც და სარეველსაც აქ დავიდგამდი, თავლობანას სწორედ აქ ვისურვებდი.

სთქვა და საღდაც ფუტკრის ზუზუნში თუ „უფლის თვალში“ ლულუფას უეცარმა ხმამ და ლანღმა გადაიბრინა. მერმე ისევ ფუტკრის ზუზუნი, ისევ მზეზე გამოფიცებული თავლის გემო და სურნელი, ისევ შორეთის ჰერეტა და გრძობა.

მერმე დიდხანს, ორნი ერთად იჯდნენ „უფლის თვალში“ და მომავლის ხილვა-ბჭობაში იყვნენ.

თავლიან ხელეზზე მითრიდატეს ფუტკარი ესეოდა. იგივე დაიჭერდა ერთ-ერთს, მკლავზე, ნიდაყვზე, მხარზე

დაისვამდა და აკბენინებდა... ახლა კიდევ და ახლა კიდევ.

— რას აკეთებ?

— ეწურთნი სხეულს, ფიქრს. ჩემს სიმტკიცესა და გამძლეობას ვარკვევდა განა მართო ასე! კიდევ არის ერთი რამ მნიშვნელოვანი, მხარის გრძობას ვიმახვილებ! ჩვენი საერთო ნაკლია. მხარდამხარ უნდა ვგრძნობდეთ ერთ-ერთს, როგორც განუყრელი ტუპის ცალეები! მომავლისათვის ვემზადები. ვიცი, მოუსვენარი ვარ, ნუ დამძრახავ. შენ მეფური სიღინჯე გამართებს და გახლავს, მე კი — დიდი სამზადისი! ვგონებ, ესეც ჩვენი საერთო ნაკლია, ჩვენ გვიან ვიწყებთ ხოლმე მზადებას, მაშინ როდესაც უკვე გააზრებული მოქმედება არის საჭირო!

ადერკი უსმენდა, არ აწყვეტინებდა. მითრიდატემ იგრძნო ეს. „განგებ მალაპარაკებს თუ მასპინძლის ზრდილობაა!“ — არცერთი არა ჰკითხა, თუმცა სიტყვას კი ფხა შეუსწორა.

— მრავალსიტყვიანობასაც ნუ შემწამებ. გულს ვიოხებ, ძლოვს შეგეყარე, თითქმის ჩემი თაობისას. მეფურ კაცსა და კაცურ მეფეს; ვისთანაც შემძლია გული გავხსნა. თორემ სულ „სხვა“ ვარ, ფარულად ვარ, ორჭოფულად ვარ! შენთან ასეთად ყოფნა არც მწადას და არც შემძლია!

ადერკმა უსიტყვოდ ხელი ჩამოართვა, ეთაფლიანა.

— დაემუდამ ასე თაფლიგულობა იყოს ჩვენს შორის!

— არა, არ კმარა. ამას ჩვენი კეთილი მსცოვანებიც გვეტყვიან და დაგვაფიცებენ! ათას რასმე გვირჩევენ კეთილს. მაგრამ არაფერი არ არის ისე ადვილი, როგორც რჩევის მიცემა და არაფერი არ ყოფილა ისე ძნელი, როგორც სხვისი რჩევით დიდი საქმის მოგვირგვინება!

ადერკმა ბევრი იცინა. უფლის ქვაბებსა და ხაროებში ნამეორევი სიცილი ღმერთების გადაძახილს ჰგავდა.

— საოცარი კაცი ყოფილხარ! სჭრი

და ჰყერავ, სჭრი და ჰყერავ! მაშ რა გწადს, ტყუპის ცალო!

— აი, რა: ტომი და გვარი მსცოვანთ ასპარეზია და მათი სათაობოც აქ თავდება. მიზანიც — ქართველ ტომთა შეძლებისდაგვარი თავდაცვითი შეკავშირება. ჩვენ კი, ვგონებ, მომავალში ეს აღარ გვეყოს!

— სწორედ ამიტომ მე ტომთ ნათესაობა და ქვეყნის თვისტომობა შემოვიღე!

მითრიდატემ გუნებაში ატრიალა ეს სიტყვები, თავის აზრებს უფარდა.

— უმჯობესია, და მაინც თითქოს აკლია რაღაც! ისეთი უნდა იყოს სიტყვითაც და შინაარსითაც, ყველა ჩვენს ტომს ჰკრეფდეს და მათ შეთვისტომებას სახავდეს. აი, როგორც ამირანის ერი, უფლის ერი, სპერ-კავკასის ერი, ან ქართუ ანბანის ერი, ან მოკლედ — ქართუ ერი, რომელიც ტომთ ნათესაობასა, თავდაცვით კავშირებსა და ქვეყნის თვისტომობაზე უფრო მჭიდროდ შედუღებული იქნება!

— ჰკრეტაში გეთანხმები, მაგრამ ადრე მიგნებულ აზრს გამომწიფება აკლია! — განსჯილად დაეთანხმა იბერთ მეფე.

— ეს ჩემი უმწიფარობის ბრალია!

— არა, ვითარების უმწიფარობას ვგულისხმობ! ხშირად აზრი უფრო ადრე იბადება, ვიდრე მისი ზორცშესხმის გარემოება. მაგრამ თუ ვითარება გამომწიფდა, აზრის გაჩენას ვედარაფერი ვერ გააჩერებს!

— ჰოი, ღმერთებო! მაინც რა რიგ საჭირონი არიან ადრე მგრძნობელნი! არა, მე იმ წინასწარმთქმელებზე კი არ ვამბობ, ბეჭის ძვალზე რომ ამოიკითხავენ ზოლმე მომავალს, ან ფრინველთ ფრენაზე, თუ რამლის ყრაზე იგებენ ბედისწერას. დაე, ეს „ჰკრეტა“ მათ სინდისზე იყოს! მე ისიც ვიცი, რომ ხანდახან ესეც საჭიროა! ახლა მე იმ მოუსვენარი აზრისა და დიდი ოცნების ადამიანებს ვგულისხმობ, რომელთა ჩვეულებრივს შეცლებული გრძნობა, ხშირად ნაადრევია, მაგრამ ისინი თავად სწერენ

და სთხზავენ თავიანთ თანამედროვეთა აწმყოსა და მომავალს!

კიდევ დიდხანს ისხდნენ „უფლის თვალში“ იბერი და პონტოელი და სჭერეტდნენ საერთო მომავალს.

ბოლოს ჯუმლი ჩამოჰყარეს:

— ჩვენ ჩვენი ვთქვათ, მსცოვანებს დაეუტოვოთ დანარჩენი შესაწამებლად. მიზანი ასევე აღელვებულად და თუნდაც სრულმკაფიობას მოკლებულად დარჩეს დრომდე.

— დარჩეს დრომდე. — დაეთანხმა უმცროსი, — ჩემი ზრახვა ასეთია: სრულწლოვანების მიღწევისთანავე ყველაფერი მზად შექნება — ხომალდიონი, ლაშქარი, შინ და გარე მითრათული. მაისიეულ ტახტის ჩავდება არ კმარა, კართან რომია! მორჭმით ჰყრობა და თავიდანვე ძალის ჩვენება. აი, ჩემი მიზნის პირველი კარი!

— გიწონებ, მზარს მოგცემ, დღეიდანვე მზად ვარ! ვიცი, სულიერად შეტად მძიძეა შენთვის, მაგრამ რაღად ელი სრულწლოვანებას!

მითრიდატემ გაუგო, რას გულისხმობდა ადერკი და თავი ჩაჰხარა. მაგრამ იბერთ მეფე უკვე საკმაოდ კარგად იცნობდა ლტოლვილ პონტოელს.

— მე „არსიანული ზრახვა“ თავიდანვე გაგიზიარე. შენი გონიერული და ყოველგვარი სიმწიფე და ღირსეულობა სრულ უდავოა, მაინც ახლა, როდესაც პირადად გნახე! მოვითხოვე — ნუ გადავდებთ ამას! არც გოჭი ეგრისელი დაიხეცს უკან!

— არა, უფროსო ძმაო, ადრეა. სხვა მიზეზიც არის, მაგრამ უმთავრესი მაინც ის არის, რომ ჯერ გულის სიმკაცრე მაკლია! ამისათვის ჰასაკია საჭირო. მე ხომ დედას უნდა ვებრძოლო! მოძალებულ რომს, მაგრამ ბოლოს და ბოლოს — დედას.

მერმე უფრო ხმადაბლად აჩურჩულდა:

— ყველაფერი მსმენია: ძმათა დავა ტახტის გამო, მამა-შვილისაც, ბიძა-ძმისწულისაც, მაგრამ დედა-შვილისა... აი, რა მელის! ამას კი, ვიდრე სრულწლო-

ვანი არ გავხდები, ვერ ვიკისრებ! — მერმე ისევ ფუტკრები დაიჭირა და მკლავზე დაისვა.

ადერკი შეძრწუნდა, მაგრამ არ შეიფერა. იმანაც განაცვიფრა, რომ, მიუხედავად მრავალ ნაკბენისა, მკლავი არც კი გასივებოდა სტუმარს.

კარგა ხანს ასე ჩუმით უმზერდა და როდესაც განცვიფრებამ სულ გააქარწყლა შეშფოთება, მაშინდა ჰკითხა:

— შენ საოცარო, ზორციელი ხარ!?

— ვარ, ჯერ კიდევ ვარ, ვერ მოგერიე ზორცეს! გველის ზორცი კი ბევრი ვქამე, მაგრამ ამას საღამოს თეთრა-ქოსასთან ნახავ!

— მინდია, გველის მკამელო! მე აღარაფერს გეტყვი, სიტყვა შენზეა! — ადერკმა გულზე ხელი იკრიფა და დაჩუმდა.

— ჩემი სიტყვა ასეთია, ასეთია ნება ჩემი კეთილი მამობილისა — გოჯიმეფე-უფალისა! ვიცი, კავკასიის კართან მტერი მოდგა, აღვანთ ზღვართანაც, კახთ საერისთაოში სპარსმა მუქარა გამოგთხოვა! ცოტა რჩეულლაშქარი მახლავს, დიდი გუნდი პირველ ძახილზევე მოგვეახლება. მხარი აიბი, მეც მხედრულად, ნაქებ იბერულ წესით გამწურთნე, მთაშიაც და ბარშიაც! აი, ჩემი ხელი, უფლისციხურ ფუტკრით ნადალი!

კვლავ ხელი ჩამოართვეს ურთიერთს. მითრიდატემ საბოლოოდ სთქვა:

— ვით კოლხთ უფლისწული, შენ უახლოეს ერისთავად მიგულე, ვით პონტოს მეფე — მუდმივ ძმად და მოკავშირედ. მაგრამ ეს მომავლის საქმეა და ჩვენ საერთო, ქართულ საქმეზე არა ერთგულის კვლავ შევიყრებით!

— ვით იბერიის დიდი მეფე მოძმედა და მოკავშირედ მიგულე ყველგან, კოლხეთშიაც და სპერშიაც!

სადაც, „უფლის თვალის“ ქვევით, სურნელოვანი კვამლის სვეტი აღგა.

— მსხვერპლის შეწირვას იწყებენ! წავიდეთ საუფლოში, მსცოვანები გველოდებიან! მაშ, ამის იქით, ჯერ კოლხთ

უფლისწული, ვაჟიბედია სპერელი მახლავს!

უფლისწულმა უხმოდ თაყი დაპარა და უკან გაჰყვა. და კიდევ კარგა ხანს მათ მიჰყებოდა ფუტკრის ზუზუნი, თითქოს მათი საუბარი „უფლის თვალში“ კვლავ გრძელდებოდა.

ადერკმა ახლა სხვა გვირავით მეორე „ყურში“ გამოიყვანა სტუმარი.

აქ სასანთლე იყო. ცვილის კვერები, თავლით სავსე დერგები, ჩამოქნილი, დაპატრუქებული, სხვადასხვა ზომის კელატრები და სანთლები.

— უფლისციხეს თავისი სანთელი აქვს და უყვარს! აქ წესი არ არის სხვა სანთლით მოსვლა! — მასპინძელმა ორი მომსხო სანთელი აიღო, კანდელიდან მოუკიდა, ერთი სტუმარს მისცა და წინ წარუძღვა. „კედის“ ხერგელს გაჰყვა. ხან კიბე იყო კლდეშივე ამოტეხილი, ხან თავქვე და მოსახვევი ხარო, ერთი-ორი დარბაზიც გავლეს. ქვის სარკმლებიდან, აქა-იქ ჩამოსხლტა ვიწრო სვეტი სხივისა. ხან სანთლის აშარა იყვინენ. მათი ფეხისხმა ქვის კოდვასავით გამოისმოდა, თანაც ხან წინ უსწრებდა, ხან უკან ჩამორჩებოდა. მერმე ქვევებიდან მოჟურუნდა გვირავებსა და ხაროებში ვახლართული ხმა საუბრისა თუ ვალობისა.

კარგად ესმოდა ყურმახვილ სტუმარს, მაგრამ ვერკი არჩევდა. მიწისქვეშა სიტყვას სხვა ყდერა ჰქონდა. თითქოს ღმერთებისა და ადამიანების ლაპარაკი არეულიყო. გაწელილი და ურთიერთჩახლართული სიტყვები ღამურებევით შმაშურობდნენ და უთავბოლოდ მიმოჰქროდნენ.

ერთ ქვაბს ქვის კარი ება, ქვაქუსლიანი და ქვისურდულიანი. ორივემ ძლივს გააღო. უფლისციხის „გულსაწივნი“ იყო.

ადერკმა მიანათა, სანთლის შუქი მოატარა ქვაზე ტვიფრულებს, ძველ გრაგნილებს, თიხის ქოცოებს. ერთ-ერთს ქვაბადიმი მოჰხადა და მომცრო ხელნაწერი ამოიღო, სანთლის შუქზე შეამოწმა.

— ეს არის. შენთვის უპრიანი! მცხე-

თას დიდი წიგნთსაცავი გვაქვს, მაგრამ აქ უფრო ძველია!

— ახლავ ენახავ! — სული წაუვიდა უფლისწულს, და ფრთხილად გაშალა.

„ზნეობისათვის“ — ასე ეწერა თავში, უფრო მსხვილად. ქვაში მოკვეთილს ჰგავდა. მერმე კი ლამაზი ხელით ხეზე პრილივით იყო:

„ცივისსხლიანთ არც ადგილის დედის გრძობა, არც საკუთარი ღმერთები არ გააჩნიათ. არც თევზებსა და არც ქვეწარმავალთ ზნეობა არც აქვთ, არც სჭირდებოთ. ადამიანს კი არ ძალუქს ასე ცივისსხლად ყოფნა.“

სამშობლო მართო მიწა-წყალი არ არის, არც მართო მიწა-წყალი და ადამიანი. მიწა-წყალი, ადამიანი და ზნეობა სიყვარულისა და სიძულვილისა!

მინდია ტყვედ გაიტაცეს ქაჯებმა. სალატოდ ვერ გასტეხეს, სამშობლოს მტკიცე. მან იყოდა სიყვარულიცა და სიძულვილიც!

ქაჯ-ბოროტებმა ბევრი აძალეს ჯადოსნური წამალი, ღვინოში აზელილი კირჩხიბი, ქერისა და ყვითელი თაფლის კერძი, შავი საკმელი და რუხამი, რამეთუ მშობლიური მიწა-წყალი დავიწყებოდა...

ამანაც რომ ვერ გაპრა, გველის ტვინი და ხორცი აჰამეს, ჰარბად მშვიერს.

და მაინც ცოცხალიც დარჩა, არც გველცოფი შეეყარა. უეცარი მისნური სიბრძნეც მოიპოვა: შეიმცნო ყოველი სიბრძნე, სიკეთის გზანი და ბოროტების მანქანებანი, ყოველი ბუნებისნიერის ენა.

მაშინ ადამიანის ხორციით ცდუნება სცადეს. გულში ედოთ ცოცხლივ მისი წაწყმედა, ზნეობითგან დაცლა, რამეთუ უზნეო კაცი — მკვდარ არს! და უარეს — მტრის იარაღ! ყურმოჭრილი მონა და დედის წყაროს ავად ამმღერევი!

მაგრამ კეთილი თუ სიბრძნეს ეზიარა, მერმე, უბრძენეს არს!

იგრძნო მინდიამ ადამიანის ხორცი, გუმანში ჩაესმა გბოლვილ ადამიანთა ყრუ მოთქმა:

— არ წაწყდე, არ წაწყდე! ჩვენც არ

წაგვწყმიდო შენი წაწყმედითა! ბედშავო და სვემართალო! ვაჯკაცის სიკვდილი ქაჯთა მონობაა, ადამიანის ხორცის ქამაა, თორემ სიკვდილი რა ბედენაა!

არ ჰამა მინდია. გაუძლო შიშშილს, ტანჯვასა და გვემას. დაამხო ქვაბი. მეხად ჩასძახა:

— მართალი კაცი თავის სიმართლეში უნდა იყოს ჯიუტი და ფეხქვეა!

უმალ ჩაადგეს ცხრაკლიტულში შიმშილად და სიკვდილად. ცხრაკლიტულმა კი ცხრაჯერ უჩურჩულა თავისი გაღების იღუმალი ხერხი.

და ილტვოდა ქაჯთა ქვეყნიდან ბრძენი მინდია. გადმოვლო უშტი და უშქარი მანძილი. ბოლო სარბიელის ტრიალ მინდორზე დაეცა ღონემიხდილი.

კვალს მოჰყენენ ქაჯნი და ქამსა მინდიას მოწყვეისასა, მინდორ-გაღმა ტყემ შენიშნა და შეშრაილდა.

— უჩქარე, ძმაო, ბრძენ-კეთილო, ნოსწედი ტყის პირს და მერმე თავს ვიდებ შენს დაფარვას საქაჯეთისგან!

— ვარ მრავალ დღის მშვიერ-მწყურვალე, ურვილი და მიძალეული. აქამდე მხოლოდ სიკეთით ვიყავ ძლიერ და ცოცხალ! არც დავემონე, არც ვჰამე, არა! ქაჯნი კი მოჰქროდნენ კორიანტლად და ზათქად.

მაშინ ტყე დაიძრა თავად, მისწვდა და გადაეფარა მინდიას. და ველარ დაჩაგრეს ქაჯებმა ადამიანი ბრძენი და კმაილი.

მოვიდა მინდია ცოცხალ ადამიანთა ქვეყანაში და უხვად სთესა თავისი სიბრძნე და სიკეთე“.

მითრიაბატემ ჩაათვა კითხვა, მაგრამ მისი ხმის ნახსლუტი კიდევ კარგა ხანს მიჰყვებოდა ქვესავლებს... და თითქოს უფლისციხის ქვაბებში დადიოდნენ მინდიები და ედავებოდნენ მომრავლებულ კაციქამიებს.

მეტი ფიქრი აღერკმა აღარ აცალა.

— დავიგვიანეთ! ჩემგან პირველ ნობათად გქონდეს!

მითრიაბატემ უბეში შეიფარა და უკან „მინდიას ხილვაში“ გაჰყვა.

პირდაპირ ქვატახტებთან, საუფლოში

გავიდნენ. ირგვლივ, სანთლების შუქზე ნაწილ-ნაწილად ჩენილი, მართლაც და ჩასანთლული მსცოვანი „მინდიები“ ისხდნენ და ურთიერთს სიბრძნეში ეჯიბრებოდნენ, ტოლს არ უდებდნენ.

— უფლისციხური გვართსამხილავი!
— წასწორჩულა ადერკმა, — მსცოვანთა კარია, აქ ყველანი თანასწორნი ვართ!

დიდ ქვაბს უბე-უბე ნაკვეთი ჰქონდა. მითრიდატე მიხვდა, რომ გვარ-გვარ ისხდნენ. საპატიო უბეში თავისი მსცოვანებიც ძლივს გაარჩია.

განსაკუთრებული პატივისცემის ნიშნად მსცოვანთ კარისანი მიიწვი ფეხზე წამოუდგნენ ახალგაზრდა მეფესა და სტუმარ უფლისწულს.

ბინდბუნდში თითქოს ამოდლდნენ სანთლები და ისევ ჩადრკნენ.

მითრიდატეც, ადერკის გვერდზე, ქვატახტზე რომ დაჯდა და მიმოიხედა, მაშინდა მიხვდა, საუფლოში მართო სანთლების შუქი როდი იყო, კლდოვან ჰერის ძგიდეს სამი, კლდეშივე ამოტეხილი სამერცხლე გასდევდა. და იქიდან, დრო და დრო, ნამგალა მერცხლები ჟივილ-ხივილით, მართლაც, შემოჰქროდნენ და გარემოშიანეთის განწყობილება შემოჰქონდათ.

მსცოვანთა კარზე სიბრძნით მკვერობა უფლისციხური დიდი ლოცვის გარიგებისა და სჯულის დებისა იყო. იგი თავისებური შეგონებისა და ზეგავლენის მძლავრ ხერხს შეიცავდა.

სანთლებისა და ზოლებ-ზოლება გარეშუქის ბინდბუნდში არც კი ჩანდა, ვინ მერცხვებდა და მსცოვანთა ერთობლივი სიბრძნე გამოდიოდა.

— გვართსამხილავის თითო ნაკვესი ყურად იღეთ და მართალ აზრით განიმსჯვალენით! — ბოხი ხმა ააგუგუნა ერთ-ერთმა ჩრდილმა.

უეცრად საუფლო ჩხაკა-ჩხუციით აივსო. მსცოვანებმა ტალ-კვესი ჩამოჰკრეს და ნაპერწყლების უხვი შხეფი ურთიერთს გადააფრქვიეს.

სკვარამიდან ულოდნელად ამოკრთებოდა ნაწილობრივი სახე, ცალი თვალი,

კეხი ცხვირისა, წვერის ბოლო, მხოლოდ თითები, ცალი უღვაში, შუბლი სხვდასხვა მოყვანილობისა. მერმე ჰქრებოდა დანაპერწყალული შუქი... და ახლა კიდევ ახალ ნაფრქვევად ირეოდა... თითქოს სიბნელეში ცეცხლმოღებული ფუტკარი იყო ნაყარი! მერმე უფრო დაბინდებოდა, მხოლოდ სანთლები, ქიამაიებივით ენთო...

მითრიდატე მოაჯადოვა ამ საოცარმა სანახაობამ. ძალაუფებურად, თავისი სურვილის გარეც, განიმსჯვალა უფლისციხური გვართსამხილავით.

ჩრდილები კი განაგვრძობდნენ თავის ნაკვეს სიბრძნეთა წართქმას.

ჭერ სტუმართათვის იყო ნათქვამი:

— გვართსამხილავო, ძველ თაობათა სიბრძნის კარო, შენ აერთებ გვარს, თემს, ტომს, ქვეყანას!

— შენ ირჩევ გვართუხუცესს, მამასახლისს, ხვეისბერს, შენი ნებითა და ძალით არიან მეფე და მისი ერისთავები!

— შენი სიტყვაა პირველი ჩვენ ნათესავ ღმერთთა და კაცთა შორის! პატივ-სასოებით განიმსჯვალენით!

ტალ-კვესები და ნაპერწყლები თითქოს სკედნენ ბნელაში შემღვრებულად დარბეულ, ქვის კამარებში შედგებულ გვართსამხილავის სიბრძნეს.

— მსცოვანება მაშინ არის ავი და მძიმე, ოდეს უკან გრჩება გვართდაკინება, დაქსაქსულობა და სულიერი სიკარიველი!

მითრიდატეს სულ ახლოდან შეეყარა ნაპერწყლები. ახლა უკვე, მის გვერდზე, ადერკ-მეფე ჰკვესავდა.

ქაბუქმაც ხელი მოაფათურა და მისთვის გამზადებული ტალ-კვესიც ნახა. გვართსამხილავი კი თავისას ჰკვესავდა:

— ყმაწვილკაცობა მაშინ არის საიმედო, ოდეს ღირსეულად აცხოველებს წარსულ თაობათა უზესთავს და უწყმიდეს ზრახვებს!

ახლა მითრიდატემაც ჩამოკვესა და გვართსამხილავის საერთო ფერხულში გულით ჩაება. მერმე, თანდათან მიხე-

და, რომ ყველა კი არ აჩხაკუნებდა, არც ბრძანდებოდა, არამედ შერჩევით, თანხმობისა და დადასტურების ნიშნად! ბოლოს ისე დახელოვნდა, რომ ნაპერწყმების მიხედვით იგებდა გვართსამხილავის უმრავლესობის სურვილს.

ერთმა ქვევრის ბანით, სულ დამარცვლილ სიქვე:

— იცოდეს ყველამ, ღმერთებს სწყურობით, ხოლო ადამიანებს ჰშიათ! თემა უნდა დააპუროს ყველა. მსოფიანი არიან ამის თავდებნი და თემის უფალნი!

და თემისუფალი უმადლე არს, დაბადებით, ხელისუფალზე, საყოველთაოდ!

ჩამოკვეცვა და ნაპერწყლების ყრა თითქმის საერთო იყო, და არც მასინ შეწყდა, ადერკ მეფემ დახანებით და არცთუ დიდნაპერწყლიანად რომ ჩამოკვეცა.

მითრიდატემ ინიშნა, რომ აქ იყო მეფესა და გვარისუფალთა შორის დიდი დავა.

ქვევრის ბანმა ისევ გაიმეორა თავისი ნაკვესი და ახლა ზედ სულ ნაცნობი ხმაც დაერთო.

— განიმსჯვალენით!

მითრიდატემ იცნო, ბედან-კოლხი იყო, მას აბიო-იბერიც მიიყვია. მერმე მახუნჯავის ვეება ლანდი აისახა კვესის ნაპერწყლებში.

უფლისწულმა ინიშნა, რომ ახლა მას ეხებოდა ნაპერწყალთ სიმრავლე, მაგრამ მასაც სადაო ჰქონდა. და თუ ადერკი, უფლისციხეში მაინც, სთმობდა სადაოს, მითრიდატეს არსად არ ეთმობოდა. და, ჩანს, ეს სადაო მას, მოსულს უნდა ეთქვა, რომ უფრო „ნაპერწყლიანად“ მელო მსოფიანთ.

— თემისუფალნი და ხელისუფალნი. მსოფიანი და მეფენი ერთად! ტომთა ბქენი, რჯულის მოძღვარნი, ყველა წოდებისა და მოწოდების დიდი გვართსამხილავის ერი!

მითრიდატემაც მკაფიოდ გამოსთქვა, თითო სიტყვას თითქოს ჰკვესავდა.

ოდნავი სიჩუმე ჩამოვარდა. უზომო

ზრახვა დიდ სუნთქვას მოითხოვდა. აქოშინდენ მსოფიანები. მერმე, ბირველმა — ადერკ მეფემ ჩამოკვეცვა, ახლა სხვებიც აკვენენ, მაგრამ არც ქოშინი დამცხრა.

ადერკმა გაიმეორა მითრიდატეს „ნაკვესი“ და იმდენჯერ იმეორა და მარცვლა, ვიდრე ყველაზე უფრდამდგარმა მსოფიანმაც არ გაარკვია მისი შინაარსი და აზრი. ბოლოს ყველამ დადასტურა ეს სათქმელად „ახალი ნაკვესი“, ვითარების თვალსაზრისით კი, იბერიის ცხოვრებაში დიდხინის დამყარებულნი.

მსოფიანთა კარი მოხიბლა „დიდი გვართსამხილავის ერის“ სიბრძნემ, მაგრამ „მკაცრ მსოფიანთა ფრთა“ აგრერიგად არ სთმობდა გვარის თუ თემისუფალთა უკვე მოჩვენებით უპირატესობას.

საუფლოს სულსწრაფობა და ფხის შერევა დაეტყო. მრავალმა ერთად წამოიძახა. მოუზომელიც ითქვა. მკაცრიც და, ალბათ, შეუსაბამოც. მაგრამ აქ გაშიორკვა კლდის სიღრმეში ხშულ საუფლოს უპირატესობა. სიტყვაარეულად თქმული თავიდანვე იღვენთებოდა, გაურკვეველი რჩებოდა და ხელმოცარულად ქვის ხარობეში ინაცრებოდა.

ბოლოს ყველა შედინჯდა და ერთმა შეგამებით სიქვე:

— „დიდი გვართსამხილავის ერი“ ჩვენი ღმერთების ნაქვერტ სიბრძნედ გვიჩანს! უზესთავსად უდავოა! მაგრამ შინა სამართლისა და სიმართლის დაცვა-გამრუდებმა განუკითხავად ხელისუფალთა ხელშია ახლა მიძალბებული! ამას ვერ მივეცვთ დასტურს! თემისუფალთ ახლა მიწის მფლობელნიც შემოგვედავენენ! ხარკის ამკრეფნიც ძალაობენ! არც ამის დასტური არ იქნება, არამც და არამც!

ზოგნი, მკაცრნი, გაშმაგებით ჰყრიდნენ ნაპერწყლებს, მაინც საუფლო ქებაის თავის დიდ უბეში ელავდა ტალი და კვესი. ახლალა გაარკვია იქ მქდარი, დიდწერა, შუბლმალალა მსოფიანი, აქამდე ცოცხალი რომ ეგონა, ქვის ქანდაკება ყოფილა და იგი საოცრად ჰგავდა

შორიდან დანახულ უფლისციხის კლდის სახეს.

ღმერთის ქანდაკება თანასწორივით და თანატოლივით იჭდა მსოფიანთა შორის. მითრიდატე უფრო განიმსჭვალა აღლოსიუელი ლტოლვით, ადერკს ხელზე ხელი დაადო, უტყვი ნებაართვა აიღო და ჯერ წამოკვესა, მერმე სთქვა:

— თემსამართლის შეუვალობა საფუძველია თემისაცა და სამართლისაც! ყოველი ქართველი მეფე ამას უხეანეს სამართლის ბურჯად მიიჩნევს, ისე, როგორც ოჯახი, სახლი, გვარი, თემი სამეფოს ბურჯად რჩება!

ადერკმა პირველი „ტალი“ მისცა. სხვებიც ერთობლივ აპყენენ. ნაპერწყლებმა „დადასტურეს“ პირველი ზეპირი პირობა ახალგაზრდა ხელისუფალთა და თემის მსოფიანთა შორის.

ადერკი ძმათაშორის დაღვრილი სისხლის ძალითა და დუხჭირით იყო გამეფებული. მას იბერიასშიც ბევრი მტერი ჰყავდა, დიდგვაროვანთა შორისაც. ამიტომ უმალ დაპყვა სტუმრის „აღლონიან, რბილ სიმკაცრეს“ და თავისი სათქმელი მას დაუტოვა, თავისა და უფლისციხურ გვართსამხილავის შორის ჩაიყენა და „მეფურ თავაზთან და ზრდილობასთან“ ერთად „საერთო კირნახულისაც“ უხვად მოიმეო. ხოლო „გარეზრახვებით შინა უთანხმოების გზადაგზა მოგვარება“ ხომ სტუმრისათვის ყოველ მხრივ უპრიანი იყო.

ადერკმა ახლა თავად მისცა მუნჯი ნიშანი მითრიდატეს. მანაც უმალ გაუგო. მათ შორის უკვე მუნჯი ქართულიც სჭრიდა.

მითრიდატემ შეუფერხებლად განაგრძო სიტყვა:

— რაც შეეხება მიწის მფლობელთ, თუ ვინმეს იბერიასში აკლია მიწა, ტყე, წყალი, მე წავიყვან კოლხეთს, სულადობაზე მივცემ! ჩვენი მიწა-წყალი რამ გაარიგა!

ერთსულოვანი ჩხაკნი და ნაპერწყლები იყო პასუხად.

— ხარკის აკრეფაზე კი ვიტყვი: აქ ლაშქრით მოვედით, კვლავაც მოგვივ-

ლენ! იბერიელთა მეომრობაც მომეხსენება. ვიცი, ადერკ დიდ მეფის განზრახვაც, მისი მხედრული გამოცდილებაც, მზადყოფაც უკვე ნათქვამი აქვს!

ვიდრე ნაპერწყლები დაირხეოდა, სათქმელი ადერკს გადაულოცა. მან კი სიტყვა ხმალივით დასდო.

— ჯერ ლაშქრობა არავგზე და მის პირიქით! ზურგის მობმა, მერმე ხელის აღება სპარსთა ზარკზე. ალაზანზე უკვე მელის ლაშქარი!

სანთლები ამადლდნენ. დანაპერწყლება საერთო იყო. კლდის გულში ტალკვესობდა გვართსამხილავი. ბჭობა დაამდა და დათათბირდა. მსოფიანებმა კილო მოილბეს და მოიშაქრეს:

— ადრეული სიბრძნე დიდი ნიჭია კაცთა შორის! ვხედავთ და ვხარობთ, კეთილი იყოს კოლხთ უფლისწულის ფეხი უფლისციხეში!

გვართსამხილავმა გული გაუხსნა მითრიდატე ჰაბუეს. ისე გაუხსნა, რომ უმრავლესობამ არც კი იცოდა სრული ვითარება პონტოელ ლტოლვილისა.

იბერთ მეფემ ხელი მოუშარათა ამ გულის გახსნას.

— ნიჭი თუ შორს განკვერტილ, თუნდაც უვალ გზით მიდის, ზღვას გადასცურავს, მთას გადაივლის და თვისტომთა სვეს ახალ მხსნელად მოველინება!

საუფლომ ერთიან-ნაპერწყლიანი ბანი მისცა. კლდე გათბა თითქოს. მითრიდატეს აღფრთოვანებამ კი უშუალობის ალიც მოიკიდა:

— თქვენ გენაცვალეთ, ეს რა მომავალ ზრახვების სამკვედლოს შემაზიარეთ!

ნაპერწყლებს ახლა ღიმილიც აპყვა. ხანდაზმულთა და ახალგაზრდათა გულები ახლა თანაბრად ეღერდნენ და სჯეროდათ ურთიერთისა.

ადერკმა ესეც იგრძნო და თავისი სანთელიც მითრიდატეს მიაწოდა, თითქოს თავისი სათქმელიც მას დაუთმო და წინასწარ დაეთანხმა.

ეს „სანთლის ზრდილობა“ გულში აველამ მოუწონა და უქო.

მითრიდატეს ჯაბუკური სახე ახლა სიბნელეში მკაფიოდ ამოიტივრა. მისი შევსება მკვლევარების მიერ სანთელი შარავანდედში ჩაქდა და ყველამ შეამჩნია, ყელშედერებულ სტუმარს თვალშიც დაუნაპერწყლდა. მერმე ახლებურად ნაპერტი „ნაპერწყალა სიბრმე“ მოჰყვა.

— თაობის ტვირთისა და სვე-ბედის თავმდებნი, ქვეყნის უზესთაენნი, არიან — მსცოვანი ბჟენი და მეფენი. და არა მარტო „მშიერთ დასაპურებლად“! ადამიანებს არა მარტო ჰშიათ — არამედ ღირსეული ცხოვრება, თავისუფლება და ერთობლივი ძლევა მისილეზა სწადთ ყველა თვისტომთა, თემთა თუ გვართა — ქართუ ეროზად შეკვრა. დიდ ქვეყნად — ალვან-იბერ-კოლხ-სპერად ამობრწყინება! აი, ჩვენი ორსან-თლოვანი, უფლისციხური ჰერეტა და ზრახვა!

ეს ყველაზე გრძელი და ჩახლართული „ნაქვესი“ იყო დღევანდელ გვართ-სამხილაზე.

მსცოვანთ არ სჭირდათ თქმის ამოწვლილეა. ადერკ მეფე გზადგზა ეხმურებოდა ტალ-კვესით. მოსტუმრებული მსცოვანებიც მაშინვე აპყვენენ. ზოგი მასპინძელიც, აბიო-იბერის უბისანი... სხვები კი, მაინც მთიულნი, ხმას აყოვნებდნენ. იქ ჯერ ძირფესვიანი თემიანობა და გვარისუფლობა იყო.

ზოგი ბარის დიდგვაროვანნიც, მეფის ხელისუფლების გაძლიერების შიშით, თავს „იყრუებდნენ“, თუმცა აშკარა და ფართული წინააღმდეგობა ჯერ კიდევ წინ — არმაზის სასახლეში იყო მოსალოდნელი.

ეს, ალბათ, ყველაზე უკეთ ადერკ მცხეთელ-არმაზელმა იცოდა, ამიტომ ყოველი ღონე იხმარა, ტალკვესი და ნაპერწყლები არ დაჰკლებოდა „ორსანთლოვან“ ჰერეტას. ბოლოს წამოდგა, თავისი სანთელი მითრიდატეს თავაზიანად გამოართვა, სული ხშიანად შეუბერა და ჩაქრო.

წამოდგა მითრიდატეც, დღევანდელი

ბჭობის დასასრულის ნიშანი იგარმნო. მანაც ჩაქრო თავისი სანთელი.

ასე სათითაოდ ყველამ ჩაქრო თავისი, და, როდესაც უკანასკნელიც ჩაქრა, თვალშეუჩვევ სიბნელეში ადერკის ხმა გაისმა. იგი თავისი და „უმცროსი ძმის“ სახელით ყველას „უფლის მარანში“ სერობაზე იწვევდა. ხოლო, როგორც შემდეგ უმცროს ძმას განუმარტა, სანთლის ჩაქრობა ნიშნავდა, რომ „ყველაფერი აქ თქმული, ნახული და გაგონილი — არცა თქმულა, არცა ნახულა, არც გაგონილა რა!“ საიდუმლოს შენახვის თავდები კი დარბაზში დარჩენილი უფლის უტყვი ქანდაკება იყო. ვიდრე სერობაზე წავიდოდნენ, მოუსვენარი უფლისწულის თხოვნით, კიდევ ერთხელ „უფლის ყურში“ ავიდნენ.

თეთრა-ქოსა მკურნალი მისავალშივე დახვდათ, სამკანდელა მოუხათა და შეუძღვა.

— ყველაფერი მზად გახლავთ.

მითრიდატემ ჩაძიებული ყურადღებით შეამოწმა. წონაც კი გასინჯა ციციქნა სასწორზე. ყველაფერი მისხალში და დანგში იყო ზუსტად გამოყვანილი.

ჯერ „თმის გასაჩენი“ შეუჭერა და შეუგებო. კუჭებრა და მური არია, ჯავზი-ბოვრასთან ერთად დაანაყინა, ბალასინის ზეთში ადულა და გველის ცმელი ფრჩხილით გადაუზომა, მერმე წონით დაამოწმა, ახლა შეფარდების ვარაუდებში გამოიყვანა. ნელ ცეცხლზე ადულებინა და ნახარში წყალი ამატებინა. გააგრილა და შუაზე გაჰყო. ნაწილს წითელი ღვინო დაასხა და სასმელად გაუჩინა. მერმე „დიდი თერიაყი შხამების“ ყუთი მოატანინა.

— გველის შხამები მაჩვენე!

თეთრა-ქოსამ ადერკ მეფეს შეჰხედა. მან შეუჩინევლად თავი დაუხარა. ქოსამ სათითეს ოდენა შუშის ქილაკები გადმოუღავა და ჩამოუთვალა:

— შავი გველისა, გველ-წითელისა, ცხენის გველისა, ასპიტისა, კრელა-გველისა, ჯარბისა.

— შენთვის შავი გველისა მომეცი! —

ბალახის ღერო აიღო, შუშას თავი მოხსნა და ღერო ჩაუწო. ხუთი წვეთი მეორე წილ ნაგბობს დაამატა, ზედ თავლის სანთელი დაადვენთა და მალამოდ გააკეთა.

— შენი მზად არის!

თავისთვის კი ხუთი წვეთი ასპიტის შხამისა აიღო, ჯაეზი საროსი, ძველგველის შავრად ნაგბობი, ძვალდაცვენილი, ხუთი ფრჩხილისდადება ზორცი, სუმბულისა და ზუყის ხუთი, ხაშხაშის რძე, ბალიაჭი კურკისაგან გამოღებული, დამერდინებულ ფქვილში აზილა, მცირე-მცირე კვერებოდ დაამრგვალა და სანთლის ცეცხლზე ოდნავ შეაშრო.

განცვიფრებული ადერკი უმზერდა ამ „ქაბუჯ ქაღოქარს“, მის უმცდარ მოძრაობას, ამ ყოვლად მომაცდინებელ საწამლათა — გველის ზორცთა და შხამთა შერწყმა-შეგბობას და უნებური კრძალვის გრძნობით იგესბოდა.

სწავლულმა თეთრა-ქოსას აუხსნა მისი წამლების ხმარების წესი. სასმელიც იყო და მალამოც, სახე-საწარბზე შესაზღლი.

— ეს კი, ადერკ, ძმარ ჩემო უფროსო, ძმურად გავიყოთ, ჩემი თრიაქფარუხია! — საშველი თითქმის ყოველ მოწამელისაგან, გველთა, ღრიანკალთა და, რაც მთავარია და ყველაზე საშიში, ადამიანთა მიერ შეპარებულ გველისა და სამსალისაგან. ღმერთებმა ნუ დაგაჭირვოს, მაგრამ ჩემგან ძმურად გქონდეს. მე კი, აი, და ქაბუჯმა ერთი აბი აიღო და წყალმომარჯვებით გადაჰყლაბა, — მაგრამ გახსოვდეს, ამოუსუნთქავად უნდა გადაყლაპო, პირში არ გაიჩერო, არამც! და უნდა ყლაპო, ვიდრე ყველაფერს უკან არ ამოგასაქმებს. სამოთხ კვერზე მეთი არც დაგჭირდება! გისურვებ, რომ არც დაგჭირებოდეს საერთოდ, მაგრამ კაცნი ვართ და მით უფრო...

— მეფენი! — ჩაელიმა ადერკს.

უფლისწულმა ათიოდე აბი გადაუთვალა, მცირე ქილაკში ჩაუდო, სანთელი დაავლისა და ადერკს თავისი ბეჭედი დაასმევინა.

— გველისა და ღრიანკალის ნატყენს კი ცოტა სხვა წესი აქვს. თეთრა-ქოსას დაეუბარებ! — ახლა თავის წილ პბეებს მიპხედა.

— თვალის ჩინივით შემინახე! — ადერკმა თეთრა-ქოსას გაატანა ბეჭედიანი ქილაკი და, როდესაც ქოსა მოგვმა თრიაქების ყუთი წაიღო და მათ განშორდა, ახლა მითრიდატეს შეეკითხა, — კეთილი, მაგრამ, შენ რალად გადაყლაპე! მხოლოდ ჩემ დასარწმუნებლად?!

— გარდა ამისა, მე ყოველი პურადობის წინ ვყლაპავ! ამიტომ არის, რომ ჩემზე არც ფუტკრის ნაკებნი მოქმედებს, არც სამსალა შეპარებულო! ბავშვობიდან შემაჩვივა მამაჩემმა, თორემ აქამდე ჩემი ნატისუსალიც არ იქნებოდა!

მითრიდატემ თრიაქფარუხის თავისი წილი უკვე ნაქონ ქილაკში ჩასდო და გულის ჯიბეში შეინახა.

— ახლა წავიდეთ, დაგავიანეთ! მხცოვანნი სერობაზე გველიან.

რომ გამოვიდნენ, უკვე ღამე იყო და გარეთაც გვირაბივით ბნელოდა.

— ვეღარ გავედით? კვლავ უფლისციხის ქვაბებსა და გვირაბებში ვართ თუ უფლისციხესაც სცოდნია ღამე?!

პასუხი სულ სხვამ გასცა:

— აგრე გახლავთ, კეთილო სტუმარო, მთელი ქვეყანა უფლისციხეა! და თუ კარგად სჭკრეტთ — ყველაფერი სასწაულია!

ოთხმხრავი, კლდეში მოტეხილი კიბე იყო. კიბე აღიოდა და კიბე ჩამოდიოდა. გასწვრივი კიბისთავში შიშველი გრძელწვეროსანი იდგა. მარტო წელზე ეხვია შემორუჯული ტყავი. ბნელაში მხოლოდ მისი სიგამხდრე და კიაფა თვალეზი ჩანდა. კიბის ბოლოში მოგვნი იდგნენ, მათ შორის ზამხე ილორელი და ისა ჭყონდიდელი შენიშნა მითრიდატემ. გრძელწვერას უკან შავი ქვაბი ჩანდა.

— ვეშაგ მექვაბე! კიდევ ცოცხალი ყოფილა! — აჩურჩულდა ადერკი.

— კიდევ ცოცხალი და შიშველ-მართალი! და არც მარტო ვარ. მიმოდინ

შიშველ-მართალი — შემოსილ მტყუ-
ანთა შორის! აქაც ბევრნი ხართ მოგვნი-
ცა და გვაგნიც, მაგრამ ჩემი სიტყვის
გამგები მხოლოდ ერთია, რომელსაც
კარგა ხანია ველი. ამიტომ მოვშორდი
ცეცხლსა და ნაცარს!

— ისიც შიშველია? — შეეკითხა
ადერკი.

— არა, ის შიშველი არ არის, მაგრამ
ჯერ მართალია, რადგან ყველაზე ახალ-
გაზრდაა თქვენს შორის!

— მე თავად მოგებალები, უკეთუ
ცალკე გწადს ჩემი ხილვა! — გაკვირ-
ვებით შესძახა მითრიდატემ.

მოგვნი გასცილდნენ და კიბის ძირში
დადგნენ. ადერკ მეფე ადგილზე დარ-
ჩა. მითრიდატემ კიბეზე ჩაირბინა-აირ-
ბინა და ახლა შიშველ-მართალის წვე-
რის ბოლოსთან გაჩნდა.

ვეშაგ-შიშველი დაიხარა, გამჭოლად
დააკვირდა და აშიშინდა:

— მე მწყურია ყურად ვიღო, თუმც
ამ ქვეყნიურს ველარაფერს ველარ ვის-
მენ, შენი სახელი!

— ვაფიბედია სპერელი.

— კიდევ სხვებიც გაქვს?! — უფრო
შიშინით შეეკითხა.

ჭაბუკი შეკრთა. შეფიქრიანდა.

— შენ, შიშველ-მართალო, რა გსურს
რომ მერქვას!

— ღმერთის სახელი.

— ჰეა... სპეროზა!

— არა.

— არმაზი?

— არა.

— დიონისე?

— არა და არა!

— მითრა?

— არის ერთი ამოხსენ, რომ შენს
მიმხედურობას კილი არ დავდო!

— ბრძანე!

— მარცხენა ხელში რა გაქვს, როდ-
ესაც არაფერი არ ვიჭირავს?

მითრიდატეს არ აკლდა მიხვედრა,
მაგრამ არც ეპვი.

— მერცხალი!

— გამოიცან. შენ ხარ! მე მწყურია
ვიხილო ამ თვალებით, რომელნიც ამ
ქვეყნიურს ველარაფერს ხელვეწ, ზღვა-
ში დამხრჩვალ!

— გახლავართ! — გულის ძვრასა-
ვით მოსჭრა, — „ახლავე უნდა გაირ-
კვეს“, — შენ თავად ვინ ხარ?

— უფლისციხეს, გარდა თავად უფ-
ლისა, ჰყავს სამი წმიდა-ნეტარი, ფუტ-
კარი, ჯოჯო, მესამე მე ვარ, ვეშაგ-
შიშველი! ჩემს წვერს შეეხე, ნახე ძალა
ჩემი სიბრძნისა!

მითრიდატემ ხელი ასწია და გრძელ-
წვერის ბოლოს შეახო. ხელში წვერ-
ქვეშ ძვალ-ტყავა, ცივი თითები შეხვდა
და მცირე, ხელისგულში დასამალავი
გრაგნილი. უმაღლ გამოართვა და უკვე
ხმამაღლა დაეთხოვა.

— დიდად ბრძენი ყოფილხარ, დამ-
მოძღვრე, ხეალ გეახლები.

რთარ ჭილაძე

სიყვარულის პოემა

1.

ეს სახლი ასე ძველი და მძიმე, —
იტყვის უთვალავ სურვილს და იმედს.
ჩვენს იმედებსაც აქ ედოთ ბინა.
ჩვენც აქ ვცხოვრობდით დიდი ხნის წინად.
დიდი ხნის წინად.

აქ ერთი მინა

გაბზარულია და სახლს რომ სძინავს
ზრიალებს ხოლმე და ბზინავს ისე,
თითქოს ყველაფერს ხედავს და ისმენს,
თითქოს ჩარჩოში ცხოვრება ძულდეს,
თითქოს ჩარჩოდან გაფრენა სურდეს...

და ამ სურვილით და ფიქრით სავესე,
ყველა ჩავლილი მანქანის ხმაზე, —
ზრიალებს ხოლმე...

ხოლო ამ კიბებს

(სიჩუმისა და ჩრდილების ჯიბებს)
ბევრჯერ უგრძენია ჩვენი სიმძიმეც
და სიმსუბუქეც.

როგორც წიწილებს

გვისგამდა იგი დაკბილულ ზურგზე,
ურჩხულს რომ გაგდა ნათურის შუქზე...
ახლაც არ ვიცი, რა იყო იგი:

საფეხურების უბრალო რიგი?
ჩვეულებრივი გზა ცხოვრებისა?

ყოველდღიური ცდის და ვნებისა?
გზა ყველასათვის? თუ გზა სულისა?

დასაწყისის თუ დასასრულისა?
ვერ გამოვიცა.

ერთი კი ვიცი,

რომ უჩინარი ნაწილი მისი
ამ კედლებს სცდება და სივრცეს ერთვის

მხოლოდ ჩვენს გამო და მხოლოდ ჩვენთვის.
და ჩვენც ამ ნაწილს მივყვებით ახლა
მალლა და მალლა,

მალლა და მალლა!

2. პიღვე პრთი ბაზაფხული

ვით ავადმყოფი კაცის თვალეში,
ხარბად იწოდნენ მთვარეს ფანჯრები
და მთვარის მწარე თაფლით მთვარელები
ბზინავდნენ ბნელში...

და შესამჩნევი

იყო ყველასთვის ცვლილება ჟამის:
სიმძაფრე ფერის, სუნის თუ ჩქამის...

ხოლო გარდასულ დღეების ჯარი,
ქვეყნის სარდაფში წყალივით მდგარი,

ხავს იკიდებდა, რადგან არავის
აღარ ახსოვდა უკვე წარსული:

არც ბედნიერი, არც შემზარავი, —
ჟამთახელის ხელით გადახაზული.

ყველა მომავალს უცქერდა ნდობით
და კვლავ ჰყვოდა სულში ტოტივით
სასიამოვნოდ მტანჯველი გრძნობა
გაურკვევლობის და მოლოდინის.

ეს ის დრო იყო, როდესაც მარტი
ველარ ერგვა დამლუპველ სურვილს,
აუტანელი რომ ხდებდა პალტო
და ჭირვეული რომ ხდებდა სული.

ეს ის დრო იყო, როცა უმიზნოდ
გამოდის ხოლმე ქუჩებში ხალხი,

ერთს რომ ღიღინებს და სხვას გულისხმობს,
როგორც ყოველთვის, ცხოვრების ჩარხი.

ქრებოდა ხალხი მეტროს ხახაში,
ისევე მ-წაზე ამოსვლის ჟინით,
და ბრუვდებოდა, ვით ძველი ღვინით,
სინათლისა და ჩრდილის ნახარშით.

ხალხს იზიდავდა ამ ღვინის გემო
და გვირაბების ცხოვრება სწრაფი,
ხოლო დაზოგვილ დროსა და ნაბიჯს
სამარადისოდ სტოვებდა ზემოთ.

მას თან ჩაქქონდა ფიჭვიც, ტკივილიც,
საქმეც, მიზანიც და საზრუნავიც...
და გვირაბების სული მბრუნავი
მიაჭროლებდა მასაც ჩრდილივით.

და მაინც ხალხი იყო მთავარი:
მისი მოქცევა, ხმა და იერი —
ბევრჯერ შეცვლილი, მაგრამ ძლიერი,
მარადიულიც და წარმავალიც.

იგვიანებდა შენი წერილი:
გაბასრებული ქარში ჭიმოვით,
ჩიტოვით სუსტი და მოწყვნილი,
ვით გაწბილებულ ბავშვის ღიმილი.

ის კი უცდიდა და დაიცდიდა,
სანამ საერთოდ შეძლებდა ლოდინს,
და მოლოდინის შავი მიწიდან
ზურგს ამოყოფდა სინათლის ლოდი.

ხოლო წერილი: ცრემლით მდიდარი
და მგრძობიარე, როგორც კიდური, —
ეჩვენებოდა სხვის მაგიდაზე,
სხვისი სათვალის ქვეშ გარინდული,

რადგან იყო, რომ ერთნაირად
ვერ გაიგებდნენ შენს ნათქვამს სხვები.
და სიმარტოვის ცხელი ჰაერი
ეტმასნებოდა მოირას ვნებით.

ის მარტო იყო.

თუმცა მის ირგვლივ
ბევრი ეძებდნენ დასადგომ ადგილს,

რომ შეესრუტათ ჯადო და მადლი
ცეცხლის,

რომლითაც იწვოდა იგვიან

ეს ის დრო იყო, როცა არ იცი,
რას გააკეთებ...

როცა თავისით

მოძრაობს ხელი...

ხოლო სხეული

ქაჯის ბუნებად არის ქცეული

და სული ხდება გადასარჩენი.

აუტანელი ხდება ლოგანი.

აუტანელი ხდება ლოდინიც.

როგორც საერთოდ ყველა სასჯელი.

იგვიანებდა.

იგვიანებდა,

იგვიანებდა შენი წერილი,
ან იქნებ ღრუბლად იქცა, დაღლილი,
ან შეუერთდა ლაფვარდს ფერივით,
ანდა სამყაროს შერჩა დაღვივით.

იგვიანებდა შენი წერილი.

ის კი უცდიდა და ყოველ დღით,
სველი და მძიმე ქალაქის ჩრდილი
მის მხარზე იდო ტლანქი ხელივით.

ეს ის დრო იყო, როცა ურჩხულებს
გვანან კედლებზე წვიმის ლაქები,
როცა დამცხრალი ქარის ჩურჩული
ხდება მარტივი და გასაგები,
როცა ქვეყანა შენს თვალწინ შრება
და ისევ ცაში ადის ნალექი,
როცა სხეულში იღვიძებს ვნება
და ეშუქება სხეულს წალუკვით.

ეს ის დრო იყო, როდესაც უძღურს
შეაცდენს ხოლმე იმედი წამით
და კვლავ ივსება ბუნების ძუძუ
რძითა და ღვინით, თაფლით და შხამით...

და იმ ძუძუს რომ ეხვევა ყველა:
მოშიებული მხეციც და კაციც-
გადარჩენილიც რომ ითხოვს შველას,
ბრმად რომ დაეძებს ნაწილი ნაწილს...
ხოლო დაბნეულ ნადირთა ხმებით
ეთიშებიან წყვდიადს ბავშვები...
და ყველაფერზე გული რომ გწყდება,
რითაც ცხოვრობდი და ვერ ამჩნევდი.

3. პერიდიკა და ორფუნსი

გველმა დაგესლა ვერიდიკე, როდესაც იგი ყვავილებს კრეფდა მწვანე ქალაქში. ლო სხეულზე ჭერ კიდევ გრძნობდა მეუღლის ხელებს და ნეტარებით დამფრთხალ ძუძებს ძლივს აკავებდა ჭრული აზღუდით.

უკვე ღვიოდა მასში ნაყოფი და უკვე, როგორც თვალისთვის სივრცე, გახსნილი იყო სიცოცხლისათვის.

და საიდუმლოს გამქაფანების დიდი სურვილი ნაზი ქავილით უპობდა ბავს. მაინც დუმილით იგერიებდა ცნობისმოყვარე დობილებს იგი და გამომწვევად მოანათებდა თავის ღობიერ და ძალაღ ფეხებს.

მხოლოდ ახლანან ჩაიარა აქ დიონისემ თავის ამალით. თავზე დაედგა ვაზის გვირგვინი. მზის სხივს იქნევდა ოქროს შოლტივით და გოგოები ცვეკვა-სიმღერით უვლიდნენ ირგვლივ. ხოლო გოგოებს მთვრალი ბიჭები დასდევდნენ უკან და უსირცხვილოდ უწევდნენ კაბებს, უინსა და ღვინოს აყოლილები... ან ღვინით საესე ტიკებივით იკრავდნენ ბეჭედში.

მერე კი დიდხანს თრთოდნენ ფოთლები, დაფეთებულნი მათი ყიყინით და ბობლანებით.

მერე კივილმა შეხტრა მიდამო და გასრიალდა მწვანე ბალახში ბრჭყვიალა გველი, ხაკადუღივით...

4.

და აი, დიდი წინაპრის ლანდი დღესაც ჩვენს შორის ცოცხლობს და დადის: მარადიული სინათლის სვეტი, მარადიული სიმათლის წვეთი, შეძრწუნებული გონების ბედი, შეწუხებული სულის ჭრილობით, გესლით, სიბნელით და გულგრილობით... და მაინც მღერის!

მღერის და უკვირს, რომ არ იზრდება ფანჯრებში შუქი, რომ არ ეხსნება გონება ქალაქს, რომ არტემიდე ფოთლებში მალავს მავთულხლართებზე დახეულ ძუძუს, ძალღონეს ველარ უბრუნებს უძღურს... და მოედნებზე ბორგავს აღმური და გრძელი შოლტი...

ხოლო ამერი კვლავ დასაკითხად მიყავთ ჯალათებს და მისი თრთოლვით საესე ბარათებს უწყობენ ცხვირწინ...

მაგრამ ის მღერის, რომ შეაკავოს სიმღერით ჭერი,

იმედი, რწმენა, გუმბათი, ზიდი... ოცნებისა თუ ლეგენდის მკვიდრი, თუ ნაშიფერი გულადი ბერანის, — ახლაც ჰკვავებს კომშარებს ებრძვის ხმითა და ჩანვით...

5. კიდევ ერთი ბაზაფხული

(გ ა გ რ ძ ე ლ ე ბ ა)

სანამ ფურცელზე გაშრა მელანი და გადირბინა თვალმა ბჭკარები — მზე უკვე იდგა ყველა კარებთან, მზეში ცსოვრობდნენ უკვე ყველანი.

და ყველა მთელი გულით ცდილობდა, რომ დავეიწყა ზამთრის ჭრილობა, ვით ღვარძლიანი სიტყვა მეზობლის, ნაყოფი შურის და უმეცრობის.

ყველგან ზეიმის სული სუფევდა და ვეცლებოდა ქალაქს იერი, რადგან იპყრობდა თავისუფლება მთელი სიცხადით და სიძლიერით.

და გაზაფხული მშვიდ მგელივით
დასდევდა მოკვდავს, ისედაც დაღლილს.
სისხლს ვერ იტევდა და გაბერილი
მწარედ ღმუროდა სხეულში ძარღვი.

შფოთავდა გვა: შიშსა და ელდას
შემოუხია მისთვის სამოსი,
და მშობიარე ცოლსა და დედას
არ აშორებდა თვალს ურანოსი.

ღაწვს უფაკლავდა სივრცეს სინაზე,
გულში იკრავდა ბოროტს კეთილი
და მოცოცავდა სარკმლის მინაზე
მთვრალი ფუტკარი, ოქროს წვეთივით.

უბრალო იყო ხალხი ბუნებით:
ისევ სჯეროდა ძალა ამურის,
ისევ რჩებოდა მისთვის ცდუნებად
თასიც, გვირგვინიც და სალაშქროც.

ზამთარს დროებით თავდალწეული, —
გახსნილი გულით და სავეს ჭიჭით, —
კვლავ შენდობისთვის მზად იყო იგი,
რადგან სიცოცხლეს თხოვდა სხეული

და უხაროდა, რომ არსებობდა,
სიმძიმეს გრძნობდა საკუთარ ხელის,
და დასცქეროდა მიწას ზემოდან,
როგორც ღმერთისგან მიღებულ წერილს.

სარკმლის მინაზე თვლემდა ფუტკარი,
ფუტკარში — ზევსის გამზრდელი ძალა.
და ყველას სწამდა, რომ საკუთარი
გაგრძელდებოდა სიცოცხლე მარად.

ვერ ეტეოდა ცხოვრება დროში.
ფეხს უჩქარებდა ხალხს ერუანტელი.
შენ კი იდეტი უსახო ბრბოში,
როგორც სარდაფში მკრთალი სანთელი.

გაწამებული შენი ჭალობით
და სიმარტოვით — მაინც ცხოვრობდი,
რომ მიგეთრია სული ბოლომდინს
ვაურკვეველი ბედის წყალობით.

ხოლო მის ენებას, ოთხად დაკეცილს,
მკერდში იკრავდი, როცა ყელამდი
კითრევედა სევდა...

და ცივ სარკემი
საკუთარ სხეულს ხარბად ზვერავდი.

მაგრამ ამაოდ.

მისი სურნელი,
მისი ნაკოცნი და ნათითარიც,
რითაც ოდესღაც იყავ მდიდარი, —
ღროს წაეშალა უკვე სრულებით.

პირქუში იყო შენი ოთახი.
ყვით იკლებდა ღამეს კერბერი.
და მხოლოდ ძილში, ისიც ცოტახნით,
გველინებოდა შენი მძებნელი.

მემოდოდა შენი ნაწილი:
გზით გალახული და ფერმეცვლილი.
ხელი ბრმასავით ქქონდა გაწვილი
და პეშეში ცრემლი ენთო ცეცხლივით.

ის შენთან ერთი წამით რჩებოდა,
არც პური სურდა, არც სასთუმალი.
და შენც ამაოდ ევედრებოდი
ხმის ამოღებას...

ღუმდა სტუმარი.

და იდგა, როგორც დაეწევილი,
დაშინებული თუ დაბნეული.
ყელზე სინათლე ქქონდა შებმული
და მას ეკავა მისი სხეული...

6. ვპრიდიკა და ორფონი (გაგრძელება. დასასრული).

არ აშორებდა თვალს ორფონს მდუმარე სივრცეს. ჩახუტებოდნენ ერთმანეთს ში-
შით და მოშორებით იდგნენ ნიშფებიც.

გაღმა სამეფო იყო ჰადესის: პირქუში, ცივი და იღუმალი... სტიქსის ნაპირას
იდგნენ ისინი, უხმოდ დიოდა წყალი ჩრდილივით.

მტვერს დაეფარა მთელი ნაპირი და მკვდარი ქვეები ეყარა ირგვლივ. ჭვას ლოკო-

კინას კვალი მისდევდა, ძაფივით წვრილი და ვერცხლისფერი. ხოლო ურინარ ხეს — ეუ ხეებს ნელა წყდებოდნენ ხმელი ფოთლები და უხმაუროდ ქრებოდნენ მტვერში, ვით დაჯახული ცრემლის წვეთები.

იგვიანებდა ქარონის ნავი და ნისლში იწვა გაღმა ნაპირი. ქარს კი იჭიდან მოკ-ქონდა კენესა და დანაყილი ყაყაროს სუნი. დასეირნობდნენ ველზე სულელები ლეთას ტალღებში განბანისთვის, ან მატყუარა ფიქრით გართულნი მტერის სვეტბივით იღვებენ აერში.

სამთავიანი ყველა კერბერი. უპრიალებდა ბასრი ეშვები და საიმედოდ იცავდა პადეს თავის სიზკაცით და სიზახიხჯით.

ბოლოს და ბოლოს, გამოჩნდა ისიც: ნისლი მოსდევდა უკან თმასავით და ვულო-ბოლა მისი ხიჩაბი მდორე ზვირთებში, როგორც ტალახში.

და აი, ნელა მოადგა ნაპირს ქარონის ნავი: ძირგამომშალი და მოფენილი ხავსის და ობის ძყრალი ძოხებით.

ხიჩაბს დაეყრდნო მკაცრი ქარონი. თვალები მშრალი და ტყვიისფერი ჩაასო მტვე-რში. არ შეკრთობია არცერთი ნაკვთი... არ შერხვეია არცერთი ღერი ტალარა თმისა... უძრავად იდგა ქვადქცეულ ნავში და მდორე წყლისგან დამჭინარ წვივებზე მიჰკვრო-და შლასი და წურბელები.

მიუახლოვდა მას ორფეოსი, წუხილისაგან გაფითრებული, და უთხრა: ქარონ! ო, დი-ლო ქარონ! მე დღესვე უნდა ვნახო ჰადესი და ვთხოვო ჩემი მეუღლის სული. ეს ერთად-ერთი გზა არის ჩემთვის. გადაშიყვახე მის საშეფოში.

ქაროხი დუშდა.

— მეც კარგად ვიცი, რომ ცოცხლებისთვის ჩაკეტულია ჰადესის კარი, რომ ვერ შეადწვეს იქ სულიერი, თუ არ წაუძღვა წინ თანატოსი. მე კი სიკვდილი არ მინდა, ქა-რონ, თორემ ამასაც მოვახერხებდი და მაშინ აღარ დამჭირდებოდა ამდენი ხვეწნა... და თავსაც აღარ დავიშყირებდი. მაგრამ მე სხვა მსურს. ჩემი სურვილი უფრო დიდია, ვიდ-რე სიკვდილი. სიკვდილზეც ბევრად უფრო ძნელია, რომ სინამდვილედ ვაქციო იგი. სათხოვნელად ვარ, ქარონ, მოსული და დღესვე უნდა ვნახო ჰადესი, და ვთხოვო ჩემი მეუღლის სული, რომ დავაბრუნო მიწაზე იგი და მასთან ერთად ვიცოცხო კიდევ, თუნ-დაც ერთი დღე, ან ერთი წუთი, ოღონდ ვიცოცხო, ოღონდ შეემელოს, რომ კვლავ შე-ვახო მთრთოლვარე ხელი, რომ კვლავ გამოვჩნდე მის დიდ თვალებში და გავიგონო მისი ჩურჩული, ვით გაღვივებულ ცეცხლის შრიალი...

ქაროხი დუშდა.

— მე არ მოვსულვარ, რომ მოვიტაცო, როგორც ჰერაკლემ ავი კერბერი. არც შემ-წვეს ძალა. თუმცა ათასჯერ უფრო ძნელია ჩემი მიზანი. მე მინდა ჩემი მეუღლის სუ-ლი. გველმა დაგესლა იგი შემთხვევით, როცა ჭალაში ყვავილებს კრეფდა სიცოცხლით საგზე და ბედნიერი. იშანაც უფრო გამაბედინა, რომ ბრმა შემთხვევის მსხვერპლია იგი. თუმცა სიკვდილი გარდუვალა, ჯერ ადრე იყო მისთვის სიკვდილი. ჯერ ადრე იყო. ჯერ თვალს ახელდა. ჯერ ფეხს იდგამდა სიცოცხლისათვის. ჯერ ყველაფერი უყვარდა მხო-ლოდ და უღიმოდა ზმანებას ძილში... ქარონ! თუ გესმის, რას გუბნები!

ქარონი დუმდა.

— მისმინე, ქარონ! მეც კარგად მესმის, რომ კანონია შენთვის მთავარი მკვრამ...
ხანდახან ხომ შეიძლება: კი არ დაირღვეს — შერბილდეს იგი, რომ ჩვენც ცოტახნით მოვითქვავთ სული, არ გავიჭყლიტოთ მისი სიმძიმით, გაგვეხსნას უნა, გული და ფეხი და არ ჩაგვატყუნეს ხელში სურვილი.

ხომ შეიძლება ღმერთებიც შევდნენ და ვერ გაიგონ ადამიანის?! ვერცკი გვხედავენ, ალბათ, ღმერთები, თუკი შემთხვევით არ გავახსენდით: თუ არ შევწირეთ დროულად მსხვერპლი და არ მოვურთეთ საკურთხევლები დაფნით და სისხლით. მე მიყვარს, ქარონ! ხოლო ამ გრძნობას ემორჩილება ქვეყნად ყოველი. თვით დიდი ზევსიც. თვითონ ჰადესიც. მიწაზეც გვესმის მათი ამბავი. ნუ მათქმევინებ, ქარონ, ყველაფერს, და ერთხელ მაინც იყავ კეთილი. გადამიყვანე გაღმა ნაპირზე. ეს ერთადერთი ხსნა არის ჩემთვის. ნუ ჩამიჭოლავ და ნუ ჩამიჭობ ძლივს მოპოვებულ იმედს დუმილით. ნუ და-მიკარგავ რწმენას და ნდობას, მე ხომ ამ ქვეყნად ვცხოვრობ სიმღერით...

ქარონი დუმდა

მაშინ ნაწნავით შეიშრო ცრემლი და გამოეყო ნიმფებს დობილი: ყველაზე ნორჩი და მშვენიერი. ძლივს მიათრია ნაგამდე ტანი და წინ დაუდგა ქარონს მორჩილი. დაბ-მულ ჩიტივით უთრთოდა მკერდი და დახუჭული ჰქონდა თვალები.

ყველანი მიხედნენ ნიმფას განზრახვას. გაოგნებულნი იდგნენ ყველანი, სახადა-შულნი ამ წმინდა მსხვერპლის უსუსურობით და სიდიადით.

ქარონი დუმდა, ოღონდ თვალებში რაღაც ჩაუდგა ზეთის მაგვარი: ორი მოძრა-ვი ლაქა... ყვითელი...

ნიმფების სიმღერა:

გოგო დაიხრჩო გუშინ ლეთაში...

ისიც ჩვენსავით იყო ლამაზი...

ის თავით იდგა შლამიან ფსკერზე...

ცას დაეძებდა თითქოს ფეხებით...

ცალფეხზე ხტოდნენ...

და ყურებიდან

წყალს იბერტყავდნენ...

მერე ბიჭებმა ჩაყვინთეს წყალში...

ფეხზე უხეშად შეაბეს თოკი...

და ფსკერს მოსწყვიტეს,

როგორც ყვავილი...

ცალფეხზე ხტოდნენ სველი ბიჭები...

კეთილი საქმით და ერთმანეთის

ლონით, სიმარდიტ და მოხერხებით

ალტაცებულნი...

ის ამოცურდა წყლის ზედაპირზე

და აღარ თრთოდა...

ხოლო ნაპირზე სველი ბიჭები

მზეზე ბრწყინავდა მათი ნადავლი...

თოკით დაბმული...

...რაკი ვერ გახდა პასუხის ღირსი, შიშმა შეიპყრო კვლავ ორფეოსი და საკუთარი უსუსურობაც და უაზრობაც მისი ოცნების, — პირველად იგრძნო მან ასე ცხადად, პირ-ველად გახდა მისთვის ნათელი.

ჰადესის ცის ქვეშ სულ სხვა საზომით იზომებოდა გულიც და მკლავიც. ეკარგებო-და აქ სიტყვას აზრი, სხვა მნიშვნელობას იძენდა იგი, ან სამუდამოდ რჩებოდა ყელში დამცირებული და დაბნეული.

— მეც აღარ ვიცი, რატომ მოვედი. მაგრამ არ მინდა და ვერც ვიჯერებ, რომ ყველაფერი დამთავრდა ჩემთვის. ეტლით გათელილ მეომარივით ვცდილობ წამოვდგე და გულგრილობის ეკლიან ტოტებს ვებლაუჭები.

მანც არ წავალ!

არ მოგეშვები!

სანამ არ შევა ჩემი სიმაართლე შენს გონებაშიც, ვით გვამში შეები, ან ყრმა -- ასაკში...

ქარონი დუმდა.

— მე უკვე ვიცი, რომ ვერიდიკეს ველარასოდეს ველარ შევხვდები. მეც შემძლია გავჩუმდე, ქარონ, და ავიტანო ტანჯვა დუმილით. მეც შემძლია ჩემივე ხელით დაველა ეს ვნებაც და ეს სურვილიც, და მათი სისხლით სამარადისოდ გამოვიყურო სულის კედლები. მაგრამ ჩემს უკან ხალხი დგას, ქარონ: დაეჭვებული და დაბნეული. და მთავარია, თუ რას წაიღებს და როგორ წავა შინისკენ იგი: დაშინებული შენი დუმილით, თუ ჩემი ვნებით და სითამამით აღტაცებული?! ამიტომ ვდგავარ მე შენს წინაშე, მაგრამ ვერასდროს ვერ ეღირსები ჩემს დაწოტებას და ვერც სიმშვიდეს ვერ ეღირსები, რადგან სისხლში გაქვს ამოვლებული სული... ჩვარავით...

ქარონი დუმდა.

მ თ ვ ა რ ი ს ხ მ ა :

მე მჯერა შენი და მიხარია, რომ შენი გული ჩემს ბებერ მკერდში ბუდედაკარგულ ჩიტვით ცხოვრობს და ფრთებს იმაგრებს უკეთეს დღისთვის.

შენ ახლა რკინის კედლის წინ დგახარ და ეგ კედელი კარს არ შეიბამს, რადგან მუნჯია და ბრმაა იგი.

სამაგიეროდ შენი ტკივილი, შენი ოცნება და ვნება შენი — სწორედ დღეს გახდა მარადიული.

არ დაკარგულა შენი სიტყვებიც.

ამ ყრუ კედელზე ასხლტნენ ისინი და შორს, შენს იქით იპოვეს ხნული: ადამიანის სული შიშველი, ჯერ გულუბრყვილო, მაგრამ ჯიუტი.

აი, მე უკვე ვხედავ აქედან, როგორ დაავდო მწყემსმა ნახირი და ხანჯლით ხელში მიხობხავს კლდეზე, რომ იქ ამოჭრას შენი სახელი... რადგან პირველად დღეს ეცა ცხვირში ნახირის, ფუნის და ერბოს სუნი... სხვა ხმა აღმოხდა მის სალამურსაც, სხვა, უცნაური... და შეერთა იგი, როგორც წყვილია მზის ამოსვლისას...

ე ვ რ ი დ ი კ ე ს ხ მ ა :

ასე მგონია, დღეს დავიბადე და მოვიშორე, როგორც პირბადე სიკვდილის ჩრდილი, ჩვენს შორის მდგარი.

თითქოს გაიღო სამყაროს კარი და ერთდროულად ყველა ქუჩაზე — ბედნიერებით ისევ გულსავსე, სხივივით სუფთა, ცასავით ვრცელი, პატიოსანი ცრემლებით სველი, გრძნობა გრძნობათა, ვნებათა ვნება,

სულის სიზმარი და ხორცის შეება, — მე გამოვედი.

7. კიდევ ერთი გაზაფხული

(დასასრული)

მას გაეღვიძა. მოწყურდა ძილში და გაეღვიძა. ბნელოდა გარეთ. და თითქოს ამას უცდიდა მთვარეც, გარინდებული კედლების ჩრდილში.

მაშინვე თავზე მოექცა ქუჩებს:
გამოამჟღავნა, როგორც ცოდვები,
და ჯერ შიშველი ჭადრის ტოტები
ოჭროს ზოდებად აქცია უცებ.

ჯერ ღამე იყო.

წყალზე და ხმელზე
წყვდიადის სული დაძრწოდა მხოლოდ.
სილაში მშვიდად ეძინათ თევზებს,
ეძინა მუღეს, ბუნაგს და სოროს.

ხალხსაც ეძინა.

მის მონაგარსაც
ეძინა ღრმა და ჯანსაღი ძილით
და ჯაჭვს ღეჭავდა ძილში ნაგაზი,
ცუცხლთან გაწოლილ ჩრდილივით
ფრთხილი.

ის წყალს პირდაპირ დოჭიდან სვამდა,
უცახცახებდა მთელი სხეული.
გაცრეცილიყო წყვდიადის ფარდა
და კალთა ჰქონდა ჩამოხვეული.

რიჟრაჟის სუნთქვას და მამლის დეზებს
გაეხსნათ სივრცე, როგორც სამარხი,
და კვლავ ჩონჩხივით ესვენა ფსკერზე
მცენარე რწმენის და სიამაყის.

სხვისთვის უჩინარ ცაში ნაფრენი
და დაქარული ციური ქვებით, —
დარწმუნდა ისიც, რომ ყველაფერი
ხდებოდა მხოლოდ ბუნების ნებით.

და ბედს რამდენიც უნდა ეომოს,
ვერ გაბედავენ მისი ხელები,
რომ ერთს წაართვან, რათა მეორეს
გადასცენ ტოტი ბედნიერების.

დარწმუნდა ისიც, რომ მისი სევდა
ნაწილი იყო საერთო სევდის,
საერთო ცუცხლის ფურცლებში ხვევდა
მის არსებობასაც ღმერთი თუ ბედი...

და თენდებოდა.

ჩქამად და ჩრდილად
ნაწილდებოდა ღამის სიკვდილი.
და საწოლებში წვებოდა დილა,
სატრფოსთან მოსულ ქალის სიფრთხილით.

8.

უბრალო იყო ჩემი სიზმარი,
უფრო უბრალო, ვიდრე სიზმარი
ბრმისა ან ბავშვის...

მე და შენ თითქოს
ერთ ცის ქვეშ ისევ ერთად ვიყავით,
ხოლო სამყარო თავისთვის იდო
და ცივი იყო, როგორც ნიღბი.

უბრალო იყო ჩემი სიზმარი:
ერთი ხმა გვექონდა,

ერთი სხეული.
მიწა საწოლად იყო ქვეული:
უხეში, ვიწრო და ნახვისარი.

მთვარეს კალთაში ეჯდა მამალი
უხში ყივილით დაოსებული
და სამუდამოდ გაოცებული
ჩვენი სიკერპით და სითამამით.

მთვარეში ჩვენი ფრთები ელავდნენ,
ხოლო სურვილი, ასვლის ცოდვილი,
კვლავ გვეხვეოდა, ვით წყალმცენარე
ფუჭემოშლილი და დატოტვილი.

და ორფეოსის წმინდა სახეობას,
შვიდივე ზეცის სულს და ბინადარს, —
სიმის ნასუნთქი აცახცახებდა
და სიმზე ღმერთის ცრემლი ბრწყინავდა.

ტყაში-მავა

ოლიზერი მოთხრობებიდან

აბჯანდზე წამომდგარი იანიჩარის თვალები შეშფოთებით მიმორბოდნენ მდინარეზე. თურქი თავისი ჩრდილის მეტს ვერაფერს ხედავდა — მერწევ, სიგრძეზე გაწევილ ჩრდილს გადატეხილ ცხენზე. ჩრდილის გვერდით მთვარით დავერცხლილი ვიწრო გზა თრთოდა და ლივლივებდა, ასევე მერწევი და გადატეხილი.

მდინარის გაღმა-გამოღმა ნაპირი თხემლითა და ბარდით იყო დაფარული. თვალი არ ატყუებდა. ბორანს არც თხემლა ფარავდა და არც ბარდი. ბავირი ზედ ჭიხურთან იყო ჩაჭრილი. მზედარი ელდანაცემივით შეტრიალდა და შურდულივით გაენთო უკან.

გზა ტყეზე გადიოდა. ხშირ ტოტებში შუქი არ ატანდა და ამ შავი თაღის ქვეშ ცხენი ბრმად ვარბოდა. ახალნაწვიმარი იყო. წყლით გამძლარ მიწაზე ფლოჭეები ყრუდ და არეულად თქარუნებდნენ.

იანიჩარს ასი ადლი არ ექნებოდა გარბენილი, რომ შავ თაღს რაღაც მძიმე მოწყდა, თან ჩამოიტანა ფოთლებზე შერჩენილი წყალი, შხლარტუნი, ტოტების ლაშანი და ზღართან გაადინა ცხენის გავაზე.

ცხენი გაიდრიკა, წაფორხილდა. ვიდაცის ღონიერმა ხელმა ლაგამი ციცქვად აართვა თურქს, მოზიდა, მუხლზე დაკეძული ცხენი წამოაყენა, გეზი უცვალა და გზიდან ტყეში შეავლო. იანიჩარმა

გონს მოსვლა ვერ მოასწრო, — ორივე ხელით ვაკოქილი იყო.

— შაითანი — იყვირა თურქმა.

— ხი-ხი.. ჰო, შენთან ვარ, ვაგაშქურნას!, ნანა! — უთხრა იმ „შაითანმა“, ცხენი შეაყენა და თურქი ძირს ჩამოაგდო, უნავირზე გადაჯდა, მაშინვე უკანალზე იტაცა ხელი, — დიდუ! — დაიკენესა, გაეაზე დახედა ცხენს. ნაძარცვი იარაღით საცხე ზურჯინი ეკიდა უნავირზე. ხელი მოისვა კრილობაზე. — ზისხირი², — ცხენიდან გადახტა გულმოსული და შუბლზე იმ სისხლიანი ხელით ჭვარი გამოსახა თურქს, — ა, შენი მირონია ჩემი იმის ზისხირი! — ჩაიქილიკა, მოახტა ცხენს, მოკლედ, ხმადაბლა დაუსტვინა და დაყურადდა.

ბარდებში და მუჩქებში ტყაცუნი, შაშუნი და ფლოჭეების ჩუმი ხმა გაისმა. მთვარის შუქზე სიბნელიდან ნაბღიანი, ყაბალახით თავპირახვეული ცხენოსნები გამოვიდნენ მოჩვენებებივით და გარშემო შემოუღვგნენ იანიჩარსა და „შაითანს“. ყველას მეჯოგის, მკლის გოშის ძალი მოპყვებოდა გვერდით. ქეჩო აყარეს და ღრენით მიაჩერდნენ თურქს.

შოშისგან ენაჩავარდნილი იანიჩარი ერთ ადგილას ტრიალებდა. სათითაოდ აჩერდებოდა ცხენოსნებს, ყაბალახიდან ტყვიასავით ცივი და მკაცრი თვა-

¹ არ შეგვემინდეს.

² სისხლი.

ლებით რომ დასცქეროდნენ ღუმელით. ღუმელა აბეანდებზე წამომდგარი ის „შაითანიც“. ერთი ხელით ლაგამი ეჭირა, მეორე ჭრილობაზე ედო.

ღუმელა ტყეც.

ცხენოანები ვილაყას ელოდნენ.

წრეში ისე შემოვიდა შავ ვაყაზე მჭლარი მხედარი, ფოთოლი არ შერბეულა, ფიხი არ გატეხილა.

— ქვაცი!

— პატ! — გასწორდა წელში ქვაცი, ჭრილობას ხელი მოაშორა.

მხედარმა მაშინვე შენიშნა იანიჩარის შუბლზე ჯვარი.

— ჩემი იმის ზისხირია, ჯონდი.

ჯონდის პირი ახვეული არ ჰქონდა. უღმობელი და შეუბოვარი იყო მისი სახე.

— ახლოს არიან? — ჰკითხა ქვაცის.

— საცაა გამოჩნდებიან.

ჯონდიმ თურქს დახედა.

— რამდენი ტყვე მოგყავთ? — ჰკითხა თურქულად.

იანიჩარმა მხოლოდ თვალები დაახამხამა.

— სამოცი, — მიუგო ქვაციმ.

— რამდენი იანიჩარი მოჰყვება ტყვეებს? — ჰკითხა ისევ თურქს ჯონდიმ.

იანიჩარი მუნჯივით იდგა.

— ოცი ცხენი მოყვება, — მიუგო ისევ ქვაციმ. მისთვის ცხენი აღაძინაზე უფრო ფასობდა, ამიტომ არ თქვა ცხენოსანიო. — დიდუ!— იყვირა, ტივილისაგან სახე მოექცა, ჭრილობაზე იტაცა ხელი.

ჯონდიმ ყურადღება არ მიაქცია. მზადა ხართ, თუ არაო, შეხედა თავის კაცებს.

ყაბალახიდან, როგორც სერელიდან, ძაღლივით მორჩილი თვალები შეჰყურებდნენ.

— თითოს ორი თურქი მოგძწევთ.

— თითოს ორი ცხენი... — წამოცდა ქვაცის და ენაზე იკბინა, შიშით შეხედა პატრონს.

ჯონდიმ გადააფურთხა. ასე გამოჩატავდა უქმყოფილებას...

ოცი იანიჩარი მოჰყვებოდა ტყვეებს. ტოტებში გზადაგზა მთვარის შუქი ჩაიჭრებოდა და გაანათებდა ქალის, ვაყის და ბავშვის სახეს. ზოგი პირდაპირ გზიდან მოუტაცათ, ზოგი ყანიდან, შინიდან, ოღრის სხვადასხვა კუთხიდან, მთიდან თუ ბარიდან.

ხვალ დილით ტყვეებით მოვაქრე თურქის ხომალდით სამუდამოდ მოსწყვეტენ თავის მიწა-წყალს, სახლ-კარს, მშობლებს, ნათელ-პირონს, ნათესაებს, სახლი-კაცებს, მეზობლებს, თვისტომს...

სამ დღეზე მეტია, რაც მოიტაცეს, ერთად შეკრიბეს, სამ დღეზე მეტია გამოიარეს მოტაცებისა და უხედურების პირველი ელდა და გვემა, დაიქანცნენ კმუნვითა და გოდებით, თითქოს აწ უკვე სულ ერთი იყო მათთვის ყველაფერი, შეურიგდნენ თავის ზვედრს, მაგრამ ზოგის სახეზე ახლაც კრთოდა სიმწრის ჩრდილი, ისმოდა სლუკუნის, ჩუმი, თითქმის უხმო, უღონო მოთქმა და კვნესა.

მიდიოდნენ არეული ნაბიჯით, ფეხ-შიშვლები, გაწუწულები, ტალახით ვალუმულები, მშვიერ-მწყურვალნი. ქანცაწყვეტილებს ერთმანეთის მიხმარების თავი არ ჰქონდათ, არავინ აშველებდა ხელს იმათ, ვისაც სიარული აღარ შეეძლო, არავინ აძლევდა ნუგეშს, არავის ებრალებოდა. მათ გულს, მათ სულს არ ეცალა სხვისი ტკივილისთვის, არც ბავშვებისთვის, წარამარა ტალახში რომ ეფლობოდნენ, ტიროდნენ, უხმოდნენ დედასა და ბაბას, ითხოვდნენ შველას.

ბავშვებში მხოლოდ ერთი, ასე რვაათი წლის ბიჭი, მიდიოდა მხნედ. მარჯვენა ხელი წელზე შემოედო კაბაშემოხეულ და თმაჩამოშლილ დისთვის.

— ნუ გოშქურუ!, ნათი!.. ჯონდი ხურციას კაცები დაგვეცემიან, ყველას გაგვაქცევენ, — ნათის უღონო მკლავი მხარზე ედო ბიჭს და მარცხენა ხელით დის ხელს ჩაფრენილი, ისევ და

1 ნუ გეშინია.

ისევ იმეორებდა: — ნუ გომჭერო, ნათი!... თურმე, ჯონდი ზურციას შიშით, ყულევში აღარ მიჰყავთ ტყვეები, ამიტომ ანაკლიას მიგვერეკებთან.

— ჰო, გუდა, არ მიჰყავთ ყულევში, არც ქობულეთში, არც ფოთში, — მხარზე ხელს უსვამდა სიცივით გათოშილს. ძმის ტანის სუსტი თრთოლვა მის ტანში გადადიოდა, ძლივს იკავებდა ძაგძაგს, — ჩვენც ვერ მიგვიყვანენ ანაკლიაში. ჰო, გუდა, გაგვაქვეყნენ ზურციას კაცები.

იანიჩრები, რაც უფრო უახლოვდებოდნენ მდინარეს, ნაბიჯი უშძინდებოდნენ, ნელა და ფრთხილად მიჰყავდათ ცხენები, სულგანაბლები, დამაბული თვალებით უყურებდნენ სიბნელეს, ფოთლის შრიალიც კი აფრთხობდათ. იცოდნენ, მოთარეშე გუნდები სწორედ ასეთ ადგილებში იყვნენ ჩასაფრებულნი დღისით-მზისით, ღამით, მთვარიანში და უმთვაროში. თავს ესხმოდნენ გზებზე, ბანაკებში, ზოცავდნენ, ტაცებდნენ ტყვეებს, ნაძარცვ-ნაღლეტს. ამიტომ შეარჩიეს ბნელი ღამე ტყვეების წასასხმელად. მაგრამ შუა ღამეზე გადაიდარა და გაისარკა.

— რატომ არ დაბრუნდა, უსუფი? — ჰკითხა ათისთავმა მის გვერდით მიმავალ იანიჩარს.

— ღამით წასვლას დღისით წასვლა ჯობდა, — უკმაყოფილოდ მიუგო თურქმა, — იმას მაინც დავინახავდი, ვისი ხანჯალი გამოშპრიდა ყელს.

— მაინც რატომ არ დაბრუნდა ამდენ ხანს უსუფი?

— იქნებ უკვე ალაჰმა მიიბარა მისი ცოლვილი სული...

— ჰატ! — დაფარა თურქის ხმა ქვაციის შეძახილმა.

ავარდა დამბარების ბათქაბუთქი, ყიფინი, ჭიჭინი, ყეფა-წყავწყავი, ფხაქუნი და თქარუნი, იარაღის ჩახაჩუნი. ბეებიდან დაბტენენ იანიჩრებს, გზის ორსავე ნაპირიდან, წინიდან, ზურგიდან ეძგერენ ცხენებით.

მერე გაისმა დაჭრილთა კვნესა, კი-

ვილი, ძახილი, ბავშვების სხრაული, ხენეშა, ზღართან და ბრავგანი. სროლა, ყიფინა და ჩახაჩუნი მალე მიწყდა. ცხენებმაც მიატოვეს ჭიჭინი, მხოლოდ ძაღლები არ ცხრებოდნენ, დაჭრილ-დახოცილ თურქებს გაავებით უღრენდნენ, ეტანებოდნენ. ბოლოს ძაღლებიც მიჩუმდნენ და სიბნელეში კვნესა და ზრიალია ისმოდა.

ზურციას კაცები ცხენებზე სვამდნენ ბავშვებს, ქალებს და ვაჟებს, იარაღს ხსნიდნენ მოკლულებს, ხდიდნენ ტანსაცმელს და ფეხსაცმელს, ზურჯინში ტენიდნენ, კიღებდნენ თავის და თურქის ცხენებს. მოქმედებდნენ სწრაფად, არც ერთი ზედმეტი მოძრაობა, არც ლაპარაკი, არც ბრძანება, ყველამ იცოდა, ვის რა უნდა გაეკეთებია. მხოლოდ ქვაციის „ჰატ!“ ისმოდა კანტიკუნტად. ტყვეები თურქის ცხენებზე რომ ვერ დაეტიკა, თავის ცხენებზე შემოისვენს.

ყველა რაღაცას აკეთებდა, ჩქარობდა. მხოლოდ ზურცია იღვა განზე. ზიზლით დაჰყურებდა თავისი მალალი ვაყიდან მოკლულებს, დაჭრილებს, როგორ იკრუნჩხებოდნენ, ფეხებს ასხმარტალებდნენ, ძაგძაგებდნენ და სულს დაფავდნენ. მერე, როცა თავისი საქმე მოათავა გუნდმა და მისკენ მიბრუნდნენ, აბჯანდებზე წამოდგა, დახედა დაჭრილ-დახოცილებით მოფენილ გზას, ზომ არავინ დარჩა გაუძარცვა-ვიო.

— ქვაცი!

— ჰატ! — წინ გამოაგდო ქვაციმ ცხენი.

— დაიძარიო!

თითქოს ქარი დააცხრა ვზას, ერთბაშად მოხვეტა და ტყეში შეიტაცაო აღამიანი და ბირტუტყვი. მხოლოდ ზურციას ვაჟა ბტოდა ადგილზე, კიშშიშზე დგებოდა. პატრონის ღონიერ ხელს ლაგამი ისე ჰქონდა დამოკლებული, რომ ცხენს თავი გვერდზე მიეღრცია, ფრუტუნებდა, ღორბლს ჰყრიდა, ერთი სული ჰქონდა, როდის გაენთებოდა და ის იყო, ზურციათ ქუსლი ჰკრა და ლა-

გამი მიუშვა, რომ მუხის ჩრდილში ქალს ჰკიდა თვალი.

ზურგით ხეს მიყრდნობილ ნათის მკერდზე გუძა მიეკრა, თავზარდაცემული დაქვროდა მის წინ სისხლში მცურავ გამიშვლებულ სხეულებს, ხრიალით, ხრტილით რომ ებღაუჭებოდნენ მიწას სულთმობრძავნი.

ზურციამ ერთი ნახტომით მიაგდო ვაჟა მუხასთან, ქალი და ბავშვი ერთად აიტაცა და ტყეს მისცა თავი.

ჯონდის კაცები შეუჩერებლად მიიკვლევდნენ გზას ნადავლითა და ტყვეებით. არ ჰქონდათ მდევრის შიში, არც იმისი, რომ წინ რაიმე ზიფათს შეეყრებოდნენ. წესად ჰქონდათ, ყოველთვის ისეთი გზით ევლოთ, სადაც არასდროს აღამიანს ფეხი არ დაუდგამს და გათენებამდე მისულაციენ ბანაკში, — სოფელ ჭვარის ზევით, ინგირის ზეობაში, აფხაზეთის საზღვართან.

ალიონი მოახლოებული იყო, რომ ზღვიდან მოულოდნელად მოიჭრა ქარი, როგორც ოღიშში იცის, წყლით გატიყული, მძიმე, შავი ღრუბლებით დააცხრა ტყესა და კოკისპირული წვიმა დაუშვა. ქარიშხალი წარამარა იცვლიდა მიმართულებას, აქეთ-იქით ზნექდა, აწვევდა, ანჯღრევდა ხესა და ბუჩქს, თითქოს ძირფესვიანად ლამობდა ტყის მოთხრას და გატაცებას.

მხედრებს სახეში სცემდათ ქარწვიმა. ზურციას კაცებს ტყე-ღრის ყოველი მტკაველი ხელის გულზე უხატათ, და მაინც ეკარგებოდათ გეზი, მაგრამ წინ გაჭრილ ძაღლების ყუფის ხმას მიყურობდებულნი, უცებ პოულობდნენ მათ კვალს.

ცხენები ტბორებში ეცემოდნენ, წვიმისგან დაბრმავებულნი, ბარდებში იხლართებოდნენ. ქარის წივილი, ტოტების შუილი და წვიმის თქრიალი, ქალების შეკვივლება, ძახილი, ყეფა-წყაფწყავი, ერთად შეკრული, ნელა მიიწევა და წინ.

ჯონდი ზურცია ყოველთვის უკან მიჰყვებოდა თავის გუნდს, როგორც თავდასხმისას, ისე შინ დაბრუნებისას,

რომ არავინ ჩამორჩენილიყო, ნადავლიდან არაფერი დაკარგულიყო. ახლაც უკან მისდევდა თავის გუნდს და მოკლე შეძახილით ამხნევებდა, ეკითხებოდა, ხომ არავის გიჭირთ, უკან მოგდევთ.

ქალი წინ ეჭდა უნაგირზე, ბავშვი უკან, ცხენის გავაზე. ნაბადს ქარი უფრიალებდა, თავი ყაბალახით ჰქონდა წაკრული, სახეზე წვიმის ღვარი ჩამოსდიოდა, ქალის გრძელ თმას ქარიშხალი სახეში სცემდა. ზურცია უხეშად იმორებდა. მარცხენა ხელი ქალის წელზე ეხვია, რომ ცხენიდან არ ჩამოვარდნილიყო, ნათი გრძნობდა, რომ მხედრის მკლავი, მარწუხივით რომ შემოესალტა უნაგირზე შემოსამისას, თანდათან კარგავდა ძალას, ამიტომ ორივე ხელით ცხენის ფაფარს ჩაფრენილი, ფეხებითაც ცხენის მუცელს მოჭიდებული, შიშობდა, რომ ჩამოვარდნილიყო, არ აიყვანდა იმ უხეში ხელის პატრონი. მაგრამ თავისი დარდი არ ჰქონდა, გუძაზე ფიქრობდა, წარამარა ცალ ხელს უკან გააცურებდა, მხედრის წელზე შემოხვეულ გუძას ხელს შეეხებოდა. „ჩემზე ნუ შიშობ, ნათი!.. ჩემზე ნუ შიშობ, ნათი!..“ ეი არ ესმოდა, გრძნობდა მის ხმას.

ვაჟა ერთხელ არ წაფორხილებულა, არ ჩაჩოქილა, არ დამფრთხალა, არ შევარდნილა ბარდში, წინასწარ უქცევდა მხარს ყველაფერს.

ნათის სახეზე, მკლავებზე, ფეხებზე, დაუნდობლად ცემდა და სხეპავდა წვიმის წყლით დამძიმებული ტოტები. მაგრამ თითქოს შეგრძნობის უნარი დაკარგაო, არ ტკიოდა. მისი გული, მისი სული გუძასთან იყო, მხოლოდ მძაზე ფიქრობდა. „არ გადავარდეს, გუძა!.. არ გადავარდეს, გუძა!..“

ცხენი მძიმედ სუნთქავდა, ხენეშოდა, ფრუტუნებდა, რბენას მაინც არ ანელებდა, შეუჩერებლად გრძნობდა პატრონის მბრძანებლურ და წამმართველ ხელსა და ქუსლს, ერთ მანძილზე მისდევდა წინ მიმავალი ძაღლების ყეფა-წყაფწყავსა და ცხენთა თქარუნს.

განთიადი თანდათან იკიდებდა ფეხს. ქარიშხალი შენელდა. ხურციამ შებლზე ჩამოწეული ყაბალახი აიწია. არ შეხედა ქალს. ნათის ისედაც შემოხეული კაბა მთლად შემოეფხრიწა ტოტებსა და ბარლებს, ტანზე მიწებებოდა ვაცრეცილი, გამდნარი ქსოვილი, თმა შიშველ მხრებზე ეკრა, წვიმისგან იმდენად დამძიმებული იყო, რომ ქარი ველარ იტაცებდა მხრებიდან და ხურციას აღარ სცემდა სახეში.

ქალი სულ მთლად გათოშილი იყო და ხურციას ამან აგრძნობინა, რომ თვითონაც სციოდა, ნათის ხელი უშვა, ნაბადი მოიხვია. ნათი ზურგით მკერდზე ჰყავდა მიკრული, მკლავი თითქმის მოშიშვლებულ წელზე ეხვია, მაგრამ არც ქალი და არც კაცი არ გრძნობდა ერთმანეთს.

ნათიმ მარცხენა ხელი შეუშვა ფაფარს და ძმისკენ გააცურა. ნაბდის ქვეშ იყო გუძაც. „ჩემზე ნუ შიშობ, ნათი!.. ჩემზე ნუ შიშობ, ნათი!..“ კი არ ესმოდა, გრძნობდა ძმის ხმას.

ვაყამ რბენა შეანელა. აღმართზე აღიოდა. ხელმარცხნივ მაღალ კლდეებში ინგირი მიჭებდა, მისი ტალღები ზათქით ასკდებოდა პიტალო ნაპირებს და ეს ხმა ქვაბულებში და ნაბრალბში მრავალ სხვადასხვა ეჭოდ მეორდებოდა.

ხევი ვიწრო იყო, გზა კლდოვანი და ტიტველი, ვაყას ფეხი უსხლტებოდა, მაგრამ მაინც ჭიქურ მიიწევდა წინ. ყეფა-წყავწკავს, ფრუტუნსა და ხენეშას ვერ ახშობდა ტალღების ზათქი.

გუნდის ხმაური სულ მაღლა, მაღლა მიიწევდა, აღისფრად განათებულ ცისკიდურისკენ, სადაც ახლა წყლისგან დაკლილი, მოთეთრო-მოწითალო, სიფრიფანა ღრუბლები გიეური თარეშით მიმოჰქროდა.

ბანაკში რომ ავიდნენ, გათენებული იყო. ქართას მავგარი შემოლობილის განიერი ქიშკარი ფართოდ გააღო გუშავში. მან შორიდან დაინახა გუნდი და ის იყო სადარწოდან ჩამოიჩინა.

გაალმასებული ყეფით შეიჭრნენ და

ღლები ვიწრო შუკებში და ერთი ვიწრო ატეხეს, ძალღებს მხედრები მიჰყუნენ და ქართაში მიმოფანტულ პატარა ფაცხებს შორის გაიშალნენ. უყანასკნელმა ხურციამ შეავლო ცხენი ქიშკარში და მის უკან ერთბაშად მიხტურა ბქე.

მხედრები დაქვეითდნენ. ხურციას ქვაცი შემოეგება.

ჯონდომ ნაბდის კალთა გადაიწია, მოიქნია და ისროლა ქალი ცხენიდან. ქვაციმ პაერში დაიჭირა ნათი, შეხედა და ალტაცებისაგან გაბეტდა. მერე პატრონის შიშით უცებ უშვა ხელი, მაგრამ ნათი რომ ფეხზე დადგა და გასწორდა, ახლა მისმა ტანმა და სიშიშველემ ჰკრა ელდა.

— დიდუ! — აღმოხდა.

აღისფერ სხივებში გავხეული, შემკრთალი ნათი ისე ჰფენდა და ამხევებდა სილამაზეს, რომ ხურციას ცხენსაც მოედო მისი ეშხი, ყალყზე დგებოდა, ჩამოქნო, მაღალ ფეხებს კობწიად ღუნაედა და შლიდა, პატარა, ლამაზ თავს ზევით-ქვევით იქნევდა, თვალს არ ამორებდა ნათის, ეინიანად ხეხეინებდა.

ხურცია ცხენიდან ვადმოხტა, ლავამი ქვაცის მიუვდო, ქალს არც შეხედა.

— ფაცხებში ცეცხლი დაანთეთ! — უბრძანა ქვაცის, — ტყვეები გაამრეთ და დააპურეთ! — თავის ფაცხისკენ გაემართა.

ნათიმ თავი აწია.

ხურციას მსუბუქად მიჰქონდა განიერი მხრები, ვიწრო წელი და მაგარი თეძოები. ძიქვა-ხალათში და ტყავის მოსირმულ მაღალ პაქიქებში ტანი უფრო გამოკვეთილი მოუჩანდა, მკვეფრო, გამოშწვევი მოძრაობით მიდიოდა, როგორც ძლიერი ნადირი.

ნათის შეეშინდა და თვალი მოამორა, ამ ღროს ხურციას ცხენიდან ჯერ ნაბადი გადავარდა, მერე გუძამ ისკუპა და დას ამოუდგა მხარში. ეს ისე სწრაფად და მოულოდნელად მოხდა, რომ ქვაციც კი შეკრთა.

— ვინაა, ძღაბი, ეს ქინკა? — ჰკითხა ნათის.

— ჯიშაა! ჩემი.

— უბედურე, — ჩაილაპარაკა ქვაციმ მისთვის უჩვეულო სევდით, შეტრიალდა, — გამომყევით! — უთხრა ნათის გაჭავრებულმა და ცეკვისებური ნაბიჯით ფაცხისკენ გაეშურა.

ლამით გაგრილებული ცა გახურდა, ნესტიანი სიცხე გადგა ჰაერში. მოიხსრო კვამლი ამოცურდა ფაცხების სახურავიდან. დაანთეს ცეცხლი შუკვებშიც. კვამლს ცხენების გახურებული ტანიდან და ძაღვების სველი ბეწვიდან ამდგარი ოსშივარი შეუერთდა.

გაცოცხლდა ჩამკვდარი ბანაკი. მიმობრბოდნენ ფაცხებს შორის ზურციას კაცები, ნადავლით დატვირთულ ზურჯინებს ჰსნიდნენ ცხენებს, უნაგირს ხდიდნენ, ზურჯინებს ერთად აგროვებდნენ ნადავლის გასაყოფ პატარა მოედანზე ინგირის ნაპირზე, ცხენებს ერთად აბადნენ ღობეზე. სხვები ცოშს ზელავდნენ, კეცებს ამხობდნენ ცეცხლზე გასახურებლად, ტაბაკები შუკვებში გამოჰქონდათ და ერთმანეთს აღგამდნენ სიგრძეზე, ზედ ხორცს, ყველს, თევზს ალაგებდნენ.

ტყვეები ტანსაცმელს იწურავდნენ, ცხელოდა, მაგრამ წუხანდელი გათოშოლები მაინც ეფიცებოდნენ ცეცხლს, ტანსაცმელს იშრობდნენ, მადლიერებით შეჰყურებდნენ ზურციას კაცებს, ასე რომ ტრიალებდნენ და ზრუნავდნენ მათთვის.

მთელმა ოდიშმა იცოდა ჯონდი ზურციას და მისი გუნდის ამბავი. სამთავრო თურქებს ეყრათ. დადიანი სვანეთში იყო წასული დადრეშქელიანთან დახმარების სათხოვრად. მთავრების მოლაპარაკებას ბოლო არ უჩანდა. დადიანზე გაბოროტებულ აბუ ბეჭირ ფაშას, თურქის ჯარის მოკლული სარდლის, ფოთალ ოსმანის მაგივრობას რომ სწევდა დროებით და სამთავროს განაგებდა, ჯარისთვის ნაბრძანები

ჰქონდა, ეძარცვნათ და ეღლიათ სამთავრო, ეწვათ, ეტაცნათ, ეპალავებინ, წაესხათ თურქეთში, ქვა-ქვავუხარს დაეტოვებინათ ოდიშში.

და იანიჩრებს ყოველ დღე ასობით ტყვეები მიჰყავდათ ქობულეთის, ყულევის, ფოთის და ანაკლიის ნავსაყუდელებში, მიჰქონდათ ნაძარცვი, მიერეკებოდნენ ცხენებს, საქონელს, თხეებს.

ზურციას გუნდი ხან ყულევის გზაზე დაუხვდებოდა ლამით, ხან ფოთის, ქობულეთის და ხან ანაკლიის. გუნდი ცოცხალს არ გაუშვებდა არც ერთ თურქს, ტყვედ არ მიჰყავდა. ოდიშში დიდი და პატარა ჯონდი ზურციას მზეს ფიცულობდა, ლეგენდასავით დადიოდა ხალხში მისი ამბავი.

ბანაკში მისვლისთანავე გაიგეს ტყვეებმა, რომ სწორედ ჯონდი ზურციამ მოსტაცა ისინი თურქებს და ახლა ყველა მისი ფაცხისკენ იყურებოდა, ერთი სული ჰქონდათ, როდის გამოვიდოდა ზურცია.

— ხომ გითხარი, ნათი, — ეუბნებოდა გახარებული გუძა დას, — ჯონდი ზურციას კაცები დაგვეცემიან და გავანთავისუფლებენ-მეთქი. ალბათ, ის არის ჯონდი, ჩვენ რომ შემოგვისვა ცხენზე.

— პო, ის იქნება, — ახლაც გრძნობდა ნათი წელზე და მუცელზე მის მარწმინდით ხელს, გრძნობდა, რა უხეშად იშობებდა მეორე ხელით მის თმას, როგორ ისროლა ცხენიდან. ქვაციის რომ არ დაეჭირა, სული არ დაჰყვებოდა მიწამდე, ყურში ედგა მისი ცივი და მკაცრი, ხმა: „ქვაცი!“ ამავე დროს მეორე ხმაც ესმოდა, ისიც ცივი და მკაცრი, მაგრამ მზრუნველი: „ტყვეები გააწრეთ და აჭამეთ!“

— ყველა რომ ჯონდი ზურციასთან იყოს, თურქი ვერ მოგვერეოდა, — წასჩურჩულა გუძამ.

— ყველა რომ ჯონდი ზურციასთან იყოს, — გაიმეორა ნათიმ, — ჯონდი ზურციასთანაა... როგორია ნეტა?.. როდის გამოვა ფაცხიდან! — ცეცხლთან

იღგა და თმას იშრობდა. ჩამოშლილი სირმისფერი დილალები წელამდე სცემდა. არ გრძნობდა, კაბა მთლად შემოფხრეწილი რომ ჰქონდა. ტანზე შემხმარი სისხლის წინწყლები ალის შეჭზე ციმციმებდა. არც ტკივილს გრძნობდა. — ნაღირსა ჰგავს, — გაიფიქრა და კვლავ შეეშინდა.

— რამდენი კაცის მადლი აცხია, — უთხრა გუძამ, — რამდენის სიცოცხლე უხსნია.

„რამდენი კაცის მადლი აცხია“.

— რამდენი თურქი ეყოლება მოკლული.

„რატომ არ გამოდის ფაცხიდან“? — ფაცხისკენ გაურბოდა თვალნი. კვლავ იგრძნო მისი ზელი წელზე და მუცელზე, დაინახა რომ მუცელი შიშველი ჰქონდა, გულსპირი ჩამოხეული. თავზარი დაეცა, შიშით მიმოიხედა, ზომ არავინ მიუყურებსო და ის იყო, გუძამს უნდა ამოფარებოდა, რომ ქვაცი აესვეტა წინ.

— ჰატ! — შესძახა და ჩვეული სიციქიტით მოხვია ნაბადი. მოშვილდულ წარბებს ქვევიდან ყურვიით შავი თვალებით გაუღიმა, ტყაში-მაფა! — უთხრა მისგან მოულოდნელი სიტბოთი, — ტიბურე ჩქიმი ნაბადი?...

ქვაცი რომ ხურციასთან შევიდა, ჯონდი ტანს იბანდა.

— სადაა ის ძღაბი? — ჰკითხა ჯონდიმ თავაუღლებლად.

— ძღაბი კი არა, ტყაში-მაფა.

— ვინა?! —

— ტანშიშველი, სირმისფერი თმა. სკვამი ტყაში-მაფასავით.

— ტყვეები დააბინავეთ? — შეაწყვეტინა ხურციამ.

— გავაშრეთ, გვათბეთ, ჰამენ.

— საუზმე მომიზადონ! — ისევ შეაწყვეტინა ხურციამ. ძიქვა ჩაიცვა, ჰამარი შემოირტყა და ორი დამბაჩა ჩაირტო ჰამარში. შინ ყოველთვის წელს ზევით ტიტველი იყო. — გასწი!

— მივიდვარ, — გაეჭანა კარისკენ ქვაცი.

— იმ ტყაში-მაფასაც ეშვიდებოდა აწია სიტყვა ჯონდომ.

— ეშვიება, — თქვა ჩუმად ქვაციმ და უსიამო ფერმა გადაჰკრა. მიდიოდა, რომ ებრძანებია, საუზმე შეეტანათ ჯონდისთვის და ნათიზე ფიქრობდა, თვალწინ ედგა ისეთი, როგორიც ტყაში-მაფა ჰყავდა წარმოდგენილი, შიშველი მებოუნახავი, ჩამოშლილი, სირმისფერი თმით, გრძელი წაწამებით, ცისფერთვალეა, მწიფე ჩალისფერი ტანით. თვალწინ ედგა შეშინებული ნათი. ასე ეშინია ალბათ ტყაში-მაფას ოჩო-კოჩის, ტყის ამ შემზარავი ლომ-კაცის, ტანი რომ ბალნით აქვს დაფარული და თავისი სიმახინჯით თავზარს სცემს ტყაში-მაფას, დასდევს მას, რომ ძალით იცხოვროს მასთან, ქალს კი ჰირივით სძულს, გაურბის, ემაღება. „იმ ტყაში-მაფასაც ეშვიება“. ყურში ედგა ხურციას ხმა და გულზე ჯავრი აწებებოდა...

უკან რომ დაბრუნდა, ჯერ ნაბადმოხეული ნათი შეუშვა ფაცხაში, მერე თვითონ შევიდა მოლონილი და დამძარებული.

ხურცია გაშლილ ტაბაკთან იჯდა კერის პირას და დანით ფრჩხილებს იქნიდა. ტაბაკზე მოხარშული ხორცი, შეწვარი კალმახი, ყველი და ცხელი ჰადი ელაგა. ღოჭით ღვინო და ორი თასი იდგა.

ხურციას თავი არ აუწევია, თითქოს არ გაუგია მათი შესვლა. დაკუნთული ტანი ფოლადივით უზზინავდა. შუბლზე ჯერ კიდევ სველი, დაუფარცხნელი ქოჩორი ეყარა.

ქვაცი თვალს არ აშორებდა მის მხრებს.

„ნაღირსა ჰგავს“. კვლავ შიშით გაიფიქრა ნათიმ და თავი დახარა.

ქვაცი თვალს არ აშორებდა ჯონდის მხრებს.

ხურცია ფრჩხილებს იქნიდა დანით. იქნიდა დიდი მონდომებით, დინჯად, გულდასმით.

1 ტყის მფეჭალო, ნაღირთა გამგებელი.

2. თბილი ჩემი ნაბადი.

ქვაცი თვალს არ აშორებდა მის მხრებს.

და, აი შეირბა მარცხენა მხარი. თითქოს სხვისმა ხელმა გააქეთაო, ქვაციმ სწრაფად შემოხსნა ნათის ნაბადი.

ნათი არ ელოდა. ხელები მკერდსა და მუცელზე აიფარა. წყრომით შეავლო თვალი ქვაცის, მაგრამ მამინევე მიხვდა, რომ ეს მას თავისი ნებით არ გაუქეთებია. ფეხის წვერებზე შემდგარი, სირცხვილისგან, თითქოს გაფრენას ლამობდა. მართლაც ტყაში-მამას ჰგავდა, სირმისფერ თმაჩამოშლილი, ტანიც ამფრად უციმციმებდა, გრძელ წამწამებდახრილი მიწას დაყურებდა სირცხვილისგან ანთებული.

ხურცია იჭდა და ფრჩხილებს იქნიდა. ნათი გრძნობდა, რომ ჯონდის თავი არ აუწევია, არ შეუხებდავს მისთვის. ერთი წამის წინ რცხვენოდა, ეშინოდა. ახლა კი მისი უყურადღებობით დამცი-რებული იჭდა.

— ქვაცი!
ქვაციმ, მოლოდინით რომ იღგა, უკან-უკან დაიხია ცეკვისმაგვარი სწრაფი ნაბიჯით და კარში გასხლტა.

ხურცია კვლავ ფრჩხილებს იქნიდა. სიჩუმეს კერაზე ხმელი წიფლის ტაკუნნი არღვევდა.

ნათი თვალს არ აშორებდა ხურც-ას. „ნადირსა ჰგავს“. დააცქერდა მის მაღალსა და ღონიერ კისერს, ძლიერ მკლავებს, ოდნავ გაყოფილ ნიკაბს, უფერულ ტუჩებს და მაინც ვერ ხედავდა, რადგან ვერ ხედავდა მის თვალებს.

ხურცია ფრჩხილებს იქნიდა, დინჯად, დიდი მონღოლებით, გულდასმით. მერე უცებ დანა ქამარზე ჩამოკიდებულ ქარქაშში ჩაივო.

— დაქეი! — ანიშნა ნათის ტაბაკის მეორე მხარეს მდგარ კველაზე, არც ახლა შეზვდა.

ისეთი მბრძანებლური ხმა ჰქონდა, ნათი მაშინვე დაჭდა.

— რა გქვია, ძლაბი?

— ნათი.

— ნათი?!

ნათიმ თავი დაუქნია.

— რომელი სოფლიდან მოგიტაცეს?

— წაქეჩნიდან.

— ვისი ძლაბი ხარ?

— ტუტუია ესებუსა.

— ის ბალანა ვისია?

— ჯიმა ჩემი.

— ჰამე, — მიბრუნდა ტაბაკისკენ და კალმახი აიღო.

ნათი მონუსხულივით იჭდა, ხელები შიშველ მუხლებზე ეწყო.

— ჰამე, — გაუმეორა ხურციამ.

ნათიმ ყველი აიღო.

— აქ დაიძინებ, — უჩვენა კედელთან, ჭილოფზე გამოიღ ნაბადზე.

— ჯიმასთან დავიძინებ.

— ჯიმა ქვაცისთან დაიძინებს, — უთხრა, თევენი უკმაყოფილოდ დააგლო ტაბაკზე. უნდოდა გადაეფურთხებინა, გადაიფიქრა, თასში ღვინო დაისხა და დალია. პირველად ეურჩა ადამიანი და ისიც ჭალი.

ნათიმ იგრძნო მისი განრისხება, მაგრამ არ შეკრთა. იჭდა მშვიდად, ხელები შიშველ მუხლებზე ეწყო. გრძნობდა, მის წინ ლამაზდებოდა, ამიტომ ვერ გაურისხდა ხურცია. ტუჩებზე ქალღური ღირსების ნელი ღიმილი აღებატა.

ხურციამ იგრძნო ეს და თავისდაგონაოცრად მოეწონა, გაუნელდა რისხვა. ფაცხის უკანა ნაწილისკენ მიიხედა. იგი ჭერამდე აღობილი იყო და ვიწრო კარი ჰქონდა დატანებული. წამოდგა და კართან მივიდა, გააღო, შიგ შევიდა, კარი მიიხურა.

ნათი კარს უცქეროდა. ჩვეულებრივად ასეთ გადაღობილში საქონელი უყენიათ ოდიშელებს. კარი მალე გაიღო და კაბითა და წალღებით ხელში გამობრუნდა ხურცია. კარი გულდასმით ჩაკეტა. კაბა და წალღები კველაზე დაუგლო და გარეთ გავიდა.

ნათი არ განძრეულა. ერთ ხანს ღიად დარჩენილი კარიდან გასცქეროდა, როგორ შორდებოდა ჯონდი ფაცხას. ზედ ფაცხის წინ დაღმართი იწყებოდა და მისი მაღალი ტანი თანდათან პა-

ტარადებოდა. დაიფარა ფეხები, შემდეგ მუხლები, წელი, მხრები დიდხანს მოჩანდა... ნათი თვალს არ აშორებდა, სანამ სულ არ დაიფარა, მერე სახე მიაბრუნა და იმ ჩაკეტილ, ვიწრო კარს შეხედა. ეს კარი, მისი კედელი უფრო მაგარი წინელით და მტკიცედ იყო ნაღობი. კარს საკეტი ჰქონდა. ნათის არასოდეს არ უნახავს დაკეტილი კარი. სხვა კედლები მეჩხრად იყო ნაღობი. ფაცხა ისლით გადახურული, მიწის იატაკით. ჩვეულებრივი მეგრული ფაცხა, მაგრამ მდიდრულად მორთული.

ზის ტახტს გასწვრივ კედელზე და სასთუმალთან რამდენიმე ზელი ტანისამოსი და ვერცხლით დაფერილი იარაღი ეკიდა. თურქული, სპარსული და მეგრული ზმლები, შუბები, სატევრები, თოფები, დამბახები, ცხენის კაზმულობა.

ტახტს თურქული ხალიჩა ეფარა და ზედ ლოგინი იყო გამოლილი. სხვა კედლებზე დოქები, სასმურები და ნათისთვის უცნობი, ბრწყვიალა და ლამაზი ნივთები ეკიდა. ოსხირებზე კვამლში გამოყვანილი თევზი, სულგუნები და ნადირის ხორცი.

ფაცხაში სიჩუმე იდგა.

„რატომ ჩაკეტა კარი? რა ინახება იმ კედლის იქით?“

სიჩუმეს კერაზე ხმელი წიფლის ტაკუნე არღვევდა.

ნათიმ კაბასა და წაღებს დახედა, ყველი უკანვე დადო კველაზე და ის იყო კაბა უნდა აედო, რომ გარედან ხამალალი ლაპარაკი მოისმია. ვიღაცა ვიღაცას ლანძღავდა, ედავებოდა, ემუქრებოდა. ნათიმ, იმის შიშით, ზურციამ არ შემომისწროსო, კაბას დასტაცა ხელი და გადაიკვა. სამოსი ვიწრო იყო, მაგრამ შინც ადვილად ჩამოიწია მუხლამდე, წაღებში ფეხი ჩაჰყო. მორგება ვერ მოასწრო, რომ ქვაცი შემოვიდა, აქლომინებული, გაოფლიანებული, იარაღითა და ტანისამოსით გატენილი ორი უზარმაზარი ზურჯინი ეჭირა.

ნათი რომ ახალ კაბაში დაინახა, არ ესიაოვნა, ვიწრო კარს უბრალ შეხე-

და, მერე ნათის შეუბღვირა. არ ეცოდა რას ერჩოდა. თვითონ უკმყოფესა ხურციას, თვითონ მოხალადა ნახევრად მიწველი დატოვა. ცეცხლი შემოენთო გულზე. მივიდა, ზურჯინები იმ კარს მიახეთქა და ფაცხიდან სირბილით გაეარდა.

გარედან ახლა უფრო ხამალა იმყოფდა გინება და ლანძღვა.

ნათი კედელთან მივიდა. ღობუროდან კარგად მოჩანდა ბანაკი. ტყვეებს ეძინათ. ზოგს ფაცხებში, ზოგს აივანზე და ზოგსაც პირდაპირ მუკებში.

კედლიდან მოშორებით, ზედ ინგირის ნაპირზე, ზურგით ფაცხისკენ ზურცია იდგა და ნადავლს ანაწილებდა. ქვაცი მივიდა და მის უკან შედგა. მარჯვენა ხელი სატევრის კოტაზე დაიდო, მარცხენა წელზე და ჩახმაძივით შეიმართა.

განაწილებულით ზოგი კმაყოფილი იყო, ზოგი უკმაყოფილო. კმაყოფილები მდაბლად თავს უკრავდნენ პატრონს და ზურჯინი თავის ფაცხისკენ მიჰქონდათ, მიჰყავდათ ცხენი. უკმაყოფილონი საყვედურს ვერ უბედავდნენ ზურციას, მაგრამ თავის რისხვას კმაყოფილებზე ანთხევდნენ, გავილიდნენ თუ არა განაწილების ადგილიდან, ერთმანეთზე იწევდნენ, აგინებდნენ, ემუქრებოდნენ ერთმანეთს.

და, აი, ზურციას ერთდროულად ორი მხედარი წარუდგა, სადავით ცხენი მოჰყავდათ და ერთმანეთს არ ანებებდნენ. ერთი გაიძახოდა, რომ ცხენი ჩემია, მე მოვკალიო ცხენის პატრონი თურქი, მეორე უმტკიცებდა, შენ თეთრი ქაჯის პატრონი მოკალიო. ისე იყვნენ დაფთვრებული, დააფიქვდათ პატრონის წინ რომ იდგნენ.

ქვაცი ზურციას მხრებს უყურებდა და უცდიდა. მზად იყო „პატი“ დაეძახა.

ზურციას ხელი დამბახის ტარზე ედო.

უცებ მოქიშვეებმა ხელი უშვეს ლამს და სატევარი იშიშველეს.

გაისმა დამბახის ქახანი. ცხენს ტყვია საფეთქელში მოხვდა.

თავი აიქნია, ერთი დაიხვნეშა, წაბარ-
ბაცდა და ინგირში გადაიჩეხა.

ჩამოწვა სიჩუმე.

თავზარდაცემული, სატევარგაშიშ-
ვლებული მხედრები ნელა მიტრიალ-
დნენ პატრონისკენ.

ზურცია ქამარში ირჭობდა ჯერ კი-
დევ კვამლშემოუცლელ იარაღს. მისი
სახე არაფერს გამოხატავდა, როგორც
ყოველთვის, მკაცრი და შეუბოვარი
იყო.

ნათი მხოლოდ სახის ცალ მხარეს
ხედავდა.

მოქიშპეებმა არ იცოდნენ რა ექნათ.
ხურციას მგორე ხელი დატენილ და-
ბაჩაზე ედო.

მხედრები შიშით უყურებდნენ ამ
ხელს.

ქვაცი დაცეცებული იღვა.

შეირბა მარცხენა მხარი. ეს არ იკმა-
რა ხურციამ, ბრაზით გადააფურთხა.

— ჰატ! — გაისმა ქვაცის შეძახილი.

ორი სახე პატიების თხოვნითა და
მუდარით შეეყურებდა პატრონს, მაგ-
რამ მისი თვალები უღმობელი იყო.

— ჰატ! — გაისმა კვლავ ქვაცის ხმა.

მოქიშპეები მუხლზე დაეცნენ.

ხურციას დამბაჩის ტარზე ედო ხელი.

ქვაცი იცოდა, რომ პატრონი მო-
კირნედ ზარჯავდა ტყვიას. ამიტომ მე-
სამედ გაისმა „ჰატ!“

ხურციამ გადააფურთხა.

მოქიშპეები წამოვარდნენ, ერთდრო-
ულად მოწყდნენ ნაპირს და ინგირში
გადაიჩეხნენ.

ნათი კედელს მოშორდა. „გუძა!“ ში-
შმა აიტანა. უნდოდა გარეთ გასულიყო
და ძმა მოედებნა, მაგრამ ისე იყო გაო-
გნებული, ნაბიჯი ვერ გადადგა.

ცეცხლი ჩანავლებულიყო, აღარ
ტაკუნებდა ზმელი წიფელი, გარედ-
ნაც ჩამიჩუმე არ ისმოდა. მხოლოდ
ინგირს გაჰქონდა ზათქი თავის ღრმა
კალაპოტში და ამ ხმაურში ნელა შე-
მოდლოდა ხურციას მკვეთრი ნაბიჯის ხმა.

ნათი კარს მიაჩერდა.

კარს მზე ადგა. ღობურდიდან მისი

სხივები ცეცხლის ისრებივით იჭრებო-
და ფაცხაში.

კარი გაიღო. ხურციას ტანი გაოფ-
ლიანებული ჰქონდა და კიდევ უფრო
ღონივრად ბზინავდა მხეზე. სახეზე
ჩრდილი ეფინა. ჩაუარა ნათის, ტახტ-
თან მივიდა და გულაღმა დაწვა.

ნათი არ განძრეულა. თვალწინ ედგა
კვამლშემოუცლელი დამბაჩა, მოქიშ-
პეთა მუდარითა და პატიების თხოვნით
გაიჩინებული სახე, ყურში ედგა ქვაცის
გამკინავი „ჰატ!“

ბანაკი დუმდა. ფაცხეებში ისევ ეძი-
ნათ. მხოლოდ ცხენი თუ დაიფრუტუ-
ნებდა და ძალი დაიყუფდა დროდ-
არო.

ნათი ზურგით იჯდა ტახტისკენ. არ
იცოდა ეღვიძა, თუ ეძინა ხურციას. გუ-
ძასთან უნდოდა წასვლა და განძრევას
ვერ ბედავდა. მოთენთილი, ნაკემ-ნა-
გვემი, სამი დღე-ღამის უძინარი, შიშით
და მწუხარებით გატეხილი ტანი
ძლივს ეკავა.

— წადი ჯიშასთან!

მოესმა ტახტიდან.

ხმაზე ეტყობოდა, ხურცია ძილმორე-
ული იყო.

ნათი წამოდგა.

— კაბას კაბაზე არ იცვამენ!

შეერთა ნათი.

— გაიხადე!

ნათიმ კინაღამ შეჰკვივლა, მაგრამ მა-
შინვე დამორჩილდა იმ ძილმორეულ,
მბრძანებლურ ხმას. დაწვდა კაბის
კალთას და გადაიძრო. იღვა და უცდი-
და. არ იცოდა რას. დრო ისე მძიმედ
გადიოდა, არ იცოდა, რამდენი ხანი გა-
ვიდა. ფეხი გადადგა კარისკენ.

— გაიხადე შენი კაბა!

ნათიმ გაიხადა თავის კაბაც.

ჯონდომ თვალი გაახილა. ნათის ტა-
ნი მისივე თმისფრად ციმციმებდა.
„ტყაში-მადა!“ თვალი დახუჭა.

— ჩაიციე ახალი!

ნათიმ ახალი კაბა ჩაიცვა, თავისი აი-
ტაცა და დაფეთებული გავარდა ფაც-
ხიდან, დააეწყდა კარის მოხურვა,
დააეწყდა ქვეყნად ყველაფერი, გუძა-

სა და ჯონდის მეტი. გუძასთან გარბო-
და და ჯონდის ფიქრობდა, გუძას ში-
შით აფორიაქებული, ჯონდის ფიქ-
რობდა. ხედავდა ჯონდის, ესმოდა მისი
ხმა და თითქოს მირველად არ ხედავდა,
არ ესმოდა, ხედავდა იმ თვალთ, ქა-
ლიშვილი რომ პირველად წარმოიდ-
გენს, დანახავს თავის ოცნების ვაჟს,
პირველი ენება აიტანს და ამ პირველი
ოცნებით წარმოდგენილ ვაჟსა და ჯონ-
დის შორის რაღაც საერთოს ეძებდა.

არ იცოდა რას, მაგრამ რაღაც სა-
ერთოს ხედავდა, არწმუნებდა თავს,
რომ ჯონდა-სწორედ ის, თავის ოცნე-
ბის ვაჟი იყო და ასეთი ფიქრის ელ-
ლით დაფეთებული დარბოდა ფაცხებს
შორის, ეძებდა გუძას, რომ მისი ნახ-
ვით დაეოკებია გული, მოეთქვა სული.
თვალწინ ედგა კვამლშემოუცლელი
დამბაჩა, ჯონდის ზელი მეორე დამბა-
ჩის ტარზე, თვალწინ ედგა მოქიშპეთა
მუდარითა და შეწყნარების თხოვნით
მიპყრობილი სახეები, ჯონდის უღმობე-
ლი სახე, ესმოდა მისი ძილმორეული ხმა.
მაგრამ მაინც იმ პირველად წარმოდგე-
ნილ, დანახულ თავის ოცნების ვაჟად
ედგა წინ.

ვაჟქრა კვამლი, ვაჟქრა დამბაჩაზე
დაღებული ზელი, გათბა უღმობელი
სახე, შენელდა მბრძანებლური კილო,
გაცოცხლდა ძილმორეული ხმა.

— ჯონდი არ გინახავთ? — ჰკითხა
პირველ შემხვედარს შუკამი და შემ-
ფოთდა, — გუძა არ გინახავთ? გუძა,
ჩქიმი ჯიმა? — ჰკითხა სხვას.

დარბოდა შუკეებში. ჩერდებოდა ფა-
ცხების წინ.

— გუძა არ გინახავთ, ჩქიმი ჯიმა?

— ჩემთანაა შენი ჯიმა.

შეესმა ნაცნობი ხმა. ქვაციის ფაცხის
წინ იდგა. ქვაციი აივანზე წვერს იბარ-
სავდა. აღარ იყო ჩანხმპივით შემართუ-
ლი, არ უბღვერდა, თვალებში რბილი
სითბო ედგა, ისე უყურებდა ნათის,
თითქოს დანაშაული რამ მიუძღოდა
მასთან. რომ არ ენახა, ვერ წარმოიდ-
გენდა ქვაციის ასეთ ადამიანურს და

ამან ერთი წამით დაავიწყა ჯონდი, გა-
ულბა ქვაციის.

— ძინავს სქანი ჯიმას, — უთხრა
ქვაციმ და თვითონაც გაულბა.

ნათი ფაცხაში შევიდა. გუძას ქვაციის
ლოგინზე ეძინა. ქვაციი ნელა მიტრი-
აღდა კარისაკენ, საპარსი დანა ხელში
ეჭირა. ღიდი ხანი უყურებდა ნათის,
სევდით, ფარული ტყვილით. ნათი რა-
ღაც კარგს კითხულობდა მის სახეზე,
მუნჯურს, გაუგებარს, მაგრამ კარგს.
ნათისათვის ახლა ყველაფერი გაუგე-
ბარი იყო, არ შეეძლო ეფიქრა ქვაცი-
ზე, მხოლოდ ჯონდის ფიქრობდა,
ჯონდით იყო მოცული მისი გული, მი-
სი გონება. ქვაციმ დანახა ეს, კარს
მოშორდა, პარსვა განაგრძო.

ნათი გუძასთან მივიდა, ფერხით
დაუჭდა. არ ახსოვდა, როგორ მიწვა
მის გვერდით, როდის ჩაეძინა... ჯონ-
დის ფიქრით გაიღვიძა და მაშინვე
წამოდგა, გაიგონა მისი ხმა.

შუკამი ჩამწკრივებულ ტყვეთა წინ
იდგა ხურცია. მის უკან ჩვეულებრი-
ვად შემართული ქვაციი იყო ასეველი.
გაპარსული, გაკოშწიავებული. მარჯვე-
ნა ზელი სატვერის კოტაზე ედო, მარ-
ცხენა წელზე, ხურცია დაკვირვებით
აკერდებოდა ტყვეებს, თავითფეხა-
ღე ახედ-დახედავდა, მერე სხვა ტყვეს-
თან მივიდოდა და იმას, ვისაც შეარ-
ჩევდა, მოკლედ ეტყოდა:

— დღეს წახვალ!

საგანგებოდ არჩევდა ნაკლებად ლა-
მასხა და ჯანმრთელს.

— დღეს წახვალ!

ნათი მიხვდა, ხურცია ტყვეებს შან
უშვებდა. გაიქცა და თვითონაც ჩაღდა
მწკრივში, მაგრამ მაშინვე ინანა. წასე-
ლა არ უნდოდა. „ნეტა არ მითხრას წა-
დიო!.. ნეტა არ მითხრას!“...

— დღეს წახვალ!.. დღეს წახვალ!..—

უახლოვდებოდა ჯონდის ხმა.

„ნეტა არ მითხრას წადიო!.. ნეტა არ
მითხრას წადიო!..“

ხურციამ ნათის არც შეხედა, ჩაუა-
რა.

— დღეს წახვალ! — უთხრა მეათე

ტყვეს და შეტრიალდა, თავის ფაცხისა-
კენ გასწვია.

ქვაციმ ტყვეებს შეხედა.

— წამსვლელები წინ გამოდით!

ათი ქალი, ვაჟი და ბავშვი გამოეყო
სხვებს.

— დანარჩენებს ზვალ, ზეგ, მას ზეგ
გავიშვებთ ნაწილ-ნაწილად... თურქები
ჩვენს ბანაკს ეძებენ. გეში აიღეს.
ჩვენს ახლომახლო დაძრწიან. ყველას
ერთად ვერ გავიშვებთ. — გადარჩეუ-
ლებს მიუბრუნდა: — სამშვიდობომდე
გავაცილებთ, მერე სათითაოდ წა-
ხვალთ თქვენ სოფელში და ამბავს ჩა-
იტანთ, რომ სხვებიც მალე მოვლენ.

ვახარებული იმით, რომ დღეს არ გა-
უშვეს, ნათი გუძასთან გაიქცა.

გუძას ისევ ეძინა ბავშვის ღრმა და
მაგარი ძილით. ნათი მუხლზე დაეშვა,
მხარზე ხელი დაადო.

— გაიღვიძე, გუძა!

გუძა წამოჯდა, თვალები მოისრისა.

— ნათი... სად იყავი?! რამდენი გე-
ძებე!

— გუძა, ტყვეები გაუშვეს, — სი-
ტყვა ბანზე აუგდო ნათიმ, — ნაწილი
გაუშვეს, ნაწილს ზვალ გაუშვებენ, ნა-
წილს ზეგ.

— ჩვენ როდის გავიშვებენ? —
ჰკითხა გუძამ და წამოჯდა.

— ზეგ, მას ზეგ... არ ვიცი... წამოდი
ხელ-პირი დავიბანოთ... ტანიც, ტალა-
ხი ზედა გვაქვს შემხმარი, — უთხრა
გუძას, რომ რალაც ეთქვა, რალაც გაე-
კეთებია.

გარეთ გავიდნენ.

ტყვეები წამსვლელებს, ვინც თავი-
სი, ან მეზობელ სოფლიდან იყო, თავი-
სიანებთან ახარებდნენ, მალე დაე-
ბრუნდებოდათ.

— აი, ისინი მიდიან ახლა! — უჩვე-
ნა ნათიმ ცალკე მდგარ ტყვეებზე.

გუძა ახლო მივიდა მათთან, ერთ
ბიჭს დააქერდა.

— შენ კაცული კაცუტია არა ხარ,
წიე?

ბიჭს თხის ტყავის ძიქვა ეცვა, თმა
ზღარბივით ბურჭლიანი ჰქონდა.

— კი ვარ, — მიუგო ბიჭმა.

— ზეთიდან?

ბიჭმა თავი დაუქნია.

— ხობში, მარიამობაზე შარშან შენ
აჯობე ჩემს ძმას მარულაში.

ბიჭს სახეზე ღიმილია გადაჰკრა.

— კუჭუთას?

— კუჭუთა თურქებმა მოკლეს. ეს ჩე-
მი დაა, ნათი, — უჩვენა ნათიზე, —
ზეთაში მისვლამდე წაქვინჯს ხომ გაივ-
ლი?

ბიჭმა ისევ დაუქნია თავი.

— წაქვინჯში ჩვენებთან შეიარე. ბა-
ბას უთხარი, ჩვენც ზვალ, ან ზეგ გამო-
გვიშვებენთქო, — ნათის შეხედა, ზომ
ასეაო.

ნათი წასვლას არ ფიქრობდა, დარჩე-
ნაზე ფიქრობდა. არ უყურებდა ძმასა
და წამსვლელ ბიჭს, არც ყურს უგდებ-
და.

გუძამ ახლა შეამჩნია, რომ სხვა კა-
ბა ეცვა.

ტყვეები გაცივრებით უყურებდნენ
ნათის.

— ნათი, ვინ მოგცა კაბა?! — ჰკით-
ხა არანაკლებ გაცივრებულმა გუძამ,
— როგორ გიხდება!

— მართლა მიხდება? — გაეხარა
ნათის. თუძობზე ხელები ჩამოისეა.
ჯონდიმ კი არც შემოახედაო, კინაღამ
წამოცდა.

ამ დროს ხუთი შეიარაღებული კა-
ცის თანხლებით ქვაცი მოვიდა.

— თავპირი უნდა ავიხვიოთ, —
უთხრა წამსვლელებს, — თურქებს
რომ ხელში ჩაუვარდეთ, ძალით გა-
თქმევიწინებენ, სად არის ჩვენი ბანაკი.
დალამებამდე თვალახვეულებს გატა-
რებთ, მერე სახვევეს პოგზსნით და
გავიშვებთ.

იმ ხუთმა კაცმა სწრაფად აუხვია
თავ-პირი წამსვლელებს, მტკიცედ, საი-
მედოდ. ეტყობოდათ, პირველად არ
აკეთებდნენ ამ საქმეს.

ქვაცი იდგა და ფარული წუხილით
უყურებდა.

— ჰატ! — შესძახა მოთმინებადკარ-
გულმა და საყელო გაიგლიჯა.

ის შეიარაღებული ხუთი კაცი გაკვირვებული მობრუნდა მისკენ. ამან კიდევ ეუფრო აანთო.

— რას უღვებართ! — დაუყვირა მუქარით.

ორი წინ გაუძღვა თავებიანხვეულებს, სამი უკან გაჰყვა.

ქვაციმ შეიცადა. არ მოუხედავს ნათსა და გუძასკენ, ისე უთხრა გუძას:

— ჩქიმი ჭიმა, შენ ჩემს ფაცხაში დაწევი, მე გვიან დაგბრუნდები, — თავისი სწრაფი, ცვეცისებური ნაბიჯით გაედევნა მიმავალთ.

ნათი ჯაფიჭრებული ვასცქეროდა მის ზურგს. რათ მომარიდა თვალი! იღვა და ვასცქეროდა მის ზურგს.

„ჩქიმი ჭიმა, შენ ჩემს ფაცხაში დაწევი.“ მე არაფერი მითხრა. თვალს არ ამორებდა მის ზურგს, სწრაფად რომ შორდებოდა.

მოსახვევში ქვაციმ მოიხედა, დაინახა, ნათი რომ უყურებდა და სწრაფად მიაბრუნა თავი.

— შენ სად დაწევი, ნათი? — ჰკითხა გუძამ.

— არ ვიცი, — უბასაუბრა დაუფიქრებლად ნათიმ და მამინვე დაუმატა: — შენთან... წამოდი, ვიბანაოთ!

— აქ ახლო ჩანჩქერია. გესმის ხმაური!

ჩანჩქერი არც ისე წყალუხვი და მაღალი იყო, როგორც ხმა ჰქონდა, მაგრამ ისეთი ძალით ეცემოდა, რომ კლდე საკმაოდ ჩაეღრმავებინა და გაეფართოვებია. მისი ჩქერები წვრილად იმსხვრეოდა წყლიდან ამოშვერილ სიბუბუბეზე, და შტერის ბუღად ღებებოდა, გარშემო თხელ, გამჰვირვალე მტვრად იფანტებოდა და ციმციმებდა.

ნათის არასოდეს არ ენახა ჩანჩქერი და ახლა ისე გამოჰწვევი და გამაყრუებელი ეჩვენა ეს ძლიერი ჩქერები, ეს მოციმიციმე მტვერი, ძალუმი ხმაური და წყლის მაცოცხლებელი სიგრილე, რომ მოჯადოებულავით უყურებდა. მერე მტვერში წამოესახა ის განიერი მხრები, ფართო მკერდი, მაღალი და ღონიერი კისერი, შუბლზე ჩამოყრი-

ლი ქოჩორი. მტვერმა მიიღო იმ მხრების, იმ მკერდის, კისრისა და კისრის ფერი. ნათი გაოცებული უყურებდა, ხარბად ყლაპავდა წყლის მტვერს მისგან რომ მოდიოდა და სახეზე, მხრებზე და მკერდზე ეფინებოდა. მტვერი ცივი იყო, როგორც მისი შეუბოვარი სახე. შეაჩყოლა, მაგრამ ეს არ იყო სიცივის ეჩყოლა. გაიხადა კაბა და შეერიო წყლის მტვერს, შევიდა ღრმად. წავიდა მისკენ, ეგონა ის მარწყუხვივით მკლავები შემოეხვივნენ და მკერდზე მიიკრეს. შეჰკვილა. ეს იყო სიხარულის შეკვილება, ენის შეკვილება.

ნათი ისე მოულოდნელად და სწრაფად შევიდა წყალში, რომ გუძას არ დაუნახავს. ამაოდ იხედებოდა ირგვლივ, ეძებდა, ეძახდა, მაგრამ წყლის მტვერი ფარავდა ნათის, ჩანჩქერის ხმაური ფარავდა გუძას ხმას.

ნათი მალე გამოვიდა წყლიდან. ტანი სიცივისგან აქარხლებული ჰქონდა. მაგრამ არ სციოდა. ენინანად ხტოდა და იცინოდა, ხელუბს ტანზე იცემდა, წყლის კრიალა მიივები ზევიდან ქვევით მიგორავდა მის ტანზე, მაღალ, მთის კალთაზე ნაზარდ მაგარ, ღონიერ, ნორჩ მცენარეს ჰგავდა, რომლის ტანზე წვიმა ფეხს ვერ იკიდებს.

— რა დაეგემართა, ნათი?! — სულ ახლოს იღვა გუძა, მაგრამ შორიდან მოესმა მისი ხმა. გუძა ტანს იბანდა, ხელუბს მაგრა ისევამდა თმაზე, ტანზე, წყლის სიგრილით სული ეგუბებოდა...

გუძა სანამ დაიძინებდა, ჯონღიზე ელაპარაკებოდა. რა ვაქაცია, რამდენი თურქი უყოლებათ მას და მის კაცებს მოკლული, რამდენი ჩვენისთანა უბედური განათვისუფლებული, რა ხიფათში იგდებენ თავს, დღედაღამ ხმალქვეშ არიან. ხალხი ტყუილად არ ფიცულობს ხურციას მზეს. ნეტა ყველა ასეთი გულუკეთილი იყოს, შენ კაბაც იკი გაიუქა...

გუძას რული მოერია. ნათი ისე ვაი-ტაცა ფიქრმა, რომ კერაზე შეშის შეკეთება დააიწყდა. სიბნელეში იჯდა. გუძას მშვიდად უძინა. „ნეტა ყველა“

ასეთი გულკეთილი იყოს“. იმეორებდა ეჭვით და შიშით. „შენ კაბაც კი გაჩუქა“. ისე, როგორც ჩინჩქერთან, კვლავ დაუდგა წყლის მტვერში, კვლავ წავადა მისკენ, ესმოდა საკუთარი გულისცემა, მაგრამ არ ესმოდა ჯონდის გულისხმა. „ნეტა ყველა ასეთი გულკეთილი იყოს“. რატომ ფიქრობს ამაზე, რატომ ეჭვობს, რატომ ეშინია? ვერ პოულობდა ამ კითხვების პასუხს.

გარედან ნაბიჯის ხმა შემოესმა. კერას მივარდა და ხმელი ფიჩხი დააყარა. ცეცხლის ჩინჩხლები ავარდა, ალი ერთბაშად აბრიალდა და განათებულ ფაცხაში ქვაცი შემოვიდა. თუალები უცინოდა.

— წავიდნენ, — უთხრა ნათის, — ამაღამ ივლიან, ხვალ შინ იქნებიან... ბედნიერები, — დაუმატა ისეთი კილოთი, თითქოს თვითონაც ტყვე იყო და მათ ხვედრს შენატროდა.

ნათი გაკვირვებით უყურებდა.

— ქვაცი, — უთხრა და სათქმელი დაეკარგა.

— რაო, ტყაშინ-მამა?

— გუდა თუ შენი ჭიმაა, მე შენი და ვიქნები.

— მე სამი და მყავს, ძღაბი.

— მე მეოთხე ვიქნები, ქვაცი.

ქვაციმ სევდიანად გაუღიმა.

— მე შენთვის ოჩოკოჩი ვარ, ტყაშინ-მამა.

— არ მითხრა ეს, ქვაცი — უთხრა ნათიმ.

— ოჩოკოჩი ვარ შენთვის, ტყაშინ-მამა.

— არ მითხრა, ჩქიმი ჭიმა, — უთხრა ხვეწნით.

— კარგი, არ გეტყვი, ნათი, — სახე მიაბრუნა.

ორივე დუმდა. ასე იდგნენ ერთ ხანს. გუდას მშვიდად ეძინა.

— ქვაცი, — დაილაპარაკა ბოლოს ნათიმ, რათა დუმილი დაერღვია, — სად დავწვე, ქვაცი.

— ჯონდის ფაცხაში.

— არ მინდა ჯონდის ფაცხაში, — უთხრა ნათიმ, წამოწითლდა, იგრძნო,

რომ ქვაცი მიუბედა, ჯონდის ფაცხაში რომ უნდოდა.

— ჯონდიმ ბრძანა, ჩემს... ფაცხაში დავწვესო, — მოგონილი გულგრილობით ჩაიღურღლა ქვაციმ და გაჩუმდა.

— მართლა! — ვერ დაფარა სიხარული ნათიმ. და რომ დაჩუმუნებულყო ქვაცის ნათქვამის სიმართლეში, შეხედა.

ქვაცი ცეცხლს ჩასცქეროდა.

— ჯონდიმ ბრძანა, — გაუმეორა, — გუდას დარდი ნუ გექნება... წადი, ტყაშინ-მამა!

ნათი კარისკენ წავიდა, ზღურბლთან შეიკადა, უნდოდა მოეხედა ქვაცისთვის, გადაიფიქრა, გადააბიჯა ზღურბლს და გაიქცა.

ქვაცი კერასთან იდგა. ესმოდა, რა სწრაფად შორდებოდა ფაცხას ნათის ნაბიჯის ხმა. სახე გაფითრებული და ქუსიანი ჰქონდა...

ნათი ჯონდის ფაცხაში რომ მივიდა, კერასთან ორი მამაკაცი უჯდა გაშლილ ტაბაკს. ეტყობოდათ, ფეხის ხმა გაიგონეს და ის იყო, კველიდან წამოდგნენ.

ზურციას კაცებს არ ჰგვანდნენ, მეგრულად არ ეცვათ და არ ეხურათ, მოკლე ღართ-ახალუხში იყვნენ გამოწყობილი, ღართის და ახალუხის კალთები აეკეცათ და ქამარში ჩაეტანებინათ, თავი გადაპარსული ჰქონდათ, წვერიც ნიკაპსა და ყბებს ქვევით. შეთოფიარალებულიც სხვანიარად იყვნენ და სხვა ენაზე ლაპარაკობდნენ.

ნათი ზღურბლზე იდგა. არ იცოდა უკან გაბრუნებულიყო, თუ ფაცხაში შესულიყო.

ზურციამ თავი დაუქნია.

ნათი შევიდა.

ორი დიდი კვარი ანათებდა ფაცხას. სტუმრები მოურიდებელი, ხარბი თვალებით შეაჩერდნენ ნათის.

ნათი დაიბნა, ვერც კველაზე დაჭლომა გაბედა, ვერც ნაბაღზე, მისთვის მიჩნეულ კუთხეში რომ ეფინა ჭილოფზე. შეცბუნებულს თვალი აცაბაცა მიურბოდა.

სტუმრები თვალს არ ამორებდნენ, ფეხს ითრევდნენ, მაგრამ ხურციას რომ შეხედეს, ქული შეისწორეს და კარისკენ გაემართნენ. ნათის წინ ჩავლინას, კისერი მოედრიათ. ნათიმ თავი ჩაღუნა და მაინც დაინახა, როგორ მოკიდა ჯონდომ ორივეს ხელი კეფაზე და კარისკენ მიუბრუნა თავი.

სამივენი გავიდნენ.

ნათიმ თვალი გააყოლა, მერე კართან მივიდა, მოხურვა უნდოდა, მაგრამ ვერ გაბედა, იღვა და უყურებდა, როგორ ჩადიოდნენ ჯონდი და სტუმრები დაღმართს. ჯონდი შუაში მიდიოდა, სტუმრები აქეთ-იქიდან მიყვებოდნენ, სიარულშიც კი ეტყობოდათ, რა რიდი ჰქონდათ მასპინძლისა. ჯონდი სტუმრებზე ბევრად მაღალი იყო. ნათი დიდხანს უყურებდა მის მხრებს.

ბანაყს ეძინა. შუკებში ჭკპანება არ იყო...

ნათი ნაბადთან მივიდა და დაწვა. სასთუმლად უნაგირის ბალიში ედო. არ იცოდა, ვინ დაუდო, ჯონდომ, თუ ქეაციმ. უნდოდა ჯონდის უნაგირის ბალიში ყოფილიყო და ბუმბულივით რბილი ეჩვენა. ლოყა დაადო ბალიშს, „ნეტა, ყველა ასეთი გულკეთილი იყოს“. აღარ იცოდა უკვე ეს გუძის ხმა იყო, თუ თავის გულის ხმა.

გარედან ფაჩუნი მოესმა. იფიქრა, ჯონდი ბრუნდებოდა. ნაბადში გათხვია, საბეზე წაიფარა, გაინახა, სუნთქვა შეიკრა, მაგრამ გულს ბაგაბუგი გაჰქონდა, არა, ფაჩუნი არ ყოფილა, მოეყურა. ნაბადი მაინც არ გადაიხადა არც ტანიდან, არც სახიდან.

ფაცხაში ცხელოდა. კარიდან ხვატის სქელი, ნესტიანი, მკვრივი ტალღა ზღაზენით შემოდის და ნაბადზე წვებოდა. ნაბადი კმენდა, სულს უხუთავდა, მაინც არ იხდიდა, არც ტანიდან, არც სახიდან. მოლოდინით შემფრთხებული, გასუსული იწვა...

ჯონდი რომ დაბრუნდა, მთვარე ფაცხის კედელზე იყო მომდგარი. ნათი გულაღმა იწვა. ძილში ნაბადი გადახლოდა. ფარალალა ნაღობიდან შემო-

სული მთვარის სხივების მტვერი დასცილივებდა თმაზე, სახეზე. ჯონდი მივიდა და ნაბადზე ჩაიხუტა. გაიგონა ქალის მშვიდი სუნთქვა, იგრძნო მისი მწიფე ტანის სურნელი, თვალი ააყოლა ფეხებს და მკერდზე დაამტკრდა.

ნათიმ ძილში შეიცნო, რომ ჯონდი დასცქეროდა. ნებიერად გაეზო ბაგე, მერე ნელა აწია წამწამები და ბურანში, ისე, როგორც იმ ჩანჩქერის წყლის მტვერში, დაინახა ჯონდი, დაინახა რა ხარბად დასცქეროდა. დასცქეროდა მხრებს, მკერდს, თეძოებს. თვალში არ უყურებდა. თვალში არსოდეს არავის არ უყურებდა.

ნათიმ იფიქრა, ისევე მენჯენებოდა, როგორც იქ, ჩანჩქერში, მაგრამ ჯონდი დაინახა და ნათიმ გაიგონა მისი აჩქარებული სუნთქვა, წამოიწია, რომ ედღეს მიკეროდა.

ჯონდომ ერთი ხელი ზურგვეშ ამოდო, მეორე თავქვეშ და ერთბაშად მიიზიდა ძლიერად, ღონიერად...

ნათიმ დილით რომ გაიღვიძა, თვალწინ წუხანდელი ღამე დაუდგა. იწვა მშვიდი, განაზებული, უღიმოდა იმ ღამეს, უღიმოდა ყველაფერს, რაც მოხდა და კმაყოფილი და ბედნიერი იყო. ტანში ღალ სიმსუბუქეს გრძნობდა. აღარ ახსოვდა თურქების ხელში გამოვლილი ტანჯვა, შიში და დამცირება, არ ახსოვდა გუძაც, ჯონდის გარდა არაფერზე და არაფერზე არ ფიქრობდა. იცოდა, რომ ბედნიერი იყო, იცოდა, რომ მარტო იყო ფაცხაში და უნდოდა დიდხანს გაგრძელებულიყო ასე, დიდხანს, ძალიან დიდხანს.

გარედან ინგირის ხატი ისმოდა. ფაცხის კედლებიდან, მსუბუქი, გრილი ნიავი შემოდის და საამოდ ეფინებოდა მის ცხელ ტანს. ჯერ კიდევ ბურანში იყო და გრილ ნიავს თანდათან გამოჰყავდა რულოდან. ნელა აწია ხელები და მკერდზე, მხრებზე, თეძოებზე მოისვა. პირველად შეიგრძნო თავისი ტანის სიმშვენიერე. ეთნო, ეპა, თვალი დახუჭა.

არ ახსოვდა, ისევე ჩაეძინა, თუ მხოლოდ თვალდახუჭული იწვა. თვალი რომ გაახილა, მაშინვე გუძა გაახსენდა, დაფეთებული წამოფრინდა ნაბიდან და გარეთ გაიჭრა, ქვაციის ფაცხისკენ გაიქცა.

ხეობაში ჩადვრილ მზეში გახვეულიყო ფაცხები, ღობეები, ხეები, ცხენები, ძაღლები, ტყვეები. ზოგი ხელპირს იბანდა, ზოგი დაკონკილ ტანისამოსს იყვრებდა, ზოგი ქამდა, ზოგი გამტვრებული იჯდა შუკაში, ან ფაცხის წინ მწარე ფიქრში წასული, ზოგი, ვინც წუხელ ჯავრმა არ დააძინა, ახლა ძილღვიძილში თავს აკანტურებდა.

ნათი არავის უყურებდა, გუძას ეძებდა, გზას უქცევდა ნაცნობსა და უცნობს. ქვაციის ფაცხას რომ მიუახლოვდა, ნაბიჯი შეანელა, ფეხი დაუმძიმდა, დაჯანდრავებულივით მიდიოდა, ახლად ჩაწვდა მისი გონება, რაც წუხელ მოხდა. სირცხვილმა შებოჭა ის სილაღე, სიხარული, სიმსუბუქე, წედან რომ ჰფლობდა, გრძნობდა, თვალს ვერ გაუსწორებდა გუძას, ეგონა, ის ყველაფერს მიხვდებოდა.

შედგა, გადაწყვიტა უკან გაბრუნებულიყო. შებრუნდა და დაინახა ის ორი სტუმარი, წუხელ ჯონდისთან რომ იყო. მათ კიდეც სხვა ორი ახლდა, ისევე ჩაცმული და შეთოფიარალებული. გვერდით ქვაცი მიჰყვებოდა.

ნათიმ მაშინვე შეამჩნია, რომ ქვაციის მოძრაობა, ნაბიჯი, მძიმე, ულაზხათო იყო, სახე ავდრიანი. თავი ისე ეჭურა, ვითომ ვერ ხედავდა ნათის.

ის ოთხი ფარულად აკვირდებოდნენ ტყვეებს, გადაჭარბებული თავაზიანობით ესალმებოდნენ. ტყვეებს თავისი ჯავრი ჰქონდათ, ერთს შეხედავდნენ მათ არაფრის მთქმელი თვალით, სალამზე უპასუხებდნენ, მერე თავის საქმეს, თავის ჯავრს უბრუნდებოდნენ.

იმ ორმა, წუხელ ჯონდისთან რომ იყო, დაინახა ნათი და კვლავ მოედრიცათ კისერი, აენთოთ თვალი. ნათი ქვაციის ფაცხაში შევარდა და კარი მიიხურა, ზედ მიეკრა, ღობურიდან უყურებ-

და. „ვინ არიან?! ვის ეძებენ!“ შიშმა ისევე ძმა მოაკონა. იქით მიიხედავ; გადაც წუხელ გუძა დატრავა შინაარსი.

გაშლილი ნაბადი ისევე ისე იღო აუკეცავი. „სადაა გუძა?“ ხელი ჰკრა კარს და გარეთ გავიდა. „სადაა გუძა?“ არავის ეკითხებოდა, გუძა ხომ არ ვინახავსო. არც ნათის აქცევდა არავინ ყურადღებამს, დაფეთებული რომ ღარბოდა აღმა-ღამა, ყოველ ფაცხასთან ჩერდებოდა, შიგ იხედებოდა. მიიბრინა იქ, სადაც ცხენები და საკლავი ება. გუძა ცხენის ტრფიალი იყო და შეიძლებოდა აქ მოსულიყო.

ჯონდის კაცები ნადავლ ცხენებს წმენდნენ და ბანდნენ, ერთმანეთს აწონებდნენ თავს, არა, ჩემი ცხენი ჯობია, არა ჩემიო. ისე იყვნენ გართული, რომ ვერ შენიშნეს ნათი. ხეივანი! ხეივანებდნენ ცხენები, ფფფრრრ! ფრუტუნებდნენ ცხენები.

ჯაჭვით დაბმული, ტალახში ამოსვრილი, მშვიერი ძაღლები საყვედური უყურებდნენ ცხენის პატრონებს, რომ მათ არავინ აქცევდა ყურადღებამს, არავინ აქმევდა და ასმევდა. ყმოდნენ, წმუტუნებდნენ გააგებულნი, ერთმანეთს უღრენდნენ. „სადაა, გუძა?“ თანდათან იტანდა, შიში არ იცოდა, რატომ, ახლა იმ ოთხ უცხოდ ჩაცმულ-შეთოფიარალებულ კაცს, წედან ავის და ელდის მომასწავებელი ნაბიჯით, მოძრაობით და იერით მოჩვენებასავით რომ შემოდიოდა ბანაკში, დაუწყო ქებნა. ისინი, როგორც მოულოდნელად შემოვიდნენ, ასევე მოულოდნელად გავიდნენ ბანაკიდან.

ამან კიდეც უფრო დააფეთა. გუძა არ გინახავთო, ეკითხებოდა ახლა ყველას, დიღსა და პატარას, ნაცნობსა და უცნობს. ბოლოს ჯონდის ფაცხისკენ გაიქცა.

გუძა კარის წინ იდგა. დაინახა თუ არა, ნათი მისკენ გაიქცა.

— სად იყავი, ნათი? რამდენი გეძებე!

— სად ვიქნებოდი! — უთხრა ნათიმ, — შენ გეძებდი.

— მე მეძებდი?!

— ვო, შენ გეძებდი.

— წუხელ სად გეძინა?

ნათის ფერი წაუვიდა.

— შენთან მეძინა.

— გათენებული არ იყო, რომ გამე-
ღვიძა, შენ ფაცხაში არ იყავი.

— შენზე აღრე გამეღვიძა... საბანა-
ოდ წავედი ჩანჩქერზე... — თვალი ფა-
ცხისკენ გაექცა.

კარი მიხურული იყო.

— ხურციასთან უცხო სტუმრებია,
— უთხრა გუძამ.

— ვინ არიან?

— ისე აცვიათ, ისეთი იარაღი ასხი-
ათ, ჩვეულებურებს არ გვანან.

— მეც ვნახე ისინი.

— რამ შეგაშინა, ნათი?

— არ ვიცი.. არ მომეწონა ის სტუმ-
რები.

— ერთმა მითხრა, კარგი ბოში ხარ,
ტამბახას გაჩუქებო.

— რატომო?

— რა დაგემართა, ნათი?!

— რატომ გაჩუქებო?... წავიღეთ
აქედან.

— ქვაციმ უთხრა, ეს ჩქიმი ჭიმააო,
შენი ტამბახა არ უნდაო.

— ჭიმააო?

— რა დაგემართა, ნათი?!

— რას ჩამაცივდი?... რა დაგემართა?
რამ შეგაშინა?

— გუძა გაკვირვებული უყურებდა, მე-
რე ჩუმად უთხრა:

— შენი ტამბახა არ ჭირდებაო ჩქიმ
ჭიმას. თვითონ მიგცემ ტამბახასო.

— მოგცემს... ქვაციმ კეთილია, უსა-
თულოდ მოგცემს. ჰამე რამე?

— არა.

— წამოდი! — უთხრა და ფეხი ჭონ-
დის ფაცხისკენ გადადგა.

— სად მიხვალ? — ხელი მოკიდა
გუძამ, — ჩაკეტილები არიან.

— ვინ არიან ჩაკეტილები?

— ხურცია და ის უცხო სტუმრები.
ქვაციმ მითხრა, იქ არ შეხვიდეთო.

— იქ რათ შედიოდით?!

— შენ გეძებდი.

— მე იქ რა მინდოდა?!

— არ ვიცი...

ნათი ცრემლს ძლივს იკავებდა.

— მე იქ რა მინდოდა?! — გაბრაზ-
და, ყელი დაეჭიმა, ერთ ხანს ხმას ვერ
იღებდა, — რა თქვა ქვაციმ, ვინ არი-
ანო ის სტუმრები?

— ქვაციმ ისეთი ბრაზიანი სახე
ჰქონდა, ვერ ვკითხე.

— რატომ ქვაციმს არ გაყვევი. აქი
ტამბახას შეგპირდა!

— შენ გიცდიდი.

— აქ რათ მიცდიდი? — კინაღამ
დაუყვირა. მიხვდა, რომ უფრო ამხელ-
და თავს. — ქვაციმ სად წავიდა? — ჰკითხა
შშვიდად, თითქმის მოფერებით.

— არ ვიცი.

— წავიღეთ ქვაციმსთან! — მკლავი
გადახვია მხარზე.

შუკებში ისევ ისე ისხდნენ ტყვეები.
აყვრებდნენ ტანისამოსს, ღორის ტყავის
ჩაფულებს, ბავშვები ტირილდნენ, ქა-
ლები ეფერებოდნენ, აწყნარებდნენ.

ბანაკში ვიღაც მღეროდა. ტყვეები
უსმენდნენ, ზოგი უგულოდ, ზოგი გუ-
ლისყურით.

მახა, მა სქანი კირიბი ვორდა,
ორ ვასაპირსი ვოლუფარა — ნა,
შერი, მა სქანი სანთელი ვორდა,
ხატის წობოლე ონდლუფალი — ნა.
დიდა, დიდა! მეზღანი,* ჩქიმი ცოდა.

ნათი და გუძა დაუურადებული მი-
დიოდნენ შუაკაში.

თითქმის ინგირიცი ისმენდა სიმღერას.
მიჩუმდა მისი ზათქი და შფოთი. მამა-
კაცი მღეროდა. მღეროდა სევდიანად,
ჩუმად, თავისთვის. ნათის ბეგრჯერ
გაუგონია ეს სიმღერა, მაგრამ არასო-
დეს არ მიუქცევია განსაკუთრებული
ყურადღება. ისე უსმენდა ხოლმე,
როგორც სხვა ბევრ ამგვარ სევდიან სი-
მღერას. მხოლოდ ახლა ჩაუფიქრდა
სიმღერის აზრს, შეიგრძნო მისი ნაზა,
ვედრებით ფლერადი ჰანგი, იგრძნო,
იმ კაცის თავში რა ფიქრი მუშაობდა
და გულში რა ცეცხლი ტრიალებდა.

მამა, მე სი რთხინეთ, სი ჩქიმი ორდა, თინ შარეფიში მაწურაფალი — ნა, ღერაში ეყული სი ორდა მოყო, ჩხე ჩილაპორში ვილმარლეფალი — ნა დიდა, დიდა! მებდინი, ჩქიმი ცოდა.

ბანაყის სიწყნარეში და მის ბინადართა ვულში სიმღერა მოთქმსავით ეღერდა. ჩუმად, ძალიან ჩუმად მღეროდა ის ვიდაცა, მაგრამ მთელ ბანაყს ესმოდა.

ღერაში ეყული სი ორდა მოყო, ჩხეჩილაპორში ვილმარლეფალი — ნა...

ნათი და გუძა თანდათან უახლოვდებოდნენ სიმღერის ხმას.

— ნათი, — დაიწურჩულა გუძამ, — ქვაცია... ქვაცია მღერის.

ნათი შედგა, ყურს არ დაუჭერა. ვერ წარმოიდგენდა, რომ ქვაციის შეეძლო ასე მწარედ ემღერა. მისთვის ქვაცია ისეთივე გამოუცნობი, ქუში და შეუპოვარი იყო, როგორც ჯონდი. ოღონდ უფრო მოძრავი, სიცოცხლითა და ხალისით სავსე.

ნათი და გუძა ფაცხის კართან მივიდნენ. ქვაცია მამინ გამოერკვა, მათი ჩრდილი სახეზე რომ დაადგა. ხელბთაძვეშე ამოდებული კველაზე იწვა და მართლაც ისეთი სახე ჰქონდა, თითქმის მოთქვამდა. დანაშაულზე წასწრებულევით წამოხტა.

— პატ! — შესძახა და გაიცინა, ზურგს უკან, ქამარში გარკობილი დამბანა გაიძრო და ტარით გუძას გაუწოდა: — ა, რომ შეგპირდი, ფეშქეშ, ქიქე ჯიმა!

გუძამ არ გამოართვა, არ დაიჭერა, მართლა რომ აძლევდა.

1. მამა, მე შენი კრავი ვიყო, ყოველ გასაპირში თავზე შემოსაყლები — ნა,

სულო, მე შენი სანთელი ვიყო, ხატის წინ დასადნობი — ნა,

დიდა, დიდა! დავიღუბე, მე საცოდავი. მამა, მე შენ გობოვი.

შენ ჩემი იყო, სწორი გზების მაჩვენებელი — ნა,

როცა მოვკვდები, შენ მინდა ცხელა ცრემლი დამაყარო — ნა,

დიდა, დიდა, დავიღუბე, ჩემი ცოდა.

— არ მინდა, — უთხრა, მაგრამ თვალი ვერ მოსწყვიტა დამბანას.

— არ უნდა, ქვაცია, უთხრა ნათიმ, — ბალანა, მარცხს იზავს.

— ბალანა, ჯგირი ბალანა!...— კვლავ გაიცინა ქვაციმ. ნათის აღარ უყურებდა, — გუძა ბოში, ჯიმა ბოში! — ციბრუტავით შეტრიალდა თითის წვერებზე, — აბა, კირიბს მოგცემ, გადაზელილი ყველის კირიბს, — უთხრა, დამბანა ქამარში გაიჭყო, კუთხეში მდგარ ღერგიდან ყველისგან დაწნული ცინდლის ოდენა კრავი ამოიღო, მერე ჰადი მოუტეხა და ორივე ერთად მისცა: — ჰკიდი დო კირიბი, დიშტა ტირიბი! — შესძახა და შეხტა-შემოხტა. — ჰამე, ჯიმა!

გუძამ გაუცინა.

— ნათისაც შია, ქვაცია. ნათისაც უნდა ჰკიდი დო კირიბი.

— ტყაში-მამას კირიბი, დიშტა ტირიბი! — თვალში შეხედა.

ნათი გაოცდა, როგორ შეეძლო ამ კაცს ასე სევდიანად, ასე მწარედ ემღერა.

ქვაცია თითქმის მიუხვდაო ფიქრს.

მამა, მე სქანი კირიბი ვორდა, ორ გასაპირისი გოლუფარი — ნა...

ახლა ეს სიმღერა სულ არ გავდა იმ სევდიან სიმღერას და ნათიმ ფაულია მთელი გულითა და სულით, ყველი და ჰადი ჩამოართვა, ჩაკბირა.

— ჰკიდი დო კირიბი, დიშტა ტირიბი! — გაიმეორა ქვაციის კილოზე, თვითონაც შედგა თითის წვერებზე, მერე მოულოდნელად ჰკითხა: — ქვაცია, ვინ არიან ის კაცები?

— ვინ კაცები?

— ჯონდის სტუმრები?

— ისინი?... კაცები არიან... ჯონდის სტუმრები არიან... მოდიან და მიდიან...

ა, ჰკიდი დო, ა, ზუთხი — კედლიდან კვამლში გამოყვანილი თევზი ჩამოხსნა: — ჰამე, ძაბი!

— ქვაცია, ჩვენ დღეს გავვიშვებენ? — ჰკითხა გუძამ.

— რაო, ჩემთან არ მოგწონს, ჩემი ჯიმა?

— ბაბასთან მინდა. როდის გაგვიშვებენ?

— როდის?... ჰა?... არ ვიცი...

ნათის სახეზე ჩრდილმა გადაუარა. არ უნდოდა დღეს წასვლა, არც ზვალ, არც ზეგ...

— გაჩუმდი და ჰამე! — გაუწყრა ძმას.

— შინ მინდა, ბაბასთან მინდა. აბა, როდის გაგვიშვებენ, ქვაცი? — ისევ ჰკითხა გუძამ.

— შეიძლება დღეს, შეიძლება ხვალ, შეიძლება ზეგ, შეიძლება... დამეთხოვე, ჯიმა! რას შემიძინდი! — გაუბრაზდა ქვაცი.

ნათი გავეირვებული მიაჩერდა. შეშინებული გუძა გვერდში ამოუდგა.

ქვაცის ადამიანის ფერი არ ედო, უაზროდ აცეცებდა შავ ყურჭივით თვალებს.

ნათი თანავრძნობით შეჰყურებდა. ვერ ზედებოდა რამ შეამფოთა, რათ გაუბრაზდა გუძას.

— ქვაცი, რა გემრიელი ყველია.

— ჩემი გადაზულია.

— ოქროს ხელი გქონია, ქვაცი.

— მართლა გემრიელია? — გაეხარდა ქვაცის.

— ასეთი ყველი ჯერ არ მიჭამია. ისე დავიწვინია, ცოცხალ კირიბს ჰგავს... ჰკიდი დო კირიბი, დიშტა ტირიბი, — გაიმეორა ისევ ქვაცის კილოზე, მაგრამ ქვაცის თვალებში არ ელავდა წელანდელი სიხარული, არ უყურებდა ნათის.

გაჩუმდა ნათი.

დუმილი გაქეფდა ფაცხაში და იგი ძაღლების გააფთრებულმა ყეფა-ღავ-ღავმა დაარღვია.

ქვაციმ დეზად აწია თავი.

— მიდიან, — თქვა, კარისკენ მიტრიალდა.

— ვინ მიდიან? — ჰკითხა ნათიმ.

— ისინი... ნურც მობრუნებულან, — თქვა და ფაცხიდან გასხლტა.

ნათი და გუძა დიდხანს იდგნენ ყველითა და ჰადით ზელში, არ ჰამდნენ, ლექმა პირში შერჩათ...

იმ დღეს არავინ გაუშვეს შინ. ტყვეებმა მტანჯველ მოლოდინში გაატარეს მთელი დღე. არც ჯონდის არც ქვაცი არ გამოჩენილა ბანაკში. ტყვეები, იმ კაცებს, საჭმელს რომ ურიგებდნენ, ეკითხებოდნენ, როდის გაგვიშვებენო შინ. ისინი სახეს არიდებდნენ.

— არ ვიცი.

— ეგ მე არ მეკითხება.

— რა გეჩქარებათ, რა დღეს წასულხართ, რა ხვალ, სულ ერთი არ არის?

ეუბნებოდნენ ტყვეებს. თუმცა იცოდნენ, სულ ერთი არ იყო, მაგრამ სხვა პასუხს ვერ აძლევდნენ. საჭმელი რომ ჩამოარიგეს, მამინვე ფაცხებს მიაშურეს და ისე დაღამდა, ვარეთ არ გამოსულან.

მხოლოდ ძაღლები იყვნენ ამეებულნი. ბანაკს ვარს უვლიდნენ და როგორც კი რომელიმე ტყვე მიუახლოვებოდა და ბანაკიდან გასვლას დაპირებდა, ავად უღრენდნენ, ფეხს არ ადგმევინებდნენ ღობის იქით.

ტყვეებს უკვირდათ, რატომ ედგათ ძაღლები დარაჯად, რატომ გაივრიდნენ ბანაკიდან ხურციას კაცები, რატომ სუფევდა საიდუმლოებით მოცული სიწყინარე ბანაკში, მაგრამ ამ კითხვებზე პასუხის გამცემი არავინ იყო.

ღამით იმ კაცებმა, შუა დღეზე სამხარი რომ ჩამოარიგეს, ტყვეებს უთხრეს, თურქები ბანაკიდან სულ ახლოს დაძრწიან, ამიტომ არ გიშვებთ ბანაკის იქით. ჯონდი, ქვაცი და სხვები თურქების დასაღარნად არიან წასულეები და გვიან დაბრუნდებიანო.

აფორიჩქებულმა ტყვეებმა შუაღამემდე ვერ დაიძინეს. მოლოდინითა და მღელვარებით მოქანცულებს, მერე ერთბაშად მოერიათ ძილი.

მხოლოდ ნათის არ ეძინა. წარამარა ჯონდის ფაცხაში მიდიოდა. იქ, კართან ავაზასოდენა ძალი იწვა. გაიგონებდა თუ არა, ნაბიჯის ხმას, თავს წამოწევდა და ისე შეხედავდა, ნათის სული ფეხებში ეპარებოდა, ციკველ შეტრიალდებოდა, უკან ვარბოდა, იქნებ ქვაცი დაბრუნდო.

ქეცი რომ არ დახვდებოდა, კიდევ უფრო ღელავდა, ადგილს ვერ პოულობდა, გუძას სასთუმალთან ჩაჯდებოდა, მის ხელს ხელში აიღებდა, დასცქეროდა მძინარე ბავშვს და ეს ოდნავ ამშვიდებდა, მაგრამ მხოლოდ ცოტა ხნით, მერე ისევ ჯონდის ფაცხაში მირბოდა.

ღამეგატეხილმა, უკანასკნელად რომ მიირბინა ფხაცხასთან, ის ავაზასოდენა ძალი ადარ იწვა კართან. მოსულთ, კინალამ წამოიძახა, კართან მივიდა, შედგა, დაიცავდა, სანამ სულს მოითქვამდა, მერე ფრთხილად გადო.

კვარი არ ენთო ფაცხაში. მთვარის შუქზე მაინც დაინახა ჯონდი, ჩვეულებრივად, წელს ზევით შიშველი იწვა, საბანი არ ეფარა, დამბაჩები, დანა და ქამარი სასთუმალთან ეწყო.

არ იცოდა, ჯონდისთან მისულიყო, თუ ნაბადზე დაწოლილიყო, არ იცოდა, ეძინა თუ ეღვიძა ჯონდის. თვალები კი ჰქონდა დახუჭული. იქნებ არ ძინავს! იქნებ მე მიცდის. მივალ! ფეხი ვერ გადადგა. მივალ! ფეხი ვერ გადადგა. ასე იდგა, სანამ ჯონდი კედლისკენ არ გადაბრუნდა. ძინავს! დამშვიდდა. ძინავს, თორემ დამძახებდა. ნაბადთან მივიდა და დაწვა.

თავს ისევ მთვარის სხივთა მტკერი ადგა. ისევ ისე დაინახა ჯონდი მტკერში, როგორც წუხელ, როგორც ჩანჩქერთან.

ნათი წამოგდა.

ჯონდი წინ ედგა, წელს ზევით შიშველი და უცდიდა. ტანი ფოლადისფრად უბზინავდა.

ნათი წამოგდა, ხელები მისკენ გაიშვირა, მაგრამ ჯონდემ საწოლისკენ დაიხია. ნათიმ ნაბიჯი გადადგა. ერთი, ორი, სამი, ჯონდი საწოლისკენ იწევდა. ოთხი, ხუთი... ფეხი წამოჰკრა კველას.

ხმაურზე ჯონდი დაფეთებული წამოვარდა ლოჯინიდან და დამბაჩებს დასტაცა ხელი, არც შეუხედავს ვინ იდგა მის წინ, ისე მიუშვირა, ალაღებდავ არ ესროლა. კურდღლის ყური ჰქონდა. წელან ძილში ნათის შემოსვლა გაიგო,

არ შეიმჩნია, თავი მოამძინარა. არ უნდოდა ამაღამ ქალი. ახლა მის საწოლთან ნათი რომ დაინახა, რისხევით ენთო, მაგრამ დაფარა, არ უნდოდა ეჩვენებინა, რომ შიშმა წამოაგდო.

ნათი იდგა და უცდიდა. ჯონდემ დამბაჩები თავის ადგილზე დადო და დაწვა. ერთ ხანს გაუნძრევლად იწვა, არ იხედებოდა ნათისკენ, მერე უგულოვ კედლისკენ მიიწია...

ღილით ნათიმ პირველმა გაიღვიძა. თავი ჯონდის მკერდზე ედო. ესმოდა მისი სუნთქვა, მისი გულის ხმა, მშვიდი, ზედმეტად მშვიდი. უნდოდა დაეხედა სახეზე, მაგრამ ვანძრევისა ეშინოდა, ეშინოდა, არ გაეღვიძებია, უნდოდა სახეზე დაეხედა. ჯერ კარგად არც დაუნახავს მისი სახე, არ შეუხედავს თვალღებში და უნდოდა ახლა მძინარისთვის მაინც დაეხედა სახეზე, პირდაპირ, მოურიდებლად.

ჯონდის მაგრა ეძინა, როგორც მამაკაცებს ძინავთ ზოლმე ქალთან წოლის შემდეგ. ნათიმ ნელა, გაუბეღავად ასწია თავი, თვალუბნაშუქული ჯონდის სახე ისე ქუსში და შეუბოვარი არ ეჩვენა. თითქოს ვალიმებას აპირებდა და ნათიმ წარმოიძღვინა იგი მოლიმარი. ასე უფრო ლამაზი და მომზიბლავი იყო. თვალღებში ჩანს ადამიანის სული, მაგრამ თვალები დახუჭული ჰქონდა. მოთილისმებულოვით უხურებდა, მერე თავი ვერ შეიკავა და ლოყა ლოყაზე დაადო.

ჯონდემ გაიღვიძა, სწრაფად მოიშორა ნათი.

— რა დრო გასულა, — თქვა თავისთვის, ცივად წამოვდგა, ძიქვა ჩაიცვა და გარეთ გავიდა.

ნათი იწვა და თვალს არ ამორებდა კარს.

— მზათაა ცხენები?

მოესმა გარედან მისი ხმა.

— პატ! — გაიფონა ქეციის პასუხი.

ნათი იწვა და თვალს არ ამორებდა კარს. უცებ შიშმა აიტანა. იქნებ გუძა ქეციისთანაა. გუძა ქეციისთან იქნება და შემოვა. თავზე საბანი წაიფარა.

გუძა არ შემოვიდა.

შემობრუნდა ხურცია. ჩაიკვა ზედა-
ტანი და წულა-მესტი, აისხა იარაღი.

ნათი საბნის ქვევიდან ადევნებდა
თვალს.

ჯონდომ ნაბადს ხელი წამოავლო და
ისე გავიდა, არ მოუხედია ნათისკენ,
სიტყვა არ უთქვამს, თითქოს წუხელ
არ წოლილიყო მასთან, არ ახსოვდა ნა-
თი.

მალე გარეთ ცხენების თქარუნთ
აეარდა, თქარუნი სწრაფად გამოარდა
ფაცხას და შორს მიწედა.

ნათის არ უგრძენია შეუარაცხოდა,
არც ტყვილი. ერთი ფიჭვი ჰქონდა,
გუდა ხომ არ დგასო გარეთ. წამოდგა,
კაბა ჩაიკვა, კართან მივიდა და ღო-
ბურში გაიხედა. გუდა არ იდგა გარეთ.
კარი გააღო და გავიდა.

ბანაკს ეძინა. მხოლოდ ძაღლები
ფიზილობდნენ. ბანაკის გარშემო და-
ყუნტულები, ზანტად, მოწყენით წყუ-
რავდნენ და ახელდნენ თვალს. შეკებ-
ში და ფაცხებში ჰკვანება არ იყო.

არაბუნებრივ სიჩქმედ ეჩვენა ნათის
დილის ეს სიწყნარე. არაბუნებრივად
ეჩვენა ეს დაყუნტული და დადარაჯე-
ბული ძაღლებიც. კარი მიხურა, მიმოი-
ხედა და ქეაცის ფაცხისკენ გაეშურა.

გუდას ტკბილად ეძინა. ხელები აქეთ-
იქით ეწყო ნაბადზე. იღიმებოდა, ეტ-
ყობოდა, სიზმარში იყო. ნათი ნაბადზე
დაეშვა, გვერდით მოუწევა. მოთენთი-
ლი, დამძიმებული იყო მისი ტანი. თვა-
ლი დახუჭა. უფრო მოეშვა მისი ნალა-
ღევი სხეული. უნდოდა მისცემოდა მო-
თენთილობას, ნებიერ სიზანტეს, დაე-
ძინა, მოესვენებინა ტანი, რომელზე-
დაც ახლაც გრძნობდა ჯონდის ხელებს,
მკლავებს, მაგრამ ბანაკში გამეფებულ
სიწყნარე აყურადებდა, აშინებდა, და
ამ დამეპყვებულ სიწყნარეს ჯონდის
უკავშირებდა.

თვითონაც არ იცოდა რატომ? რა
საერთო იყო შიშის მომგვრელ სიწყნარ-
ესა და ჯონდის შორის? იქნებ ის,
რომ ჯონდი, მისი საქციელი, მისი დუ-
მილი, მისი კაცები, ჰვაცის ლაპარაკი
გუძისთან, მისი გაბრაზება, მისი სიმღე-

რა და მთელი ბანაკი გარემოცული იყო
გამოუცნობი, მისთვის მათუწვდომი სა-
იღუმლოებით. ის უცხოდ წაეძვლო
და შეთოფიარადებული სტუმრების,
მოჩვენებასავით რომ გამოჩნდებიან ბა-
ნაკში და მოჩვენებასავით რომ გაქრე-
ბიან.

ცდილობდა ყველაფერ ამიდან გამო-
ეყო ჯონდი, როგორც სიმშვიდის და
იმედის შთამინერგავი. აფორიაქებულს,
მოსვენებადაკარგულს, ჯონდიზე ფიჭვი
ამშვიდებდა, აჭერებდა რალაც კარგში,
კეთილში.

ვერც დაიძინა და ვერც მოისვენა,
გუდა რომ არ გაეღვიძებია, ადგა და აი-
ვანზე გავიდა, კველაზე დაჯდა, ზურ-
გით კედელს მიეყრდნო, თავი უკან
გადაწია. ჯონდის შესცქეროდა, წელს
ზევით შიშველს, ქუშა და ცივს. ჯონ-
დი თვალში არ უყურებდა. მისი უფე-
რული საზე ჩვეულებრივზე უფრო მკა-
ცი და შეუპოვარი იყო. შემომხედე,
ჯონდი! თვალში შემომხედე, ბოში!
ჯონდის უფრო შეეკრა სახე.

ნათის შეაერთოლა, მაგრამ მაინც
მზად იყო გაეშვირა მისკენ ხელები.
მიცემოდა მის მკლავებს. ჩვენთვის იგი
ალოონზე დგება და შუა ღამეზე ბრუნ-
დება. მთელი დღე ბანაკს უტრიალებს,
რომ თურქები არ დაგვეცენ. საფრთხე-
ში იგდებს თავს, საფრთხეში აფდებს
თავის კაცებს. რამდენი ხანია ხმალ-
ქვეშ არიან, არც ძილია მათთვის, არც
მოსვენება.

შეეცოდა ხურცია. სიყვარულისთვი-
საც არ ცალთა, იმისი დრო არ აქვს,
რომ დამელაპარაკოს. ჯერ ისიც კი არ
უთქვამს, რომ ვუყვარვარ. ღმერთო ჩე-
მო, რა ბედნიერი ვარ. ჯონდი ჩემია!..
იგი ღირსია ას ქალს უყვარდეს, მთე-
ლი ქვეყნის საქალეთს უყვარდეს!.. იგი
ჩემია, ჩემი!..

— ვის ელაპარაკები, ნათი?!

მოესმა გუდას ხმა. გამოერკვა, ეგო-
ნა, რომ ფიჭვიობდა და თურმე ხმალ-
ლა ლაპარაკობდა თავის ფიჭვს. არ და-
იბნა, არ დაუშალა ძმას.

— ჯონდის ველაპარაკებოდი.

— მერე, სადაა ჯონდი?!
 — წავიდა.
 — ქვაცი?
 — ქვაციც წავიდა.
 — დიდი ხანია აღეჭი?
 — ეს-ესაა.
 — რა თქვა ჯონდომ, როდის გავვი-
 შვებენ?
 — იფუძა, მე არ წამოვალ, — უთხრა
 მოულოდნელად ნათომ.
 — არ წამოხვალ?! — იფუძას გაოცე-
 ბისგან თვალეები გაუღიღდა.
 — არ მინდა შინ წასვლა.
 — არ გინდა შინ წასვლა?!
 — აქ მინდა დავრჩე.
 — ვისთან, ქვაცისთან?
 — არა, ჯონდისთან.
 — რას ამბობ, ნათი?!
 — ჯონდისთან მინდა დავრჩე.
 — რა გინდა ჯონდისთან?!
 — არ ვიცი.
 — აბა, ვინ იცის?!
 — არ ვიცი, გუძა.
 — რა ვუთხრა, ბაბას, ნათი სად არი-
 სო, რომ მკითხავს?
 — არ ვიცი.
 გუძა კველაზე ჩამოჯდა.
 — მაინც რა ვუთხრა ბაბას?
 — ჯონდი ზურციასთან დარჩა-თქო.
 — რატომო, რომ მკითხავს!
 — გაჩუმდი, იფუძა, — უთხრა და მე-
 რე გამოცეცილი ხმით დაუმატა: —
 მეც არ ვიცი, რატომ.
 — ნათი, რა დაგემართა?!
 — ის დამემართა, რომ... ჯონდი მი-
 ყვარს, — არ უნდოდა ამის თქმა.
 გუძამ არ იცოდა, რას ნიშნავდა ეს,
 რა უთხრა ნათომ, მაგრამ იგრძნო, რა-
 ლაც ცუდი უთხრა.
 ნათის თვალეები ცრემლით აფესო.
 გუძა შესეკვროდა და ელოდა რას
 ეტყოდა კიდევ, მაგრამ ნათი დუმდა.
 ცრემლი ლოყაზე ჩამოუგორდა. გუძა
 შიშით უყურებდა.
 — ჯონდი მიყვარს, გუძა.
 — ბაბაც ხომ გიყვარს, ნათი?.. დე-
 დაც, კოჩოიაც, ძუკუიაც, მეც?
 — ყველანი მიყვარხართ, გუძა. თავს

მირჩევენხართ, — ენა დაება, გაჩუმდა.
 — მერე?
 — ჯონდი ქვეყანას მიტოვებდა,
 კვლავ დაება ენა.
 — რატომ?!
 აღარ გაუბრაზდა. შეეცოდა, ხელი
 მოკიდა.
 — არ ვიცი, ნუ მეკითხები!.. შენ
 ჯერ პატარა ხარ, ვერ გაიგებ. გეს-
 მის?.. მეც არ მესმის, იფუძა, რა ხდება
 ჩემს თავზე.
 გუძა ცრემლს ძლივს იკავებდა.
 — ნუ ტირი, ნათი!
 — გუძა...
 — ნუ ტირი, ნათი!
 — რა ვქნა, გუძა?
 — მეც დავრჩები შენთან. უშენოთ
 არ წავალ.
 — შენ არა, შენ არა, იფუძა! — შეს-
 ძახა ბევწით. აკოცა, მოეხვია, — თურ-
 ქებს რომ გარეკავენ, მერე მე და ჯონ-
 დიც ჩამოვალთ... ქორწილს გადავიბ-
 დით...
 — ქორწილს, — გაიღიმა გუძამ.
 — დიდ ქორწილს. უტუღია ნაჭყებიამ
 რომ გადაიხადა, ისეთს.
 — მერე, ჯონდი შენი ქმარი იქნება?
 — იქნება, გუძა, იქნება. ჯონდი ჩე-
 მი ქმარი იქნება.
 გუძას ღიმილი გაუქრა.
 — ჯონდი ტამბაჩას ჩამოგიტანს,
 ვერცხლით მოჰქედილს... სატევეარსაც...
 — არ მინდა ტამბაჩა, არც სატევეარი,
 არც ჯონდი. წამოდი შინ ბაბასთან,
 მე მარტო არ წავალ, წამოდი შინ!
 — თურქებს რომ გარეკავენ, მერე
 ჩამოვალთ მე და ჯონდი.
 — როდის გარეკავენ თურქებს?
 — მალე, სულ მალე, გუძა. თურმე
 დადიანი სევანეთიდან ჯარის ჩამოყვანას
 ამირებს.
 — რა არის სევანეთი, ნათი?
 — ქვეყანაა. ჩვენი ოდიშისთანა ქვე-
 ყანა. სევანები მთებში ცხოვრობენ, სულ
 ზევით. აი, იმ თოვლიანი მთების ძირში.
 — სევანები...
 — ჩვენისთანა ქალები, კაცები და
 ბავშვები. ოღონდ იმათ თავისი მთავა-

რი ჰყავთ, დაღუშქელიანი. თურქები სვანების მტრებიცაა და ჩვენიც.

— რა უნდათ ჩვენთან თურქებს, რატომა იმათი მტერიც და ჩვენიც.

— არ ვიცი, გუდა. არ ვიცი, რას გვერჩიან ის წყეულები. რატომ არ გვაყენებენ ჩვენს მიწაზე...

უცებ გააფთრებით აყეფდნენ ძალები.

— ისინია, — წამოიძახა ნათიმ, წამოხტა და გუდა ფაცხაში შეიტაცა, კარი მოხურა.

— რათ შეგეშინდა, ნათი? — ჰკითხა გუდამ.

— არ ვიცი... რა უნდათ, რატომ მოდიან ყოველ დღე, ყოველ ღამე? რა დაყარეს აქ, რას ეძებენ? არ მომწონს, გუდა, ის ხალხი. გული რაღაც ცუდს მიგრძნობს.

ძაღლების ყუფამ მთელი ბანაკი გააღვიძა. ტანისამოსის ჩაცმით გამოდიოდა ქალი და კაცი ფაცხებიდან, შეშინებული, ნაძინარევი.

კარს მიკრული ნათი ღობურიდან უყურებდა შუკას, საიდანაც ძაღლების ყუფა ისმოდა.

გამოჩნდა შუკაში უცხოელ ჩაცმული და შეთოფიარლებული ოთხი კაცი. ისეთი ნაბიჯით მოდიოდნენ, თითქოს მთელი ქვეყანა მათი იყო, მოდიოდნენ ჭიჭურად, ყიფი იერით. უკვე აღარ ერიდებოდათ ტყვეებისა, არ ესალმებოდნენ. მათ კიდევ სხვა ოთხი ახლდა, უფრო გორიზად შემართულები.

ტყვეები მღუმარედ იდგნენ, თვალს არ აშორებდნენ...

შიშით, მღელვარებით და მოლოდინით დაღლილ-დაქანცული, მთელი სხეულით მოშვებული ნათი ჯონდის ლოგინზე იწვა და უცდიდა. მისი გონება არ მუშაობდა, გული განაკებდა მის ყოველ მოქმედებას, ამიტომ დაწვა მის საწოლზე, თორემ, რა გააბედვინებდა ჯონდის დილანდელი საქციელის შემდეგ იწვა და უცდიდა.

გარიყრაჟი მოახლოებული იყო. დრო მაინც არ იღეოდა ნათისთვის. ჯონდი არ ჩანდა.

იმ უცხოელ ჩაცმული და შეთოფიარლებული კაცების შიშით, ნათიმ უკარი მოხურული ჰქონდა, კვარებიც მარტანთო. სიტყვ ცეცხლივით ეკიდა ტანზე, ოფლში გაღვრილს, კაბა ტანზე ეწებებოდა.

გუდა მარტოა იქ, როგორ მივატოვე! იქნებ ჰვაციც არ არის მოსული. დაინახა შუკაში მომავალი ის უცხოელ ჩაცმული და შეთოფიარლებული კაცი, დაინახა გორიზად შემართული მათი ყიფი სახე, გაიგონა მათი ნაბიჯის ხმა, გაიგონა ძაღლების გააფთრებული ყუფა. გუდა იქ მარტოა! უნდოდა წამომდგარიყო და გუდასთან გაქცეულიყო. ტანი არ დაემორჩილა. უნდოდა არ ეფიქრა გუდაზე. არც იმ კაცებზე, არ გაეგონა ძაღლების ყუფა. უნდოდა ჯონდისზე ეფიქრა, მხოლოდ ჯონდისზე. ის დაიფარავდა გუდას, ნათისაც, ტყვეებსაც.

შორს, რომელიღაც დიდმა ფრინველმა იკივლა, გაჰკვეთა ღამის მყუდროება და მიჩუმდა. ამის შემდეგ სიწყნარე უფრო გასაგონი გახდა და ნათი გაინახა, ნელა გადაბრუნდა, ლოყა ჯონდის ბალიშზე დადო, მიეკრა ისე, როგორც წუბელ მის ლოყას ეკვროდა. იგრძნო ჯონდის ტანის სუნის და დამშვიდდა. იწვა და ისვენებდა. თვალი დახუჭვა. ბურუსში იწვა და მიფრინავდა, მიფრინავდა მსუბუქად, უსასრულოდ, აღარ სცხელოდა, აღარ ეწებებოდა კაბა, გრილი, საამო ნიაგი ეგებებოდა და ამ ნიაგსაც ბალიშის სუნის ჰქონდა...

თვალი გაახილა. კარი ღია იყო. გარედან ინგირის სივრილე შემოდოდა, გარედან მთვარის შუქი იღვრებოდა. შუქში ჯონდი იდგა. შეხედა ნათიმ. ჯონდი სულ ახლო იდგა. მთვარის შუქი ზურგში სცემდა, სახე ჩრდილში ჰქონდა. ნათი მაინც ხედავდა, რომ ჯონდი დასცქეროდა, მაგრამ არა სახეზე, დასცქეროდა მხრებზე, მკერდზე, მკლავებზე. ნათის უნდოდა რაიმე ეთქვა ჯონდის, თუნდ ერთი სიტყვა, ოღონდ ეთქვა, ჰმა ამოეღო და სულ ერთი იყო, რას იტყოდა.

— ჯონდი, — უთხრა თვითონ ამო
ლოდინის შემდეგ.

ჯონდომ არ უპასუხა.

— მითხარი რამე, ჯონდი!

ჯონდომ არ უპასუხა. იღგა და დას-
ცქეროდა მზრებზე, მკერდზე, მკლავებ-
ზე, შემდეგ დამბაჩები ამოიძრო, ქამა-
რი და დანა შეიხსნა, სასთუმალთან
დადო, წელს ზევით გაშიშვლდა. ძიქვას
საერთოდ არ იხდიდა, ახლა არც წუ-
ღა-მესტი იგახიდა.

ნათიმ კედლისკენ მიიწია.

ჯონდი ლოგინზე ჩამოჯდა. უნდოდა,
ნათისთვის ეთქვა, წადი, შენს ნაბადზე
დაწექიო, მაგრამ გადაიფიქრა და გუ-
ლადმა გაიშხლართა. არ შეხებია ნათის
ტანს.

ნათიც გულადმა იწვა. გრძობდა,
ჯონდის არ უნდოდა, რომ გვერდით
ეწვა.

გარედან ინგირის ხათქი და სიგრა-
ლე შემოდიოდა.

ჩუმად იწვნენ.

მერე სიჩუმე ისევ იმ შემინებულ
ფრინველის კვილიმა გაკვეთა და მი-
ჩუმდა.

ნათი წელან არ შეაშინა ამ ხმამ. ახ-
ლა ელდა ეცა. ჯონდისკენ გადაბრუნ-
და.

— ჯონდი!..

ჯონდის ეძინა.

— ჯონდი!..

ნათიმ თავქვეშ ამოღო ხელი.

— ჯონდი!.. ჯონდი!.. — ჩურჩულებ-
და და კოცნიდა სახეზე, თვალბში, —
მითხარი რამე, ჯონდი!

ჯონდომ ფაილგობა, მაგრამ თვალი არ
გახილა, არ უპასუხა კოცნაზე, არ
უთხრა არაფერი, მისთვის გაუგებარი
იყო ნათის სიტყვები. ქალს უნდა
უყვარდეს კაცი. ქალისთვის ესეც საყ-
მარისია, რომ კაცი წვება მასთან, ქალ-
მა მეტი არაფერი არ უნდა მოსთხოვოს
კაცს, მეტი არაფერი ევალება კაცს.
ასე ფიქრობდა ხურცია ქალზე და ახლა
ნათის სიტყვები აღიზიანებდა და რომ
გაეჩუმებია, ხელი ამოსდო წელს ქვეშ
და ქვეშ მოიქცია.

— ჯონდი!.. ჯონდი!.. — იშორებდა
ნათი მის ტუჩებს, — ჯონდი!.. —
სული შეუგებდა...

ძიღში გუძას ძაბილი შეესმა, შორი-
დან, ძალიან შორიდან. სიზმარი ეგო-
ნა, მაგრამ გუძა ისეთი განწირული
ხმით უხმობდა, რომ მაშინვე გაიღვიძა.
ჯონდი აღარ ეწვა გვერდით, არ იყო
ფაცხამიც. დამბაჩები, დანა, ქამარი და
ხალათი სასთუმალთან იდო. ნათი ჯერ
კიდევ კარგად არ იყო გამოფხიზლებუ-
ლი, რომ კვლავ შეესმა გუძას ძაბილი.
დაფეთებული წამოიჭრა, კარს ხელი
ჰკრა, გარეთ გაეარდა.

მაშინვე დაინახა ინგირის მალალ ნა-
პირზე მდგარი ჯონდი და ქვაცი. დი-
ლის მზის შუქი სცემდათ წინიდან და
ლანდებივით მოჩანდნენ ინგირზე გადა-
კიდულნი.

ჯონდი მდინარეში ჩამავალ ბილიცს
ჩაეცქეროდა. ქვაცი მის უკან იღგა.

ნათიმ მიმოიხედა. ტყვეები არც შუ-
კებში ჩანდნენ და არც ფაცხების აა-
ვანზე. ქვაცისგან მოშორებით ჯონდის
კაცები იღგნენ.

ნათი ჯონდისკენ წავიდა. ჩაუარა ქვა-
ცის, მივიდა ჯონდისთან და მის უკან
შედგა.

ინგირში ჩამავალ დაკლავნილ, ვიწ-
რო ბილიცზე ერთიმეორის მიყოლებით
თავპირახვეული და ხელუბგაჯრული
ტყვეები ჩაჰყავდათ. სამ ტყვეს, ის
უცხოოდ ჩაცმული და შეთოფიარაღე-
ბული კაცები მიუძღოდნენ, — ერთი
წინ, მეორე უკან. ხელში შემართული
დამბაჩები ეჭირათ და ტყვეებისთვის
ზურგში ჰქონდათ მიშვერილი.

დროადადრო ტყვეებთაგან რომელი-
მე შედგებოდა, იქით მიბრუნდებოდა,
სადაც ზურცია ეგულდებოდა, მაგრამ
თავპირახვეული ვერ ხედავდა, ვერც
ხმა ამოსდიოდა ბირიდან. მისი ტანის
მოძრაობით და ხელების ქნევით იგრძ-
ნობოდა, რომ წყველა-კრულვას უგ-
ზავნიდა.

ნათიმ თვალზე ხელი მოისვა. სიზმა-
რი არ იყო, ლიბრი გადაეხადა თვალი-
დან. ტყვეები მიჰყავდათ იმ უცხო

ჩაცმულ და შეთოფიარალებულ კაცებს. სად მიჰყავთ? გაიფიქრა თავზარდაცემულმა და თითქოს პასუხად, ქვევიდან გუძას ძახილი მოესმა:

— ნა...თიი!

ნათიმ შყის დაინახა ძმა.

ერთ-ერთმა იმ უცხოელ ჩაცმულმა და შეთოფიარალებულმა თავში წაჰკრა გუძას. ბავშვი შებარბაცდა, კინალამ ინგირში გადაიჩეხა.

ნათიმ შეჰკვივლა.

ხურცია გველნაკბენივით მოტრიალდა, რისხვით შეავლო თვალი, მაგრამ უშალ ფერი ეცვალა. ისეთი ზიზღი და საძულველი ეხატა ნათის სახეზე, რომ შეცბა. ვალიმება სცადა, იგრძნო რომ ღიმილის ნაცვლად, სახე დაემანჭა. გაჯავრდა თავის თავზე. დამბაჩისკენ წაუვიდა ხელი. იარაღი არ ესხა. დაინახა, რომ ეს მოძრაობა არ გამოეპარა ნათის და დაცინვის ღიმილით შეეპო ბავკე. ნათი პირველად უყურებდა თვალში და შეძრწუნდა მისი სიცივიტ, ფერით. ლურსმანივით თვალეზიანო, იტყვიან ასეთ თვალეზზე და მართლაც ლურსმანივით ჩხვლეტდნენ ახლა ისანი ნათის.

ხურციას უკან უფსკრული იყო. წინ ნათი იდგა, თვალს არ აშორებდა და ეს თავზეხელაღებული, გულჭეა კაცი შედრკა. ნათი გაოგნებული იყო. რამ დააბრმავა ასე, როგორ შეეძლო წოლილიყო მასთან, ჩახვეოდა მის მკლავებს.

უცებ ხურციას მკლავები ისე გააშალნენ მოსახვევად, როგორც იქ, ჩანჩქერის მტვერში, როგორც ფაცხამი, მთვარის სხივების მტვერში და იმის შიშით, რომ მართლა არ მოხვეოდნენ, მკილი ჰკრა მკერდში.

ხურცია შექანდა. თავი რომ შეეკავებინა, მკლავები აყარა, მაგრამ ამ მოძრაობამ უფრო სწრაფად მოწყვეტა ნაბირს და ინგირში გადაიჩეხა.

ნათიმ მხოლოდ მის თითებს შეასწრო თვალი.

— ჰატ! — გაისმა ქვაცის აღტაცებული შეძახილი.

ნათი ნელა მიბრუნდა მისკენ. ქვაცი სულითა და ზორცით ხურციასი ეგონა. ახლა მკრთალი ღიმილი ეფინა ამ კაცს ჩაღამებულ სახეზე. ერთი ხელი სატევრის კოტაზე ედო, მეორე წელზე, თითის წვერებზე შემდგარი, ასაფრენად მომზადებულ არწივს ჰგავდა.

— ტყაში-მაფა, — ტკივილით უთხრა ნათის.

ნათი ისე იყო გაოგნებული, არ გაუგონია ქვაცის ხმა, ბილიკისკენ გაიქცა.

ქვაცი რამდენიმე ნახტომით დაეწია და გზა გადაუჭრა.

— გვიანაა, ნათი. ისინი უკვე გაღმა არიან.

ცარიელ ბილიკზე ინგირის ტალღები მხლარტუნით ასკდებოდა წინ გაშვერილ კლდის შავ პიტალოს და ზედ ეხეოდა.

— ათს შინ გაუშვებდა, ხუთ იმდენს ყიდიდა.

ქვაცის უკან ხურციას კაცები იდგნენ და ჩუმად შეუყურებდნენ ნათის. შემდეგ ერთბაშად ალაპარაკდნენ. ზოგი აღტაცებული იყო, ზოგი გაოცებული და ზოგიც გაბოროტებული.

ნათი არაფერს ხედავდა, არაფერი ესმოდა, თვალეზი ცრემლით ჰქონდა და ბინდული, მხოლოდ გუძას განწირული ხმა ედგა ყურში, მხოლოდ მისი სახე ედგა თვალწინ.

უბის წიგნაკირან

• • •

რა უცნაური კაცი ვიყავი,
ყველა ლერწმისგან სალამურს ვთლიდი,
ყველა ზღაპარი, ყველა იგავი,
მე სინამდვილედ ძველად რომ ვთელიდა,
გამოვიგონე თურმე მე თვითონ
და მერე დიდხანს მჯეროდა მათი.
და ეხლაც მჯერა, მჯერა რომ ვითომ
ვარ უსასრულო და გოლიათი.

გოგამონაღარ...

...და შენი ჩრდილი
მანდილივით
მსუბუქი, სუფთა,
ჩამივლის გვერდით
და სივრცეში
მიიმალევა —
გაჩნდება ერთი
სულ პატარა
ნაოჭი შუბლთან
და განვლილ მანძილს
დააჩნდება
ჩემი თვალები.

ზაქარია შარაზარიშვილი

ჩემო უნივერსიტეტო

თანაკურსელებთან შეხვედრის გამო

თეთრი, თეთრი ნათლის სვეტი,
დერეფნები სიჭაბუკის,
ჩვენი უნივერსიტეტის
ეს სითეთრე ვიღას უკვირს.

არ მიუდის შრომა უქმად,
ძალუმობს და გუგუნებსო,
მაგრამ გვახსოვს — იდგა მუქად,
ულონოდ და უგუნებოდ.

ძმებო, თმში დასეტყვილნო,
სწუხართ დღეებს, გაცდენილებს,
სწავლის გზები, გაწყვეტილი
ბევრსა ახლაც აცდენებებს.

დებო, თანაკურსელების
დამკარგავნო წყება-წყებად,
დღესაც მათ ნაზ სულს ვვლებით
და ვერც შესძლებთ დაეიწყებას.

ჩემო თანამერსელებო,
თქვენზე ფიქრს რომ დამეს ვუთვე,
თქვენს სიყვარულს ვეაზელი,
თქვენთან შეყრის ლამაზ წუთებს.

სიხარული, დღეს რომ გვაგზნებს,
სხვა სიხარულს ყველას მეტობს,
გაუმარჯოს შენს დარბაზებს,
ჩვენი უნივერსიტეტო!

სიყვილ ნუთაბი

კვლავ მეძახიან თოვაში, ქარში,
თუ მოჩვენება არის განგების?!
წამოვიჭერი და ღია კარში
ჩამოდგნენ სკოლის ამხანაგები.

და აღორძინდნენ სიყრმის წუთები,
მთელი წარსული ახლად მიაშბეს,
რომელსაც ასე ვესათუთები,
რომელსაც ასე ვულოლიავებ.

სულის ამოთქმას აღარ მაცლიან,
ვიგონებთ დღეებს ნათელს, კრიალას,
ოცნებამ ისევ ყრმებად გვაქცია
და სკოლის ზარი ააწკრიალა.

კვლავ ყურთასმენას უპირებს გმანვას
შორს მისაწვდენი მისი ქლარუნი,
როგორც დაჰფაროს რიონის ბანმა
ზილი ჯგჯორის, კრინი ღარულის.

ზღვა სიხარულის ეს სინამდვილე
სერზე გადამდგარ ამ ჩემს ცხოვრებას
გააფერადებს, გააადვილებს,
ვემახსოვრები, შემახსოვრება.

ამ მზემ და მიწამ რაც რამ გვაჩუქეს,
მადლობა გუძღვნათ შოთა, ოთია,
ეს გაუმარჯოს იმ სირაუქეს,
ისე მარტივს და ისე შფოთიანს!..

სიზნუს იქიან

უფასურდება მასთან საესებით
სრა და სასახლე ნათალ-ნაგები,
როცა მზვდებიან ღონით საესენი,
ბოკვერთა ჩემთა ამხანაგები.

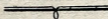
არ მამადლიან სალამს ურიგოდ,
აქვთ მოღერილი ნორჩი ყვლები
და უნდათ ყველას ჩამოურიგონ
ღიმილთა თვისთა ცისარტყელები.

მათი სალამის დიდო სალაროვ,
მათი ღიმილის წმინდა ნათელო,
თქვენ შე შეძახით, თქვენ შე შავალებთ
ზრუნვით ვაღამო, ზრუნვით ვათენო.

უფსიზლობ, ფიქრები აღარ მტოვებენ,
მინდა მოეუხმო აზრს და სიმჭევრეს,
ჩემთა პირშშოთა თანატოლები
ჩემს არსებაში სივრცეს იჭერენ.

ამ სიხარულით სუნთქვა მეკვრება,
რამაც მოკეთე ბევრი შემძინა,
როდის მეღირსოს შევძლო გარკვევა,
ცხოვრების სიბრძნე ახლა შემძინა.

ახლა შემძინა, ლამის გამსრისოს
და გამიჩინოს ცეცხლი უქრობი,
ჩემი ცხოვრების მერმის-გაისო,
სხეული რაღაც მემსუბუქება...

პატივი

• • •

ო, ვიდადი, დააკვირდი ტრიალს კაცთა ბედის,
დააკვირდი, საით მიჰქრის წუთისოფლის ეტლი!

დააკვირდი ყოვლისშემძლე შემოქმედის ნებას,
გაუბრაზდა ბოროტმოქმედს თვითონ შემოქმედი!

ტალი ღამით ანათებდა, მაგრამ დილით ჩაქრა,
გულცივ ტირანს თავს დაატყდა რისხვა მეტის მეტი!

ოქროს გვირგვინს მოაშორეს მბრძანებელი მკაცრი,
თავი ფეხებს შორის დარჩა, დააკვირდი ერთი!

მე გადავრჩი, გადავურჩი ბედისწერის რისხვას,
მბრძანებელს ხომ სურდა თავი მოეკვთა ჩემთვის!

მჭედლის ლურსმნით აჭედებენ იმ მბრძანებლის კუბოს,
ვინაც მოკვლა გადასწყვიტა პატიოსან მჭედლის!

შენ გახსოვდეს მაგალითი აღამამედ ხანის
და შაჰისა — სისხლიმღვრელის მარად, განუწყვეტლივ!

გაერთიდე აღამიანს, ნუ ენდობი შეილებს,
არც ძმის გვერდით გაიარო, არც მეგობრის გვერდით!

ვაგიფ, თვალი მოარიდე ღამაზსა და მახინჯს,
მიუბრუნდი ყოვლისშემძლეს და მის მომხრეს კეთილს.

სინანული საყვარლის გემო

რა ხანია საყვარელი მენატრება,
ნეტავ ჩემკენ მომავალი დავინახო,
გული დაცხრეს, სულმა იგრძინოს ნეტარება
და ბაღნარი რტომხრავალი დავინახო.

გავიხარო, დარდი მივეცე დავიწყებას,
ვაკოცო და არ დამჭირდეს დაფიცება,

შეუმჩნევლად გადავუსხნა საკინძე და
 მისი მკერდის მოსავალი დავინახო.

ჩავეხვით და დავკოცნო გამალებით
 მიმზიდველი ტუჩები და დალალები,
 ველურსო, თავი ვეღარ დაფანებო,
 თუნდაც მწერა ონავარი დავინახო.

მაგრამ ბედთან ვერ შევწყვიტე დავა კიდევ,
 კენესის გული ლამაზმანის გადამკიდე,
 მინდა ერთი ყურადღებით დავაკვირდე,
 ჩემი მტერი ხომ არ არის — დავინახო.

არ მასვენებს ვაგიფს ბედი ონავარი,
 მსურს, ვიხილო გაზაფხული რტომრავალი,
 დავინახო სატრფო ჩემკენ მომავალი, —
 ჩემი ტკბილი მომავალი დავინახო.

ღამაზის აღწერა

მე არ მომწონს ტურფა ლერწმის მინაგვარი,
 ჩემი ტურფა უნდა საესე გედი იყოს,
 წელი წვრილი, ტანი ჰქონდეს მინაქარის,
 თმა შავი და სახე უნდა თეთრი იყოს.

დილით ადგეს, შეიღებოს თვალი სურმით,
 დაიხვიოს დალალები დანისლული,
 გამოვიდეს, გაიაროს შარიშურით,
 გაიცინოს, და მწესავით კენტი იყოს.

მხიარულმა ბალი ისე გადიაროს,
 თეთრი ვარდი უმაღ დაადარდიანოს
 ხელში გრძელი ნაწნავეები ატრიალოს,
 ნაწნავეები ორი მსხვილი ღვედი იყოს.

წარბებს ქვემოთ ენთოს ორი ნალვერდალი,
 თეძოები საესე ჰქონდეს ნამეტანი,
 შეხებინასა ერხეოდეს საესე ტანი,
 რბილი იყოს, მოლულუნე მტრედი იყოს.

ანათებდეს ბეჭდიოთა და საყურეთი,
 ვაგიფს სწავადეს მისი ცეცხლი დაუმრეტი,
 ან ცამეტის, ან თოთხმეტის, ან თუთხმეტის —
 არც ნაკლების, არც ამაზე მეტის იყოს.

• • •

თუკი ქალი თავიდანვე კობტაა და ლამაზი, ასი წელიც რომ გავიდეს, მას შეაქვებს მგოსანი, ფერს არასდროს არ შეიცვლის, როგორც თქრო ხალასი და იბრწყინებს მარად, როგორც თვალი პატიოსანი.

• • •

ლამაზმანი სილამაზეს არ დაჰკარგავს არასდროს, ტანს აიყრის, დამშვენდება, როგორც ტურფა ყვავილი, მისი ერთი შემოხედვა გულს ანაზღად დაათრობს, ყველგან ვარდი აყვავდება, სადაც ტურფა გაივლის.

• • •

თუნდ დაბერდეს, თუნდაც გახდეს ასზე არა-ნაკლების, დასუსტდეს და მიათრევედეს ფეხებს ძალის-ძალათი, ბევრს დასწვავენ მაინც მისი თვალები და წარბები, მისი მზერა არ დაინდობს არვის, როგორც ჯალათი.

• • •

მისი მზერა კიდევ მრავალს აღელვებს და აწამებს, მას ამშვენებს ძველი ეშხი და წარსულის დიდება, გულწრფელ გულებს მახვილივით კვლავ უმიზნებს წამწამებს და სიმტკიცეს ვაჟკაცისა მუსრავს დაურიდებლად.

• • •

ვაგიფ, თუ გასურს მშვიდად განვლო ამ ცხოვრების შარაგზა, შეიყვარე, ვინაც ტრფობის ფასი იცის ნამდვილი, მას კი, ვინაც შეიყვარებს ახალგაზრდა ლამაზმანს, არასოდეს მოასვენებს ურჩი ცნობის წადილი.

• • •

მტკვრის ნაპირი სასეირნოდ ლამაზია მარადეჟამს, დილიდანვე სალალობოდ გვიხმობს ტკბილი საარი, მაგრამ შავი თვალები და დალალები არა ჩანს, ჩვენ რომ მოგვწონს, იმისთანა ლამაზმანი არ არი.

• • •

იანვარში გირაგბასანს არ სჯობია ადგილი, მთელი ქვეყნის თვალი არი, თვალი არი არანის, ზომიერი, მშვენიერი სამოთხეა ნამდვილი, — მაგრამ ჩვენ რომ გვენატრება, იმისთანა არ არი.

• • •

ბევრი კობტა დასეირნობს ირგვლივ უმისამართოდ, გულებს ლახვრავს ბევრის მზერა, ბევრის ნაწამწამარი, მაგრამ მკვირცხლი, ენატკბილი, სულს რომელიც გაათბობს, იმისთანა ლამაზმანი, სამწუხაროდ, არ არი.

• • •
 ამ მხარეში ლხენით გავეხვებ მიწაცა და ჰაერიც,
 აგიტაცებს, გაგიტაცებს ვნება დაუფარავი,
 ლამაზ კუთხეს ალამაზებს ტურფა ათასნაირი,
 მაგრამ ნაზი მოალერსე იმათ შორის არ არი.

• • •
 თვალს ატყვევებს მათი შავი დალალების თილისმა,
 მოჭარგული სამოსი და ვერცხლისფერი ქაშარი,
 თავსაფარი მოუხურავთ ალისფერი, ყირმიზა,
 ლენაქი კი, სამწუხაროდ, არ არი და არ არი.

• • •
 ერთს ლოყებზე ხალები აქვს, ნიკაპზედაც ხალები,
 მაგრამ მკერდზე არ აყრია გიშრისფერი დალალი,
 ამის გამო მისი ემსხი მკრთალია და ღარიბი,
 უდალად სილამაზე სრულყოფილი არ არი.

• • •
 ისე, როგორც შევარდენი, ხარბი და მუხანათი,
 გითვალთვლებს, რომ გარგუნოს ნალველი და ვარამი,
 ასე თავის მსხვერპლს უყურებს უღმობელი ჯალათი,
 მაგრამ მზერა მოსაკლავად საკმარისი არ არი.

• • •
 მე ამ გზაზე დავიღალე, აღარაფერს დავეძებ,
 ყველაფერი ამისა, ყველაფერი არამი.
 ვერცხლის ძვირფას სამაჯურზე, მოჭათჭათე მკლავებზე,
 სამწუხაროდ, წმინდა ქარვა არ იყო და არ არი.

• • •
 თმებს ივარცხნის, ვიშრის ნაწნავს ჩამოიშლის ყვლამდე
 და ტრიალებს სარკეებთან მარად დაუღალავი,
 დილით წარბებს და წამწამებს სურმით შეიფერადებს,
 მაგრამ ინით შეღებილი ხელი მაინც არ არი.

• • •
 დღეს ვაგიფი ღმერთისაგან მოწყალებას მოველი,
 ვინც აქ შოვა, არ ასცდება მძიმე ლოდი სამარის,
 ახლა ისევ მახსენდება ჩვენი ტურფა ყოველი,
 სამწუხაროდ, ჯერჯერობით წამოსვლის დრო არ არი.

ქართული პარტი

ჩ ა ხ მ ვ ი

ბევრ ჩვენგანს ერთი ცუდი ჩვეულება აქვს — მშვიდ პაპირის კოლოფებზე ორი-სამი სიტყვით ვიწერთ ჩვენს აზრებს, შთაბეჭდილებებსა და ტელეფონის ნომრებს. შერე, როგორც წესი, იმ კოლოფებს ვკარგავთ. დაკარგულ კოლოფებთან ერთად კი ჩვენი ცხოვრების არაერთი დღე ამოიწლება ხოლმე შეხსიერებიდან.

ცხოვრების ერთი დღე არც ისე უბრალო რამ არის და არც ისე ცოტა დროა, როგორც შეიძლება ვინმეს მოეჩვენოს. აბა, სცადეთ და წუთიწუთი მოიგონეთ თქვენი ცხოვრების რომელიმე დღე! გნებავთ: ყველა შეხვედრა, ყველა საუბარი, როდის რა აზრი მოგსვლიათ, სად როგორ მოქცეულხართ, რამდენი რა შემთხვევა განახავთ, როდის რა გუნებაზე ყოფილხართ, თქვენი ამბებიც მოიგონეთ და სხვისიც. — და უმალ დარწმუნდებით, რომ დროის მთელი ამ ნაკადის აღდგენა იოლი საქმე როდია. ერთი კი არა, ვინ იცის, იქნებ სამი წიგნის დაწერაც გახდეს საქმით.

ერთხელ ჩეხოვის ბიოგრაფმა ა. ი. როსკინმა ყველას შემოგვთავაზა, ვინც ზამთარს იალტის მწვერალთა სახლში ვატარებდით, ხელი მოგვეკიდა, როგორც იგი ზემოთით ამბობდა, ამ „პატარა საქმისათვის“.

როსკინის იდეას სიხარულით შეგხვდით. ყველამ ჩვენ-ჩვენი „ერთი დღის წიგნის“ წერა დაიწყო, მაგრამ მალე კალამს ხელი ავეშვიტ. „პატარა საქმე“ ძალზე რთული გამოდგა, თვით გამოცდილმა ოსტატებმაც დაყარეს ფარ-ხმალი. შესიერებაც დაეძაბეთ, დროც ბევრი დავხარჯეთ, მაგრამ მაინც არა გამოვივიდა რა, მიუხედავად იმისა, რომ თემა, სიუჟეტი და კომპოზიცია საძებარი არა გვქონია — ყველაფერს თვითონ ცხოვრება გვაწვდიდა.

პაპირის კოლოფებზე რაღაც-რაღაცებს მანდებან მეც ვიწერდი. ვფიქრობდი, შეიქნა-

ნაე, რა ვიცი, რა დროს გამომაღგება-მეთქი, მაგრამ მაშინვე სადღაც დაეკარგავედი ხოლმე.

ამ ჩემს უთავბოლო ჩანაწერებს იმით ვაშართლებდი, რომ თვალწინ ედუარდ ბაგრიცკის მავალითი შედგა — ერთხელ თავის ახალ ლექსს რომ მივითხავდა („თევზებს და ვარსკვლავებს ჩაუვლის კარქაპია...“), ხელში სწორედ პაპირის ძველი კოლოფი გვირა, მგონი, „ქერცოგოვინა ფლორის“ კოლოფი იყო, და წარაშარა ზედ დასცქეროდა.

შართალია, ბევრი დამეკარგა, მაგრამ რამდენიმე კოლოფი მაინც შემომრჩა. ერთ-ერთი კოლოფი დაკავშირებულია ჩეხოვთან და ჩეხოვის სახლთან, იალტაში რომ დგას. შევეცდები აზრი ვუბოვნო ამ კოლოფზე შემორჩენილ ნახევრად წაპილილ და მოკლე ჩანაწერებს.

ერთ-ერთ გაზეთს ჩეხოვზე წერილის დაწერას შეეპირდი. მაგრამ, წერაში დაიწყო თუ არა, უმალ დაერწმუნდი, რომ ახლა ჩეხოვზე დასაწერად იმ ქანჩის გამოყენება, რასაც სიტყვა „სტატიით“ განვსაზღვრავთ, ძალზე ძნელი და, თუ გნებავთ, შეუძლებელი საქმეა. ყველა ის რუსული სიტყვა, რომელიც კი შეიძლება ჩეხოვზე ითქვას და დააწეროს, მგონი, უკვე თქმული და დაწერილია. ჩეხოვის სიუჟეტურმა ჩვენს ლექსიკურ სიმღიდურს გაუსწრო. როგორც ყოველმა დიდმა სიუჟეტურმა, ამ სიუჟეტურმაც სწრაფად ამოურთა ჩვენი საუკეთესო გამოთქმების შარავი. ერთი სიტყვით, სავუთა, რომ რაიმე არ ვაიმეორრო და შენი ნაწერის ზოგიერთი ადგილი ვადაწერილივით არ დავსვაგვსოს სტვისას.

ჩეხოვზე თითქოს ყველაფერია თქმული. მაგრამ ჯერ კიდევ ცოტაა ნათქვამი, თუ რა დატოვა ჩეხოვმა შემყიდრებობად ჩვენს ხასიათში და თავისი არსებობით როგორ განსაზღვრა იმ ადამიანთა დღევანდელი ცხოვრება, ვისთვისაც იგი მჭერფარია.

თითქმის არაფერი არ თქმულა, როგორ

ვერძნობთ ჩებოვს — მუდამ ცოცხალ და საყვარელ ადამიანს, და რა ძალა-ძალადია ამ გრძნობაში,

და ამ სიტუაციის დაწერას ვარჩევ ისევე პაპიროსის კოლოფზე შემორჩენილ ჩანაწერებს მივმართო. იქნებ სწორედ აქ სადღეა მიმალული ის „გრძნობა ჩებოვისა“, ვერ ზუსტად რომ ვერ განმისაზღვრავს.

როგორც უკვე ვთქვი, ყველა აზრი მოკლედ მაქვს ჩაინიშნული, ა.ი. მავალითად, ერთი ჩანაწერი: „1950 წელი. შინ მარტო ვარ. ძირს პატარა ბომბორა ძალი იყვებოდა. ტრადიციის მიხედვით „კაშტანას“ ეძახიან“.

შესიერებამ ოდნავ ბავი იგრძნო და ნელ-ნელა მახსენებს გარდასულს.

1950 წლის შემოდგომა იყო. იალტაში ჩავდივით ჩებოვის დის სანახავად. მარია პავლოვნა შინ არ დამიხვდა, მეზობელთან გადასულიყო, დაგრი და ცდა დაეფუწე. მოხუცმა მსახურმა ქალმა აიგანზე გამოიყვანა.

იალტაში ჩვეულებრივ მატყუარა და საოცარი შემოდგომა იდგა, როცა ვერ გაიგებ, ვაზადებული მიწერული თუ თვალკამკაშა შემოდგომის პირაა. მოაქართან მუზეუ თეთრად ქათათებდა რომელიღაც ყვავილის ბუჩქი.

პაერისა მარტო მოძრაობა კი არა, უკვე სუნთქვაც სანარკვეად ყვავილის ვილოდ, ის ბუჩქი თეთრით ჩებოვის დარგული ყოფიდა, და ხელის სუხეზისაც კი შეშინოდა, თუმცა ძალიანაც მინდოდა პაეწინა რტო მაინც ჩამომეტეხა სამასხუროდ. ბოლოს გავბედე, ბუჩქს წავეტანე, მაგრამ მაშინვე ხელი გავეშვი, — ბალიდან იმ პატარა ბომბორა ძალიან შემოწყეფა, კაშტანას რომ ეძახდნენ. კაშტანკა უკანა თათებით მიწას რბოქნიდა და ზუსტად ისე იყვებოდა, როგორც ეს ჩებოვსა აქვს აღწერილი:

— რღ-რღ-რღ... ბუ-ბუ-ბუ! რღ-რღ-რღ... ბუ-ბუ-ბუ!

უნებურად გამეცინა. ძალი ილაზე დაჭდა, ყურები დაცვიტა და მომაჩერდა. ყუთიელ, კეთილ თვალებში შვე უკვიტინებდა.

ბრგვლივ სინთზე იდგა, თბილდოდა. ზღვის მხარეს იასფერი კვამლი განიერ ფარდასავით მიიწვედა ცისკენ, და ამ ფარდის შიღმა თბოვების მძლავრი ხმა გასმო.

ოთახიდან მარია პავლოვნას ლაპარაკი შემომესმა, და უცებ ისეთნაირად შემეცქეშა გულს, ცრემლი ძლივს შევიპარე, რა უღმობელოა წუთისათველი, მარადიულად თუ არა, ხანგრძლივად მაინც აცოცხლოს ზოგიერთი, ვისი სიკვდილიც ვერ წამოგვიდგენია-მეთქი, ვფიქრობდი ყელში გულმობეჭენილი.

მინდოდა აღარ მეფიქრა, მაგრამ ბოლომდე თავისას შერებოდა, გონება ერთს ამბობდა, გული კი — სხვას. ისეთი გრძნობა მქონდა, — ჩემი სიცოცხლის ნახევარს დაეთმოვდი, ოღონდ

კარს უკან წუთით გამეგონა ძალიან დიდა-ხრის წინათ წასული მასპინძლის დიდა ნაბიჯის ხმა. ძალიან დიდი ხნის წინათ! მისი წიგნიდან დიდიან ორმოცდაექვსი წელიწადი. ჩემი გრძნობა. ეს ხანი ერთსა და იმავე დროს უშინაწინელოც მეჩვენებოდა და მეტისმეტად დიდიც.

მოაქართან რომ ყვავილის ბუჩქი იდგა, თანდათან იმარცხებოდა. პაერში მოფარებულ ფურცლებს ეუცქეროდი, არ მინდოდა კარგ-ბისკენ ვამხვებოდა — შეშინოდა, ვაი თუ, მარია პავლოვნამ შემომსწროს და აღელვება შემატყოს-მეთქი. კარგა ხანს ვეწველვ, ხან რა ვიფიქრე, ხან რა — თავს ძალით ვიშევიდებდი.

მოვიდა მარია პავლოვნა და სიტყვა ლევიტანზე გამოავლო. მივფარე, თქვა და შეცბა, პატარა ეკოვასავით წამოწიოდა.

ლაპარაკი რომ დაამთავრა, ჩემდა უნებურად ეუთხარა:

— ყველას ალბათ თავისი, «Давно с детства» იქნება! შევად. ვისაც არა ჰყოლია, აუცილებლად ეყოლებოდა.

მარია პავლოვნამ ლმობიერად გაიღიმა და არაფერი არ უპასუხნა.

იმ დღის მერე ბევრჯერ მინახავს ჩებოვის სახლი წელიწადის სხვადასხვა დროს. შიგ იშვიათად შევიდიოდი. უმეტესად გარეთ ვიდექი: ხოლმე ცოტა ხანს, კედელს მიყრდნობილი, და ისევე ჩემი გზით მივდიოდი.

განსაკუთრებით ზამთარში იყო ეს სახლი მიწინადელო. ზღვას წყვედიადი დასწოლოდა. თვალგაუვალ წყვედიადში ოდნავ ატანდა შორეული ხომალდის შუქი, და მებრღვერთა ნაამბობით ვიცილო, რომ გემზანიდან ხანდახან დღებინდით ხანდა მწვანეზაყურაინი ლამფით განათებული ჩებოვის სამუშაო ოთახი.

უცნაური იყო იმის ფიქრი, რომ ამ ლამფის შუქი ქვეყნის უდიდურეს მხარეში ენთო და აქ, ზღვასთან თავდებოდა რუსეთი, ხოლო იქით, შორს, მცირე აზიის უბევლესი ქვეყნები გადავიმულოყვენ.

კიდევ ერთი ჩანაწერი გავარჩიე: „ზამთარი იალტაში, თოვლი იალიაზე, ამ თოვლის შუქი აუტკაზუ“. სწორია. ზამთარში იალია თბლად იყო ჩამოთოვლილი. მთვარაიან ღამეში თოვლს შუქი ჰქონდა. მთებიდან იალტაში აღწევდა ღამის მღვდარება.

ამ ასევე ზედადა ჩებოვი ყოველდღე ამას და ყველაფერი, რაც ვთქვი, ჩვენსავით იციოდა. როგორც მარია პავლოვნა ამბობდა, იგი თურმე ხანდახან ღამფას ჩაქრობდა ხოლმე და დიდხანს მარტო იქდა სიზნელში, ფანჯრიდან გასცქეროდა, როგორ ბრწყინავდა თოვლი.

ხან თურმე ბაღშიც ჩადიოდა, ოღონდ უჩემრად — დედასა და დის ძილი არ დაეფრთ-

1 ჩებოვის ერთ-ერთი მოთხრობის სათაური.

ხოვ. უძილობა სტანჯავდა, და ღამის სიბნელეში ბევრს დადიოდა მარტოდმარტო, თითქოს ყველასაგან მივიწყებული, მიუხედავად იმისა, რომ მაშინ უკვე მთელ მსოფლიოში სახელმძღვანელო იყო. მაგრამ ძილგამფრთხილს სახელი გულს აღარ უშინებდა.

გვერდით კი თეთრად ჩანდა სახლი, რუსული მწერლობის საინჟინერო რომ იქცა. იქ აღარსად არ იმყოფა ექპრინის, გორკის, მაშინ-სიბირიკის, სტანილაფსკის, ბუნინის, კოროლენკოს ხმა, მაგრამ გამოძახილი თითქოს ცოცხლობდა. მეჩვენებოდა, რომ სახლი თავის ძველ სტუმრებს ელოდა. ელოდა მასპინძელიც, თავის თეთან განმარტოებული რომ შფოთავდა ხოლმე ღამლამობით, როცა არავის არ შეეძლო დაენახა, როცა თავისი სატყფრით, კეშინთა და წუხილით ვერაყის ვერ ააღლევდა.

იმ ზღვა შემუხრულ ლიტერატურაში, რაც ჩემოვზე არსებობს, თითქმის ერთი სიტყვაც არ არის ნათქვამი, რომ ჩემთვის ოდესმე უტორია.

თუმცა ჩემთვის თვალზე ცრემლი უნახავს, მაგალითად, მწერალ ტიხონოვს (სერგებროვს), როცა „ტრამპლის“ ავტორი სიბა მორაზოვთან ერთად ურალს ჩასულა. ის იყო ყველასაგან დაბრუნებული ცრემლი მარტოვება, სულთ იბოლი და მომავლადე კაცისა.

ჩემოვი კეთილი გულისა და დიდი ვაჟაკური ბუნების კაცი იყო, სულგრძელი იყო და ამიტომ მალავდა თავის ცრემლსა თუ ვახას, — არ უნდოდა ახლობლებისათვის სიციხლზე გვემწარებინა, უსიამოვნების თუნდაც ნატამილი ეგრძნობინებინა.

კიდევ ერთი ჩანაწერი გვაქვს: „რუსეთი მდამი აკლდა“ — და უმალ ის სადამო მომავონდა, მე და პოეტი ლუგოვსკოი ჩემთვის საზღვაო ოთახში ბუბრის წინ რომ ვიდევით და ლევიტანის „თივის ზეინებს“ ვუცქერდით.

მომავონდა ბურუსიანი კაობებზე ჩამოწოლილი ნაცრისფერი მწუხრი და ლანდღეთი წამომდგარი მთავარ, ღალის ძაბილი და თვალგაღიწმენილი ტყეები, იმ ღამეს და მრავალ სხვა ამის ღამესაც ფუქად რომ იღვანე. ფუქად-მეთვს, ამიტომ ვამბობ, რავე დამნახავი არავინ იყო, როგორ კრობდენე მწავრის მუქზე არვის ზეთა სველი ფოთლები, და არც ამ ტყეების იდუმალი შარბშერი ესმოდა ვინმეს.

ერთმანეთს მისდევდნენ აღამიანის შვილთაგან მირიკებული, უდაბური ტყეები. ღამე მარტოდმარტო და ამოდ მიწევდა შორეული განთადისაყენ. და ჩემთვის გულს სტიკოდა, რომ ღროს ყარამში კარგავდა, როცა იქ, რუსეთში, ჩადილოეთში უნდა ყოფილიყო და თვალის ედევნებინა, როგორ დასთამამებდა დაგვიანებული რიერავი ქობის ყვარის, ანდა საყვარლად მიუხრებულ მშობლიურ ტბებს.

გული რუსეთისაკენ მიუწევდა, ჭარბითა და

ღარღით აღარ იყო, სწყინდა, რომ არავისი თვალით არ ენახა და მხოლოდ გუმანით ზედღებოდა სამშობლო ქვეყნის მთელ სილამაზეს, კარგ მოქმელსა და კარგ გამგონეს ჭრატს — რომ ელოდა.

ისედაც ხანმოკლე და უნაყოფო ცხოვრებამ მხოლოდ ოდნე გამკრა თავისი სწრაფი ფრთათ, — სინამდვილე სტანჯავდა ჩემთვის ამ მუუდროს სასლში.

და არა მარტო ჩემთვის. თითქმის ყოველი აღამიანი, ვინც ამ სახლის კარს შეღებდა, რატომდაც თავის ზედღებულზე ჩაფიქრდებოდა ხოლმე. მეტადრე თუ ცხოვრება გამოჰპარავოდა და ახლავდა იყო გონს მოსულა.

როგორც ჩანს, ჩემთვის პარამონიელი და შინახოსიანი ცხოვრება აიძულებდა აღამიანებს თვალეები გულში ჩაებრუნებინათ და ისე ეფონ-დეწონათ თავიანთი წუთისოფელი.

ჩანაწერმა — „ფოტოგრაფიული სურათების რაკალი“ ერთ-ერთი საღამო გამახსენა, როცა ერთბაშად ჩემთვის ბევრი ფოტოსურათი ვიშოვნე.

სურათები წლების მიხედვით დავლაგე — ვიმნახისდროინდელიდან სულ ბოლო სურათამდე, სიკვდილის წინ რომ იყო გადაღებული.

სხვა უფრო ნიშნული არაფერი არ მინახავს. ჩემთვის მიველი ვხა — დაწყებული უღარდელი ობაჯეტულიდან და ლანდღარადან ვიდრე განსაკვიფრებული შინაგანი სილამაზის, კეთილშობილებისა და ეყვაცობის აღამიანამდე საოცარი სიციხლით დამიდგა თვალწინ.

მან თვითონ აღზარდა თავისი თავი და მკაცრ გავითილად დაგვიტოვა, როგორ პატიოსნად უნდა ვეპყრობოდეთ აღამიანებს და საყუთარ მწერლოურ შრომას.

ორი უქანსკნელი ჩანაწერი ძალზე მოკლეა, თითოსიტყვიანი. პირველი ჩანაწერია „გენია“, მეორე — „გულეეთალობა“.

მაგრამ ამ ჩანაწერებში ჩემთვის ბუნდოვანი არაფერია.

უდავოა, რომ ჩემოვი გენიალური მწერალია. უდავოა, მაგრამ ძალზე თავმდაბალი შემოქმედი იყო და, ვისაც კი ოდესმე რაიმე დაუწერია ჩემოვზე, არავის არასოდეს პირდაპირ არ უთქვამს, გენიალურიაო. ამით სწორედ მწერლისა განსაკუთრებულ თავმდაბლობას სცემდნენ პატრეს. ის კი არა, ჩემთვის სიკვდილის შემდეგაც გვერიდება ამაზე ლამაზაკი, რათა არ ვაეჯავროთ „პატარა ისტორიის“ ავტორი. მან თვითონ აკრძალა ეს სიტყვა.

ჩემთვის თავმდაბალი იყო, როგორც თავმდაბლიც შეიძლება იყოს ნამდვილად დიდი აღამიანი. ვერ იტარდა ამპარტანობას, ქედმაღლობას, ტრამბას.

იგი წერდა, უნიჭო მწერლის ყველაზე დამახასიათებელი თვისება ის არის, რომ მღვდელმთავარივით იბღინებდა და ქედმაღლობს. თავ-

მდაბლობა რუსი ხალხის ერთ-ერთი უდიდესი თვისებაა. თავმდაბალი იყო ყველა უბრალო და შესანიშნავი რუსი ადამიანი. ამ ადამიანთაგან არავის არა სჩვეოდა თავის ქება, სხვათა ქვეყნიდან მოსულის თვალში ამოღება და ეგებნა — ჩემნაირი არავინ არ არისო.

თავმდაბლობაში ზნეობრივი ძალა და სიწმინდეა ზალხისა. ბავშობშივე კი — არარაობა და გონებრივი უსუსტრობა.

რაც შეეხება მეორე ჩანაწერს — „გულკეთილობას“, ძალიან ბევრი რამ შეიძლება ითქვას. შეიძლება ვილაპარაკოთ თვითონ ჩეხოვის, როგორც ადამიანის, გულკეთილობაზე, მაგრამ ვიცით რომ მნიშვნელოვანია ის გარემოება, რომ ჩეხოვი კეთილი და ჰუმანური იყო როგორც მწერალი. ჩვენს მწერლობაში, მგონი, არც არის სხვა ვინმე, ესოდენ კეთილად რომ მოპყრობოდა ადამიანებს, მოყვასის გულისათვის რომ დატანჯულიყო და უშალ დახმარების ხელი გაეწოდებინა.

ნამდვილად კეთილი იყო, მაგრამ არც სისასტიკე აქვდა. სიბუნებრივ შეიძლო, ის არ იყო უნიათო მქადაგებელი ყოვლისმიტყევებისა. მან კარგად იცოდა, როგორც ეჭიმა და შწერა ლმა, ადამიანის მწუხარებისა თუ უბედურე-

ბის ასავალ-დასავალი და მოითხოვდა, ერთმანეთის მიმართ გულმწყალენი იყავითო.

ჩეხოვის გველენა ამ მხრეზე შეტანილი დღე-ბგეო და დიდზე რჩება. თითქმის მთელნი მწიწმადე იტალიური კინოზელოვნება ყველა თავისი საუკეთესო ნიმუშით — როგორც არის „რომი 11 საათზე“, „ველოსიკლეტების გამბაკებლები“, „მეგანაჟანგ“, „პოლიციელები და ქურდები“, „ოცნებანი გზადაგზა“, ჩეხოვის ჰუმანიზმიდან მოდის.

სწორედ ჩეხოვის გულკეთილობა და მკაცრი ჰუმანიზმი აქვდა ჩვენი მწერლობის ზოგიერთ ნაწარმოებს. ეს გარემოება დიდად აღიზნებს ჩვენს ნამოღვაწის და ერთ-ერთ მთავარი ძარღვს უშრობს — მითხველის სულზე ზემოქმედების ძალას უქარგავს.

თი რა ფიქრები ამიმაღეს ძველ პაპირისის კოლოფზე ჩანაწერმა სტრაქონებმა, რამელაო წყალობათა შეეძელი გამეზიარებინა ჩემი ახარი ჩეხოვზე, მომხიბლე ადამიანსა და შესანიშნავ მწერალზე.

ჩეხოვის თვით არსებობა ნიდაფ მოგვეგონებს, რომ შესაძლებელი და მისაწელოშია ამქვეყნიური ნამდვილი ბედნიერება, რის გულისთვისაც ვშრომობთ, ვიბრძვით და ვიმარჯვებთ.

ალექსანდრე ბლოკი

ძალიან ძნელი ვინმეს უამბო ჩანაირი სენი აქვს მდინარის წყალს ან როგორი სიბუნე იცის მინდორშია. და თანაც ისე უამბო, რომ კაცმა ის სენიც ცხადად იგრძნოს და ის სიბუნე.

როგორ ვამბოვკეთ „ბლოკისებრი“ (ბლოკის გამოთქმით) წყარალი“ პუშკინის ლექსისა, სულ სხვადასხვა ვითარებაში სრულიად უცაბედად რომ წამოგვეგონებოდა ზოლზე.

ძვენად ბევრი შესანიშნავი მოვლენაა, რომელთა გამოსახატავად ქერ ვერც სიტყვა გვიპოვია და ვერც რაიმე გამოთქმა. რაც უფრო საკვირველი და დიდებულია მოვლენა, მით უფრო ძნელი ვამოხსიანებია ჩვენი გახვევები სიტყვებით.

რუსული სინამდვილის ერთ-ერთი ასეთი უმშვენიერესი და არც თუ მოკლად გარკვეული მოვლენაა ალექსანდრე ბლოკის პოეზია და ცხოვრება.

რაც უფრო მეტი დრო ვადის ბლოკის ტრაგიკული სიკვდილის დღიდან, მით უფრო ძნელი დასაყვრებელია, რომ ამ გენიალურ ადამიანს ოდესღაც ჩვენ შორის ვხედავდითო.

ბევრი ზვენიანის თვალში ბლოკი გვერდით ამოუდგა სწორბოვარ, უებბო ადამიანებს, აღორძინების ხანის პოეტებს, ზოგადსაკაცობრიო ზღაპრულ გმირებს. კერძოდ, ჩემს თვალში იგი მხარს უმშვენიერებს ნახევრად ლეგენდარულ თუ უკვე ლეგენდარულ ბუნების

შვილთ — უსაყვარლეს ორლანდს, პეტრარკას, აბელიარს, ტრისტანს, ლეოპარდის, შელის და დღემდე ნაკლებად გაგებულ ლერმონტოს — ყმაწვილს, რომელმაც თავის ზამთრულ ცხოვრების მანძილზე მოასწრო ეთქვა, როგორ შემოეხარჯა სულის ცეცხლი ვრცელ უდაბნოში.

ბლოკმა შეცვალა ლერმონტოვი. მან ნაღელიანი და ზუსტი სიტყვები თქვა „ღემონის“ ივტორზე: „ურვა-წებილად ედუღდა ველში სედა არნახულ გავაფხულისა“.

ჩემი ცხოვრების ერთ-ერთ დიდ დანაყოფად მიმაჩნია, რომ ბლოკი არ მინახავს.

არ ვიცი, არ მომხსენია, როგორ კითხულობდა ბლოკი ლექსებს. მაგრამ მჭერა პოეტის პიასტისა, რომელმაც პატარა გამოკვლევა დაწერა ამხეზე.

ბლოკს მშვიდად, ბუნებით სიკლენია ლაპარაკი. ლექსს რომ კითხულობდა, ზმა თერმე თითქმის შორიდან მოისმოდა. თანამედროვეებისაც ავი შორიასლოდან ესმოდათ პოეტის ზმა, ჯადოსნური სინივით შეუბოვრად რომ ეღერდა.

ამ ბლოკს, რომელზეც ულაპარაკობ, ფესვი მაგრა აქვს ვადგებელი ჩემს შეგნებასა და ცხოვრებაში, სხვანაირს ვერასოდეს ვერ წარმოვიდგენ. ამ ბლოკთან ერთად ბევრი დამე მოტეხა დღემლით და, ვინ იცის, რამდენჯერ აუნტროლებით ჩემი გული ალაზებდალ წაყითხულ პოეტის აფერებულ სტრაქონებს. „ვიცი,

შენი ხმა, — გამოვლია გულში. — ამ ხმის იღვწოდ ქვეყნის შევალევ ჩემს სიცოცხლესა და მწუხარებას.“

აი როგორ პოეტად წარმოიშობა ბლოკი შორეულ და დუბიტარ სიკვამილეში, ასეთივე იგი ჩემთვის ახლაც, როცა ესენიანს თქმისა არ იყოს, „დროა ავიყარა წარმავალმა გულა-ნაბადი“.

ბლოკის პოეზია არასოდეს „წარმავალი“ არ იქნება. იმიტომ არ იქნება, რომ ამ პოეზიის მადლი საწუთროსა და ბრწყინს კანონებს არ ემორჩილება და მანამ იარსებებს, სანამ ქვეყნად აღმართის შვილი იცოცხლებს, სანამ არ გაქრება „სასწავლო ღვთის სასწაულოთაგან“ — თავისუფალი რუსული სიტყვა.

წუხებარ, ძალიან ვწუხებარ, რომ ბლოკს არ ვიცნობდი. მან თვითონ თქვა — ხშირად ვერც ვამჩნევთ ჩვენს გვერდით თუ რა მშვენიერებაა, ამას მეტისმეტად გვიან შევიგნებთ ხოლმე.

ვისაც გულზე მიწა აყრია, აღარა ეშველება რა. ბლოკს — აღმართს მკვდრებით ვერ აღვადგენთ და ვერასოდეს ვერ მოვყვარებთ თვალს ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებაში. მაგრამ ქვეყნად არის ერთი სასწაულებრივი მოვლენა, ბუნების მკაცრ კანონებს რომ არღუნავს და იმიტომ გავრეგნებებს კიდევ. ეს მოვლენა ხელოვნებაა.

ხელოვნებას შეუძლია ჩვენს ცნობიერებაში შექმნას ყველაფერი და მკვდრებით აღადგინოს ყოველივე! ახა, გადავიკითხეთ „ომი და მშვიდობა“, თავს დაედებ, თუ ცხადად არ ვიიგნოთ თქვენს ზურგს უკან მიმალული ნატაშა რუსტოვის სიცილი. რაკი ხმის გაგაგონებთ, ვიცი, შევიარებთ, როგორც ცოცხალ, რეალურ აღმართს.

დარწმუნებული ვარ — ამდენად გვიყვარს ბლოკი და ამდენს ვფიქრობთ ბლოკზე, რომ აღერ თუ გვიან იგი ხორცს შეისხამს და აღდგება რომელიმე პოემასა თუ მოთხრობაში, როგორც უბერებელი, რთული, მომზიბლელი და თავისი მეორედ დაბადებას სასწაულის მომსწრე პოეტი. დარწმუნებული იმიტომ ვარ, რომ ქვეყნად ნიჭიერი ხალხი არ გამოიღვწა და ვერ არ დამდგარა ის დრო, როცა აღმართის სულის სითელეს ერთი საზომით მოვლევბიან. ბოდიშს მოვითხოვ — აქ საყუთარ თავზე ორბოდ სიტყვის თქმა მომზიბდება.

კარგა ხანია ავტობიოგრაფიული მოთხრობის წერა დავიწყე და უკვე ნახევრამდე მივედი. არ ვგონოთ, რომ მემუარებს ვწერდი. ვერც სწორედ მოთხრობას, სადაც ავტორის უფლება აქვს გვერდი აუაროს ნამდვილად მომხდარ ამბებს. მაგრამ უმთავრესად მაინც ამ ამბების კვალს მივყვები.

ავტობიოგრაფიულ მოთხრობაში, ცხადია, ჩემს ცხოვრებაზე ვწერ, ვიხსენებ რა გზაც გამოვიარე და რაც ვარამზადა მაგრამ როგორც

აღბათ ყოველ აღმართს, მეც მაქვს მეორე ცხოვრება, მეორე ბიოგრაფია, დღესაც ჩემს სურვილებსა და წარმოსახვაში ტრამპარტაბს.

სწორედ ამ ნაოცნებარ მეორე ცხოვრებაზე მინდა დავწერო. მინდა ისე წარმოვიდგინო ჩემი ცხოვრება, როგორც ის უსათუოდ იქნებოდა, თუკი ჩემს ნებაზე შეეკმნაიღო, ყოველგვარი შემთხვევითი ამბებისაგან დამოუკიდებლად.

აი ამ მეორე ავტობიოგრაფიაშია შემოქმდი პირისპირ შევხვდები ბლოკს, დავუმგობრდევ კიდევ და, მადლიერებისა და სიყვარულის გრძობით ვამსჯაღვლავ, ყველაფერი ვთხარა, რის თქმასაც დიდი ხანია ვაბიჩებ. ამით მინდა ერთგვარად გაეახანგრძლივო ბლოკის სიცოცხლე ჩემს არსებაში.

რა გინდა, რა საჭიროაო, სრული უფლება გაქვთ მკითხოთ.

რა საჭიროა და — მინდა ჰარმონიულად დავასრულო წუთისოფელი. თანაც ჩემი ცხოვრების მავალითთ გიბეწნოთ ბლოკის პოეზიის ძალა. ბლოკი არ მინახავს. მისი სიცოცხლის უკანასკნელ წლებში პეტერბურგიდან შორს ვიყავი. მაგრამ ახლა ვცდილობ ნაწილობრივ მაინც ავიხაზადურო ეს დანაყარვა.

ზოგი აღბათ გულუბრველობად ჩამითვლის — მინდა ჩემი თვლით ვნახო, ვინც ან რაც ბლოკთან იყო დაჯავშირებული, — აღმართები, გაგრემობანი, პეტერბურგის პეიზაჟი. ეს პეიზაჟი თითქმის არც შეცვლილა პოეტის სიყვდილის შემდეგ.

წერ კიდევ კარგა ხნის წინათ ამეკვიცა ერთი უცნაური სურვილი — წავსულიყავი ლენინგრადში და მეპოვნა ის სახლი, სადაც ცხოვრობდა და ვარდაიცვალა ბლოკი, მაგრამ კითხვა-კითხვით კი არა, შეპოვნა აუცილებლად ჩემით. ვინმეს დავხმარებულად, ლენინგრადის რუკის გამოუყენებლად. მარტო აზრით ვიცოდა, საით იყო მდინარე პრიაცკა (ამ მდინარის სანაპიროზე ახლანდელი დეკაბრისტების ქუჩის კუთხეში ცხოვრობდა ბლოკი). და აი ფეხით წვედი პრიაცკაზე, გზას ვანგებ არავის არ ვეკითხებოდი. შე თვითონ არ ვიცი, რატომ მოვიქციე ასე. დარწმუნებული ვიყავი, რომ გზას გუშანათ ეპოვნიდი და სიყვარულის ძალა, როგორც გამყარდა, ზედ ბლოკის სახლის კართან მიმიყვანდა.

პირველად ვერ მივედი პრიაცკამდე. წყალი აღდებულყოფი და ზიღები ჩაეკეტათ.

გათოშილ-გაყინულმა კარგა ხანს თვლი ვერ მოვაშორე ასპიდისფერ სიბნელეში ჩაყურსულ ნათიკლეს. უბრალო იმ მხარეს იყო. იქიდან დასიოქმარი პრიაცკადა, ჯანდი მოქონდა და ამ ჯანდში, როგორც ქარიშხალში ქვის ხოხალდები, უზარმაზარი შენობები ილანდებოდნენ.

ვიცოდი, რომ ბლოკის სახლი ზღვის პირას იდგა. ბალტიურ ქარიშხალს მეკარდს აღბათ

პირველი ის ახვედრებდა-მეთქი, ვფიქრობდი.

და მხოლოდ მეორედ წასულმა მივალწვი პრიაციისპირა სახლამდე. მარტო აღარ ვიყავი. ჩემთან ერთად იყო ჩემი ცხარამეტი წლის ქალიშვილი, უმაწვილი ქალი, ბლოკის სახლის ძებნით გართულს ნაღველნარევი სიხარული რომ უკრთოდა სახეზე.

წვევის სანამირთაი მივდიოდით და მთელი გზა რატომღაც უჩვეულა სიცხადით დამამახსოვრდა.

ოქტომბრის ჯანდიანი დღე იყო, ქარს ფოთლები პარკში ატყავდა. ამნაირ ამინდში ადამიანს იჩვევება, რომ თხელი ნისლი კარგა ხნით ჩამოწე და დამიწახე. ვინცლავს. ნისლის ნაცრემლი გულს ახალისებს, კიბხლოვით ედგება თუჩის შესრებას.

ბლოკს აქვს ერთი გამოთქმა: „შემოდგომის დღეთა ჩრდილი“. აი ამ ჩრდილში — ბინდისფერი და გრილ ჩრდილში იყო გახვეული ის დღე. უსიკოცხლოდ ბრწყინავდნენ ბლოკადის დროს ქუჩების ნამსხვრევებით თვალბდათბარი შენობების შინები. ირგვლივ ქვანახშირის სუნი იდგა, — ქარს აღბათ ნავსადგურიდან თუ მოპქონდა.

ნელი ნაბიჯით მივდიოდით, ხშირ-ხშირად ვჩერდებოდით, რაც კი რამ გარშემო ჩანდა, ყველაფერს გულდაგულ ვუცქეროდით. რატომღაც მჩეროდა, რომ ბლოკი სწორედ ამ გზით ბრუნდებოდა ხოლმე შინ, და არა ოფიცერთა დაღვრემლით ქჩნით.

პარკში ლიამპისა და ნახეჩხის სუნი გამაჯდაიყო. იქვე, წვევის ნაპირის იმ უკაწრიელ ადგილას ვილაც ჩაფთონული ვოგოები მრგვალი ხეჩხით არყის ხის შუშის ხერხავდნენ. ნახეჩხი შადრევანით ადიოდა პარკში, მაგრამ ხერხს ჩვეულებრივ გულს გამაწერიალებული ზრიალი არ გაქვინდა, თითქოსდა ჩემად ღიღინებდა.

ჩამავეებულ არხს იქით — პრიაციის ვაღმა, თვლი კარგად არჩვედა გემთსაშენებელი ქარხნების სტაპელებს, მიღებს, ცადაჭრილ ბოლს, ფანჩრევისს ქვატრლანს კორპუსებს.

იცოდოდ, რომ ბლოკის სახლს ფანჩრები დასაველეთით ჰქონდა. ის ფანჩრები ქარხნის ამ პეიჯეს, ზღვისპირს გადაყურებდნენ.

მალე ზედ მივადექით პრიაციას და დაბალი ქვის სახლების გადასწვრივ მყისვე დიდ იგურის სახლს მოვკარი თვალი. ის სახლი ბლოკის სახლი იყო.

უკვე მივსულვართ-მეთქი, ვუთხარი ჩემს ქალიშვილს.

ნაბიჯი აღარ გადაუდგია. თვალბში სიხარულის შუქი ჩაუდგა, მაგრამ ამ შუქში უმაღლესი აუციმციმდა. თავი რომ ვეღარ შეიშვარა, ცრემლიანი სახე მხარზე დამაღო.

ბლოკისეული სახლის ფანჩრებში ღენინგრაღული უმაღლესი სინათლე ბრწყინავდა. მაგრამ ეს ადგილიც და ეს სინათლეც ორივეს წმიდათა

წმიდად გვეჩვენებოდა.

რა ბედნიერია პოეტა, ვისაც სიყმაწვილე თავის პირველ მოყრიალებულ და შედგენილ-ყვარულს უძღვნის-მეთქი, ვფიქრობდი. მწველის ცრემლის შემეურე, სიყმაწვილემ გული გადაუშალა ყმაწვილ პოეტს. ბლოკი ჩვენს წარმოდგენაში ხომ მუდამ ყმაწვილი იყო და მარად ყმაწვილკაცად დარჩება. ასეთია ხვედრი ყველა პოეტისა, ვისაც ტრაგიკულად უცხოვრია და ტრაგიკულადვე დაღუპულა.

ბლოკი ახალგაზრდად გამოიყურებოდა სიკოცხლის უკანასკნელ წლებშიც კი, სიკვდილამდე ცოტა ხნით ადრე, როცა გულს გავმხეღეთა შინაგანი დარდი უღრღინდა.

აქ პატარა წიაღსვლას მოვიშველიებ.

ფართოდ ცნობილია, რომ არიან მწერლები და პოეტები, რომლებიც თავიანთი შემოქმედების ძალით შუენ კალამს აგაღებინებენ, მუშაობის ხალისზე მოგოვენანენ.

ამისთანა მწერლისა თუ პოეტის ნაწარმოებს რომ წაიკითხავ, უმაღლესი აფორიაქებები, ათასი აზრი, ფიქრი და სახე შემოგოვსევა, ერთი სული გაქვს, სანამ დაქდები და რაიმეს დაწერ.

ამ თვალსაზრისით ბლოკმა, თქმა არ უნდა, ზემოქმედება იქონია ბევრ მწერალსა და პოეტზე. მარტო ლექსებით კი არა, ბლოკი თავისი ცხოვრების ამბებითაც ახდენდა ზეგავლენას. აქ ერთ მგალობს მოგოვენან. შეიძლება ძალიან დამახასიათებელი არ იყოს, მაგრამ უცებ გახსენდება.

მწერალ ალექსანდრე გრინს აქვს ერთი რომანი „უჯადრისა“, რომელიც მწერლის სიკვდილის შემდგომ იბოვნეს და ქერაც არ გამოქვეყნებულა. ამ რომანის მასალა და ბევრი წერილიანი ზუსტად ემთხვევა ბლოკის მონაწილს — ბეტიანში, პატარა ნავსადგურ აბერჯავში რომ ცხოვრობდა; ბლოკი წერილებს უგზავნიდა ხოლმე დედას და იქაურ ამბებს უყვებოდა.

იქ პირველად ეზიარა იგი საზღვაო ცხოვრებას, რამაც ბავშვითი აღაფრთოვანა. თავი ზღაპარში ეგონა.

ბლოკი დედას სწერდა: „სადაც ჩვენ ვცხოვრობთ, გარშემო უმარავი საზღვაო ნიშანია. მთავარი შუქურა ყოველ ხუთ წამში ერთხელ ირთება და ჩვენს სახლის კედლებს აშუქებს. ნავსადგურში დღის 20-იანი წლების (გასული საუკუნის) განაზრადებული ფრეგატი, რომელსაც მექსიკის ომში უბრძოლია, ახლა კი დღე-ღამეზე უბოლო ისვენებს. ფრეგატს „პელოპონა“ ჰქვია. ქიზზე დამატებულია ზღვისკენ მიტყვარალი თეთრი ქანდაკება“.

აი ამ წერილის კიდევ ერთი დამახასიათებელი ნაწევრები: „ამას წინათ ერთ-ერთ მბრუნავ შუქურაზე უცებ გარდაიცვალა ძველი დარჩა, ვეღარ მოასწრო საწყალმა მანქანის მოხადება საღამოსათვის. რაც კი კარ აღარ იყო, დარჩაის ცოლმა მანქანა თავის ორ პატარა ბიჭს

ხელით ატრიალებინა მთელი ლამე. ამისათვის ქალს საპატიო ლეგიონის ორდენი მისცეს.

„ვეფრობა, — წერს ბლოკი, — რუსები ამას ვე გააკეთებდნენ“.

ამერკაიის შახლობად კენძულზე განლაგებული იყო ძველი ციხე-სიმაგრე საიზონი. ვინაიდან აღარც რაიმედ ვარგოდა და აღარც სიარდებოდათ, საფრანგეთის მთავრობა საიზონს ძალზე იაფად ჰყიდდა.

როგორც ჩანს, ბლოკს ძალიან უნდოდა იმ ციხე-სიმაგრის ყიდვა. ის კი არა, დაიანჯარიშა კიდეც — სულ 25000 ფრანკი დაუფლებოდა, მიწაც რომ დაემუშავებინა, ბლიც გაეშენებინა და თანაც შეეკეთებინა.

ძველ ციხე-სიმაგრეში ყველაფერს რომანტიკული ელფერი ელთა: ნახევრად დანგრეულ ასაწევე ზიდებსაც, ქაშუმატებსაც, ღენთის სარდაფებსაც და ძველთაძველ ზარბაზნებსაც.

ნათესაებმა ბლოკს ხელი ააღებინეს ყიდვაზე. მაგრამ ოცნება ეგრე ადვილად არ ინებდა თავს — იგი მერტვ უყუებოდა ხოლმე თავის ნაცნობ-მეგობრებს საიზონის ციხე-სიმაგრის ამბავს.

გრძნობა ყური მოჰყრა ამ ნაამბობს და დაწერა რომანი, სადაც შივანი ბერიაცი, რომლის მშეთნახვე ჭაილიშვილს „უეადრისას“ ეპაზიან, მთავრობისაგან ძველ ციხე-სიმაგრეს ყიდულობს და სულ მალე იქაურობას წალკოტად აქცევს.

რომანში ღმერთმა უწყის რაღა არა ხდება. მტრად დასამახსოვრებლად არის დახატული თეთრონ ციხე-სიმაგრე, — უფისხელი (დიდი ხნის წინათ განიარაღებულა), მყუდრო და რომანტიკული. ბრწყინვალედ არის აღწერილი აგრეთვე წალკოტი — ყოველი ზე, ზუჩქი და ყვაილი.

უნდა ვეღიარო, რომ ბლოკის ზოგიერთმა ლექსმა მეც დამიბადა ვრთი შეხედვით უცნაური აზრი — დამწერია ამ ლექსებთან საერთო განწყობილებით დაკავშირებული რამდენიმე მოთხრობა.

ეს აზრი არც ახლა მისვენებს. ჯერჯერობით კი დაწერე მოთხრობა „წვიმანიც განთიადის“, რომელიც მთლიანად ბლოკის „რუსეთმა“ დამწერინა.

და არაფერი გამიძნულდება, გზასაც ღიღინით გავივლი ხელად, როს გული ტრფობით ამიძგერდება, უცხო ასულის დამიპყრობს მზერია.

არ მინდა: და არც შემძლია ბლოკის ცხოვრებისა და პოეზიის ახსნა-განმარტებას შეუდგე. მაინცდამაინც კარვად არ მესმის მისი წინასწარმეტყველური და მისტერიული შიში რუსეთისა და კაცობრიობის მომავალი განსაყდელის წინაშე: ჩემთვის უცხოა ბლოკისეული საბედისწერო სიმარტოვის შეგრძნება, თავდაუღწეველი კვება და კატასტროფული

ხელაქმნეულობა, რევოლუციის ისე შეტრმეტად ვართულბული აღჭმა, როგორც მან აღჭმა.

ბლოკი უწინარეს ყოვლისა მზიზღავს და მზიზღავს თავისი დაღვინებული ლექსებისა და ცხოვრების კონკრეტული პოეზიით. სიმბოლოზის უსახური და უსისხლბორცო ბუნდოვანება მხოლოდ გაჭანურებული გიმნაზიური გატაცება იყო.

ხანდახან ვფიქრობ, რომ ბევრი რამ ბლოკში ვადგებარია ბოლოდროინდელი თაობის ადამიანებისათვის, ახალი ახალგაზრდობისათვის.

ვაუფებარია, მავალიად, მისი სოფერული ლატაკი რუსეთისაში. დღევანდელ ახალგაზრდებს ვერც კი წარმოუდგენიათ, როგორ შეიღებოდა ადამიანს ჰეყარბოდა ის ქვეყანა, სადაც „სიღარბეში სული სძერება უთვალავ სოფელს“...

ამის ვავება ახალგაზრდობისათვის ძნელი იმიტომ არის, რომ ამგვარი რუსეთი აღარ არსებობს. აღარ არსებობს იმ სახით, როგორსაც ბლოკი იცნობდა და როგორიც უყვარდა. თუკი სადმე ჯერ კიდეც ვხედვით მივარდნილ სოფლებს, წყნლობიერებს, უღრან ადგილებს, სამაგიეროდ ამ სოფლებსა და უღრან ადგილებში ადამიანი უკვე სულ სხვაა. ერთმა თაობამ მგორი შეცვალა, შველიშვილებს აღარ ესმით ჰაპებისა, ზოგჯერ კი შვილებიც ვეღარ უგებენ მამებს.

შვილიშვილებს არ ესმით და არც უნდა ვავიგონ სილატაკე, მწარე სიმღერებით დატირებული, მოკაშვული ადამიანებისათვის და ზღაბრებით, უნარ, მორცხვი ჰაეშეების ცქრიალა თვალებით, გულაფრიალებული ჭაილიშვილების კრძალვით; სილატაკე, აფორიაქებული ყარითთა და საყარითა ნამბობით, ნილაგ იქვე, გვერდით — ტყეებში, ჭაობებში, დაფურტოვებულ კოდებში, დედაბერთა მოთქმა-ტორილი, კარა-ქვილილ ჭობხაებში — ჩაბუდებული გულის-წამლები საიდუმლოთი და ასევე ნილაგ სასწაულის მოხდენის მოლოდინით. „თვლემ, თვლემის მიღმა საიდუმლოა, და ამ თვლემში ხარ შენც, რუსეთო“.

დიდად ამტანი გული უნდა ჰქონოდა პოეტს და უსახლეროდ ჰეყარბოდა თავისი ხალხი, რომ ეს ქობხაებები, გლოვა-გოდება, ნიცრისა და შამხნარის სული შეჰეყარბოდა და მთელ ამ სიმწარეში დაენახა უღრანი ტყეებით გარშემორტყმული რუსეთის ფერმხდილი სიღამაზე, რომელსაც ბლოკის ბევრი წინამორბედიც ხედავდა. მაგრამ ძველ რუსეთს დიდი დღე აღარ ეწერა, ბლოკმა დაიტირა იგი და წესი აუგო:

შენ არა წეებარს მდიდრულ კუბოში, ფინურ რუსეთის ლატაკო მზარევი!

ახალი რუსეთი, „ახალი ამერია“ ბლოკს სამხრეთ ტრამალებში ესახებოდა:

იქ შავად ჩანან ქაჩხის მიღები,
იქ ფაბრიკების კვანისის საყვირო.

უფროსი თაობის აღმამაწმინდათა თითქმის
თანხადად ნაენობია ძველია და ახალი რუ-
სეთიც. რუსეთის ასეთ დიდ ცოდნაშია ამ თა-
ობის სულიერი სიმდიდრე.

არ შეიძლება იცოდეს ახალი რუსეთი, თუ მკე-
ლი არ იცო მთელი თავისი აუკარგით, თუ არ
იცო მაშინდელი სოფელი, თუ არ იცნობ ქა-
ლაქაქალაქ და სოფელ-სოფელ შავალ ჯადო-
ნაქაქარ ყარობ ხალხს, თუ არ ვინახავს სია-
ხლისფერის დასი ელვაციის ველზე.

ბლოკის სატრფიალო ლექსები ნამდვილი
ჯადოსნობაა. როგორც ყოველი ჯადოსნობა,
თავითველი ის ლექსიც თავსამტკარევი და მტან-
ჯველია. ბლოკის ლექსებზე თითქმის შეუძლე-
ბელია ლაპარაკი. ისინი რამდენჯერმე უნდა
გადაიკითხო, გულის ძვარით იმეორე, სუნთ-
ქვაშეკრული აყვე გულისწამებმ პანჯებს,
მეხსიერებაში უცაბედად და სამუდამოდ
აღიბეჭდებიან.

ამ ლექსებში, მტადრე „უცნობ ბანოეანსა“
და „რესტორანში“, პოეტური ოსტატობა იმ-
დენად სრულყოფილია, რომ გვაფრთხობს კი-
დეც, მიწუნდოშელი გვეჩვენება. აღბათ ამ
ლექსებზე თუ ფიქრობდა ბლოკი, რაცა თა-
ვის მუხას მიმართავდა: ჩრდილოეთის დამებუ
ვერაგი, ფრანგულ ლეიონზე მათრობელა და
ბონაპარტ სიყვარულზე ხანმოკლე იყო შენი სა-
მინელი აღერსით...

ღრო კიდევ უფრო აღონიერებს ბლოკის
სატრფიალო ლექსებს, თავიანთი მხატვრული
სახეებით რომ გვთენთავენ, ერთხანად რომ
აღუგვევებს სიყვარულში ვამოცდილ და ვამო-
ცდილ გულს.

რალაე „იღუმალაჲ ძალამ“ ბლოკის ლექსე-

ბი აქცია მარტო პოეზიად კი არა, ყოველ
აღამიანის გულთან შეხმატბილებულ პოეზიის,
მუსიკისა და აზრის ორგანულ ნაქროსად...
ხელისფერის იმ მოკლენად, რომლის...
რამდენადმე ზუსტად ჯერ არავის არ განუ-
სახლვარავს.

საკმარისია წაიკითხოთ ცნობილი ლექსა
„რესტორანში“, რომ ჩემი ნათქვამი ირწმუ-
ნით.

ბლოკმა თავის ლექსებსა და პოეზიაში რუ-
სეთის ისტორიის დიდი გზა განვლო 90-იანი
წლების მძიმე ხანიდან ვიდრე პირველ მსოფ-
ლი ომამდე, ფილოსოფიური, პოეტური,
პოლიტიკური და რელიგიური სკოლების
ურთულეს გადახლართვამდე, ოქტომბრის
რევოლუციამდე. ის იყო დამცველი პოეზიისა,
მისი მენესტრელი, მისი შვიი მუშა და მისი
გენია.

ბლოკი ამბობდა, გენიოსი დროის უზარ-
მაზარ სიერეებს აწვდენს შუქსო. ეს სიტყ-
ვები მთლიანად თვითონ ბლოკზეც ითქმის.
მისი გავლენა ყოველი ჩვენგანის, მწერლისა
თუ პოეტის ბედ-იღბალზე, შესაძლოა, ერთ-
ბაშად შესაძინევი არ იყოს, მაგრამ მნიშვნე-
ლოვანია.

ჯერ კიდევ ჩემს უმაწილაკობაში გავიგე
აზრი ბლოკის დიადი სიტყვებისა და, რო-
გორც იტყვიან, გულის ფიციარზე ამოვივერი:

თუ გსურს იხილო ცხოვრების უმბი,
წაშალე, რაც კი შემთხვევითია...

ვცდილობდი არასოდეს არ შელაღა ბლო-
კის ამ რჩევისათვის. აჲ დიდად მარდღიერი
ვარ. ჩვენ მისი გენიის სხვამომდინარე შუქ-
ში ეცხოვრობთ, და ამ შუქის შადლი აღბათ
კიდევ უფრო მეტი სიტყვით მიადწევის ჩემი
ჭვეენის მოშავალ თაობებამდე.

ბი დე მოპასანი

ბი თავის ცხოვრებას გვიმაღავდა.
ჩინარარ ნათქვამი მოპასანზე.

მოპასანს რივიტარზე იახტა ჰქონდა. სახე-
ლად „ლაშაზი მეგობარი“ შეერქმია. ამ იახ-
ტაზე მან დაწერა ერთ-ერთი ყველაზე ნაღ-
ლიანი და შემზარავი მოთხრობა — „წყალზე“.

„ლაშაზ მეგობარზე“ მოპასანს ორი მატრო-
სი ჰქავდა. უფროსს ზერნარი ერქვა.

მატროსები წუხილს არ იმჩნევდნენ, მოპა-
სანმა არ შეგვატყოსო, თუმცა კარგად ხედავ-
დნენ, რომ „მატროსა“ ბოლო დროს რალაე-
მოსდიოდა და შეიძლება კეთაზეც შეშლილ-
იყო, მოწოლილი აზრებისაგან კი არა, აუტანე-
ლი თავის ტყვილისაგან.

მოპასანი რომ გარდაიცვალა, მატროსებმა
პარიზის ერთ-ერთი გაზეთის რედაქციაში მო-

კლე და დაუღაგებულ წერილი გაგზავნეს.
დიდი მწუხარებით საჯე. ვინ იცის, იქნებ ამ
ორი ვაყის მეტმა არაინ არც იცოდა, რა
მორცხვი და ბავშვითი გული ჰქონდა მო-
პასანს, რომელზეც ათას რამეს ლაპარაკობ-
ნენ.

მატროსებს რა შეეძლოთ? რით ეცათ პატი-
ვი მოპასანის სლოვისათვის? მხოლოდ ერთი
რამ — ემცდელათ, რომ მისი საყვარელი
იახტა ვინმე გულგრილ კაცს არ ჩაყარდნოდა
ხელში.

ცდილობდნენ კიდევ. უჭირდათ, წლებზე
ფებს იღვამდნენ და მაინც აჭიანურებდნენ
გაყიდვას.

მოპასანის შეგობრებას მემართეს, საფრანგეთის მწერლებსაც, მაგრამ ამოდ. იახტას მადარა და უქნარა გრაფი ბერტელემი დე-პატრონი.

სიკვდილის წინ ბერნარმა ვარშემომყოფთ უთხრა: მგონი, ცუდი შეხლევათი არა ვყოფილვარო.

შეუძლებელია კაცმა უფრო მეტი სისადავით გამოთქვას ახრი ვანვლილი ცხოვრების კეთილშობილებზე. სამწუხაროდ ძალიან ცოტა ვინმეს თუ შეუძლია სრული უფლებით თქვას ანგვარი სიტყვები თავის თავზე.

ეს სიტყვები ანდერძია, მატროსის პირით რომ დავვიტოვა მოპასანმა.

მან საოცარი სისწრაფით ვანვლო სამწერლო გზა. „შე ლიტერატურულ ცხოვრებაში მეტერიოიეთ შევიტეო, — ამბობდა იგი, — და ვიცი, ვლესავით გავეცლები“.

ადამიანის ბილწ საქმეთა უღმრთელი მოთვალვალე, ანტომი, რომელიც ამბობდა, ცხოვრება კლინკა მწერლებსათვის, სიკვდილად ცოტა ხნით აღზე საწმინდეს მიეძალა, სიყვარულის განდიდებზე დაიწყო ფიქრი.

უკანასკნელ წუთებშიც კი, როცა ეგონა, ტენიშ შამაინი მარული მიყრა და ისა მხრათა, სასოწარკვეთით ფიქრობდა გულითად სიყვარულზე, ათასჯერ რომ უარყო თავის მოსწრაფებულ და მომქანცველ სიცოცხლში.

სითყვე უხმობდა? სით მიყავდა ადამიანები? რას პირდებოდა? გაუწოდა თუ არა დასახმარებლად თავისი ძლიერი ხელები, შეინიშნის და მწერლის ხელები?

რაც არ უქნია, არ უქნია. ისიც კარგად ესმოდა, რომ თავისი ნაწერების მამხილებელ ძალს ადამიანის სიბრალულის მადლი დააკლო. ასე რომ არ ყოფილიყო, სიკვდილის გენიად შერჩებოდა კაცობრიულ ხსოვნას.

ტბილ სიტყვასა და აღერსს ნატრულობდა თავმინებებელი ბავშვივით მობუზული და დარცხენილი. ბოლოს ირწმუნა, რომ სიყვარული მართო ეინი კი არა, მსხვერპლიც არის, ფარული სიხარულიც და ამა ქვეყნის პოეზია. მაგრამ უკვე გვიანდა იყო სიღმისის ქეჩნა და სინანული.

მიანც ნაწობდა, თავის თავზე მოსდიოდა ბრანი, ისე გულცივად რომ ჰქრა ხელი და დასცინა მოძალბებულ ბედნიერებას. აგონდებოდა რუსი მხატვარი ქალი „მეორეკევა, თითქმის გოგონა, რომელიც წრფელ სიყვარულს ეფიციებოდა. მან კი ამ სიყვარულს დაჰყინა და, ცოტა არ იყოს, კვლევო კაცის სიტყვებით უმასუხა. რაღე მამაკაცური პატრომყოფარობის ეინი დაიხტრო, ბარათების წერასაც მიანებო თავი.

მაშეორეკევაზე მეტად მოპასანს პარიზის ერთერთი ფაბრიკის ახალგაზრდა მუშაქალი ებრაელებოდა.

იმ ქალთან რა აშხავიე შეეშობვა, პოლ ბერეემ აღწერა. მოპასანი ღმის ვაჟივით, მისი სალონურ ფსიქოლოგს ეინა „ქეთხევი სხვის ტრავდიაში რომ ერევაო. დამსაუკვე, ოსაკვირვლო, თვითონ არის, მოპასანი. მაგრამ ახლა რალა შეუძლია, რა უნდა ქნას, როცა ძალღონე აღარა აქვს და გრანძობს, როგორ უმძიმებს თავს მარილი ის კი არა, დროდადრო ხმაც ესმის პაწაწინა წვეტიანი კრისტალებისა, ტენიშ რომ ესობიან.

მუშაქალი ქალი კი არა, მიამიტი, ლამაზი გოგო! წაკითხული მოთხრობებით სცნობდა მოპასანს, ნახვით, — სულ ერთხელ ნახა და შეიყვარა, თავისი უუუუნა თვალებივით წმინდა გული მიანდო.

საყოდავმა კაცგო, მოპასანი უცოლო და მარტოხელია კაციო, და ერთმა აზრმა შეიპყრო — სიცოცხლე უნდა ვანაცვალო, მე უნდა ვეყო მისი შეგობარიც, ცოლიც, მონაც და მოახლევო, სხვა აზრის ვაგონებაც არ უნდოდა.

საწყალი ქალი იყო, ერთი ხელი წესიერი ტანსაცმელი არა ჰქონდა. მთელი წელიწადი იმიშვილა და სანტიშს სანტიშზე აღებდა, რომ მოხდენილი კაბა შეეკერა და ისე სჩვენებოდა მოპასანს.

ბოლოს შეიკერა კიდეც, საყიდელიც იყიდა. დილით ადრე გაეღებდა, როცა პარიზს ჯერ ისევ ეძინა, როცა ღამის ძალი ნისლივით აწვა და ამ ნისლში ოდნავ ატანდა ახლადამოწვერილი შვის სხივი. ცაცხვების ზეივნებში — ფარსხილვ ჩიტების ეივილ-ხივილს მხოლოდ ამ დროს თუ ვაგონებდით.

აღვა, სახებუ ცივი წყალი შეისხა და სწრაფად ჩაიციე. სარკეში რომ ჩაიხედა, თავი ვეღარ იცნო. იჭიდან სულ სხვა ქალი უქქეროდა — ტანყენარი, სიხარულითა და მღვლავრებით სახევაბადრული, სიყვარულისაგან თვალეშმინდელი. წავა, სხვა გზა არა აქვს, აუცალებლად ნახავს მოპასანს და გულს ვადაუშლის.

მოპასანი ქალაქკარეთ ცხოვრობდა, ავარაგუ. ქალი კარიბეხსთან შეედა და ზარი დარეკა. კარი მოპასანის შეგობარმა გაუღო. ის დიდი დარდიმანდი, ცინიკოსი და მუსსულო კაცი იყო. ქალი რომ დანახა, ეშმაკურად ჩაიციინა, თავით ფეხებამდე აზომ-დაზომი და უთხრა, ბატონი მოპასანი შინ არ არის, თავის სიყვარულთან ერთად რამდენიმე დღით ეტრეტში წავიდაო.

ქალმა შეჰკიეღა და სწრაფად გაშორდა იჭერობას. მთვარივით მიდიოდა.

დაიკადე, სად მიდიხარო, ვასძახა მოპასანის შეგობარმა, დაეწია, ფიჯრში ნახვა და პარიზს წაიყვანა. ქალი ცრემლს ვეღარ იმავრებდა. ტროდა, ახლადღად ლამაზაკობდა შერისძიებზე და იმავე საღამოს თავისი თავისა და მოპასანის ჭიბრზე დანებდა იმ დარდიმანდს.

ერთ წელიწადში იგი უკვე მთელ პარიზში ცნობილი კურტიზანი გახდა, მოპასანმა კი მამინ არაფრად ჩააგლო შეგობრის საქციელი, არ აღშფოთებულა, არც სილა გაუწივას და არც დუელში გამოუწვევია, მხოლოდ ჩაიციანა: ეგ რა კარგი თავშესაქცევი ამბავი მითხარო. მართლაც, ცუდი სიუჟეტი არ იყო მოთხრობისათვის.

მაგრამ ვაი, რომ აღარასოდეს დაბრუნდებოდა ის დრო, როცა მისი სახლის კიშკართან გაზაფხულივით იდგა უცხოელ გამოწყობილი ქალიშვილი, ძღვნიდ თავისი მითრთოღვარე გული რომ მიეტანა.

მან არც იცოდა, რა ერქვა იმ ქალიშვილს და ახლა ათასგვარ სააღერსო სახელს უგონებდა.

ტყვილი და ბოლმა ვართნიარად სტანავდა

მოპასანს, მიუდგომელ კაცს, დიდ მწერალს, რომელიც მზად იყო დაეკონკრეტებინებინა ნაფხურები და პატიება ეფრემოვი, მწერკემ უკვე აღარაფერი არ შეიძლებოდა. მთელ ამ ამბავს მარტო ის მოჰყვა, რომ ბურჟემ კოდვე ერთი გასართობი ანგულოტი შეთხზა.

ნუთუ მართლა მწელი ვასაგებია, რა ცუცხლი უტრიალებს ადამიანს გულში? არა, მოპასანისათვის ახლა აღარაფერი იყო გაუგებარი! კურთხეულ იყოს გრძნობა სიყვარულისა, წვენი არასრულქმნილი დედამიწის წმინდათა წმიდა ძალა! მართალი რომ არა, ახლა ატეილებლად დაწერდა, ბედკრული ქალიშვილის სიყვარულს უმღერებდა, თავისი ნიჭის მთელ მადლს შიგ ჩააჭოსოვდა. მაგრამ მართალი ისევე ხრავდა, ღონეშიდილს აღარაფრის თავი არა ჰქონდა.

ივანე ბუნინი

რაც არ უნდა დადონებული ვიყოთ ამ გაურკვეველ სამუაროში, საშურო მაინც მშენიერია.

ი. ბუნინი

ჭერ კიდევ გამნაზიელი ვიყავი, ბუნინის კითხვამ რომ გამიტაცა. ბუნინზე იმხანად მხოლოდ ის ვიცოდი, რაც ეენგეროვის „შწერალთა ლექსიკონში“ ვწერა. იმ ლექსიკონისათვის ბუნინს თვითონ დაეწერა მოკლე ავტობიოგრაფია. იქ ნათქვამი იყო, ბავშვობა სოფლად გაატარაო, სადაც ელევსა და ქალაქ ეფრემოვის შუა (მამინდელ ტულის ვუბერნიამში), ხოლო მერე ელევის გამნაზიაში სწავლობდაო.

1916 წლის ცივი აპრილი იდგა. მამინ პირველად ჩავედი ეფრემოვში ერთ მოხუც ნათესავ ქალთან, რომელიც სულ შემატიეგობდა, სამხრეთიდან როცა დაბრუნდები, ჰემთან ჩამოდი, აქ დაისვენეო.

მასწავლებელი ქალ. იყო, ეფრემოვის საქალაქო სკოლაში ასწავლიდა. რაგორც ყველა მასწავლებელი, ისიც ხშირად უჩიოდა ანგინას. ყველანაირი ხერხით მკურნალობდა. ერთხელ ვინმე ბუნინის ეჭიმბაზობაზე ჩამომივლო სიტყვა.

ვინ ბუნინია-მეტეო, ეკითხე გაკვირვებულმა.

— მწერალი ძმა რომ ჰყავს. ევგენის ეძახიან. ჩვენთან მუშაობს ეფრემოვში, აქციზის მოხელეა. ანგინის მკურნალობის ხერხი აღმოჩინა. აედამყოფმა ტყავით უნდა გაიხეხოს კისერი და ანგინა ხელად ჭრება. ყველა ემადლიერება, კარგი ხერხიაო. ოღონდ მე ეგრა მიშველა რა. ტყვილს ვერ ვიტყვი, საქმიანი კაცია ევგენი ბუნინი, მაგრამ საკმაოდ

უემოი ვინმეა. ძმას კი უქებენ, ჩინებული ადამიანი ყოფილა. ხანდახან თურმე აქაც ჩამოდი.

გავიგონე თუ არა, აქ ბუნინი ჩამოდის ხოლმეო, ეფრემოვი ჩემს თვალში ერთბაშად გამოიცივლა, თუმცა საქმარისად უხალისო ქალი იყო. ახლა ეფრემოვი სორცმესაქმულ პარკეცივლ მუდგოთად შესაბებოდა.

თითქმის ყველა ჩვენი მივარდნილი ქალაქი ერთიმეორეს ჰგავდა. ჩუხოვის თქმისა არ იყოს, სუყველა ზედგამოტრლი ეფრემოვი იყო. ყველგან ერთნაირი სურათი დაგხედებოდათ — თავშინებულნი, ვაღნოშებულნი სავისკოპოსო სადგომები, მეტოჯს რომ ეძახიან, ეკლესიების კარიბჭის თავზე ჩამწკრივებულნი წმინდანების მიწისფერი სახეები, სამაზრო პოლიციის უფროსის ეფენებანი ეტლი, ვანიპირას აღმართული სატუსალო-დილევი, სავრობო საკრებულო — ერთადერთი სახლი, რომლის სადარბაზო შესასვლელთან ნიადავ სავარვარო ფარანი ენთო, სასაფლაოს ცაცხეებზე ჩამოსხდარი მწხანაა ჭევი და ღრმა ხნარცევი. ზაფხულობით იქ ვინჯარი ამოხეჩხუნდებოდა ხოლმე, ზამთრობით კი ნაკრიან თოვლში შავისფრად ხრილოაღენენ ღუმელუნილან და სამოვრებიდან ვადაყრილა მუგუზობი.

მამინ ეფრემოვში ბუნინის რუსეთი მვალარბილში გამიქდა და კარგა ხნით დამეუფლა კიდევ.

აღუა გვერდით იყო. გადაწყვიტე, წავალ, ამ ბუნინსეულ ქალაქსაც ვნახავ-მეთქი.

ჯერ კიდევ ზემს პატარა ბიჭობაში შემოპყრო განუღებელმა წადილმა — მენახა საყვარელი მწერლებისა და პოეტების ცხოვრებასთან დაკავშირებული ადგილები. დედამიწის ზურგზე უკეთეს ადგილად მიმაჩნდა (და დღესაც მიმაჩნია) მსკოეშიანაში სვიატოგორსკის მონასტერთან აღმართული გორაკი, სადაც შექმინა დაკრძალული. იქიდან ცქერა ერთ რამედ ღირს. რუსეთში ცოტა ისეთი ადგილები, ამ გორაკიდან რომ მოჩანს.

ფერმოვიდან ელექტადე მუშათა მატარებელი დადიოდა, ვერეთოვდებულ „მაქსიმ გორაკი“. სწორედ იმ მატარებლით წავედი ელექტში.

სუსხიანმა განთიადმა დაწვრთველ ვაგონში მომიწრო. მოციმიციმე სანთლის შუქზე ბუნინის მოთხრობას კეთილგონადი — „ილია წინასწარმეტყველს“, ეურნალ „სოკრემენნი მირის“ ერთ-ერთ ძველ ნომერში იყო დაბეჭდილი.

თავის თავბრუსხვევი კეწონით ეს მოთხრობა კუმარირტად საუკეთესოა მთელ რუსულ მწერლობაში. ამ მოთხრობის ყოველი წერტილი, ყოველი დამახასიათებელი ნიშანი („სუდარასათე ფერწახული შერისი ყანაც“ კი) ბიუსი მიწიწიანია იმ გარდღევალი უბედურებასა და სილატაკის წინათგანობით, მაშინდელი რუსეთის ზვედრა რომ იყო.

ამ რუსეთიდან ზოგჯერ გაქცევა მოუძებოდა ამაჰანს, უკან მოუხედავად გაქცევა. მაგრამ იფიქროდ თუ ვინმე გადადგამდა ისეთ ნაბიჯს. მათხოვარი დედაც ხომ უყვართ, მწერედ დამცირებულ!

და ბუნინი წავიდა, განერიდა თავის ერთადერთ საყვარელ ქვეყანას. მაგრამ წავიდა მხოლოდ გარეგნულად ის მგებისმეტად ამაყი, მკაცრი აღმინი იყო და თავისი აღსასრულის დღემდე საშინლად სტანჯავდა რუსეთზე ფიქრით. მან, რომელმაც ნებაყოფლობით განდევნა თავისი თავი საშობლო ქვეყნიდან, ზეჯერ მწერედ ცრემლი დადგარა პარისისა და ვრასის უცხო დამეებში.

მატარებელს აუცილებლად მოყვებოდი. ვაგონის სარკელიდან მჭირი ჩევილი ჩანდა. თუნუქის ვენტილატორებში ქარი უსტამენდა, ჩამოწოლილ ღრუბლებს მიერეკებოდა ისევ „ილია წინასწარმეტყველს“ კეთილგონადი. ვინ იყის, მერამდენედ ვადავითებ ნაღლიან ამახვი სიმონ ნოვოკოვისა, ელექტის მაზრის პრეტერინესის თემის ბეღამწარებელი გლეხაკისა, ეცდილობდი გამეგო: როგორ, რა სიტყვებით, რა ვალოკრობით მიაღწია მწერლობა ამ კუმარირტ სასწაულს-მეთქი, მოკლე და ძარღვიანი, ნაღლიანი და თავანჯარა მოთხრობის შექმნის სასწაულს.

ელექტში რომ ჩავვდი, სასტუმროში არ ვა-

ჩერებულვარ. საიმისოდ მაშინ მეტად ღირიბი ვიყავი. ვიდრე საღამოთი ისევ ეფერმოვისკენ ვივადებოდი მატარებელს, მთელი დღე ქალაქში დავეხეტებოდი და, რაღა თქმა უნდა, ძალიან დავიღე.

ბურღისანი დღე იყო, ერთბაშად წამოფერულა. ქარი კვამფინიზე არ აჩერებდა თოვლს, უშალ აჩენდა ნაღებით დასერილ თეთრ ფილებს.

მთელი ქალაქი ქვისა იყო. ერთი შეხედვით სიმაგრე გვერნებოდათ. ციხე-სიმაგრის სუნთქვა იგარბობოდა ქუჩების უდაბურობაშიც და მღუმარებაშიც. გაგონილი მქონდა, ელექტ მუდამ ხმაურთან სავაჭრო ქალაქი იყოთ და მაკვირვებდა ამ ქალაქის სიმშვიდე, ვიდრე არ მივხვდი, რომ იმს გამოეწვია სიწყინარეც და ხალხის სიმცირეც.

ელექტ ნამდვილად ციხე-სიმაგრე იყო. ბუნინი მოთხრობაში „ცხოვრება არსენივისა“ ამ ქალაქზე წერდა:

„...ქალაქი... ამყობდა თავისი სიძველით, და საიმისო უფლებაც მქონდა: ის მართლაც ერთ-ერთი უძველესი რუსული ქალაქი იყო. თვალუწვდენელი შავიწია მინდურების შუაგულში იდგა, ზედ საბედისწერო საზღვარზე, რომლის მიღმაც ოდესღაც გადაჰმულიყო „შიწა ტრიალი და უდაბური“, ხოლო სუბდალსა და რიაზანის სამთავროთა არსებობის ვაჟს შეადგენდა ძველი რუსეთის ამ ერთ უმნიშვნელოვანეს სიმაგრეთაგანს, შემატანის სიტყვით, პირველნი რომ ჩაისუნთქავდნენ ხოლმე მრისხანე აზიური ღრუბლების ქარიშხალს, მტვერსა და სუსსს...“

ამ ნაწყვეტის თითქმის ყოველი სიტყვა სიამოვნებას ვგანიჭებს თავისი სისადავით, სიზუსტით, ხატოვნებით. მარტო ის რად ღირს, ძველ ქალაქებზე რომ ამბობს — პირველნი ჩაისუნთქავდნენ ხოლმე აზიური შემოსევების სუსსსა და ქარიშხალსო! ეს სიტყვები ჩვენს წარმოდგენაში აღადგენენ გუშაგთა საგანგაშო სიტყვას, მეციხოვნეთა ერთამულსა და ყივილს — ხალხო, მტერი შემოგვესიასო, და ქალაქის დასაცავად ქულებზე კაცის გამოსავან გამაყრებულ ძახილს.

დიდხანს ფეხმოდევლელად ვიდექი ვათა გიმნაზიის ქვის ვალუანთან. ამ გიმნაზიაში სწავლობდა ბუნინი. შიგნით ჩამიწიში არ ისმოდა, გაკვეთილი დაწყებულყო.

მერე სამაზრო მოედანი ვადეკური. ერთბაშად ათისნაიბი სუნი მეცა. ირგვლე კამის, ჩინორიკას, ქაშაყიანი კასრების სუნი იდგა, ენუსილიან კი საემველსი სუნი გამოლიოდა. იქ ეილასის წესს უგებდნენ. მესერშემოვლებული ბაღებიდან ქარს ლობაშეპარული, ჩახურებული ფთლის სუნი მოქონდა.

შორიაბლი არაქტირის მოყვარი თვალ, შევილი, ჩაი დაღვი. იქ წამლად არავენ არ იყო, ცოტა ციოდა კიდევ. წავალ, გარეუბნისა-

ენ გაივლა-მეთქი, ვიფიქრე. მატარებლის გასვლაზედ კარგა დრო იყო დარჩენილი.

გარეუბნი ერქვა, თორემ ერთი გრძალად გაქიმული და შორტიკლებული მინდორი იყო, სადაც ვამარული სამშენებლოები ბოლდენენ. ცა მინდერის თავზე თეთრად ქათათებდა. იქვე გვერდით სასაფლაოს კედელი ჩანდა.

სასაფლაომ ნაღვლიან გუნებაზე დამაყენა. საფლავებზე გვირგვინები ეწყო. ქარი რომ დაუბერავდა, დატეხილ ფაიფურის ვარდებსა და ჩაფანჯებულ თუნუქის ფოთლებს ოდნავ წერიალი ვაქონდათ.

ზაზღაპილივითა და საღებავგადაცლილ რკინის ჭერებზე აქა-იქ ჩანდა ლიონის მუღალისებრი ნასპული, წვიმისაგან დასრული-დაქმენული ყვესფერა ფიტოსტრატები.

საღამოთი საღვრში მივედი. ჩემს ცხოვრებაში ზმირად მიგრძენია სიმარტოვე. მაგრამ იშვიათად თუ გამოიძვლია ისეთი მწარე სულერი აწროლება, იმ საღამოს ელევში რომ განიცადე.

საღვო, იქვე, სახლების კედლებს მიღმა, თბილ ოთახებში, ცხოვრება თავისი წესით მიდიოდა. ზოგან ალბათ მზიარულად ატარებდნენ დროს, პარიაბარლეს იძახდნენ, ზოგან კი, ვინ იცის, იქნებ სიხარული ენატრებოდათ. ასე იყო თუ ისე, მე იმ თბილ კედლებს გარეთ ვიყავი, მესამე კლასის ოდნავ განათებულ დარბაზში ვიჯექი, სადაც ნათის სუნი იდგა და ცივი ქარი ფეხებში მიეკმდა.

ყველას ჰქონია ცხოვრებაში უცნაური შემთხვევა, ხან სასიამოვნო და ხანაც სამწუხარო, როცა რაღაცა რაღაცას დამხვევია. ახ სწორედ ასეთი რომ დამემართა იმ საღამოს ელევს საღვრში.

საგანეთი კითხვაში „რუსსკოე სლოვის“ საღვებზემწერალი ნომერი ვიყიდე. მესამე კლასის დარბაზში სიბნელის გამო კითხვა შეუძლებელი იყო. ვიბე მოვისიძეე — ფული ცოტა მქონდა, მაგრამ მაინც შეყუფოდა, საღვრის განახანებულ ბუფეტში ჩაი რომ დამელია და ცოტაოდენი ზურდაც კი მიმეცა რომეღამე შეზარბოშებული ოფიციალისათვის.

ბუფეტში ცოტა ხალხი იყო. საცა შამპანურის ჩასაცობელი მელქიორის სათლი იდგა, იმ მაგადას მივეჯექი და ვაზეთი გავშალე...

გონს მხოლოდ ერთი საათის მერე მოვედი, როცა ვაგზლის შვეიცარმა ზარის წყარუნი ატეხა და აფიქლნდა: „მეორე შარია, ეფრემოვს, ვოლოგოს და ტულას მიმავალნი!“

გეყვიით წამოვხტი, თავი ვაგონში შევრგე და ეფრემოვამდე ადგილიდან ფეხი არ მომიცუ-

ლია — კუთხეში ვიყავი ჩაბნელებულ ფანჯარასთან მიყუქული.

მთელი ვულ-მუცელი მეწვეოდა, დარღვევა და სიყვარულის ცეცხლი მეკიდა. ვისი დარღვისა და სიყვარულისა?

ვისი და — აი ამ საღვრში მოკლული გამიზნევი ქალიშვილისა, თვალმშვენიერი ოლია მეშჩერსკაიასი. ვაზეთში დაბეჭდილი იყო ბენინის მოთხრობა „ლული სუნთქვა“.

არ ვიცი, შეიძლება თუ არა ამ ქმნილებას მოთხრობა ეწოდოს. მოთხრობა კი არა, ნათლის მოფენაა, თვითონ ცხოვრებაა თავისი თრთოლვითა და სიყვარულით, მწერლის ნაღვლიანი და მშვიდი ფიქრია, ქალიშვილის სიღამაზის ეპიტაფია.

დარწმუნებული ვიყავი, რომ სასაფლაოზე ოლია მეშჩერსკაიას საშარსაც ჩავუარე და ძველ ფაფურის გვირგვინში შორცხვად ფრთააშრიალბებული ქარი თითქოს მომპახოდა, შეჩერდით.

მე კი ჩავიარე, აწაფერი ვიყავი. ო, რომ მცოდნობდი და რომ შემძლებოდა რაც დედა-მიწის ზურგზე ყვავილია, სულ იმ სამარეს მოვანედე. ის თითქოს სატრფო იყო ჩემი, ისე დაეტროდი. გული მეწვეოდა — ვაი, ველარას ვუშველი-მეთქი.

ფანჯრებს მიღმა აქა-იქ საფლები ბუფეტებდნენ. ვუქმეროდი სიბნელეში ალაგ-ალაგ მოციმიციმი შექს და მიამიტი ვაცივით თავს იმით ვიშვიდებდი, რომ ოლია მეშჩერსკაია ბუენინის მოგონილი იყო და, რაკი წუთისთვლის მიმართ რომანტიკულად ვიყავი განწყობილი, საცოდავად დაღუბული ქალიშვილის ანაზღაურე სიყვარული იმითომ მტანჯავდა.

მგონი, სწორედ იმ დამეს, ცივ ვაგონში, რუსეთის ედაშავებულ ვულ-მინდერებსა და დამის ქარით ახმურებულ, ჭერაც კვირტგე-შლეღ არყნარებში გავიგე პირველად, მირის-მირობამდე, რა არის ზელოვნება და როგორია ამაღლებული და მარადიული ალა ზელოვნება.

ვინ იცის, მერამდენედ გავშალე ვაზეთი და რამდენჯერ ვადევიკითხე ჭერ სინთლის მიმქარალ შექზე. ხოლო მერე მიუსაფარი განთიადის მიმტარებულ ნათელში ერთი და იგივე სიტყვები ოლია მეშჩერსკაიას ლალ სუნთქვაზე. ახლა ისევე რომ „გაიფანტა ქვეყნად, ამ ღრუბლიან ცაში, ამ ცივ ვაზაფხულის ქარში“.

თარგმანი გურამ გომიანიშვილისა

ჩემი კმა ვიქტორი

ბიოგრაფიული რომანი

ს ი ზ ა ბ უ ჯ ი

ვიქტორი მუდამ რალაკით იყო გატაცებული, ხან მუსიკით, ხან მან მთელი დღეები უკრავდა, ან მღეროდა; ხან რომელიმე ახალი წიგნით, ხან კიდევ ტექნიკით. უცებ ტელეფონს გამოიყვანდა პარკული სართულიდან მეორე სართულში. ან პრიცხველებსა და შტეპსელებს შეაყუთებდა, ადგილს შეუცვლიდა, ერთხელ გრამოფონიც კი გაგვიყვითა. არ ვიცი, ალბათ, მემბრანა იშოვა სადმე, თორემ ასე სახელდახელოდ როგორ გააყუთებდა, ან სად ექნებოდა ყველა ხელსაწყო, ასეთი სათუთი და რთული დეტალისათვის. ნამდვილი გრამოფონი კი იყო, მშვენიერი საყვირით (სადაც ეშოვნა თუნუქის ფურცელი, მოედრიკა და საყვირის ფორმა მიეცა). წესიერად მუშაობდა, ფირფიტების საყრდენი ტრიალებდა. ყუთიც ზომ თვითონ გამოქრა და შედგება კიდევაც ყვითლად, როგორც ჩვეულებრივ ლებავდნენ იმ დროს გრამოფონს. რეზონანსიც კარგი ჰქონდა, არავის სურდა, რომ ვიქტორმა გააყვითა ეს გრამოფონი. იგი დიხანს შერჩა ჩვენს ოჯახს, სანამ ნამდვილი გრამოფონი არ შევიპოვეთ და ეს ვიქტორისეული ბავშვებს არ გადმოგვიღოცეს, ჩვენს ხელში კი მალე მოეღო ბოლო ამ გრამოფონს.

სმენა ბავშვობიდანვე კარგი ჰქონდა. ჯერ კიდევ ოზურგეთში, ექვსი-შვიდი წლის ბიჭუნა, თურქე, ყველა მეზობელი სამატიარძლის ვიტარის ამწყობი იყო. გურიიში ქალი ისე ვერ გათხოვდებოდა, რომ ვიტარაზე „სულეოსი“ დამღერება მაინც არა სცილდოდა. სულ ერთია, ჰქონდა ხმა ან სმენა თუ არა. ვიტარის დიდხანს ჩაჩხა ნებსოვებაში, როგორ მღეროდნენ ეს უხმო, მეტრისმეტად განაზებული პატიარძლები და ისე კმახვდა მათ, რომ სიცილით გუნთქავდა.

თხოვრებ-თავისმები წლის ბიჭს — კომერ-

ციული სასწავლებლის მოწადეს, უკვე მუსიკოსის სახელი ჰქონდა გავარდნილი, მუზობლებში თუ ამხანაგებში.

ვიქტორი უკრავდა მრავალ ინსტრუმენტზე: ვიტარაზე, მანდოლინაზე, ვიოლინოზე, რთილზე. რა ვიცი, თუ კი რამე ინსტრუმენტი შეხვდებოდა, ყველაფერზე აწყობდა შელოდას. მუსიკის სერიოზული სწავლა ხომ ვიან დაიწყო.

ერთხელ ბაქურიანში ვისვენებდით, სტუმრები გვყავდა, სუფრაზე სხვადასხვანაირი სასმისი გაჩნდა. ვიქტორმა უცებ ეს სასმისები გაამწყრივა, ზოგში წყალი ჩაასხა, ზოგში ღვინო, მეტ-ნაკლები, ბოთლიც კი მოიხმარა. ვიტარის კოვზი კამერტონად გამოიყენა და სულ მალე მწყობრი გამმა ააწყო. ისე კარგად მახსოვს, როგორ აიღებდა ხელში ხან ერთ სასმისს, ხან მეორეს, პატარა კოვზს უწყარუნებდა, უფროს მიუგდებდა და შერე წყალს ან მოუმატებდა სასმისში, ან მოაკლებდა. კარგა ხანს იყო გატაცებული ასე, სხვადასხვა ხმების აწყობით, მაგრამ რაწამს ჩვენ, უმცროსებიც აყვებოდით და, იმისი მიზანით, ჩხაკჩხუტს აყვებდით სასმისებს, თუ ბოთლებს, ვიქტორი უცებ ყურებს დაიცობდა: შემიწყალეთ, დმერთო, ეს რა პორტენტებში ჩავეარდით, არაფერი რომ არ სცხიამ სმენისა.

ვიქტორს უყვარდა ზეცა, ვარსკვლავითი, იტაცებდა კოსმოსის საიდუმლოება. მასთვის, შეგვერიდა უმცროსებს აივანზე, ეს უკვე თბილისში, ეხლანდელ კლარა ცატინის ქუჩაზე (შემდეგ ქუჩის გაფართოების გამო ის სახლი დაინგრა, ჩვენი დარგული კაცისა და აკაციის ხეები კი დღესაც დგას), დავესვამდა მოაჯირთან და გვიჩვენებდა ცოცხლებს, ვარსკვლავებს. გვიხსნიდა რა არის ირმის ნახტომი, სხვადასხვა თანავარსკვლავებები. გვიამბობდა ძველ ბერძნულ, რომელ თუ ასირიულ მითებს.

გეისნიდა, რატომ დავრქვა ესა თუ ის სახელი ამ და ამ ვარსკვლავს.

აქამდე მახსოვს მისი ფერმართალი სახე, ცოცხალი, მუქი, პრიალა, ღიღრინი თვალები. საუცხოო მოყოლა იყო. როგორც შემდეგ ოპერებში თავიდან ბოლომდე იტაცებდა მაყურებელს სანახაობით, ისეთივე ვატყებთ იყო და მოყოლა. არ შეიძლება არ მოგვსმინა, სასახელო ანგვლოტს ყვებოდა, თუ გულისამაჩუყებელ ამბავს, ოდისეის მოგზაურობის, ეღვარ პოს შემპარწუნებელ მოთხრობას თუ ძმები კარამაზოვის ტანჯით ვავლოლ გზას. ერთი სიტყვით, ამ შორეული ვარსკვლავების ვაჩენის ირგვლივ არსებულ პაოთეზებს, თუ სრულად დავსაბუთებელ საყოთარდასკენებს ვიმტკიცებდით, უფროს მოწყვეტა ძველი იყო და მისი ყოველთვის გვჩოდათ.

მახსოვს, ისე მოგვაქადალებდა ხოლმე სამუაროს ამ უღიდესი საიდუმლოებით, რომ მერე ცხოვრების ყოველდღიურობა წვრილმანად გვეჩვენებოდა. სხვა აღარაფერი გვენდოდა, ოღონდ გავგებო ცოტა რამ ვარსკვლავთმის, კოსმოსის უძირო საიდუმლოებისა. აი, ჩისთვის ღირდა სიცოცხლე! სხვა ყოველივე წვრილმანი, ფუქი, უღირსი იყო!

აი, ვიქტორი მუსიკალურ გუნებაზე და უმაღლე ჩვენს პატარა ბინა აფუგუნდება, ახმურღებუ „კარმენის“, „პიკის ქალის“, „აიდას“, „ტოსკას“ თუ „ჯამბაზების“ მელოდიებით.

ვიქტორი კარგად მღეროდა, უკეთ რომ ვოქტვით, კარგად ასრულებდა ოპერების არიებს თუ რომანსებს. ახალგაზრდობაში მას საამო, მუსიკალური ხმა ჰქონდა, ტენორი, ის ხომ ერთ ღრის სიმღერასაც სწავლობდა პროფესორ ჩიადნოვთან და ყელის ავადყოფობას რომ არ შეეშალა ხელი, იქნებ მომღერალი გაზოსულყო. ხან სულ არ შეეძლო სიმღერა, ხან კი ისე აღმაზად, მუსიკალურად ასრულებდა საყვარელ არიებს. განსაკუთრებით უყვარდა ხოზეს „არია ყვეალოთ“, უკლე ვანწირული კეარალოსის არია „ტოსკადან“: „ვარსკვლავნი ერთოდნენ“. ვიქტორს ხომ სასიძღვრო ხმა აღარა ჰქონდა, მაგრამ საოცრად ბაძედა ხან ერთ ცნობილ მომღერალს, ხან მეორეს, უფრო კი ჩვენს ხმატკბილ ბუბულს — ვანო საარაქიშელს. ისე ჰქონდა ათვისებელი მისი სიმღერის მანერა, მუსიკალობა, ტემპრი (ვანო ხომ შეუდარებელი იყო ამ პარტიებში), ისე ვადმოსიყვებდა მისი ხმის მოქნილობას, ტემპერამენტს, ლირიზმს, რომ ყოველთვის მსმენელის აღტაცებას იწვევდა.

„ვანოა, ვანო, ეს დალაკვილი!“ — იტყოდნენ.

რამდენჯერ უთქვამთ ვიქტორისათვის, „შენ მომღერალი უნდა ყოფილიყავით“. ვიქტორი გაიცინებდა: „ეითომ რა, კომპოზიტორს მიწუნებთ თუ?“

ხან გვიმღეროდა, ხან გვიამბობდა როგორც მუსიკოსის ცხოვრებას, რა ბედი ეწია მის წარმოებს, როგორ არ გვემართებოდა მის ცოცხლეში მისმა უბადლო გეგმებმა მძიმე ხედვრი ჰქონდა ბეთხოვენს, ან როგორ ფიქტურულით ავირდა პეტრში როსინის სახელი, როცა ვიქტორი სიმღერის ხასიათზე დაღებებოდა, ისე ვატყებდა მუსიკის ამ მძალი ბელოვნების მწვერულისაკენ, რომ ახლა უკვე სხვა აღარა გინდოდა რა, თუ არ მუსიკა.

„ვიხვიარ ჩვენს საქანელა სკამ-საქარტელში. ვიქტორს ძალიან უყვარდა ამ საეარტელში ჯდომა, მარტო აქ ისვენებდა, ცალ ფეხს სხვებურზე გადაუხდებდა, ზღერებს კი მის ზურგს შემოხვევდა, ფიქტორი მორის წასული ოდნე ქანობდა, სანამ წამოხტებოდა და ისევე არ აიკლებდა ოჯახს რამე ახალი ამბით. პოდა, ვხვიარ, ვიქტორი უყვარს, მღერის რალკას, სკამი ირწევა და ვფეჭობთ: „მზოლოდ მუსიკა, მუსიკა, სხვა არაფერი, თავს დაუდებ მუსიკისათვის“. თითქოს სადღაც, მალა აღიზარ წარმტაც სფეროში, ლამაზდები სულერად, ფიზიკურადაც. ასეთი მომენტებს შემდეგ საათობით ვიჭვები ხოლმე რთილთან და ვცურავდა, ვცურავდი, რომ ოდნე მაინც მივახლოვბოდი ხელევენების იმ მძალი სამყაროს, რომელიც ასე ბედნიერს ხდის ადამიანს.

პო, ვატყებთ საოცარი უნარი ჰქონდა ვიქტორს, აღზათ იმიტომ, რომ თვითონაც იყო და ვატყებდა მთელი გულით, მთელი არსებით.

ფიქტობ, სწორედ ამ გულწრფელობითა და უშეალობით იზიდავდა იგი მრავალრიცხოვან მსმენელს, ისევე, როგორც ზემოთხაზში ჩვენ პატარა დაძმებს ვგზობდავდა. მართლაც, მე არ მახსოვს და, აღზათ, არც ვინმეს ახსოვს, რომ ვიქტორის რომელიმე ახალ ნაწარმოებს ხალხი ცივად შეხვედრიდეს და მხურვალე ტაშითა და ოვატებით არ დაეჭილდოვებინათ. კომპიერია ოპერა იყო ეს, ღრამაძელი, სიმფონიური პოემა, საფორტეპიანო კონცერტი. რომანსი თუ ვიოლინოს პარტია. მერე, როცა დაფიქრდებოდნენ, ანალიზს ვაკეთებდნენ, მრავალ ნაყლსაც უბოვნიდნენ ხოლმე და აღნიშნავდნენ კიდევ (ხშირად მეტსაც) ვიდრე სინაძედილეში იყო). ეს არც არის საფორტეპლო, აბა რომელი ნაწარმოებია უნაყოლო, ან რად იქნებოდა ვიქტორის ნაწარმოები უნაყოლო, მაგრამ თეატრში, ესტრადაზე მოსმენის დროს განურჩევლად ყველა იხიბლებოდა, თვით ყველანებ მომთბოვნი სექტიკოსებიც აღფრთოვანებულბი ტაშს უყავდნენ და ვაშას ვიძიბოხდნენ. მართალია, შედგენე დერეფანში კი ვაიგონებდით: „არა, მაინც აი, აქ კუმბლტური ფორმია“, ან „ორკესტრი ისე ძლიერად არა ეღერს“ და მისთანანი.

ეს სექტიკოსებიც კვლავ და კვლავ დიდი ხალხით ესწრებოდნენ ამ სექტიკალებს თუ

კონცერტებს და სიმპოზიუმებს უსმენდნენ. ისეთი დიდა იყო ამ ხალხის ნიჭით შთაგონებული ზემოქმედება, ისეთი გულწრფელი იყო უოველი მისი მუსიკალური ფრაზა, უოველი კომპოზირებული თუ დრამატული სიტუაცია, ისე ბუნებრივად, ორგანულად იყო შერწყმული მუსიკა და მოქმედება მის ნაწარმოებში. არაფერი მოტიანი მოქმედების ნააღმდეგავი გაძლიერებისათვის, ან რაიმე რთული პასაჟების გამოყენება, რასაც ხშირად მარტო თავისი კლანის დემონსტრაციისათვის მიმართავენ. არაფერი ზედმეტი, არაჩვეულებრივი, იმიტომ, რომ უოველთა თვითონვე განიცდიდა თავისი ნაწარმოების სიტუაციას, თავისი გმირების ყოველ განცდას; თითქმის უხილავი ძაფებით იყო დაკავშირებული მსმენელთან, მყურებელთან, და, როგორც ოდესღაც ჩვენ, ბავშვებს აგვიყოლებდა რაიმე თავისი ამბებით, სიმღერით, ისევე იტყვებდა ახლა ხალხს იმიტომ, რომ ხალხს ასეთივე ამყოლო, ისეთივე შემგონიბა უოველივე ხალხისათვის, გულწრფელისა, როგორც ბავშვი.

საინტერესოა როგორ მოშობდა ვიქტორი თუნდაც პარტიების გადაწყვერის დროს.

აი, თუ ზაფხულში, ზევსს აივანზე მავიდასთან ზეს და სწერს ორკესტრის პარტიებს. უცებ წამოვარდება, ვიოლინის დასტაცებს ხელს, ან როიალთან მიიბრუნს, თვითონვე იმღერებს, რასაც სწერს, თუნდაც საყვირის პარტიას. აქვე მოივარება, რა შესანიშნავად ბუბუნებს ვერდის „აღდამი“ საყვირები, როცა საზეიმო გამწეობილება გადაწყვიტა. მეგრე უცებ ჩაიციინებს: ხატომ არ შეიძლება გადმოვიღო, მას ხომ მშვენივრად აქვს, იმაზე უკეთ ტყუილია, ვერ გააკეთებ. და აქვე აიღერებს აიდას საზეიმო მარშს, მერე ზევსს მოგვიბრუნდება: „პა, ხომ ბრწყინვალეა ხანდახან ვფიქრობ, ნებრა რასა ეჩხიბრედელობა, რაც დასაწყობი იყო, ყველაფერი უკვე დაწერილია, და უფრო გენიალურად, ვიდრე რომელიმე ზევსგან შეუძლია“.

მერე უცებ წამოვარდება, თიხაში გაივლ-გამოივლის, ახლა საუთარ მელიდიას დააღერებს, გაამეორებს, მოუსმენს, თითქმის ვინმე სხვა ასრულებდეს, და ღმინილით წავა მავიდასთან. „არა, არის კიდევ, არის რაღაც დასაწყობი“. ჩაილაპარაკებს და ისევ ჩუმად დაიწყებს წერას, რამდენიმე სტრიქონს ან ფრაზას დაიწერს და ისევ მოგვიბრუნდება, აბა, ნახეთ, როგორაა! ისევ დაამღერებს ან დაუტარავს, კიდევ გასინჯავს და წერს, თუნდაც არაფერი უფლებს მსმენელი, თავისთვის დაამღერებს და გასინჯავს.

მაგრამ მივეყვით ვიქტორის ბიოგრაფიას.

ვიქტორმა კომპოზიციური სასწავლებელი დაამთავრა თბილისში და ვაგნერაჟა კიევის უმაღლესი ცოდნის მისაღებად. იქაც ისევ კომპოზიციური ინსტიტუტში შევიდა, არ გადაუხვია მა-

მის სურვილს, მაგრამ ვიქტორისთვის ბევრს უკრავდა, მღეროდა, წერდა კიდევ რაღაცას. არ ვიცი, ეს უკვე მისი საუთარე მწერლობები იყო თუ სხვისას იწერდა.

ვიქტორის ოჯახში გადაწყვიტეს ვიქტორს, საშუალო სკოლის დამთავრების შემდეგ, ერთი წელიწადი დაესვენა გამოსაჯანსაღებლად და მერე წასულიყო კიევში. კიევიც იმიტომ აირჩიეს, რომ იქ უფრო რბილი ჰავა იყო. ვიქტორს ხომ სუსტი ფილტვები ჰქონდა და მოსკოვი ან პეტერბურგი ძალიან აწინებდა დედას, თბილისში კი სად იყო მაშინ უნივერსიტეტი.

ვიქტორი თბილისში დარჩა და ეს ერთი წლის „დასვენება“ შესანიშნავად გამოიყენა. სწორედ ამ დროს თბილისში გაიმართა მანდოლინაზე დამკვრელთა კონკურსი. ვიქტორი, რაზედაც ხელი მიუწვდებოდა, ხომ ყველა ინსტრუმენტზე უკრავდა, მანდოლინა იყო, ვიტარა, თუ ბალალაიკა. მან გადაწყვიტა გასულიყო ამ კონკურსზე. გავიდა კიდევ და წარმატებითაც დაეურა. პირველი პრიზი მიიღო, რაღაც ფულიანი ჯილდო. მეც წამიყვანეს ამ კონკურსზე. სამწუხაროდ, არაფერი მასოსეს, ან როგორ უკრავდა ვიქტორი, ან სად, რომელ დარბაზში გაიმართა ეს კონკურსი, ან როგორ გამოაცხადეს, რომ ვიქტორმა გაიმარჯვა, მე ხომ სულ პატარა ვიყავი მაშინ. მასოსეს მხოლოდ, კონკურსიდან რომ გბრუნდებოდათ, ჩვენს ეტლში კიდევ ვიღაცა იქდა, ვიქტორი აღგზნებული იყო, ვერ ჩუმად იქდა, მერე უცებ თქვა: „ეს რა არის, აი, ვიოლინოზე დაჯერაში რომ მიიღო პირველი პრიზი, ეს შეშის...“ როგორც ჩანს, ვიოლინოზე დაჯერა მისი ოცნება იყო იმ დროს, მაგრამ ვიოლინო სადა ჰქონდა. ისე თუ დაიხელთებდა სადმე, მეგობართან, და სმენით უკრავდა.

ამ კონკურსისა და პრიზის მიღების გამო პირველად მაშინ გაიმჩნა ვიქტორის სახელი ვახუთებში: „სახალხო ვახუთის“ სურათიან დამატებაში მისი სურათიც კი დაიბეჭდა, როგორ გვიხაროდა. აბა რას ვფიქრებდით, თუ ამ ვახუთის შემდეგ კიდევ რამდენ ვახუთში დაბეჭდვდნენ მასზე და რამდენი სურათი გამოქვეყნდებოდა!

ამ კონკურსის ერთი საქმოდ მნიშვნელოვანი ამბავი მოჰყვა.

ვინმე მეცენატმა, არ მახსოვს, ეკონებ კოკჩაშვილმა, ამ გამარჯვების გამო ვიქტორის ვიოლინო აჩუქა. „ნებვიარი უმაწეილი ჩანს და ისწავლისო“, თითქმის იცოდა, რომ ვიქტორი სწორედ ვიოლინოზე ოცნებობდა. ვიქტორმა ძალიან გაიხარა. მაშინ სერიოზულად შეუდგა სწავლას ვიოლინოზე და ბევრსაც უკრავდა, მაგრამ, რაღა თქმა უნდა, მისი ოცნება, რომ ვირტუოზი გამხდარიყო, არ შესრულდა. ვიოლინოზე დაეკრა იდრე უნდა დაიწყო, თორემ თვრამეტ-ცხრამეტი წლის ასაკში უკვე გვიან

არის. ეს სურვილი მთელი სიცოცხლე არ ასვენებდა ვიქტორს და უკვე სახელმოხვეპილი კომპოზიტორი, თავისუფალ დროს, უფრო ზაფხულობით, როცა კი დროს მოიხელთებდა, საათობით უტარებდა. ჭერ ვარჯიშობდა, მერე საუკრულ ნაწარმოებებს უტარებდა, ისეთ რთულებსაც კი, როგორც არის პავანინის ეტიუდები, ან სენსასის „ბომბუჩი სიმღერები“ — „კაბრილიო“ თუ „რონდო“.

ასე რომ, ეს ერთი წელიწადი დასვენება ვიქტორმა ძალიან ნაყოფიერად გამოიყენა. სიმღერის გაკეთილებსაც იღებდა, ვოლინოზე სწავლაც დაიწყო. თავისუფალ დროს კონცერტებზე, თეატრებში დადიოდა, თვითონაც მართავდა კონცერტებს.

ჭერ კიდევ სკოლაში ვიქტორმა შეადგინა მანდოლინისტებისა და ვიტარისტების ანსამბლი. სხვათა შორის, ამ ანსამბლში იღებდა მონაწილეობას შემდეგ ცნობილი მომღერალი სანდრო ინაშვილი. სანდრო ვიტარაზე უტარებდა, ვიქტორი მანდოლინაზე და ღირფიერობდა კიდევ. ამ ორკესტრს წარმატებაც ხედა წილად თავის დროზე.

ერთხელ მუშტაიდის პარკში (ახლანდელი ორჯონიკიძის სახელობის პარკი), თურმე, კონკურსი გამოცხადდა, უნდა შეერჩიათ ინსტრუმენტალური ანსამბლი, რომელიც გარკვეულ გასამარჯვლოს მიიღებდა და მთელ საგზაფხულო სეზონს პარკის ესტრადაზე დაუტარებდა.

უნდა ითქვას, რომ მაშინდელი მუშტაიდი მეტად პოპულარული ადგილი გახლდათ, ყოველ საღამოს, განსაკუთრებით კი კვირაობით, ხალხით იყო ვაჭვილილი. ბალს მაშინ უფრო დიდი ადგილი ეკირა, ვიდრე ახლა. ვარს ცაბჭებვის ზეივანი უფილია, ამ ხეივანში წარჩინებულნი და შემოღებულნი ვტლუბითაც კი სკირიბობდნენ, როგორც პარიზის ელისეის პარკში. და, აი, ამ პარკში დაკერის უფლებსათვის იბრძოდა, თურმე, რამდენიმე ასეთივე თვითმოქმედი ანსამბლი.

ვიქტორი იგონებდა შემდეგ, ეს ყველაზე დიდი გამარჯვება იყო ჩემს ცხოვრებაში. ისე არასდროს არ მიღვლივია, როგორც მაშინ, თვით ჩემი პირველი ოპერის „ვეთი და კოტეს“ განხილვისა თუ დაღვმის დროს უფრო დამწვიდებულ ვიყავიო.

„ღმერთმანი, — იფიცებდა ვიქტორი (არ ვიცი ხუმრობდა თუ მართლა ასე იყო) — „ვეთი და კოტეს“ დაღვმისას უფრო დარწმუნებული ვიყავი, მე დაწვერე ჩემი ოპერა და ვიციოდი კიდევ, რა დაწვერე და რა გამოვიდოდა, თან ცხოვრებაშიც ცოტათი უფრო გამოიბრძმედილი ვიყავი და მეტიც მესმოდა, მაშინ კი... ჩვენ ხომ ჭერ სულ ბავშვები ვიყავით, როგორც ვაჭვებზეოცოდა, ისე უეკრავდით. მე ვიყავი მთავარი მასწავლებელი. აბა, მაშინ რა ვიციოდი, საღმე ეზოში თუ დაუეკრავდით, იქ კი ყველას

მოსწონდა, მაგრამ მსმენელებიც, ხომ რაეშვეები იყვნენ. აქ კი ესტრადა, კომისიაც მთავიდან ვიღაც სერიოზული ბიძები, უდავსხესეს ესტრადაზე, ვეისმენენ. მერედა, მარტო ჩვენ ხომ არ ვიყავით, რამდენიმე ანსამბლი იყო გასასინჯო, და გვეგონებოდათ, განგებ შეარჩივსო, ასეთი ლამაზ-ლამაზი, წარმოსადგვი, ჭყუხი ვეკაცები იყვნენ, თვალი დაგრჩებოდათ. ჩვენებშიც კი, მარტო სანდრო (ინაშვილი) თუ გამოირჩეოდა სილამაზით, თუმცა ისიც გამხდარი იყო მაშინ, მაგრამ სიმაღლე მიინც ჰქონდა, სხვებიც კი თითქმის განგებ, სულ მოლულე, ჩი-ჩი-ბი ბებები ვიყავით. არც თუ ისე კარგად გვეცვა ტანთ თუ ფეხთ. ეფიქრობ, ერთი, სასაცილოდ აგვიღონ და სულ კინწის კერით გამოგვეკონ-მეთქი.

დავხსენდით, დავარტყი კამერტონი, რომ ინსტრუმენტები ააწყონ, ბიჭებმა (ნერტა ამ კამერტონის ხმარება როდის ისწავლა? როგორ ვნანობ, რომ არა ვეითხე, როცა ჰყვებოდა). დავარტყი და მისი ხმა საღაღაც, შორს, ცხრა მთის იქით მომესმა.

მაგრამ დავიწყეთ თუ არა და შევხედე ბიჭებს, ვიგრძინე, საქმე თარგად იყო, უცებ გაუნათლათ სახეები და ისე ყურადღებით გვისმენდნენ, თავსაც კი აკანტურებდნენ, თითქმის უყვირდათ კიდევ ამ მოლულე ბიჭებსაგან. არასდროს არ დამავიწყებდა, რა სიხარული ვიგრძენია...”

ვიქტორის ანსამბლმა გაიმარჯვა და, წარმოგვიჩინა მაქვს, რა საიამაყით დადიოდნენ საღამოობით პარკში და უტარებდნენ ამ ზღეა ხალხში ეს „გაღებული ბიჭები“.

მართლაცდა, თუ აღამიანს რამე იზიდავს, უყვარს, თუ რამე განსაკუთრებული ნიჭი და მიღრეკილება აქვს, იგი ყოველთვის გაიტანს თავისას, როგორც არ უნდა უშლიდეს ხელს გარემოცვა და პირობები. აივლით, თუნდაც ვიქტორის გარემოცვა, ოჯახი. ცუდი ოჯახი არ ჰქონდა ვიქტორს. მზრუნველობა, ყურადღება, მოვლა არ აკლდა, მაგრამ აბა ვის ესმოდა, ან ვინ აფასებდა მის მუსიკალურ ნიჭს? ახლა სკოლა? კომერციული სასწავლებელი იმავე უფლებებით სარგებლობდა, როგორც გიმნაზიები, მაგრამ მას კომერციული განზრა ჰქონდა, ესე იგი მეტი ანგარიში, ეკონომიკა, ბუღალტერია. აქაც ხომ, ალბათ, უფრო ისეთი ოჯახები აბარებდნენ შევლებს — ვეკრები, კომერსანტები და საქმისნები, რომ შემეკვიდრენი თავიანთ ყაიდაზე აუღზარდათ.

ამ წრეში, ამ გარემოცვაში ვიქტორმა მიინც გააკლია გზა, უფრო მეტი, სხვებიც აიყოლია, ასეთი ორკესტრი შექმნა და ჭერ კიდევ სიჭაბუკეში საგრძნობ წარმატებასაც მიაღწია. შეარჩია, დაიმეგობრა ცოტად თუ ბევრად მუსიკალური ახალგაზრდობა, ანსამბლი ჩამოყალიბა. სხვა რომ არაფერი, ყოველგვამ ანს ხომ

ორგანიზაცია უნდა იყოს, ესაუბროს იყოფა ვიქტორმა საქმის დადარგვა. თუ რაიმე აინტერესებდა, თუ რამეს ხელს მოჰყოლებდა, ბოლომდე მიიყვანდა კიდევ და ეს თვისება, როგორც ჩანს, ბავშვობიდანვე დაჰყვა.

მასსივს, კიდევ იმ ზაფხულს, როცა სკოლა უკვე დაიშალა და კიდეც ჯერ არ გამგზავრებულყო, ვიქტორმა ბორჯომში საბავშვო ობერა დადგა. მართალია, ეს არ იყო ორიგინალური ნაწარმოები. სხვადასხვა ობერებიდან ათობებული ღვედრებით, კვარცხანტებით თუ არიებით, გარკვეულ სივრცებზე ააგო ეს საბავშვო ობერა. გუნდიც იყო, პატარა ბავშვებიც. თქმა უნდა, არა კლასიკური, უფრო სახასიათო ცეკვები. მაგრამ მთლიანად ეს იყო პესიკალური წარმოდგენა. რატომღაც ყველაზე უფრო მასსივს „პეპლების ღვედა“. პეპლებზე გამოწეული ობერა გოგო ერთი ვაჟის, ხოლო მეორე ქალის როლში მდგომარეობს ჩაიკოვსკის „პიკის ქალიდან“ მწიგნობარ ქალაქის ღვედას: „ჩემო ნაზო მეგობარო“. რაღაც მასიური სცენებიც იყო. მოკლედ, ამ წვეტილ ღვედადნენ, ავიწროებდნენ, მაგრამ ბოლოს მაინც ისინი იმარჯვებდნენ.

სამუშაობდა, მეტი არაფერი მასსივს, დასაინანია, რომ ამ ნამუშევრისა არავითარი ფრავინტები არ შეინახულა. ბევრჯერ უკითხავთ ჩემთვის ვიქტორის ბიოგრაფიით დაინტერესებულ პირებს, იყო თუ არა ამ საბავშვო ობერების რამე თვით ვიქტორის, ან რომელი ობერების ნაწილები იყო კიდევ გამოყენებული. არ ვიცი, შე მხოლოდ ჩაიკოვსკის ობერის ეს ღვედა ჩაიხსენებდა. ალბათ, მამის კარგად არ ვიცნობდი სხვა ობერებს და ამიტომ ვერც მივხედავობა, სახელდობრ არა იყო, ან სიღარბ იყო. კიდევ მასსივს, რომ ვიქტორის მთელი დღეები მუშაობდა პატარა „არტიტებიდან“, ასწავლიდა მათ, ამღერებდა. ვგონებ, ბორჯომის იმ ზაფხულს თითქმის ყველა მოაჯარავე ჩაბმული იყო ამ საქმეში. ჯერ იყო ბავშვების შერჩევა. თითქმის არც ერთი ბავშვი არ დარჩენილა გაუსინჯავი. მოჰყავდათ და მოჰყავდათ შრომებს საგანგებოდ გამოწეული გოგო-ბიჭები და ბავშვებზე მეტად, ალბათ, მშობლები დღეადნენ ამ „ობერის“ დაღვმის გამო. იყრებოდა ტანსაცმელი: ნაზი ფერების, ვაზის სიფრთხანა კაბები, ფერად-ფერადი ქაღალდების ფრთები, ყვავილები, გერანგები.

მშობლები ტანსაცმელს კერავენ, ბიჭებს აგრაცლებდნენ, წესრიგს იცავდნენ. წარმოდგენა, რომელიც იქვე, პარკის კერზალში შედგა, მშვენიერად ჩატარდა. არავის არაფერა შესცდენია, არავინ წაბორძიებულა. იყო ერთი ტანის ვრიალი, „არტიტების“ გამოჩატება. გაბრწყინებული სახეებით გამოდი-

რდნენ ბავშვები, პეპლებად, ხარაბულებად, კალიბრად გამოწყობილნი.

სხვათა შორის, ერთი ამ ვიქტორისა, ამ წარმოდგენის „პრინციპალი“ ლუსია ლესიათა შემდეგ მართლა მსახიობი გახდა. მე მინახავს იგი თბარევის კამერულ თეატრში აქ, თბარლისში, როცა იმ წლებში, შერე, სილაღე, რუსეთში გადავიდა, აღარ ვიცი, შემდეგ რა ბედი ეწია.

ეს ამბავი იმით არის აღსანიშნავი, რომ მამის საგანგებოდ ბავშვებისათვის არაფერი იღებებოდა. ვიქტორმა, ჯერ კიდევ თერამტეხტამეტი წლის კაბეში, თავისი ინიციატივით წამოიწყო ეს საქმე და მოაჯარა კიდევ ასე მოკლე ხანში, იქნებ ურრადღება მოჰქცია, რომ ბავშვები ხეტიალში ან უინტერესო თამაშებში ატარებდნენ დროს? ან ებადებოდა სურვილი ობერის შექმნისა და ეს მისი პირველი ცდა იყო? უკველ შემთხვევაში აქედან ჩანს, რომ ფიქრი ობერაზე, აი, ასეთ მუსიკალურ სანახაობის შექმნაზე მას აღრევე ჩაესახა. ამიტომ, როცა ვიქტორი თავისი პირველი ობერით „ქეთო და კოტეტი“ წარსდგა საზოგადოების წინაშე, მართალია, ყველასათვის მოულოდნელ იყო, მაგრამ თუ დავუკვირდებით ვიქტორის ბიოგრაფიას, აი, თუ ისე გაუგებარი და მოულოდნელი რაჟ არის, თრექსტრას შექმნა, საბავშვო ობერის შედგენა-მომზადება, დადგმა (აქაც ხუმ ბოლომდე მიიყვანა იმ დროისათვის სულ ახალი, უპრეცედენტო საქმე).

იშვითად, რომ რამე დაეწყო და ბოლომდე არ მიეყვანა. მხოლოდ ჯანმრთელობამ უშტყუნა და თავისი მოთავარი საქმე ვერ მოასწრო... ვერ დაასრულა უკანასკნელი ობერა „ჩერმენი“, ვერ მოესწრო თავისი პირველი საფორტპიანოს კონცერტის შესრულებას, ბევრ რამეს ვერ მოესწრო...

ისე გაატარა ვიქტორმა ეს დრო. უკრავდა ვიოლინზე, სწავლობდა, მღეროდა. მიიწერა ეს წილიწიდი და ვიქტორი კიდეც გაემგზავრა, კომერციულ ინსტიტუტში სასწავლებლად. მაგრამ ჩავიდა თუ არა მშვენიერ ქალაქში და შეუდგა ინსტიტუტში სწავლას, უმაღლე მუსიკალურ სკოლაშიც მოეწყო ვიოლინოს კლასში და სერიოზულად დაიწყო მუცადინეობა. ხოლო იმისათვის, რომ ამ სკოლაში გადასახდელი ფული მიიმეღ არ დასწროდა მის ლარობულ ბიუჯეტს, თვითონაც აიღო ვაჟეითობები, მანდოლინაზე დაკერას ასწავლიდა. მსურველები ბევრი აღმოჩნდნენ; ისე რომ, ვიქტორს შინიდან დახმარება არ მოუთხოვია და მუსიკალურ სკოლაში ისე სწავლობდა, რომ ოჯახში არავინ იცოდა; უფრო მეტიც, მალავდა კიდევ.

იმ ზამთარს ვიქტორი კიდეც მოინახულა ჩვენმა მამილამ, სიფიო დოლიძემ. იგი შევი-

ცარიანი იყო თავისი ძმის და ჩვენი ბიძის, ცნობილი რევოლუციონერის სოლომონ დოლიძის სანახავად. ს. დოლიძე 1905 წლის რევოლუციის შემდეგ შავ სიაში შეიტანეს და სამშობლოში მას სიკვდილით დასჯა მოელოდა, ამიტომ იგი ემიგრაციაში იმყოფებოდა შვეიცარიაში. მაშინ სოფიომ გადაწყვიტა აქეთობისას კოეში გამოველო ვიქტორის სანახავად.

ვიქტორს, რა თქმა უნდა, ძალიან გაეხარდა მამიდას ნახვა. ისინი თითქმის ტოლები იყვნენ. მამიდასა და ძმისწულს ახსანავური, მეგობრული ურთიერთობა ჰქონდათ. მამიდამ შეამჩნია, რომ ვიქტორი კომერციული სავაჭრით კი არა, უფრო მუსიკით იყო გატაცებული. ოთახში ნოტები, ვიოლინო და მანდოლინა უფრო სპატიო ადგილზე იყვნენ მოთავსებული, ვიდრე გკონობიური და კომერციული მცენიერების ტომები. მგონია, ამ წიგნების კუკანებად არ იყო, არაფერზე ეტყობოდა, რომ აქ მომავალი კომერსანტი ან „ბანკის დირექტორი“ ცხოვრობდა.

ვიქტორი აღფრთოვანებით უამბობდა მამიდას როგორ წაყოფიერად სწავლობდა მუსიკის, ისიც კი უთხრა, რომ მისმა პროფესორმა გრანელმა შეამჩნია თერმე, რომ კომპოზიტორობის ნიჭი ჰქონდა და წინადადება მისცა კომპოზიციის კლასში ემუშავა. უჩვენა კიდევ საკუთარი ნაწარმოებები, მუსიკალურ სასწავლებელშიც წაიყვანა, დაათვალიერებინა იგი. კომერციული ინსტიტუტი კი არც უხსენებია, ეტყობოდა, ვიქტორი ამ ინსტიტუტში მოურთა გამოკვლევებზე თუ გამოცხადდებოდა ხოლმე, თორემ ისე მიინცადამიანო თავს არ იწუხებდა მისთვის.

როცა სადგურზე აცილებდა, ვიქტორმა უთხრა თურმე:

— იცი, სოფიო, მოდი, შინ ნურაფერს ეტყვი ამ ჩემი მუსიკალური ამბების შესახებ, რად უნდა აიღებო ტყუილად ან მამა ან დედაჩემი. იფიქრებენ, დაგვეღუპა შვილი, არაფერს აკეთებს, ტყუილად ჰყარავს დროსო. მე მზე კომერციულ ინსტიტუტს მიინც დავაპოვებ და მერე ვნახოთ.

რამდენ ზევებს და თვით ყარგა მოხრდილ ემწილისაც დაატარებენ მუსიკალურ სკოლებში და კონსერვატორიებში, რამდენი მშობელი დარბის, რომ როგორმე მოაწყოს, ვაამაგროს. არ გამოთარბიციონოს თავისი „ნიჭით აღუერვილი“ ნაშეირი, ასაბუქრებენ, ძალას ბანენ, ოღონდ ისწავლონ. ვიქტორი კი, რომლის მოტი არსი, თავიდანვე მუსიკას გრწნობითა და სიყვარულით იყო გამსჭვალული, მალეით სწავლობდა მუსიკას და იმარეც ფიქრობდა, დედამამა არ იღუღულებინა, ავირ ქალაღდს თამაში ან გადატარებულ ლოთობაქვიფში

რომ შეესწრები კაცს და დგანამუკებს არ გამეც, არ ამხილო ჩემი საქციელო...

კაცმა რომ თქვას, ვიქტორზე უფრო მეტი იყო და არავენი დატანდა მუსიკის კლასში აღარ მინდა ვე თქვენი კომერციული ინსტიტუტი, მაგრამ, ეტყობა, თვითონ უფროხილდებოდა მშობლებს, არ უნდოდა ტყუილად აეღუღუებინა, ვიდრე საბოლოოდ არ დააწყებოდა და არ გადაწყვიტა, რა იყო მისი ნამდვილი მოწოდება. მერე კი აღარავეს შებუეზია — და არც არავეს უთქვამს მისთვის რამე. საოცრად ენერგიული და შრომისუნარიანი იყო მუდამ. ავილოთ თუნდაც ეს პერიოდი მისი კიევეში ცხოვრებისა. კომერციული ინსტიტუტში იყო, თან მუსიკას უყვამ სერიოზულად მოეკიდა, ვიოლინოზე დაკვრას სწავლობდა, თეორიას, კომპოზიციას, და კიდევ გავეთილებს აქლუედა მანდოლინაზე, გტარბზე, რომ თავისი სწავლის გადასახადი ემოვნა. რა დატვირთული უნდა ყოფილიყო!

წარმოდგენილი მაქვს ავირ სწერს რალაცას, ახალს, ჰირველად, გატაცებულია, როგორც მარტო მან იყოდა გატაცება, უყვამ მოდის მოწაფე, იქნებ ვინმე მოკლილო, უნიჭო, რომელსაც არაფერი ესმის მუსიკისა.

ვიქტორი კი დროს ჰყარავს, მაგრამ რა ქნას, სწავლის შირა ხომ უნდა იმოვნოს.

საოცარია, ამდენ გამაამაშიში საღან გამოტენა დრო ვიქტორში, რომანიც გაეხადებინა და ცოლი შეერთო. ერთ დღეს მოვედის წერილი, ვიქტორი იტყობინება — ცოლის შერთვას ვამირებ, დედამემო, ხომ არ გეწყინება, ძალიან ყარგი გოგონაა, ვიცი მოვეწონებათ.

დღემამ ბარათი ვაუტზავნა, ძალიან ფრთხილად შეამარა: „შვილო, მე მარტო იმ ოცნებაში ვარ, შენი ცოლი და შვილი მეღიბროს, მარა ასე უყვამ, დაუფიქრებლად ცოლის შერთვა... მერე და უტო ქალი, მე მის სიტყვას ვერ გაივიებ. ის ჩემსას. ნე აჩქარდები, დაუფიქრდი, მერე არ ინანო, თორემ მე შენს სურვილს, ხომ იცი, არასდროს არ გადავადო“.

ამ საკითხზე ვიქტორს სხვა არაფერი მოუწყობია. დადგა ვაზაფხული, ვიქტორმა შეგვტყუობინა გამოცდებს ვამთავრებ და ჩქარა ხამოვალო. დღემამ თვალი სულ სადგურის ქუჩისკენ აქვს, აი, ახლა გამოჩნდება ჩემი შვილი, აი ახლო. ჩვენ ხომ ამ ქუჩის გასწვრივ ეცხოვრობდით. ერთ მშვენიერ დღეს უხვართ ავიანზე, უყვამ ბიძაჩემმა ამბაკომ, დიამახა:

— გეიხედე, დამ, ავირ მოდის შენი ვაყინვილი, და, მგონი, პატარძალიც ქე მოჰყავს.

მივცვივდილ მოაქვრის. მართლაც, სადგურის ქუჩით, სწორედ რკინიგზის სამმართველოს წინ, მოდის ვიქტორი, თავისი სტუდენტური ფორმა აცვია. ხელბუღავრილი მოპუევა მალალი, ლამაზი, ახალგაზრდა, ქერათმიანი ქალი. უყამ მუშა მოსიღულო. იმ დროს ბარგი

ეგრეთწოდებულ „კერტნიან“ მეშებს დაქონდათ. მუშას ვიქტორის ლოჯინი, ჩემოდნები და წიგნების შეკრა აუხობლობია კერტანზე. ჩეკუვლითი კიბეზე, მივთვებთ.

— აი, ჩემი მეუღლე, — გამოგვიცხადა ვიქტორმა, — გთხოვთ წყალობდეთ.

გადუხვია დედა რძალს, გადაეკუნა, არაფრით შეუშინვენიებია, რომ ეს ამბავი არ ესიაზოენა.

მთელი ოჯახი ძალიან აღერსიანად და კარგად შეხვდა ახალ რძალს. ჩვენ ძალიან გაგვახარა ვიქტორის ჩამოსვლამ. ის ხომ პირველი იყო, ვინც ასე შორს და ასე ხანგრძლივად გაემგზავრა ოჯახიდან.

წინათ ვსოა და ვიქტორი ერთ ოთახში წვეზოდნენ, მე, როგორც ერთადერთ ქალიშვილს, ჩემი ოთახი მქონდა, მაგრამ მეც სტუმარივით ვიყავი ამ ოთახში. მამაჩემი ხომ პირველი იყო მთელ ნათესაობაში, რომელიც თბილისში გადმოსახლდა და თუ რომელიმე ბიძაშვილს, მამიდაშვილს, უბრალოდ მოგვარეს ან თანასოფელს სასწავლებლად, ან სამკურნალოდ თუ სასყიდლოდ დედაქალაქში ჩამოსვლა მოუხდებოდა, პირდაპირ ჩვენთან მოდიოდა. ამიკრავდნენ გუდნაბაღს და გამოძახებულბდნენ ჩემი ოთახიდან, ისე რომ, ამ ოთახს, მართალია, „ნინას ოთახი“ ერქვა, უფრო სასტუმრო ოთახი იყო. ახლაც უმაღლე გამოიტანეს ყველაფერი და ახალგაზრდა ცოლ-ქმარს დაუთმეს. მგონი, იმ დღესვე გაიქცა დედაჩემი, წყვილი საწოლი, ტანსაცმლის კარადა და, აღარ მახსოვს, კიდევ რაღაც წერტილმანები იყიდა. მალე ახალი ტანსაცმელიც შეუყარეს, თავით ფეხებამდე გამოაწყვეს რძალი. მოკლედ, ისე მიიღეს, თითქოს დიდი ხნის ნანატრი და სასურველი საძალო ყოფილიყო.

— ხომ არ გეწყინა, დედაჩემო, ასე უცებ რომ მოგაყენე კარზე რძალი? — ჰკითხა იმავე საღამოს ვიქტორმა დედას.

— შენ ვინაეცალოს ჩემი თავი, შეილო, მე შენგან რა მეწყინება, ოღონდ თქვენ იყავით კარგად და მე თავს არ დავზოგავ თქვენთვის, — უპასუხა დედას. — კარგი გოგონა ჩანს. ამა რა მაქვს საწინააღმდეგო, რაბან შენ მოგწონს და გიყვარს. შენ თუ კმაყოფილი და ბედნიერი იქნები, მეც ეგ მინდა.

ვიქტორის პირველი მეუღლე ნინა ორლოვა მარილაც კარგი, წესიერი გოგო ჩანდა. ჩვენ მალე შევეჩვიეთ და შევეფიფისეთ ერთმანეთს და არც უსიამოვნება მოგვსვლია, მაგრამ თვითონ ახალგაზრდა ცოლ-ქმარი თითქო ვერ იყო ისე კარგად ერთმანეთში, რაც საკმაოდ ადრე შეიტყუო.

დადგა ზაფხული. დედამ დასასვენებლად ბორჯომში გაისტუმრა ცოლ-ქმარი. თითქოს ყველაფერი რიგზე იყო, მაგრამ როცა ჩამოვიდნენ, გამობრკეა, ნინა სულ არ აბიჩებდა

კეგემი წასვლას სწავლის გასაგრძელებლად ისიც ხომ სტუდენტი იყო და სწორედ ანსტრუტში გაიცნეს ერთმანეთი.

„განა იმიტომ გავთხოვდი, რომ მსგავსებზე ვიყავი და წიგნებს ჩაეკარატებდე? — უარზე იყო ნინა.

— მაშ როგორ მოვიქცეთ, — ეუბნებოდა ვიქტორი, — მე ხომ უნდა ვისწავლო. მოდი, შენ აქ დარჩი, მე წავალ.

„უშენოდ რა გამაძლებინებს?“

„რატომ ვერ გაძლებ, განა ცუდად ვაქცევია? განა არ უყვარხარ ჩვევებს?“

მართალია ვითხრათ, ყველას შეგვიყვარდნენა, ძალიან კეთილი, უმყოფელო, მშვიდი ხასიათის ქალი იყო. „უყუვარვარ?! ჩაიციანა თურმე ნინამ, — უყუვარვარ იმიტომ, რომ შენი ცოლი ვარ. შენი ცოლი რომ არ ვიყო, სულაც არ ვეყვარებოდი“.

„ჩემი ცოლი რომ არ იყო, არც კი ვცნობებოდი და, აბა, როგორ შეგვიყვარებდნენ? — სცილინი ატარებდა ვიქტორი, მაგრამ ნინა მაინც ნაწუენი რჩებოდა.

ბოლოს დაიჩქმა, გინდა თუ არა დაანებე სწავლას თავით. განსაკუთრებით ვერ იტანდა ვიქტორის მუსიკით ვატაცებას. „არ გამოიგონია, ცოლიანი კაცი მთელი დღე რაღაცას ატოტინებდეს!“

„კი, მაგრამ, შენ ხომ იცოდი, სტუდენტს და თანაც მუსიკოსს მივეუბოდი ცოლად, — ვეღარ მოითმინა ერთხელ ვიქტორმა, — მაინც ძალიან მოგწონდა და საათობით მისმენდი, ახლა აღარ გინდა?“

„მაშინ შევეარებულბუმი ვიყავით, ახლა ცოლ-ქმარი ვართ“.

„მერე?“

„მერე ის, რომ ღრთა სერაიზულად იფიქრო ცხოვრებაზე“.

„და განა სწავლა, სპეციალობის მიღება სერიოზული საქმე არ არის?“

„ჰე, სწავლამ იცადე ახლა ხუთი წელი, სანამ შენ დაამთავრებ, მერე კიდევ ეინ იცის, რა გამოვი ამ სწავლიდან“.

„მაშ როგორ მოვიქცეთ, ასე დედ-მამის კისერებზე ვიყოთ მუდამ? რამდენხანს გავვიძლებენ?“ — ეუბნებოდა ვიქტორი.

ეს იყო დაახლოებით 13-14 წლებში. მსოფლის ომი ვერ არ დაგვტყდომოდა თავს. შეშის და კირის წარმოება სულ უფრო და უფრო ფართოვდებოდა და მამაჩემის საქმე კარგად მიდიოდა, ოჯახიც ფეხზე იდგა, მაგრამ, ვიქტორისა არ იყოს, როდემდე შეიძლებოდა დედ-მამის იმედიო ცხოვრება.

„მაშ მამაჩემის კისერზე ვიყოთ მუდამ? — ვკითხებოდა ვიქტორი ახალგაზრდა ცოლს.

„სულაც არ მინდა ვინმეს კისერზე ვიყოთ, პირიქით, მე ის მინდა, დამოუკიდებლად ვი-ხოვროთ“.

„დამოუკიდებლად? როგორ?“

„როგორ და დაღევი სამსახურში და ისე ვიციხოვრობ, როგორც სხვები ცხოვრობენ“.

„სამსახურში? რა სამსახურში?“

„აი, თუნდაც ავერ რეინგის სამმართველოში, — მიუთითა თურმე ნინამ. ეს სამმართველო კარგად ჩანდა ჩვენი ფანჯრებიდან. — შეხედე, რამდენი ხალხი დადის, ისინი ხომ მსახურობენ, შენც წადი და იმსახურე!“

„ესენი ხომ იხიენრები, თუ ეკონომისტები არიან, რომელთაც ისწავლეს და ახლა მსახურობენ. ან პატარა მოხელეები, ვისაც სულ ოცი, ოცდახუთი მანეთი თუ აქვთ თვეური ხელფასი. ოცდახუთი მანეთი და სხვა არაფერი პერსპექტივა მომავალში. ესაა შენი დამოუკიდებელი ცხოვრება? ვეცდ არ იყოს, ჩვენ მშობლები ამაზე შენს გეგმავსინანთ კეთილი“.

„არაფერიც, სხვები თუ ცხოვრობენ, ჩვენც ვიცხოვრებთ“, — ჩიუტად იმეორებდა ნინა.

ვიქტორი გაფითრებულად გამოეხატებოდა ხოლმე ოთახიდან და შემოგვიხივლებდა: „არა, ეს ქალი რაღაც სხვა ჯერის არ ეკნობა, ადამიანისა არაფერი სცხია! ვინახავს ამისთანა?“

„არაფერია, შეილო, ხდება ხოლმე ცოლქმარს შორის უსიამოვნება, არაფერია, ამშვიდებდა ვიქტორს ჩვენი ტებილი დედა და მართლაც, ნინო და ვიქტორი ჩქარა ისევე იციროდნენ, მღეროდნენ, ან საღმე დროს ვასატარებლად მიდიოდნენ.“

მაგრამ ასეთი სცენები სულ უფრო და უფრო ხშირად მგორდებოდა და ყოველი ახალი უსიამოვნება უფრო მძაფრი და ძნელად დასაეფიყარი იყო, ვიდრე წინანდელი.

ხანდახან ასეთი სასაცილო კონფლიქტებიც კი მოსდიოდათ. ერთხელ შემოდგომის საღამოს მოდიან ვიქტორი და მისი მეუღლე. მოაქვთ პარკით ცოტათენი ყურძენი ნინა გაბუტულია, ვიქტორი კი სიცილით კვდება.

თურმე ნუ იტყვი, მოდიან და კინტო ხედე, თამახით ყურძენს უიღის (იმ დროს ჯერ კიდევ იყო ასეთი ვაჭრობა). შეევაჭრნენ, გირვანქას აბახად აფახებენ.

— ა! — ღათახა თურმე ნინამ, — რა ამბავია, რა შეძვირენ ხართ ეს კინტოები! გირვანქა აბახი, თბილისში! ციხბირი ხომ არ არის, საცხეა ყურძენით ქალაქი!“

მართლაც, იმ ხანებში ორ შაურად თავისუფლად იყიდდით გირვანქა ყურძენს. მაგრამ ვიქტორს ძალიან უნდოდა თურმე ყურძენი, ვაჭრობის თავი არ ჰქონდა და ეუბნებოდა ცოლს: „მოდი, ვიყიდოთ“.

არამც და არამც არ მიეცემ აბახს — იძახდა თურმე ნინა.

აბახი ძვირა იყო, სიყრთოდ, მაშინ კრძამ ვაჭარი რომ დააფასებდა საქონელს, შეოთხედოდა რომ შეგვეძლია, არავის ვაუყვირდებოდა, ბოლოს ნახევარ ფისზე მორიგდებოდათ.

— მაშ, როგორ ვინდა, ბარიშნა? შეოთხედებით, თქვი შენი ფასი! — ევაჭრება კინტო.

— როგორ და, ცხრამეტ კაპიჯე შენს სიამაც და არამც არ მოგცემ! — გამოუცხადა თურმე ნინამ.

— ეა, ბარიშნა, ერთ კაპიჯე ღირს ლამაზაქი — გაიციონა კინტომ და იქვე აუწონა ყურძენი.

„უნდა გენახათ, — ეუბოდა ვიქტორი, — ისეთი რიხით დაიწყო ნინამ, ისე გაბრაზდა, მეგონა, ერთ ორ შაურს შიანიც დააჯღბინებდა. ვფიქრობ, რა ტკიანი ცოლი მყოლია, ამასთან არ დავიყარებები-მეთქი. თურმე ნუ იტყვი, კაპიჯისათვის აუტეხია ამდენი ამბავი. ისეა ოცი და რაღაც ცხრამეტი, თვრამეტი მაინც გეთქვა, შე დალოცვილო, — იცინოდა ვიქტორი — კინტო სიცილით იგუდებოდა. მე დაეუფდე აბახიანი იმ გამოძალული კაპიჯისათვის არც კი მომიცდია, ის კი ყვარლით მოგედევდა: „ბარიშნაქან, იხევეთ თქვენი კაპიჯი“. ლამის სირცხვილით დავიწვი. აი, მიორთეთ ყურძენი, რომელზეც ნინამ დიდი ბრძოლის შემდეგ ერთი კაპიჯი მოიგო“.

ნინა ვაფთხებულ იყო:

— პო, დამცინე, დამცინე, იმიტომაც არის, რომ არაფერი გაქვს, ვაჭრობას არა კადრულობ! — ეტყობოდა, ჯერ კიდევ ვერ მიხეუდარიყო, რაშიც იყო საქმე.

— პო, რა თქმა უნდა, თითო გირვანქა ყურძენზე თითო კაპიჯი თუ მოვიგებთ, უსათუოდ გაემდიღრდებით, — იცინოდა ვიქტორი.

შოკლედ, ამ უბრალო ინიცინდენტის გულისათვის ნინა გაბუტული ვაჭარდა თავის ოთახში და ამაზე ბარე ორი დღე ჩხუბობდნენ. ვიქტორი ხომ სულ ზემობდა, ვითომდა ზოტბას ასხამდა თავის „ხელმოშპირნე მეუღლეს“. ის კი გულზე სკდებოდა.

უსათუოდ არ იყვენ შესაფერისნი, ვიქტორი მთელი დღე შეშაობდა, შერე ვვიზირებდა თავის ჭანაფიქრს, დაწერილს, მერედა, ყველანი ბერის ვითხოვლობით, ვდავობდით, აზრს ვუხარებდით ერთმეორებს. იყო ერთი დავა, ბაასი, ვთქვით იმაზე, რად მოიკლა თავი მარტინ იდენმა, რამდენად ბუნებრივია ჯეკის განცდები „წინაპართა ძახილში“. ვიქტორს განსაკუთრებით უუვარდა ჯეკ ლონდონი. ვეითხოვლობდით კუპრინს, ბენინს, ანდრეი ბელის, არციანაშევის, მერეტეკოვსკის, ბლოკის, ბალმონტის ლექსებს. ვიქტორს ყოველთვის ჩამოჰქონდა ახალი აღმანახები, ისე რომ, თანამედროვე ლიტერატურის კრწში ვიყავით მუდამ.

ნინას კი უყვირდა, როცა დამძინა, ან მაშინ, დამისწრულები ისეთ დავას აეტეხდით ხანდახან რაიმე ლიტერატურული საკითხის გამო, ლამის ხელნართული ბრძოლა გამოართულიყო.

— ნეტავი თქვენ, — იტყოდა ზოლმა, — ვილახს რაღაცა დაუქალბნია, თქვენ კი თავს იკლავთ.

კითხვა მას არ უუვარდა, ხელსაქმე არ იყო-და, რა გაეკეთებინა? ჩვენ კი დრო არა გვეყოფნოდა. ნეტა სად იყო მოსაწყენი დრო? დედა ხომ მთელი დღე ფეხზე იდგა, ამხელა ოჯახს მოვლა უნდოდა, ახლა ქარგვა, სერვა, ქსოვა? ბავშვებს ბლუნა-ხალათები, საცვლები, თეთრები, ჩვენი კაბები, ყველაფერი შინ იკრებოდა. ახლა ვამზავებდა დაიწყო რუსეთში, ჯერ ვიქტორი, შემდეგ ვასო. იმ დროს უმადლეს სასწავლებლებში არც საერთო საცხოვრებლები ჰქონდათ, დასახლისებიც ბინებს თავიანთ ლოგინით როდი აჭირავებდნენ. სტუდენტებს ყველაფერი თავისი უნდა ჰქონოდათ. მოხლოვდებოდა მათი წასვლის დრო და დაიწყებოდა სამზადისი, დედა ახალ ლოგინებს მართავდა, მე ინიციალებს ექარგავდი, საბნის პირები, ხალათები, საცვლები, ცვირ-სახოცები. ხელები სულ დანახვადილი მქონდა ამ ვაჟივებულს ვ. დ. ამოქარგვო. მერე ის დალოცვილები არაფერს არ ჩამოიტანდნენ უკან, კარგადნენ, ან იქვე ტოვებდნენ, ვითომ ჩავალთ და დავგვხდებოთ, რას დაგვხდებოდათ? ისევე თავიდან იწყებოდა სამზადისი. ყველა ესწავლობდით. მე ვინმანბის ვარდა მუსიკასაც მასწავლობდნენ, წიგნის წაიკითხის დრო აღარ მჩანებოდა, ღამ-ღამობით ვკითხულობდი, ჩემსად, რომ არ გავგოთ, ზეწარქვემ ვიძალებოდი წიგნისადა. ჩვენ დრო არა გვეყოფნოდა, ნინა კი მოწყენილი იყო. სულ იმას იძახოდა: „მა, აღარ ვთავადა ეს დღე, ნეტა როდის და-ღამებდა, საღმე მინც წაგიღებოთ“.

სალამი ხანს წაგიღოდნენ ხოლმე კონცერტზე, თეატრში, ხან კიდევ სტუმარი გვეწვეოდა ვინმე, მაგრამ მთელი დღე? იყო ერთი წიწწონი და საყვედურები. მინც აქ გრჩინა, კიევიში წასვლა და სწავლა აღარ უნდოდა. დაფა შემოღვრომა. სულ უფრო და უფრო ხშირად მოსდოდათ დავა ახალგაზრდა ცოლ-ქმარს. სულ უფრო და უფრო დაინუნებთ მოთხოვრდა ქალი: დადექი სამსახურში, რასაც მოგვემენ, მოგვემენ, ჯერ მშობლები დავემხარებოთ, მერე რაზე გამოჩნდებოთ. ვიქტორს კი ეს სათუო „კრამის გამოჩენა“ არ აწყობდა.

ერთ მშვენიერ დღეს გამოუცხადა ცოლს: — მე მივდივარ, შენ კი როგორც გვრჩივინოს, ვინდ წამოდი, ვინდა აქ დარჩიო!

ნინამ ისევე ქმართან წასვლა ამჯობინა, წაიღინა. ვიქტორი კიევიდან არაფერს იწყებოდა ცოლზე. მერე კი გვაგვიტყობს: ნინას წასვლა არ გავგრძობდებოდა. ერთ ხანს იყო ისე უსაქოდ, მერე თავის მამას ესტუმრა სოფელში, მალე ისევე კიევიში ჩავიდა ქმართან. დადგა გაზაფხული. ვიქტორმა მოიწერა, ნინა მთხოვს მასთან წაიღე, მიამბის ვესტუმროთო.

დღეს, რაღა თქმა უნდა, გული დამწყდა, რომ თავის პარამშოს ველარ ნახავდა წესს, მაგრამ ერთი სიტყვა, ერთი საყვედურს არ წამართლებინა, გზის ფული გაუვზავნა, დაღრმავნა მათი მითარყო, დაარბავა.

იქ, მღვდლის ოჯახში, ეტყობა, საბოლოოდ გადაწყდა ცოლ-ქმარის ბედი. თუ ნინა ჩვენს ოჯახს ვერ ეცემებოდა, ახლა წარმოიდგინეთ მღვდლის მდორე ოჯახი და მოძარბე, სწრაფი, მოუსვენარი ვიქტორი: მუდამ მოლოდინე, გულსნაყოლი, დაუშრებელი ენერჯითი საცხე, იგი ვერა და ვერ შეეგუო მათ ყოფის. სამაგიეროდ, ნინა შესანიშნავად გრძობდა თავს, მსუყე სადილი დაინაშნულ დროს, მსადილევს ძილი, საღამოს ისევ მსუყე ვახშმში. ცოტადენეს ვასერივნება მღვდლის ბაღ-ბოსტანში. ორი-სამი ბავშვობის მეგობარი, იშვიათად რომ შემოვივლიან, და ისევე ძილი. ყველაფერი ისე იყო, როგორც უყვარდა და მოსწონდა ნინას, რასაც შეესისხებოდა დღიდან დი-ბადებისა, მაგრამ ვიქტორი... საოცარი კომიზ-მით ყველაფერი შეიმდე ვიქტორი ამ მღვდლის ოჯახში როგორც ცხოვრობდნენ.

ვერისობით ხომ აუცილებელი იყო წირვაზე წასვლა. ვიქტორს უყვარდა წირვა-გალობა, თბილისშიც ხშირად დავეყვებოდა ხოლმე დიდუბის საყვარში. სააღმშრებო წირებს იშვიათად ვამოტოვებდა. მაგრამ ეს როცა ეხალისებოდა. ნინას კი უნდოდა ყოველ წირვაზე გვერდით ჰყოლოდა ქმარი. ვიქტორიც დაჰყვებოდა, მაგრამ როცა ლოცვა-ქადაგი დაიწყებოდა, იმ მაშინ კი ცუდად იყო მათი საქმე. ვიქტორი მოიწყენდა. ხან რაღაცას მასწორებდა კილს, ხან შეიძლება დაეღლინა კიდევ, ან არა და სულაც გამოვიდოდა ეკლესიიდან და მრევლის მუხდროებას არღვევდა.

— არა, ვიქტორ, — გამოუცხადა თურმე, ბოლოს მღვდელმა საყვედურით, — სჯობს თავს ძილს ნუ იტან, ნუ დადებარ ეკლესიაში, უარისა, მარტო მრევლს მიტრე.

ვიქტორი უკვე მესამე ეურსზე იყო, უკვე გულდაგულ მოეკიდა მუსიკას, კომპოზიციას ეუფლებოდა. ბევრსაც მუშობდა და სწორედ აქ, დასვენებისას, იმ მომბებერებულ კამერციულ ინსტიტუტიდან თავისუფალ დროს აპირებდა სერიოზულად მუშაობას. იქნებ უკვე იმერის შემქმნასაც კი ფიქრობდა. ვიქტორმა გულმოდგინე მუშაობა იყოდა. მეტი აღარაფერი ახსოვდა, მდგროდა, უცრავდა. მღვდლის ოჯახში პიანინო არ იყო. ვიქტორი ხან ვიოლინოზე, ხან ვიტარაზე უცრავდა, ხან ალბათ ორკესტრსაც კი ჰამაგდა, როგორც აქ, შინ იყოდა, იქ კი... ჯერ ერთი, რომ მსადილევს, როცა ყველა ისვენებდა, ვიქტორს თავის ოთახშიც არ შეეძლო ხმაური. ახლა საღამო ხანს მღვდელი საყვარის ანბადებდა, „შენი პირიმი, ჩემად იყავით“, — ევადრებოდა ცოლი, ახლა

„ტურმენია და რას იფიქრებენ“. ვიქტორის შებოძვა კი არც ისე ადვილი გახლდათ. ამას უსამშვნება მოსდევდა. როგორც იქნა, ვიქტორს ეს ზაფხული მერე რა მოხდა აღარ ვიცო, ეს კი იყო, რომ მომდევნო ზამთარს ვიქტორი აღარაფერს იწერებოდა თავის ცალზე, რაღაც ჩვენ შევეციხეთ, დავშორდითო — შეგვატოვებია.

დღეაღმეში ძალიან შეწყნბდა. მაშინ ცოლქმრის განშორება არც თუ ისე ადვილი წარსმობადგენი იყო. „რა უბრალო, მშვენიერი, წინსაერი გოგონა იყო, — ამბობდა დედა, — რახან შეირთო, ეცხოვრათ, თანდათან შეეჩვეოდნენ. ეს გაუგონია, დღეს შეირთო ცოლი, ზვად გაუშვა“. მაგრამ ჩვენ ხომ არ ვიცოდით, ვისი ბრალი იყო შათი დამორება, ვიქტორმა გაუშვა თუ თვითონ ნინა წაიხდა, რახან თავის ნებაზე ვერ ახეოლიდა ქმარი.

ახე ვყო თუ ისე, ვიქტორი ვაზაფხულზე უკვე უცოლოდ ჩამოვიდა. „არა დედაჩემო, — გათოუცხდა დედას, — საბოლოოდ დავშორდით, მკვან აღარაფერი ეშველება. არც კი ვიცი, ახლა სად არის, ან რას აკეთებს. მაინც რა იყო ჩვენს შორის საერთო? ბავშვური შეცდომა. რაც უფრო ადრე გამოასწორებ ამ შეცდომას, მით უკეთესი.

აქვე გავიგეთ, რომ იმ ზამთარს ნინამ ბავშვი მოიპოვრა. დედაჩემი ამ ამბავში კიდევ უფროდ შეაშფოთა და დაადარდიანა. „რა გიჟირდათ, დაგეტოვებინათ, ერთი შერი შვილის აქვანი დაეპრჩია“, — სწყუხდა დედა. მართლაც, ის ბავშვი რომ გაჩენილიყო, ახლა ვიქტორის ვაფი ან ქალი გვეყოლებოდა. ვინ იცის, მისი ნიჭი გამოყოლილდა. მაგრამ რაღა დროს მკვან სინანულია.

ვიქტორი უკვე სერობულად მუშაობდა მუნიციპალიტეტში. სხვა არაფერზე ფიქრობდა.

იდევ ცოტა ხანი და ნინამ ოფიციალური გაურა მოიხიზვა. ეს არც ისე ადვილი იყო იმ დროს. ეკლესიის ჯვრისწერა მართალი ეკლესიის შექმნა იყო დარღვევა. ღაბ, ეს ძალიან რთული ამბავი იყო და თან შვირიც ჯდებოდა. გაყოფა ჩემი დედ-მამა, კარგა ორ წელიწადს გრძელდებოდა ეს ამბავი. სამდენიმე ათასი დაჯდა. პოლოს, როგორც იქნა, მოვიდა „უწმინდესი სინოდის“ დადგენილება. ცოლქმარი გაჰყარეს. ეს სინოდის დადგენილება მერტად თავისებური არა იყო და არ შემიძლია ცოტად თუ ზევრად არ შევხებოდა.

იმ დროს ცოლქმრის გავრისათვის ერთერთ მხარეს უნდა მიედო დანაშაული თავის თავზე და ვისაც დანაშაუდვდ ენობდნენ, იმას მეორედ ქორწინების უფლება აღკვეთილი ჰქონდა. რაღა თქმა უნდა, ეს „დანაშაული“ ვიქტორმა ათავა, რომ ყოფილი მუედლისათვის ეს ცხოვრება არ დაემიმებინა.

ამისათვის მას („დამნაშავეს“) უნდა შესწ-

რებოდნენ ღალატში. „უწმინდეს სინოდს“ ჰყავდა თურმე საამისო სპეციალისტები, რომ მდნიც სათანადო ფულადი ჯილდოსთვის აღასტრებდნენ, რომ შეუსწრნენ ქმარს „ცოლქმრობის სწმინდის დარღვევისას“, ხოლო რახან იგი დანაშაუდვ იყო, მას ედებოდა მთელი რიგი ეპიტემიები (საეკლესიო დასჯა). უნდა გენახათ, ვიქტორი რომ ამ დადგენილებას და მის ეპიტემიებს ეთხებოდა, სიცოლოთ ვიხიციებოდათ, აი, ზოგიერთი მუხლი, რომლებიც მახსოვს:

მუხლი პირველი: ამა და ამ დრომდე (არ მახსოვს ათი თუ ოცი წელი), ვიქტორს, როგორც დამნაშავეს, არ ჰქონდა უფლება ეკლესიაში სალოცავად კარბბესს ვასცილებოდა (სულ რომ არ მივიდე არც იმ კარბბესთან არ შეიძლებაო? — დასჭენდა ვიქტორი), ხოლო თუ მისი შრველის მოძღვარი დარწმუნდებოდა, რომ დამნაშავემ უკვე მოინანია ცოდვა (ნეტა რამდენი დაქდება ეს მღვდლის დარწმუნებაო? ამბობდა ვიქტორი), მაშინ ნება ეძლეოდა თვით ეკლესიაში ლოცვისა (რაღა მიჰიარს თუ შოვ ეკლესიაში ლოცვის უფლება მომცეს, მიიღეს ჩემი სალოცვლ ამბზე ვაცნებობდიო — იცინოდა ვიქტორი).

მუხლი მეორე: დამნაშავეს, როგორც უკვე ვთქვით, სამუდამოდ აღკვეთილი ჰქონდა ცოლის შერთვის უფლება. „ხოლო თუ მსსი შრველის მოძღვარი დარწმუნდებოდა, რომ მან უკვე მოინანია ცოდვა, შეეძლო მოეხსნა ეს ეპიტემია და დამნაშავესათვის უფლება მიეცა დაქორწინებისა (ეს კი ეტყობა, ძალიან მჭირი დაქდება, — იტყოდა ვიქტორი. — ისე რომ, გვეყოფა, დედაჩემო, რაც ფული შევაწიეთ უწმინდეს სინოდს, ამ ეპიტემიას ჩვენ მღვდარ მოვახსნევინებთ. ალბათ სამუდამოდ ვერსადარა, უცოლშვილოდ დავრჩები). რა ეშველებაოდა უწმინდეს სინოდს, მე რომ ცოლი არ გამშორებოდა, ხომ დაიხიციებოდა შიმშილით ეს ამდენი მოძღვარიო.

გავიდა ხანი. ვიქტორმა დამთავრა ინსტიტუტი კიევილ და უკვე თავის „ქეთო და კობეზ“ მუშაობდა, რომ ნინამ მარათების გზავნა დაიწყეს, არ ვიცი ზუსტად რას იწერებოდა. მე ხომ არ გკითხვოდა ამ მარათებს, ოღონდ, ვტყობოდა, ისევე შერიგებაზე იყო ლამარაგი. ყოველ შემთხვევაში, ვიქტორმა რამდენჯერმე ამოხიზვარი თქვა: „ოხ, ქალბო, რა ხარა! ჯერ იყო და თავი მოიკლა, ვინდა თუ არა დავშორდეთ სინოდით, ოფიციალურადო, ახლა ლამას თავიდან დაიწყოს ყველაფერი, — ვითომ რა იქნება, — ეტყოდა დედა, — იქნებ შერიგებულთავით, მაინც ჯვარდაწერილი მეუღლეა შენი?...“ „არა, დედაჩემო, — უპირეს იყო ვიქტორი, მე ხომ არ ვაგდებდი, თვითონ წაიდა. გავშორდიო ავირ ბარე საში წელიწადია, ვან იცის, სად და როგორ ცხოვრობს.

ქართველი კაცი ვარ, რაც უნდა იყოს, ახლა რაღა დროს ჩვენი ცოლქმრობაა. ვეცე არ იყოს, რა ამბით დავვაშორა უწმინდესმა სინოლმა, ახლა ისევ იმათ ხელში ჩაეარინა! ვინ გაუძლებს ამდენ ემბტემიებს და ამდენი ცოდვის მონანიებას! — ვითომ სიცილიმ ატარებდა ვიქტორი. ვგონებ, ერთ ორჯერ კი ვასკა პასუხი ვოფილ ცოლს, მერე აღარაფერს წერდა. იქიდან კი ბარათი ბარათზე მოდიოდა, მაგრამ ცოლქმარი აღარ შეირგებულან.

ხუთი წლის შემდეგ, როცა ვიქტორი უკვე სახელმწიფოში კომპოზიტორი იყო, ერთხელ, რუსეთში მოგზაურობის შემდეგ რომ ჩამოვიდა, თქვა: ნინა გარდაიცვალა.

კეთილ და კობა

ვიქტორმა კომერციული ინსტიტუტი დაამთავრა და ჩამოვიდა. ამ დროს პირველი მსოფლიო ომიც დაიწყო. რუსეთი ბოშობობდა რევოლუციურ ბრძოლებში. საქართველოში „დამოუკიდებლობა“ გამოცხადდა.

ვიქტორი უკვე ისე იყო გატაცებული მუსიკით, თან ისეთი არეულობა იყო ირგვლივ, რომ „ბანკის დირექტორობაზე“ ან თუნდაც მოხელეობაზე ლაპარაკიც ზედმეტი იყო.

ახლა ვიქტორი მთელი დღე მარტო მუსიკით იყო გართული, უკრავდა, მღეროდა რაღაცა სულ ახალს, რაც ჯერ არასდროს გამეგონა. წერდა კიდევ.

„ოპერას ვწერ, ოპერას“, — ამბობდა ვიქტორი და მართლა მთელი დღეები წერდა.

მე ჯერ კიდევ ბავშვი ვიყავი და, მართალი ვთხრობ, ეს „ოპერის“ წერა უფრო მის მორიგ ახირებებს მიმართდა. არც თუ ოჯახის სხვა წევრებს მიუღიათ ეს ამბავი სერიოზულად.

როგორღაც ისე გამოდიოდა, რომ, რაბან ვიქტორმა უმაღლესი დაამთავრა, უკვე დამოუკიდებელი კაცია, მისთვის ძალის დატანება უხერხულია და მამაც აღარ გაიძახოდა თავის ამოჩემებულ „ბანკის დირექტორობას“.

ვიქტორი კი მღეროდა, უკრავდა სულ ახალ მელოდებს. ჩაიღიღინებდა, წერდა, განდევნილი ნოტიან ქაღალდის დასტებზე, ფანქრები, რომელთაც ვიქტორი სავლადავლად თლიდა და ისე წამბავდა მიმდევლს, ბარე ერთი სანტიმეტრის სიგრძეზე, სულ ნემსისეით გააწვრილებდა.

ძალიან უფროხილდებოდა ამ ქაღალდებს თუ ფანქრებს და, საზოგადოდ, თავის სამუშაო მავიდას. მუდამ კეთილი, ბავშვების ამყოლო, მზარდი, ვაი-უბედურებას დაატრიალებდა ეინებს რომ ხელს ეხლო მისი ფანქრებისა, კალმის ან ნოტიანსათვის. ჩვენ — უმცროსები თუ უფროსები — თანდათან განვიმსჯელებო

— როდის, საიდან ვაივ?

— იქური კაცი ვნახე ერთი, შემთხვევითი ნეტა რამ მოკლა ეს ახალგაზრდა ქალაქის უღროდ...

— ხომ არ გათხოვილა?

— რა ვიცო, მგონი არა, მეტყობდნენ ალბათ... აი, ესა ჩვენი სიცილები, — სველიანად დასძინა ვიქტორმა, — რამდენი შფოთი, მღელვარება, დევა. ერთ დროს რა ახლოს ვიყავით, — ახლა კი — არაფერი... ბოლოს და ბოლოს, არ იყო ურთივო ქალი...

ასე დაბოლოვდა ვიქტორის პირველი ქორწინება.

პატივისცემით ამ მისი ახალი საქმიანობისადმი და მალე მისი კუთხე წმიდათა წმინდად იქცა. ვიქტორს ხომ თავისი ოთახი არ ჰქონდა. ორივე მამა — ვიქტორი და ვასო — სასტუმრო ოთახში იძინებდა. იქ ორი ტახტი იდგა, დღისით ნიჭებით და ბალიშ-მთაჭებთი მოწყენილი, ხილი ღმერთი ლოგინს გაშლიდნენ ხოლმე. სტუმარი, ნათესავ-მოყვრებიც ხომ ყველა აქ ეყარებებოდით, მეც აქ მოვიკალათებდი ხოლმე ერთ-ერთ ტახტზე, ამოჩემებული წიგნით ხელში. ვიქტორს ჩვენ ხელს არ ვუშლიდით. ისე შეგნეოდასეთ პირბეჭები მუშაობას, როცა უკვე სახელე მოიხვეჭა და საშუალებაც მოგვეცა უფრო გავვეცალებებინა, მაშინაც არ მოითხოვდა ამას. „არ მინდა თქვენი პატივისცემა, — იტყოდა ხოლმე, — ხელს არ მიშლით, ვერაფერ შემომის ხელს, ჩემს საოქმელს მაინც ვიტყვი“.

ასე რომ, თემცა ჯერ არავის გვესმოდა და არცა გვეცროდა ამ „ოპერის დაწერის“ სერიაზულობა, მაინც უკვე პატივისცემით ვეპყრობოდით ამ საქმიანობას, რადგან ვიქტორმა, როგორც ყოველთვის, იქაც ვავიციტაცა თავისი ახალი საქმიანი. რაღა თქმა უნდა, ტმცროსებმა უფრო აქვილად დავიყვრეთ, რომ „ოპერას წერდა“, ვიდრე უფროსებმა. მოვიყვანე ერთ სცენარს იმის საილუსტრაციოდ თუ როგორ უყურებდა დედამეში ვიქტორის ამ ახალ გატაცებას.

ჩვენს ბინაში ევრეთწოდებელი „ზალის“ გარდა, სადაც ვიქტორი და ვასო იძინებდნენ, იყო დღე-მამის საწოლი ოთახი, შემდეგ „ჩემი ოთახი“, ბოლოს „სასაილო“, სადაც იდგა დღე-მავიდა, თავისი სკამებით, მაღალი ბუფეტო, ერთი ფარდაგვადამარებელი ტახტი. ეს ოთახი არც ისე ნათელი იყო, რადგან წინ შეუშანადი და სამარბული ჰქონდა. კუთხეში ედღის ღუმელი. დღე-მამის უყვარდა ამ ღუმელთან ჯღობა ზამთრის ცივ საღამოებში. ეს

ერთადერთი ღმერთი იყო ჩვენს ბინაში, მისი უკანა კედელი გადიოდა სწორედ იმ „ხალაში“ და სწორედ იმ კუთხეში, სადაც ვიქტორის სამუშაო მაგიდა იდგა — უბრალო ბამბუქის მაგიდა. ამ კუთხეში თბილად და დედა მოთხოვდა, რომ ვიქტორის მაინცდამაინც აქ ემუშავა, რადგან იმ თხელკედლებიან, სახელდახელოდ აგებულ სახლში მუდამ ქარი უბერავდა დასწრებში და ციოდა.

დღისიქნე, საქმეს რომ მოათავებდა, დაქვებოდა ხოლმე ამ ღმერთთან ერთ ძველ, დაბალ საფარქელში, რომელიც საჯანგებოდ შეიძინეს, რომ საღამო ხანს მაინც მოესვენებინა წელი ამ ნაყოფ, გადარღვი ტკიპის. დღეაჩემს მხოლოდ დროს თირკმლების ტკიპის დამსწრედა. ამავე სწეულებამ ჩაიყვანა სამარეში, ჟერ კიდევ ორმოცდათორმეტი წლის ქალი.

პოლა, ზის დედა ღმერთთან. ღმერთის კარი შეღებულია, რომ ბუხრის იღუბია შექმნას, და როგორც ყოველთვის, რაღაცა კერავს, სულ უსაქმოდ არასდროს დაქვებოდა. კრევა და ქსოვა დასვენებდა ითვლებოდა. ბიოლანეში ოღდა, ცნობილი რევოლუციონერის სოლომონ დოლიძის მეუღლე, უზის გვერდით. დედა ჩემად ყვებოდა:

— რა ვიცი, ჩემო ოღდა, დანეშა: ოპერის ვერსი. ოპერის დაწერა ხომ ზურბობა საქმე არაა, შექმნებს ვითომ? ოპერებს ავტო იმხელა მუსიკოსებმა, უკვე სახელმწიფოებლები წლობით წერენ და ჟერაც ვერ დაუწერიათ, მაგი ვითომ ასე უთებ დაწერს?

— რა იცი, იქნებ დაწეროს, — სუსტად უკამათებო ბიოლა, — ნიჭიერა ბიჭია. სულ მუდამ უკრავს და მღერის. ხომ გახსოვს, პირველი პრიზი მიიღო მანდოლინისტების კონკურსში, ნიჭიერია.

— ეხ, ჩემო ოღდა, სად მანდოლინისტების კონკურსი, დიდი ამბავია რაღაცა დიუქოა ბაღანამ, და სად ოპერის დაწერა.

— იქნებ როგორ დახელოვნდა შერე, — არ თმობს ბიოლანეში, — კიდეში თურმე უფრო მეტს მუსიკას სწავლობდა, ვიდრე ამ თქვენ კომპერტას. ტუფილად დააკარგავინეთ დრო იმ ინსტიტუტში, თავიდანვე მუსიკა უნდა გასწავლებინათ.

— ოხ, ჩემო ოღდა, მამამისმა დაიქმნა გინდა თუ არა, ბანკის დირექტორი უნდა გამოვიდესო, კომერსანტიო. ჩემსავით ვაჭირებულები არ უნდა იყოსო. სად კომერსანტი და სად ოპერის წერა, — ამოიხვნეშა დედაჩემმა. — ასე, მე ხელს არ ვუშლი, ვაერთის. ახლა მაინც რა საქმე აქვს, ან რა სამსახური, ხელს აირია ვეღოღერი. გულს მაინც გადააყოლებს ამ მუსიკას, თანაც დასვენებს, ხუთი წელიწადი იმ ყინვაში გაატარა (დედის წარმოდგენაში კიდე და ციხიანი ერთი იყო), მარტო, მოფულემა ხომ ზედაც, როგორი ვაჭარია. დაისვენოს,

მოიციოს, გაერდოს ამ თავისი ოპერით, შერე დალაგებდა ალბათ დრო და ენახათ.

ასე ფიქრობდა დედა, ასე ეფიქრობდნენ შერე ქველა. ვიქტორი კი იცინოდა ამგვარგანაქდა წერდა, ასე „ერთობოდა“, დედის სიტყვით რომ ვთქვათ, მთელი დღეები. ამ მაგიდას უჭდა, ან უკრავდა რაიალზე ან ვიოლინზე, ან ამღერებდა. მარტო საღამო ხანს თუ ვაგილოდა გარეთ, უფრო ხშირად ბუხრის თავტარში. ბოლოს კი ყოველ საღამოს იქ იყო, როგორც სამსახურში...

რატომ და როდის დაებადა ვიქტორს აბრია მაინცა და მაინც „ხანუკას“ სიუვეტზე დაუწერა ოპერა? ბევრი მიფიქრია ამ საკითხზე. დაბეჭდვითი თქმა მწელი. ვიქტორის უფროდა ძველი თბილისი, ჟერ კიდევ ბავშვობისას მამას ხშირად მიჰყავდა ბიჭები აბანოში. მაშინდელი აბანო ხომ უფრო საღიზიო და სამკურნალო ადგილი იყო, ვიდრე პიკინური. შევიდოდნენ, გახილდნენ, აუცილებლად აიყვანდნენ მჭისებს, ის კი ისეთ მასსაც გაუყოფებდა, სულ ფეხებით შედგებოდა მთელ ტანზე. ზეღდა, ბეჭავდა, ზელ-ფებს უტრიალებდა, გვგონებოდათ ეს არის დამატერიოო. მაგრამ ეს, ერთი შეხედვით შეშისმომგვრელი მანბულაციები, სინამდვილეში მეტად საამო იყო თურმე. საორტად გამოცოცხლებოდა და თითქოს ამჩატრებოდა ადამიანი. შემდეგ გასაანჯდნენ, მთლად დაფარადნენ ბუმბულა ქაფით მთელს სხეულს, შერე ერთ-ორ ვედროს ცხელ წყალს შეასხადნენ აქარალებულ სხეულს, თავზე სპარსელ რაღმასავით შემოახვედნენ პარსახოს, მეორეს თეორებზე, მესამეს მხრებზე მოათავებდნენ და გამოცოცხლებული, მადანე მოსული „პაციენტი“ ახლა შერთე დაბახში გადავიდოდა და სისვენებლად ეს „დასვენება“ უფრო ღრეობას ჰგავდა. წამოწყებოდნენ ახალდაბანილი თბილ ქვის სკამოკონზე. აყო ერთი ხერმოზა, სკილი, ანეკლოტების მყოფოა, აქვე შემოქონდათ მსახურებს ადრევე შევეთილი სასმელ-საქმელი: ლულა-ქაბაბი, აწიწინებული ცხვრის მწეადები, ღვინო. დანაყრებოდნენ, დაისვენებდნენ, შერე ისევ წყლის ატუს მიაშერებდნენ. ხშირად მთელი დღე გრძელდებოდა ეს „ხანუკა“. სანამ მამა თავის დოსტებთან დროს ატარებდა და ღვინოს მიირთმევდა, თუ ბილ-პილმოყრილ ანეკლოტებით ერთობოდა, ამა ბიჭებს რა უნდოდა მათთან? აქმედნენ, თითო ტიპა კი ღვინოს შეასმევდნენ და გარეთ გაუშვებდნენ. გამოვიდოდნენ ბიჭები, დადიოდნენ გოგირდის სუნით გატენილი აბანოების უბნის მიკიბულ-მოკიბულ ქუჩებში. ხან რომელიმე ღუქანთან შეხერდებოდნენ და ბანაობის შემდეგ ქვიდის იმტანე მოსულ თავადებს, თუ ყარაჩოლებს უტყუროდნენ, ხან ხალხით გავდილ მიოდანზე ათვალეობდნენ წითელწვერიან სპარსელებს უცხო ხილის ხროვებთან.

წილად შეღებოლი ფრჩხილები, კრელ-კრელი ქოშები, წითელი, მწვანე, მკაბე-ღურჯი ფერები ნაკოსვი წინდები. ქალები აღისფერ, ღერჯ ხევრდის კაბებზე მოხვეული თეთრი ხილაბანდებით, დიდ-დიდი ფრტებით რომ მიმჩქაროდნენ აბანოებში, ან უკვე აგარბლებული სახეებით რომ გამოდიოდნენ. ძველი თბილისის ეს სურათები ალბათ ღრმად იბეჭდებოდა ვიქტორის მეხსიერებაში.

ვიქტორი ძველ თბილისში გაიზარდა. ჩვენები ხომ პირველად მაშინდელი ვორონცოვის მოედანთან „პესკის“ რაიონში დასახლდნენ. შემდეგ პლუხანოვის ქუჩაზე გვიწოდა ბინა, ხოლო ბოლოს ახლანდელი კლავი ეტეკიანისა და ჩელუსკინელების ქუჩის კუთხეში, სადაც ყველაზე მეტ ხანს ვცხოვრობდით. აქ დაიწერა ვიქტორის პირველი ოპერები „ქეთო და კოტე“ და „ღელი“. მაგრამ პირველად ვიქტორმა ეს ძველი თბილისა ნახა, პირველი წლები სწორედ აქ გაატარა.

ჩემი ძმა, ვასო იგონებს, როცა ვიქტორი, უკვე სიმწიფეში შესული, ერთხელ არადაღე-გებზე კიევიდან ჩამოვიდა თბილისში, თურმე რატომღაც მოვხვდით იმ ადგილებში ვავლაბერი რამ უკვე გამოცდილიყო, ბევრს კი ჯერ ისევ შერჩენოდა ძველებური ელფერი. აქ კიდევ შეხვდებოდით ხილაბანდში გახვეულ, კრელ ქოშებიან ქალს; ვიქტორს ხილის თაბახით თავზე, წამლურებით რომ აწონებდა თავის სუქონეს გამვლავით, ვინმე ვადამაქულ თავადიშვილს, ჩოხაში გამოწყებულს, ვიწრო გამრიალებულ „უძირიგებში“, ორივე ხელი შმაყად რომ დაუწყვია მოსიჩქრულ ხანაღის ტარზე და მედიდურად იცქირება, შებლზე ღრმად ჩამოცმულ კრავლის ფაფახს ქვემოდან, თემცა ეტეკობა, მისი ჩოხა-ახალბეი კარვად ვაცეცთლია, „უძირიგები“ ალბათ ჩქარა მართლა უძირიგები გახდება და ქიბეში ორი ვროშიც არ გაჩნდა.

— ეხ, — უთქვამს თურმე ვიქტორს, — მიღის ძველი თბილისი. ცოცხა არ არის არ აღიბეჭდოს ეს ყველაფერი...

ალბათ ამ სურათებს, რომელნიც ასე ღრმად ჩაბეჭდილნი მის მეხსიერებაში, ბოლოს აცილებულად უნდა ენახათ გამოსავალი და რეალური ფორმა მიეღოთ. ხოლო ეს ფორმა კომიკური ოპერის სახით ვხატებოდა ვიქტორს.

რაც შეეხება „ხანუშას“, ვიქტორს უსათუოდ უნახავს სცენაზე ა. ცაგარლის ეს შესანიშნავი ოპერელია, და შეიძლება თვითონ ნატო გაბუნიას შესრულებით, რომელმაც პირველმა შექმნა ეს როლი და კლასიკური გახადა იგი, ისე რომ სხვა შემსრულებლებმა მხოლოდ მისი წამბაწველები თუ იყვნენ.

ნატო გაბუნიას იუბილე 1909 წელს გაღიზიანდა და სწორედ „ხანუშა“ იყო წარმოდგე-

ნილი. ვინ იცის, სწორედ ეს წარმოდგენა ნახა ცხრაშეტი წლის ვიქტორმა.

სიტყვა „ხანუშა“ ხშირად გამოვიწინე ჩვენს ოჯახში. როცა რომელიმე ნათესავი ან ნაცნობი ძალიან ჭრელად, უგემოვნოდ მორითმებოდა, იტყოდნენ: ნამდვილა ხანუშა არ არიხო? როცა ვინმეს ცოლის შერთვა დუგვიანდებოდა, ან რომელიმე ქალიშვილი მეტად შეუხედავად, თანაც უმზითვლ იყო, იტყოდნენ: მაგას ხანუშა თუ უშველის, თორემ სხვა არაფერიო. ასე იყო თუ ისე, ვიქტორი უსათუოდ აინობდა „ხანუშას“ და ძალიან მოსწონდა ეს კომედია, თვითონ მისი მთავარი პერსონაჟი, ზოლო როცა კომიკური ოპერის დაწერის სურვილი ადებდა, და ისიც ძველი თბილისის თემებზე, ანა იმაზე უკეთესს რას მოაქვნიდა? მე ბუნდოვნად მახსოვს კიდევ ჩვენს სახლში იქ, საღვურის ქუჩაზე, ერთი მომცრო წიგნი ასე თაბახას მერვედის ზომის, მორუხო რბილ ყდაში, რომელზედაც უბრალოდ ეწერა: ა. ცაგარელი, „ხანუშა“ თუ ა. ცაგარელი ოპერები?, ეს კი აღარ მახსოვს, მაგრამ თვითონ წიგნი კი მსოფრედება ხან როცაღის პრილა ზედამირზე ამოღილი ფურცლებით, თითქოს აი, ახლა კითხელობდა ვიღაცა და უცებ მიაგდო, ხან იმ ხავერდგადაყრულ ბამბუკის მაგიდაზე, ხან კიდევ ტახტზე.

ჩვენს ბინაში იმ დროს ქართულ წიგნს იშვიათად ნახავდით, უფრო ტოლსტოის, დოსტოევსკის, ბალზაკს, ბალმონტს, ბლოკს ვკითხულობდით, ჩვენ ხომ რუსულ განმანათლებელი დაწველობით (მაშინ ქართული სკოლები სად იყო), რუსულ და უცხოურ ლიტერატურაზე ვიბრუნდით. ქართული წიგნებიდან მაგონდება მხოლოდ ერთი დაფეთილი ყაზბეგის ტომი, აკაკის „ჩანგი“ და რატომღაც „გულუხავის ისტორია“ — ერთი სქელი, მშვენიერ ტყავის ქდაში ჩასმული წიგნი, ვინ იცის, საიდან მოხვდა იგი ჩვენს ბინაში, და აი ეს ცაგარლის პიესებში, თუ პიესა... თვით უბალო სახან ივაგების წიგნიც კი არ მახსოვს. ნუ ვაგვიკვირდებათ და არც ის ვიციღი მაშინ, საიდან იყო ეს სიტყვა „თქვა რქამ არაიო“, ან ვისი იყო ეს არაკები, რომელთაც შმა ხშირად ყვებოდა და უფრო მის მოგონილ ამბებზე მიმჩინდა. ასე იყო იმ დროს ჩვენი ინტელიგენციის უმეტეს ოჯახებში. მე ვლამაჩაევმ ცხრაასამ, ცხრაასათიან წლებზე, მერე კი რევოლუციის შემდეგ რაღა თქმა უნდა, ყველაფერი გამოიცვალა.

ვიქტორმა საგრძნობლად შეეცალა „ხანუშას“ სიუჟეტი და პერსონაჟები. ჯერ ერთი, ვაჭარი ტყელა-კორიანიც ტყელა-კორიანიველად მონათაო, ვიქტორი ამბობდა: რაღა მაინც და მაინც სომეხი უნდა იყოს, ვანა ქართველი ვაჭრები კი არ იყვნენო; მთავარი გმირი სონა — ქეთოდ იქცა; შაკარის საკომოდ უფერულ მქანწულსა და ნოქარს აყოფას საქო დაარქვა,

თანამედროვე სიკო მიტინი, კინტოხად მონათ-
ლა ორივე და მათი შესანიშნავი კომპლექტების
წყალით თითქმის მთავარ გამოხედვად აქცია.
ხანძმა ბარბაღელ მონათლა, მისი წვეილი და
მოქიშვე ქაბატო ბაბუსით და მთავარი გამოჩენი
მზად ჰყავდა.

სამი წვეილი მთავარი პერსონაჟებისა — 1)
ლორელი: ქეთო და კოტე 2) კომიკერ ქალ-
თა წვეილი ბარბაღელ და ბაბუსი, 3) კომიკერ
ვეთია წვეილი: საქო და სიკო; შემდეგ თავმო-
წონე, თემკა უკვე ვალბაქებული თავადი ლე-
ვანი, მდიდარი ვაჟარი მაკარი — და აი კომი-
კერი ოპერის ყველა პერსონაჟი.

ახლა მათი ხასიათების გაღრმავება, ვატიბი-
ურება, მესიკის შესიტყვება... ვიქტორის უო-
ველი პერსონაჟისთვის დამახასიათებელი, გან-
სხვავებული მუსიკა აქვს შერჩეული, მავალი-
თად ლევანი, მაკარი, ბარბაღელ, ბაბუსი, საქო
და სიკო ქართულს, ან ქალაქერ ხმაზე შეტყვე-
ლებენ. სულ სხვაა თქვათ კოტე, მან დიდი ხა-
ნი დაყო უცხოეთში, იქვე მიიღო განათ-
ლება და ეს-ეს არის დაბრუნდა სამშობლო-
ში. მის მუსიკალურ შეტყვევებაში ხშირად
გაისმის უცხო იტალიური ჰანგი.

— ასე იყო აღზრდილი კოტე, — იტყვოდა
ვიქტორი, — ასე ვითარდებოდა მისი გონება,
სეტყვევ უნდა იყოს მისი მუსიკალური შეტყ-
ველება. არ შეიძლება კოტე დიდი კახური
სამღერებით ან თუგინდ სწრაფი გურული კი-
ლოთი შეტყვევებდეს; ისევე, როგორც არ შე-
იძლება მაკარი იტალიურ ჰანგზე ამღერდეს.
მაკარის სტუმრები ქართულთან ერთად პოლო-
ნურ მუსიკასაც იცნობენ. ზოგი ვითომ მახურ-
ას იცნობს და ქართულად უსვამს, ზოგი კი-
დეე — პირიქით. ასე იყო ჩვენს მამინდელ სა-
ზოგადოებაში, ასევე უნდა იყოს მუსიკაშიც.
გმირები მარტო გაჩვენობით და ჩაქმულ-
ობით კი არ უნდა განსხვავდებოდნენ, არამედ
თუთი მუსიკალური ფრაზითაც, მესიკის ხასია-
თითაც.

ვეფქრობ, სწორედ ამიტომ არის ვიქტორის
მუსიკა ისეთი შეტყვევლი, ამიტომ აღწევს ასე
უშუალოდ მსმენელსავე და მათუბელამდე,
რომ პერსონაჟის და მესიკის ხასიათი ყოველ-
თვის შეგრწყებელია, მისი მუსიკა ისეთივე შეტყ-
ველია და გასაგები, როგორც სიტყვა.

მაგრამ ვინა უკვე მიაგნო ვიქტორმა უოვე-
ლივე ამს, იგი ძალიან ბევრს და დამბულად
მუშაობდა. ერთი და იგივე არიას ან რეჩიტა-
ტივს ხან ასე დაამღერებდა, ხან ისე. მახსოვს
მისი ჩაფიქრებელი, ღრმად წასული თვალები,
როცა იგი თავისთვის უკრავდა, ან მღეროდა
რომელიმე ფრაზას. მიაყურებდა, გაიმეორებ-
და, კიდევ და კიდევ, თუ რა მუსიკა, რა ფრა-
ზა შეეფერებოდა და შეესიტყვებოდა უფრო
კარგად ამ ახალს, უჩვეულო ფორმას ქართუ-
ლი კომიკური ოპერისა.

მათელი დღეები იჭდა თავის კუთხეში და
შრომობდა. ხან წამოდებოდა, დაუკრავდა სა-
მეს, ისევე ჩაქდებოდა. შრომობდა კეთილგულ-
ლივ. ხან ღრმად ჩაფიქრებულად ჩაქმობდა
მზაირული, თვალმგაბარწყინებული, ალიონი-
ბული, ალბათ კმაყოფილი რაიმე ნაშოვნით,
და უკვე გულდაჩაგრებული ამ ნაშოვნის სისწო-
რით, სიძაბოლით.

ხშირად დაგვიკრავდა ხოლმე ახალ ადგილს
და აზრს რომ გამოეთქვამდით, ხან დაგვიკრავ-
და, აბუჩადაც აგვიგდებდა, ხან კიდევ ისე სე-
რიოზულად ჩაგვეკითხებოდა, თითქო დიდი
ვინმე გამოჩენილი მუსიკოსები ვყოფილი-
ყავით.

მახსოვს, ერთხელ მე და დედაჩემი საღდაც
სხვაგან ვიყავით. საღამო ხანს დაებრუნდით
შინ. ჩვენს „ხალაში“ უკვე ნახევრად ბნე-
ლოდა. ვიქტორი შინ იყო, ვაიფონა თუ არა
ფების ხმა ავიანებ, დამოხა:

— ვინ არის შენ ხარ, ნინა, აქ შოდი!

შევედი, ბოლოსა სცემდა ოთახში. პალტოს
გახდაც არ მაკალა, ხელი დამავლო: „მოდი,
მოდი, აბა უფრო დამიგდე“, — როილითან მიჩი-
ბინა, აკორდი აიღო, — დავეკრდი, აი, მე და-
ვეურავ რეჩიტატივს. ხომ იცო, რეჩიტატივი რა
არის? — მე უკვე ვიცოდი, რომ რეჩიტატივი
სიმღერის თავისებური ფორმაა ოპერაში, როცა
მსახიობი არც მღერის, არც თუ უბრალოდ ლა-
პარაკობს, არამედ აკორდის ხმაზე ერთგვარად
წამღერებს თავის სათქმელს. რეჩიტატივს მი-
მართავენდენ დიალოგების დროს.

ეს ის დრო იყო, როცა ოპერა თითქმის
მთლიანად შეკრული ჰქონდა. არიები, დუბიტე-
ბი, გუნდი თუ ორკესტრი. უკვე ცალკულად
პარტიტებს იწერდა, მაგრამ დრო და დრო ისევე
უბრუნდებოდა რომელიმე ადგილს და ხან ასევე
გასინჯავდა, ხან ისე.

— აბა, მოსმინე, — მითხრა, — მე დაუკრ-
რავ ორჯერ. კარგად დავეკრდი და მოთხა-
რი, რომელი უფრო მოგწონება.

აკორდი გაიმეორა და რეჩიტატივით დაამ-
ღერა. კარგად მახსოვს სწორედ მაკარის და
საქოს რეჩიტატივი იყო მესამე მოქმედების
დასაწყისში რომ არის:

საქო: აი, სწორედ კარგად მოქმეკით თქვე-
ნა, მე რომ დამიჭრეთ და ბარბაღელს უხმეთ.
მაკარი: ეგ ყველაფერი კარგი, მაგრამ მე
მანც ვერ გამოვიტა როგორ მოხდა, რომ ზემი
ქეთო, ასეთი ლამაზი და თავადს კი არ მოეწო-
ნა...

ეს პატარა დიალოგი ორჯერ დაუკრა, დამ-
ღერებით, სხვადასხვა ხმაზე და მკითხა: რომე-
ლი მოგწონს უფრო. მახსოვს მე უკვე ექვა-
სებზე მეორე-მეტში. დამავკირდა, თითქოს შე-
ეკვდა და გაიმეორა: აბა კარგად დაფიქრდი,
კიდევ დაუკრავ. დაუკრა და თან გამომდევ-
ლო, რადეკნირად ვამსხველავი მხერა მომამყ-

რო. აი მხატვარი, რომ თქვენს სურათს წერს, განსაკუთრებით სახეს, ისე გიყურის თვალს თვალებში, თითქოს უნდა მიწვდეს თქვენს შინაგან არსს, გაიგოს, რაათი სულდგმულობთ, და თან ძალას გატანს კიდევ, რომ თქვენი საყუთარე, თქვენი არსის გამოხმატველი სახე მიიღოთ.

— აბა, რომელი?

— ახლა პირველი.

წითლი დაფქვრდა, კიდევ შემთავალიერა თავისი შავი, გვეიანი თვალებით, მერე უცებ გაიციმა, ისევე დაუტრა, ხმაურით, არპეჯიოეობით, იგივე ფრაზა, წამოღდა.

— საოცარია, თქვა, — შენ ხომ უცხოურ მუსიკაზე ხარ აღზრდილი, მუდამ როსინის და ვერდის მელოდებს იმსენ, პიიდის და ბუაპოვენს უტრავ, რად მოგეწონა მინც და მინც ქართული და არა კლასიკური იტალიური მანგი ამ რეზიტატეში. აი, უსმინე, ეს ტიპიური იტალიური რეზიტატეია, — დაუტრა — ასეთი ხშირად გესმის, თუნდაც სხვადიელ დალქში“ და, რა თქმა უნდა, ყოველთვის გხმლავს. ეს კი სულ სხვაა, მეორე დაუტრა, ეს ქართული მანგია. აი, უსმინე დაბოლოება, — დაამღერა — „და თავადას კი არ მოეწონა“ ქვეით ჩადის მელოდია, ხომ გესმის? ასეთი რეზიტატეია შენ არასდროს არ მოგისმენია, მაგრამ მინც უფრო მოგეწონა. ნუთუ ასე ძლიერია აღმისანი მშობლიური?

იგი ჩაღვრებული მივიდა მაგიდასთან და მუშაობა განაგრძო.

ნურავინ ვამიგებს, თითქოს მე ამ ამბით ვამტკიცებდე, რომ ვიქტორმა ჩემი რჩევით გადაწყვიტა ქართული რეზიტატეები გაეკეთებინა „ქეთო და კოტეშე“. რაა თქმა უნდა, ეს საკითხი მას უჩემოდაც უფაე გადაწყვეტილი ჰქონდა, მაგრამ რახან მე სწორედ იმ დროს შევესწარი, როცა იგი სწორედ ამ რეზიტატეის სწერდა, უცებ გადაწყვიტა ეს ცდა ჩაეტარებინა, რომ ენახა, რა შთაბეჭდილებას მოახდენდა იგი მსმენელზე.

საზოგადოდ ხშირად მოჰყავდა სახლში ახალგაზრდა მომღერლები. აჩვენებდა მათ თავის ახალ არბებს, თუ რომანსებს. ამღერებდა და ყურადღებით უსმენდა, მოსწონდათ თუ არა, მხებრახებუდია თუ არა ამ ხმისთვის, ეტყვათ ხანის, ან ტენორის თუ სოპრანოსათვის ესა თვის მუსიკალური ფრაზა, როგორ ისმის, როგორ შთაბეჭდილებას ახდენს? აგრეთვე ძალიან დიდ ყურადღებას აქცევდა იმას, ისმის თუ არა სიმღერის დროს ტექსტი.

ვიქტორი ამბობდა: „საშინელებათა, როცა მსმენელი იტარება, ყურადღებას ძაბავს და ვერ გაუგია, რას მღერის მსახიობი, სიტყვები ვერ გაუჩინვია. ყოველი სიტყვა მაკადღებ უნდა ისმოდეს, რომ მუსიკამ დაატკბოს მსმენელი. ავითონ სიტყვასაც ხომ უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. თორემ აიღებენ გალაქტონის

ან პუშკინის თუ, ლერმონტოვის შესანიშნავ ლექსს, დასწერენ მუსიკას, მაგრამ ხშირად არავითარ ანგარიშს არ უწევენ იმაზე, რე ზუსტად დენად უნდა ეს მუსიკა ამ ტექსტს, დასწერენ, მაინურა სიტყვებს და პერი, წყარად რომანსი. მომღერალი ცალკე წვალობს, მსმენელი კიდევ ცალკე და კარგი მუსიკაც ვერ მოუხმენია, ვერ ჩასწვდომია, რადგან აწვალებს, რომ არი ვერ გაუგია.

ვიქტორი ყოველთვის ცდილობდა, არა თუ სილო რომანსებში, კვარტეტებში, კონტრეტებში, გუნდშიც, რაც შეიძლება მუსიკასთან შერწყმული ყოფილიყო სიტყვა, ადვილად გაეგო იგი მსმენელს. ხშირად იტყოდა: „აბა, თუ ვინმე ვერ გაგიგებს, ან გამოტოვებს თუნდაც ერთ სიტყვას ჩემი პირველი გუნდიდან: „დაცალათ ყანწები, დაცალათ პიქები, დაცალათ მძერადა, დაცალათ ერთადა, შეგობჩენა!“...“

ვიქტორმა ორი თავისი ოპერისათვის თვითონ დაწერა ლიბრეტოცა და ტექსტებიც: არიების, დედების, კვარტეტები, გუნდის სიტყვები ყველაფერი ვიქტორისაა.

მართალია, ვიქტორი პოეტი არ იყო, ამიტომ იგი ხშირად მიმართავდა პოეტებს: ი. გრიშაშვილს, ი. მუხლიშვილს, გ. ტაბიძეს, ს. ერთაშინდელს, მარიქანს, ყველა ესენი პატარობიდან მახსოვს ჩვენთან სახლში თუ სადმე აგარაზე — წალეგრში, ზორკომსა თუ ბაკურაინში. ვიქტორი ხშირად აწუხებდა მათ, როცა რომელიმე საყუთარე მისი ტექსტი არ აკმაყოფილებდა ლექსწერობას ან რითმების მხრივ. ბევრს აწვალებდა: „არა, ასე არა, აა, როგორ მინდა“, და მანამ არ მოეშვებოდა, სანამ ტექსტს როგორც შეინახისთი, ისე რომითაც დამაკმაყოფილებლად არ ჩათვლიდა.

მახსოვს, ერთხელ, როცა ვიქტორი თავის მეორე ოპერაზე „ლილაზე“ მუშაობდა, ეგონებ თვითონ მთავარი გმირის ლეილას ტექსტებზე ბევრი აწვალა ჩვენი სახელოვანი პოეტი იოსებ გრიშაშვილი, ბოლოს ჩაიციმა და უთხრა: ვიშ, რა კარგად გამოგდის, რა იქნებოდა ბარბე პოეტიც ვყოფილიყავით. გრიშაშვილმა უმაღლვე მიუტყო: „კარგი ამბავია, შენ კომპოზიტორიც და პოეტიც, მე არაფერი? აზირ მე ვყოფილიყავ კომპოზიტორი რა, მაწყენდა?“ ბევრი იციანეს ამბზე, და ხშირად იგონებდნენ, თან ვითომ დაობდნენ, ვინ უფრო შეიღერებდა ორივეს ერთად.

არ მახსოვს, რამდენი ხანი იმუშავა ვიქტორმა „ქეთო და კოტეშე“, ორი წელიწადი, სამი... არ მახსოვს იმიტომ, რომ არ ვიცი, თბილისში დაიწყო მუშაობა ამ ოპერაზე, თუ ჯერ კიდევ კიევში, როცა ეთომბდა კომერტული მეცნიერებებს ეუფლებოდა (თქმეცა რად ეხმარობ ამ „ეთიომს“, ვიქტორმა ხომ პატიოსნად დაამთავრა ეს ინსტიტუტი მაშის სურვილას თანახ-

მაღ, ხოლო შემდეგ...) ეს კი კარგად მახსოვს 1918 წელს უკვე ვაჩნდა მის მაგიდაზე აკინძული, ყდაში ჩასმული, სველანიაში ნოტების შეკრები. ეს კლავირო, ეს პარტიტურა, ეს კიდევ ცალკე პარტიტივილი...

ვიქტორი დედნებს, ორიგინალს ყოველთვის ფინტირთ წერდა. შემდეგ კი ტუმბით თუ მელნით გადაქონდა სუფთა ქაღალდზე. მარცხნივ ელა დასტა ჯერ კიდევ დაწერილი ნოტები-სა, მარჯვნივ დაწერილს გადადებდა ხოლმე, მაგიდას ყოველთვის თვითონ გაწმენდა. ის ხომ საშუალებს კარბად ხმართბდა და მაგიდაზე ბლომად გროვდებოდა მტვერი. ვიქტორი როცა ფინტირებს თლიდა და წვერებს უმახავდა თავისი ჯაყვით, ყოველთვის ქაღალდის ნაკლებს დაიფენდა წინ, რომ გრიფელის წინათლოთ არც მაგიდა, არც იატაკი არ მოენაგეიანებინა. მერე ფრთხილად ჩაყრიდა ნარჩენებს იქვე საფერფლეში. ერთი დიდი ნიჟარის საფერფლე გვექონდა. პაპირისს არავინ ვეყოდა. ეს ნიჟარა ვიქტორმა დაისყუტრა და მუდამ მაგიდაზე ედგა. როცა ბევრის წაშლა დაჭირდებოდა, მოაგროვებდა ამ საშუალოს გრაგნილებს, ნიჟარაში ჩაყრიდა, გაიტანდა, გადაფერთახავდა. მაგიდას მოასუფთავებდა, ყველაფერს თავის ადგილზე დადებდა და მხოლოდ მერე დაიწყებდა მუშაობას. როცა მოათავებდა, არასდროს არ დატოვებდა მაგიდას უწესრიგად, ვადამილ ხელნაწერს, ან დახეული ნოტის ქაღალდის ნაკლეებს. ხშირად, როცა ეჩქარებოდა, თან საათს შეჰყურებდა, დამავინანლო, თან წინაფად აღაგებდა. ყველაფერს თავის ადგილს მოუხსნებდა. იქით სუფთა ფერცლები; იქით უკვე დაწერილი, მაგრამ ჯერ კიდევ გასასწორებელი. რაც სულ მზად მიიჩნდა, იქვე ეტაყერზე დაიწყებდა. მაგიდას გადაბერტყავდა, კიდევ ერთხელ მოაელებდა თვალს, ხომ ყველაფერი რიგზეყო, და ისე წავიდოდა.

ბოდა, როცა უკვე ოპერა მოთავა, აკინძა კიდევ, ყდაში ჩასაშევიანა, ცალკე კლავირო, ცალკე პარტიტურა, პარტიტივი, დაწყეთ ეს ამოღენს დასტა, ფრთხილად შემოახვია გაზეთის ფურცლები, ჩაიციან და თქვა: „მაშ, წავიდა ჩემი ოპერა“.

ძალიან კარგად მახსოვს, ნათელი დღე იყო, ჩვენი „ხალის“ სამივე ფანჯარაში უხვად ანათებდა მზე. ვიქტორმა ძლიერ დაიჭირა ილიაში ნოტების დასტა და გასწია. ფანჯარაში ვადავხებდი. ოდნე გადახეწეილიყო ერთ მხარეს ამ ტერითის გამო, გავიფიქრე როგორ მიიტანს-შეთქვი და უმაღლე შეენიშნე იქვე ეტლი მიდლოდა, — მაშინ ხომ მანქანები არ იყო, — ვაჩერა, ჩაქდა და გასწია.

ჩვენ, მაინც და მაინც დიდი ყურადღება არ მივაქციეთ: ამ ამბისათვის, თუმცა ვიქტორი მთელ ოპერას თავიდან ბოლომდე ამღერებდა,

უკრავდა, ორკესტრის პარტიტურა ასრულებდა. კარგად ვეყოლით ეს უფერტურა იყო, ეს პირველი მოქმედება, ეს მეორე, მესამე... ეს დასასრული. გუნდი, ლეიანის კრიოა, მაკარის არია... და მაინც როგორღაც ვერ წარმოგვედგინა, რომ ვიქტორმა მართლა, ნამდვილად დაწერა მთელი ოპერა და ეს ოპერა თეატრში დაიდგმებოდა.

და თუ ჩვენ, ახლობლებს, არ მიგვანდა ეს ამბავი სერიოზულად, თუმცა ყოველდღე ვხედავდით მისი მუშაობის ყველა ეტაპს, ამა რამდენად დასაყრებელი იქნებოდა ეს მაშინდელი საოპერო თეატრის დირექტორის, ცნობილი რეჟისორის და საზოგადო მოღვაწის ალექსანდრე წუწუნავასათვის.

ბევრჯერ უამბინა თვითონ ა. წუწუნავას შემდეგ, ბევრჯერ გვიცინია იმაზე თუ რა სცენა ვაიამაშდა იმ დღეს თეატრის დირექტორის კაბინეტში.

— გალო კარები, — იტყოდა ალექსანდრე წუწუნავა, — შემოდის ვიქტორი, შოაქვს ვაზეთებში შეხვეული დასტა, დებს მაგიდაზე და ამბობს:

— ა, მოვიტანე!

— რა მოვიტანე, ბიჭო?

— უნდა იქვას, ა. წუწუნავა იცნობდა ვიქტორის, საზოგადოდ ჩვენს ოჯახს, ბიძებს, მამილებს, ისიც აცნობდა, რომ ვიქტორი რაღაც ოპერას წერს, მაგრამ ეს ამბავი ჯერ-ჯერობით უფრო ამ საკმაოდ ნიჭიერი და მუსიკალური ემანუილის ოცნებად მიიჩნდა და მის განზორციელებას საღდაც შორეულ მომავალში თუ მოელოდა. მას ხომ არასდროს მოუხსენია მისი არც ერთი ნაწევრი, არც ერთი სცენა, რომანსი ან არია და უცებ „მოვიტანეო“, — არ გაუცვირდებოდა?

— რა და ოპერა. პირველი ქართული კომიკური ოპერა, — ამბობს ვიქტორი და ქაღალდებს აცლის ნოტების შეყვრას.

— არ ვაღამობო, ბიჭო, რა ოპერა, ზუმრობ? ხალხი წლობით მუშაობს, წერენ, სინაყვენ, შენცი ვამობტი და „ოპერა დაწერეთო“, ყბას მიქცევ თუ?

— ა, ბატონო, — ვაიციან თურმე ვიქტორმა, — აგერა ჩემი ოპერა და ნახეთ, — ა — კლავირო, როალიის, გუნდის, ჰმების პარტიტივი; აგერ პარტიტურა, ორკესტრის პარტიტივი, ა, პირველი, მეორე და მესამე მოქმედება.

იქვე კაბინეტში ყოფილა თურმე ჩვენი ბულბული, ვანო სარაჯიშვილი. ამდგურა, მისილა, გადაუფურცლავს ყდაში ჩასმული ნოტები.

— ელფერი, ორკესტრა... მოქმედნი პარნი: ქეთო, კოტე, ბარბალა, ბაბუსი, ბანი, ბარბიტონი, ტენორი... — კარგია თუ ცუდი არ ეიცო, მაგრამ ოპერას კი ჰგავსო, — ვაიციან თურმე.

კაბინეტში როაილა იღვკა. ვიქტორმა დაუკა

რა რაღაც ვანო სარაჯიშვილმა აქვე ნოტებით დაამღერა. მშვენიერად, მწყობრად გამოდიოდა.

— კაგი, — დასაყენა ბოლოს წუწუნავდა, — ჩახან მოიტანე და ამტკიცებ, რომ ოპერა დამთავრებულა, რა გაეწყობა, დავნიშნათ კომისია და განვიხილოთ.

— ეს კი ვისოდი, — იტყობდა ხოლმე წუწუნავდა, — რაღაცას ჩხირედელოაზბა, ოპერას ვწერო, არც მისი ნიჭი მეტყვეობდა, საოცრად შესიკაღური და გემოვნებთან უმაწვილი იყო, მაგრამ ასე უცებ მხამხარეულ ოპერას თუ დადებდა მაგიდაზე, რას ვიფიქრებდი.

დაინშნა ავტორიტეტული კომისია. ცნობილი კომპოზიტორი, იმჟამად თბილისის კონსერვატორიის რექტორი ნ. ჩერტენინი, დირიჟორი ს. სტოლერმანი, კომპოზიტორები, ზაქარია ფაღლიშვილი, დ. არაიშვილი, კ. ფოსტყვარაშვილი. ოპერის თეატრის დირექტორის მოადგილე, ცნობილი საზოგადო მოღვაწე სერგეი ველახიძე, მსახიობები: ვ. სარაჯიშვილი, ვასილვა-კალანდაძე, როგაჩევსკი, შელდკესკია... თავმჯდომარეობდა ა. წუწუნავა.

კომპოზიტორი ჩერტენინი კლავირს უყრავდა. ვიქტორმა თვითონ დაამღერა თერმე ზოგაერთი ადგილი, ეგონებ საქო და სიყოს კუბეტები და ლეენის არია. ვანო სარაჯიშვილმა კოტებს არია ჩაილიღინა. ხოლო ეიოლანოს სოლო დაუკრა ოპერის კონცერტმესტერმა ა. ბროდსკიმ.

აზრით ვაიყო: ყველაზე დადებითი აზრი გამოთქვას და ოპერის დადგმას დახელოებით დაუბრუნეს მხარი ჩერტენინმა, სტოლერმანმა, ს. ველახიძემ და ყველა მსახიობმა. ამათში განსაკუთრებით ვანო სარაჯიშვილმა.

ჩერტენინმა განმეორებითაც კი დაუკრა თერმე ზოგაერთი ადგილი, რომ თავისი თავი და სხვების დადერწმუნებისა ჩამდენად კვალიფიციურად იყო დაწერა ოპერა. ცნობილმა კომპოზიტორმა პირველმა აიღო თერმე სიტყვა.

— ჩემის აზრით მეტად საინტერესო ნაწარმოებია, — თქვა მან, — საზოგადოდ კომიკური ოპერის დაწერა მეტად რთულია. ჩვენ ვიცნობთ ასობით შესანიშნავ დრამატულ ოპერას, კომიკური კი ერთი, ორი და... გათავდა. ალბათ რაღაც სპეციფიკური ნიჰსა და აიღოს მოთხოვს, რომ შესიკაღური ფორმით გაამხიარულო, გააცირო მსმენელი. ეფექტობ ახალგაზრდა ავტორს აქვს ამისი უნარი. ენაღებური ფორმა, რომელსაც იგი მიმართავს ორი წყვილი კომიკური პერსონაჟის პარტიტურა (საქო და სიკო, ბარბალე და ბაბუსი) საქმიოდ მელოდიური და შთამბეჭდავით, იუმორით არის დაწერილი და ეგონებ გამართლებულია. ქეთოს და კოტეს ლირიკული პარტიტები კარგად ეღერს. მიზანშეწონილად მიმანინა ამ ოპერის მომზადება დასადგმელად.

სხვა კომპოზიტორები ცოტად თუ ბევრად

აიღდგნენ თერმე წინ მის აზრს. „არაფერ კომიკური აქ არაა, სხვა ნაყლზე რომ ვიმსჯელოთ“. ზოგი ასეთ მომავლენეულ ეზრახე გამოთქვამდა: „საზოგადოდ ესტრუბენტურ ვილაი კონტრები, მაკანტლები ეს გაუგონია ასეთი პერსონაჟები ოპერაში, სიტყვილია ამაზედ სერიოზულად მსჯელობა!“

— ეს კომიკური ოპერაა, — ევლარ მოითმინა თერმე განაწყენებულმა ვიქტორმა, — ამა გრამელწერა მეფეებს და ვეზირებს ზომ არ ვაეცევი ხალხის გასამხიარულელად!“

„საქმეც ის არის, რომ არაფერი კომედისა არა სცხია“. ამტკიცებდა თერმე ვილაი.

— როგორ? განა ამა, ჩემო ბარბალე გასწი აქედან ვილაი? არ გააცივნებს მათურბელს? ან კიდეე საქოს და სიყოს ენაღებები: „ჩვენ არ გვინდა ვარდები, გვინდა მხოლოდ მწვადები“ — კიდეეც დაამღერა თერმე ვიქტორმა.

— ვერაფერს ვხედავ აქ სამხიარულოს თუ სასაცილოს, წამოდა ახლა ვილაი მეორე. ერთხელაც არ მომსვლია სახეზე ღიმი, სიცილზე რაღა მოგახსენოთ.

— რა გაეწყობა, — ჩაიციდა თერმე ვიქტორმა, — სიცილი განვიითარების მალღ დონეზე მდგარ არსებათა პრივილეგია ვახლავთ, ზოგაერთ ქმნილებას ბევრიც რომ უღიტირო მაინც არ გააცივნება.

შინდოდა მეთქვა „მარტო დაიბიხვიენებსო“, ყვებოღა შემდეგ ვიქტორი, — ძღუს შევიკაეე თავი.

— ისეც მეტი მოგვიედა, — ტუქსიავდა მის მომღვერო მმა ვასო, — რომელიც ესწრებოდა ამ კომისიის სხდომას და ვიქტორზე მეტად ლელავდა, — რაღა ხარ ასე დაწმუნებული, რომ მაინცა და მაინც სასაცილო და მხიარული იქნება შენი ოპერა? იმ ხალხს შენზე მეტი გამოდილება აქვს, ვითომ რა ვმეტერებთან თუ არაფერა ესმით? — ედავებოღა ვიქტორის ევეში შესული უმეტროსი მმა.

— არ ესმით, არ ესმით, ჩემო კარგო, ისევე როგორც შენ არაფერი გესმის! — არ თმობდა ვიქტორი, — კომიკური ოპერის არა ვაეგებათ რა. ევეც არ იყოს, უყერი, ასე უცებ როგორ დაწერა ოპერა ამ ბიჭმაო, მან ჩემი კონცერტები, არც არიები თუ სხვა კამერული შესიკა მოსმენით, არც ვახუთებში წაუკითხავთ, ახალგაზრდა კომპოზიტორმა ვიქტორ დოლიძემ ოპერის წერა დაიწყო, ესა და ეს ცნობილი ლიტერატორი მიწევა ლიბრეტოს შესაქმნელად, ესა და ეს ადგლები უყვე დაწერა და ჩქარა საქაროდ შესრულდებო. მოყლედ, არ მომბდარა ყოველივე ის, რაც ჩვეულებრივ ხდება. რეტინა, ჩემო კარგო, რეტინა! შენც ამ რეტინის მონა ხარ და ამიტომ არც შენა ვყვარა. მართლაც, გამოხტა უცებ ვილაი ვიქტორ დოლიძე და ოპერა დაწერა... უყერიო...

შენც გავივს. დაიკადე, რომ გაბრწყინდებოდა. დარბაზი და გამოვლენ სვენიზე ჩემი ქეთო და კოტე. ბარბაღე და შაბუსი, თუ საქო და სიკო, მაშინ ნახავ არის თუ არა ოპერა, სასაცილოა თუ არა ჩემი სიტუაციები... რა ვაქცობა, ასეა, ზოგი ადრე ჰქედმა ინტელიციით, ზოგი ვერაფერს მახედება, სანამ ჯობს თავზე არ დამტრევე. რაო ვითომ ჩერქინინი უციკია, არაფერი ესმის? ან ვანო სარაჩიშვილი? კოტა ოპერებში უმღერია? კოტა უნახავს საწყაალს? რაღა მიხტია და მაინც იმათი გერა, ვინც იწუნებს, შოდი კოტა იმათაც დაუქერი. გისაც მოსწონს.

მაგრამ დაუბრუნდეთ კომისიას. აზრები ვიყო, ბოლოს სიტყვა აიღო ოპერის დირექტორმა და კომისიის თავმჯდომარემ აღექანდრე წუწუნავამ.

— აზრები ვიყო, — თქვა მან, — მაშ, როგორ მოვიქცეთ? პირადად მე, როგორც რეჟისორი და კომისიის რიგითი წევრი იმ აზრისა ვარ, რომ ოპერა უნდა დაიდგას, ხოლო როგორც კომისიის თავმჯდომარე და დირექტორი კიდევაც დადებოდა ვწუწუვებ ამ საკითხს! მაგრამ მე მინდა განვიხილო რატომ ვარ ასე დაბეჭოთიანი მომზრე ამ ახალი ოპერის დადგმისა. ჩვენ უკვე ვიკაქს ერთი შესანიშნავი დრამატული ოპერა „ახესლომ და ეთერი“. ჩვენი სახელოვანი ზაქარია ფალაშვილის ქმნილება, ვიციო, იწერება კიდევ ორი დრამატული ოპერა. იყოს, იქნებ ზედმა გაგვიღობა და კომისიერი ოპერაც შეიქმნა. ეს ხომ ჩვენი ღიდი გამაჩრევება იქნება ჩვენ უნდა ვცადოთ, ვაგზმდოთ და თუ არ გავემართლებს, რა ვაქცობა. მუსიკის ისტორიიდან ვიციო, რომ მსოფლიოში დაწერილია ათასობით ოპერა, ხოლო მათგან სულ ორიოდე ათეულმა თუ გაიმართა და შეჩა სცენას. არაფერი დამზღდება, ეს ერთიც ვცადოთ. მე სრული პასუხისმგებლობით ვამლეც ხმას ამ ახალ საქმეს. უახლოეს დროში დავიწყებთ კიდევ ვიქტორ დოლიძის კომიური ოპერის დადგმის სამზადისს.

დაიწყო ოპერის მზადება. რეპეტიციების პერიოდში ვიქტორი საოცრად დამძვიდებულ იყო, არ ღვრავდა, იმდენად სჯეროდა, რომ გამაჩრევებდა. გვერანებოდათ ეს პირველი ცდა კი არ იყო, ერთი ხეთი ოპერა მაინც ჰქონდა დაწერილი და დადგმული. ყოველდღე თერთმეტი საათისათვის მიდიოდა ოპერაში და მუდამ კმეოფილია სრულდებოდა. იციოთა, ხეშობოდა, ყუებოდა, როგორ უჭირდა ბარბაღეს როლის შემსრულებელ შელდევსკიასს ქართულად სიტყვების გამოთქმა და რამდენს აწვალებდა დამდგმული წუწუნავა, რომ „ვასწი, ვასწი“ ეთქმეინებინა და არა „ვასცი, ვასცი“. საოცარიო, რას ნიშნავს კარგი მსახიობი, გამოთქმა უჭირს, პირდაპირ სასაცილოა, როგორ წვალბოს, ისე კი ალლო უცებ აულო,

ნამდვილი ბარბაღეა, ვიქტორ, ვაშაყი, რეჟისორი დაქერბული, ძალიან კარგი იქნება, ვეებოდა ვიქტორი. პირდაპირ ალტაცებულე ვეფე შესანიშნავი მანით, ლეონ ისევე ვეფე მაც მდიდარი ვაქრის მაქარ ტუელიკორიაშვილის სწორბუბოარი სახე შექმნა.

მოსწონდა აგრეთვე ქუბუბული — საქოს პირველი შემსრულებელი. მართლაც მე ასეთი საქო აღარ მინახავს. შემდეგ ზოგვიერთმა მსახიობმა ძალიან ვამახსხრა ეს რაოლი, ცდილობენ რაც შეიძლება მეტად ვაციინონ მათერებელი, რაღაც საყუთარ თითქო უფრო სასაცილო სიტუვებას კი უმატიერს. ქუბუბული კი შესანიშნავი იყო. ისეთი ტიპიური, თუ შეიძლება ასე ითქვას, კლასიური კინტო. მაღალი, მოუდრეველი, თითქო არწინი ვადაყუბაო. ფერმაქრალი სახე, დიდი ხალი ნიკაპზე, დიდრონი შავი თივლები. რომ ვაშემუბებოდა ერთ ადგილას ზარდაცუბოლა ვით და მართო თვალბს მიატრიალბდა, — ვამსაქუთობით რაოცა ქეთო ვამოაცხადებს, მე სხვა მიყვარს, თვადს ცოლად არ ვაქვეებო.

რაოცა წუწუნავამ მოცუვავებოან მუშაობა დაიწყო და მეორე მოქმედებაში ცუცუების ხელმძღვანელის როლიშე ბალებლის შესანიშნავი მსახიობი, სევერკინსკი ვამოიყვანა, ვიქტორი პირდაპირ ალტაცებელი იყო. მეტად კოლორიტული იყო ეს მსახიობი მოხელის ფორმაში. კაფანდარა, ვამხდარო; შარვალიც, მუნდირის სახელოებიც მოკლე ჰქონდა, მწითლი ქორჩორი მაღლა აეგრცხნა. თავგანდობის აწყობის ვალის ფიგურებასა და ვაიძობის „ავაგო“, „ადრუა“. ვერ ხომ მახერკის რთულ ფიგურებაში დაქქრის, მაგრამ რაოცა ალტაცებული ქართულის ცუცუაში ჩაებებმა და ხან მახერკისნაირად, ხან ვამაქურად უქცეეს, შეუდარებელია. კარგი მსახიობი იყო სევერკინსკი. მას ზომიერების გრანობა ჰქონდა. რაოლი არ მიკყავდა უქიდურბობამდე. კარგა იყო აგრეთვე ამ როლის მეორე შემსრულებელი სერგევი, მერე კი ზოგვიერთმა მსახიობმა, აქაო და ხალხი იციონისო, ძალიან ვამახსხარავე ეს ტიპი. აპარბენენ ჩაცმულობაშიც, თამაშშიც, შარვალი თითქმის მუბლბამდე დაწოქულეს საოცრად უხვეში თერთი წინდები ჩააცვეს, სერთუცი სულ დაუქურმაქეს, თავზე უკვე იმ დროის შესაფერად კობტად ავარცხნელი ქორჩორი კი არა, რაღაც თივის ზინივით გუბუბული კარავი დააღეს და ისე იმანქება და იგრიხება, რომ არც კი ვესამოყენებოდათ ცქურა. კომედიაშიც ისევე აუცილებელია ზომიერება, როგორც დრამაში ან ტრაგედიაში. ეს კი ხანდახან ავიწყლება ზოგვიერთ რეჟისორს თუ მსახიობს, ვამარებამდე მიჰყავთ სახე.

რეჟისორ აღექანდრე წუწუნავას უსათუოდ ჰქონდა ეს ზომიერების გრანობა. მან დიდის გემოვნებით დადგა „ქეთო და კოტე“ და ეს

დღეა, როგორც უკვე ვთქვით, ექტორის ამ „ოპერის წერას“ უფრო გართობად, დროს ტარებად თვლიდა. მერე კი, როცა საქმე კომისიაზე, რეპერტიციებზე და დაღმებაზე მიდგა, რა თქმა უნდა, მიხვდა, რომ ეს სერიოზული ამბავი იყო და უკვე იმის გამო კი არ დღეავდა, კარგი ოპერა გამოვიდოდა თუ კვლე, ის იმას სწუხდა, ექტორი სულ გადავარდა ამ საქმეში, სხვა აღარაფერი ახსოვდა, მართო ამით ცოცხლობდა, და დღეას ეშინოდა, ვაითუ არ გაუმართლდეს იმელები, ეს ამდენი შრომა წყალში ჩაყაროს და ვერ გადაიტანოს. ექტორის სურათი განმრთობდა ხომ მუდამ ადარდებდა დღეანემს. დედა ახლაც ისევე უვლიდა და უფრთხილდებოდა ექტორს, როგორც პატარაობისას.

ეს აუცილებელი იყო, ექტორი იმდენს მუშაობდა, რომ ძალიან ქანსალი აღამანიც კი ვდაიღებოდა. მეტად აღგზნებულ იყო ამ დროს. მოვიდოდა რეპერტიციიდან დაღლილი, გაცრეცილი სახით, შავრამ ასეთი ანთებული, კმაყოფილი თვალებით, თითქო იწვოდა ეს ადამიანი და ბედნიერი იყო ამ წვით.

— ნათევები შავ ოპერას, — იტყოდა დედა, — გადის სულ არ დაგეწერა! შენ თუ მოკვდები, რაღად ვინდა ან ოპერა და ან მისი წარმატება.

— რას ამბობ, დედაჩემო, მეც მოკვდები, ჩვენ აღარავინ ვიქნებით ამქვეყნად, ოპერა კი უნდა დარჩეს და იცოცხლოს წლები, სუენენები, — იცინოდა ექტორი.

— ახა ერთი რას სთვლობ, — დატეხავდა დედა. მართლაც რომელი დედაა, რომ ადვილად მოისმინოს „მოკვდებით“ თავისი პირმშობისაგან, თუნდაც ეს ხუმრობით იყოს ნათქვამი. — კარგი ერთი, წამოდი, შევამე რაიმე, მთელი დღე მშვიდი ხარ, — შეაწყვეტივნება ექტორის მომავლის ამ პროგნოზებს.

— არა მცალია, მაცალე, — იტყოდა ექტორი და თავის მავიდასთან მიიარბუნდა.

ყოველთვის ქეონდა რაღაც ჩასაწერი, რაღაც გასასწორებელი, ან გადამაწერი. ხან რომელიმე მომღერლისათვის მძალია „ლა“ უნდა ვაწერევალა, დაედაბლებინა, ხან კიდევ, პირიქით, აეშალეებინა, ხან რა და ხან რა. ერთი ასეთი შემთხვევა იყო. ერთ-ერთ უკანასკნელ რეპერტიციებზე, შესამე მოქმედებაში, — მეფე-დედოფალი რომ მობრძანდებოან, ჩვენი სწერის შემდეგ, ექტორის ასევე ჰქონდა: სავო, სავო და ბარბალე ერთ აურზაურში არიან, ალაგებენ, აშალებენ დარბახს, თან ლელავენ, რა მოუვით როცა მკაცი მათ ოინებს გაიგებს. უცებ სიკო დაიძახებს: „მოდიანი“ ახლად შეუღლებული ქეთო და კოტეც გამორინდებოან. ბარბალე გამორბის ხელში თეფშით, რომელსაც სიძეს ფეხ-

ქვეშ დაუდებს. კოტე ამსხერცეს თეფშს და ასე შემდეგ...

როცა ცალ-ცალკე სცენების რეპერტიციები მოთავდა და უკვე მასიურ სცენებზე გადავიდნენ, რეჟისორმა აქ, ამ ადგილას, ვადამწვებია მეფე-დედოფალი უფრო სანეიმო ვითარებაში შემოიყვანა, გადავარდინებულ ხმლებს ქვეშ ვაგებარებინა ძველი ქართული წესით. ამას მეტი დროს სჭირდებოდა. მუსიკა კი ქეთო და კოტეც დუბიამდე ოპერაში ამ ადგილას არ იყო. წიწწნავამ უთხრა თურმე ექტორის:

— ექტორ, არ შეგიძლია, აი აქ, მეფე-დედოფლის შემოსვლისათვის ვიდრე ისინი ხმლებქვეშ ვაივლიან, რამე მუსიკა დასწერო? თუ მოასწრებ გენერალურ რეპერტიციამდე ხომ კარგი, თუ არა და უვერტურიდან ან კოტეს და ქეთოს პარტიიდან შეაჩივ რამე ადგილი.

რეპერტიცია გრძელდებოდა. ექტორმა რომელიც ორკესტრის მსახიობს ერთი ფურცელი ნოტის ძალიად გამოართვა თურმე, იქვე დეკორაციის დანჯარასთან მიქდა და რამდენიმე წუთში დაწერა ახალი მელოდია, — რომელიც ისე უხდებდა მეფე-დედოფლის ამ გამოსვლას ხმლების წყარუნში. იქვე გადასცეს მევიოლინეს, იქვე დაუკრეს. წუწუნავა ალტაცებული იყო, ასეთი მოხდენილი და შესაფერისი მელოდია როგორ შექმენი ასე უცებო. ორკესტრმა თურმე ტამითაც კი დააჟილდოვა ექტორი.

მამინ ჩვენში როდი იყო საკუთრივ ჩვენი მუსიკოსები, ახლა რომ უველა ორკესტრი ჩვენივე ახალგაზრდებით, ჩვენი მუსიკალური სკოლების აღზრდილებით ივსება, ორკესტრის მსახიობები, ისევე როგორც მომღერლებმა ძირითადად ჩამოსვლები, უცხოელები იყვენენ. უნდა ითქვას, საქმაოდ უნდობლად უფურბდნენ ამ ახლად აღმოცენებულ ერთეულ მუსიკას და მათ ავტორებს, განსაკუთრებით კი ორკესტრანტები. ჰოდა, ერთმა ძველმა მუსიკოსმა თურმე ექტორის რეპერტიციის შემდეგ უთხრა:

— ნება მომეცით, ზელი ჩამოგართვით. უნდა გამოვიტყდეთ, მე შინც და შინც არა მკეროდა თქვენი, ვფიქრობდი ეს ყმაწვილი ნეტა რა ოპერას დასწერდა-მეთქი. ახლა კი ვხედავ, რომ ნამდვილად კომპოზიტორი ხართ. ექტორი ბევრს იცინოდა ამაზე:

— არა, სასაცილო არაა, ამხელა ოპერა მივიტანე, ბარე ორი თვე რეპერტიციებზე მას უკრავენ და მღეროან, იმან კი მხოლოდ მაშინდა აღიარა ჩემი კომპოზიტორობა, როცა ერთმა პატარა მელოდია დავეწრე. აი, ორიგინალი!

მე კი მესმის ამ მუსიკოსის. სულ სხვაა როცა იცო, რომ ვილაკამ რაღაცა ახალი დაწე-

რა, სულ სხვაა როცა შენს თვალინ დაწერენ თუნდაც ერთ ფრაზას...

მეორე ღღეს ვიქტორმა ეს ადგილი უკვე მთელი ორჯერისათვის, ყველა ინსტრუმენტისათვის გადაწერილი მოიტანა. ხოლო შემდეგ ეს მელიოლა უფერტურაში კი შეიტანეს, იმდენად მოხდენილი გამოვიდა.

ჰოდა, შეიძლება ასეთი მნიშვნელოვანი ნაწილის შეტანა არა, მაგრამ ვინ მოთვლის რამდენი რამ გაუმჯობესება, დახვეწა მოუხდა ვიქტორს, როცა უკვე თვალნათლად ხედავდა ამა თუ იმ ადგილს, სოლისტების, გუნდის და ორკესტრის შესრულების დროს.

მაგალითად, მახსოვს, რომ სიკოს როლის პირველი შემსრულებელი კურბატოვი უსაყვედურებდა ვიქტორს — საქოს როლი უფრო ღლიდა, მე ფაქტის ანაფერი მაქვს საკუთრივ ზემო, მარტო მას ვერაფერ კვარსო. ვიქტორმა სახელდახელოდ იმისაც მოუბატო რამდენიმე ფრაზა. მოკლედ სამეშაო იყო. თან უკრავდა, ან მღეროდა იმ ადგილებს, რომლებსაც ამხადებდნენ. ხშირად შინაც მოყავდა მომღერლები და თვითონ ამაყადინებდა, რომ მიეღწია შესრულების სწორედ იმ დონისათვის, რომელიც მას უნდოდა. მოკლედ, აქეთო და კოტბა, — სხვა მეტი აღარაფერი ახსოვდა იმ დროს ვიქტორს. დედაჩემი, როგორც პატარას, სამეშაო მაგიდაზე მიუტანდა საკმელს. ვიქტორი საქაროდ შეჰპადა და ისევ თავის საქმეს ჩაპირკიტებდა.

ჩვენ ვერაფერს ვამჩნევდით, დედა კი ხედავდა, რომ ძალიან გახდა. ვგონებ უკვე ეტყვი, დედაჩემმა იცოდა ერთგვარად მოუსინჯავდა ლოყას ვიქტორს, გამხდარია თუ არაო. მოუსინჯავდა, სინანულით იტყოდა: ტყავი ტყავზე აქვს მიკრულიო და ზრუნვას უპატივბუდა.

მოკლედ, დედაჩემი ოპერის წარმატებას თუ წარუმატებლობას, უფრო იმდენად განიცდიდა, რამდენადაც ეს იმოქმედებდა ვიქტორზე. ვითუ ჩაუვარდეს ეს საქმე, ამდენ იმედს რომ ამყარებს, ხომ ვერ გადაიტანსო. ერთი სიტყვით, ისე ღეჟავდა, რომ კატეგორიულად უარი განაცხადა პრემიერაზე წამოსულიყო. ჩვენ ხომ ყველა მივდიოდით. ვიქტორმა, ძალიან კარგად მახსოვს, საგანგებოდ შეუკვეთა ბენუარის მერვე ლოჯა.

— არა, არა, — იმეორებდა დედა, — ვერ წამოვალ, არ შემიძლია!

მარკინაშვილი

მაგრამ მოკრა თუ არა ყურის ჩვენს/კვირებს, ათიქოს საქმე არც ისე კარგად იყო, უცებ გადაწყვიტა „უნდა წამოვიდეო.“ შეეშინდა, იქნებ მართლა ჩაგპრდეს წარმოდგენა, ვიქტორი და მამარცხენის ვერ გადაიტანს, ვითუ ცუდად გახდეს, იქნებ როგორ გაუქირდეს, მის გვერდით მაინც ვიქნებოო.

ისე კარგად მახსოვს ჩვენი ლოჯა. იმ დროს ბენუარის ლოჯები ხომ ცალ-ცალკე იფიდებოდა, ოთხ ადგილიანი იყო. მართალია, ვიქტორს, როგორც შინაურ კაცს თეატრში, თვითონ შემოქონდა დამატებით ორი, სამი სკამი. ვიქტორი ყოველთვის მერვე ლოჯის იღებდა. ეს იყო შუა ვასაელიდან მეორე ლოჯა. ვიქტორი ზღმრობით იტყოდა ხოლმე: „ეშმაკი ვარ, მეშვიდე ლოჯა რომ აიღო, ვერასოდეს ვერ დაქვდები. გასასვლელში მუდამ დგანან დავგვიანებულები. უნდა მიიპატიეო, მერვე ეს დალოცვილები, ყველა შენზე უფროსია, ან ქალია. დაუთმე სკამი და იღევი ფეხზე. მერვე კი გასასვლელიდან მოკლებულია, იქვეი შენთვის არხეინად. თუ ვინმე მეგობარს ან ძალიან პატივსაცემს დინახავ, გადი და მიიპატიეო. აი, როგორი ეშმაკი ვარ, ეს მე მოვიფიქრე...“

ჩვენს ლოჯაში ვისხედით მე, დედა, ჩემი ძმა ვასო და თვითონ ვიქტორი, რომელიც მარტო მოქმედების დაწყების შემდეგ შემოდიოდა ლოჯაში, ხოლო მოქმედების ბოლოს ისევ სცენაზე გარბოდა. ვიქტორმა აგრეთვე მოიპატივა რამდენიმე სტუმარი. მახსოვს ახოვინი, წარმოსადგეი პროფ. ს. ვირსალაძე. შენანიშნავი მკურნალი, ძალიან ახლო იყო ჩვენს ოჯახთან. თვითონ ვიქტორი მისი მუღმივი მეთვალყურეობის ქვეშ იმყოფებოდა. დედა მარჯვენა პირველ სკამზე იჯდა, ძალიან დღლაგდა თუმცა ამას მარტო მე თუ ვატყობდი. ისეთი ლამაზი იყო თავის სადარბაზო გრძელ შავ კაბაში, ჩვეულებრივზე ცოტა უფრო გაფითრებული. შუაზე გაყოფილი და სადად გადავარცხნილი წაბლსფერი თმა, ოდნავ, სულ ოდნავ შევერცხლილი ყვრიმალები. იგი დინჯად იჯდა, სცენისკენ სახემპყრობილი, მაგრამ რა ხდებოდა მის გულში, ვინ იცოდა.

ბიოგრაფიული ნათარქი

სსსრ-ის უკანა

სერგო კლდიაშვილის სიყრძიასა და სიკვამლე-
ის წლები დაუბოძა ჩვენი ქვეყნის ისტორიის
მეტად შფოთიან და მღვდლურ ეპოქას. მის
თვალწინ ჩაიარა პირველმა რევოლუციამ, შემ-
დგმა, რეაქციის მძიმე წლებმა; ბათუმში, სა-
დაც მისი ოჯახი ცხოვრობდა, ის იყო თვით-
მხილველი და მოწმე თუ როგორ სამკვდრო-
სასიცოცხლოდ შეეტაკენ ერთმანეთს ხალხისა
და რეაქციის ძალები; პირველი მსოფლიო
ომის ბოლო წლებში, უკვე ქაბუჯი სერგო
კლდიაშვილი თან ახლდა მამას თურქეთის
ფრონტზე (როგორც ცნობილია, დავით კლდი-
აშვილი სამხედრო პირი იყო, პოლკოვნიკის
ჩინი ჰქონდა); იმ წლებს შთაბეჭდილებათა-
გან სერგო კლდიაშვილმა ბევრი რამ აღდ-
გინა შემდგომში თავისი რომანის „ფერდის“
პირველ წიგნში და ცალკეულ მოთხრობებში.
პირველი ომის მომდევნო წლებში სერგო
კლდიაშვილი რუსეთშია, სწავლობს მოსკოვის
უნივერსიტეტის იურიდიულ ფაკულტეტზე; აქ
მოესწრო მას თებერვლის რევოლუციამ; მო-
დევნო თვეების მანძილზე, როცა რევოლუ-
ციური მოსკოვი დღღდა და ბომბოვდა, ქა-
რთველი სტუდენტი ამ მოკლენიანა შეავლში
იყო. გასულ წელს, ოქტომბრის ნახევარსაუკუნ-
ეობანი იუბილეს დღეებში, სერგო კლდიაშვი-
ლმა გამოაქვეყნა დოკუმენტური მოთხრობები,
რომლებიც ამ დღეების მოსკოვს გვიხატავენ;
წინათქმეში ავტორი აღნიშნავდა, რომ „აქ არ-
აფერის გამოგონილი ამ შეღამებულმა. დან-
ტაბიის დაძაბავა არ დამჭირდა, ვინაიდან მოს-
კოვის იმ დღეების სინამდვილე ყოველგვარ
ფანტასტიურზე ბევრად უფრო ფანტასტიური
იყო“. ამ მოთხრობებში („პრეიატ-დოცენტი“,
„პუშკინის ძველანა“, „უენილია და კოტი“) მ-
ეტად ხელშეახებდალ და თვალსაზრად იგრი-
ნობა როგორ ახლოდებდა ოქტომბრის ქარიშ-

ხალის გუგუნი; ეხდავთ იმ დღეების მღღ-
ვარე მოსკოვს, ეხდავთ ქუჩაში საბრძოლ-
ველად გამოსულ ხალხსა და რეაქციის ძალებ-
სა; მუნი შტრიხებით, კალმის ორიოდ
მოსმით აჩიან დახატულნი მებრძოლი მუშები,
ფრონტიდან ჩამოსული ჯარისკაცები, ომის
დამთავრება რომ ენატრებათ, მოსკოვის უნი-
ვერსიტეტის პრეიატ-დოცენტი, ბარკადებზე
რომ ედებდა, შეიარაღებული სტუდენტები,
ეკრესკა და კორნილოვი — ყენილია და კო-
ტი, ზელოხელ გაყრილი რომ შედიან ყოველ
გენერალ-გუბერნატორის სამმართველოს შენო-
ბაში, სადაც შემდგეში მოსკოვის საბჭომ დაი-
დო ბინა. ერთი სიტყვით, აქ უკეთ იგრძნობა
გარიერა, რომელიც ენ-ესაა უნდა გაბრწყინ-
დეს და დაიწყოს ახალი ეპოქა კაცობრიობის
ისტორიაში.

ახლაგზრდა მწერალი საქართველოში ბრუნ-
დება უკვე იმ წლებში, როცა მთელ რუსეთში
სამოქალაქო ომი მძვინვარებს.

ამრიგად, სერგო კლდიაშვილი, როგორც
მწერალი, რევოლუციის წიაღში დაიბადა. ქარ-
თელი საბჭოთა ლიტერატურის ისტორიის პირ-
ველიე წლები აღინიშნა უაღრესად საინტე-
რესო, თეომაყოფი ტალანტების გამოჩენით;
გამოხატადენენ რა ეპოქის საერთო ვითარებას,
ყოველ მათგანს თავისებური მხატვრული ხი-
ვა ჰქონდა, თავისებური ხედვა სამყაროსი. სე-
რგო კლდიაშვილმაც ამ მხრე თავიდანვე მოიწ-
ცია როგორც ლიტერატურული სასოვადო-
ბრიობის, ისე მკითხველთა ფართო მასების
ყურადღება. პირველი მოთხრობებიდანვე იგი
წარმოსდგება ჩვენს წინაშე როგორც ნოველის
შესანიშნავი ოსტატი, რომელსაც შეუძლია სა-
დად, ნათელი და მყოფიო სახეებით გადმოს-
ცეს დიდი სათქმელი, დანახოს ღრმა შინაარ-
სი ერთი შეხედვით უბრალო ამბავში. როგორც

ყველა ეანრმა, ნოველამაც თავისი ბუნებრივი ევოლუცია განიცადა; მას რაღაც მიუძღავს 35-20 საუკუნემ, ახალმა ეპოქამ, მიუძღავს მარტო მისთვის დამახასიათებელი, ახალი, თავისებური, და იმავე დროს, მეტად მნიშვნელოვანი, რა იყო ეს ახალი? რა თქმა უნდა, არა მხატვრული ხერხების სფეროში მომხდარი რადიკალური გარდატეხა, არა მთლიანი დარღვევა ოდიოზან განმტკიცებელი ფორმებისა. საერთოდ, ტრადიციულად დამკვიდრებული ფორმები იოლად არ იცლებიან, ვინაიდან წინა ეპოქების ოსტატებმა მეტად კვიანურად, ბრძნულად გამოუძენეს ფორმა შერჩევის სათქმელს. ეს ფორმა ძირითადად შემორჩა რომანსაც და ნოველსაც, მაგრამ ცხადია, ლიტერატურას, პირველ რიგში მხატვრულ პროზას, არ შეეძლო არ გამოეხატა დიდი მსოფლიო გარდაქმნანი, რომლებიც ოქტომბრის საუკუნემ მოიტანა და რომლებიც მარტო სოციალ-პოლიტიკურ სფეროს კი არ შეეხებენ, არამედ ადამიანის სულიერი სამყაროსაც. მოვიდნენ ახალი გმირები, ახალი ფორმაციის ადამიანები, რომელთაც სულ სხვაგვარად შეჰხედეს სამყაროს. სერგო კლდიაშვილი ერთი პირველთაგანი იყო მათ შორის, ვინც ეს ადამიანები დაიწახა, იგრძნო მათი შინაგანი სიმართლე, სინამდვილის მხატვრული გადმოცემის დიდ ძალასთან ერთად, ამ ცხოვრებას ეუღლა აქტუალრობამ. ამ ახლის გრძნობამ დაემკვიდრა სერგო კლდიაშვილს სახელი ნოველის დიდი ოსტატისა, ასე იქცნენ მისი ნოველები ახალი ქართული პროზის საუკეთესო ნიმუშებად.

ახალი ქართული საბჭოთა ლიტერატურის ისტორია სრულიად ბუნებრივი გაგრძელება და განვითარებაა კლასიკური რეალიზმისა, ერაველია მისი მაღალი პემაინიზმისა, მისი წმიდა სინდისის, მისი იდეალების დაცვა და განვითარება. ცხადია, ეს ასეც უნდა იყოს, აქ არ შეიძლება მოწყდეს ფესვებს. ჩვენი ლიტერატურა მუდამ ხალხური იყო, მაგრამ ახალ საბჭოთა ლიტერატურა ახლებურად ხალხურია, ვინაიდან თვითონ ხალხია ახალი, ის თავისუფალი შემოქმედია ისტორიისა; ჩვენი აზრით, აქედან იღებს სათავეს, აქ ვლინდება ჩვენი დროის რეალიზმის სიახლე და თავისებურება. აქ, ახალში, ყოფიერება გავებულია როგორც ემედობა, როგორც შემოქმედება. ადამიანის სული მუდამ ესწრაფვოდა ამას, ესწრაფვოდა ყოფილიყო შემოქმედი სილამაზისა და სიკეთისა, მაგრამ მას წინ ედობებოდა ძველი სამყაროს ყველა ბოროტი ძალა; აქ კი, რევოლუციის შემდეგ, მან შესწრო შრომა ცნება შემოქმედებად და შერყობამაც ცხოვრების კვალდაკვალ, ათთვისა და თავის მრწამსსა მიიღო სიცოცხლის დამამკვიდრებელი ესთეტიკური იდეალები. აქედან მოდის მისი ოპტიმიზმი და ხალხურობა.

სერგო კლდიაშვილი მღელვარე, დღევანდის პროცესში მყოფი დღევანდულობის, თანამედროვეობის მწერალია; მან დღესაც, მარტოც დავად იმისა, რომ შეიძლება თუ არა, წესრიგსა ჩუბისა უკან მოიტოვა, შეინარჩუნა სულის ის ცხოველი ენთუზიზმი, ის ინტერესი ახლისადმი, ურთმლისოდაც დიდი შემოქმედება არ არსებობს; სულ ახლახანს გამოაქვეყნა მან ხარკვევი „გადახედვა მომავალსაკენ“. აქ იგი ერთი სოფლის კოლმეურნეობაზე მოგვითხრობს, მაგრამ სინამდვილეში ეს არის მოთხრობა ჩვენი სოფლის ზეალინდელ დღეზე, ყველაზე საქართველოთა საკითხებზე, იმაზე თუ კოლმეურნეობის გამოცდილმა და კვიანმა თავმჯდომარემ, თავის მასწავლებელში, თავის პატარა უბნებზე როგორ შეაჩარა სოფლის ახალგაზრდობის მთავარი ქალაქისაკენ, და ბოლოს, ეს არის შერჩეული და თავმჯდომარის მეტად გულწრფელი დიალოგი, ფიქრი იმაზე, თუ რა გააკეთონ ზეალი, რომ უფრო წინ წაიღეს ქვეყნა, უფრო ლამაზი, უფრო ღრმამზინაარსიანი გახდეს სოფლის ცხოვრება, რომ ახალგაზრდას თვალა აღარ მიუბრუნდეს ქალაქისაკენ. სხვა ამბებთან ერთად, აქ ერთი საინტერესო ამბავია მოთხრობილი: ესაა კონფლიქტი თავმჯდომარესა და ერთერთ კოლმეურნეს შორის. საქმე შემდეგნაირად: საქართველოს ტყეებში შემორჩენილია უმწვენიერესი რეაქტორი ხე — ძელქვა, იგი აქაოთ ვეხედება. ამ ხის გამო ლეონიდ ლეონოვი წერდა, რომ „ძელქვა რიონის ველადან გადასახლდა ხალხურ მთქმელთა სიმღერებში“, ე. ი. ის აღარ არსებობსო, არა, ჯერ მთლად არ გადასახლებულა ძელქვა თქმულებებში, ჯერ კიდევ დგას ის რიონის ტყეებშიც და იქაურ სოფლებშიც. და ამ სოფელ სიმონოვით ერთმა კოლმეურნემ გადაწყვიტა თავის ეზოში მოეკარა ძელქვა; თავმჯდომარემ აუკრძალა კოლმეურნეს ამ ხის მოკრა; კოლმეურნემ მას ჯერ რაიონში უჩივლა, მერე თბილისში, და როცა აქაც არაფერი გაუვიდა, მოსკოვში გაგზავნა განცხადება; და აი, თავმჯდომარემაც თავისი გულისტკივლი შეწარალა გაუზიარა „მართლად, აფერკრალე. ჯერ ერთი კანონით აკრძალულია ძელქვის მოკრა, მაგრამ ესეც რომ არ იყოს, ეს ცხოვრება ჩვენი თვედება, თუ როგორა? ეზოს პატრონის შემდეგ დაე, მომავალში თაობებმა შეავლენ თვალა ბუნების ამ მადლს. ხომ გაახარებთ მისი დანახვა? სანამ ცოცხალი ვარ, ნაყახს არ მივაჯარებინებ, მიწივლის მისმა პატრონმა სადაც უნდა“.

ეს ამბავი იმიტომ გავიხსენეთ, რომ იგი ბევრ რამეს ხსნის მწერლის შემოქმედებით სამყაროშიც; ვიტყვით მეტაბა, სერგო კლდიაშვილის შემოქმედების გავგზავნათვის მას ერთგვარი სიმბოლური მნიშვნელობა იქცა — წარსულს, შემკვიდრებობის თუ არ გაუფრთხილდი, მომავალზე ზრუნვა ამაო იქნება; ძველი

ძელზე უმჯობედ უნდა იღვწე მიწაზე, როგორც დგას ბელათი და სეტიტცხოველი; პირველი ბუნების ქმნილებაა, მეორე და მესამე — აღამიანის გენიოსი; და ყველაფერი ეს — უბრალო პეიზაჟი კი არ არის, უფრო მეტია. მათში ხალხის სულია უხილავად გადასული.

მწერლის უფრადღების ცენტრში დგას ადამიანი-შემოქმედი, ადამიანი — პატარანი ქვეყნისა, პატაროტი სამშობლოსი, ადამიანი, რომელიც უსუსი ახრი ისტორიისა, იცის რისთვის არის მოსული ამ მიწაზე; ასეთი შემოქმედი ხსენებულ ნარკვევში კოლმეურნეობის თავმჯდომარე სულამინიძე. ეს ჩვენი დროის ადამიანია, და მწერალი თავის მოთხრობებში არაერთგნის უბრუნდება ამ სახეს, გვიყვანებს მას სულ სხვადასხვა ენაზე, სულ სხვადასხვა ასაკა თუ ვითარებაში, სხვადასხვა ასპექტში. ამ ახალ ხასიათებს განეკუთვნება ინჟინერი ქალიშვილი მგდეა მოთხრობიდან „გორგასალის თასი“. აქაც, როგორც ზემოხსენებულ ნარკვევში, აღბრუნდა საკითხი ახალგაზრდობის მიგრაციის სოფლიდან ქალაქად; მგდეა სოფლიდან წასული სამშოიდ, ელსადურს აწუნებს, მას უკვე მოუძებნია თავისი ადგილი ცხოვრებაში, უკვე შინაური და ყველასათვის საყვარელი გამხდარა სოფლად, და აი, ერთ დღეს სოფელში ჩამოდის მგდეას დეიდა ოლიმპიადა, რომელიც ფიქრობს, რომ ასეთი ქვეიანი და ლამაზი ქალიშვილი არ შეიძლება ამ დათვის ბუნაგში დატოვო. მაგრამ მგდეასთვის ეს დათვის ბუნაგი კი არ არის; ეს სამშობლოა, ეს საქართველოა, რომელსაც უწინ ხელით აშენებ და ილაშქრებ. ეგვიპტის სულით გამსჭვალული დიდის თვალსაზრისით მგდეა კარიკას იფუჭებს, მწერლის და მისი გმირის თვალსაზრისით კი, არ არის უფრო მაღალი თანამდებობა, უფრო დიდი კარიერა, ვიდრე ხვედრი შემოქმედისა და ქვეყნის პატრიოტისა, ვიდრე ხვედრი ამ ლამაზი ქალიშვილისა, რომელიც თითქოს ვანუკერელია პეიზაჟისაგანაც კი, ისე ორგანულად არის შერწყმული მთელ სინამდვილეს. დედის კი ყველაფერი უკვე მოუქაზარებია, მგდეას ქალაქად გადაყვანილი ოფიციალურადაც გაუფორმებია, მაგრამ მთელი მისი ამ მდებლობიდან აზაფერი არ გამოდის. აქ კიდევ ერთი რამ არის საინტერესო სერგო კლდიაშვილის მხატვრული სტილის თავისებურებათა აზოცნობის თვალსაზრისით: როგორც კი სიუჟეტში ეს სახრთხოხობა, დეიდა ოლიმპიადა გამოჩნდება, მწერალი, აქამდე ლირიკულად რომ იყო განწყობილი, უცებ სატირიკოსად იქცევა, თხრობის მშვიდი ტონი ირღვევა და მწერლის ხმაში ის მის საკაცატელი ინტონაცია, ოლიმპიადა კი არ ლაპარაკობს, კრიტიკებს, როგორც კარის დაჯანგული ანჟამა, ანდა ლურსმანი, რომელსაც ძველი ფიცრიდან გაზით აძობენ; საერთოდ, მთელი მისი ფიგურა ნატალინიდან აზოღე-

ბულს ჰგავს; მაგრამ მწერლის ტალანტი ამ მხარეზე, მის სატირულ კილოზე შემდეგ ვილაპარაკებთ.

ახლის შემოქმედთა ცხოვრების შესახებ უნდა აღსაზრისით მეტად საინტერესოა სერგო კლდიაშვილის მოთხრობა დიალოგებად „მარტოობა“. აქ ქალაქის მშენებლების ძიებასა და სულიერ სამყაროზე მოგვიხირობს მწერალი. მოგვიხირობს იმაზე, თუ როგორ მალაღ მორალურ სიწმინდეს მოითხოვს შემოქმედება ადამიანისაგან, და როგორ მარცხდება ის, ვინც ამას უღუღეუბნებულყოფს.

თავისი თხზულებების ორტომეული, რომელიც ამასწინათ გამოვიდა ქართულ ენაზე, სერგო კლდიაშვილმა გახსნა სულ პატარა მოთხრობით, რომელსაც „ქინკა ბიჭები“ ეწოდა. საუბარი იმაზე, თუ როგორ აისახა ხალხის ცხოვრება მწერლის შემოქმედებაში, აქედან მინდა დავიწყო.

მეტად უბრალოა ეს მოთხრობა, უშუალო და მართალი. აღბათ, ამიტომ არის, რომ აქ უმაღლესი პარველივე სტრიქონებიდანვე იგრძნობა ცოცხალი ცხოვრების მაგისცემა, ადამიანის ცოცხალი გულის ფეთქვა, მისი სულის სინაზეც და სიფიქზეც და, იმავე დროს, სიმტკიცე და გუტუტუტობა; აქ ყველაფერი უბრალოა, როგორც ცხოვრება და იმავე დროს, რთულია, მძაფრი და დამამატრზებით აღსაქვე, როგორც ცხოვრება; აქ ბევრა რამ სატირალია, შინძე ფიქრისა და დარდის აღმძვრელი; ეს პატარა მოთხრობაა, და აქ არ შეიძლებაოდა დამატუტულიყო სოციალურ და პოლიტიკურ ძალთა ის ისტორიული შეჯახებანი, მსოფლიოს რომ აზანზარებდნენ. მაგრამ აქ არის გამოძახილი, სოციალურ ზუსტად მიგნებული შტრიხებით ველმოცემული გამოძახილი იმ ბრძოლისა, რომელიც კეთილსა და ბოროტ საწყისებს შორის წარმოებს ქვეყანაზე. აქ ჩანს, როგორ მღერიე ტალღასავით გადავტოვო, ვინ მოსოვლის, რამედენ უბედურებას პატარა სოფლის თავზე, მაგრამ ადამიანის ძალას შინძე ვერ შორევი. აქ არის დიდი რწმენა ადამიანისადმი, მისი ძლიერა და კეთილი გულსადმი. აქ არის დიდი მშვენიერებით აღსაქვე ცხოვრება ხალხისა. აქ, უზრუნავად, სტრიქონებს შორის, ყოველგვარი ფერადოვანი ფრაზების გარეშე, იგრძნობა ღონიერი მდინარება ხალხის ცხოვრებისა, ის იღვწილი დვრიტა, რაც უბრალო თვალთ არ დაინახება, მაგრამ უიმისოდ კაცთა-მოღგმა, დიდი ხანია აღარ იქნებოდა ქვეყანაზე. ვუწოდოთ მას თუნდ ბოლოფიგურა, თუნდ სოციალური და ეროვნული საწყისი. მნელია აქ ზუსტი ტერმინის გამოძებნა, მაგრამ ის კი ნათელია, რომ სწორედ ეს საწყისი აძლევს ძალას ადამიანთა თათობებს, მოაწყონ დიდი საზოგადოებრივი გარდაქმნები,

აშენონ ქალაქები, ივრანონ თავიანთი თავი ამ ცისა და მიწის პატრონებად.

ხალხი უკვდავია და ძლიერა, ის შეუცარებელი შემოქმედია სიცოცხლისა, მთელი ცხოვრებისა ასეთია დედამისი მწერლის ამ პატარა მოთხრობისა; მისი გმირები არიან პატარა ბიჭუნები, წყაროზე რომ ჰყუჟალობენ და კიდევ — მთელი საქართველო, ეს ბიჭუნები, მივარდნილა ქართული სოფლის გზაზე რომ დაუნახავს მწერალს, ჩინან როგორც ხალხის უკვდავების მადუნებელნი, როგორც ახლად ამოყრდილი ქორუა ტოტები ნამეხარი და ნახანძრალი ხის ეგება სხეულზე. ქვესათურად ამ მოთხრობას აწერია „ერთი უბნის მატანა“, მაგრამ ეს საქართველოს ცხოვრების მატანაა და მას თავისი ფილოსოფიური აზრით აქვს — ვერასოდეს ვერ მოერგვა სიყვდილი სიცოცხლეს; სამშლიონნახებრანმა საქართველომ სამშობლოს დასაცავად ნახევარ მილიონზე მეტი ჩარისკაცი გაგზავნა სამშელო ომის ფრონტზე. ეს ოფიციალური ცნობა, აბერადუნის გამოქვეყნებულ გაზეთებში; აქედან ნახევარზე მეტი ვერა მიბრუნდა შინ. ახლა, საქართველოს ტერიტორიებს, სოფლებს გვერდით, ხშირად წაწყდებით ახლად გამწებულ ტყეებს, სადაც ხეებს პატარა ფირფიტები აქვთ მიკრული და ზედ კაცის სახელი და გვარი აწერია; ეს ტყეები — ოში დაღუპულთა ძეგლებია. ეს ტყეები ის პატარაონებია, საქართველომ ბრძოლის ველზე რომ გაგზავნა, ხშირად ამ ტყეებში ერთი-მეორის გვერდით დგანან ხეები, რომლებსაც მამის სახელი და გვარი ერთი აქვთ; ძნელი მისახვედრი არ არის, რას ნიშნავს ეს: ორი, სამი, ხშირად ოთხი და უფრო მეტი ძმაც ერთად წაიხდენ ფრონტზე.

ასე მოხდა აბესაძეების უბნისთვის, გვაუწყებს მწერალი თავის მოთხრობაში.

და აი, ომი ახალი დამთავრებულა. სოფლის გზაზე მგზავრი გამოჩნდება, მიდის და ათვლიერებს იქაურობას. მას ადრეც უნახავს აბესაძეების უბანი; ეხოებში სიჩუმეა, ირგვლივ კი ბროწისფლის ყვავილების ცეცხლი მოსდებია გარემოს, უბეხების შაშვი და ასმის კრაპინების დაუცხრომელი საჯალობელი, მზე დაღვრილა მთელ გარემოზე და საცოცხლე ზეიმობს თავის მარადიულობას. ეს ძველი კრაპინობლები არიან და ბროწისფლის ყვავილებიც ძველია, თუმცა დღეს დილით გაიფრქვნიან, ასეთი წლების წინ ჰყოფდნენ და ისევ ჰყვებიან; აგერ პატარა ბიჭუნებიც, დოქები რომ აუესიათ სოფლის წყაროზე და შინისკენ მიიქვთ, ეს თანინ არიან, ოდესღაც რომ დასახლდნენ აქ, მრავალი ომი რომ გადაიხადეს, სულ ბოლოს კი, აგერ ზუსტიოდ წლის წინ, ყველაზე დიდ ომში წავიდნენ. ვინა სტეპა, ველარ შობრუნდენო! ძველი სამყარო და თან ნორჩია, ქორეფა ამ ბროწისფლის ყვავილებით და ამ ბიჭუნებით; და

უცებ აღტაცების ყოყინა აღმოხდება გზად მიმავალ მგზავრს:

„— ეგეი, კინა-ბიჭებო, ეგეი! ამ მოფრებების წამოახილში, ამ აღერაში იათი ტრულია ცხოვრებისადმი, სიცოცხლისადმი, სამშობლოსადმი, რომ არ შეიძლება მან მკითხველის სული ძლიერად არ შეარხოს.

ამ პატარა მოთხრობაშივე ძველი ომებიც არის ნახსენები, ამ პატარა ბიჭებში — მათი წინაპრებიც ჩინან; გავა დრო და ეს პატარები თითონ იქცევიან წინაპრებად; და მერე ისევ მოვლენ კვლავ პატარა ბიჭები, როგორც ეს ბროწისფლის ყვავილები გაშლილან. ეს არის ვანკერტა და გამოსახვა ხალხის ცხოვრებისა, მისი წარსულისა, აწმყოსი და მომავლისა. ცალკალკა გამოყოფილად, დამოუკიდებლად არც ერთი მთავანი არ არსებობს. კაცობრიობის ისტორია — ეს არის მთლიანი პრატევის განვითარებისა და წინსვლის მოძრაობისა დამალი ფორმებიდან მალალი და სრულყოფილი ფორმებისკენ. ეს ზოგადად, ცხადია, ასეა ყურძნად, ერის ისტორიაც ამიტომ მწერალს, რომელიც ცდილობს სისასით გადმოსცეს თავისი სათქმელი, წარსულს აწმყოსაგან ველარასოდეს ვერ მოსწყვეტს, ვერ დაშორებს; სერკო კლდიაშვილი წერს თავისი ხალხის წარსულზეც და აწმყოსზეც. და ეს წარსული არასოდეს მისთვის მკვდარი არ არის, ეს არ არის მიცვლადების რაღაც ნაწალადეგად გაღვანისებული მოძრაობანი, არამედ ცოცხალი სიცოცხლის სუნთქვაა. მის მოთხრობაში წარსულიც ცოცხალია და თანამედროვეობაც. უამისოდ წარსული — საინტერესო არ არის; ეს არის ის ახლებური გაგება წარსულისა, რომელიც ქართული საბჭოთა პროზის თავისებურებას წარმოადგენს. ეს ნიშნები ახლებურად გაგებული ისტორიისა მკაფიოდ გამოჩნდა სერკო კლდიაშვილის მოთხრობაში „სერადიტა“.

ომისშემდგომ წლებში ქართველი არქეოლოგები მცხეთაში, გათხრების დროს, წააწყდნენ უძველეს, ჰენი წელთაღრიცხვის პირველი თე მეორე საუკუნის დროინდელ საფლავს, რომლის სტელაზე წარწერილი იყო:

„მე ვარ სერადიტა, ასული ფარსმან მეფის მეორე პიტაბის ზეგასისა, ცოლი იოდმანგან — ძღვეამისილის მხედართუფროსისა... ვაი, ვაი შენ, რომელიც იყავ ახლგაზრდა და იმდენად კარგი და მშენიერი იყო, რომ არავენ იყო მისი მსგავსი სალამაზითა, და გაარდაიცვალა სიცოცხლის ოცდამეერთე წელსა.“

ზეთებმა მკითხველს ეს ამბავი აუწყეს. რატომ მოხდა ეს, რატომ შეძრა ადამიანის გული ამ ცნობამ ათასეული წლების მერე? იმიტომ, რომ საქართველოს სოფლებსა და ქალაქებში ახლა ეინ მონათლის რამდენი სერაფიტა დადის და ქვეყნის სიღამაზე, ქვეყნის სიცოცხლე, მისი აწმყო და მომავალი მათში განსახიერებელი. სერაფიტა-ახალგაზრდა ქალიშვილია, ახალგაზრდა დედა, დაეშრებული წყარო სიცოცხლისა.

ამ თემას მივღვენა სერაფო კლიაშვილია თავისი მოთხრობა „სერაფიტა“, დიდად საუკურადღებო და პრინციპული მნიშვნელობის შრომე ნაწარმოები ახალი რეალიზმის ლიტერატურისათვის, ვინაიდან ამ შორეული წარსულის ამბავი იქცა თანამედროვეობის უაღრესად აქტუალურ თემად.

რაიონის საგანმცხოვროს მოთავარ ექიმი ქალაქიდან დიდი ხნის უნახველი მეგობარია ეწვია; ეს შეხვედრა მით უფრო სასიამოვნო გამოდგა, რომ სტუმარი არქეოლოგი იყო, და ძველ მეგობარს მან თავისი პრაქტიკიდან მრავალი რამ უამბო ისეთი, რამაც ექიმი — ცნობისმოყვარე და რომანტიკული ბუნების ადამიანი, განკვივრებაში მოიხვეწა. ამ საღამოს ექიმმა ძლივს დაიძინა — ფიქრში სულ სერაფიტას ამბავი უღელდა, ამ ახალგაზრდა ქალის სიღამაზე უთვალავ საუკუნეთა მანძილზე შეენახა საზარხში ნაპოვნი სტელას; ოცნების თვლით ექიმი ხედავდა იმ უცხო ქალს და ხიბლავდა მისი გამჭარლი, მაგრამ მაინც უქვნილი მშვენიერება.

შემოგარენი იმ სოფლისა, სადაც ექიმი ცხოვრობს, საესეა ძველი ციხე-კოშკებისა და ტაძრების ნანგრევებით. ექიმი წინასწარ ოცნებობს, რომ მისმა მეგობარმა არქეოლოგმა, ეინ იცის, აქაც იპოვნოს მეორე სერაფიტა... ერთბაშად გახსინდებოდა რაიონის სახელი... ამ ფიქრში ჩაეძინება. მეორე დღით, საგანმცხოვროში მას შორეული სოფლიდან ჩამოსული, ექვტი შესახედობის ვაჟაკი დაადგება თავს; ერთი წლის წინ დაბრუნებული ფრანტიდან, სიკვდილის წინაშე არაერთხელ პირისპირ მდგარა, ახლა კი ეს მამაკაცი კაც ბავშვითი შემკრთალი და თაყვარადაცემულია; ცოლი ჰყავს მისივე ავად, წუხანდელს აქვთ ცნობაზე აღარ არის და უკანასკნელი იმედი ახლა ამ ექიმზეა. „ვიღებები და მიშველ“, ევედრება გლეხაკი ექიმს; ექიმი ცდილობს რაღაც მოიპოვოს, უხალისოდ პასუხობს, რომ იმ სოფელს თავისი ექიმი ჰყავს, მაგრამ საბოლოოდ წასვლაზე უფროს თქმის ვერ შეუძლებს; მისი სორათელი სოფლისაყენ და თან თავისი სტუმარიც მიჰყავს; გზაში ჩაუვლიან დიდებულ ტაძარს, წარსულის ძველს, და ექიმიც და არქეოლოგიც გატაცებით საუბრობენ გარდასულ დროზე, აწმყოზე, ერთს ვენიშნენ, ამ ძველებში რომ აღბეჭდილა. მაგრამ აა, მოვიდნენ სოფელში. ხუთი დღის წინ ახალგაზრდა ქალს მშობიარობა ვადანტანია, ბებიობა სოფელ

ექიმბაშ-ღედაბერს გაუწვია და აა, ახალგაზრდა, ჟან-ლონით საესე ქალი უკვე სიკვდილის პირას არის. „ეინ იფიქრებდა ამ უბედურებას, — მისიქვამს ღელამთილი, — აქედან უფროსი არ ისტკინენია ჩემ რამას მაგ რომ გაიცინებდა, სოფლის ვადამა ისმოდა მისი ხმა...“ ზის შეწუხებული ექიმი, სინანულით დასცქერის მომავლადის უკვე მიმკრთალებულ მშვენიერ სახეს, მის უკვე სხივამჭერალ ღიღარონ თავლებს და უნებურად თითქმის ვიღაც მასძახებს სახელს — „სერაფიტა“. მეზობელ ოთახიდან ახლადდაბადებულის ტირილი ისმის, მეზობლის ღედაყაც მას ძუძუს აძლევს, აქ კი, ამ ოთახში, სიკვდილი თავის საქმეს ამთავრებს.

ექიმი და არქეოლოგი შინ ბრუნდებიან, ამერადაც იმ ძველი ტაძრის გვერდით უნდა გაითიაროს; „რა მაღალი ფიქრი, რა ფიქრი ოსტატობა! და ისიც ყურ კიდევ შეთარბოვებ საუკუნეში!“ — აღტაცებით გაიძიხის არქეოლოგი, მაგრამ ექიმის თვალში იმ ტაძარს თავისი მღვმეი მომხიბვლელობა დაუკარგავს. „რა ძუნწადაა ქვაზე ხეულები, მაგრამ რა სინატიფე, რა დახვეწილი გემოვნება!“ — არ ცხრება არქეოლოგი; „რამდენს უნებლობს“, უკმაყოფილოდ გაიფიქრებს გულამღვრული ექიმი; „უსვადია ხალხი“, — მღვრეარედ განაგრძობს არქეოლოგი, ექიმს კი ისევ მომავლადეა ქალი უღვას თვალწინ. სიკვდილი უღვას თვალწინ, რომელსაც ის ვერ მოგარია. ამიტომ უღვას სერაფიტაც დაეარება ფასი მის თვალში, ცოცხალი იყო და ახლა აღარ არის, შუნა ხელთ იყო მისი სიცოცხლე და ვერ მოუარე. მამასადამე, დაეარე უღვება ატატებისა ამ დიდებული ტაძრით და იმ ქალის მშვენიერებით, რომლის მაღლი და შუქი მუქენია ამ ქვეყანას.

აქაც, ამ მოთხრობაშიც და საერთოდ მწერლის მთელ შემოქმედებაში საოცარი ძალით არის შეწონასწორებული პატრიოტიზმისა და ჰუმანიზმის გრანობები; საშობლო—ეს განეყენებული ცნება არ არის, საშობლო—ეს ცოცხალი ქვეყანა, და მისღამი სიყვარული განიზომება იმ მონაწილეობით, რომელიც ადამიანი მასში ღებულობს. ასეთი აქტიური საწყისი, ცხოვრების დამამყიდრებელი პათოსი აქვს იმ ჰუმანიზმს, რომელსაც ჩვენი ლიტერატურა ემსახურება.

ასე შედამ ცოცხალია წარსული სერაფო კლიაშვილის მოთხრობებში; არაერთგზის უბრუნდება მწერალი ჩვენი ხალხის ისტორიას და მუდამ ამ ასპექტში იღებს იგი ამ თემას.

ჩვენ უკვე ვთქვით, რომ წარსულიდან მწერალი იღებს იმას, რაც მარადული იყო მასში და ცოცხალი დარჩა დღემდე; მინიატურულ მოთხრობაში „სოცია უდამენიდან გავცქერა“ სრულად არის გადმოხეული ასეთი თვისებური განკვერტა ისტორიისა; ზედაზენი არც ისე მაღალი მთაა საქართველოს ძველსა და

ახალ დედაქალაქებს — მცხეთასა და თბილისს შორის, აქედან მართლაც შეიძლება ვადახედო საქართველოს არა იმდენად სივრცის, რამდენადაც დროს თვალსაზრისით, ე. ა. თვალი გამოადევნო წარსულიდან დღევანდლსაკენ; აქედან ჩანს ის გზა, საიდანაც საქართველოს დედაქალაქს პომპეუსის ლეგიონები მოაწოდნენ, მაგრამ მათი სახსენებელი აღარსად დარჩენილა, ქარსი და წვიმის წურჭრებას მათი ნაკვალევი... ასევე მტკრად ქცეულან მათს შემდეგ მოსული დამპყრობელნი—არაბები თუ ირანელები, სელჩუკები თუ მონღოლები... ხოლო ათეყრ თუ მტკვარ დამწვარი სვეტიცხოველი ისევ დგას, ისევ ჰყვარან ქართლის ბაღები, მიწის წიაღი უმწვენიერეს სურათობებს სწინავთ, ხოლო ცოცხალი სურათებმა დაღიან გახარებულ მიწაზე და ახალი ხერონი ფოლადის ქალაქებს აშენებენ. „უღაზუნის ამ სიმაღლიდან სული უკვდავებს ეზიარება და თვალი მარადისობას ვასცქერის“.

აქ შემთხვევით როდია ერთ პეიზაჟში ჩაქსოვილი ერთი მხრით სვეტიცხოველი და მეორე მხრით, ფოლადის ქალაქები, რომელთაც ახალი ხერონი, ახალი სოციალისტური საქართველოს ისტატები აშენებენ. ეს გადასახება ეპოქათა შორის — ძალზე დამახასიათებელი თავისებურებაა სერგო კლდიაშვილის შემოქმედებისათვის, და ამის გარეშე მის მსოფლშეგარანეზზე სრული წარმოდგენა არ გვექნება.

„ღირბელი მოყმის ამბავს“ მე-14 საუკუნის საქართველოში გადავყავართ; თვით უეიდურესად ფრთხილი და პედანტი ისტორიკოსიც ვერ იტყვის, რომ მწერალი აქ არ იცავდეს ეპოქის კლორტიკას, არ გადმოგვცემს იმ დროის ყოფილსა თუ პოლიტიკური ვითარების აღმოსაფრხვან, მაგრამ, ისევე დროს, ეს ხომ ჰქმნია ადამიანის სულის სიღამაზისადმი; მთელი გატაცებით უყვარდათ ერთმანეთი ახალგაზრდა ქალ-ვაჟს — რუსუდანსა და ვოჩას, და ასეთივე სიყვარული გაიდრძობდა მათს შოამომავალთა გულში ათასი წლის შემდეგაც; შინადაც ვოჩა „ვეფხისტყაოსნის“ ვადამწერია და როგორც სიყვარულის აღსარებას, როგორც სატრფიალო წერაღს, ისე უგზავნის ცეცხლისაგან გადარჩენილ „ვეფხისტყაოსანს“ ბატონის უღამაზეს ასულს — რუსულანს. ყველაფერს, რითაც სულდგმულობს აღამანი — სიყვარული, ვერობა, მეგობრობა — რაც ამაღლებს მის სულს და ვოჩებს — შეწყვარებულ ქალი ამ წინში პოვებდა. „ლექსის თვითივლი სიტყვა ცოცხლობდა ადამიანისადმი და ჭეყუნისადმი სიყვარულით. ყოველი სიტყვა თვით იყო შუე, მიწის უვადლობა, კვირტების საიდუმლო გაცოცხლება, ნუთფის ტბილი წყინი. ეს წიგნი აღამიანმა თოთქოს თან მოიტანა ვაჩენის პირველი დღიდან და მის მარად თანამგზავრად უნდა დარჩენილიყო...“

ჩვენ მოვიყვანეთ ეს ამონაწერი კიდევ იმით, რომ აქ დასახლებულია სერგო კლდია-

შვილის შემოქმედების ყველა ძირითადი მთავარი, ყველა თემა, მისი ყველა მისწრაფება, მისი ესთეტიკური და მორალური მრწამსი; ყველაფერი, რითაც სულდგმულობს აღქმულ ქალაქ ამოღებს მის სულს; აი რაზე წერს მწერალი, რა გრძნობას აღვივებს ის მკითხველში, რა ინტერესებს მას წარსულშიც და აწუროშიც. მწერალი კარგად იცნობს სახლს სულს, შებენარის და მესტრფის მის რაინდობას, მის კეთილშობილურ იდეალებს, მის სიღამაზეს.

• • •

სერგო კლდიაშვილის როგორც მწერლის კიდევ ერთი თავისებურება ის არის, რომ ადამიანის სულის რომანტიკული მღვლეარების გადმოცემა ესოდენ ისტატურად არის მწერსმული მის ნაწარმოებებში მძაფრ სატირულ ფერებთან. ლატერატურის ისტორიისათვის ეს უცხო არ არის; გავისწავიოთ, რომ ყველაზე დიდი ლიტერატურა იმავე დროს უმძაფრესი სატირის გრძნობით იყვენენ აღტურდენი. ასეთივე სატირული სახეა კოლეჯის ასესორი გერმან შტუბე, ჰინის და წარჩინების საშოვნელად კავკასიაში ჩამოხეტებული ავანტურისტი, რომელიც ოცნებობს პეტერბურგის სამეფო კარზე აღხვევასა და დანიშნობაზე და უკვე ზმინებით წარმოიდგენს როგორც მინაბტურებს მას იმპერატორი ფინჯან ყავაზე და მადლობას მიუძღვნის ჭანყისა და კრამოლას სულისცვეთების აღმოფხვრისათვის; შტუბე — ნამდვილი არაბობადა, გამოფიტული სულის ხუჩე არსება და მინც მის გულში გაუღვიძრია სიყვარულს მთის თავისუფალი ასულის — სვანი ქალიშვილის გვაშაყანისადმი; მოთხრობას მე-19 საუკუნის პირველი ნახევრის მიწურულში გადავყავართ, როცა მთავრდებოდა დაუცხრომელი მთიელების, კერძოდ, სვანების დამორჩილება; შესანიშნავად არის აქ დახატული იმ დროის ქუთაისი, მთებლეთა წიერ, მთორ ბელოუსოვის მუხლედ ვენცევივა, მთელი ხროვა გუბერნატორის ირგვლივ თავმოყრილი მოხლეებისა, რომელთაც ამ „ველურ აზამში“ სხვა არაფერი აინტერესებთ, ვარდა იმისა, რომ თითო საფეხურით წაიწიონ წინ იერატვილ კაზება. სსა-ცილოა თვითონ მთავარი გმირი — ასესორი შტუბე, მარამ ამ მოთხრობას მარტო ინტორის შემეცნების, შნიშენლობა როდი ექვს, არა, მას უღრო ღრმა და ზოგადი მნიშვნელობა ენიჭება; აქ ავტორი მწარე, გამანადგურებელი სატირით დასცინის მათ, ვინც აღამიანთა უთანასწორობას არა სოციალურ, არამედ ბიოლოგიკრ კატეგორიად მიიჩნევს. მწერალი ვრცლად მოგვითხრობს ასესორ შტუბეს პროკეპტზე, რომლის მიხედვით ყოველ ახალშობილს, დაბლებსთანავე, სპეციალურად შერჩეულ ყალიბში მოუთავსებენ თავს, რათა მის ტვინში არ შეადწიოს არავითარმა აზრმა, არავითარმა

ედემ, ვარდა იმპერატორის ერთგულებისა; ამისათვის შტებეს სპეციალური ყალიბები შეუქმნია.

ასესორი შტებე შორს სცილდება იმ ქრონოლოგიურ ფარგლებს, რომლებშიც აქ მოქმედება ვითარდება. ეს რასიული გონებაშეზღუდულობა კვლავ გამოჩნდება ისტორიაში, და არა მარტო მე-19 საუკუნეში; გაივლის წლებს და შტებეს თანამემამულენი სისხლის ზღვებს დააყენებენ ამ ბოღვითი მათხოვრული იდეის სახელით. და მწერლის გამაჩრვება იმაშია, რომ მან გვიჩვენა, თუ რაოდენი სიბილწეა ეს, რაოდენი გონებრივი სიბნელე! შტებე — ზოგადად სახეა, ესაა შესანიშნავი შემკრებლობითი სახე რეაქციული სიბნელის, გონებაშეზღუდულობის, ვეწლა იმათი სახეა, ვინც ქადაგებს ერთა თუ ადამიანთა უთანასწორობას... და ეს შტებე აღტივადღობა დღეს, ვინაიდან შტებეებიც ცოცხალი იყვნენ არა მარტო მეორე მსოფლიო ომის დროს, არამედ დღესაც, როცა მსოფლიოში ჯერ არ აღვეთილა რასობრივი დისკრიმინაციის რეციდივები.

ამრიგად, ამბავი ამოზარდა ქრონოლოგიური ჩარხიდან; ვასცილდა მას და მეცხრამეტე საუკუნეში ბედის საძებნელად ჩამოხეტებული ივანტროსტის გროტესკული სახე იქცა საერთოდ რასობრივი რწმენის თეორეტიკოსთა და პრაქტიკოსთა მძაფრ მხილვად.

ეს შერწყმა და შეთავსება გულის უდიდესი სითბოსი სატირის მწარე სამსალსთან, ეს შეთავსება ლირიზმისა მძაფრ ირონიასა და დაკონცისთან — ლიტერატურის ისტორიაში — ძალი არ არის; ყველა ერის ლიტერატურაში მან მკვდრად თავისი დიდი ოსტატები; ასევე ითქმის ქართულ ლიტერატურაზეც. აქ დავასახელებთ თუნდაც მარტო აკაკი წერეთელს — ეს იყო მეცხრამეტე საუკუნისა და მეოცე საუკუნის პირველი წლები ყველაზე უნახვის ლირიკოსი და, იმავე დროს, ყველაზე მძაფრი სატირიკოსი, ყველაზე დიდი მამხილებელი.

ამ სატირულ თბობას ლიტერატურის ისტორიაში თავისი სპეციფიკური მხატვრული ფორმა აქვს. ეს ხან ზღაპრულ-გროტესკული მოთხრობაა, ხან ფილოსოფიურ-გროტესკული, სადაც გარეგნულად დონჭი, სერიოზული თბობა თითქმის ჰეარავს მძაფრ ირონიას და სარკეზმს. აქ მოთხრობა თუ რომანი ოსტატური იმიტაციით ხან ფილოსოფიური ტრაქტიკისა, ხან ძველი მატიაზისა, ხან ისტორიული რომანისა; მსოფლიო ლიტერატურაში ეს ენარი თავის საწყისებს იღებს რაბელე გენიალურ „გარგანტუასა და პანტაგრუელში“, სადაც ეთოიმად ძველ ზღაპრებში მწერალმა გამანადგურებელი დარტყმა მიაყენა კათოლიკურ ტრაქტიკას, ხალხის ამწიოყებლებს, ომის ამტებებს. ამ გზას აგრძელებს ევლტერი თავის მოთხრობაში „ზადი-ვი ანუ ბედო“ („ალმოსველერი ისტორია“), მაგ-

რამ ყველამ იცოდა, რომ ალმოსველერიან მოთხრობას არაფერი საერთო არ ჰქონდა და მასში მხილვული იყო შარისხარე მადლამ-გენა, ვერსალის დიდებული წრე; პრესტონდის ლიტერატორიდან ამ ენარის სანიშნუში ნაწარმოებებზე უნდა ჩათვალოს პუშკინის „სოფელ გორკინ-ხინოს ისტორია“ და საალტაიკო-მჩიდრინის „ერთი ქალაქის ისტორია“; ჩვენი დროის მსოფლიო ლიტერატურაში ამ ენარის ბრწყინვალე ოსტატები იყვნენ მაქსიმ გორკი და ანატოლ ფრანსი; აქ ჩვენ მხედველობაში გვაქვს გორკის „იტალიური ზღაპრები“, „რუსული ზღაპრები“, ანატოლ ფრანსის „ანგელოსების აქანყება“ და „პინგვინების კენჭქელი“, სადაც ნაშენს ბაღთან მკერდზე მოაწყებებენ უნაღეს სამხედრო ორდენს, როგორც გამოჩენილ მხედარმოთავარს... ვანა ცოტა სისხლის ზღვები დააყენეს მე-20 საუკუნეში ადამიანის მსგავსმა მხეცებმა, რომელთაც ვერმადბის მუნდიარტი ეცვამ და მკერდზე ორდენები ვეღარსად ეტეოდათ!

ქართულ მწერლობაში ამ ენარის უბრწყინვალესი ოსტატი იყო ბრძენი სულხან-საბა ორბელიანი; არა მარტო თავის ნოველებს, არამედ მთელ ამ ენარს მან მოუძებნა კლასიკური განსაზღვრა, უწოდა „სობრძნე სიტყვისა“; ნოველებს ეს წიგნი — ლემანზისის ნამდვილი ენციკლოპედიაა, აქა მძინე ყველა წინდა ადამიანური გრძნობისადმი და გამანადგურებელი ირონია ყოველივე ბნელის, ჩამორჩენილის, რეაქციულს მიმართ, ყოველივე იმის მიმართ, რაც ხელს უშლის ადამიანის წინსვლას.

მაგრამ ეს ჩვენი წიგლის თემა არ არის; ეს ექსკურსი ლიტერატურის ისტორიაში ჩვენ დავგვირდა იმიტომ, რომ გვეჩვენებინა თუ რა ენარს განეკუთვნებოდა სერგო კლდიაშვილის მოთხრობები „გამათყენები საიდუმლო“, „დიდი საჩუკე ბავშვის ოთახში“, „ჯორდანი ბრუნო“, „ადვისი კენჭელი“, „ლაზუნდარელის თიგვადანავლია“ და სხვები; ამ მოთხრობებს მწერლის შემოქმედებაში განსაკუთრებული და განცალკევებული ადგილი უჭირავთ.

როგორც ჟანრის, ისე იდეური ჩინაფიქრის მიხედვით აქ შტებე დამახასიათებელია „ადვისი კენჭელი“. შორეულ კვეყანაში, რომელსაც დღეს კენჭელი უწოდებენ და რომელიც ოთახივე მხრობდა ოკეანეთა შემოსაღებელი; ცხოვრობს ერთი ბუნავი კაცი, ღარიბთა-სკოლის მანაფელებელი პიტერ პრასის — მუდამ სეველიანი და მწუხარე. სახე მუდამ ჩამოსტრის, სიტყვის სათქმელად რომ პირს გააღებს, ჩვეულებრივი ხმის ნაცვლად ოხერა აღმოხდება; რა აწუხებს პიტერს, რამ დაუკავრა მოსვენება? მისი უბედურების მარჯეზი ის არის, რომ მკარზნობიარე გული აქვს, ადამიანი უყვარს — ირგვლივ კა ადამიანის ჩაგვრის შტეს არაფერს ზედავს; ის მზად არის ყველა უბედურის ტანჯვა თავის თავ-

ზე მიიღოს, მას მასხარად იგდებენ, ქვეყნის კირისფერად ეპაზიან, დასცილიან, ბოლოს, იქამდე მიდის საქმე, რომ ბიოგრაფიული დასწამებენ და ყველა ზურგს შეაქცევენ, მისი სიყვითე არა სურათ, არა სწამთ; ამიტომ იძულებულია წაივდეს თავისი მშობლიური ქალაქიდან, და იგი უცებ ისევ ბრუნდება, პირველი ახლა დიდი კაცია, ქალაქის მთავარ მოედანს სახელებს უცვლან, მის სახლებს არქმევენ. რა მოხდა, რამ გამოიწვია ასეთი რადიკალური გარდატეხა? ქალაქგარეთ, ხის ძირში წამოწოლილს, ძილის დროს სატანამ მას ომერაცია ვაუწყებდა და გულ ამოკვალა: ამის შემდეგ ის ქვესავით უგრძობელი გახდა, მან აღარ იცოდა, რა იყო სინდისი. ამერიიდან პრაიზს ლანარაუბის „წითელ არდილებზე“, ომის ადგილებლობაზე, ატომურ ბომბებზე; მწერალმა აქ შესანიშნავად დახატა ის მორალური დაცემა და დაქვეითება, მხეცური ინსტანტიების ის მოხდევება, რომელიც უსოდ და ამასთანავე იმავე რაიონში ისამყაროს თავისი.

ამდე თვალაზრისით, ბევრი საინტერესო მინიშნებაა „ლახუნდარელის თავგადასავალიში“, „გამოცნობის საიდუმლოში“... აქ ყველგან მწერალი იბრძვის, ჰუმანიზმის, ადამიანის სიყვარულის დამკვიდრებისათვის მთელ მსოფლიოში; მაგრამ რა მიზნით ირჩევს ამ ხერხს დიდი იდეური მიზანსწრაფვის ვადროსაკემად? საქმე ისაა, რომ გროტესკი უკეთ წამოსწევს წინ და ჰუმანიტარულ ამბავილებს იმ მხარეს, იმ ბნელ ჩრდილებს, რაც ჩვენს პლანეტაზე ჯერ კიდევ ხელს უშლის ადამიანს, ამაში ამ მოთხოვნების წარმატების საიდუმლოც.

• • •

ხალხის ისტორია — თავისუფლებისათვის ბრძოლის ისტორიაა, რაოდენი ბიოგრაფია შეხვედრია ხალხს ამ გზაზე, რამდენი უსამართლობა, ტანჯვა და წამება რამდენჯერ აღმდგარა ის სოციალური და ეროვნული ბოკალების დასამსხვრევად მანამდე, ვიდრე დიდი ოქტომბერი სამუდამოდ დაემკვიდრებდა მას თავისუფალ იბოტებას. სერგო კლდიაშვილი ხატავს ხალხს ამ განმათავისუფლებელი მოძრაობის არაერთ საველიანს ენიზოდს. კერძოდ, ამ მხარე უფრადლებს იმერეთს მისი სეპარატი მოთხოვნების ცილა.

ამ მოთხოვნებს შორეულ წარსულში გადაეყვანათ. აქ პირველ რიგში აღსანიშნავია „ლახუნის ბატონი“. ჯერ თითქმის წამლის ეპოქაზე არ დამდგარა. ქართველი მთიელები — სვანები ჯერ ისევ სიყვითლია და შეუბოთ არიან შეიარაღებულნი. ჯერ შუააქედებია, მრისხანე და შემზარავი; და ყველაზე შემზარავია ლახუნის ბატონი დევლეთ ყიფიანი.

ის თითქმის ბორცვსხმულ ბიოგრაფიულ კვლევა, ისე გაუტარებია თავისი სიცოცხლე მუ-

დამ წარბშეკრულ დევლეთს, რომ ჯერ არ გავიცინია. პირვანდელი პატრიარქალობის ბეჭედი ახის აქ ყველაფერს. პირველი ცოდნისავე შესაძლებელია გოგონა რომ ეყოლა ბატონს — მისი მისივე ბრძანებით დაახრჩეს — მას ხომ შეიძლება სტირდება და არა ქალიშვილები, ხოლო ცოლი უკანვე მიგვარეს მშობლებს; ბატონის მეორე ცოლი, რომელსაც სამ წელს შვილი არ ეყოლა, კვდება უცნაურ ვითარებაში; უნდა ვიფიქროთ, რომ ისიც დევლეთის მხეცური ინსტანტიკის მსხვერპლია.

მაგრამ ხალხის გული სუფთაა და კეთილი, მას არ შეუძლია შეურიგდეს მხეცს. რომელიც ადამიანის ნიღბს ატარებს; და აი, ყმები აუჯანყდებიან მრისხანე ბატონს, მთებში მირბის დევლეთი, უკანასკნელ ციხეს შეაფარებს თავს. ხალხი ირგვლივ ეხვევა ამ ციხეს. გორიზი და მრისხანე შემატონე სიყვდილსაც უცნაურს აირჩევს — ციხე-კოშკიდან დაბლა გადმოხტება და მალა აწვდომ შეუბეზე წამოეგება.

მწერალმა იცის ძლიერი ვნებების ძალზე მართალი და უბრალოდ გადმოცემა; ამის გამო მისი სიტყვა თუ სახე კიდევ უფრო დამაჯერებელია: ეს ითქმის კერძოდ მოთხოვნაზე „უშგული“, სადაც ტრავიზში თავის უდიდესს მწერრელს აღწევს. მოთხოვნა საინტერესოა როგორც მანაფიქრით, ისე მხატვრული გადაწყვეტითაც. ჩვენ ზნორად ვამბობთ, რომ ხალხი — ეს ერთი მთლიანი არსებაა, მთლიანი ორგანიზმი; ასეთად გამოხატავს მას ჩვენი მწერლობა, მაგრამ აქ სერგო კლდიაშვილი ძველ თქმულებებსა და ლეგენდებში თუ წააწყდა პირდაპირ ბედნიერად მიგნებულ ფაბულას, სადაც არა მირტო ვადრანითი, არამედ კინაღამ პირდაპირი მნიშვნელობით მთელი ხალხი ერთ კაცად იქცევა, ერთი სული ჩადგმის. თემა აქ ძველია — დაჩაგრულთა ბრძოლა მხატვრულს წინააღმდეგ. სოფელ ბეროს მფლობელი ფეოდალი დაქტლანი სოფელ უშგულს მყიდობს თავისუფლების ემუქრება, მან ბეგრეჭერ აიყვანა ეს სოფელი, მრავალი დედა ატარა აქ, ბევრი ჩააცვა შავებში, და აი, უშგულელები შურისძიებისათვის ემზადებიან, საოცარ სიკვდილს უმზადებენ ისინი მტარვალს — მის მსაყავე ტყვიას ისე ჩამოსახავენ, თითო მცირე ჩამონათალი თავისი ტყვიიდან ყველა უშგულეს მოაქვს, შეადრებენ ერთად ამ ნაძველებს, ჩასდებენ თითქმის და თოფის მსხლეტს ისეთ გრძელ ბაწარს მოამანენ, რომელსაც მთელი თემის ხალხმა შეიძლება მოჰკიდოს, ხელი, რათა ერთად გამოსწიონ. ასეც იქცევიან — ასე ასრულდება ლეოპარდის ნება და განაჩენი მთელი ხალხისა; ეს არის საოცარი მისჯა და მიხლევა სამაგიერობის, ასეთი ლეგენდა მართლაც არის დარჩენილი საქართველოს მთიანეთში, და მწერალმა იგი მარჯვედ გამოიყენა სავესებით რეალისტური ნოველის შესაქმნელად.

მოთხოვნების მთელ ამ ციკლში ჩანს ძლიერი ხალხური სასიათობე, კლასიკან გამომწერწილა რომ გეგონება, აქ ჩანს ხალხის თავისუფლებისმოყვარეობა, მისი სულის მთელი სიბრთველი და სილამაზე. მწერალი საქართველოს მთიანეთში ეგზოტიკური ფერების ძებნამ როდი წაიყვანა; არა, ამ ციკლში სინამდვილეა გადმოწერილი, დანახული რეალისტის თვლით. ძალიან ფხიზელი რეალისტი, რომელიც არასოდეს, თვით უმძაფრესი ეპიზოდის გადმოცემის დროს, ზმას არ აფუძლებს, ფერს არ ჩამოქვამს; და, სურათში, სინამდვილემ თითონ იმტყვევლოს. ბევრ ნაწარმოებში დასცინა მწერალმა იმ გამრჩეულ სტილს, იმ ყაბ ჰათოს, რომელსაც ბევრი რომანტიკელი სტილის ნიშნად მიიჩნევს. სერგო კლდიაშვილი, იმავე დროს, დიდა რომანტიკოსია, მაგრამ ეს რომანტიკული სულის ლტოლვაჲ მის მოთხრობაში მუდამ ადამიანურია, შინაგანად ძლიერი და არა გარეგნული ფერადოვნებით შექმული.

დაეუბრუნდეთ ისევ სეარტის მოთხრობების ციკლს. თავისი იდეური ჩანაფიქრით აქ გამოირჩევა „ხალდე“, სადაც ავტორს უკვე მე-19 საუკუნეში გადმოყვავართ; აქ ერთი-მეორეს უპირისპირდებიან ცივილიზებული პოღპორუჩიკი და „ველური მთელი“; მაგრამ სინამდვილეში, როგორც ამას კარგად აჩვენებს გამოცდილი და კვიკიანი რუსი მთაბრუნებელი, ველურივეთ იქცევა სწორედ პოღპორუჩიკი, ხოლო მთელი თამბი რატიანი — რაინდული კეთილშობილების განსახიერება. აქ არ არის დაპირისპირება ცივილიზაციისა და პარველურფილი პატრიარქალბობისა; აქ ისევ მწერლის ძველი თემაა, ძველი კონფლიქტა ხალხსა და მის მხაგრელებს შორის, ნათლსა და ბნელს შორის, კეთილსა და ბორბტს შორის.

ზემოთ ჩვენ უკვე ვახსენეთ მოთხრობა „ასესორ შტუბეს ვენბანი“. მაგრამ არაფერი ვითქვამს მის მთავარ გმირ ქალზე — გვაშაყანზე. იგი შეიბის ასულია და საინტერესო ხალხური ხასიათი. მოქმედება აქაც მე-19 საუკუნეში იშლება. მოთხრობაში ერთი-მეორეს უპირისპირდებიან ბუნების ეს ალალი შვილი. თავისუფლების მოტრფილვე ქალიშვილი და მეორეს მხრივ, მთელი ეს ხბოვა, რომელიც გუბერნატორის სასახლეში ტრიბლებს მათ შორის ნამდვილი უფსკრულია. აქაც ისევ ხალხის ზნეობრივი სიფაქზე უპირისპირდება მალალი ფენების, პატონთა სამყაროს გადაგვარებასა და ზნეობრივ ვახრწნილებას.

ამ ალაღ-მართალ ადამიანებს, ბუნების ლიდ შეიღებს, ამ მხედრებს, ამ რაინდებს ჰყვით თვინათი ფილოსოფოსიც, თავიანთი მხატვრიც. ამ მხრივ ძლიერ საინტერესოა მოთხრობა „წარმართი“. აქაც ადამიანის სულის პარვანდელი, ხელშეუხებელი სიწრფელე და სილამაზეა გადმოცემული.

მწერალმა სეანეთის ისტორიას თვალის გამოადგინა შორეული წარსულიდან დღევანდელ დღემდე. „უფსკრულში“ უკვე სწავნი მხატვრულს. ნები ჩანან, ხალხის თავისუფლებასა და სიბრთვიანობას. ამ მოთხრობაში უკვე იმ დიდი გარბრყვის დასაწყისია ჩანს, რომელმაც სამუდამოდ მოუღო ბოლო მხაგრელებს თარეშს და ხალხის სამართლეს ისტორიის დიდი გზა გაუხსნა.

მართლაც დამაფიქრებელი და სულის შემძგრელია ამბავი, რომელსაც მწერალი გადმოცეცემს მოთხრობაში „შემოდგომის წივიზა“; ეს წარსულის ვახსენებაა, ავტორს ეს სურათი გეგმობის წლებში უნახავს და სამუდამოდ ჩარჩენია მესხურებაში. შემოდგომის დღეა, ქარიანი, წვიმიანი; მოდის ამ ქარში, გაუთავებელ გზაზე მოხუცი მათხოვარი. „მისთვის ქვეყანა, ცხადია, მხოლოდ ერთი დაუსრულბული, სიციბილესი ვაკიშული გზა იყო და მეტი არაფერი“. არც ქვეყანა არსებობდა მისთვის, არც ის ქვეყნისთვის; მოხუცი მიჭვეული იყო ქირს, უბედურებას, ვაგლას, ის უბედური კაცი იყო. უკვე შეიცოდა მათხოვარი მოხუცმა დიდდამ და შეიფარა, ვაიაბო, მოუფერა, სკუმელი მოუტანა, ორი დამე ამ თავსხმის თბილ კერასთან გაათეინა დამე, მაგრამ სამუდამოდ ხომ ვერ ჩაისახლებდა შინ? წვიდა მათხოვარი და მალბობაც არ უთქვამს, პირიქით, საყვედურიც უთხრა მოხუც დიდდას: „შენი კარგა ყოფნით, ნეტავი მართლაც არ ვაგებთ“. უსახვედრია, რომ გადაიწვებული სიბოზს არსებობა ვახსენა. ეს მოთხრობაც მწერლის იმ ნაწარმოებთა ციკლს ეუფნება, რომელშიც ქემანიზმის პრობლემა ფილოსოფიურ ასპექტშია გააზრებული: აქ ადამიანისადმი დიდი სიყვარულია და ნატვრა იმისი, რომ კაცს, ადამიანს არ აყლდეს კერბის სიბოზი, რომ დაითრფუნოს ყველაფერი, რაც ადამიანს ავიწროვებს და სწავგრავს ამქვეყნად; ადამიანები მშვენი და დები არიან; ვაწურდ ხელი, ვინც უნდა იყოს — მოხუცი, სახედაღარული მათხოვარი, თუ ელამაზესი ქალიშვილი; ეს ქვეყანა არ არის ვარდებით მოფენილი გზა, მწელია და ეკლიანი და ამიტომ ადამიანებს უერთმანეთოდ გაძლება არ შეუძლიათ. აი, მეორე მოთხრობა მწერლისა — „მოტრფილი ცილი“. სამოქალაქო ომის წლებში, ჩრდილო კავკასიის ველებზე, იმ ვითარებაში, როცა ქალაქები და სადგურები ზეულიდან ხელში ვადაღიან, ასეთ მწელ ვითარებაში პეტერბურგიდან საშობლბოსაყენ ორი სტრუენტი მოემზავრება. მატარებელი მოქირსის როგორც რაღაც გადარეული, გახდაკარგული არსება და ისეთი შთაბეჭდილებაც უარჩება. თითქოს მას შემანქანე არა ჰყავდეს. სტრუენტოვან ერთს პარტატბიანი ტიფი სქირს, სკვე-

დილის აგონიაში; და ამ ეცეხლში, ამ გოჯოხეთში, როგორც მისი შექმა გამოარღვიოს მძიმე დრებლები, ისე გამოჩნდება ახალგაზრდა ქალიშვილი, ლურჯად გამოანათებენ მისი თვალები. იგი ტომით უარაიშია, უწყვეტ ქალიშვილი, რომელი შეეფრდებოდა სტუდენტებს, რათა თავი დაიხსნას თეორების მიერ დამყარებულ ტერიტორიაზე მოხეტიალე ყაჩაღებისაგან. უწყვეტია კიბა, მაგრამ ძლიერი — ეს სიკეთისა და სილამაზის შექმა, უცებ რომ გაერთობა და დაიკარგება საშუალოდ, და თან წაიღებს მოვთენების ყველაზე საინტერესო წუთებზე.

ახლა კიბა ცოცხლობს მხოლოდ ჩემს მთავარბაში, სრულიად უცეკელი, მარად ახალგაზრდად დაჩინილი. ვგრძნობ მის თბილ სუნთქვას ჩემს სახეზე და ოცნებით ვხედავ მის თვალბებს, ლურჯად, მინდორზე გაშლილ დილილად რომ შემომცქერება, — ასე თავდება ეს მოთხრობა. ძალზე რეალისტური სურათია, ცხოვრებისეული და თანაც რომანტიკული, აქ არის მარადქალური საწყისის, იმ დიდი სინაზის და სიყვარულის უთქმელი აღსარება. რომელიც ვახდევს ადამიანის სიცოცხლეს შთელ მანძილზე და არასოდეს მოკვდება, ვინაიდან ის მარადიული მშვენიერება ადამიანის სულისა.

ეს სამოქალაქო ომის წლებია; ნახვით ახლა მწვედობიანი დღეები, აღწერილი „მინდვრის ყვავილში.“ აქ შთაგარი ვაჭარი — ტელეგრაფისტი, სანდრო მინდიაშვილი, ეს არის ზოგადი სახე ადამიანისა, რომელიც მონატრებული სიცოცხლეს, ზმარს, სიყვარულს, სილამაზეს, აქ იგი, საღვთო არგვეთაზე სამინერა მოწყენილობა, გულსაყლავად ზუზუნებს ქარი შავთულებში; აქ მარტო ერთი სიხარულია, მინდვრის უღამაზესი ყვავილზე გვეყნა, ფერდობებში რომ იზრდება და იგი, სანდრო მინდიაშვილი სანდვრის უფროსს — აგრადინას სახელს გამოუტყვის, გვეყნას უკანას.

და შინც მოსაწყენია ცხოვრება, ტელეგრაფისტი აქედან ვაქცევაზე ოცნებობს.

და იგი, ერთბაშე ტელეგრაფისტი სტუმრები ეწვევინენ. მის ღირებულ ვაგონში ღამეს ვაპოვენ ინჟინრები, ერთი კაცი და მეორე ახალგაზრდა ქალი — ელენე. ელსადგურის მშენებლობა უნდა დაიწყოს. და ამ დღიდან ეს ახალგაზრდა ქალი ნათელი შექვივით ჩაებრება კუბო ტელეგრაფისტის გულში; ნათლება მთელი ვეყნა, ახლა საოცრად ღამაზია არგვეთა, იგნება ხმაერთი, სიცოცხლი; წუთუ ეს კაცი აქედან ვაქცევაზე ამარებდა? არავითარ შემთხვევაში; აქ არის შეგრძობა იმ დიდი მადლისა, რომელიც სიკეთეს და სილამაზეს შეაქვთ ადამიანის სულში და აყვარებენ მას ცხოვრებას, ამღვევენ ძალას, სულის სიმშენებ, ფრთას ახამენ. საღვთო, მივარულში მცხოვრები ტელეგრაფისტი უცებ ექცევა მშფოთარე ცხოვრების შუაგულში; ფერდობში მინდვრის ყვავი-

ლი რომ მოჩინდა, გაიფურჩქნა და აესტა ახარით ცხოვრებას, დიდი ცხოვრების მონაწილედ ხდის მინამლე მარტოდ მყოფ ვეყნას, რა არის მისთვის ეს ახალგაზრდა ქალიშვილი? არც დია, არც სატრფო, არც ახლობელი. მაგრამ, იმავე დროს, მისი სულის გამანათებელია, ახარის მიმცემი ცხოვრებისათვის; აქ არის ცხოვრების სილამაზე, გადმოცემული მთელი თავისი ვანუმეორებელი ძალით და მომხიბველობით.

ადამიანებს სჭირდებათ დიდი სიბოთ გულითა, უამრისად ისინი ვერც ბნელთან ბრძოლაში გამარჯვებენ და ვერც ქვეყანას ააშენებენ. ეს ლეიტმოტივი გადადის მოთხრობიდან მოთხრობაში.

სურგო კლდიაშვილი, თვით იმ მოთხრობებშიც, რომლებსაც ლირიკული პათოსი აქვთ, მუდამ მებრძოლის პოზიციას იტყვს; ეს არის მწერალი, რომელიც ერთი დიდი თემა აქვს — ბნელისა და ნათელის ბრძოლა; არ შეიძლება შეუჩრგვე ბნელს, ჩამოჩენილს, იმას, რაც დავეტოვა კაპიტალიზმში, რომელმაც საშინლად დამაზიხვა ადამიანის სული ინდივიდუალიზმისა და ევოიზმის ბინძური მორალით („უჩინარა“, „მორვეი“ და სხვ.).

ტემპორიტად, მთელი ეს მოთხრობები — დაუცხრომელი ფერია, ზრუნვა ადამიანის სულის ამღვებისა და განკარგებისათვის, მისი განწმენდისათვის იმ ტუქყდან, რაც საუკუნეების მანძილზე დაიღვრა მის სულში.

უღრესად ფართო გამომავლება ჰყოვა მწერლის შემოქმედებაში სამაშელო ოპია. ამ თემას მან მიუძღვნა მოთხრობები „დაბრუნება“, „ბნელ ღამეში“, „სადღევრებელი“ და სხვ. აქ ეკლავ მთელი ძალით გაბრწყინა მისი კეთილი გულის შექმა; დაუეწყარა, კერძოდ, ომის დამთავრების სურათი, აღწერალო მოთხრობაში „სადღევრებელი“. თითქმის ხელშეშახებად გრძნობ იმ უღიდეს მყუდროებას, სოფლის ორბობეში რომ ჩამოვდა, გრძნობ მშვიდობის დიდ მადლსა და სიკეთეს შთელ სილიდეს იმ გამარჯვებისა, შუა საუკუნეების ბნელუთთან ბრძოლაში რომ მოაბოვა ჩვენმა ხალხმა და მისმა სახელოვანმა არმიამ.

* * *

სურგო კლდიაშვილი იეტოთია ორი რომანისა — „მყუდრო საენე“ და „ფერფლი“, რომლებშიც ასახვა ჰყოვა იმ დღემ პრატესებში, იმ სოციალურ-პოლიტიკურმა ძებრებმა, რომლებიც ჩვენმა ვეყნამ განიცადა ბოლო ნახევარი საუკუნის მანძილზე.

პირველ მათავანს, „მყუდრო საენეს“ შეიძლება ეწოდოს მოთხრობა იმაზე, თუ როგორ დაიბადა ახალი, სამჭოთა საქართველო; რომელი იწყება იმ დღეებში აღწერით, როცა ბობლისის თავზე წითელი ღრშია ადრიალდა და საქართველოში დამყარდა სამჭოთა ხელისუფლება. ეს

იყო დიდი გარდატეხა, და არ დარჩენილა არცერთი სოციალური ფენა, რომლის ბედზეც მას თავისი ზეგავლენა არ მოეხდინა: ავტორს თავის გმირთა მოქმედების აპარატზე — პრავინციული ქალაქი პატარხევი აქვდა, მაგრამ ამ პატარა ქალაქში დიდი სოციალური და ფსიქოლოგიური ვენებები ბობოქრობდნენ. აქ არის უმძაფრესი ბრძოლა ძველსა და ახალს შორის, აქ მოაქვს უკანასკნელი მძაფრი იერიშები კაპიტალსა და ფულის ძალაზე ადამიანურ სიძაბოებს და თავისუფალ შრომას; რა ბეგრისმეტყველია რომანის მთავარი გმირი ქალის — ირინე თუხარელის ბედი; ცხრაშვიტი წლის ქალიშვილს ისევე შველი სამყაროს ფეტიშისა და სალოცველი კერძის თავიანთსმკვლელობა — შეკარხნე სიმონმა და ქააფშუტა ჰაბუქმა გვიგამ ავრებს ცხოვრების გზა; მაგრამ როგორ ნელ-ნელა ნათდება პორიზონტი, ნათელი ხდება, რომ ძველ ფეტიშს თავისი ძალა დაუკარგავს, რომ წასულა დრო, როცა სიხარბებს, ანგარბებს, მოხვეპის დაფილაველ წყურვილს შევლოთ თავიანთ ნებაზე აებრუნებინათ ცხოვრების ჩარხი; ირველავ ახლის ნგრეები იწყებენ ზრდას, და ჩვენ ვხედავთ, როგორ მყარდება ადამიანთა შორის კეთილი, ადამიანური ურთიერთობა, ვხედავთ სოციალისტური საქართველოს პირველ მშენებლებს, მათს ახლად ჩაყრილ ვენახებს, პირველ ქარხნებს, პირველ ენთუზიასტ ავრონომებსა და ბუროკომოდორებს; ირინეს დრამატულ ბედშიც ჩნდება ხსნის გზა, ის ხალხის წილს უნდა დაუბრუნდეს, როგორც მძაფრ ნაცონობები, ნათესავები, მეგობრები, ქართველი ინტელექტუალი, რომელიც თავიდანვე მხარში ამოუდგა თავის ხალხს.

მეორე რომანი — „ფერფლი“ ქოროლოვიტირად უფრო ვრცელ ეპოქას მოიცავს: ეს არის წიგნი ხალხის ბედზე, დაწყებული პირველი მსოფლიო ომის დღეებამდე და მთავრებული იმ გარდატეხებით, რომელიც საყოლმეურნეო წყობილებამ გამოიწვია ქართული სოფლის სინამდვილეში. საერთოდ, „ფერფლი“ ქართული საბჭოთა კლასიკის ყველაზე სუფთესო ნიმუშთა რიცხვს ეკუთვნის და ის დიდი ხანია აღიარებულია, როგორც მართალი ასახვა და გადმოცემა იმისა, რაც ქართველმა გლეხაკმა განიცადა განვლილ ათეული წლების მანძილზე. აქ მნელია ამ რომანის დაწვრილებით განხილვა. ვიტყვით მხოლოდ, რომ ავტორი არ წასულა იოლი გზით; მან გვიჩვენა ახლის გამარჯვება, გლეხაკის სულში ძველი, კერძომესაკუთრული ფსიქოლოგიის დაძლევა, მაგრამ ისიც დახატა, თუ რაოდენ რთული იყო ეს გზა. პროცესები, ამბები, მთელი ვითარება, რომელიც აწერილია ამ რომანში, დღეს უკვე ისტორიის წარმოადგენს, უკვე წარსულს ეკუთვნის; ეს გარდატეხა სოფლის ცხოვრებაში, ცხადია, მწერალს იმავე ისტორიულ პერსპექტივაში, იმავე ასპექტში აქვს მოცემული, როგორც ეს საერთოდ მთელ საბჭოთა ლიტერატურაში ასახა, მაგრამ აქ თავისებურია კოლორიტი ქართული სოფლისა და მწერალიც მთელი სიზუსტით გადმოსცემს მას.

როგორც ყველგან, მწერალი აქაც ახლის, პროგრესულის, უოველავე მოწინავეს მხარეზე დგას; მთელი თავისი შემოქმედებით გზას უკაფავს ამ ახალს, რევოლუციურს, რომელიც ყოველ ნაბიჯზე იფურტქნება ჩვენს სამშობლოში.

„ჭ ბ უ ვ ი 47“

ოც წელზე მეტი გავიდა მას შემდეგ, რაც დასავლეთ გერმანიაში ჩამოყალიბდა მწერლებთანა და ლიტერატორების გაერთიანება, რომელსაც „ჩვეუი 47“ ეწოდება. დღიდან ჩამოყალიბებისა ამ ჩვეუის ვარშემო ცხატე კამათი მიმდინარეობს. დაიწერა უამრავი წერილები, სტატიები, რეცენზიები; ამ ჩვეუის საქმიანობას მიეძღვნა სქელტანიანი წიგნები და პატარა-პატარა ბროშურები, რომლებშიც განხილულია არა მხოლოდ ამ ჩვეუის წარმომადგენლების შემოქმედება, არამედ ლბარკია ამ გაერთიანების როლსა და გავლენაზე თანამედროვე ლიტერატურულ სამყაროზე.¹

„ჩვეუი 47“, რომელშიც ამჟამად უკვე მხოლოდ სამხელს მქონე მწერლები შედიან, ყველაფრისაგან მოწყვეტილი, დამოუკიდებელი, განუყენებელი, თრაივინალური იდეოლოგისა და მტწამსის ჩვეუი როდია? ეს ჩვეუი დასავლეთ გერმანიის ლიტერატურული ამინდის შექმნაში სისხლბოკიელ როლს თამაშობს და ამ ჩვეუის ვარშემო წარმოუდგენელია, როგორც თვათუელი წიგნის, ასევე მთელი გაერთიანების საქმიანობა, უფრო მეტიც, „ჩვეუი 47“-ის წარმომადგენლების შემოქმედება. მოღეწეობის ვაკნობის ვარშემო საერთოდ შექმლებელია ელაბარკოთ და წარმოდგენა

შევიქმნათ დასავლეთ გერმანიის დღევანდელ ლიტერატურულ ცხოვრებაზე, იმაზე, რაც უსიყელია და რასაც შეიძლება ნამდვილად ეწოდოს ლიტერატურაში პროგრესულ-დემოკრატიული ტრადიციების ვაგრძელება.

მხოლოდ ლიტერატურის ისტორიამ მრავალი ლიტერატურული მიმართულება, მწერალთა დაჩვეუება და გაერთიანება იცის. დასავლეთის ლიტერატურას ასეთი მიმართულების დღესაც არ იყლია პრესა სწრაფად ნათლავს და აჩვეუებს მწერლებს და ისინი ხან „დაკარგული თაობის“ წარმომადგენლებად გველინებთან, ხან „გაბრახებულ“ მწერლებად; ხან კი „ომის ლიტერატურის“ „დაბრუნებულთა ლიტერატურის“ ანდა „ნანგრეუების ლიტერატურის“ ყალიბში ექცევიან.¹ მეტიწილად ამ ლიტერატურულ დაჩვეუებებში გაერთიანებული მწერლების უმეტესობა პროგრესულ-ქმნიანობის ტრადიციების ვამგრძელებლად გველინებთან და თვაიანთი შემოქმედებით თანამედროვეობის ყველაზე უფრო აქტუალურ და აკვირბორბოტო პათბლემებს ებმბურებიან.²

სწორედ ერთ-ერთი ასეთი გაერთიანება არის „ჩვეუი 47“. მხოლოდის ლიტერატურულ წრეებში საქმაოდ ცნობილი და ავტორიტეტული დაჩვეუება, რომელიც, მოუხედავად ზო-

¹ სინტერესოა ის ფაქტი, რომ გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში ამჟამად „ჩვეუი 47“ გველენით, ვამბურბული ანტიმილიტარისტული და ანტიფაშისტური რომანიის „შეიკითხვის“ ავტორმა, კრისტიან ვაისლერმა (დაიბ. 1928) 1961 წ. კიდევ რამდენიმე დასავლეთ გერმანელ მწერალთან ერთად ჩამოყალიბა „ჩვეუი — 61“. ამ ჩვეუის შესახებ აქ მხოლოდ ერთის თქმა შეიძლება, რომ „ჩვეუი 61“ უკიდურესად მწმარცხენე მწერალთა გაერთიანებაა, რომელიც აქტიურად იბრძვის ფედერაციული გერმანიის რემილიტარისტული პოლიტიკისა და ატომური ყუმბარით შეიარაღების წინააღმდეგ.

¹ მწერლების ამგვარად დაჩვეუების საყიბს პიბრიბ ბიოლმა სპეციალური წერილიც ექუძღვნა, სათაურით „ნანგრეუების ლიტერატურის აღიარება“ (Bekennntnis zur Trümmerliteratur“. იხ. Heinrich Böll, „Erzählungen. Hörspiele. Aufsätze Köen-Berlin, 1965, გვ. 339—344).

² 1925 წელს ბერლინში ჩამოყალიბდა მწერალთა გაერთიანება, რომელსაც ეწოდებოდა „ჩვეუი 1925“. ამ ჩვეუის წიგრები იყენენ ისეთი ცნობილი მწერლები, როგორცია: ბერტ ბრახტი, იოჰანეს ბეკერი, ევონ ერვინ კაში, ალფრედ დობლინი, ლეონჰარდ ფრანკი და სხვ.

გერტი შინაგანი წინააღმდეგობისა, ფრიაღ საინტერესო მოვლენა თანამედროვე დასავლელ გერმანიის სინამდვილეში. ყოველშემთხვევაში, დღეს რაცა ვლამირაგობთ დასავლელ გერმანიის ლიტერატურაზე საერთოდ და კერძოდ, კრიტიკული რეალიზმის წარმომადგენლებზე, ადვილმბლად პირველ რიგში ვასახელებთ ჰაინრიხ ბიოლისა და ჰანს ვერნერ რიპტერის, მარტინ ვალტერისა და ვოლფდიტრიხ შნურტს, ჰანს მაგნუს ენცენსბერგერისა და ვენტურ აიხის, პაულ შალიცისა და ვოლფგანგ ვაიარუხის და სხვ. სახელებს; ხოლო ყველა ჩამოთვლილი მწერალი „ჩვეუი 47“ წარმომადგენელი არის.

ხეუნთვის, ამ ჩვეუიში გაერთიანებული სოციალისტური მწერლის სახელი კარგახანა ნობილია, მაგრამ არ ეცით, რომ ისინი, სწორედ ამ ჩვეუის აღზრდილები არიან და „ჩვეუი 47“ არის მათი ნათლია დიდ ლიტერატურულ სარბიელზე ყველა მათგანის ბიოგრაფიას წითელ ზოლად გასდევს „ჩვეუი 47“ სახელი და მათი გვარების გასწვრივ ლექსიკონებში, ლიტერატურულ ცნობარებსა და კრიტიკულ წერილებში ხაზგასმით მიუთითებენ და სწერენ: იგი „ჩვეუი 47“ წერითა.

უდავოდ ნათელი იქნება „ჩვეუი 47“-ის დამსახურება, თუკი დავასახელებთ ამ წერში გაერთიანებულ ზოგიერთ მწერლის გვარს: ჰანს ვერნერ რიპტერი (სწორედ მისი ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით ჩამოყალიბდა „ჩვეუი 47“ და დღესაც ამ გაერთიანების უცვლელი ხელმძღვანელი და მომღერია), ჰაინრიხ ბილი, ჰანს მაგნუს ენცენსბერგერი, ვოლფდიტრიხ შნურტი, ილფრედ ანდერში, ვენტურ აიში, პაულ შალიცი, ვოლფგანგ ვაიარუხი, ინგებორგ ბაჰმანი, ილზე იაინგერი, მარტინ ვალტერი, იოჰანეს ბობროვსკი, ვალტერ კოლბენსპოფი, ვოლფგანგ ბეპლერი, ვენტერ გრასი და სხვ.

ცხადია, ერთ წერლიში შექმლებულია „ჩვეუი 47“ თუნდაც მოკლე ისტორიის გადმოცემა და ამ ჩვეუიში გაერთიანებული მწერლების შემოქმედების მოკლე მიმოხილვა, რადგან ისინი საცხად მრავალრიცხოვანი არიან, მაგრამ ზოგადად მინც შეგვიძლია შევეჩოთ, როგორც ამ ჩვეუის ისტორიას, ასევე ჩვეუიში შეშვეალი ზოგიერთი მწერლის ცხოვრებასა და შემოქმედებას.

„ჩვეუი 47“ მოღვაწეობის შესახებ და მასში გაერთიანებულ მწერალთა ცხოვრება-შემოქმედებაზე ბევრი კრიტიკოსი სწერს, მათ შორის: ჰანს მაიერი, იოახიმ ვაიზერი, გუნთერ ცვიოდრაიკი, მწერლები და ესეიგებები ჰაინრიხ ბილი, ჰანს მაგნუს ენცენსბერგერი, ვოლფგანგ ვაიარუხი და სხვ. თომას მანი დანტერსებელი იყო და თვალუფრს ადევნებდა ჩვეუის საქმიანობას, გულისყურით კითხულობდა მათ მიერ გამოცემულ ძურხანლების ნომრებს და

მიანდა, რომ „იმ აღმავლებმა (ჩვეუი) წვეუი-ბმნ-ს. რ.) თავიანთ თავს შოავერის ის, რასაც ისინი მოკლებული იყვნენ, დასაბამი აღესკონი არიან სურვილით, თვისინით სტუდენტურ შემეცნებანი პრაქტიკულად გამოიყენონ“.

„ჩვეუი 47“-ის მიმართ ზოგიერთები თავიდანვე ძალიან სკეპტიკურად იყვნენ განწყობილი, მაგრამ, უნდა ითქვას, ჩვეუიში გაამართლა იმელები და დღეს იგი დასავლეთის ლიტერატურულ ცხოვრებაში ისეთი ფაქტია, რომ მისთვის გვერდის ავლა არც ერთ ლიტერატორს არ შეუძლია, თუნდაც იმიტომ, რომ სკამბრისია ზემოთ ჩამოთვლილი მწერლებიდან ერთი რომელიმეს გვარი დავასახელოთ.

სამზოკა ლიტერატურისმოკლდევებიდან „ჩვეუი 47“ მოღვაწეობის თითქმის ყველა ის კრიტიკოსი შეჰხებია, რომლებიც ამ ჩვეუის ცალკეული წარმომადგენლების შემოქმედებას იხილავდა: ლ. კოპლევი, რ. სამბირნი, ლ. ჩორანი, დ. ზატონსკი, ი. ფრაიკინი, ხოლს ს. როენოვსკი კერნალ „კობროსი ლიტერატორი“-ში (1963, № 3) „ჩვეუი 47“ სპეციალური წერილიც მიუძღვნა; წერილი ჩვეუის დაარსებიდან თხუთმეტი წლისთავის აღსანიშნავად არის დაწერილი, რადგან 1962 წელს ჩვეუიში ეს საიუბილეო თარიღი ფართოდ იხეიმა.

„ჩვეუი 47“ შინაგან ბუნებაზე, საჭიროებასა და დანიშნულებაზე ყველაზე უფრო მიზანსწრაფულად და ზუსტად ამ ჩვეუის ერთერთმა წერში ვოლფგანგ ვაიარუხმა შენიშნა: „1945 და 1946 წლებში ჩვენ ყველანი (მწერლები, ლიტერატორები — ნ. რ.) სოცს ბედში იყავით ჩაყვანილები, ჩვენ სამხარის ლიტერატორების ტალახის ფენა-ფენა ქერკით ვიყავით დაფარული. ჩვენ ვაგზავნიდით ჩვენს მტრელებს (მარველ ვაზოუებს, რადიობრაფრამებს, ძურხანებს, წიგნებს). მათ უნდა მოეჭებნათ ჩვენი საყრდენი, ორმავი სამხრეველი, სიფუძველი იმისა, თუ რატომ აღმოჩნდით სიკვდილის უფსკრულთან და საფუძველი, რომელზედაც ჩვენ ბელახალი შენების დაწყება შევეჭლებოდა“.

მართალია, ვოლფგანგ ვაიარუხი თავისი კოლევების მდგომარეობას ნოს ბედს ადარებდა, მაგრამ უნდა შევიხიშოთ, რომ წარღვნის შემდეგ ნოე „უეკოთეს“ მდგომარეობაში აღმოჩნდა, ვინც ვაიარუხი, მისი თანამოაზრეები და მილიონობით ომისაგან ფეხიყურად და სულიერად განიდგურებული და გაპარტახებული აღმავნიები. „სიკვდილის უფსკრულით“ მდგარ მწერლებსა და ლიტერატორებს უფოდ ტრადიციის ომედი ჰქონდათ, მაგრამ გერმანული ჰუმანისტური ტრადიციები თორმეტი წლის მინძილზე ფაშისტური ბობაჰანდისაგან ისე იყო შერყენილი და შეზილწული, რომ დიულაღვი და ენერჯიული ბრძოლა იყო საჭირო ძველი ტრადიციების აღსადგენად, ხოლო ფა-

მისტური პროპაგანდისაგან წაბილწული გონების უცხად განათების იმედი კი არავის არ ჰქონდა.

ქვემოთ 1945 წლის 4 ივლისს ბერლინის ე. წ. „რადიოსაბლში“ გამართულ შეკრებებზე გამოვიდნენ გერმანიის მოწინავე ინტელიგენციის წარმომადგენლები, მათ შორის იოჰანეს ბაქერი და ბერნჰარდ კელერმანი და თავიანთ სატყვებში ერთხელ კიდევ მოაგონებს გერმანელ ხალხს, თუ რა ფინანსურებელი ზარალი მიადგინა ფაშისმმა გერმანულ ერს, გერმანულ კულტურას და მიუღ მსოფლიოს. ორატორები მოითხოვდნენ ვადამტრელი ზომები მიეღოთ დემოკრატიული და პროგრესული იდეების აღდგენისათვის ბრძოლაში.

ამიტომაც ახალგაზრდა მწერლების პირდაპირი დანიშნულება იყო, უპირველეს ყოვლისა, გერმანელი ადამიანების გონება ვაგანთებინათ და ფანსისტური რეჟიმისაგან გამოწვეული შედეგები სასწრაფოდ აღმოეფხვრა. როგორც აღფრედ ანდერში „ჯგუფი 47“ ერთ-ერთი მესუვეროთაგანი, ქვემოთ 1948 წელს აღნიშნავდა: ახალგაზრდა ლიტერატორების ბრძოლის მოაგარი მიზანი ფანსისტური გახრწინების შედეგების წინააღმდეგ ბრძოლა არის, ეს არის ბრძოლა საუფიერი თავისუფლებისათვის, ბრძოლა ფანსისტური იდეოლოგიის გადმონაშთების, რეჟიმისტული აზრების ყოველგვარი გამოვლენის წინააღმდეგ. ცხადია, ყველა დავადასრულებს, რომ ასეთი აზრებისა და იდეების წამოყენებას 1948 წელს ძალიან დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა.

პანს ვერნერ რიქტერი წერს: ჯგუფის წევრებს სურდათ ყოველგვარ ვარემოში, მომავალში ხელი შეეშალათ, რათა არ განმეორებულიყო ის, რაც მოხდა და ამავე დროს საბერკველი ჩვეყარათ ახალი დემოკრატიული გერმანიისათვის, რადგან რიქტერს სამართლიანად მიანდა, რომ „გერმანული ლიტერატურა და პუბლიცისტიკა მომხდარ ამბავში უღანაშაულო არ იყო“¹.

ხოლო პანც ფრიდრიხი ვადატრით ამბობდა: წარსულის შეტოვებები მიმიე იყო... ამ წარსული შეტოვების გამოსწორება თავს იღვა ახალგაზრდა თაობამ, ისინი რომლებიც თავის ოცდაათი-ორმოცი წლისანი იყენენ. ამ თაობის წარმომადგენლებს სურდათ ანგარიში ვაესწორებინათ წარსულთან და მოითხოვდნენ ეხილათ „ვერობა გამარჯვებულისა და დამარცხებულის ვარემო, სოლიდარული ვერობა, რომელიც უზრუნველყოფდა თავისუფლებას“² სწორედ ამიტომაც ეძებდნენ ისინი „ორმაგ საბერკველს“,

რათა უფრო მეტივად და მტკიველ დამტკიცებინათ ფეხზე. ამ „ორმაგი საბერკველის“ ძებნისა და შენების ისტორია, Gunter Cwojdrak 47“ შემქმნის ისტორია კი შემდგომადგენლებს.

„ჯგუფი 47“-ის უშუალოდ იმ სახით ჩამოყალიბებას, რა სახითაც იგი ახლა არსებობს, წინ უსწრებდა უხათ ისტორია, რამაც ვარემო-ული როლი ითამაშა ჯგუფის ახალდელი სახით ჩამოყალიბებაში და რის შესახებაც ლაპარაკი აუცილებელია, რადგან „როცა ჯგუფი 47“-ის, შესახებ ვლაპარაკობთ, მისი ჩამოყალიბების ისტორიას ვეხებით, მის ისტორიულ-პოლიტიკურ ამოსავალ პოზიციებს ვეცნობით, მაშინ საბერბოა ეყრნალ „მოწოდების“ („Der Ruf“) შესახებაც ვლაპარაკობთ, რომელსაც 1946 და 1947 წლებში პანს ვერნერ რიქტერი და ალფრედ ანდერში მიუთქნენ სევედენე“ — წერს ცუიორაკი.¹

მეორე მსოფლიო ომი დასასრულს უახლოვდებოდა. მოკავშირე ქარების ზონაში ტყვე ქარისკაცებმა ბანავი გამოსცეს ლიტერატურულ ეყრნალი „მოწოდება“. ეს სწორედ ის ეყრნალი იყო, რომელიც თვითონ პანს ვერნერ რიქტერმა ახლანდელი „ჯგუფი 47“-ის „წინამორბედად“ აღიარა.²

ცხადია, ტყვეთა ბანავში გამოცემულმა ლიტერატურულმა ეყრნალმა ცხოველი ინტერესი გამოიწვია და მის ირგვლივ მწერლების მთელი ჯგუფი შემოიკრიბა. ეყრნალის პოზიცია თავიდანვე პროგრესულ-დემოკრატიული იყო და მის ირგვლივ ისეთი მწერლები და ლიტერატორები იყრიდნენ თავს, რომელთა სურვილი „ახალი გერმანიის“ აშენება იყო.

მაგრამ, როცა ტყვეების რეპარტიაცია მოხდა, ეყრნალმა დროებით შესწყვიტა არსებობა და მხოლოდ 1946 წელს განახლდა მისი გამოცემა. ეყრნალს სევედა ალფრედ ანდერში და პირველი ნომერი 1946 წლის 15 აგვისტოს გამოვიდა. რამდენიმე ნომრის შემდეგ ეყრნალში თანამშრომლობა დაიწყო პანს ვერნერ რიქტერმა. ეყრნალ „მოწოდების“ ირგვლივ უკვე შემოკრებილები იყენენ: ვოლფდირტი შნერე, ვალტერ კოლბენოფი, ვალტერ მარია გუგენს-პაიერი, პორსტ ლანგე და სხვ.

შეიძლება ითქვას, შემდგომში სწორედ მწერლების ეს ჯგუფი იქცა „ორმაგი საბერკველის“ მამებელთა ბირთვად, ხოლო თვით ეყრნალი „მოწოდება“ „სახლში დაბრუნებული ახალგა-

¹ „Almanach der Gruppe 47“, პანს ვერნერ რიქტერის წერილი „Fünfzehn Jahr“, 1964, გვ. 8.

² „Almanach der Gruppe 47“, 1964, გვ. 16.

¹ Gunter Cwojdrak. „Eine Prise Polemik“, „Sieben Essays zur westdeutschen Literatur“-ში გამოქვეყნებული ესეე „Gruppe 47 anno 62“, Halle (Saale), 1965, გვ. 63.

² „Almanach der Gruppe 47“, 1964, გვ. 11.

ზრდა თაობის ფურცლად... რომლის იმედი ვაერთიანებელი სოციალისტური ევროპა იყო.¹ ცხადია, ევროპა „მოწოდების“ მისიის ამ სახით წარმოდგენა, რა სახითაც რიტორიკა ევროპის, რომ თითქმის იგი „გაერთიანებული სოციალისტური ევროპის იმედი იყო“ ამჟამად ვადამრბებულად უნდა მივიჩნიოთ, მაგრამ ევროპაში დემოკრატიული იდეებისა და გერმანული ლიტერატურის ჰუმანიტარული ტრადიციების აღდგენა და განმტკიცება რომ თავს იღებ, ეს ნამდვილია და ამასი ეჭვიც არავის ეპარება.

1947 წ. ამერიკის სამხედრო აღმინისტრაციულ წრეებთან კონფლიქტის გამო ევროპა „მოწოდების“ ირგვლივ შეკრებილი ბირთვი იღვრებდნენ ანდერშისა და პანს ვერნერ რიტორის მეთაურობითად რედაქციადან წავიდა.

ძალიან დიდი იყო ამ მწერლების სურვილი, ჰქონოდათ თავიანთი ორგანო, რომელიც შეესაბამებულს გახდოდა მათი იდეებისა და მიზანდასახულობის განხორციელებას.

ამ დროს მოხდა ერთი ამბავი, რამაც არა თუ ხელი შეუწყო „ჯგუფი 47“ შექმნას, არამედ დააჩქარა კიდევ ეს პროცესი:

„მოწოდების“ რედაქციიდან წასული მწერლები 1947 წლის ივლისში შტალბერგის გამოცემლობის (1946 წ. იხვე შტალბერგმა გამოცემლობა დააარსა) მიერ მოწოდებულ შეკრებაზე მიიწვიეს. შეკრება გაიმართა გრაფის ქალის დაყენებულს მამულში (ალტბოიგენში). ამ წესითხელის მოხსენებებმა ცხარე კამათი და შეხლა-შემოხლა გამოიწვია. ბოლოსამ მწევეც ხისათი მიიღო და ყრბობა ორ ჯგუფად, ორ ბანაკად გაყო. „არარეკლუციური სიბრძნის“ განაწყენებული „მოწოდების“ რედაქციის ყოფილი წევრები ერთ ჯგუფში აღმოჩნდნენ. „ჯგუფი 47“ წევრი პაინც ფრიდრიხი თხუთმეტი წლისთავეზე იხსენებდა: სადილის შემდეგ „მოწოდების“ რედაქციის ყოფილი წევრებმა, რომლებიც ერთ ბანაკში აღმოჩნდნით, ვაშლის ხის ქვეშ პანს ვერნერ რიტორის გაჩუქებით მოვიყარეთ თავი. რიტორმა ახალი გამოთქვა, რომ „ჩვენ კვლავ უნდა ვავიხინოთ „მოწოდებამ“; ჩვენ ახალი ევროპა უნდა დავაარსოთ, ლიტერატურული ევროპა, რომელშიც ჩვენმა ნაშრომებს გამოაქვეყნებთ და რომელშიც კამათი შევეძლებოა“²

ამ დროს ილზე შნაიდერ-ლენგელს (იგი „ჯგუფი 47“ წევრია) რიტორისათვის შეუთავაზებია, შეხედარა ჩემს სახლში მოეწყობათ. რიტორის ეს „ბრწყინვალე წინადადება“ მიუ-

ღია და 1947 წლის სექტემბერში ბანაკულზე-ეში (ბავარია) ილზე შნაიდერ-ლენგელს...¹ ხლში „მოწოდების“ რედაქციის ყოფილი წევრებმა, ფაქტობრივად მათ, ვინც იხვე შტალბერგის სახლში გამოართულ შეკრებაზე ცალკე ბანაკში აღმოჩნდნენ და კიდევ რამდენიმე ლიტერატორმა მოიყარა თავი. თავშეყრილთა მიზანი ერთი იყო: როგორმე მოენახათ გზა თავიანთი დასახული მიზნების განხორციელებისათვის. თავყრილობა დასაწყისში შეკრებილებს არც არაფერს უქადა, მაგრამ, როცა ზოგიერთმა მათგანმა საკუთარი გამოუქვეყნებელი ნაწარმოები წაიკითხა, მაშინ კი დატრიალდა „ქარიშხალი“ და შეიქმნა ვაკუუმული კამათი. იმდენად დიდი იყო პირველი სიხარული და შეკრებილებს კიდევ უმეტესი რამ დარჩათ სათქმელი და ერთმანეთისათვის გასაზარებელი, რომ უკვე გადასწყვიტეს, უახლოეს მომავალში კიდევ შევიკრიბოთო. დანაპირები მათ სისრულეში მოიყვანეს და იმავე წლის ნოემბერში, ამჟამად პანს არენსის სახლში პერლინგენში (უღლთან) მოიყარეს თავი. მაგრამ რადგან ამ კითხი საქმეს ვერ კიდევ სექტემბერში ჩაყარა საფუძველი და ჯგუფი ფაქტობრივად მაშინ გაფორმდა, პირველ ყრილობად და ნაშრომების თარიღად 1947 წლის სექტემბერი აღიარებულა.¹ თუმცა პაინც ფრიდრიხი იმავე წერილში იგონებს: „როცა ჩვენ რიტორმა 1947 წლის სექტემბერში მივეცივია, ჯგუფის ჩამოყალიბებამე არავინ არ ფიქრობდა. ჩვენ გესურდა ევროპა მოგვეშაბებინა და ამ შემთხვევასთან დაკავშირებით რამდენიმე ნამუშევარი ჩავეცივია“². ახლად შექმნილი ჯგუფის ხელმძღვანელად და სავართო ორგანიზატორად პანს ვერნერ რიტორი აირჩიეს. ამ დროისათვის ჯგუფში ზემოთ დასახელებული მწერლების გარდა ირიცხებოდნენ: გუნტერ აიხი, პანს ვეორგ ბრუნეჩა (იგი არის ჯგუფის ნათლია, მან შესთავაზა პირველმა რიტორს: მწერალთა და გაერთიანების „ჯგუფი 47“ ეწოდოთო), ვოლფგანგ ბემპლი და სხვ.

ამ ერთი გარემოება უნდა ვავითვალისწინოთ. ამ ჯგუფში გაერთიანებული მწერლები და ლიტერატორები სხვადასხვა ასაკისანი იყვნენ: ჯგუფს თავის წრეში მიღება არაფრით არ შეუზღუდავს. ამ ერთად იკრიბებოდნენ უკვე ცნობილი მწერლები და ისინი, რომლებსაც არაფერია არ ჰქონდათ გამოქვეყნებულ, ჰქონ-

¹ პანს ვერნერ რიტორის ეს სიტყვები მოცემულია გუნტერ ცეოლდრაის უკვე დასახელებულ წიგნიდან, გვ. 63.

² „Almanach der Gruppe 47“, წიგნილი „Das Jahr 47“, 1964, გვ. 19.

¹ 1947 წლის 10 სექტემბერს ბანაკულზევს პირველ შეკრებაზე კოლფდობრივ შტურემ პირველმა წაიკითხა 1946 წელს დაწერილი საკუთარი მოთხრობა „დასაფლავება“. ამითი საფუძველი ჩაეყარა „ჯგუფი 47“ პირველ ყრილობას და შემდგომში ამ ყრილობაზე ტრადიციულ ქვეულ კითხვას.

² „Almanach der Gruppe 47“, გვ. 19.

დათ მხოლოდ სურვილი — ლიტერატურული მოღვაწეობა გამხდარიყვნენ. ამიტომაც იყო, ზოგიერთებს ხშირად ეგვიფ ეპარებოდით და პრესის ფურცლებზე ვაკვირებელი კიბულთბუნენ, როგორ შეიძლება რამდენიმე ათეულმა მწერალმა, რომლებიც ერთმანეთისავე განსხვავდებიან წლოვანებით, ნიჭით, ტემპერამენტით, საერთო ენა გამოიხატოს?! მაგრამ იმდენად დიდი იყო „ორმთავი საბირკელის“ ძეგლისა და შენების სურვილი, იმდენად დიდი იყო „სახლში დამბრუნებელი ახალგაზრდა თაობის“ სულიერი და მორალური მოთხოვნებიანი „ახალი გერმანიის“ შექმნისათვის, რომ ერთმანეთისაგან ძლიერ განსხვავებულმა ასაკისა, ნიჭისა და ტემპერამენტის მწერლებმა: კი შესძლეს საერთო ენის გამოიხატა.

ასე ჩაეყარა საფუძველი „ჯგუფ 47“-ს, რომელსაც დამბრუნებელი დიდი როლი ითამაშა ომის შემდგომ პერიოდში გერმანული ჰემანტური ტრადიციების აღდგენასა და გავრცელებაში.

შეიძლება აქვე გვეპასუხნა კითხვები: შესძლო თუ არა „ჯგუფმა 47“ თავის წინაშე დასმული ამოცანების გადაჭრა? თუ მილიანად ვერა, ნაწილობრივ მაინც შესძლო; და ახ რატომ?

ჭარბად 1949 წ. ვოლფგანგ ვიროუსს მიაჩნდა, რომ თანამედროვე გერმანულ პროზაში გამოჩნდა რამდენიმე მწერალი, რომლებმაც სკადეს ჩვენთვის ბრძა თვლები აეხილოთ, დაკრებულა ყურები გამოეხიჩქნათ და მყვირალა პირები არტიკულირებული გაეხდათ...¹

ბოლო მომდევნო პერიოდში იმდენად ვამბობდა „ჯგუფი 47“ ობოლია ფედერაციული გერმანიის მმართველი წრეებისადმი, რომ ერთხელ მათ გადაწყვეტილებაც მიიღეს, მწერალი ამ გერმანიების საქმიანობაზე სასამართლო საქმე შეედგინათ და პროცესი დაწყებულიყო.

„ჯგუფ 47“-ს არ გააჩნდა რაიმე სპეციალური მინივანაწესი, რომელსაც ჯგუფის ყველა წევრი დაექვემდებარებოდა. ისინი ყველანი ერთ ქვილქმეც არ ცხოვრობენ, სპიროვნების იყრბან თავს და არც თავშეუბრის ადგილი აქვთ მუდმივად ერთი და იგივე. მეტწილად ისინი წილწილში ორჯერ იყრბებიან (უკანასკნელ წლებში რატომღაც ერთხელ) განსხვავულზე და შემოღობაზე, ამ შეკრებას ყრილობას უწოდებენ. იყო შემთხვევები ეს ყრილობები სახლვარჯიშოვად ჩატარებოდათ, იტალიისა და აშშ. მაგრამ სახლვარჯიშო ყრილობების ჩატარება

„ჯგუფი 47“-ის პრაქტიკაში იშვიათი შემთხვევები, რადგან უცხოელი კოლეგების მიწვევები თუ ამ ქვეყანაში მასპინძლებს ხარჯვხდებოდა. „ჯგუფმა 47“ სახლვარჯიშო ასეთი ტურნე ორჯერ ჩატარა. ერთ-ერთი უკანასკნელი შეგვრდა უცხოელ კოლეგებთან „ჯგუფმა 47“ აშშ პრინსტონის უნივერსიტეტის მიწვევით მოაწყო და „პრინსტონ—66“ სახელთაა ცნობილი. ამ შეგვრდამ პრესის ფურცლებზე ცხარე კამათი გამოიწვია. განსაკუთრებით ყურადღებას იქცევდა ის გარემოება, რომ ყრილობის პროგრესის ნიშნად არ ესწრებოდნენ ისეთი გამოჩენილი მწერლები, როგორცაა ჰინრიხ ბოლო, მარტინ ვალსერა, ვოლფგანგ ჰილდესჰაიმერი და სხვ. ამ უკანასკნელმა წერილიც კი გამოაქვეყნა სათაურით: „რატომ არ წავედი აშშ-ში“. ამ წერილში ჰილდესჰაიმერი აშშ მოავრობის ბრალს სდებს ევროპაში ფრომთებული უსამართლო ომის გამო და „ფორდის ფონდს“, რომელმაც „ჯგუფი 47“ მიწვევისათვის ხარჯები გაიღო, მოუწოდებს უკეთესი იქნებოდა ეგ ფული „სხვა რაიმე უფრო სერიოზული საქმიანობის გაგელოთ“. ჰილდესჰაიმერი წერილის ბოლოს შენიშნავს, იქნებ ჩემმა შენიშვნებმა „ჯგუფი 47“ მოწინააღმდეგეები გაიხაროს, მაგრამ არავის არ უნდა დააიწყდეს, რომ ჩვენს ლიტერატურის წარმადგენს... უპირველეს ყოვლისა, „ჯგუფი 47“-ის მწერლები“².

აქვე შეიძლება გავგეხსენებინა ჰინრიხ ბიოლის წერილი, რომელშიც „ჯგუფი 47“ გამოცხადებულია „უწვეო ჯგუფად“, რადგან მას ძალი არ შესწევს წინააღმდეგ ფედერაციული გერმანიის მმართველი პარტიების არს-წინა პოლიტიკურ კურსს.

ჯგუფის წევრები ასეთ ყრილობებზე თავიანი ახალ ნაწარმოებებს კითხულობენ; იქვე იმართება ცხარე კამათი, პირუთენელი და ყოველგვარ ზნეარებას მოკლებული დებატები, ნაწარმოების წაკითხვა ჯგუფის ყველა წევრს შეუძლია, კამათშიც ყველა იღებს მონაწილეობას, შეუძლია თავიანი ზედი სკადოს რომელიმე ახალბედამ. აქ ერთი მეტად საინტერესო ფაქტორია ყურადღებები. ყრილობის იმ მონაწილისათვის, რომელიც თავისი ნაწარმოების საჭარო წაკითხვას გადასწყვეტს, განკუთვნილია ცალკე სკამი; ამ სკამს ჯგუფის წევრებმა „ელექტროსკამი“ უწოდეს. ეს „ელექტროსკამი“ „ჯგუფი 47“ ისეთი „შემაღგენელი ნაწილი“ და განუყოფელი ატრიბუტია, რომ პრესის ფურც-

¹ მაგალითად ვაჩუთმა „დი ველტ“ 1964 წელს იანერის ნომერში წერილიც კი გამოაქვეყნა სათაურით: „ჯგუფი 47“—ნიბილისტური ანსტრადია“

² ს. „Gruppe 47, Eine Dokumentation“, — Die Polemik um die deutsche Gegenwartsliteratur — Herausgegeben von Horst Ziermann, Frankfurt am Main, 1966.

³ „3a Pубეკომ“, 1966, № 46, გვ. 30-31.

⁴ „Sonntag“, 1965, № 41, გვ. 16.

⁵ „Almanach der Gruppe 47“, 1964, გვ. 8.

ლებზე ყრილობის სხვა მისაღებთან ერთად „ელექტროსკამის“ სურათიც ჩნდება ხოლმე. „ელექტროსკამი“ ბევრი დამწვები შემოქმედის ცხოვრებაში განუზომილად დიდ როლს თამაშობს, განაცხადი პირად საუბარში 1965 წელს ჰანს ვერნერ რიტტერმა, „ელექტროსკამი“ გადატანით, პირობითად ეწოდებოდა, რადგან ზოგიერთი დამწვები მწერალი მამინაც „იქვის“ მასზეა. ზოგიერთი ცნობით მწერალ-ლიც „დამწვარია“ ამ „ელექტროსკამზე“, თუკი თავისი ღირსების შესაფერა ნაწარმოები ვერ წაუციოხბოთა—შენიშნა ბოლოს რიტტერმა.

„ჯგუფი 47“ აქვს თავისი პრემია და ამ პრემიის მიკუთვნების საკითხს სწორედ „ელექტროსკამი“ „სწევებს“. პრემიის მიკუთვნების საკითხი ფარული ან ღია კენჭისყრით წყდებოდა. მიუხედავად იმისა, რომ ოცი წლის მანძილზე ყრილობები მრავლად ჩატარდა და ამ ყრილობებზე ას ავტორზე მეტს აქვს წაყიებული თაგისი თხზულება, პრემიის ღირსი სულ რვა მწერალი ვახდა. ესენია: ვენტერ აბი, ჰაინრიხ ბილი, ილზე აიპინგერა, ინგებორგ ბახმანი, ადრიან შორიენი, შარტინ ვალზერი, ვენტერ ვრასი და იოჰანეს ბობროფსკი. ჭრჭკრობით იოჰანეს ბობროფსკი არის დემოკრატიული გერმანიის ერთადერთი მწერალი, რომელმაც „ჯგუფი 47“ პრემია დაიმსახურა (მის შესახებ ცოტა ჰქვეით ვილაპარაკებთ).

„ჯგუფი 47“ პრემიის მიღებას ნება არა აქვს მხოლოდ ერთადერთ მწერალს, ეს არის ჭგუფის ხელმძღვანელი ჰანს ვერნერ რიტტერი. აღსანიშნავია ისიც, რომ „ჯგუფი 47“ პრემია პირველად მხოლოდ 1950 წელს მიენიჭა ვენტერ აბს. პრემია აუცილებლად ენიჭება იმ პირს, რომელიც ყრილობაზე თავის ნაწარმოებს წაყიოხბეს. უკვე ცნობილ, აღიარებულ და ავტორიტეტან მწერალს პრემია არ ეძლევა. „ჯგუფი 47“ პრემიის ძირითადი დანიშნულება მაინც ისაა, რომ რომელიმე შედარებით ახალგაზრდა, უცნობ ნიჭიერ მწერალს გაუთქვას სახელი; და ბოლოს, ყრილობაზე წაყიებული უნდა იქნას გამოთქვეყნებული ნაწარმოები და ასეთსავე ენიჭება „ჯგუფი 47“ პრემია.

ას, რომ პრემია შედარებით ახალგაზრდა, უცნობ ავტორს ენიჭება, ძალიან უწყობს ხელს მომავალი ნიჭიერი მწერლის გამოვლენასა და აღიარებას. ყველა იმ მწერალმა, რომლებმაც თავის დროზე პირველად მიიღეს „ჯგუფი 47“ პრემია, გაამახალეს იმედები და შემდგომში სხვადასხვა პრემიები დაიმსახურეს. მთვ. ვენტერ აბმა 1950 წ. პირველმა მიიღო ეს პრემია. შემდეგ მან კიდევ ხუთი სხვა ლიტერატურული პრემია დაიმსახურა, ასევე ჰაინრიხ ბილიმ, 1951 წელს მეორემ მიიღო „ჯგუფი 47“ პრემია, შემდეგში ექვსი სხვა პრემია დაიმსახურა. იგივე გაიმეორეს ილზე აიპინგერმა, ინ-

გებორგ ბახმანმა და სხვებმა. ბევრ იმ მწერალს, რომელსაც „ჯგუფი 47“ პრემია არ მიუღია, სხვა პრემიები აქვთ დანიშნულებული. ვაკრემოვა ერთხელ კიდევ მიუთხოვს „ჯგუფი 47“ დიდ მნიშვნელობაზე და თუ რაოდენ სილოღურია ჭგუფის სახელი მსოფლიოს ლიტერატურულ წრეებში.

„ჯგუფი 47“ თავისი ავტორებით რადიკალურ სისწავლებელს მოვაგონებთ. აქაც ისე, როგორც სასწავლებელში, მილიან „მოსწავლეები“ და ვაკრემოვ დროის შემდეგ, როცა ისინი უკვე „ცოფნას მიიღებენ“ და აღიარებულნი ვახდებიან, მილიან. უცვლელი რჩება მხოლოდ მისწავლებელი — ჰანს ვერნერ რიტტერი. „ჯგუფი 47“ „გენიალური ორგანიზატორი“, როგორც მას ვოლფგანგ პალდესაიმერი უწოდებს. ცხადია, ჭგუფში დღესაც არიან „უზუცესი“ წევრები, მაგრამ ძირითადი ბირთვი ამ ოცი წლის მანძილზე შეიცვალა, გადახალისდა, და უნდა ითქვას, ეს განუწყვეტელი ცვლა, განახლება ანიჭებს „ჯგუფი 47“ ასეთ სიცოცხლისუნარიანობას.

იმის დასადასტურებლად თუ რაოდენ ორკუთხედი და უნდაბელი იყო „ჯგუფი 47“-სადმი დამოყიდებულება, გამოვვლდებოთ თვით ამ ჭგუფის წევრის ჰანს მანსუ ენცენსბერგერის მადლობით, რომელიც მოვიყვანებთ შეუერთდა მწერალთა ამ გაერთიანებას და რომელმაც ჰანს ვერნერ რიტტერს უველმასათვის საინტერესო შეყიოხბვა დაუსვა: „ბატონო რიტტერ, რა არის „ჯგუფი 47“? ენცენსბერგერი იგონებს, რიტტერმა არ იცოდა და იყო „ჯგუფი 47“, მხოლოდ დიდი ყოფიანობა და ფიქრის შემდეგ მიიხბო: „ჯგუფი 47“ არის მეგობრების წრე“, მაგრამ, განავრძობს ენცენსბერგერი, ამას რომ მეუბნებოდა რიტტერს თავი ძირს ჰჭონდა დაბრით და ვიციოდა, ნათქვამს თვითონვე არ სჯეროდა, რადგან „ერთ ოთახში თავმოყრილი ორმოცდაათი მწერალი შექმლებულა ერთმანეთისადმი მეგობრულად განწყობილი ყოფილიყვნენ“.1 ენცენსბერგერი დარწმუნებული იყო ჭგუფის წევრებს შორის გულგრილობაც და შუღლიც არსებობდა, შეიძლება მტრობაც და სიძულვილიც, ხოლო ყველა ეს „იშვებო“ ენცენსბერგერს რიტტერისათვის გაუზიარებია, რიტტერს მისთვის ყურში უთქვამს: „ჯგუფი 47 ზოგა არსობა“.

რიტტერის ასეთმა ირონიულმა პასუხმა ენცენსბერგერზე უარყოფითად არ იმოქმედა და იგი იქვე შეინიშნეს. გადაწყვიტა მომავალი „ჯგუფი 47“ ერთგული დავრინდობოდა. მე ყოველივინ შემონდა იმის სურვილი, ასევე ზოგვას ვკუთვნებოდიო“.

1 „Almanach der Gruppe 47“, 1964, გვ. 25.
 2 იქვე.
 3 იქვე.

ენციკსპერგერის სიტყვები ბრწყინვალე დამატებებზე იმისა, რომ ერთად თავმოყრილ სხვადასხვა ასაკის, ნიქისა და ტემპერამენტის ჩამდენიმე ასეულ მწერალს, რომ არ ჰქონოდათ ერთმანეთის პატივისცემა, რომ არ ჰქონოდათ საერთო საქმის ერთგულებს გრძნობა, დაწმუნებული უნდა ვიყოთ, ჯგუფი არსებობის ოცე წლისთვის ვერ იხებებოდა და საიბოლო წერილს შავიერად „ნეკროლოგის“ დაწერა იქნებოდა საჭირო. ტუელია როდი შენაწიეს ჰანს შაიერი თავის წერილში „სივრცესა და დროში“, რომელიც „ჯგუფ 47“ ეხება: ენციკსპერგერი მეგობრული ღიმილით შენიშნავს, იგი (ე. ი. „ჯგუფი 47“ ნ. რ.) შესაბამელია ხროვა არისო, როგორც ძალს ხშირად ამტკიცებენ. ასე ეს იქნებოდა მაღალი ცუდი, მაშინდელი კანდიდირი იენელი რომანტიკოსებიც სხვა არაფერი არ ყოფილან.¹

რადგან „ჯგუფი 47“ ასეთი მტკიცე და სოლიდური გაერთიანებაა, ლიტერატურის კრიტიკოსებს მხოლოდ იღა დაჩვენათ, რომ სწორად არა მხოლოდ ჯგუფის დღევანდელ დღეზე, მის შინაგან ბუნებაზე, მის მდგომარეობაზე და გავლენაზე ლიტერატურულ, საზოგადოებრივ და პოლიტიკურ წრეებზე, არამედ სწორად ჯგუფის ისტორიაზე, განვიღო გზაზე, მის ავსა და კარგზე, სურვილებზე.

ამიტომაცაა ჰანს შაიერი თავის წერილში მიმოიხილავს „ჯგუფი 47“ წინამორბედებს, წინაპრებს, აღარებს მათ ბუნებას და იდეურ მიწრაფებებს. ასეთები იყვნენ ვერმანელი შტრამ უნდ დრანგელები, ნატურალისტები, ემპირიკოსიანტები, რომანტიკოსების სხვადასხვა სკოლები და სხვ.

„ჯგუფი 47“ ფართო რეზონანსზე მიუთითებს მსოფლიოს სხვადასხვა ქვეყნების დანეტრესება მწერალთა ამ გაერთიანების მოღვაწეობით. ჰანს შაიერი ამ საკითხსაც ვრცელად ეხება და იმომწმებს საფრანგეთს, ავსტრიის, ბრაზილიას, ინგლისის, საბუთთა კავშირის, პოლონეთის, უნგრეთის პერიოდულ პრესას, სადაც ქვეყნებოდა და დღესაც ქვეყნდება მასალა „ჯგუფი 47“ შესახებ.

„ჯგუფი 47“ სიმღერის დამადატრებელია ის ამბავი, რომ 1958 წელს ფაქტიურად მის ბაზაზე ჩამოყალიბდა მწერალთა ორი გაერთიანება, ერთს ეწოდა „ლიტენბერგის წრე“, მეორეს „გრაიუნვალდის წრე“, ამ წრეებში შევიდა ზოგიერთი ასეთი მწერალიც, რომლებიც „ჯგუფი 47“ გაერთიანებაში არ ირიბებიან. მაგალითად, „ლიტენბერგის წრეში“ შევიდა ჩვენთვის ცნობილი მწერალი ვოლფგანგ კოპენი.

ცხადია, შეცდომა იქნებოდა გვეფიქრა, თითქოს „ლიტენბერგისა“ და „გრაიუნვალდის“ წრეების ჩამოყალიბებით შეიქმნა ოპოზიცია,

ან არადა „ჯგუფი 47“ რაგები რომელიმე მწერალმა მიატოვა და ამით დასუსტდა ჯგუფის მებრძოლი სტლისკვეთება. პირიქით, ლიტენბერგისა“ და „გრაიუნვალდის“ წრეების შექმნით უფრო გაიზარდა „ჯგუფი 47“ გავლენა ლიტერატურულ სამყაროზე, რადგან მათ შეემატათ ეურნალები, „ლაბორინთი“ „აქციონტი“, „ალტერნატივა“, რომლებიც საბჭოთა კრიტიკოსის როკნოვისის გამოთქმით: „ჯგუფი 47“ განმტკებანი და არა მოწინააღმდეგეები იყვნენ“.

და ბოლოს, „ჯგუფი 47“ საბრძოლო არსენალში ირიცხება რიპტურის, ბიოლის, ენციკსპერგელის, ვიარაუბის, შნურეს, შილოტის, აიპის, ბორნოვისისა და შრ. სხვ. მწერლის ბრწყინვალე რომანები, მოთხრობები, ლექსები, რადიოპიესები და კრიტიკული წერილები, რომლებიც თანამედროვე კრიტიკული რეალიზმის საფუძვლებს ამაგრებენ.

„ჯგუფი 47“ წინამომადგენლებიდან ყველაზე უფრო უხუცესი ჰანს ვერნერ რიპტურია და უპირველეს ყოვლისა მის შესახებ ვიტყვი. იგი 1908 წელს დაიბადა. 1933 წელს რიპტურმა სხვა მწერლების მკვავსად, რომლებიც ნაციონალური რეჟიმის მოწინააღმდეგეები იყვნენ, გერმანია მიატოვა, 1934 წელს პარიზიდან ბერლინს დაბრუნდა, მაგრამ რადგან რიპტური არა-სამიშელ პიროვნება ითვლებოდა, გესტაპო „შტუნველობას“ არ აკლებდა, მის ყოველ ფეხს ნაბიჯს სწავლობდა. 1940 წელს არმიანი გაიწვიეს. 1943-ში ამერიკელების მხარეზე გადავიდა. ვარდა იმისა, რომ რიპტური არის „ჯგუფი 47“ დამაარსებელი, მისივე ინიციატივით შეიქმნა ევროპული ფედერაცია ატომური შეიარალების წინააღმდეგ და მისი პირველი პრეზიდენტია.

რიპტური ატორია ცნობილი რომანებისა: „დამარცხებულნი“ (1949), „ისინი განიგებინენ დღისის ხელთ“ (1951), „კვილი ქვიშაზე“ (1953), „არა კაც ჰკლა“ (1955), „ლინეს ფლეკი ანუ ლიჩხების დაკარგვა“ (1958) და სხვა ნაწარმოებებისა, რომლებიც მსოფლიოს სხვადასხვა ენაზეა თარგმნილი.

სემპარისა რიპტურის ნაწარმოებთა სათაურებს დავხედოთ, რომ ჩვენთვის ნათელი გახდება, რა აწუხებს მწერალს, რის შესახებ სურს მას ესაუბროს მსოფლიოში მკითხველს რომანების სახელწოდებანი: „დამარცხებულნი“, „ლიჩხების დაკარგვა“, „არა კაც ჰკლა“, „ისინი განიგებინენ დღისის ხელთ“ აერთიანებს მწერალს ერთ იდეურ ხელფიქრს, რომლითაც რიპტურს სურს აჩვენოს ადამიანები, რომლებმაც დაკარგეს სამშობლო, დირსება, დაკარგეს საკეთარი თავი და ოჯახი და ამგვარად აღმოჩნდნენ „დაკარგული თიობის“ წინამომადგენელთა სიაში.

ამ მხარე რიპტურისათვის, როგორც მხატვრისათვის ყველაზე დამახასიათებელია რომანის

¹ „Almanach der Gruppe 47“, 1964, გვ. 36.

„არა კაც კელა“ თემა. ბიბლიიდან ამოღებული მოსეს ათი მცნების ერთ-ერთი მცნება—არა ვერებლობით, („Du sollst nicht töten!“) რიტორიკა ჭერისასწავლებელ მაგალითად გამოიყენა მათთვის, ვინც მიუბრუნდნენ ამის დროს კაცის კელა პრიფესიად გაიხადა.

რომანში მწერლის მიზანდასახულობა ცხადია, მას სურს ერთი გერმანული ოჯახის — ლორენცების—მიჯნობით მხატვრული დამოკიდებლობით, რეალურად, თვალნათლივ დაგვიხატოს სინამდვილე, რომელშიც მისი გმირები ცხოვრობენ ფაშისტური დიქტატურის პერიოდში. ქვეყნობით მხატვრის ხელითაა გამოქვეყნებული რომანში ტიპები და ხასიათები იმ ადამიანებისა, რომლებიც გერმანული ნაციტურების მიერ ავტორებულ ომის ტალღამ გააფანტა და ფიზიკურად განადგურა. რომანი იწყება პოლონეთში გერმანული ფაშისტების შეჭრით; ქვესათაურები ასეთია:—„გამარჯვება და ოქტობრია“, რაც გადახარდა „ტოტალური ომისა და უკანდახევაში“, ხოლო კულმინაცია „დამარცხება და ქაოსი“ იყო.

სამი მხა ლორენცები ეალტერი, გერმარდი და პეტერი რომანის შთავაზი მოქმედი გმირებია, ერთ-ერთი ცენტრალური ფიგურაა აგრეთვე ლორენცების მეგობარი—იურგენ შმანი. ამ ოთხი ახალგაზრდის ხასიათების, პოლიტიკურ შეხედულებების, პოლიტიკურ სიმპათიანობათვისა გახსნილია სხვადასხვა მრწამსისა და მისწრაფების ადამიანების დამოკიდებულება გერმანული ფაშისტებისადმი, რაცაც აიღლიო ჰქონდა სინამდვილეში. დამკვიდრებული ეალტერია, რომელიც ვერინდ წელის ფაშისტია, დამთავრებული გერმარდი, პეტერიოა და იურგენით, მათ ზენ-ჩეუელეებში ვლინდება გერმანული ბიურჯურის ხასიათი. ისინი ან ვერ ხედავდნენ საშინელებს მოახლოებას, ან ხედავდნენ და ყურს იყრებდნენ და თვალბრახებდნენ, ანარაღა ბრმად იბრძოდნენ, მაგრამ ბოლოს გულწრფელად აღიარებდნენ, ბრძოლის აზრი ჩვენთვის გაურკვეველი და უცნობი იყო.

ამ ამ მერად რთული ხასიათების გამოძრწევა რიტორიკა დამაჯერებლად შესაძლო, შესაძლო თეთიული მათგანის შინაგანი, ინდივიდუალური ბუნების მხატვრულად გახსნა, რის საშუალებითაც მკითხველები აღიქვამენ მთელი თაობის ბედს. სინამდვილე რიტორიკის მიხედვით შეაყრი და უღმობელია; ამ რომანში და სხვა ნაწარმოებებშიც, ისევე უღმობლად იღუპებიან „ფიურერისა“ და „სამშობლოსათვის“ აღმდგარი მებრძოლები, როგორცადაც უღმობლად ნადგურდებოდნენ კეთილი და ნათელი გონების ადამიანები ფაშისტური რეჟიმის ქარცეცხლში. რიტორიკის მწერლური გამარჯვება ისიცაა, რომ რომანში გმირთა ხა-

სიათები ვითარდება თანდათან, არსებულ სინამდვილესთან ურთიერთმუხებით.

რიტორიკის მიზანი ნათელია, მას სურს გერმანელმა საჭირო დასცენა გამოატენოს ისტორიის მწარე, მაგრამ ჭკუისასწავლი ვაცეთელებიდან; ამიტომაც ლორენცების ოჯახის ისტორია სცილდება გერმანული ბიურჯურის ცხოვრების ფარგლებს და მათ ბედში მილიონობით ადამიანების ბედი და ხვედრი ზოგადდება. ეს არის რიტორიკა — მწერლის სიძლიერე.

ამდენად უფრო სინტერესოა რიტორიკის უმცირესი კოლეგის, კრიტიკული რეალისტის კიდევ ერთი წარმომადგენლის, ჰაინრიხ ბილის შემოქმედება, რომელიც ამხილებელმა პათოსში, გერმანული სინამდვილესაში სატირულად და მოკიდებულებამ დიდხანია მსოფლიო საზოგადოებრიობის ყურადღება მიიპყრო. ბილის მივლი შემოქმედება, ეს არის „დაკარგული“ და „შინმოუხვეული“ თაობის ისტორია, ფაშისტების მიერ ატეხილი ომის გზებზე მილიონობით უსახელო დაღუბული და დასახინებული ადამიანების ისტორია (სინამდვილეცა ამ მხრივ, რომ ბილის მკავალ გმირს სახელიც არ ჰქვია). შეიძლება ითქვას, რიტორიკის შედარებით ბილის მწერლური განაჩენი უფრო უღმობელია, თუ რიტორიკის რომანში „არა კაც კელა“ ბებია და შვილიშვილი ვადარებდნენ ცოცხალი, ბილის რომანის „სად იყავი, დამ, შენ?“ გმირი ფაინალსი საკეთარი სახლის ზღურბლზე მეზობლის მიერ ნასროლი ყუმბარის მსხვერპლი ხდება, დედამისიც იმავე კაცის მიერ ნასროლმა ყუმბარამ იმსხვერპლა, ხოლო კაპიტულაციის ნიშნად გამოკიდებული თეთრი ალამი მკედარ ფაინალსს სედარასავით გადაეფარება.

3. ბილის რიტორიკა შემოქმედი მრავალმხრივი და მრავალფეროვანია. იგი არის რომანისტი, სწერს მოთბობებს, დრამებს, რადიობიუსებს, ხოლო თანადროულობის საქინათრობის საკითხებზე ღრმა მეცნიერული და ფილოსოფიური მსჯელობებით გამოირჩევა მისი ტყეები.

1. ბილის შემოქმედება თავიდან ბოლომდე სინამდვილესთან კრიტიკული დამოკიდებულებით არის აღმუშავებული, უფრო მეტიც, მწერალი სინამდვილისადმი, იმისადმი, რაც მანქანია, რაც ამბინჯებს ადამიანის სელსა და გონებას და გადასაგდება, ყველაფერი ამისადმი ბილი სატირულადაა განწყობილი. მისი სატირის მსხვერპლნი არიან არა მარტო გენერლები, ჭარისკაცები, პოლიციელები და სხვადასხვა პრიფესიის უბრალო მოქალაქეები, არამედ გერმანიის მმართველი წრეებისა და პარტიების ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწენი. მაგრამ ყოველივე ეს ისეთი მხატვრული ზეგნებით არის შესრულებული, რომ გმირები ფართო სოციალურ-პოლიტიკური ასპექტით შეიძლება განზოგადდნენ, თუმცა კეტე და ფრედი ბოგენერები, ან-

დრეისი, ფინანსი, ფემელეზი, დოქტორი მე-რეკ, პანე შნარი, ბიზნესმენი და გმირების მთელი გალერეა, უმარგულეს ყოფილი, ბრწყინვალე მხატვრული ტიპები არიან, ისინი ფსიქოლოგიურად, ხორციელად ინდივიდუალური არიან.

1965 წლის სექტემბერში 48 წლის ასაკში გარდაიცვალა დემოკრატიული გერმანიის ერთ-ერთი უნივერსიტეტის პროფესორი იოჰანეს ბობროვსკი. როგორც ეკვე აღნიშნეთ, ვერ-ვერობითი იგი არის ერთადერთი აღმოსავლეთ გერმანელი მწერალი, რომელმაც „გვეფი 47“ პრემია დაიმსახურა.

შემოქმედისათვის ნახევარი საუკუნე პედაგოგი არის და ცოტაც, მაგრამ ბობროვსკისათვის, როგორც მწერლისათვის ეს დრო თუ ბევრი იყო, სამაგიეროდ უმნიშვნელო იყო აღიარებისათვის, რადგან დიდების სახელზე და სიყვდილმა თითქმის ერთად მოუხსრო. იგი ვერ მოუხსრო თავის ნაწარმოებებს, რომანს, მოთხრობებსა და ლექსების სრულ გამოცემას და ამიტომ გასაყვარი რადია, თუ 1964 წელს გერმანული კრიტიკა იოჰანეს ბობროვსკის შესახებ სწერდა: იგი როგორც მწერალი და შემოქმედი ახლა ხდება ცნობილი. ვარდაცვალებამდე რამდენიმე ხნით ადრე გამოვიდა მწერლის რომანი „ლევინის წიქვლი“, ხოლო გარდაცვალებიდან რამდენიმე დღის შემდეგ გამოქვეყნდა მისი მოთხრობების კრებული.

იოჰანეს ბობროვსკი 1917 წელს დაიბადა ტილზიტში, შვეიცრ მსოფლიო ომში ჯარისკაცი იყო. 1949 წლიდან ბერლინის მედიკარი გახდა.

კრიტიკულ ლიტერატურაში ცნობილია, რომ ბობროვსკიმ პირველი ლექსები 1941 წელს უშუალოდ რუსეთის ბუნების გაგონებით დაწერა. მაგრამ მისი ლექსები 1954 წლამდე არ გამოქვეყნებულა და შემდეგაც მხოლოდ პერიოდულ პრესაში იბეჭდებოდა ცალკეული ლექსები. რუსეთისადმი მიძღვნილ ციკლში შედის ისეთი ლექსები, როგორცაა „დონი“, „ხატი“, „ჩრდილო რუსეთის ქალაქი“, „მეღმუნა ნოვგოროდთან“, „ტოპსის ქუჩა“, „რუსული სიმღერა“ და სხვ. (მოკლედ ლექსი „ხატი“, „დონი“ ბობროვსკიმ „გვეფი 47“ 1960 წელს ამფენურტის უნივერსიტეტში წაიკითხა).

1961 და 1962 წლებში ბობროვსკიმ ლექსების ორი კრებული გამოცა და 1962 წელს მან აღმოაჩინა-კონიგისა (ავსტრია) და „გვეფი 47“ პრემიები მიიღო.

ბობროვსკის ლექსები თემის მრავალფეროვნებით ხასიათდებიან. ლექსებში გამოყვანილია ადამიანური ტიპილები, მოყოლებული ბავშვობის დროიდან. პოეტის ინტერესთა მრავალფეროვნებისათვის დავასახელებთ რამდენიმე ლექსს: „არწივი“, „შარავა“, „მდინარეს-

თან“, „გაზაფხულის ყვარული“, „მოთხრობა“, „მგლის სიყვდილი“, „ფრანგული სიყვდილი“ და სხვ.

ბობროვსკის რომანი „ლევინის წიქვლი“ ერთდროულად ორმა გამოცემლობამ გამოაქვეყნა: ბერლინისა და მიუნხენის ფრანგულენოვანი გამოცემლობებმა. 1965 წლის მარტში გერმანიის აკადემიამ ავტორს პანრიო მანის პრემია მიაკეთა, ხოლო იმავე წლის მაისში ციურაიმე შარლ ველონის პრემია მიანიჭა მწერალს. რომანი ითარგმნა ზეხერ, პოლინერ, ფრანგულ, იტალიურ, ესპანურ, დანიურ და ნორვეგიულ ენებზე (Johannes Bobrowski, „Levins Mühle. 34 Sätze über meinen Großvater“, Union Verlag, Berlin, 1964).

რომანის მოქმედება 1874 წელს პრესიში ხდება. რომანს საუფლებად ერთი კრიმინალი შემთხვევა უდევს: წელის წიქვლების ერთმა მდიდარმა მფლობელმა (წიქვლის მფლობელი ბობროვსკის ბაბუა) თავისი კონსერვების ლევინის წიქვილი წყალს წააღვინა, რისთვისაც იგი სამართალში მისცეს. ბობროვსკი უაღრესად საინტერესოდ ამუშავებს ამ მასალას და ნაწარმოები მხატვრობის თვალსაზრისით უზადოდ არის შესრულებული.

სიკვე საინტერესოა 1965 წელს გამოცემული ბობროვსკის მოთხრობების კრებული, რომელიც მწერლის თითქმის ყველა მნიშვნელოვან ნაწარმოებს შეიცავს. სხვათაშორის, უნდა იხილოს მწერლის არაჩვეულებრივი ხატოვანი ენა, რომელიც სათავეს გერმანულ ხალხურ მატყულებში იღებ (Johannes Bobrowski, „Boehendorf und Müsefest“, Union Verlag, Berlin, 1965)

ასეთია მოკლედ „გვეფი 47“ ისტორია და მისი ლიტერატურულ-პოლიტიკური მიზანდასახულება.

ეს არ გაგვიგოს მკითხველმა, თითქოს ეს სამი ავტორი „გვეფი 47“ ყველაზე მნიშვნელოვანი და დამახასიათებელი მწერლებია და მათი შემოქმედების გაცნობით შეიძლება ყველა დანარჩენ მწერალს რადიკალურად მოეხიზოს? რასაკვირველია, რატორის, ბიოლისა და ბობროვსკის შემოქმედების ზოგადი დამახასიათებელი შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ „გვეფი 47“ საერთო იდეური ხაზი, თუკმა ამ კავშირში გაერთიანებული თემატული მწერალი ისეთივე უფრადლები დიხსია, როგორც სამივე შემთხვევაში განხილული ავტორი.

„გვეფი 47“ პროგრესულ-დემოკრატიულ ტენდენციებზე, მათ ბრძოლაზე შევიდომისათვის, მათ ჰუმანიტარ ტრადიციებზე, მის კრიზისსა და შინაგან წინააღმდეგობაზე საქმოდ ბევრი მასალა არსებობს, ზოგი რამ აქაც ვთქვათ, მაგრამ მკითხველი რომ დარწმუნდეს, თუ რაოდენ რეპრატულია „გვეფი 47-ისა“ და მისი წარმომადგენლების რეპეტიცია დღევანდელი

დღის საჯირბორტო საკითხებისადმი, დავი-
მოწმებთ 1967 წლის „ინოსტრანაია ლი-
ტერატურას“ № 5, სადაც მოთხრობილია გუნ-
ტერ ვრასის, მარტინ ვალზერის, პანს მავნუს
ენცენსბერგერის გამოსვლებზე. მათი გამოსვ-
ლები მიმართულია გერმანიის ფედერაციული
შპართველი პარტიების წინააღმდეგ და მხილე-
ბულია ამ პარტიების რემილიტარისტული საქ-
მიანობა.¹

„ჯგუფი 47“ დღესაც ძველებურად განაგრ-
ძობს თავის საქმიანობას, თავის ირგვლივ იკ-

რებს ნიჟიერ მწერლებსა და ლიტერატორებს.
ამ მხრივ საინტერესოა მარტინ ვალზერის „წე-
რილი სრულიად ახალგაზრდა კაცობის“ ამ
წერილში ვალზერი ახალგაზრდობის შესწავლას
დებს შექმნიან ნამდვილი ლიტერატურა და ბო-
ლოს დასაქმნს „ვიმედოვნებ, მალე შენი მსმე-
ნელი ვიქნებიო“¹.

ჩვენც მარტინ ვალზერის ამ სიტყვებით და-
ვამთავრებთ წერილს, და ვიმედოვნებთ კიდევ
დიდხანს ვიქნებით „ჯგუფი 47“-ში გაერთიანე-
ბულ მწერალთა ნაწარმოებების მკითხველები.

¹ „Иностранная литература“, 1967, № 5.
გვ. 247—251.

¹ „Almanach der Gruppe 47“, 1961 გვ.
418—428.

ხალხთა მოსახლეობა და პროგრესი

სამი წლის წინათ იუგოსლავიის ფედერაციული რესპუბლიკის დედაქალაქ ბელგრადში მიმდინარეობდა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის მიერ მოწვეული ხალხთა მოსახლეობის მეორე მსოფლიო კონფერენცია. ერთ-ერთი სხდომის დროს ცენტრალური აფრიკის პატარა, მაგრამ მოსახლეობის სწრაფი ზრდით კარგად ცნობილი რესპუბლიკის—რუანდის წარმომადგენელმა ნტამბურამ ტრიბუნლიდან განაცხადა: „უკეთესია ეფოთა შეიღებოთ ღარიბები, ვიდრე უშვილო მდიდრები. ბავშვები ხომ ჩვენი მთავალია“ ამ სიტყვებში არ შეიძლება ქართველ მკითხველს არ მოავიწყოს ჩვენი დიდი ჰემანისტი მხატვრის ნიკო ფიროსმანიშვილის მიერ შექმნილი სურათი „უშვილო მილიონერი და ბავშვებიანი ღარიბი“. სურათზე გამოაბეული ღარიბი ოჯახი აღმართის ვულწრფელ თანაგრძნობას იწყებს და განაწილებს შას სოციალური უკუღმართობის წინააღმდეგ, სიღარიბისა და შიმშილის დასათრგუნად, ყველა იმ დაბრკოლებათა წინააღმდეგ, რაც კაცობრიობას გზას უღობავს ბედნიერებისაკენ: მაგრამ, სამწუხაროდ შიმშილი ყვერ კიდევ მივინჯარებს აქა-იქ ჩვენს პლანეტაზე. ბევრი თანამედროვე ბურჟუაზიული სოციალიზმი კვლავაც სიღატაკეს აღუთქვამს მსოფლიოს მრავალ ხალხს, რადგან მეტად სწრაფად იზრდება მოსახლეობა. არც თუ ისე იშვიათად გაიხშის ნეომალთაინელებთან შებენ იმის შესახებ, რომ მთავარი უბედურებია სუსტად განვითარებულ ქვეყნებში აღმართების დაჩქარებული გამარჯვლება, ისინი ამ მოვლენას ბიოლოგიურ კანონზომიერებად აღიარებენ და საგანგაშოდ მიიჩნევენ შექმნილ მდგომარეობას. თანამედროვე დემოგრაფიული პროცესების მეტად დიდ მნიშვნელობაზე მიუთითებს ხალხთა მოსახლეობის პრობლემისადმი მთელ მსოფლიოში გაძლიერებული ყურადღება. ამ საკითხებით დაინტერესდნენ არა მარტო მეცნიერების სხვადასხვა დარგის წარმომადგენელნი, არამედ საერთაშორისო ორგანიზაციები და ბევრი ქვეყნის პოლიტიკური წრები. მოსახლეობის

ზრდის რეგულირება გადაიქცა მრავალი სახელმწიფოს ეროვნული პოლიტიკის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან პრობლემად.

ბუნებრივია, იბადება კითხვები: რითაა გამოწვეული უკანასკნელ ხანებში ყურადღების ასეთი გაძლიერება მოსახლეობისადმი? დგას თუ არა აღმართების წინაშე ალტერნატივა—სიღარიბე ან უშვილობა?

ამ კითხვებზე რომ პასუხი გავცეთ, რომდენადმე დეტალურად უნდა შევხებით მსოფლიოს მოსახლეობის დინამიკის ზოგიერთ მხარეს.

დემოგრაფების მიხედვებით გამოთვლით, ჩვენი წელთაღრიცხვის დასაწყისისათვის, ესე იგი დაახლოებით ორი ათასი წლის წინათ დედამიწის მოსახლეობა შეადგენდა 160 მლნ. კაცს, ხოლო მეათე საუკუნის ბოლოსათვის ეს რიცხვი გაიზარდა 300 მლნ.-დღე. მეოთხამეტე საუკუნის დასასრულს მსოფლიოს მოსახლეობას განსაზღვრავენ 911 მლნ. მცხოვრებით. სწრაფად იზრდებოდა მოსახლეობა მეცხრამეტე საუკუნის მანძილზე და 1900 წლისათვის ჩვენი პლანეტის მცხოვრებთა რიცხვმა მიადწია ერთი მილიარდი 617 მილიონს. მიუხედავად გადატანილი მძიმე ომებისა, კიდევ უფრო გაძლიერდა მოსახლეობის ზრდის ტემპი ჩვენს საუკუნეში და ამჟამად მთელ მსოფლიოში სამი მილიარდი 400 მლნ. მცხოვრებს ითვლიან. თუ ჩვენი წელთაღრიცხვის პირველი 17 საუკუნის მანძილზე მოსახლეობა გაორკვედა მხოლოდ ორჯერ, ანუ ერთხელ გაორკვეებისათვის საშუალოდ 800-900 წელი იყო საჭირო, მიმდინარე საუკუნეში მოსახლეობის გაორკვევებს დაქორდა მხოლოდ 60 წელი. ამჟამად კი ზრდის ტემპი ისეთია, რომ მსოფლიოს მოსახლეობის გაორკვევებისათვის შესაძლოა საქმარისა აღმოჩნდეს 35-40 წელი.

იმის გამო, რომ ასე მკვეთრად მოიმატა ზრდის ტემპებმა, აწინდელი და უახლოესი მომავლის მოსახლეობის ამსოფლტური რაოდენობა აყენებს მეტად რთულ პრობლემებს კაცობრიობის წინაშე. საქმე ისაა, რომ სოციალურ-ეკონომიკური პროგრესი წინ უნდა უსწრებდეს მოსახლეობის

ზრდას, რათა სისტემატურად უმჯობესდებოდეს აღმართის ცხოვრების პირობები. საზოგადოების თითოეული წევრი სულ უფრო მეტ მოთხოვნებს აყენებს მოხმარების საგნებზე. ამავე დროს საჭიროა არსებობის საშუალებებით მოსახლეობის ყოველწლიური ნაშაბის უზრუნველყოფა. მოხმარების საგნების, მათ შორის, კვების პროდუქტების დამზადების გაფართოება თავისთავად გულისხმობს წარმოების საშუალებათა სისტემატურ ზრდას. სხვათადასა რომ ვთქვათ, საზოგადოების წინააღმდეგ შემოსავლის ერთი ნაწილი იხარჯება მოხმარების საგნების დამზადებაზე, ხოლო მეორე ნაწილი უნდა მოხმარდეს წარმოების ძირითად საშუალებათა გაფართოებას. ყოველივე მოითხოვს, რომ წარმოების განვითარების ტემპები ბევრად აღემატებოდეს მოსახლეობის ზრდის ტემპებს. ამგვარად მსოფლიოს მოსახლეობა დაახლოებით ორი პროცენტით იზრდება ყოველწლიურად, ხოლო ბევრ ქვეყანაში წარმოების განვითარება ვერ უსწრებს ამ ტემპებს ისეთი მოცულობით, რაც საჭიროა მოხმარების საგნებით როგორც მცხოვრებთა ნაშაბის, ისე ერთ მოსახლეზე სწრაფად მზარდი მოთხოვნების დასაკმაყოფილებლად და ამავე დროს დაგროვების ფონდის შენარჩუნებას. ამ პირობების მეორე, არა ნაკლებ მნიშვნელოვანი მხარე იმაში მდგომარეობს, რომ მთელი მოსახლეობის სწრაფად ზრდასთან ერთად დაახლოებით ასეთივე ტემპით მატულობს მემკვიდრეობის რაოდენობა, ესე იგი იმ ადამიანების რიცხვი, ვინც უზრუნველყოფილ უნდა იქნას სამუშაო ადგილი. თითოეული ახალი სამუშაო ადგილის შექმნა კი თანამედროვე პირობებში გარკვეულ კაპიტალურ დაზარდებებს მოითხოვს. ეს დანახარჯები ეროვნული შემოსავლის დაგროვების ფონდიდან უნდა იქნას გაწეული, ხოლო ასეთი შესაძლებლობანი შესრულებულია მოხმარების ფონდის სისტემატურად ზრდის ვითარებაში. ამგვარი შეესაბამება უმუშევრობის ერთ-ერთი ხელშემწყობი გარემოება და, გარდა იმისა, რომ სოციალურ უბედურებას წარმოადგენს, დიდად აფერხებს საწარმოო ძალთა განვითარებას.

აღნიშნული პირობებმა განსაჯურებით მწვავედ დასა სუსტად განვითარებულ ქვეყნებში, რომელთა უმრავლესობამ უახლოეს წარსულში დააღწია თავი კოლონიურ ჩაგრვას და ჯერ კიდევ ვერ შეძლო მეურნეობის საჭირო ტემპით განვითარება. საქმეს ართულებს ის გარემოება, რომ სწრაფად ამ ქვეყნებშია მოსახლეობის ყველაზე უფრო სწრაფი ზრდა. პირველ ყოვლისა, ეს ითქმის აზიის, აფრიკის და ლათინური ამერიკის ბევრი სახელმწიფოს შესახებ, სადაც სიღატაკი და შიმშილი ასეთივე მილიონობით ადამიანებს ხვედრია. მეხოვრებათა ზრდის რვეულიორბმა ამ ქვეყნების სოციალურ-ეკონომიური ცხოვრების ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საზრუნავია. მაგრამ უკანასკნელი ათეული წლების

მანძილზე მოსახლეობის პრობლემა უკვე ვასცილდა ცალკე ქვეყნებს ეროვნული პრობლემის ფარგლებს და მსოფლიო სარტყელდამწრე აზრის უფრადლებს ცენტრში. მოსახლეობის სწრაფად ზრდასთან დაკავშირებით ეკონომიკის წინაშე სერიოზულად დაისვა საკითხი იმის შესახებ, თუ რა ზღვრებს მიაღწევს მომავალში მსოფლიოს მეხოვრებათა რიცხვი, საკემარის იქნება თუ არა ჩვენი პლანეტის ხველეთის ფართობი და მატერიალური რესურსები, რომ დატვირთოს და გამოკვებოს მრავალი მილიონი ადამიანი?

როდესაც მოსახლეობის პერსპექტიულ ზრდაზე ვსაუბრობთ, ცხადია, უნდა ვგვერკვეთ ადამიანთა გაზრდების ტენდენციებში. ამ შემთხვევაში, ჩვეულებრივ, მიმართავენ მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის მაჩვენებლებს. ანუ შობადობის, სიკვდილიანობის და ბუნებრივი მატების კოეფიციენტებს. წინასწარ უნდა შევიზნოთ, რომ ტერმინი „ბუნებრივი მატება“, თუმცა გულისხმობს ადამიანის ბიოლოგიურ გამრავლებას, მაგრამ ზუსტად არ ასახავს ამ მოვლენის შინაარსს, რადგან ადამიანების გამრავლება არა მარტო ბუნების კანონებზეა დამოკიდებული, არამედ ერთდროულად განიცდის საზოგადოებრივი ფაქტორების უღრმეს გავლენას. ამ ფაქტორების რიცხვს მიეკუთვნება მოსახლეობის სოციალურ-ეკონომიური მდგომარეობა, კულტურის დონე, სანიტარულ-საყოფაცხოვრებო პირობები, ისტორიული ტრადიციები და სხვ.

უკანასკნელი საუკუნეების მანძილზე მოსახლეობის ბუნებრივი მოძრაობის მიმდინარეობას დამოკრატები ყოფენ რამდენიმე ფაზად, რომელთაგან თითოეული არ მეორდება ყველა ქვეყანაში ერთდროულად.

პირველ ფაზაში მეტად მაღალი იყო როგორც შობადობის, ისე სიკვდილიანობის კოეფიციენტი. ყოველ ათას მცხოვრებზე სხვადასხვა ქვეყნებში დახადებოდა რიცხვი შეადგენდა 35-45-ს (შობადობის კოეფიციენტი). ამ სიდიდეს ბევრად არ ჩამორჩებოდა სიკვდილიანობის კოეფიციენტი, რას გამოე მოსახლეობის ყოველწლიური ზრდა არ აღემატებოდა 0,1—0,5%-ს. ეს ფაზა ხანგრძლივი იყო და მსოფლიოს მოსახლეობის ზრდაც ნელი ტემპით ხდებოდა. ზოგიერთ ქვეყნებში იგი დამთავრდა ჯერ კიდევ მეოთხეამეტე საუკუნის შუა წლებში (მაგალითად, ინგლისში), ზოგან კი ვრცელდებოდა ჩვენი საუკუნის 20-30-ან წლებამდე (ჩინეთში, ინდოეთში, აფრიკის მთელ რიგ ქვეყნებში და სხვ.). უნდა აღინიშნოს, რომ პირველ ფაზაში ნელი ზრდა დამახასიათებელი იყო მსოფლიოს მთელი მოსახლეობისათვის, ხოლო გარკვეულ პერიოდებში ცალკეულ ხალხებს ადგილი ჰქონდა მოსახლეობის მატების საშუალო მიმდინარეობიდან მნიშვნელოვან გადახრებს.

მეორე ფაზის ძირითადი ნიშანია მთლიანი შობადობის შენარჩუნება და სიკვდილიანობის მნიშვნელოვანი შემცირება, რის შედეგადაც დაიწყო მოსახლეობის სწრაფი ზრდა, ამ ფაზაში დასავლეთ ევროპის ქვეყნები შევიდნენ XVIII-XIX საუკუნეების მანძილზე, ხოლო აზიისა და აფრიკის ქვეყნებში იგი დაიწყო მოგვიანებით და დღესაც გრძელდება. შობადობის კოეფიციენტი მეორე ფაზაში კვლავ 35-45-ს შეადგენს, ზოგიერთ ქვეყნებში უფრო მეტსაც, სიკვდილიანობა კი შემცირდა 17-25 კაცამდე ყოველ ათას მცხოვრებელზე, ასეთი ცვლილებების უშუალო შედეგი იყო ბუნებრივი მატების კოეფიციენტის მკვეთრი გადიდება იმის გამო, რომ ამ ფაზაში იმყოფება აქამდე მსოფლიოს ისეთი ხალხმრავალი ქვეყნები, როგორცაა ჩინეთი და ინდოეთი, აგრეთვე აზიის, აფრიკისა და ლათინური ამერიკის ბევრი სახელმწიფო, მთლიანად ჩვენი პლანეტის მოსახლეობის მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ პერიოდში იზრდება მეტად სწრაფად—წლიურად 2-2,5%-ით. XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ამ ფაზაში შევიდნენ ამერიკისა და ზოგიერთი ხალხები, მაგრამ შემთხვევითად და აგრეთვე აქამდე დემოგრაფიულ პროცესებს ახასიათებდა დიდი რბევადობა — ნახტომისებური ცვლილებები.

აღსანიშნავია, რომ ქართველ მოსახლეობაში დემოგრაფიული პროცესების დასახელებული მეორე ფაზა არ იყო შევეთრად გამოასახელი. XIX საუკუნის მეორე ნახევრიდან ქართველთა შორის როგორც შობადობის, ისე სიკვდილიანობის კოეფიციენტი საკმაოდ მეორე იყო. განსაკუთრებით იქცევს ყურადღებას დამალი სიკვდილიანობა.

მესამე ფაზისათვის დამახასიათებელია შობადობის დიდად დაყვება და სიკვდილიანობის შესამჩნევი შემცირება. იმის გამო, რომ შობადობა უფრო მეტად მცირდება, ვიდრე სიკვდილიანობა, მოსახლეობის მატება ბევრად ნაკლებია წინა ფაზასთან შედარებით. შობადობის კოეფიციენტი ამ ფაზაში 15-25-ს ფარგლებში რბევადობს, ხოლო გარდაცვლილთა რიცხვი ათას მცხოვრებელზე 7-15-ს არ აღემატება, ყოველწლიური ბუნებრივი მატება კი 0,5-1,5%-ს შეადგენს. დემოგრაფიის ამ ფაზაში იმყოფება აქამდე ინდუსტრიულად განვითარებული ქვეყნების მტერი ნაწილი, მათ შორის საბუთთა კავშირში, თუმცა ჩვენი ქვეყნის ზოგიერთი რესპუბლიკაში შემოახეხილია ჭეჭრ კიდევ მთლიანი შობადობა (შეა აზიის რესპუბლიკაში, აზერბაიჯანში და უკანასკნელ დრომდე სომხეთში). ომისშემდგომ პერიოდში შობადობის რამდენადმე შემცირებას ადგილი აქვს საქართველოშიც, მაგრამ ჩვენთან მკვეთრად შემცირდა აგრეთვე სიკვდილიანობა, რის შედეგადაც მოსახლეობის ყოველწლიური მა-

ტება რეკონსტრუქციულ პერიოდთან შედარებით ბევრად მაღალია. ამრიგად, მესამე ფაზისათვის დამახასიათებელია მოსახლეობის ზრდის უფრო ზომიერი ტემპი, ვიდრე მეორე ფაზისათვის. როგორც შობადობის, ისე სიკვდილიანობის შემცირება მოხდა კულტურის ზოგადი აღმავლობის გავლენით, რის შედეგადაც დაიწყო მრავალშვილიანობის ძველი ტრადიციები, მკვეთრად გაუმჯობესდა მოსახლეობის სანატარული პიიეური პირობები და სამედიცინო მომსახურება.

ჩვეულებრივ დემოგრაფიულ გამოყოფენ მეორე ფაზას, რომლის ძირითად ნიშნებად მიიჩნევენ შობადობის და სიკვდილიანობის კოეფიციენტების შემდგომ შემცირებას და თითქმის მათ გათანაბრებას. ასეთ ვითარებაში მოსახლეობის რიცხვი აღარ განიცდის მნიშვნელოვან ცვლილებებს და მეტად თუ ნაკლებად სტაბილური ხდება. ამგვარ ხასიათს ატარებდა დემოგრაფიული პროცესები ჩვენი საუკუნის თითქმის მთელი პირველი ნახევრის მანძილზე საფრანგეთში, მაგრამ 50-იანი წლებიდან ამ ქვეყნის მოსახლეობა მნიშვნელოვნად მატულობს, რაც საფუძველს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ საფრანგეთი დაუბრუნდა დემოგრაფიის მესამე ფაზას. უკანასკნელ წლებში მეოთხე ფაზისათვის დამახასიათებელ ბუნებრივ მოძრაობის ადგილი აქვს ევროპის ზოგიერთ ქვეყნებში, კერძოდ, შვედეთსა და უნგრეთში, სადაც მოსახლეობის ბუნებრივი მატება აქამდე 0,2-0,4%-ს არ აღემატება. ამ ცალკეულ გამოწვევებს თუ არ მივიღებთ მხედველობაში, უნდა თქვათ, რომ მეოთხე ფაზა ჭეჭრებით შემოსივს სუსტად და გამოსახული მთლიანად მსოფლიოს მოსახლეობაში და იგი თითქმის არაერთად გავლენას არ ახდენს მოსახლეობის აბსოლუტურ სწრაფ ზრდაზე. შეიძლება დავასკვნათ, რომ მეოთხე ფაზის მოგვრის ნიშანი—მოსახლეობის როდენობის ავტომატური სტაბილიზაცია, როგორც დემოგრაფიული პროცესების ციკლიური განვითარების შედეგი, უფრო თვრითულ დისკვანს წარმოადგენს, ვიდრე უკვე განხორციელებულ სინამდვილეს. ქვემოთ ჩვენ კვლავ დაუბრუნდებთ დემოგრაფიული პროცესების ციკლიკებს მსვლელობას, აქ კი მოვლედ შევხვდეთ მოსახლეობის სხვადასხვა ტემპით ზრდის ფაქტორებზე.

უწინარეს ყოვლისა უნდა შევნიშნოთ, რომ მეცნიერებაში არ არსებობს ერთიანი აზრი მოსახლეობის ზრდაზე საზოგადოებრივი ფაქტორების გავლენის მექანიზმის შესახებ. გამოთქმულია ბევრი ერთმანეთის საწინააღმდეგო მოსახრება იმის შესახებ, თუ როგორ ურთიერთმოქმედებაში იმყოფებიან მოსახლეობის მატება და საზოგადოებრივი წარმოება, მაგრამ შესაბამისი დასკვნები და პროგნოზები პრაქტიკით არ დასტურდება. ჭეჭრ კიდევ მარქსისტული სა-

ზოგადობრივი შეცნობები ცდილობდა ვერ-
კვი ეს საკითხი, მაგრამ ვერ გამოიწვია პრინცი-
პული სწორად გადაჭრის გზები. მამინე ყუ-
ნაზე მტრად ვერცხლებული იყო ინგლისელი
მეცნიერის მალთუსის ის მოსაზრება, რომ მო-
სახლეობა ევოლუციური პროგრესით იზრდე-
ბა, ხოლო არსებობის საშუალებათა წარმოება—
კრიტიკული პროგრესით, რაც მსოფლიოში
ქმნის ვადამეტროსახლეობას, იქედან გამომდინ-
ნარე ყველა უარყოფითი შედეგი. კერძოდ,
მალთუსი XVIII საუკუნის დასასრულს ინგლი-
სის მოსახლეობას განსაზღვრავდა 11 მლნ. კა-
ციის რაოდენობით და ამტკიცებდა, რომ ამ ქვე-
ყნის მოსახლეობის გაორმაგება მოხდება ყოვე-
ლ 25 წლის მანძილზე. თუ მალთუსს დავუკე-
რებთ, 1800 წლიდან ჩვენი დრომდე ინგლისის
მოსახლეობა, სულ მცირე, ექვსჯერ მანძე უნდა
გაორმაგებულიყო, რაც იმას ნიშნავს, რომ დღე-
ისათვის ამ ქვეყანაში 700 მლნ.-ზე მეტი მცხოვ-
რები იქნებოდა. სინამდვილეში 1965 წელს ინგ-
ლისის მოსახლეობა არ აღემატებოდა 54,6 მლნ.
კაცს.

თავისთავად მეტად რთული შობადო-
ბზე საზოგადოებრივი ფაქტორების გე-
ლენის მექანიზმი არსებობს ისეთი სოციალური
მოვლენები, რომელთა ზემოქმედება ადამიანის
ბიზნესზე გამრავლებაზე საკმაოდ ნათელია
(მაგალითად, იმები), იმ კანონზომიერებების
დადგენა კი, რომლებიც ყალიბდება, ერთი
მხრივ, შობადობასა და, მეორე მხრივ, საზოგა-
დობრივ ფაქტორებს შორის ურთიერთდაპო-
კიდებულებათა შედეგად ბევრ სართულესთან
არის დაკავშირებული. მიუხედავად ამისა, მანძე
შეიძლება დაბეჭივითი ითქვას ზოგი ფაქტო-
რის უშუალო ან არამართობი გავლენის შე-
სახება. მათ რიცხვს ეკუთვნის: შობადობის კო-
დექსი, ქალის მდგომარეობა საზოგადოებაში და
შრომში მისი მონაწილეობის ხასიათი, სწორ-
მით ძალთა განვითარების დონე და მოსახლეო-
ბის მომსახურების ხარისხი, ისტორიულად ჩა-
მოყალიბებული ტრადიციები და სხვ. როგორც
ზოგადი კანონზომიერება, შეიძლება აღინიშნოს
შემდეგი კავშირი საწარმოო ძალთა განვითარე-
ბისა და შობადობის შორის: მრეწველობის გან-
ვითარების თან სდევს სოფლის მეცხოვრებით
თანდათან ჩაბმა მეურნეობის ამ დარგში და
ქალაქების დაქარაღებული ზრდა. იცვლება მო-
სახლეობის ტერიტორიული ვადგილება, სხვა-
დასხვა ადგილებში ირდევია ნორმალური სქე-
სობრივი და ასაკობრივი სტრუქტურა, მცირდება
შეფარდებითი კორწინებანი და მასთან ერ-
თად შობადობაც. ასეთივე შედეგს იწვევს ქა-
ლების გაძლიერებული ჩაბმა საფაბრიკო-საქარ-
ხნო შრომში, ქალთა შორის საშუალო და უმაღ-
ლესი განათლების გავრცელება. კულტურის
ზოგადი აღმავლობის პირობებში შობადობის უფ-
რო მეტ ყურადღებას უთმობენ შეიძლების განათ-

ლებას; მათ ესთეტიკურ აღზრდას, მეტს რატი-
ვენ მათ მომავალზე. ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი
საკითხია უზრუნველყოფა საბავშვო დაწესებუ-
ლებებით (საბავშვო ბაგები, საბავშვო სახე-
ლებით და სხვ.). მეტად საყურადღებოა სხვადა-
სხვა ტრადიციების გავლენა, ასეთ ტრადიციებს
ეკუთვნის ქალების ადრე გათხოვება, მრავალ-
შვილიანობა ოჯახში და სხვ. იმისდა მიხედვით,
თუ როგორი შეთანაწყობანი შეარდება ყველა
აღნიშნულ და რაც სხვა საზოგადოებრივ მოვ-
ლენებს შორის, შეიძლება დიდ ფარგლებში
რეკლამობის შობადობის კოეფიციენტი. დღე-
ისათვის ზოგ ქვეყანაში ყოველ ათას მცხოვ-
რებზე წლიურად იხადება არა უმეტესად 13-14
ბავშვიანი (მაგალითად, შვედეთში, უნგრეთში,
გერმანიის დემოკრატიულ რესპუბლიკაში), ზო-
გან კი 45-50 ბავშვი (სპისი, აფრიკის და ლათი-
ნური ამერიკის ბევრ სახელმწიფოში). თითქმის
ასევე დიდ სხვაობას საბჭოთა კავშირის სხვა-
დასხვა რესპუბლიკაში არსებულ შობადობის
კოეფიციენტებს შორის. თუ საშუალოდ სსრ კა-
ვშირში უქანსკენლა 5 წლის მანძილზე შობა-
დობის კოეფიციენტი 20-ს უდრის, თურქმენეთ-
ში, უზბეკეთში, ტაჯიკეთში, ყირგიზეთში და
აზერბაიჯანში იგი 35-40-ს შეადგენს, ხოლო ეს-
ტონეთში, ლატვიაში, რუსეთის ფედერაციის
ხელში რაც ცენტრალურ ოლქებში 15-ს არ აღე-
მატება. ჩვენი ქვეყნის დანარჩენ რესპუბლიკებ-
სა და ადმინისტრაციულ ერთეულებში შობა-
დობა ამ ორ უკიდურეს ზღვარს შორის რევე-
ლდება და მეტ შემთხვევაში 15-20-ს ფარგლებ-
შია მოქცეული. კერძოდ, საქართველოში 1961-
1966 წლებში შობადობის საშუალო კოეფიცი-
ენტი 22,4-ს უდრიდა. აუცილებელია შევნიშ-
ნათ, რომ 5-6 წლის წინათ შობადობა როგორც
მთლიანად სსრ კავშირში, ისე საქართველოშიც
ბევრად უფრო მაღალი იყო, მაგრამ უქანსკე-
ნელ წლებში მის მოცულობაზე უარყოფითი
გავლენა მოახდინა მეორე მსოფლიო ომის შე-
დეგებმა. ომის დროს დაბადებულთა რიცხვი მკვე-
თიანდ შემცირდა, ხოლო ამჟამად მოსახლეობის
გამრავლება მნიშვნელოვანწილად მოდის ამ
შობადობაზე, რომლებიც დაიბადნენ ომის წლე-
ბში. ცხადია, ამ ფარგლებში მეტად უარყოფი-
თად იმოქმედა შობადობაზე უქანსკენელ მერი-
ოლში. ეს უარყოფითი გავლენა გაგრძელდება
ფართოვე უახლოესი წლების მანძილზე. მაგრამ
ამის შემდეგაც არ უნდა მოველოდეთ შობადო-
ბის დიდად ზრდას, რადგან თანდათან ძალში
შედის დაბადებულთა სხვა შემზღვევლი ფაქ-
ტორები.

მაგრამ ადამიანების გამრავლებას ხომ მართო
შობადობა არ განსაზღვრავს. არა ნაკლებ საყუ-

რადღებოა ამ მხრივ მოსახლეობის სოციალიზაციაში მომხდარი ცვლილებანი. ეს ცვლილებანი კი მეტად მნიშვნელოვანია და უკანასკნელ წლებში მოსახლეობის ზრდაზე დიდ გავლენას ახდენს. შეიძლება ითქვას, რომ ამ მხრივ ჩვენი სოციალისტური 40-იანი და 50-იანი წლები ნამდვილი რევოლუციური ხანაა ადამიანის სოციალისტური წინადასრულებაში. თუ ჩამდვინებე ათეული წლის წინათ ყოველ ათას მცხოვრებელს მსოფლიოში სამშალოდ წლიურად 30-35 გარდაცვალება მოდიოდა, ამჟამად ეს ციფრი ორჯერ ნაკლებია და დაახლოებით 17-ს შეადგენს.

უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა მედიცინის ბევრ თვალსაჩინო მიღწევას, ზოგადი სანიტარული კულტურის ამაღლებას და განსაკუთრებით, ბავშვთა სოციალიზაციის მკვეთრად შემცირებას. თუ წინათ დაზარებულ ბავშვთა ნახევარი ვერ აღწევდა სრულწლოვან ასაკამდე, ამაჟამად მინიმუმადეა შემცირებული სხვადასხვა ინფექციური დაავადება და მასთან ერთად სოციალიზაციის ბავშვებს შორის. ყოველთა შორის შედეგად ბევრ ქვეყანაში სოციალიზაცია საერთოდ დაბალი დონეზეა და ორჯერ მცირეა კი არის, ვიდრე სამშალოდ მსოფლიოს მთელ მოსახლეობაში. დიდი ნაყოფი გამოიღო იმ გამორჩეულმა უნდადებამ, რაც ჩვენს ქვეყანაში ექვეყნა მშრომელთა განმრთვების დაცვას. სამკათა კავშირი ამჟამად მთელ მსოფლიოში გამოირჩევა დაბალი სოციალიზაციით. ყოველწლიურად ჩვენს ქვეყანაში ათას მცხოვრებელს მოდის 7,2 გარდაცვალება. საქართველოში უკანასკნელი 6 წლის მინიმუმზე ანალოგიური საშუალო მაჩვენებელი არ აღემატება 6,8-ს. მიუხედავად იმისა, რომ სსრ კავშირში უკანასკნელ წლებში მნიშვნელოვნად შემცირდა შობადობა, დაბალი სოციალიზაციის შედეგად ბუნებრივი ზრდა არ არის მცირე; სამშალოდ 1961-1965 წლებში ყოველწლიური ბუნებრივი ზრდა შეადგენდა 13,8-ს (ათას მცხოვრებელზე). საქართველოში ანალოგიური მაჩვენებელი უდრიდა 16,0-ს აზერბაიჯანში — 32,9-ს, სომხეთში — 26,9, ინტერესსმოკლებული არ იქნება აღინიშნოს, რომ იმავე წლებში ბუნებრივი მატება შეადგენდა: აზერბაიჯანის შეერთებულ შტატებში — 12,1-ს, ინგლისში — 6,6-ს, გერმანიის ფედერაციულ რესპუბლიკაში — 7,2-ს საფრანგეთში — 6,8-ს პოლონეთში — 11,5-ს, რუმინეთში — 7,2-ს იაპონიაში — 10,3-ს, რუმინეთში — 7,2-ს იაპონიაში — 10,3-ს, ავსტრალიაში — 12,6-ს, უნგრეთში — 2,9-ს. იუგოსლავიაში — 12,0-ს.1

სრულად სხვაგვარი მდგომარეობაა აზიის, აფრიკის და ლათინური ამერიკის სუსტად განვითარებულ ქვეყნებში. მოსახლეობის წლიური ზრდა აქ შეადგენს 20-30 კაცს ყოველ ათას

მცხოვრებელზე. კერძოდ, ინდოეთში ეს მაჩვენებელი 24-ს უდრის. ყოველწლიურად მოსახლეობა აქ იმატებს 33 ათასით, ანუ წელიწადში 12 მილიონით. თუ ნახევარი საუკუნის წინ წინადასრულებული მცხოვრებობა რიცხვი არ აღემატებოდა 260 მილიონს, ამჟამად აქ ორჯერ მეტი ადამიანი ცხოვრობს.

როგორია მოსახლეობის ზრდის პერსპექტივები უახლოესი ათეული წლების მანძილზე?

ამ მხრივ ყველაზე საყურადღებოა გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ექსპერტების აზრი. 7-8 წლის წინათ ჩატარებულ განვითარებაში მონაწილეობდნენ მსოფლიოს ცნობილი დემოგრაფები, რომლებმაც საბაზისოდ აიღეს 1950 წლის მაჩვენებლები და გამოითვალეს მოსახლეობის ზრდა ყოველი მომდევნო ათწლეულის ბოლოსათვის 2000 წლამდე. შემდეგდა მსოფლიოს მოსახლეობის პერსპექტიული რაოდენობის სამი ვარიანტი — მაღალი, საშუალო და დაბალი მატების გათვალისწინებით. თუ შენარჩუნებული იქნება მატების ახლანდელი მაქსიმალური ტემპები, მაშინ მსოფლიოს მცხოვრებობა რიცხვს 2000 წლისათვის ვარაუდობენ 6900 მილიონს; ზრდის საშუალო ტემპების შემთხვევაში — 6280 მლნ-ს, ხოლო შედარებით დაბალი მატების დროს — 4880 მლნ-ს. რადგან განვითარებაში გამოქვეყნებულია შუალედი ათწლეულების მიხედვით, ჩვენ შესაძლებლობა გვაქვს უკვე თვალს გადავალოთ პირველ შედეგებს და შევიტყოთ, თუ აღნიშნული სამი ვარიანტიდან რომელი მართლდება ყურჩერობით. ასე, მაგალითად, 1970 წლისათვის ხსენებული ექსპერტები ითვალისწინებენ მსოფლიოს მოსახლეობის მაქსიმალურ რაოდენობას 3500 მლნ-ს. რადგან 1970 წელი, როგორც იტყვიან, უკვე კარგა მომდგარი, დაბეჯითებით შეგვიძლია ვთქვათ, რომ აღნიშნული წლისათვის მსოფლიოს მოსახლეობა არ იქნება 3500 მლნ-ზე ნაკლები, ასე რომ, ყურჩერობით მატება კიდევაც უსწრებს დემოგრაფების მიერ გამოთვლილი მაქსიმალური ვარიანტის დონეს. ნიშნავს თუ არა ეს იმას, რომ 2000 წლისათვის ამ ვარიანტის მიხედვით მოხდება მოსახლეობის გამრავლება? არა, არ ნიშნავს. ბევრი, ძალიან ბევრი რამაა დამოკიდებული იმაზე, თუ როგორ წარიმართება სოციალურ-ეკონომიური პროგრესი სუსტად განვითარებულ ქვეყნებში, რომლებზედაც მოდის მოსახლეობის ახლანდელი ყოველწლიური ნამატის უდიდესი ნაწილი. ამავე დროს უკანასკნელი 100-150 წლის მანძილზე დემოგრაფიაში ისეთი მკვეთრი ნახტომების მოწმენი ვართ, რომ არ შეგვიძლია თავი დაზღვეულად ჩავთვალოთ ანალოგიური მოვლენებისაგან უახლოეს პერსპექტიულ მომავალშიც. ასეთ მდგომარეობას კი შეიძლება მოჰყვეს არსებითი ცვლილებები მოსახლეობის დინამიკაში.

ახლა თითქმის აღარაინ დავობს იმაზე, რომ

საჭიროა მოსახლეობის ზრდის მოწესრიგება, რომ თითოეულ ქვეყანას აქვს გარკვეული, ისტორიული ვითარებით გამოარბებული თავისი დემოგრაფიული პოლიტიკა, რომელიც საჭიროების მიხედვით წახალისებს ან ზღუდავს მოსახლეობის მატებას. ამ საკითხზე დავას ახრია აღ-არ აქვს თუნდაც იმიტომ, რომ ფაქტობრივად ასეთ პოლიტიკას ამორცილებდა და ამორცილებს მსოფლიოს მრავალი სახელმწიფო, დავას საგანს შეადგენს მხოლოდ ის საშუალებანი, რომლებიც გამოყენებული უნდა იქნას მოსახლეობის ზრდის მარეგულირებელ ბერკეტებად. ზოგჯერ დაუბუნ ტერმინზედაც. ბევრს არ მოსწონს გამოთქმა „სახელმწიფოს კონტრალი შობადობაზე“, და ამჟამინებს ამის ნაცვლად ვიხმაროთ „ოჯახის დავგვამა“ ან „შეგნებული დედობა“, ეს დავა, რა თქმა უნდა, პრობლემის არსს არ ცვლის, საკითხი ეჭება არა სახელმწიფოს უშუალო ჩარევას თითოეული ოჯახის საშინაო საქმეებისა და „ლიმიტის“ დაწესებას ბავშვების გაჩენაზე, არამედ იმ საერთა-ერთგონულ სოციალურ-ეკონომიურ ღონისძიებათა ციკლს, რომელიც თავისთავად არამრდამირი გზით გამოდის უდიდეს მარეგულირებელ ფაქტორად მოსახლეობის ზრდაში. სახელმწიფო ამორცილებს აგრეთვე უფრო კონკრეტულ ღონისძიებებს, რომ წახალისებს ან შეზღუდოს მცხოვრებთა გამრავლება, თითოეული ქვეყანა ასეთ გზას ადგება თავისი ეროვნული ინტერესებიდან გამომდინარე. თანამედროვე მსოფლიოში ბევრია იმის მაგალითი, როცა მთელი რიგი სახელმწიფოები ხელს უწყობენ თავისი მოსახლეობის ზრდას, სხვათა კი, პირიქით, ზღუდავენ მცხოვრებთა მატებას. კლასიფიკაცია ამ მხრივ საფრანგეთისა და იაპონიის დემოგრაფიული პოლიტიკა მეორე მსოფლიო ომის შემდეგმ პერიოდში.

როგორც ზემოთ ვთქვით, საფრანგეთში გასული საუკუნის ბოლოდან მეორე მსოფლიო ომის დამთავრებამდე მოსახლეობა არ იზრდებოდა, ხოლო ცალკეულ წლებში მცირდებოდა კიდევ. ესადა, ამ ვარკობებამ ჩააღქრა ქვეყნის მესვეურები. ომის მომდევნო წლებშივე სახელმწიფომ განამორციელა მთელი რიგი წახალისებელი ღონისძიებები შობადობის ასამაღლებლად, განმრთვლობის დავცის გასაძლიერებლად. ომი გერ კიდევ არ იყო დამთავრებული, როცა ქვეყნის მეთაურმა გენერალმა დე-გოლმა ახალგაზრდობას მიმართა მოწოდებით — გააჩინონ, რაც შეიძლება, ბევრი ბავშვი, ყოველივე ამან გამოიღო თავისი ნაყოფი და უკანასკნელი 20 წლის მანძილზე საფრანგეთის მოსახლეობა 9 მლნ. კაცით გაიზარდა (ნაწილობრივ ალგირიდან იმიგრაციის ხარჯზე). მოსახლეობის ასეთი შედარებით დაჩქარებული ზრდა დიდი ხანია არ ახსოვს საფრანგეთს.

დამატებლურად საწინააღმდეგო პოლიტიკა განამორციელა იაპონიამ. მეორე მსოფლიო

ომის მომდევნო წლებში მეტად სწრაფად იზრდებოდა იაპონიის მოსახლეობა, რასაც ხელს უწყობდა დიდი ხნის მანძილზე ამ ქვეყანის დამკვიდრებული რასისტულ-მონოლიტიკური პრინციპები. მაგრამ მოსახლეობის მიგრაციულიმა ზრდამ იაპონელებში შექმნა სხვაგვარი განწყობილება, და 1948 წელს მიღებულ იქნა ე. წ. „ევენიზმისაგან თვადაციის კანონი“, რომლითაც ნებადართული იყო ამორცი, ხანახანის საწინააღმდეგო საშუალებათა წარმოება და სხვ. ამ კანონის განმორცილებამ ხელი შეუწყო შობადობის მკვეთრად შემცირებას. არა ნაკლები გავლენა მოახდინა იაპონიაში შობადობის შემცირებაზე უკანასკნელი ორი ათეული წლის მანძილზე მრეწველობის დაჩქარებულმა განვითარებამ და ამასთან დავამი-რებით ქალაქის მოსახლეობის ხვედრითი წონის მკვეთრად გადღებამ. ყოველივე ამის შედეგია ის, რომ თუ 1947 წ. შობადობა იაპონიისათვის მცხოვრებზე შეადგენდა 34,3-ს, ამჟამად ეს მაჩვენებელი განახევრდა და 1961-1965 წწ. საშუალოდ ყოველწლიურად არ აღემატებოდა 17,5-ს, იაპონია ერთ-ერთ პირველ ადგილზეა აგრეთვე სიკვდილიანობის სიმაკრიოთ.

აღიარებელია, რომ მოსახლეობის ზრდის რეგულირება შესაძლებელია ეკონომიური და ელტურული განვითარების გარკვეულ დონეზე, როცა შექმნილია საჭირო ღონისძიებათა არა მარტო მატერიალური, არამედ ელტურული წინამძღვრებაც. ელტურის დაბალ დონეზე მდგომი, უწიანური ადამიანი, მით უმეტეს როცა ის სხვადასხვა ჩამორჩენილი ტრადიციებისა და რელიგიურ ცრუწმენათა გველენას განიცდის, ჭერ კიდევ არ არის მხად შეგნებული დედობისაგვის. სწორედ ამში მდგომარეობს მთავარი სიძნელე ბევრ სუსტად განვითარებულ ქვეყანაში მოსახლეობის ზრდის რეგულირებისა. ამიტომ საბჭოთა მცენიერები იმ ახრს ადგანან, რომ ამ ქვეყნებში მთავარია ეკონომიური და ელტურული განვითარების დაჩქარება, რასაც თავისთავად მოჰყვება მო-

1 სამართლიანობა მოითხოვს აქვე ისიც ითქვას, რომ ზოგიერთი თანამედროვე ახალგაზრდა თავს იმდენად „ელტურულად“ ფელს, რომ საერთოდ არ ცვლობს ოჯახის შექმნასა და, თუ დაოჯახდა, უკეთეს შემთხვევაში საე-მარისად მიიხვევს ერთი შვილის აღზრდას. ეს მედლის მეორე, ნეგატიური მხარეა სწორედ ასეთ ადამიანებზე შეიძლება ითქვას, რომ მათი მონობიერებაში ცხოვრების კომფორტზე მემ-ხანერ-ობივებულურ სარკეშია დანახული, და ბევრად აღემატება მთი მიერ ვაწეული სასარ-გებლო შრომის ნაყოფს, საბედნიეროდ, ასეთი ადამიანები ბევრნი არაა, მაგრამ ხომ აქაბებ-და, რომ ისინი სრულიად არ იყენენ!

სახლეობის პრობლემის გადაჭრაც. საკითხისადმი ასეთი ოპტიმისტური მიდგომის მიუხედავად, მოსახლეობის პრობლემა მაინც არსებობს და მომავალშიც იარსებებს. ზოგიერთი სპეციალისტი ფიქრობს, რომ იგი არსებობს თითოეულ ქვეყანაში, როგორც ეროვნული პოლიტიკის ერთ-ერთი საკითხი, მაგრამ არ არსებობს ხალხთმოსახლეობის მსოფლიო, ე. წ. გლობალური პრობლემა. ასეთი მოსაზრება სწორი არ არის. თანამედროვე მსოფლიოში იმდენად გაძლიერდა ურთიერთკავშირი ხალხებს შორის, რომ შეუძლებელია გადაიპრას სასაოცხლო საკითხები იზოლირებულად, თითოეული ქვეყნის ეროვნული ინტერესების ჩარჩოებში. ამაზე ისიც მტკიცედ უნდა ვთქვათ, რომ ერთიანებული ერების ორგანიზაციის რიგე ავტორიტეტულ რაგანო იკვლევს ამ დიდძალ მსოფლიო პრობლემის სხვადასხვა ასპექტს; ამ საკითხებს მიუხედავად არა ერთი საერთაშორისო მისიონარული კონგრესი თუ კონფერენცია უფრო მეტად, დემოგრაფებში არ ცვაფრდებოდა მოსახლეობის ზრდის მხოლოდ უახლოესი პერსპექტივების განხილვით და ცდილობენ გაითვალისწინონ შედარებით შორეული მომავლის მოსალოადნელი ცვლილებანიც. პრობლემისადმი ასეთი მიდგომა ისინი არ თვლიან საფუძველს მოკლებულად, რადგან თავისთავად მრავალმილიარდობის მსოფლიო მოსახლეობა ე. წ. დღე რიცხვების კანონების შესაბამისად უკვე „ძლიერად სპირატივ“ გახდება.

თუ პარიზის უნივერსიტეტის პროფესორს ვინ ფურასტიეს დეფერენტობა, XXII XXIII საუკუნეების მიჯნაზე მსოფლიოს მოსახლეობამ, შესაძლოა, 700 მილიარდსაც კი მიაღწიოს, რაც იმას ნიშნავს, რომ დღემდეც ყოველ ერთ ჰექტარს სსარგებლო ფართობზე 100 მცხოვრები იქნება, ერთ კვ. კმ-ზე კი 10000. ასეთი სიმჭიდროვე დამახასიათებელია მხოლოდ თანამედროვე მშველი ქალაქებისათვის. ვამოდის რომ, 200-250 წლის შემდეგ მთელი ხმელეთი დაიფარება ქალაქებით, ვაჭრება სოფელი და მასთან ერთად სოფლის მეურნეობაც! თუ აღარაფერს ვიტყვით იმის შესახებ, რომ ასეთ უკიდურეს ქალაქებში ცხოვრება დიდ ვერაფერს სთამოვნებს მოკვრის აღმინას, ძაბება კითხვა—რით უნდა ისაზრდოს კაცობრიობამ? სად უნდა მოიყვანოს „პური ჩვენი არსობისა“, რომელიც ამ დროისათვის საჭირო იქნება, სულ ცოტა, 200-ჯერ მეტი, ვიდრე ამჟამად? „ოკეანეზე“—პასუხობენ ფურტურალოგები. ბევრს შესაძლებლად მიაჩნია აგრეთვე სხვა პლანეტების გამოყენება დასახლებისათვის. ყოველივე ეს, რა თქმა უნდა, ჭეჭრებით ფანტაზია და სრულიად არ ნიშნავს ხალხთმოსახლეობის პრობლემის გადაჭრას. მეცნიერებებსა და ტექნიკის ისეთი სწრაფი აღმავლობის დროს, რაც წვენი თვალწინ

ხდება, მეტად აწელია იმსჯელო იმაზე, თუ რა ხასიათის მიღწევს მოსახლეობის პრობლემა 30-40 წლის შემდეგ, მაგრამ ამ პრობლემის ერთ კარდინალური საკითხი უკვე ამჟამადვე შევადგა და ამსუბული და მითობის გადაჭრებისას, ესა მოსახლეობის სურსათით უზრუნველყოფა და თვით დღემდეც ტყედაობა. მოკლედ შევხერხდეთ ამ საკითხებზე.

გამოთვლილია, რომ მსოფლიოს სასოფლო-სამეურნეო წარმოებამ თანამედროვე მოცულობა საქმარისა ორ მილიარდი აღმინის სრულფასოვანი კვებისათვის, დღემდეც კი როგორც ზემოთ დავინახეთ, ბევრად მეტია მცხოვრებთა რიცხვი. ამიტომაც, რომ წვენი პლანეტის ახლანდელი მოსახლეობის ნახევარი მშვირი ან თითქმის მშვირია. სურსათის შევადგე ნაელებობის განიკლანი, პირველ ყოვლისა მოსახლეობის სწრაფად ზრდით ცხოვრობს მსუბუღ განვითარებული ქვეყნები, მაგრამ სურსათი აქლია ზოგ განვითარებულ კაპიტალისტურ სახელმწიფოსაც, მავალით, იაპონიას. დამტკიცებულია, რომ აღმინის კვებისათვის გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ცხოველური წარმოშობის ცილებს. თუ რადგან დღეა დღეა გამსხვავება ასეთი ცილებით უზრუნველყოფაში დაწინაურებულ კაპიტალისტურ სახელმწიფოებსა და სუსტად განვითარებულ ქვეყნებს შორის, გვიჩვენებს შემდეგი მონაცემები, საშუალოდ ერთ სულ მოსახლეზე ცხოველური ცილების დღიური მოხმარება შეადგენდა 1960-1961 წწ.: ამერიკის შეერთებულ შტატებში და კანადაში—65 გრ., ავსტრალიაში—61 გრ., ინდოეთში—5 გრ., ბავსტრალიაში—7 გრ., ესპანეთში—20 გრ. და ა. შ. ინდუსტრიული განვითარებულ კაპიტალისტურ სახელმწიფოებში საშუალოდ ერთ მცხოვრებზე მოხმარებული პროდუქტებს კალორიულობა დაახლოებით ორჯერ მეტია, ვიდრე სუსტად განვითარებულ ქვეყნებში. ასეთი სხვაობის მიზეზია მეტად დიდი ჩამორჩენი ყოფილი კოლონიებისა და დამოკიდებული ქვეყნების ეკონომიკურ და ექსტრემულ განვითარებაში. საქმარისა აღმინის, რომ ყოველწლიური ეროვნული შემოსავალი ერთ სულ მცხოვრებზე განგარიშებით ამერიკის შეერთებულ შტატებში, ახალ ზელანდიაში, შვეიცარიაში და მთელ რიგ სხვა კაპიტალისტურ ქვეყნებში 1000-1500 დოლარია, სუსტად განვითარებულ სახელმწიფოებში კი 100 დოლარსაც ვერ აღწევს, ხოლო ბევრგან 50 დოლარზე

1 К. М. Малин. Пищевые ресурсы человечества на земле. Сб. «Вопросы народонаселения и демографической статистики», М., 1966, стр. 253.

2 Мир капитализма. Справочник, М., 1965, стр. 296.

მეტს არ შეადგენს. არა ნაკლებ საყურადღებოა ის ვარაუზი, რომ აზიის, აფრიკის და ლათინური ამერიკის ამ ქვეყნებში, სადაც მოსახლეობა სწრაფად იზრდება, მცხოვრებთა 75-80% უწინგურია; სწავლას სთავაზობს არ აქვს აბალგაზრდობის ორ მესამედზე მეტს, ზოგან კი 9/10-საც.

თანამედროვე ნეომაღთესიანელები ამ აზრის არიან, რომ შიმშილისა და სიღატაკის მთავარი მიზეზია მოსახლეობის სწრაფი ზრდა სუსტად განვითარებულ ქვეყნებში. სინამდვილეში ეს ქვეყნები ჩამორჩნენ ბურჟუაზიული სამყაროს იმპერიალისტური პოლიტიკის შედეგად. კაპიტალისტური სახელმწიფოები ხანგრძლივი დროის მანძილზე უწყალოდ ძარკვავდნენ დაპყრობილ ქვეყნებს; მათ მეგვიდრობით დატოვეს ყოფილ კოლონიებსა და ნახევრადკოლონიებში სიღატაკე და შიმშილი. ყოველწლიურად ამ ქვეყნებში ორი მილიონი ადამიანი კედება შიმშილისაგან, დამწარებულ კაპიტალისტურ სახელმწიფოებში კი ხელოვნურად ზღუდვენ სასოფლო-სამეურნეო წარმოებას, რათა შეინარჩუნონ მაღალი ფასები სურსათზე და მიიღონ, რაც შეიძლება, მეტი მოგება. ამგე მიზნით ყოველწლიურად ნაღვრდება დიდძალი პროდუქტები. თვით ბურჟუაზიული ეკონომისტები აღიარებენ იმ ფაქტს, რომ დასავლეთის ცივილიზაცია იმის მიხედვით კი არ აწარმოებს სურსათს, თუ რამდენია ის საჭირო, არამედ იმის გათვალისწინებით, თუ რა მოგებას მიიღებს. ასეთი შეფასების რეალურობა ჩანს შემდეგი ფაქტორიდან: ამერიკის შეერთებული შტატებში მთავრობამ ფერმერებს დაუწესა სპეციალური პრემია ზორბლის ნათესების შემცირებისათვის და ამ გზით მიიღწია კიდევ ომისშემდგომ პერიოდში (1946-1964 წწ.) მისი ნათესების შეცეცას 27,1 მლნ. ჰექტარიდან 19,9 მლნ. ჰექტარამდე. ასევე შეამცირეს იმავე პერიოდში სიმინდის ნათესები 35, 8 მლნ. ჰექტარიდან 23,6 მლნ. ჰექტარამდე.¹

გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ექსპერტების გაანგარიშებით, ჩვენი საუკუნის ბოლოს მოსახლეობის ნორმალური კვებისათვის საჭირო იქნება თანამედროვე დონესთან შედარებით პროდუქტების წარმოების სამჯერ გაძლიერება. სამი ათეული წლის მანძილზე ასეთი ამოცანის გადაჭრა შესაძლებელია, მაგრამ ამისათვის აუცილებელი გახდება კოლოსალური მასშტაბის ღონისძიებების განხორციელება და უდიდესი კაპიტალური დახმადებები. 30-35 წლის განმავლობაში რომ პროდუქტების წარმოება სამჯერ გადიდდეს, ყოველწლიური ს-

წელიო მატება უნდა შეადგენდეს დაახლოებით 3,5-4%-ს, მაგრამ საფლას მეურნეობის განვითარების ასეთი მაღალი ტემპი ჯერჯერობით მიუწვდელი არ არის. კვების პროდუქტების წარმოების სწრაფი აღმაშენებელი პიკი რეგიონი საჭიროა სუსტად განვითარებულ ქვეყნებში არა მხოლოდ იმიტომ, რომ სწორედ ეს ქვეყნები განიცდიან სურსათის დიდ ნაკლებობას, არამედ იმის გამოც, რომ იქ არსებობს გამოუყენებელი სასოფლო-სამეურნეო რესურსების დიდი მარაგი. ამ თვალსაზრისითაც მეტად მნიშვნელოვანია აღნიშნული ქვეყნების ეკონომიური და კულტურული განვითარების დაჩქარება.

სპეციალისტების მიერ ჩატარებული გაანგარიშება გვიჩვენებს, რომ დღენათვის ჩვენს პლანეტაზე არსებული სასოფლო-სამეურნეო მიწები (1,4 მლრდ. ჰა დამწვავებაში მყოფი ფართობი და 2,6 მლრდ. ჰა სათიბ-სამოგვრები) კიდევაც რომ არ გაფართოვდეს, წარმოების ამ დარგის ინტენსიფიკაციას გზით—მელიორაციის ფართოდ დანერგვით, სასუქების და სელექციის გამოყენებით—შეიძლება შევითრად ვაზარდოს მოსავლიანობა და 2000 წლისათვის მიღებულ იქნას პროდუქტები არა 6-7 მლრდ., არამედ 13-14 მლრდ. ადამიანის გამოსაცეხად. აქედან ჩანს, რომ წარმატებით შეიძლება გადაიჭრას სურსათის მწივე პრობლემა მთელ მსოფლიოში უახლოესი ათეული წლების განმავლობაში და საკმარისი ოდენობით დამზადდეს კვების პროდუქტები არა მარტო მათთვის, ვინც ამჟამად ცხოვრობს დედამიწაზე, არამედ მოლოარეობით ადამიანებისათვის, ვინც მალე შეემატება ციკლობობას. საწარმოო ძალეების განვითარებამ თანამედროვე დონეზე, როცა მეცნიერებისა და ტექნიკის მიღწევანი ადამიანის ცხოვრების გაუმჯობესების უდიდეს შესაძლებლობებს ქმნიან, საყვებით რეალურია თიქედან იქნას აცილებული შიმშილი და სიღატაკე მსოფლიოს ყველა კუთხეში. ასე რომ, ეკონომიობის წინაშე არ დგას არჩევანი სიღარიბესა და უშეილობას შორის.

როდესაც დედამიწის ტევადობაზე ვლაპარაკობთ, მზედვლობაში გვაქვს მოსახლეობის იმპიდროვე ტერიტორიის განსაზღვრულ ფართზე. „ტევადობა“ შესაძლოა ისეც გაეგოს, თუ რამდენი ადამიანისათვის იქნება საკმარისი დედამიწის რესურსები (სასოფლო-სამეურნეო, ენერგეტიკული და სხვ.) ამ შემთხვევაში „ტევადობა“ ცვალებადი სიდიდეა, რადგან საწარმოო ძალთა განვითარების პარალელურად იზრდება რესურსები და, მამასადაც, „ტევადობაც“. რაც შეეხება დედამიწის ე. წ. ფიზიკურ ტევადობას, იგი მუდმივი სიდიდეა, რ-

¹ Мир капитализма. Справочник. М., 1965, стр. 297—298.

¹ იქვე, გვ. 313.

¹ О. Рюле. Хлеб для шести миллиардов, М., 1966, стр. 145—147.

დგან ხმელეთის ფართობი არ განიცდის რაიმე მნიშვნელოვან ცვლილებას. დასახლებასათვის უვარჯისი ანტარქტიდის გამოყლებით, დედაშიწის ხმელეთის ფართობია 135 მლნ. კვ. კმ. მოსახლეობის საშუალო სიმჭიდროვე ერთ კვ. კმ-ზე მსოფლიოში ამჟამად შეადგენს 25 მცხოვრებს. მხედველობაშია მასალები ის გარემოება, რომ ხმელეთის დასახლებები 2/5 საწარმოო ძალთა განვითარების თანამედროვე დონეზე უვარჯისთა დასახლებასათვის. სხვადასხვა ქვეყნებში უვარჯისი ფართობების (მთები, უდაბნოები, ტოპოები, ტუნდრის დიდი ნაწილი და სხვ.) ხვედრითი წილი რბევადობის 20-დან 80%-მდე, ინტერკონტინენტული არ იქნება აღინიშნოს, რომ საჭარბოელოში დასახლებასათვის უვარჯის ფართობებს უქირავეთ მთელი ტერიტორიის 42-63%. თუ გამოვრიცხავთ უვარჯის მიწებს, მაშინ მსოფლიოს მოსახლეობის საშუალო სიმჭიდროვე დასახლებულ ფართობებზე იქნება 40-42 კაცი ერთ კვ. კმ-ზე. ეს სიმჭიდროვე არ არის დიდი, რადგან ჩვენი მატერიის ბევრ ადგილას სიმჭიდროვე მთელ ტერიტორიაზე რამდენჯერმე უფრო მეტია და ზოგან 300-400 კაცად კი აღწევს. 30-35 წლის შემდეგ სიმჭიდროვის ყველა ეს მაჩვენებელი კიდევაც რომ გაორკედეს, ეს მაინც არ შექმნის რაიმე დამაფიქრებელ გარემოებას, მაგრამ არ შეიძლება წარმოვიდგინოთ სიმჭიდროვის უსასრულო ზრდა. თუ მოსახლეობის მატების ტემპები არ შემცირდა, 100-150 წლის შემდეგ, შესაძლოა, მართლაც მეტისმეტად დიდი სიმჭიდროვე შეიქმნას ჩვენს პლანეტაზე. კიდევაც რომ შესაძლებელი გახდეს დღეისათვის უვარჯისი ფართობების გამოყენება დასახლებასათვის, მწელია წამოვიდგინოთ მთელი ხმელეთი დაფარული უსასრულო ქალაქებით, ტყისა და მინდორის, ნათესებისა და ნარგავების გარემოებათა ვადამეტრდასახლებულობას ადამიანის ცხოვრების წესი ვერ შეეგუება, რადგან ყოველივე ეს გონიერების ფარგლებს ცილებს. ამიტომ არც არის მოსალოდნელი ასეთი სიმჭიდროვის შექმნა. გვეი არ არის, რომ ადამიანი მომავალში თავიდან აიცილებს ამგვარ მოსალოდნელ შედეგს და საჭიროების მიხედვით მოაწესრიგებს მოსახლეობის მატებას.

ჩვენ დროში სულ უფრო ფართო გავრცელებას პოულობს შობადობის შეზღუდვის სხვადასხვა საშუალებანი მთელ რიგ ქვეყნებში. ასეთ ღონისძიებებს ფართოდ ახორციელებენ იაპონიაში, ინდოეთში და ბევრ იმ სახელმწი-

ფოში, სადაც შობადობის შეზღუდვა ნაკარანხვია ეროვნული ინტერესებით. მაგრამ ერთ-ერთ ინდოეთში, ისე სხვა სუსტად გამოხატობულ ქვეყნებში მოსახლეობის ზრდის მოწესრიგებაში გადამწყვეტი როლი უნდა შეასრულოს ეკონომიური და კულტურული განვითარების დაჩქარებაში, ხოლო შობადობის შეზღუდვისათვის სამედიცინო საშუალებათა გამოყენებას ენიჭება დამხმარე როლი.

ამ ჩვენ კვლავ უნდა გაიხსენოთ დემოგრაფიული პროცესების მიმდინარეობის შთავარი ნიშნები. რადგან მსოფლიოს ბევრ ქვეყანაში სოციალურ-ეკონომიურ პროგრესს თან სდევს მოსახლეობის ბუნებრივი მატების კლება და ეს პროცესი კვლავაც გრძელდება, ყველაზე უფრო მოსალოდნელია შობადობის შემდგომი შემცირების ტენდენციის შენარჩუნება და მისი მავსიმალური დაახლოება სიკვდილიანობის ნორმასთან. ეს კი ნიშნავს დემოგრაფიული პროცესების ზემოთ მოხსენებული მეოთხე ფაზის განხორციელებას, როცა შობადობა და სიკვდილიანობა მინიმალურია და მოსახლეობის რაოდენობა თითქმის სტაბილური ხდება. თუ ეკონომიკის განვითარების ინტერესებს გაეთვალისწინებთ და ამავე დროს დემოგრაფიული პროცესების უძველესი დროიდან დღევანდლამდე მსვლელობას გვახანალიზებთ, ადამიანთან გამრავლების აღნიშნული ტენდენცია ყველაზე უფრო შესაძლებლად უნდა მივიჩნიოთ, ამრიგად, მოხდება დემოგრაფიული პროცესების გარკვეული ციკლის შექმნა. მთელი ციკლის მანძილზე ხორციელდება გიგანტური ნახტომი შობადობის და სიკვდილიანობის მაღალი ნორმებიდან, რასაც ადგილი ჰქონდა წარსულში, ორივე მათგანის მინიმალურად შემცირებამდე. თაიხი შედეგებით ეს ნიშნავს დაბრუნებას პირველი ფაზისაკენ, რადგან ორივე შემთხვევაში მოსახლეობის ბუნებრივი მატება მინიმალურია, ამავე დროს, ეს არ იქნება უბრალო გამოვრება პირველი ფაზისა, რამდენადაც ამ წინს მანძილზე ეკონომიკაში განიცალა უდიდესი პროგრესი როგორც ზოგადად ცხოვრების ყველა სფეროში, ისე ადამიანის სიცოცხლის შენარჩუნებაში. ციკლის ზემოთ აღნიშნული მეორე და მესამე ფაზები შედარებით ზანმოკლე ისტორიულ პერიოდებში მიმდინარეობენ და თავისებურ გარდამავალ საფეხურებს წარმოადგენენ მოსახლეობის ძველი თეობარბიერადონობრივი მდგომარეობიდან ახლისაკენ გადასვლის გზაზე.

ლირიკული თროლოვის ეპო

ოთარ ჭელიძის პოემა „მნათობი“ №№ 5-6, 1968 წ.) „ჩემი მაგნიტური არე“ — პოეტური ეპოსისათვის უჩვეულო ემოციური ალტყინებით, ფაქიზი, დახვეწილი და მითოლოგიურ ლირიზმით სუნთქავს. ამ ფართო, მასშტაბური მხატვრული ტილოს ყოველ მნიშვნელოვან თუ უმნიშვნელო პასაჟს თან ახლავს ავტორის შინაგანი სამყაროს განგაში, სულიერი მიმოჭყევის კვალი. ყოველი ობიექტური, ცხოვრებისეული ფაქტი ისეთ სუბიექტურ ასპექტში, ემოციური ფერადღვნებითაა განსახიერებული, რომ მკითხველი უშუალოდ ავტორთან ამყარებს კონტაქტს, მისი გრძობების პულსს უსმენს. პოეტი ობიექტურ სივანლებს იყენებს პირადი მხატვრული სტიქიის, სულიერ განწყობილობათა გამყდარების მიზნად. მაღალი ძაბვის ემოციური გამა, ობიექტურის ღრმა სუბიექტური გაქანებით დაძლივის პრინციპი პოემის მაგისტრალურ ნერვს ლირიკული მდღეღარებით მოსავს და მკითხველთან ინტიმური ურთიერთობის უნარს ანიჭებს. ლირიკული განწყობილების პროექცია უკანა პლანზე უბიძგებს ობიექტურ გამოსახლებას და ჩვენ ვეღაფერს ავტორის განცდით განვიცდით.

სუბიექტურ-ემოციური აღმაფერენის, ლირიკული გზნების დომინანტობის მხრივ ოთარ ჭელიძე ერთგვარი კორექტივაც კი შეიტანა პოეტური ეპოსის ტრადიციულ ხასიათში. მან მოახა, თუ შეიძლება ითქვას, მოხდენილი საყარდნი, პოეტური წერტილი, რომელშიც ერთმთლიან მხატვრულ ფერომედიან აქცია ვარეგანი და შინაგანი და ეპიკურ სამყაროში ფართო სამოჭველა ასპარეზი შეუქმნა პირად პოეტურ „მე“-ს, ლირიკული ხატვისა და წედომის თავისეულ ეინს.

უშუალო და მასშტაბური ფანტაზია, მხატვრული ენერგია, მახვილი ინტუიცია და პოეტურად დაპირისპირება ვარე სამყაროს ყოველ დეტალთან — ამ პირობათა ერთიანობაში უნდა ვეძიოთ ლირიკულისა და ეპიკურის ასეთი

ისტატური სინთეზი და პირველი მათგანის (როგორც პოეტური და საერთოდ პოეზიის ხიზლის მომცველი) უნივერსალური გამოვლინების ასპექტი.

ხალასი პოეტური ტალანტის წყალობით ოთარ ჭელიძე ასედა ორ უეიდერესობას (თანამედღროვე ქართულ პოეზიაში ესოდენ მძლავრად რომაა ფეხმოკიდებული) — პირველი: გარეგნულის, ობიექტურის შიშვლად, შემოჭმედი სუბიექტის სულიერ სამყაროსთან კონტაქტის გარეშე, წარმოსახვა, მშრალი, ფლევატურო თხრობა, ბანალური სიუჟეტური ქარგა, პირადი პოეტური „მე“-ს პასიური პოზა; რასაც ეპიკური პოემის მარკით გვთავაზობენ და მეორე: ვაჭინურებელი, როგორც იტყვიან თითებიდან გამოწოვილი, ხელოვნური, ცივი „ლარიკული გრძობა“, ქაოტური, უმიზნი, ობიექტთან შეუსაბამო ასოციაციებში შენიღბული პირადი „პოეტური“ „მე“, ლირიკულ პოეზია რომ ასაღებენ. „უღირიზმოდ, — წერდა ბელონსკი, — ემოქა და დრამა მეტისმეტად პროზაული და თავისი შინაარსისადმი გულცივი იჭნებოდა, სწორედ ისევე, როგორც ისინი ნელი, დამდგარი და მოქმედებით ღარიბი ხდებოდა, როგორც კი ლირიზმი მათს უმთავრეს ელემენტად იქცევა“. ბელონსკის აქცენტი გადააქეს ეპიკურისა და ლირიკულის შთავონებისეულ ერთიანობაზე, მათ პარმონიულ მხატვრულ შერწყმაზე. თუ ჩვენ ოთარ ჭელიძის პოემაში მიინც ლირიკული ფერომეინის წინა პლანს ვუსვამთ ხაზს, ამით აღწინავეთ ავტორის პოეტური აქტიურობის უნარს, მისი მხატვრული გრძობის ენერგეულობასა და სიმძლავრეს, რაც საიმედო პირობაა ობიექტის მაღალ პოეტურ რევისტრში წარმოსახვისათვის.

პოემის კითხვისას უნებლიედ მოგვაგონდა ფოიერბახის სიტყვები: რაც ხარ იმას ფიქრობ და რასაც ფიქრობ ის ხარ. ვინც ახლოს იცნობს ოთარ ჭელიძის პიროვნებას, უთუოდ

დავეთანხმება, რომ მთელი პოემა, მისი ყოველი შენაყადი და განშტოება ავტორის ადამიანური, მოქალაქეობრივი გრძნობებისა და მხატვრული სამყაროს ორგანული გამოძახილია. მართალია, პროფესიონალი მკითხველი ავტორთან ურთიერთობის გარეშე შეიძენს ნაწარმოების პათოსის სიყალბეს თუ სიწრფელეს, მაგრამ რადგან მხატვრული ნაწარმოები, მით უმეტეს პოეტური ინერში, მისი ავტორის შინაგანი სამყაროს, აზრთა და გრძნობათა სუბიექტური განცხადებაა, ამიტომ ავტორის პიროვნება ნაწარმოების ბევრ საიდუმლო წერტილს ანათებს. პოემა ნათლად გადავიწილის ლირიკული გმირის ადამიანურ სამყაროს, გვაძინებს მის მძალად მოქალაქეობრივ იდეალებს, ზნეობრივ სისხტაკებს. ნაწარმოების ყველა ნერვი ლოგიკურად უერთდება მაგისტრალს — მოქალაქეობრივ პათოსს და ჩვენს თვალწინ წარმოსდგება ჰუმანიზმის სიყვითლად გამსჭვალული, ღამიანი ადამიანური თვისებებით შეთავსების მკითხველს სულიერ და ფიზიკურ სიმზნევეს, გამარჯვების რწმენას, იდეალის მიკვლევის იმედს, სიცოცხლის მშვენიერებას.

პოეტს ისე უშუალოდ გრძნობს და განიცდის საკუთარი უბედურებას როგორც პირად სულიერ შფოთს, პირადი ცხოვრების დრამატულ ფაქტს. იგი დამატული უსმენს, ზოგადი ადამიანური გულის კენესას და სათუთად აღბეჭდავს მის ყოველ შერბევას. მან ომის პოეტურ-მოქალაქეობრივი განცდა ნივთიერ-საგნობრივი სიტყვებით გაამჟღავნა და შეკეთორ მეტაფორულ ფერებში გააცოცხლა მისი შემზარადი სახე და მიზანი.

მასფერი განწყობილება, ნერვული დინამიკა, აქტიური რიტმი ყველაფრისაგან თიშავს მკითხველს და მთელი არსებით უპირიჩილებს ავტორს. პოეტის ხუთივე გრძნობა მობლივიებულია და ორგანიზებულია მოქმედებს; მათ ერთიან სუნთქვას მხატვრულად აფორმებს შედექეს — იღვმალი პოეტური გრძნობა, რომელიც ესთეტიკურად განგვაიდევინებს პოეტის თვალთ ხილულ სამყაროს. ოთარ ჰელიძე მთელი ფიზიკურ-სულიერი შესაძლებლობით იბრუნება განცდაში და ემოციურ ტალღას ნებდება. ასეთ ინტენსიურ განწყობილებას, ფსიქოლოგიურ გზნებას უნებლიედ სხეულიც მოძრაობაში მოჰყავს. მაიაკოვსკი ხომ თამამად ამბობდა — მე ლექსებს მთელი სხეულით ვწერო.

ლექვა, დრტინვა და შფოთვა ბუნებრივი პოეტური ტალანტის განუწყურელი თვისებაა, მაგრამ ეს წონასწორობის პრინციპს არ გამოირიცხავს. პოეტურ პათოსს, შემოქმედებით პროცესს აწესრიგებს ღელვისა და შემოქმედებითი ნებისყოფის განუწყურელი მთლიანობა. ავტორის სულიერ-ინტელექტუალურ შესაძლებ-

ლობათა ერთობლივი მოქმედება პოემის ყოველ ეპიზოდს იდენტურ-ემოციური ცენტრისკენ გაიზნავს. ღებტლებს შორის იქმნება ხანმოძველურული აზრობრივი-ემოციური კონტაქტი და ასე იკვეთება იდეისა და განწყობილების ცენტრი, ლირიკული გმირის მოქალაქეობრივი და პოეტურ-ესთეტიკური მისია.

პოემის სიუჟეტური ხაზი ხან ებიკური, საგნობრივი-მობიქტური, ამორფული სახემოსილებით მოძრაობს, ხან ლირიკულ-სუბიექტურ მკრთალ კალამტში (ზმანება, მორვენება, ილუზია...) „უჩინარდება“. ორივე შემთხვევაში ეს ხაზი დატვირთულია მოულოდნელი, ხალასი და შთამავგონებელი ასოციაციებით, ლირიკული იღვმალებით, დაუდგომელი ფანტაზიით მოსილი პოეტური ხილვებით, სიმბოლური, ღრმა მისტიკურ-რომანტიკული იერით რომ ეცხადებთან მკითხველს. იგი (სიუჟეტური ხაზი) დასერილია რთული მეტაფორებითა და სახეობრივი მხატვრული ხილვებით. განუწყურებული, მიჯრითი სპეობრიობა, მეტაფორული პლანა (მოედარა ბოლომდე ორგანულად რომ ვალდევს პოემას), გულითად მზნებარება, დამატული, ამაღლებული პათოსი, მღელვარე ემოციური გაბა პოემას ლირიკული ლექსის სახეს ანიჭებს. მართალია, აქაიქ ვეხედება ცოტად თუ ბევრად გაქიანრებულთ, ერთმანეთის მსგავსი პასაჟები და ზოგიერთი მონაკვეთს უსათუოდ მოუხდება დახეჭნა და შეკუმშვა, მაგრამ არსებით მთლიანობაში ნაწარმოები ლირიკული ლექსისათვის დამატასათებელი უშეალობით, ერთიანი სუნთქვითა და მონოლითურად საკვეთობათა ჩამოსხმული, არც თუ ისე იოლად მოინახება პოემა, რომელსაც ზემოთ აღნიშნული თვისება ესოდენ ორგანულად გასდევდეს, ამ თვისებით ცოცხლობდეს და სულდგმულაობდეს.

ოთარ ჰელიძე სინამდვილესთან თავისა სუბიექტური დამოკიდებულებითად გამოყოფდს და განსახიერებს მთავარს, ძირითადს და სუბიექტურ მხატვრულ ხილვებს საზოგადოებრივი მნიშვნელობის დონემდე ამაღლებს. ბლოკი აღნიშნავდა, რომ სამყაროს პოეტური შეგრძნებისას პირადულსა და საზოგადოს შორის წინააღმდეგობა არ არის, რაც უფრო მახვილი აღმო აქვს პოეტს. მით უფრო მთლიანობაში შეიგრძნობს იგი „თავისას“ და „სხვისას“. პოემის ავტორის სულიერი ტკივილები, მისი დრამატული სულსკეობება საზოგადოებრივი ტრადიციის ორგანული ანარკულია. ვოეთე ამბობდა: სანამ პოეტს უმნიშვნელი პირად შეგრძნებებს გამოხატავს, მანამ იგი პოეტური არაა. როგორც კი ათთვისებს სამყაროს და ისრეალის მან განსახიერებას, მაშინ იქნება იგი მართად ახალი და დაუშრეტელი. „ჩემი მაგნიტური არა“ საზოგადოებრთვი სულიერი შფოთის ორგანული ლირიკული ექრა. სწორედ ეს პი-

რობა უხსნის გზას პოემის ყველა ღირსეული, მაღალი მოქალაქეობრივი თვისებებით და-ჭილოვებულად ადამიანის გულისაყენ. ოთარ ჭელიძის პოეტური ენერჯია აქტიურად ებრძვის ყოველ ცხოვრებისეულ ფაქტს, მხატვრულად იმოხრაობს მას, არღვევს ობიექტური სილამაზის წესებსა და ქმნის ახალ, უკეთეს სუბიექტურ სილამაზეს. ავტორი თამაშად დგას ცხოვრების, ობიექტური სამყაროს პირისპირ და პოეტურად ცხრიძის ყოველგვარ წყაროდან დეტალსაც კი, მხატვრულ-ესთეტიკურ სფეროს უდგამს არც თუ ისე სასამაფონო ობიექტური შინაარსის საფუძვლებს და მოვლენებს. გოთვს სიტყვებით რომ ვთქვათ — არ არსებობს არც ერთი საგანი, რომელიც არაპოეტური იყოს. აქ საგნის თავისთავად, ობიექტური მსახე კი არ იგულისხმება, არამედ მისი სუბიექტური მხატვრული სახეცელილება. ზოგიერთი პოეტი (ეს მოსახზება არა ერთხელ გამოვეთქვამს პრესის ფურცლებზე, რადგან ეფიქრობთ, რომ ჩვენი პოეზიის პრინციპული ნაელი ამ მიმართებით უნდა ვეცით) მეტწილად ირჩევენ ისეთ თემებს, საფუძვლს თუ მოვლენებს, რომლებზეც პოეტის და საერთოდ ხელოვანის ჩაერვლად, ემპირიული შესაძლებლობებისდაგვარად ჩვენს პოეზია, ესთეტიკური სფერო, მასალა თავისთავადაა პოეტური. ასეთი მასალის პოეტურია აღქმა და მეთხველისათვის ემოციურ-სახეობრივად გადაიქცევა რამდენადმე იოლ საქმედ მივგანჩია. შემოქმედი ამ შემთხვევაში ნაელუზად ებრძვის ბუნებას და ემორჩილება ობიექტური მშვენიერების წესს.

ლირიკული განზოგადება ძველი თემების „გადამღერების“, პოეზიაში ცნობილი საგნებისა და მოვლენების მხატვრული აღქმის დროსაც ხორციელდება, მაგრამ მეთხველის დაუცხრომელ ინტერესს, მის ახლებურ ესთეტიკურ ტემბობას, შინაგანი სამყაროს მხატვრულ გამდიდრებას, ახალი მხატვრული ემოციებით შექმნის სწორედ ახალ თემბობას, ახალ ობიექტურ ფაქტებთან დაკავშირებული ლირიკული განზოგადება განაპირობებს. ვოლტერის ამტრომაც ამბობდა: ის ლექსები, რომლებიც დამაინა ახალ და ამაღლებულ ტემპირიტებებს არ ასწავლიან, წაეთხვის ღირსივ ან აბანო.

ოთარ ჭელიძის პოემაში შევალბა ახალმა ცხოვრებისეულმა ფაქტმა და მოვლენამ ახლავა ენა. როგორც ზემოთ აღნიშნეთ, პოეტი არ ერიდება, ეგროფიადებულ, მხატვრულად ძნელად დასაძლელ ფაქტებს, თუ საფუძვლს. ვაბედულად შეიქვს ყოველ მათგანში სუბიექტური მხატვრული თვისებები, აქვს ტემპირიტ ესთეტიკურ ხასიათში და ახლებურ სიოცხლეს ანიჭებს. სინამდილის მუდმივი მეტაფორულ-სახეობრივი აღქმა, ყოველი ვაფიქრების ამეტყველება სახეში, ტროპულ კონტაქტში, საერთოდ ვანუქვეტილი სახეობრივი აზროვნება

და განცდა დამაყერებლად მეტყველებს ოთარ ჭელიძის მხატვრული გამოვონების ნათელ ტრადიციულ მასშტაბურ ფანტაზიას [ქნაზხე].

ერეკლ და შეუზღუდავ სტანტანსამსამს მხაკვლევს გზას პოეტის მხატვრული გრძნობა და იქმნება გონებისა და ემოციის შემეჭრული ასოციაციების ქავევი, პოეტის ლირიკული გრძნობა ერთი მხრივ ასოციაციებში მოძრაობს, ეთარადება და იშლება, მეორე მხრივ კი მკაცრი ლოკალიზაციით ხასიათდება. იჭედება ასოციაციების გამაერთიანებელი ღერძი, რომელიც ცხადყოფს ნაწარმოების მხატვრულ არსს. ავტორის იდეურ-ესთეტიკურ ბოზიციას, ასოციაციები ერთდებიან ერთ წერტილში, კონკრეტულად ვანუქობლებისა და იდვის ხასიათი და შეუვი ეფინება ავტორის მხატვრულ ჩანაფიქტს.

მართალია, პოეტი სინამდილის წარმოსახვის, თავის შთაბეჭდილებათა გამსახიერების ერთერთ მხატვრულ საშუალებად სიზმრის საკმაოდ დიდ ღიზას იყენებს, მაგრამ არსად არ კარგავს მხატვრული ორიენტაციის გრძნობას და უსავნო, უმიზნო ფანტაზიას არ აფარებს თავს. საერთოდ პოეტური ასოციაცია დაეოცებალად მიიღებს აბსოლუტური „განთავისუფლებისაკენ“, მაგრამ როგორი შორიეული და მასშტაბური ფანტაზიის გამოძახილიც არ უნდა იყოს იგი, ობიექტისაგან აბსოლუტური მოწყვეტით კარგავს ნიეთიერ-სავნობრივი ზემოქმედების უნარს, ირღვევა მსახლერლის (ასოციაცია) და საზღვრულის (ობიექტური საგანი) ურთიერთგაპირობებულობის პრინციპი და აწყვეტს ეგრეთწოდებულ პოეტური სიყალბე, საგანთა და მოვლენათა ერთმანეთზე გადატანის მხატვრული პრინციპი მაშინა ეფექტური, როცა მსახლერელი და საზღვრული ერთსა და იმავე დროს კლდე შორდება ერთმანეთს და კლდე უაბლოვიდება ამ პროცესს პოეტი ქვეცნობიერად აწესიგებს. პოეტური ასოციაციების საზუსტე, სიყალბე და უშეალობა მელავნდება ორმხრივ ასპექტში: ობიექტთან შესაბამისობასა და ერთმანეთთან ორგანულ კავშირში (ლოკალიზაცია, მხატვრული ცენტრისაკენ გამოზენა). ხშირად ოთარ ჭელიძისეულ მხატვრულ თემბებებს „თანდაყოლილი ნიშანიეი“ იჭებებს და იხლენს ობიექტური საგანი. პოემის თავიდან ბოლომდე დრამატული სულისკვეთება გამსჭვალავს. დრამატული გრძნობა ეფილება ავტორს ან მარტო სინამდილესთან კონფლიქტური მიმართების ემს, არამედ მარმონიელი ერთოირობის დროსაც. ამით იმის თქმა უკ არ გვირდა, რომ პოემში დრამატულ ვანუქობლებას ხელოვნური, არაბუნებრივი იერი დამკრავს. პოეტი მთელი არსებით გრძნობს და ვანიცდის ობიექტური სამყაროს წინააღმდეგობრივ ხასიათს. წინამდგომიელი ალღო

პოეტს მოსვენებას არ აძლევს, მარადწამს აფორიაქებს მის სულს და აფიქრებს ადამიანის ბედზე, მოსალოდნელ თუ მოულოდნელ ხიფათზე. იგი მგრძობიარე თვალთ ავირდება და სწის ადამიანს როლს, მის მიზანსა და მიწრაფვებას. მისთვის აწყობს და მომავალი ვანუყრელი, დიალექტიკური ერთიანობაა და ყოველ მოვლენას ერთდროულად განიხილავს ორივე ასპექტში. პოეტის მამიებელი, იდეალისაყენ მსწრაფველი სულის მოძრაობასა და ლტოლვას ორგანულად ვანდევს ვეჯაკური სივდა, რაც კიდევ უფრო ამშვენებს და სრულყოფილად წარმოგვიდგენს მის ადამიანურ ბუნებას. ჩეინიმევესკომ მოხდენილად თქვა — პოეზია ცხოვრების დრამათ. ოთარ ჭელიძის პოემა ამ სიტყვების ნათელი დადასტურებაა. ნაწარმოების ლირიული გვირის (ვეტორის) სულიერ სამყაროში ვადატეხილი ცხოვრება, მთელი თავისი წინააღმდეგობებით, წუხილითა და საბარულის მიზეზებით იხატება მკითხველის თვალწინ.

განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს პოემის რიტმულ-ინტონაციური სახე. ვინც დავუვირვებით აღვივებს თვალს ოთარ ჭელიძის შემოქმედებას, მისთვის უცხო არ უნდა იყოს ის ფაქტი, რომ რიტმისა და ინტონაციის სფეროში პოეტს ნამდვილად ნოვატორული მივნებები აქვს. ამ მხრივ (რა თქმა უნდა, სხვა თვისებების მხრივაც, მაგრამ ჩვენ ამჟერად მისი პოეზიის ეს უჯრედი გვიანტერესება) ოთარ ჭელიძის შემოქმედება საგანგებო ინალიზს მოიხბოვს.

პოემაში გრძნობა, ემოცია დაძაბულად, ნერვულად მოძრაობს და ვითარდება. დრმა ინტენსიური ვანუცდა თავის ადეკვატურ მწვავი, მძაფრ რიტმს ქმნის. რიტმისა და ვანწყობილუების ხასიათი ერთ მხატვრულ ფენომენად იქცევა. თითქოს წარმოუდგენელიცაა ასეთი ვანუცდის ვამოხატეა სხვა რიტმში და პირუქე — ასეთი რიტმული დრების შემქნა სხვაგვარ ვანუცდით ყალიბში. ტემპერამენტისანი, „დამპერობელი“ რიტმი აკოცხლებს და შთამავონებლობის ტნარს უძლიერებს მხატვრულ იდეას. მზრი და ემოცია დაძაბულ მოძრაობაში ერთიანდება და ამჟერებელი პულსი მთელი ყურადღებით ვანწყობს მკითხველს აეტორიალადი.

ართოდა შემოდგომა ზღვისპირეთისან, ზეცა ვამშრალიყო უნისლობიანი, თითქოს აორთქლებს გვიპირებდა, წუთი ნანუქარი წუთისოფლით. თავზე ოლანდრი დაგენათოდა — ისევ მიწხულეთ ამრილოთ; მწვანე ესტრადიდან დამთრობლად ეღერდა ესანუერი კაპრიზიო...

ეს დღელი, შეთოიანი სულისცვეთება და დაუოყებელი სულიერი ვანგაში ურეველოდ ძაბავს მკითხველის ყურადღებას, მოვლ ნერველ სიტემას და ყოველი მომღვენო დეტალის მამაფრად აღქმისათვის ამხადებს მის გრძნობას და ვონებას.

პოემის ლირიული გვირი მტკიცე ნებისყოფის, სპეტაკი შინავანი სამყაროს, დიდსულოკისი ადამიანია. მის მხრებზე მრავალმა ქარცეცხლმა ვადაიარა, ცხოვრებამ შეუფირ სიმწარე აგემა, მაგრამ ვერ გატეხა, მომავლის რწმენა ვერ შეურყიო; მის არსებაში მძლავრად ჩქეფს სიცოცხლის, ამქვეყნიური მშენებარების ტრფიალი. ყოველი პერსონაჟი (ლოლა, მისი მამობილი, ლირიული გვირის მამა...) ერთი მხრივ, ცენტრალური გვირის — აეტორის ხისიათის, მისი პირთენული ბუნების სრულყოფილი, მრავალმხრივი წარმოსახვის ფუნქციის ასრულებს და მეორე მხრივ თვითყოფილად სახუნასე ამქლავუნებს. ესეც დამაჟერებლად ადასტურებს, რომ პოემაში ლირიული და ეპიკური ელემენტები მარმონიულად ერწყმის და ავსებს ერთმანეთს. ლირიული გვირის სულიერი კმყოფილებს თუ უკმყოფილების მიზეზები პირადული და საზოგადოებრივი ტიკვილებს ერთიანობის სრულყოფილი ანარეკლა, იგი (პოემის ლირიული პერსონაჟი) ადამიანური სულის დაუოყებლობის, ცხოვრების ვანახლებისა და პროგრესისათვის, სიყეთის იდეათა ტრიუმფისათვის მებრძოლად სულის სიმბოლური სახეა. კეთილი, უმანკო, პოროტების დამწვგუნევი და დამტკოლებათა ვადამლაზველი სულის დადადისად, ლირიული თროლოლის ექოდ გათმის მთელი პოემა და დამაჟერებლად გვეუწყებს ადამიანის კეთილშობილერ თვისებათა ძლიერამოსილებას.

ბრიგოლ ორბელიანის თარგმანები

გრ. ორბელიანის მთარგმნელობით საქმიანობაში გარკვეული როლი შეასრულა მწერლის შემოქმედების განვითარებაში. ამის მაგალითად თუნდაც მის მიერ თარგმნილ კ. რილენდის „ნაილიაიკოს აღსარებას“, ლერმონტოვის „მთანი მაღალის“ და რუსი მეიგავე კრილოვის ნაწარმოებებს დაესაბუღებთ, რომელთა იდეებშიც გამოხატულია მკაცრად თვით გ. ორბელიანის ორიგინალურ პოეზიაში. არ შეიძლება გვერდი ავუაროთ აგრეთვე რუსი რომანტიკოსი პოეტის ვ. ქუკოვსკის პოეზიით შთაგონებულ გრ. ორბელიანის „სადღევრატელის“.

გრ. ორბელიანი სათარგმნელად ირჩევდა ისეთ თხზულებებს, რომლებიც მის პროგრესულ იდეებს ეხმარებოდნენ. ცნობილია, რომ გრ. ორბელიანს ეყუთენის თთბი პროზული თარგმანი და აღსანიშნავია, რომ თვითველ მათგანს საკმაოდ გამოკეთილი, მნიშვნელოვანი იღუა აქვს: თუ უცნობი ავტორის „აღლდორია“ გადმოგვეცემს ბორტების დამარცხებას საყუთის მიერ, პერდერის „სამნი მეგობარნი“ მეგობრობისა და ჰუმანიზმის ჰუმანიტარულ ჰუმანიტარულ ენოქებს; „მაკათუნებელი“ მოუწოდებს მკითხველებს ებრძოლონ საყუთარ ვენებებს, როგორც ბორტების მიზეზს, ზოლო ანონიმი ავტორის მოთხრობა „სადამოს ჩაიზედ“ მკაცრად აკრიტიკებს არისტოკრატების ეგოისტურ და ანარქიზმის მოქმედებას, რომლის გამოც იზღუდებანი ნამდვილი ტალანტები.

თუ აღ. ჰუმანიტარული ლაფონტენის იგავ-არაკებით ამხილა თავისი ეპოქის სოციალური უსამართლობა, გრ. ორბელიანმა ამავე მიზნით კრილოვს მიმართა, თუმცა იგი არ იყო კრილოვის პირველი მთარგმნელი საქართველოში. ჰერ კიდევ გიორგი ავალიშვილმა და რევან ყორჩინაშვილმა გააცნეს ქართველ მკითხველს კრილოვი

გასული საუკუნის გაბიერაჟეუ. მაგრამ ამ მთარგმნელებმა არ გადმოიღეს კრილოვის არაკითხი მორალური დასასრული, რითაც დააქოქლეს ორიგინალის მეხისებური ძლიერება თავიანთ თარგმანებში.

გრ. ორბელიანმა კრილოვის სამი არაკითხი თარგმნა: „ესელი და ბუღბუღი“ (Осел и соловей), „სოფელნი და მდინარე“ (Крестьяне и река), „სადირთა ჰიური“ (Мор зверей). თვითველი მათგანის იღუა საკმაოდ დროული და შესაფერო იყო ორბელიანის თანამედროვეობისათვის:

ესელი და ბუღბუღი: ამ არაკითხი კრილოვი დასცილის ისეთ ადამიანებს, რომელნიც ვერ გრძნობენ ჰუმანიტარულ ხელოვნებას, არ ესმით ის გრძნობიერება ხელოვნებას და მის შემოქმედებას რომ ახასიათებს. ეს არაკითხი გრ. ორბელიანმა 1832 წელს თარგმნა, დამატირებამდე, ე. ი. იმ დროს, როდესაც სათავადაზნაურო შეთქმულება მწიფდებოდა. შესაძლებელია ბუღბუღის გრძნობიერ სიმღერაში ჩვენმა მთარგმნელმა ქართული პოეზიისათვის დამახასიათებელი პატრიოტული მოტივიც იგულისხმა, რომელიც გაუგებარი და მიუღებელი იყო უხეშ ბიუროკრატ მოხელეთათვის.

სოფელნი და მდინარე: აშკარად ამხელს ცარიზმის მოხელეთა აღვირახსნილ თარგმნს და მათ მიერ ხალხის აწიოკებას, ამხელს თვით მეფის და სამეფო კარის სიხარბეს. ცხადია ეს თემა ჰეტად დროული იყო გრ. ორბელიანის ეპოქისათვის.

1. ვ. ავალიშვილმა თარგმნა კრილოვის „მეგელი და კრავი“, რ. ყორჩინაშვილმა მისივე „მამალი და აღმასი“. ი. ბ. რუხაძე „რუსულ-ქართული ლიტერატურული ურთიერთობანი XVIII საუკუნეში და XIX საუკუნის დამდეგს“. — თბილისის სტალინის სახ. უნივერსიტეტის შრომები, 1929 წ. № 9, გვ. 103-104.

ნადირთა ჭირი: უჩვენებს მკითხველთ
უღანაშუალო აღამიანთა დასჯის სურათს დი-
დად ცოდვილ ქლიერთა მიერ, რაც ასევე საესე-
ბით გამოხატავს გრ. ორბელიანს თანამედრო-
ვე ბიუროკრატულ ცარიზმის სიყვეს.

მართალია, კრილივის არაკთა შორალი და
იღვა ახალი არ იყო სულხან-საბა ორბელიანის
სამშობლოსათვის, მაგრამ ვასელი საუკუნის
30-იან წლებში ერთხელ კიდევ აუცილებელი
გახდა ჩაგვირისა და ბორცტების მხილება სწო-
რედ არაკთა საშუალებით. ამ აუცილებლობით
იხსნება ის ფაქტი, რომ სწორედ ამ პერიოდ-
ში შეიქმნა ცნობილი ქართველი პოეტისა და
საზოგადო მოღვაწის, 1832 წლის შეთქმულების
ერთ-ერთი მონაწილის სოლომონ რაზმაძის სა-
ცუთარი არაკი დათვისა და ცხვრის შესახებ,
რომელშიაც აგრძობა დაიწყო სახით ბიურო-
კრატული რუსეთის იმპერატორი წარმოგვიდ-
გინა.

ნადივაციოს აღსარება: წარმოად-
გვის დეკარისტო პოეტის კონდრატი რილევი-
ვის პოემის წაწყვეტა. ამ ლექსის თარგმანში
გრ. ორბელიანმა საუცხოოდ გადმოგვცა საუ-
თარი პატრიოტული სელისკეთება. რილევის
ლექსი ორბელიანმა გადმოქართულა და მოელ
ლექსს 1832 წლის შეთქმულთა ერთგული
გულისტყვიელი შთაბერა.

**Мне ад — Украйну зреть в неволе,
её свободной видеть — рай!**

ამბობს რილევი, ხოლო გ. ორბელიანი უკ-
რაინის კი არ ახსენებს, არამედ, სამშობლოს
ტყვეობით შეწუხებულს, უკრაინის ნაცვლად
„ამელს“ წარმოგვიდგენს:

ყოფიებით მტანეს მაშინ მე, ვხედავ რა
ტყვედ ქმნილ მა მთელსაჲ
როს ვნახო თავისუფლებით, ვხედავ მაშინ
სასუფუველსაჲ.

ულრმესი პატრიოტიზმით გადმოაქვს გრ. ორ-
ბელიანს ის სტრიქონები, რომლებიც ნალივაი-
კოს ბავშვობის წლების მოგონებას გამოხატა-
ვენ:

**Еще от самой колыбели
К свободе страсть зажглась во мне;
Мне мать и сестры песни пели
О незабвенной старине,**

გრ. ორბელიანის თარგმანში ქართველ რა-

1 კ. რილევის ლექსი, აქაც და შემდეგშიც,
ცტირებულია წიგნიდან: К. Рылеев, Стихи,
1940 г. Ленинград.

2 გ. ორბელიანის ლექსები, აქაც და შემ-
დეგშიც, ცტირებულია წიგნიდან: გრ. ორბე-
ლიანი, თხზულებათა სრული კრებული, 1959
წ. ა. გამჭრელობას და ქ. კუმბურდის რედაქცი-
ით.

მანტიკოსთათვის დამახასიათებელი გზარული
წარსულის შოამაგონებელი საბუჯ დაბატული:
სიყრმიით ჩემითგან გულს ცუცხლი
თავისუფლებების აღმწერით,
რა მხემა ძველ დროთ დიდნი, ცუცხლი
ცუცხლზედა დაშერთო!

შემდგომ სტრიქონებში, რომლებშიაც რი-
ლევი გვეხებება:

**Тогда обьятый низким страхом,
никто не рабствовал пред ляхом...**

გრ. ორბელიანი მკვეთრად უსვამს ხაზს
ქართველთა თავგანწირულებას სამშობლოსა-
თვის:

ესრეთ საარცხენო შიშითა ვინ იყო მაშინ
მღუელი?
ტყვეობას ვის არ ერჩივნა სიყვდილი
მამაცუელი?

განსაკუთრებით მოჩანს ქართველთა ეროვ-
ნული გულისტყვიელი ლექსის იმ ადგილას,
რომელიც რილევიან უკრაინის დამპყრობ-
ლებს ტირანების სახით წარმოგვიდგენს:

**Уже давно узнал наказ
в своих союзниках тиранов...**

გრ. ორბელიანი მოხერხებულად იყენებს უკ-
რაინის დამპყრობთა ასეთ დაბახათებას და
გვახვენებს არა მარტო თავისი ქვეყნის მთავ-
რულთა ბორცტებას, არამედ დიდი შუღხარე-
ბით დასძენს, რომ საესებით განადგურდა მისი
სამშობლო:

აჲ გესლოვანთა მუხთლოურებ ჩვენ შორის
მსოუბუს მტერობა:
კავშირი შექნადა და მახთან იყერთა
კეთილდღობა.

გრ. ორბელიანი ცულის აგრეთვე რილევის
მიერ ჩამოთვლილი უკრაინელთა მტრების და-
სახელებას: Жид, уннат, литвин, поляк
და მათ მაგიერ წარმოგვიდგენს ლეკს, ოსმალსა
და სპარსს, რითაც კვლავ ქართული სინამდვი-
ლე შეაქვს თარგმანში. აჲ, სადაც რილევი
გვეხებება: Давно закон в Варшаве дрем-
лет, გრ. ორბელიანი ვარშავის ნაცვლად მცხე-
თას ასახელებს. Пора убрать врагов Украи-
ны, ამბობს რილევი, ხოლო გრ. ორბელიანი
კვლავ მოუწოდებს ქართველ მკითხველს: ეამი
არს მტერი მაშენს მიცეთ მახვალსა ლესულსა.

ნალივაიკოს გულმზურგავე სიტყვები სამ-
შობლოსათვის თავგანწირვის შესახებ, ასევე
უდღესი ექსპრესით გადმოაქვს ჩვენს პოეტს.

ცბადია, გრ. ორბელიანის ეს თარგმანი 1832
წლის შეთქმულთა სურვილისა და ერთგული
გულისტყვილის გამოხატული აღსარება,
ამიტომ შემოთხვეითი არ იყო ის გაჩემოება,
რომ ამ თარგმანს გიორგი ერისთავმა „გვი
ამილახვრის აღსარება“ უწოდა.

რილევის პოემის ეს ნაწევები გრ. ორბელიანმა დროულად და მოხდენილად შეარჩია თავისი წარსული პატრიოტული იდეების გადმოსაცემად. უწორედ ამ პატრიოტული იდეების გამო წაუყენეს მას ბრალდება „ნაღვლიანობის“ თარგმან 1832 წლის შეთქმულებაში მონაწილეობისათვის დაპატიმრებისათვის.

გრ. ორბელიანმა რილევის პოემის ნაწევები კიდევ უფრო განავრცო და იმ საკუთარ სტრატეგიებში, რომლებშიც ამ ლექსს დღემდე, უდიდესი პატრიოტული ფიცი ჩაქმსოვა სამშობლოსადმი:

მისი ხაზელი კიცივითა მარადის იხებნებოდეს.
ვინცა საღმრთოთა ხიყვარულს მამულისადმი
არ პგრძნობდეს;

და ვინცა მისა ტყვეობას გულ-სივრდილითა
ხვდავდეს,

და მის დახსნისთვის უზრუნველ თვის

სიცოცხლსეც პოვაგდეს!

ცხადია, ორიგინალის ასეთი „შესწორება“ ჩვენი თანამედროვე მთარგმნელობითი საქმიანობისათვის მიუღებელია, მაგრამ გრ. ორბელიანის ეპოქაში, როდესაც მთელი ჩვენი ერი სამშობლოს ტყვეობას მძიმედ განიცდიდა და იბრძოდა მისი თავისუფლებისათვის, იგი საუკუნითი კონსერვაციული და აუცილებელი მოვლენა იყო.

სათარგმნი თხზულების შეტყვევების პრინციპი გრ. ორბელიანის მთარგმნელობითი პრაქტიკაში მარტო მწერლის ეპოქის ეროვნულ-სოციალური ინტერესებიდან არ გამოდინარეობს. მას განამარტობებს თვით გრ. ორბელიანის მსოფლმხედველობა, მისი რომანტიული თვალთახედვა და პოეტური გემოვნება. ამიტომ მის ნათარგმნო შრომის გვხვდება ექვოვსკის სევდიოთა და მწუხარებით აღსავსე ისეთი ლექსები, როგორცაა „მეი სოფელი“, „მას უბაროდეს“, პუშკინის წითლისოფლისადმი სამღერაის განამარტველი „სიცოცხლსეც ფუქო“, ლერმონტოვის „მთანი მალანი“, რომელიც საუცხოოდ აღწერს დამეველი ბუნების რომანტიულ სურათს. ამ ლექსებს გრ. ორბელიანი მერტად თავისებურად აღიქვამს და საკუთარი მსოფლმხედვარების საბურველში ახვევს თვითულ მათვანს.

უნდა შევნიშნოთ, რომ პუშკინის ლექსს (სიცოცხლსეც ფუქო) თვით გრ. ორბელიანი „მიბაძეს“ უწოდებს იმ დროს, როდესაც ლერმონტოვისა და ექვოვსკის დასახლებულ ლექსებს თარგმანად იხსენიებს. დედანთან სიზუსტის თვალსაზრისით კი პუშკინის ლექსი უფრო ახლოს დგას ორიგინალთან, ვიდრე ექვოვსკისა და ლერმონტოვის ლექსები. იმისათვის, რომ პუშკინის ჩინადიქტი უკლებლივ წარმოედგინოს ქართველ მკითხველს, გრ. ორბელიანი თორმეტი ტეპის ნაცვლად თექვსმეტ ტეპიან ლექსს აქმნის. ე. ი. თავის მხრივ ოთხ ტეპს უმატებს, რომელშიც ისევ

პუშკინის აზრს იმეორებს. ამ ტეპების დამატებით მთარგმნელი არღვევს დედნის არქიტექტონიკას. ასევე ემყავა გრ. ორბელიანი იმ ლექსებისაც, რომლებსაც „თარგმანებს“ უწოდებს. ე. კუმბურთე და ა. გვირგულია ორბელიანის ამ თარგმანს პუშკინის ლექსის „თავისებურ, გვირგული ლირიკულ აღსარებად“ თვლიან, რომელშიც „ლექსის მეორე ნახევარი სრულიად დამოუკიდებელი ნაწარმოებია“.

ჩვენ ვფიქრობთ, რომ გრ. ორბელიანის „სიცოცხლსეც ფუქო“ რომანტიკოსთათვის დამახასიათებელი თარგმანია. სამართლიანად შენიშნავდა ა. გრიშაშვილი: „ზოგიერთი პოეტი თავის თარგმანს უწოდებდა უბრალოდ „მიბაძეა პუშკინისადმი“. ასეთი მიბაძევები აქვთ გრ. ორბელიანს და ე. ორბელიანს“² არაფერს იტყვივთ ე. ორბელიანის მიბაძევათა შესახებ, რომელშიც პუშკინის ლექსს საქმოდ დეკარგული აქვს დედნის კოლორიტი და მწერლის ჩინადიქტი, მაგრამ გრ. ორბელიანის მიბაძევები, მათ შორის დასახლებული ლექსი და პუშკინის „ლანი“, შეიძლება თარგმანად ჩაითვალოს (აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ ს. რაზმაძის მიერ პუშკინიდან თარგმნილი „ლანი“, რომელიც აღიარებულია თარგმანად თვით მთარგმნელისა და შემდეგ მკვლევრების მიერ, უფრო ნაკლებ სიახლოვეს ამტკიცებს დედანთან, ვიდრე გრ. ორბელიანის „მიბაძეა“). პრაფ. ან ნიკოლაძე გრ. ორბელიანის ორივე დასახლებულ ლექსს თარგმანად მიიჩნევს: „გრ. ორბელიანს პუშკინიდან უთარგმნია „Дар напрасный, дар случайный“, „Веселый пир““³

იმისათვის, რომ ჩვენი აზრი გრ. ორბელიანის „სიცოცხლსეც ფუქო“ თარგმანობის შესახებ ცხადი გახდეს, შევადართო იგი ორიგინალს და მასთან ერთად ვაჩვიხოლოთ ის ლექსებიც, რომელთაც თვით ჩვენი პოეტი „თარგმანებს“ უწოდებს.

სიცოცხლსეც ფუქო — ეს ლექსი პუშკინმა 1828 წელს დაწერა, თავის დაბადების დღეს, 26 მაისს, ამიტომ პუშკინის ლექსთა ზოგ კრებულში მას „1828 წლის 26 მაისი“ ეწოდება, ზოგან კი უსათაურო ლექსია და სამი ეარსკვლავით არის აღნიშნული. ლექსი პირველად დაიბეჭდა 1830 წელს თურნალ „სვეერნიცკიში“.

გრ. ორბელიანმა ეს ლექსი თარგმან 1841 წელს ქ. თემირ-ხან-შერასში (დაღესტნის ახლანდელ ქალაქ ბუნიაკსკში), სადაც იგი 1843-1857

1. გრ. ორბელიანი, თხზულებათა სრული კრებული, 1959 წ. გვ. 452-453.

2. კრებულა „პუშკინი საქართველოში“, 1938 წ. გვ. 141.

3. ა. ნიკოლაძე, „რუსი კლასიკოსები და ქართული კულტურა“. 1961 წ. გვ. 103.

წლებში მასტრობდა. გრ. ორბელიანის თარგმანი პირველად დაიბეჭდა 1865 წლის ეურნალ „სტაროს“ მეორე ნომერში, საათურით „პუშკინის მიზანზე“

პუშკინი

Дар напрасный, дар случайный,
Жизнь, зачем ты мне дана,
Иль зачем судьбою тайной
Ты на назнь осуждена?!

გრ. ორბელიანი

სიცოცხლე ფუტო, უბრალო ნიჟო,
რად მოუციხარ ჩემთვის ზენასა?
და თუ მიწოდა არსით სოფლადა
რასათვის მიმცა მსხვერპლად ტანჯვასა.

როგორც ვხედავთ, ამ სტროფებში თარგმანისა და ორიგინალის ძირითადი აზრი ერთიანად დაცულია: პოეტი გაწირულია ცხოვრებისაგან მიყენებულ ტანჯვისათვის და ამიტომ კიცხავს სიცოცხლეს, როგორც ამა და შემთხვევით გილდოს, რაც ორივე სტროფის პირველ ორ ტაქტში თანაბრი მხატვრული სახითა და სიზუსტით არის გადმოცემული. მაგრამ თარგმანის ბოლო ორი ტაქტი დედნისაგან განსხვავდება იმით, რომ პუშკინი თვით სიცოცხლეს მიმართავს, ხოლო გრ. ორბელიანი ამ მიმართვის გადმოგვეცემს, როგორც ნიჟის ბედსაღმი მკითხველის წინაშე. თარგმანის მეორე სტროფში გრ. ორბელიანი კვლავ არ სცილდება პუშკინის ლექსის სათანადო სტროფის იდეას, მაგრამ მას თავისებური ნიჟისათი გადმოგვეცემს:

პუშკინი

Кто меня враждебной властью
Из ничтожества воззвал,
Душу мне наполнил страстью
Ум сомненьем взволновал?

გრ. ორბელიანი

რად მომცა სული ენებით აღვსილი,
ვინება ექვით შემფოთებულა,
და აწმყო — არად, წარსული — სიზმრად
და მადღუნებლად თვით მომავალი?

ამ სტროფშიც დარღვეულია მიმართვის ის ფორმა, რომელიც პუშკინის ლექსს თავიდაცვე აბასიათებს. როგორც დაინახეთ, პუშკინი მიმართავს ცხოვრებას ლექსის პირველადე სტროფებში და მასვე ეკითხება — ვინ ამოიყვანა იგი თავისი ბოროტი ძალით არარაობიდან, ვინ აფუტო სული ენებით და ვინ შეუფოთა ექ-

ვით ვინება. გრ. ორბელიანმა კი იცის ვინც არის მისი ტანჯვის მიზეზი, მაგრამ აინტერესებს ვინცის რატომ ტანჯავს იგი მას (რის სათქვის მიმცა მსხვერპლად ტანჯვასა, რად მომცა სული ენებით აღვსილი?).

პუშკინის მიმართვის ასეთი ფორმით გადმოტანა, ცხადია, შთარგმნელის სუბიექტივობით არის ნაყარნახევი, ხოლო ამ სუბიექტივობის ნიადაგი აღორძინების ხანის მწერლობამ შეუზღადა. თეიმურაზ პირველიდან დაწყებული „სოფლის“ მომღერავი ქართველი პოეტები გარკვევით მიუთითებდნენ მკითხველებს, რომ აღამიანის ცხოვრების ვამეხვეული არის ღმერთი: კაცმან უნდა თვისი საქმე ყველაღვით ითა მთავგვაროსან — წერდა ვახტანგ მეექვსე.

საწუთროს სოფლის ეამთა ცელოლობა,
ღღეს შერიგება, ზელ აწილობა,
გლახობა, მეფობა, სიძვირბედობა,
ღვთით არს, არ ბედით.

ასევე ილაღ. გურამიშვილი, ამიტომ „გლახბედისაგან ესრეთ დასჩილებს“ აინტერესებდათ, თუ რატომ გაურისხდათ მათ ცხოვრება, რატომ დასაჯა სწორედ ისინი განსაკუთრებით:

რად, სოფელი, სხვა არ დასწვი ჩემებრ, მე
მქენ დასადაგე?

ეკითხებოდა თუაზურაზ პირველი ცხოვრებას და ამ კითხვას ამოკრებდა არჩილი:

სოფელი, მედამ ტრელობით, მიკვირს არ
ცხრები რად არა?

მაგრამ ამ „რატომს“ მრავალი პასუხი ჰქონდა: სამშობლოდან გადსხვეწილი ვახტანგ მეექვსე საკუთარ უტუნრებებს აბრალებდა თავის ტანჯვას:

რას ვაბრალებ საწუთროსა, ვამბობ, მიყო
ამან ესო?

რაც მე შეესვი შესასმელი, ესე ზელსა ვისცა
ესო?

ვარდი მედვა ბაღსა ჩემსა, არ-თუ სამე ნარა
ესო,

მე აღმოვფხვარ, სხვას ვის ეძლო, მისთვის
რამე მარსა ესო?

ცხოვრებისაგან განაწამებმა შევედ არჩილმა ხალხის პირით ვვაუწყა თავისი დანაშაული, რომელმაც მისი ტანჯვა გამოიწვია:

ღვთის ბრანებებს ვარდაეილა, მტერს
ესმინა ის მოსწონდა...⁵

¹ ალ. ბარამიძე, ნარკვევები ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან ტ. II, 1940 წ. გვ. 448.

² იქვე, გვ. 323.

³ იქვე, გვ. 154.

⁴ იქვე, გვ. 204.

⁵ იქვე, 447.

⁶ იქვე, გვ. 207.

გრ. ორბელიანის წინაპრები სწორედ აღმინებენ ადამიანულად იმაში რომ ეს უკანასკნელი ბოროტად იყენებდნენ ცხოველებისაგან მინიჭებულ ჯალსს (ეს ვარაუბობა საუცხოოდ მოხანს აგრეთვე ალ. ჯავახიშვილის მიერ რაც ახსულდებაში: „ახლოთ განხარეილი კაცი“, „ვამ სოფელსა ამს“... „სხედასხვა დროსათვის კაცისა“ და სხვ.). აღმინები აწარმოებდნენ ღმერთის თაყიანთა მოქმედებით და მათი სასჯელიც მებრძოლებად შეატრი იყო დანაშაულის მიხედვით, ამიტომ კითხვობდნენ ისანი რად? და არა ვინა? გრ. ორბელიანი იმ ლიტერატურულ სკოლას ეკუთვნოდა, რომელმაც უშუალოდ განაგრძო აღორძინების ხანის შერატლია სოფლის სამღურავის მანგი და ორგანულად დაუკავშირა იგი თავის თანამედროვეობას. სწორედ სოფლის სამღურავისათვის დამახასიათებელი ხაწუთრობს გმობა და ღვთისგან მიწებებული სახელების მიწევის გარკვევა ტრადიციულად ვადმოვიდა მის პოეტურ აზროვნებაში და თვით თარგმანშიც მკაცრ გამოხატულება.

რაც შეეხება თარგმანის მეორე სტრაფის ორ უკანასკნელ ტაეპს. იგი უფრო გრ. ორბელიანის მიერ დამატებული სტრაფონებია, რომელიც კიდევ უფრო აღრმავებს და ახუსტებს პოეტის ტანჯვის მიზეზს და რომელიც მთარგმნელის ლიტერატურული მიმართულებით არის შეპირბრებული: აწმქელს აჩარაობა, წარსულის გახსენება (იდეალიზაცია), მომავლის გაურკვეველი სტრატეგიისაყენ ღტოლვა, ქართული პროგრესული რომანტიზმის ძირითადი მოტივები იყო და სწორედ ამ მოტივებმა იწარმნ თავი გრ. ორბელიანის თარგმანში.

მართალია, ქართული ლექსის შესაძენ სტრაფიც არ წარმოადგენს პუშკინის ლექსის შესაბამისი სტრაფონების სტრუქტურით თარგმანს, მიგრამ იგი ცხადად ვადმოგვიყენს დღი არსი პოეტის იდეას და ჩანაფერს. თარგმანი და ორბელიანი აქარად გამოხატავენ ბუღით უმკაცროდ აღმინების უმიზნობას, მისი გულისა და გონების ამოუბას:

პუშკინი

Цели нет передо мною:
Сердце пусто, празден ум,
И томит меня тоскою
Однозвучный жизни шум.

გრ. ორბელიანი

ანუ საგანი, რა არს, ეერ ესცანი,
ამა სოფლადა ჩემისა მოსვლის?
და გულ ეგრძნობთ, ესასობით,
ვალ დაბრძაეებით გზასა
სიცოცხლის.

ქართულ თარგმანში უცვლელად არის გადმოტანილი პუშკინის სტრაფის პირველი ორი ტაეპის აზრი, რომელსაც გრ. ორბელიანი უბნის საერთო ორ სტრაფის „უმიტეხს“ „სანასოფლადა ჩემისა მოსვლის“ და „ვალ დაბრძაეებით გზასა სიცოცხლის“. რაც შეეხება ორბელიანის ორ უკანასკნელ პეკარს, მათა აზრი გრ. ორბელიანის თავის მიერ დამატებულ შეთახე სტრაფში ვადაქეს:

პუშკინი

И томит меня тоскою
Однозвучный жизни шум.

გრ. ორბელიანი

მამ რად არ შეტქმის, რად ვშეტრ ჩემი დღის
ეგრედ უმადლოდ, ეროვარ დენსა?
ლექსის დასასრულს, როგორც ჩანს, გრ. ორბელიანი მოერადა ახალი აზრის დამატების და გაიმეორა პუშკინისული დასაწყისი: სიცოცხლედ უმუო, უბრალო ნიჭო, რად მოუციხარ ჩემთვის ზენსა.

გრ. ორბელიანის „სიცოცხლედ უმუო“ ანუ „მიბაძვა პუშკინისა“ რომანტიკოსთავის დამახასიათებელი სუბიექტური ხანასიბს თარგმანი, იგი სწორად ვადმოგვიყენს ღვდის მთლიან იდეას, მთარგმნელის „შე“-ს წინა პლანზე წამოწეით; ვადმოგვიყენს ისე, როგორც გრ. ორბელიანი იტყოდა ქართულად რომ დეწერა. აღსანიშნავია ისიც, რომ გრ. ორბელიანის თარგმანი ფორმით, დენამიურობით და შინაგანი რატომი ხაკომად აბლის ღვას ღვდონონ, რაც იშვიათი მოვლენა იყო რომანტიკოსთა მთარგმნელობით პრაქტიკაში.

უკუვსიდაში: ეს ლექსი წარმოადგენს ვადმოკეთებას ე. თუკოვისი მიერ 1808 წელს გერმანული პოეზიის მიბაძვით დაწერილი ლექსის სიმღერა (Песня). თუკოვისის ლექსი პირველად 1809 წელს დაიბეჭდა ჟურნალ „ვესტნიკ ეერონის“ მე-18 ნომერში და მას ქვესათაურად ეწერა Подражание немецкому (მბაძვა გერმანულსა). ლექსის გერმანული ორიგინალი ცნობილი არ არის. ეს ლექსი გრ. ორბელიანის 1832 წლის 22 თებერვალის უთარგმნია ქ. პეტერბურგში. გრ. ორბელიანის თხულებათა კრებულებში, ვარდა 1948 და 1959 წლებში ვამოკებებისა, ამ ლექსის ქვესათაურია „დაეითს“. ქ. ჭუმბურიძისა და ა. გაჭერეილის აზრით, ლექსი მიძღვნილი უნდა იყოს დავით უორღანაშვილისადმი.

გრ. ორბელიანის ლექსი პირველად დაიბეჭდა 1861 წლის ჟურნალ „ცოცხლის“ მე-3 ნომერში, სათაურით „თუკოვისიად“. პროფ. ა. გაჭერეილას ორბელიანის ეს ლექსი თ-

კოვსკის თხზულების „თავისუფალ გამმოკეთებელ“ მიხედვით: „მას უხაროდეს... თავისუფალი გამმოკეთებელი ეუკოვსკის ელგეურო ლექსისა Песня (подражание немецкому)“.

ეუკოვსკის ლექსი 32 ტაბეზიანი ნაწარმოებია, გრ. ორბელიანს კი იგი 24 პეწარში გადმოაქვს. მას სურთოდ არ უთარგმნი ორიგინალის ორი უკანასკნელი სტროფი. ღდენისა და ორიგინალის შედარება აშკარად ვეჩიენებს, რომ გრ. ორბელიანის ლექსი უფრო გადმოკეთებია, ვიდრე თარგმანი, მიუხედავად იმისა, რომ თვით ზვენი პოეტი მას „თარგმანს“ (ეუკოვსკიად) უწოდებს:

ეუკოვსკი

Счастлив тот, кому забавы,
Игры, майские цветы,
Соловей в тени дубравы
И весенних лет мечты,
В наслажденье как и прежде,
Кто на радость лишь глядит,
Кто вверился в надежде
Птичкой вслед за ней летит².

გრ. ორბელიანი

მას უხაროდეს ვისაცა ლხინი
მაისის ვარდი, ზმა იაღონის
და ეშუი, დღეთა ჩვენთა მაშვენი,
უთარცა უწინ, აწუ იამების;
იმელა ჭერ ვინც არ უდღენის,
ვისცა სიხარულს დასცქერის ოდენ,
ვის გული ტრფობით არ დასტკნობივს
და ოხვრა, ვენესა, მას არა მსენობენ.

გრ. ორბელიანის სუბიექტივიზმით არის შეზღუდული თარგმანის ის ადგილი, სადაც ჩვენი პოეტი ლაპარაკობს ტრფობით გულის დაქნობისა და ოხვრა-ვენესაზე. იგივე შეიძლება ითქვას ლექსის შესამე — შეოთხე სტროფებზეც:

ეუკოვსკი

Так виляет по цветочкам
Златокрылый мотыльк,
Лишь к цветку-прильнул к листочкам,
Полетел — забыл цветок.
Сорвана его лилея —
Он летит на анемон;
Что его-то и милее,
Грусть забвеньем лечит он.

¹ გრ. ორბელიანი, თხზულებანი, 1959 წ. ბბ. 50.

² В. А. Жуковский. Стихотворения и поэмы, 1958 г. Москва, стр. 102.

გრ. ორბელიანი

ვითა პეპელა ყვავილს დაფრინავს,
მარად მზარულ, დაუდგრომელი,
იფიწყებს იას, როს მსუნავს ზამზამს,
და მსავს სიტკობსა ტყვედ წამსა ქმნილი.
ვგრედ ნეტარ მას, გულისა გუწუნვა
დავიწვევბითა ვინც განაჯარვა;
ვინც ოხრავს დღესა, იცინის ზვადე
და მისი ესრედ მარბის ხიოცხლედ.

ეუკოვსკისაგან განსხვავებით გრ. ორბელიანს არ წარმოგვიდგენს პეპელას ოქროსფრთვიან არსებად, არამედ გვაძლევს მის დსიქოლოგიურ პორტრეტს (მარად მზიარულ, დაუდგრომელი) და რუსი პოეტის იმ სტრაქონებს, რომელშიაც ხახვამსულა პეპლის გრძობათა წამიერება მისივე მოქმედების საფუძველზე, გრ. ორბელიანი საკუთარი გრძობის გამომხატველი ტაბეზით ცვლის. ამ ტაბეზიანთა აშკარად მოჩანს ჩვენი შვერლის დამოკიდებულება წამიერი გრძობების აშუალო აღმანისადმი. საესენით ბუნებრივია, რომ ლხინისა და ბეჯენა შვერვალს ებიერეისტული გრძობების მომღერალი პოეტი უზრუნველავს პეპლის ებიერეისტულ სახეს უფრო გააღრმავებდა და, როგორც რომანტიკოსი, საკუთარ დამოკიდებულებასაც გამოამქვავებდა ამ სისხისადმი. უკითხულობთ ამ სტრაქონებს და უნებლიეთ გვახსენდება მისი ბეჯენა შვერვალს აღსარება: ნუ გწყინს, ვარდო, ყვავილთ მუფვემ რომ ზოგჯერ იასაც ესუნავ.

ანდა:

რა ჯენა, გულს ვერ მტრევი უარს,
ვარდიც მიუვარს, იაც მიუვარს.
მთარგმნელის სუბიექტივიზმი ეტყობა ლექსის V-VI სტროფებსაც:

ეუკოვსკი

Беден тот, кому забавы,
Игры, майские цветы,
Соловей в тени дубравы,
И весенних лет мечты
Не в веселье — так, как прежде.
Кто улыбку позабыл;
Кто сказав: «прости», надежде,
Взор ко гробу устремил.

გრ. ორბელიანი

მაგრამ ვაი მას, ვისაცა ლხინი,
მაისის ვარდი, ზმა იაღონის
და ეშუი, დღეთა ჩვენთა მაშვენი,
უწინდელივით არ იამების;
ვისაც ვინეკრო ზაგეთ ლხინი,
ვინც უთხრა ოხვრით იმელს: „მშვიდობით“
ტრფობისთვის ვისაც დეზნი გული
და მზერს სამარეს სიამოვნებით.

თუ ეუკოვსი აღმანთა ერთ-ერთ სიამოვნებელ ყმაწვილობის ოცნებას (весенних лет мечты), წარმოვიდგენს, გრ. ორბელიანი ამ აღვილს თავისებურად აღიქვამს და ყმაწვილობის ოცნებათა ნაცვლად აღმანთის ცხოვრების დამამშვენებელ „ეშეს“ გვიხატავს (და ეშვი დღეთა ჩვენთა მამუენი). სტროფის ბოლოს ერთხელ კიდევ იწმის თავს ქართველი პოეტის სუბიექტივობით: ეუკოვსისგან განსხვავებით იგი გვეუბნება — საბარლოა ის, ტრფობისთვის ვისაც დუხნო გულოო. შესაძლოა ეს სტრიქონი თეთი ჩვენი პოეტის სოფიო ორბელიანისადმი სოცერულში დამარცხებას გამოხატავდეს. ეს ტაბი თითქოს ცელის ეუკოვსის მომდევნო ორ სტროფს, რომელშიც იქნებ გადმოცემულია რუსი პოეტის გაცრუებულ სოცერული მარია პროტასოვასადმი: ეს ორი უკანასკნელი სტროფი გრ. ორბელიანს არ გადმოუღია:

Для души моей плененной,
Здесь один и был цветок,
ароматный, несравненный,
Я сорвать!.. Но что же Рок?
Не тебе им насладиться,
Не твоим ему доцвесть,
Ах, жестокий! Чем же льститься?
Где подобный в мире есть?

როგორც დავინახეთ, გრ. ორბელიანმა ეუკოვსიდან გადმოღებული ლექსის მთელი აქცენტი „დღეთა მამუენი ეშვის“ დაკნობაზე და „ტრფობისთვის გულის დუხნობაზე“ გააძვირდა ორბელიანის უზრუნველი და გრძნობაცვალებადი სუბიექტის სახე თავისებური, ემაკურისტული სახით წარმოგვიდგინა, გადმოგვცა პირადი სულიერი განწყობილება და ამით წინ წამოსწია საკუთარი „მე“. შეიძლება ითქვას, რომ გრ. ორბელიანმა ეუკოვსისაგან მხოლოდ ლექსის იდეა აიღო, თავის საკუთარ პოეტურ ბრძმელში გადააშუშავა და პირადი გრძნობებით, საკუთარი მსოფლგანგებით შეზავებული მშვენიერი ლირიკული დიქსი შექმნა.

მთანი მაღალი: ლერმონტოვის თავისუფალი თარგმანია გოეთეს ცნობილი ლექსისა „Wanderers nachtliden“ (მგზავრის ღამეული სიმღერა). თარგმანი შესრულებულია 1840 წელს და პირველად აჟიე წლის ეფრნალ „ოტმენტენიე ზაპისკის“ მეშვიდე ნომერში დაიბეჭდა.

გრ. ორბელიანმა ლერმონტოვის ეს ლექსი (Горные вершины) 1864 წელს „თარგმანა“

ხოლო პირველად 1865 წლის ეფრნალ „ოტმენტენის“ პირველ ნომერში გამოქვეყნდა სათარგმნოთ: „მთანი მაღალი... ლერმონტოვი“.

არის თუ არა გრ. ორბელიანის ლექსი სიყვარულზე გმანი? თუ თეთი ჩვენი პოეტის ჭეკათაურს დაეყვარნობით ლექსი ლერმონტოვიდანაა გადმოღებული, მითუმეტეს, რომ ორივე ლექსი გადმოგვეცმს ღამეული ზენების პეიზაჟს და სულერი არსებობისადმი ერთნაირი შინაარსის მიმართვას, მაგრამ ორივე ლექსის (თარგმანისა და დედნის) წაკითხვისას თვალში გვეცემა მათი გარკვეული განსხვავება: ლერმონტოვის ლექსი რვა ტაბიანია, გრ. ორბელიანისა კი — თერამტი. ამი ტაბის დამატებით გრ. ორბელიანი საგრძნობლად ცელის ლერმონტოვის ლექსის არტიკულაციასა და შინაარსს:

ლერმონტოვი

Горные вершины
Спят во тьме ночной,
Тихие долины
Полны свежей мглой!

გრ. ორბელიანი

მთანი მაღალი,
მომშვიდებულნი,
ღამისა ზნელში მიეცნენ ძილსა;
მუდრონი ველნი
ტუბილსაყნოსელნი,
გულს უგრილებენ შრომით
ძღველსა!

როგორც ვხედავთ, გრ. ორბელიანის პირველივე სტროფი მნიშვნელოვნად განსხვავდება ლერმონტოვის სათანადო სტროფისაგან. ქართველ პოეტს თავის მხრივ შეუტანია ლექსში ისეთი პოეტური სახეები, როგორცაა: მიმშვიდებულნი მთები, ტუბილსაყნოსელი ველები, შრომით ძღვეული არსება, რომელსაც აველნი გულს უგრილებენ.

გრ. ორბელიანის მთარგმნელობითი პრინციპი თავისუფალი თარგმანის პრინციპია. პოეტი მხოლოდ უკილოვის იგავ-არაკების გადმოღებისას იცავს „სიზუსტეს“, მაგრამ იქ, სადაც გასაქანი ეძლევა მის პოეტურ ფანტაზიას, ორბელიანი, როგორც რომანტიკოსი მწერალი, შეტად სუბიექტურად, თავისებურად და საკუთარი პოეტური სახეებით გადმოგვეცმს დედნის აეტორის ჩანაფიქრს.

1 М. Ю. Лермонтов, Собрание сочинений, т. I, 1957 г. Москва, стр. 51.

ბრძოლა უმაღლესი განათლებისათვის რევოლუციამდე სპარტაკოვსკის

ქართულ ხალხს უმაღლესი განათლების ხანგრძლივი ტრადიცია აქვს. კოლხეთის უმაღლესი რიტორიკული სკოლა ფაზისში (IV საუკუნე), გელათის, იფალონისა და გრემის აკადემიები (მე-12 საუკუნე) სწავლებენ ჩვენი დიდი ელტურული წარსულის ბრწყინვალე ფურცლებს.

მე-13 საუკუნიდან, მოსალაგეთა განუწყობებელი თარეშის შედეგად, დაცვა უმაღლესი სკოლა და, საერთოდ, დაქვეითდა ჩვენი ხალხის ელტურისა და განათლების დონე. მაგრამ გამოჩენილ ქართველ მამულმწიფილებს ყოველთვის აღუდგებდა უმაღლესი განათლების კერების აღდგენისა და ქართული ახალგაზრდობის სწავლა-განათლების გაუმჯობესების საქათხი. მიუხედავად განუწყობებელი ომებისა, მე-18 საუკუნეში მაინც მოხერხდა უმაღლესი სასწავლებლის ტიპის ორი სემინარიის (თბილისისა და თელავში) დაარსება. მაგრამ სემინარია მაინც არ იყო ისეთი სრულყოფილი უმაღლესი სკოლა, როგორც შეიძლება ყოფილიყო უნივერსიტეტი და მათი დაარსების ფაქტი ვერ ახდენდა უმაღლესი საუნივერსიტეტო განათლებისათვის შრომას, რამაც განსაუფრებთ ფართო ხასიათი მე-19 საუკუნეში მიიღო.

1832 წლის შეთქმულების დემოკრატიული ძალები აყენებდნენ ქართველ ხალხს ელტურული წინსვლის ერთგვარ პირობაში, რომელშიც მოავარი ადგილი სწავლა-განათლების საკითხს ჰქონდა დაამოზილი.

1832 წ. შეთქმულების მონაწილეთა ჩვენებაში ლაპარაკია ქართველთა მიერ უმაღლესი განათლების მიღებაში არსებულ სიძინელებსა და თბილისში უმაღლესი განათლების ცენტრის დაარსების მოახოვნასზე. ამ შეთქმულების დემოკრატიული ფრთის ხელმძღვანელმა სოლომონ დოღმწილმა აჩვენა: „თ. აბაზოვმა მართალია მოაწიე ჩემს სახლში ყველა ეს პირი. ყველა

ესენი ლაპარაკობდნენ თუ რა მოეგონათ კეთილი საქმე საქართველოსათვის. მე შევიტანე წინადადება შევეყროვებინა შემოწირულობა და ამ შეკრებილი ფულთ გვეყიდინა ბიბლიოთეკა, სტამბა და დაგეზმარებოდათ გიმნაზიის ღარიბ მოსწავლეებს... ვამზობდიო აგრეთვე ნიჭიერი მოწაფეები გავეგზავნა უნივერსიტეტში და დავგვენიშნა მათთვის სტიპენდია“. შეთქმულების მონაწილეთა რომ ნამდვილად განიხილვდნენ რუსეთისა და უცხოეთის უმაღლეს სასწავლებლებში სტუდენტთა გავზავნისა და თბილისში უნივერსიტეტის გახსნის საკითხს, დასტურდება აგრეთვე, პედაგოგ ზაალ ავთანდილაშვილის ჩვენებით.

ამასთანვე უნდა აღინიშნოს ის, რომ 30-იან წლებამდე საქართველოში ცუდად იყო დაცული უმაღლესი სკოლისათვის კონტინენტის მომზადების საქმე. თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელს არ ჰქონდა უნივერსიტეტისათვის კონტინენტის მომზადების იურიდიული უფლებამოსილება. მისი სასწავლო გეგმები მნიშვნელოვანად განსხვავდებოდა გიმნაზიების სასწავლო გეგმებისაგან და სწავლების ხანგრძლივობის მხრივაც ჩამორჩებოდა მათ.

ერთაჯეროთი სამუშაო სასწავლებელი, რომლის კურსის დამთავრება იძლეოდა უნივერსიტეტში შესვლის უფლებას, იყო თბილისის სასულიერო სემინარია, რომელიც 1817 წელს დაარსდა. ამას დამატება ისიც, რომ 1829 წელს თბილისის კეთილშობილთა სასწავლებელი ეფეთა გიმნაზიად გადაკეთდა. ასე რომ, 30-იან წლებში საქართველოში უმაღლესი განათლების კურსს დაარსების მოთხოვნის გარკვეული საფუძველი ჰქონდა.

შეთქმულების მონაწილეთა მოთხოვნას პრაქტიკულად ამ შედეგი მოყვა, რომ 1835 წლიდან

დაიწყო რუსეთის უნივერსიტეტებში ყოველწლიურად ხუთი ახალგაზრდის გაგზავნა სახელმწიფო ხარჯზე. 1835 წელს მიღებული სამოსწავლო დებულების ბოლო მუხლი ასე იყო ფორმულიაბუნით: „რუსეთის უნივერსიტეტებში ყოველწლიურად იგზავნება თბილისის გიმნაზიის უკრძამდავარებული ხუთი ახალგაზრდა, ადგილობრივი მეცნიერებათა თუ რუს მთხზულთა შეილება, რომლებმაც შესაძლეს ადგილობრივი ენების შეთვისება და სახაზინო ხარჯზე იზრდებოდნენ იმ პირობით, რომ ისინი უნივერსიტეტის დასრულების შემდეგ, არანაკლებ ექვსი წლისა, იმუშავებდნენ მასწავლებლებად ან იკავებდნენ სასწავლებლებში“.

ქართული ინტელაგენციის დაყენებით მოთხოვნით 1839 წელს მთავარმხარებელი გოლოვინი იმპერატორს წინამე შედის უნივერსიტეტის მსგავსი უმაღლესი სკოლის გახსნის შემადგომლობით, მაგრამ პეტერბურგში მას მხარი არ დაუჭირეს. ამავე დროს თვით მეფის ხელსუფლებისათვის საჭირო იყო უმაღლესი განათლების მქონე პირები ამიერკავკასიის საბოლოო კოლონიაციისა და რუსიფიკატორული პოლიტიკის განხორციელებისათვის. 1843 წლიდან რუსეთის უმაღლესი სასწავლებლებში სახაზინო ხარჯით გაგზავნილი კონტინგენტი გაზარდეს ათი კაცით. ცხადია, კონტინგენტი უნდა შერტყულიყო თავდაზნაურთა წრიდან. 1844-46 წლებში რუსეთის უმაღლესი სასწავლებლებში გასაგზავნი ნორმები ორ-სამეგრე ვადიდდა. 1846 წლიდან გაუქმდა კონტინგენტის წოდებრივი ნიშნით შერჩევის პრინციპი. რუსეთის განათლების სამინისტროს მტკიცებით კავკასიელი სტუდენტები ენის უყოღნიარობის გამო სათანადო წარბაქტებს ვერ იჩენდნენ. 1847 წელს რუსეთის განათლების მინისტრი ს. უეჯიოვი კავკასიის მეფისინაცვალს 2. გორონკოვს სპეციალურად უგზავნის წერილს კავკასიელი სტუდენტების სესტი მოზადების შესახებ. „თბილისის გიმნაზია, მინისტრის მიტყვიით, შორს არის იმისაგან, რომ მის მოწოდებებს შეეძლოა უნივერსიტეტში პირდაპირ შესვლა“.

1848 წელს შეიქმნა კავკასიის სასწავლო ოლქი, რომელმაც ერთ ადმინისტრაციულ მთლიანობაში მოაქცია ვეღლ ტიპის ოფიციალური საერო სასწავლებელი. ოლქის დაბუღების პრაქტიკში გათვალისწინებული იყო უნივერსიტეტის დაარტება თბილისში, მაგრამ მინისტრის შემოსენებული წერილის გამო, ეს მუხლი ამოღებულ იქნა. სამეგრეოდ კავკასიის მეფისინაცვალმა შემადგომლობა აღიარა მეფის წინამე რუსეთის უნივერსიტეტში კავკასიელი სტუდენტებისათვის ერთი წლით სწავლების გიხანგრძლივების თაობაზე. ეს თხოვნა დამკყოფილებულ იქნა. კავკასიელი სტუდენტები ამიერიდან ოთხი წლის ნაცვლად ხუთ წლიწინდ სწავლობდნენ უნივერსიტეტში ხაზინის ხარჯზე. უნივერსიტეტებისათვის კონტინგენტის მოზნა-

დება მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა ქუთაისში მეორე გიმნაზიის გახსნის (1848 წელს) შემდეგ. ორივე გიმნაზია დაწყებითი კლასების მასწავლებლების მოზადებასთან ერთად, სწავლებულა ახალგაზრდობის მოზადებაც უმაღლესი განათლების მისაღებად.

ქართული სამოციანელები თავიანთ სამოქმედო პროგრამაში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ამოცანად ქართული უნივერსიტეტის გახსნას ისახავდნენ და დასაბუღებულ არგუმენტებს აყენებდნენ. ამავე დროს ქართველი თავდაზნაურობის მოწინავე ნაწილი დაყენებით მოითხოვდა უმაღლესი სკოლის დაარტებას თბილისში.

ილია ჭავჭავაძე და მისი თანამოზარტენი ყოველმხრივ ცდილობდნენ ხელი შეეწყობა ქართული ახალგაზრდებისათვის, რომლებიც უმაღლესი განათლებას იღებდნენ რუსეთისა და საზღვარგარეთის უნივერსიტეტებში. უმაღლესი განათლების მიღების დღი სურვილი, ილიას თქმით, არა ერთსა და ორს ჩვენს ყმაწვილკაცს გაიტაცებს ხოლმე თავგამეტებით თავის საყვარელის სამშობლოდ, რომ იქ შორს, შორს სადმე დაეწინაურებოს უმაღლესის ცოდნის ანკარა წყაროსა, რადგანაც ახლო იგი წყარო ნეტარებისა ვერ არა ჩქეფს.“¹ ილია წებს შორეთში სტუდენტი ახალგაზრდობის ბედისადმი ქართველი საზოგადოების გულგრილობის გამო, „ჩენილა სამწუხაროდ იმას კი არ გვიხებლობთ, არა დღეში არიან ჩვენი მშენი, ჩვენი შეილები, მინამ თავის წყურვილს სწავლისას და ცოდნისას მოყვალევენ... ჩვენი საყოდავი ყმაწვილკაცობა ითმუნს და იტამს სწავლისა და ცოდნის გულსათვის. ესე იგი იმ ძვირფასს თესლთა შეკრებისათვის, რომელიც მშობელ ქვეყანად უნდა მოჰხდოდნ ერთი ათასად მოსამკეთლ და, მამსადამე ჩვენსა სამბედნიეროდ.“²

კიდევ უფრო მძიმე სურათს წარმოგვიდგენს ნიკო ნიკოლაძე რუსეთისა და უცხოეთში მოსწავლე სტუდენტი ახალგაზრდობის შესახებ. ყოველწლიურად იმ პირობაგან, რომლებიც წარმატებით ამთარებენ მეცნიერების უკრას საშუალო სასწავლებლებში, ორი-სამი პროცენტი კი ვერ მოუღობს სახსრებს უმაღლეს სასწავლებლებში სწავლის გასაგრძელებლად. უმაღლესი სასწავლებლის სიმოზგ, მოზრდილი თანხის წინამწირი დაგროვება, რაც მათ სჭირდება გზაში და იმისათვის, რომ სწავლის დროს შიმშილით არ მოყვდეს, ახალგაზრდობას იბუღებულს ხდის ან გადამწერლობა და კანკულარიის მოხელეობა. დაიწყოს ანდა უსაქმოდ იბუღილას... მაგრამ იმ ბედნიერთა შორისაც კი, რომელთაც მოახერხეს სტიპენდიის მიღება, ან იშოვებს ფული უმაღლეს სასწავლებელში წასაყვლეღად, სახეგარზე მეტი ხელმოყვების, შორეული ჩრდილოეთის კლიმატის, ქუექის, დაუ-

1. ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. IV, გვ. 336.
2. იქვე, გვ. 337.

ძღურების, გამოფიტვის მსხვერპლი ხდება... ამიტომ თბილისში რომ არსებობდეს უნივერსიტეტი, მაშინ ბევრ ახალგაზრდას, რომლებიც ახლა იღუპებიან, შესაძლებლობა ექნებოდა მიეღო უმაღლესი განათლება და არ განეცადა ჩვენი მთერ აღწერილი ბედმოყვობა¹.

მოწინავე ქართველ ინტელიგენციას კარგად ესმოდა უმაღლესი განათლების მნიშვნელობა ერთს კულტურისა და ზნეობრივი სრულყოფის საქმეში. ნ. ნიკოლაძე წერდა: „თუ გვსურს კავკასიაში მტკიცე მშვიდობის დამყარება, თუ მართლა გვინდა ჩვენი შხარის „ცივილიზირება“, თუ გვსურს, რომ მზად ვიყოთ წინ აღუდგეთ სხვათა შეშინებებს, მაშინ აი ესაა პირველი ნაბიჯი, რომელიც უნდა გადავდგათ, რაც შეიძლება ბევრი სასწავლებელი, მაგრამ არა ფორმალური, არამედ ჰუმანიტარულ პედაგოგიური, რაც შეიძლება მეტი გიმნაზიები, რომლებიც თავისუფალი იქნებიან ვიწრო ეგოისტების მომყვანილები გავლენისაგან, და რომელთაც უნდა შევძლებდეთ ჰუმანიტარული განათლების ვაჟობას და დავვირგოთ, — აი საშუალება, რომელსაც დროს დაეკარგავდა უნდა მოვიტოვოთ ხელში“.

უნივერსიტეტის გახსნას წინ ელოებოდა მთელი რიგი სიძნელები. ოფიციალური ორგანოები პირველ რიგში ამიერკავკასიაში სათანადო პირობების მოუწესრიგებლობის მიზეზს ასახელებდნენ, შებდევ კი ფინანსურ დაბრკოლებებს. ქართველი საზოგადოებები ცდილობდნენ მთავრობისათვის დაემტკიცებინათ, რომ უნივერსიტეტის შენახვა უფრო იაფი ჯდება, ვიდრე იმ დევიზიებისა, რომლებიც შეიარაღებული უნდა გვეყვოდეს მანამდე, სანამ არ გამოვზარდით პატრიოტული და კეთილსინდისიერი ახალგაზრდების მთელ კონტინენტს. თბილისში უნივერსიტეტის დაარსება მთელ ზნეობრივ მთავრებულს მოახდენს, რომ შესაძლებლობას მოგვცემს ერთი ფეხისანი დევიზიანი მთავრობისთვის და გავგზავნოთ იგი იმ ადგილს, სადაც ასე ძლიერ იგრძნობა მისი ნაკლებობა².

თბილისის ვებერნიის თავდაზნაურობას, მათი მოშლილი მერონების გამო, არ ჰქონდა შესაძლებლობა გაეღო თუნდაც ნაწილი იმ ხარჯებისა, რაც უნივერსიტეტის დაარსებას უნდა მოყოლოდა.

თბილისში ამიერკავკასიის უნივერსიტეტის დაარსებას ატყურობდა მთავრობდნენ, აგრეთვე, მოწინავე სომეხი და აზერბაიჯანელი მწერლები:

ბი; მედგომები და საზოგადო მოღვაწეები სწავლადათიან წლებში არ დაჩვენია არც ერთი გაზეთი და თურნად ამიერკავკასიაშიმარნის საკითხი არ აღეძრა და მხარა არ დაეცნა უმაღლეს სკოლის დაარსებისათვის.

ახსანიშნავია, რომ კავკასიის სამედიცინაო სკოლის ოფიციალური მთავრებიც თითქმის მხარის უჭერდნენ ამ იდეას. ასე, მაგალითად: ქუთაისის სამედიცინო სკოლის მმართველი იანოშვილი 1879 წლის ანგარიშში მიუთითებს თბილისში უმაღლესი სასწავლებლის გახსნის საქარებასა და მიზანშეწონილებას.

იაკობ გოგებაშვილი ამ მოძრაობით აღტაცებული წერდა: „რაცა ზამთრის გასულს გესმის კიტიკი არა ერთი მერცხლსა, არამედ მთელი გუნდისა, მაშინ დაწმუნებული ხარ, რომ სამხური გახაფხული გუყვ მომდგარი. საზოგადო საქმეებშიაც ასე ვახსოვთ. თუ თითქმის ყოველი უწყებრივ, ყოველი ბანკიდან და ყოველი სალიტერატურა ორგანოდგან გესმით ერთი და იგივე მოთხოვნილება, ერთი და იგივე სურვილი, უნდა იცოდე, რომ ეს სურვილი მალე აღსრულდება, მოთხოვნილებას მალე ელარსება დაყმაყოფილება.“

ახრი კავკასიის უნივერსიტეტზე ღრმად იღვამს ფრენს, ვრცელდება, მწიფდება, მისი სისრულესი მოყვანა, მისი განხორციელება უძველესად მოხდება ახლო მომავალში. მაშინ უმაღლესი სწავლის ღამბარი როდიდა ენთება რომდენიმე ათასი ვერსის სომორზედ, საიდგანაც მხოლოდ მერთალსა და სესტ ნათელს გვიგზავნის. იგი დაიწყებს კამეაშ ჩვენს შმარის, ჩვენ გვერდით, ჩვენი ქვეყნის შეაგულში. სიცხოველე მისი იმატებს ერთი ასად³.

მოწინავე ქართველი ინტელიგენციის ერთი თბილისი (ნ. ნიკოლაძე, ვ. ვერთოელი, ს. მესხი) მთილისში უნივერსიტეტის გახსნას ყოველგვარი დაყოფების გაგრემე მოითხოვდა, მეორე ნაწილი (ი. ქაქვაძე, ი. ვოგებაშვილი, ნ. ქაქვაძე) ამისათვის საჭირო მომზადებას და პირველ რიგში, საშუალო სასწავლებლების ქაენის გაფართოებას თვლიდა აუცილებლად. ეს ჯვედი ანგარიშს უწყედა 70-იანი წლების საქართველოში არსებულ მდგომარეობას. საშუალო სასწავლებლებში სიმცირე და იქ ქართველი ახალგაზრდობის უმნიშვნელო კონტინენტი უმაღლესი განათლების ფართოდ გაფართოებას ურობებს უწყვეტად, ამიერკავკასიის გიმნაზიებსა და სემინარიებში ქართველი მოსწიფელები ჩამოუვარდობდნენ რიცხვით არა მარტო რუსებს, არამედ სომხებსაც. ილია ქაქვაძე პირველ რიგში საუნივერსიტეტო კონტინენტს მომზადების აუცილებლობას გრძნობდა. „საშუალო სასწავლებლები საქმარისნ არ არიან, წერდა ილია 1878 წელს, და ამის გამო ჩვე-

1. ნიკო ნიკოლაძე, თხზულებანი, ტ. 5, გვ. 486.

2. ნიკო ნიკოლაძე, თხზულებანი, ტ. 5, გვ. 485.

3. იქვე, გვ. 485.

1. ი. ვოგებაშვილი, თხზულებანი, ტ. 1, გვ. 221-222.

ნა შეიღებინა სასწავლებელს გარეთ რჩებიან, მასწავლებელს საჭიროა გაემართოს ჩვენი საკუთარი საშუალო სასწავლებელი და მიეცეთ ჩვენს შეიღებულ სწავლას უფრო ფართო და უფრო ერთობა გზა¹.

ვიმანაზიებისა და მათთან გათანაბრებული სასწავლებლების ქსელი და მათში მოსწავლე ქართველთა რიცხვი მეტად საგალობლო იყო 70-80-იან წლების საქართველოში. კავკასიის სასწავლო ოლქის 1879 წლის ანგარიშიდან ჩანს, რომ ქართველთა საქართველოს საშუალო სასწავლებლებში აბსოლუტურ უმცირესობას შეადგენდა. კავკასიის ვიმანაზიადამთავრებულთა მეტადედი ნაწილი იყო მხოლოდ ქართველი. ასეთი მდგომარეობა უკარანხებდა იაკობ გოგებაშვილს დაესვა კითხვა: „ამ გონებითი მნათობის (უნივერსიტეტის, ვ. გ.) სპეციეტი ჩვენც მოგვეფინება, თუ ისევ ჩრდილოში დაეყარჩენს და მისი შუქი აღამაღლებს მართო ჩვენს იღბლიან მეზობლებსა?²“

უნივერსიტეტის გახსნისათვის პირობების შემზადება ძირითადად მთავრობაზე იყო დამოკიდებული, რადგან ვიმანაზების შენახვა დიო ხარჯებითან იყო დაეყმირებული, დაწყებითი სკოლების შენახვას კი, ასე თუ ისე, ახერხებდნენ ადგილობრივი ორგანიზაციები და შეძლებული პირები. მეფის ზეღისუფლება, ცხადია, ხალხის, მეტადედი ნაციონალური უმცირესობის განათლებით სულაც არ იყო დაინტერესებული. და თუ უნივერსიტეტის გახსნის შესახებ კავკასიის სასწავლო ოლქში ვაისმოდან ხმა, ეს აიხსნება იმით, რომ ის იქნებოდა არა კავკასიის, არამედ რუსული შემადგენლობისა და ორიენტაციის უმაღლესი სასწავლებელი, რომელიც, პირველ რიგში, მოამზადებდა რუსიფიკატორ მოხელეებს. გრანობდა რა ამ საშიშროებას, იაკობ გოგებაშვილი წერდა: „ადგილობრივი უნივერსიტეტი მხოლოდ მაშინ არის უჭირფასესი საუნაქე რომელისამე ხალხისათვის, მხოლოდ მაშინ ხდება მისი ამაღლების და გაძლიერების წყაროდ, რადგანაც მას სრული შეპალება აქვს შესწავლეს და დაეწყოს ის წყარო, რომლისიც უყოველწლივ მისი ახალგაზრდობა დაადამობით გამოდის ვიმანაზიებიდან კერხ შესრულებული და უმაღლესი სწავლისათვის მომზადებული“³.

ცხადია, აქედან არ გამოდის დიდი ქართველი პედაგოგის უაყოფიოთი დამოკიდებულება უნივერსიტეტის დაარსებისადმი, მაგრამ ის აფრთხილებდა საზოგადოებას სათანადოდ მომზადებულიყო ამ დიდი საქმისათვის.

გასული საუკუნის 80-90-იანი წლები საქართველოში აღინიშნა ცარიზმის რუსიფიკატორული პოლიტიკის გაძლიერებითა და რევოლუციური ღონისძიებებით სახალხო განათლების დარღვევით და ქართველი საშუალო ინტელიგენცია, საერთოდ, დაკავებული იყო მშობლიურ ენაზე სწავლების უფლებებისათვის რუსიფიკატორ მოხელეებთან ზღვრათული ბრძოლით.

ქართველი ხალხის, მისი ინტელიგენციისა და ახალგაზრდობის სანტყვარი ოცნება — მშობლიური უნივერსიტეტი კვლავ შორეულ და მიუღწევად მიზნად რჩებოდა.

1894 წელს თბილისში ჩამოსულ რუსეთის მიწათმოქმედების მინისტრს ერმოლოვს ქალაქის თვითმმართველობამ სთხოვა თბილისში პოლიტექნიკური ინსტიტუტის გახსნა. ინსტიტუტს ორი განყოფილება (სამეურნეო და სამშენობლო) უნდა ჰქონოდა. თვითმმართველობა ესწრებოდა 200 დესეტინა მიწის ნაკვეთის გამოყოფას და უოველწლიურად 100 ათასი მანეთის გაღებას. ერმოლოვმა წამოაყენა სხვა წინადადება — თბილისში გახსნათ საშუალო ტიპის სასოფლო-სამეურნეო სასწავლებელი. შეთანხმება ვერ მოხდა და ორველ წინადადება განუხორციელებული დარჩა.

პოლიტექნიკური სასწავლებლის დაარსების საკითხი კვლავ წამოიჭრა 1897 წელს იმასთან დაკავშირებით, რომ ასეთი უმაღლესი სასწავლებლები გაიხსნა კიევსა და ვარშავაში. თბილისის თვითმმართველობა ესწრებოდა ინსტიტუტის შენახვის ხარჯების მისზევნოვან ნაწილს. გარდა ამისა, ბაქოს, ქუთაისისა და ბათუმის თვითმმართველობები ამ მიზნით გარკვეულ თანხის იღებდნენ, არც კავკასიის, არც პეტერბურგის ზეღისუფლეს არავითარი ინტერესი არ გამოეჩინათ ამ საქმისადმი და უმაღლესი სკოლის გახსნას კვლავ ვადაიღო.

1901 წელს სრულდებოდა საქართველოს რუსეთთან შეერთების 100 წელი. ქართველთა ინტელიგენციამ სულაც ამ თარიღის გამოყენება და დაიწყო უნივერსიტეტისათვის პირობების მომზადება. პირველ რიგში, საჭირო იყო შესაფერისი შენობის აგება. ეს საქმე მიანდეს ცნობილ საზოგადო მოღვაწეს ნიკო ცხვედაძეს. შენობა დაპროექტებული იყო არქიტექტორ სეიმონ კლდიაშვილის მიერ. „ნიკო ცხვედაძემ წინასწარ დაისაბა მიზნად, რომ თბილისის ქართული ვიმანაზის შენობის საფარვეშე სიეთი ბინა აეგო, რომელშიც თავისუფლად მოთავსდებოდა მომავალი ქართული უნივერსიტეტი, რომელსაც იგი უახლოეს დროში მოელოდა“⁴.

იაკობ მანსვეტაშვილი თავის მოგონებებში ვადაიგვეცემს ამ დიდი მუშაობის შესახებ. რომელიც ნ. ცხვედაძემ გასწია მომავალი, სამე-

1. ი. ჯეჯევაძე, ტ. IV, გვ. 329-330.

2. ი. გოგებაშვილი, ტ. I, გვ. 222.

3. ი. გოგებაშვილი, ტ. I, გვ. 222-223.

4. ვ. ქაქია, ნიკო ცხვედაძე, კრებული, სახალხო განათლების ქართველი მოღვაწეები და სახალხო მასწავლებლები, 1953, გვ. 176.

ლაშვილი საქმისათვის. ის არწმუნებდა დიდა ხარკებით შემინებულ თავადნაჟარობას, რომ ეს საქმე „საჭირთა მთელი ქართველობისათვის და ხარკს არ უნდა შევეუშინდეთ, საქმეს არ ელატებო... დავევიერეთ, არ ინანებთ, მალე მადლობასაც ვუკრძალოთ. ავერ ხმები ისმის და იქნებ კიდევ გამოათლდეს, რომ თბილისში უნივერსიტეტის გახსნის ნებას გვაძლავებო. დეე, შინაში მზად გვკონდეს, იქნება, როდის-მე ქართულ უნივერსიტეტსაც ველიროთ“¹.

1900 წელს დაწყებული მშენებლობა ძირითადად დამთავრებულ იქნა 1906 წლისათვის.

1905 წლის მღვდლარე დღეებში, სხვა მოთხოვნასთან ერთად, ზამალა გაისილდა ქართული უნივერსიტეტის დაარსებაც. 1905 წლის 19 მარტს სოფელ ლევის (თბილისის მარჯა) სამამასახლოს გლეხობამ მთავრობის საწინააღმდეგო მიტინგი გამართა, რომელზედაც შეიშუშავეს 16 პუნქტისაგან შემდგარი მოთხოვნები, აქედან ერთი (მე-11) სახალხო განათლების საკითხებს ეხებოდა. ამ პუნქტში ვკითხულობთ: „...ვთხოვლობთ დაარსდეს ისეთი სკოლა, სადაც სწავლება უნდა იყოს 16 წლამდე საჯაროდებულს, უფასო და უსათუოდ ქართულ ენაზე და სოფლის სკოლიდან ნება ქონდეთ გადავიდნენ საშუალო, შემდეგ უმაღლეს სასწავლებელში, სადაც აგრეთვე სწავლება ქართულად სწარმოებდეს“². ამავე წლის 24 თებერვალს სოფელ ხიდისთავის (ოზურგეთის მარჯა) გლეხობის კრების წარმომადგენლებმა მთავრობის ოფიციალურ წარმომადგენელს მოთხოვეს „საშუალო და უმაღლესი სწავლა ხელშისაწყობი იყოს ყველაისათვის“³. ანალოგიური მოთხოვნები წამოუყვანეს ასეანელმა და ჩოხატაურელმა გლეხებმაც, ფოთელმა მუშებმა⁴.

1905 წელს სოხუმის ოლქის მცხოვრებლებმა ოფიციალურად წარუდგინეს მეფისნაცვალს მოთხოვნები, სადაც ლაპარაკია უმაღლესი განათლების მიღების შესახებლობათა გაუმჯობესებაზე.

1906 წლის 18 ოქტომბერს რუსეთის ტექნიკური საზოგადოების კავკასიის განყოფილების კრებამ მიიღო გადაწყვეტილება: „გახსნას უმაღლესი სასწავლებელი ფართო სასწავლო გვერდით; სახელდობრ უნივერსიტეტი ტექნიკური განყოფილებით. მაგრამ აქეთი დაწყებულებისათვის აშეკად თანხების უქმარობის გამო, კრება მიხანშეწონილად თელის 1907 წლი-

დან გაიხსნას ეკონომიურ-იურდიული ფაკულტეტი, ხოლო შემდეგ, იმის მიხედვით, თუ როგორ გაიზრდება ფულადი სახსრები, გაიხსნას აგრეთვე ფიზიკა-მათემატიკური ფაკულტეტი ტექნიკური განყოფილებით“¹.

ამ წინადადებას ოფიციალურად დაუპირა მხარი კავკასიის სასწავლო ოლქის მხრუნველმა რუდოლფმა. გამოინგარიშეს უნივერსიტეტის შენახვის ხარკებიც, რომელიც ყოველწლიურად 174,300 მანეთს შეადგენდა. ერთდროულად ხარკები ნავარაუდევო იყო 300 ათასი მანეთი. მიითთებული იყო შემოსავლის წყაროებიც².

კავკასიის უნივერსიტეტის გახსნის საკითხს აქტიურად გამოეხმარა ახალდაარსებულ ბოლშევიკური გახეობა „პრავდა“, რომელმაც ამ საკითხზე ვ. შ. მოლოტოვის წერილი დაიბეჭდა.

როგორც ვხედავთ, საქმე პრაქტიკულად წინ არ მიიწედა და სულ უფრო აშკარა ხდებოდა მეფის ხელისუფლების განზრახვა, კავკასიელი ხალხი კვლავ სიბნელეში ჰყოლოდა.

უფრო მეტიც, ამ პერიოდში ამიერკავკასიაში უმაღლესი სასწავლებლის კი არა, საშუალო სკოლების შემცირების საკითხი დააყენა მეფისნაცვალმა ეორონიკოვ-დაშკოვმა. ის კავკასიის სასწავლო ოლქის მხრუნველის რუდოლფისადმი 1912 წლის 25 დეკემბერს გაგზავნილი მიმართავში წინადადება იძლევა შემცირდეს მოსწავლეთა რაოდენობა კლასებსა და, საერთოდ, საშუალო სასწავლებლებში არასამედიკოპირთა გარიცხვისა და კერძო სასწავლებლებში ერთი ნაწილის გადაყენის გზით. ამავე წერილში მეფისნაცვალს მოითხოვეს საშუალო სკოლები განწმენდილ იქნას იდურად შეუფერებელი მოსწავლენებისაგან³. ამ პერიოდში ოფიციალური ორგანოები ყოველ ღონეს ზმარობდნენ „დაეცეთ“ გიმნაზიები და მასთან გათანაბრებული საშუალო სასწავლებლები მღელვარე სტუდენტობის ზეგავლენისა და რევოლუციური იდეებისაგან.

1914 წლის პირველ ივლისს მეფის ხელისუფლებამ კერძო სასწავლებლების მიმართ მიიღო კანონი, რომლის მიხედვით ცალკეულ პირებსა და ორგანიზაციებს ეძლეოდათ უფლება გაეხსნათ უმაღლესი სასწავლებლები. ქართველი საზოგადო მოღვაწეები უნივერსიტეტის დაარსებისათვის ბძილის საფუძვლად სწორედ ამ კანონს იყენებდნენ⁴.

¹ სტია, ფ. 422, საქმე 9663, ფ. 13.

² დაწერილებით იხ. ტრ. ზუნდაძე, სწავლა-აღზრდის ისტორია საქართველოში, მასალათა კრებული, 1937, გვ. 186-190.

³ Уш. Оболадзе, Очерки по истории общеобразовательной школы в дореволюционной Грузии, 1957, გვ. 125-126.

⁴ ს. ჭობანაძე, უნივერსიტეტის ისტორიიდან, თსუ შრომები, ტ. 119, 1967, გვ. 208.

¹ ა. მანსვეტაშვილი, მოგონებები, 1936, გვ. 220.

² „ცნობის ფურცელი“, 1905, № 2809.

³ ფურ. „მოგზაური“, 1905, 6, მარტი, გვ. 115.

⁴ ს. სიგუა, ნარკვევები სახალხო განათლებისა და პედაგოგიურ იდეათა განვითარების ისტორიიდან საქართველოში, 1959, გვ. 38-39.

მეგრამ საქმეს არც ამან უშველა. დიდ იმედებს იმედგაცრუება მოჰყვა.

ქართული უნივერსიტეტისათვის ბრძოლა არც პირველი მსოფლიო ომის დროს შენელებულა. ამ დროიდან პირველ პლანზე დიდი ქართველი მეცნიერი ივ. ჯავახიშვილი დგება.

ივ. ჯავახიშვილმა უნივერსიტეტის დაარსებისათვის ზრუნვა ჯერ კიდევ პეტერბურგის უნივერსიტეტის პრეზიდენტად მუშაობის პერიოდში დაიწყო. ის ზღმძვანელობდა ქართულ სამეცნიერო წრეს*, რომელიც, სამეცნიერო მუშაობასთან ერთად, ცრებდა ცნობებს ქართველ სტუდენტთა რაოდენობის, განაწილებისა და სპეციალობათა შესახებ. ეს საჭირო იყო ქართული უნივერსიტეტის დაარსებისათვის. წრემ ანკეტების მეშვეობით დაახუსტა ქართველ სტუდენტთა რაოდენობა და სხვა საჭირო მონაცემები. გარდა ამისა, იღვა საკითხი იმის შესახებ, „ათ რამდენად იქნებოდა მოსაზრებელი სათანადო მეცნიერული კვალიფიკაციის მქონე პირების მოწვევა ქართულ უნივერსიტეტში, როდესაც ამის განხორციელების მომენტი დიდგებოდა. ივ. ჯავახიშვილს ამ მხრივაც ქონდა დაქვერილი თადარიგი. მას შეეკრებილი ქონდა ცნობები, თუ სად, რომელ ქალაქში და რა სპეციალობის ქართველი პროფესორი, დოცენტი და ასისტენტი მუშაობდა. ზოგ მათგანს პირადად იცნობდა და იმედი ჰქონდა საჭირო შემთხვევაში ისინი სამშობლოს მიამშობებდნენ“¹.

1917 წლის აპრილში ივ. ჯავახიშვილი ჩამოდის თბილისში და აქტიურ მუშაობას აჩვენებს.

1917 წლის ოქტომბერში არსდება „საუნივერსიტეტო საზოგადოება“, რომლის შემადგენლობაში არიან ივ. ჯავახიშვილი, ე. თაყაიშვილი, ი. ლორთქიფანიძე, ვ. ყიფიანი, კ. აფხაზი, მ. ჯამბაქო-ორბელიანი, ვ. რკვილაძე და სხვ. ეს საზოგადოება აარსებს ორ კომისიას — ფინანსურსა და აკადემიურს. ფინანსური კომისიის მოვალეობა იყო სასტრუბის შეგროვება და, საერთოდ, სასწავლო მატერიალური ბაზის შექმნა, ხოლო აკადემიურ კომისიას პროფესორ-მასწავლებელთა კაღვივის მოწვევისა და სასწავლო პროცესის საქმე უნდა მოეგვარებინა. ფინანსურ კომისიაში შედიოდნენ ი. ლორთქიფანიძე, ვ. ჯერული, ნ. წვერავა, ვ. ბერგლაშვილი, კ. კვიციანიძე, და სხვ. კომისიის აზრით, უნივერსიტეტი უნდა გახსნილიყო თბილისის სათავაზნაურო ვიმანის უნივერსიტეტის, რომელიც უქვეით, უნივერსიტეტისათვის იყო

გათვალისწინებული. უნივერსიტეტის შენახვის ხარჯები უნდა შეეგროვებინათ ამ საზოგადოების წევრთა საწევრო ანაზღაურების, სტუდენტთა, ქირის და თბილისის საადგილობრივლ-მწვერვალ-მეცნიერებრთაგან აგრეთვე, ქიათურის შავი ქვის მრეწველთა საბჭოსა და ეგრძა პირთა შემოწირულებისაგან. როგორც ვხედავთ, ქართული უნივერსიტეტი პირველად სახელმწიფოს მიერ არ ფინანსდებოდა. მხოლოდ დაარსებიდან ექვსი თვის შემდეგ მენშევიკებმა მთავრობამ გამოუყო მას უმინიმუმელო თანხა.

აკადემიური კომისია, რომლის შემადგენლობაში იყვნენ გამოჩენილი მეცნიერები და პედაგოგები — ივ. ჯავახიშვილი, ი. ყიფიანი, ე. თაყაიშვილი, ა. შანიძე, კ. კვიციანიძე, ვ. ახვლედიანი, დ. უზნაძე, შ. ნუცუბიძე და სხვ. დიდ მუშაობას ატარებდა სასწავლო პროცესის ორგანიზაციის დარგში. განსაკუთრებული მნიშვნელობა ქონდა ფაქულტეტებისა და სპეციალობების სწორი განსაზღვრას, სასწავლო გეგმებისა და პროგრამების შედგენას. „საუნივერსიტეტო საზოგადოება“ მართავს კრებებს თბილისისა და ქუთაისში, სადაც მოხსენებებით გამოდის ივ. ჯავახიშვილი. ქუთაისში იქმნება ამ საქმის ხელისშემწყობი კომისია — ი. ოცხელის, ი. პურადაშვილის, მ. თაქთაქიშვილის, ს. ხუნდაძის და სხვათა შემადგენლობით.

1917 წ. სექტემბრისათვის მომზადებული იქნა სათანადო პირობები. რამდენიმე ქართველი მეცნიერი დაეთხოვა რუსეთის ქალაქებში ოფიციალურ სამსახურს და ჩამოვიდა საქართველოში. პეტროგრადში ოფიციალურად დაამტკიცეს ქართული უნივერსიტეტის წესდება.

1917 წლის 26 ნოემბერს ე. თაყაიშვილის ბიზნუს შეიკრიბნენ ი. ჯავახიშვილი, დ. უზნაძე, ა. შანიძე, ფ. გოგობაშვილი, კ. კვიციანიძე და სხვ. გადაწყვედა, რომ პირველად გავხსნათ სიბრძნისმეტყველების ფაქულტეტი, რომელსაც სამი განყოფილება ექნებოდა (მემატიკურული, საბუნებისმეტყველო და მათემატიკური). ამ სხდომას მოყვა რამდენიმე სხდომა, სადაც ბევრი მნიშვნელოვანი საკითხი გადაწყდა².

ქართული უნივერსიტეტი საუნიომოდ გაიხსნა 1918 წლის 26 იანვარს (ახალი სტილით 8 თებერვალს) თბილისის სათავადაზნაურო გიმნაზიის შენობაში.

ეს დიდი მოვლენა, ახალი ეტაპი იყო ჩვენი ერის მრავალსაუკუნოვანი ევლტურის ისტორიაში.

1 ა. შანიძე, თბილისის უნივერსიტეტის დაარსების ისტორიიდან, „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1958, № 17, 18/11.

1 იხ. ა. შანიძე, თბილისის უნივერსიტეტის დაარსების ისტორიიდან, „ახალგაზრდა კომუნისტი“, 1958, № 17, 8/11.

მანანა ასათიანი

იოსებ თბილელის ბიოგრაფიისათვის

იოსებ თბილელის შესახებ მეტად მწირი ბიოგრაფიული ცნობები მოგვემოუბება. პირველი ცნობა იოსებ თბილელის შესახებ გვხვდება იოანე ბატონიშვილის ნაშრომში: „მცირე უწყება ქართველთა მწერალთათვის“: „გარნა მეფესა ლუარსაბს არა უქორწინია ქალსა მას ზედა და არცა სხვებრ შეხებია იგი, ვითარცა სწერს სამეცხთა ისტორიკოსი კაცი სარწმუნო არაქილ ვართამეტი, ხოლო ბიძაი გიორგი სააკაძისა, ტფილელი იოსებ, სწერს ქორწინებასა მიმდგვი მშისწულისათვის“¹.

პირველი მკვლევარი, რომელიც შეენიერებოდა თვალსაზრისით მიუდგა იოსებ თბილელის ბიოგრაფიის შესწავლას იყო პლატონ იოსელიანი. 1851 წელს მან გამოსცა იოსებ თბილელის ბოემა „დიდმოურავიანი“, ამ გამოცემას პლატონ იოსელიანმა წარუძღვარა გამოკვლევა, რომელშიც ის შეეცადა გაცრეკია თბილელის ბიოგრაფიის საკითხები: „მწერალი ლეჰსად წიგნისა ამის იოსებ თფილელი — მატროპოლიტი გვირით სააკაძე იყო ძირაქ დიდისა მოურავისა“². ამასვე იმეორებს ის თავის წიგნში «Жизнь Великого Моурава ниязя Георгия Саакадзе»: «Тоже самое пишет и Иосиф Митрополит Тифлисский, правнук князя Георгия Саакадзе»³.

1885 წელს დავით ზუბინაშვილი აღნიშნავდა: „სიხორება, დიდის მოურავის გიორგი სააკაძისა არს ლეჰსად აღწერილი მისი შვილისშვილის თბილელის მატროპოლიტის იოსებისაგან

¹ იოანე ბატონიშვილი, კალმასობა, II, 1943, გვ. 45.

² დიდმოურავიანი, თქმული სააკაძისაძის იოსებ თფილელისაგან დამატებით სხვათადა მისთა თხზულებათა, 1851.

³ Пл. Иоселиани, Жизнь Великого Моурава, князя Георгия Саакадзе, 1848, 33-58.

ეს თხზულება დაწერილია მიდგომილობით, დაბეჭდილია თბილისში 1851 წელს“⁴.

1897 წელს გამოვიდა „დიდმოურავიანის“ მეორე გამოცემა იოსებ იმედაშვილისა და სპირიდონ ტელიძის რედაქციით. ამ გამოცემაში ბიოგრაფიული ცნობები უცვლელად არის გადმოტანილი პლატონ იოსელიანისაგან. შემდეგ პლატონ იოსელიანის ამ ცნობას ეყრდნობიან ზაქარია ჭიჭინაძე⁵, ანტონ ფურცელაძე⁶, მოსე ჭანაშვილი⁷, ექვთიმე თაყაიშვილი⁸, ალ. ხახანაშვილი⁹, და ივანე ჯავახიშვილი¹⁰.

1904 წელს მ. ტყეშელაშვილმა გამოსცა წიგნი: «Тифлисский Сионский кафедральный собор», რომელშიც ის იძლევა ცნობებს თბილელის შესახებ. Иосиф III (1662—1688), из рода князей Тархановых, потомок Великого моурава, был первоначально епископом Дманисским. Написал историю родоначальника своего в стихах, весьма полезную для эпохи разорения Грузии Шах-Абасом в. Он жил при царе Вахтанге или Шах-Навазе. Он открыл при

⁴ დ. ზუბინაშვილი, ცნობანი ქართულ ენაზე დაწერილი ისტორიულ თხზულებათა შესახებ, ივერია, 1885, № XI, გვ. 104.

⁵ ზ. ჭიჭინაძე, ქართული მწერლობა XVII საუკუნეში, 1888, გვ. 25.

⁶ ანტ. ფურცელაძე, ბრძოლა საქართველოს მოსასპობად და საქართველოს შესაერთებლად ანუ გიორგი სააკაძე და მისი დრო, 1911, გვ. 422.

⁷ მ. ჭანაშვილი, საქართველოს ისტორია, 1897, გვ. 347.

⁸ Е. Такашвили, Хроника Ериставского Анафиста, 1901, стр. 8.

⁹ ალ. ხახანაშვილი, გურჯები, 1891, გვ. 3, სიტყვიერების ისტორია, 1913, გვ. 501.

¹⁰ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, 1959, V, გვ. 10.

Синодском соборе школы и библиотеку. Участвовал в сражении на полях Базалетских при селении Сабурдиано. Здесь и убит и погребен в Синодском соборе. Он с каким-то архимандритом грузинским присутствовал на Московском соборе (1666), бывшем под председательством патриархов: Александрийского Пайсия и Антиохийского Макария, по определению которого осужден Всероссийский патриарх Никон¹.

კ. კეკელიძის აზრით: „დაბეჭდებით თქმა იმისა, რომ იოსებ თბილელი არის ძისძე გიორგი სააკაძისა, შეილი სიჯუშისა ძნელია. დიდ მოურავს ისტორიული დოკუმენტებით ჰყავდა შემადგეი ძენი: პატა — სპარსეთში დასჯილი, ავთანდილი — მამასთან ერთად დაღუპული ოს-მალეთში, ზურაბი მარამდის გვირი, რომელსაც 1643 წლის ბანებში როსტომ მეფემ დალატისათვის თვალები დათხარა, ივანე — იმავე საქმის გამო კახეთს გადახვეწილი და როსტომ მეფის მიერ ქონებამიღებელი ორბანი, დიდი ერთგული როსტომ მეფისა, რომელსაც მას თახჩხონა უბოძა — აწაიდან არა ჩანს, რომ დიდმოურავს ჰყოლოდეს კიდევ შეილი სიჯუში.

ასე, რომ დანამდვილებით არ ვიცით ძისძე იუს თუ ძისძე იოსებ დიდმოურავისა, მაგრამ მას, რომ სათესაობითი კვებითი უშეკლად ჰქონდა დიდმოურავთან და სააკაძისთან გვიარს ევთენოდა ამას თვითონაც აღსატურებს².

1939 წელს გიორგი ლეონიძემ გამოსცა იოსებ თბილელის „დიდმოურავიანი“ გამოცემა ჯ. ლეონიძემ წარმოდგარა არცელი გამოცემა, რომელშიც წერდა: „აწაიდან, ჩვენი ძიებით იოსებ ტფილელი მძინწული უნდა ყოფილიყო დიდი მოურავის გიორგი სააკაძისა. 1629 წელს სააკაძე დამარცხდა ბაზალეთში და აქედან მთელი თავისი ოჯახით, ნათესაეებით და თანამგაჩინობლებით გადაიხვეწა ოსმალეთში, რადგან ბაზალეთის ომის შემდეგ მათ ქართლში აღარ ედგომებოდათ. ცხადია, მათთან იქნებოდა მამე სიონიც ანუ სიჯუში თავისი შეილით, დიდმოურავის მომავალი ავტორით, იოსები-თურთ, რომელსაც ჭერ კიდევ ბავშვს (ტფილელის დამადებელ ჩვენ ვფებთ 1620-თან წლებს) დიდებულ ბიძასთან ერთად უნდა გაეზიარებინა ემიგრაციის დღეები³.

1958 წელს კეკელიძე ძირითადად იმეორებს

¹ М. Ткемаладзе, Тифлисский Синодский кафедральный собор, 1904, стр. 146.

² კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, 1941, გვ. 476.

³ იოსებ ტფილელი, დიდმოურავიანი, გ. ლეონიძის გამოცემა, 1939, გვ. XXII.

იგივე აზრს, რომელიც ჰქონდა გამოტყველ 1941 წ. „ქართული ლიტერატურის ისტორიის“ მეორე ტომში, მხოლოდ აქ კიდევ უფრო მეტად ემზარება იმ აზრს, რომ „ოსებები“ იუს ძისძე დიდი მოურავისა⁴.

მოგვიანებით ამ საკითხს შეეხო სარგის ციციშვილი: „გიორგი ლეონიძის ზემოაღნიშნული გამოკვლევის შედეგად ნათელია, რომ იოსებ არ არის ძის ძე, მაგრამ არც აბალი მოსაზრება (იოსებზე მოურავის ძისძევილი) არის საბოლოოდ დამტკიცებული. საქმეს ართულებს თუნდაც ის, რომ გარდა ჭახოსროსი ჩვენ არ ვიცით გიორგი სააკაძის ძის სახელები და საერთოდ, ჰყავდა თუ არა მას სხვა ძმები⁵.

საკაძეები წარმოშობით შიდა ქართლიდან, ტანს ხეობიდან იყვნენ ისინი თავიდანვე აზნაურთა სოციალურ წრეს ევთენოდნენ: „რომ სააკაძე გლეხი არ ყოფილა, არც თვითონ და არც შთამომავლობით, არამედ უკვე ერთი სუცუნის უწინარეს მისი წინარები აზნაური-შვილებად ითვლებოდნენ, ამას 1523 წ. ბარათაინ გაყრდობის წლებში ამტკიცებს. ამ საბუთიდან ჩანს, რომ სააკაძეი მამინ ბარათა-შვილების აზნაურებად ითვლებოდნენ, და ამასთანვე კარგ აზნაური-შვილებად⁶.

იოსებ თბილელის აზრითაც:

„ქართლში უფროსნი ვინც იყვნენ, ითქმევდნენ თავადობასა, ყველა მოყვრად მყვეს, ბრძანებულს ჩემს მეგობრობა-ცნობასა, მეცა მივდედვი, მომდედვის, ვეჭმოდით კარგე მშობასა“.

ანტონ ფერცელაძის აზრით, გიორგი სააკაძე იყო უბრალო კაციშვილი⁷, ფერცელაძის ეს მტკიცება არ უნდა იყოს სწორი. სააკაძე თავიდანვე აზნაურთა გვირის წარმომადგენელი უნდა ყოფილიყო: „ჩამომავლობით სააკაძე თავიდაცა წრეს არ ეკუთვნოდა, მაგრამ გიორგის მამა-ბიძები უკვე სიმონ მეფის დროს ძალიან დაწინაურებული იყვნენ და სამეფო კარზე მათ მაღალი თანამდებობანი ეჭირათ⁸. შესაძლოა ამ დროისათვის სააკაძეები უკვე თავადებად

¹ იხ. კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, 1958, გვ. 525.

² კ. ციციშვილი, დიდმოურავიანი, ქართული ლიტერატურის ისტორია, II, 1966, გვ. 419.

³ ივ. ჯავახიშვილი, ქართველი ერის ისტორია, V, 1959, გვ. 10.

⁴ ანტ. ფერცელაძე, ბრძოლა საქართველოს მოსახლობად და საქართველოს შესაერთებლად. ანუ გიორგი სააკაძე და მისი დრო, 1911, გვ. 422.

⁵ ივ. ჯავახიშვილი, ნ. ხუბენიშვილი, ს. ანანია, საქართველოს ისტორია, I, გვ. 331.

იწოდებოდნენ. სააქავეები ჯერ კიდევ გიორგი სააქავემდე ყოფილან დაწინაურებული როგორც ეკონომიკურ, ასევე პოლიტიკურ სარბიელზეც. სააქავეებს რამდენიმე აზნაური და მსახური ჰყავდათ. გიორგი სააქავეს შამას ოთხი ვაჟი მყოლია: ზურაბი, ზემთელი, ივანე და სიაუში. გიორგი სააქავეს მამა სიაუში, იგივე შიოში, დაბლოკებული ყოფილა სიმონ I კართან. სიმონ I საქართველოს გაერთიანებისათვის იბრძოდა. სააქავეები სიმონ დიდის იდეების გამზიარებლები იყვნენ¹.

გიორგი სააქავეს ბიძა ზურაბი დიდი გავლენით სარგებლობდა სიმონ დიდის კარზე. 1590 წელს სიმონ I წყალობის წიგნს აძლევს სახლთუხუცესს ზურაბს. ამ სიგელში გიორგი სააქავეს მამა ჭიათური იხსენიება მოურავად².

XVI საუკუნის 90-იან წლებში სააქავეებთან მოურაობის არ ერიდებოდნენ ისეთი ცნობილი თავადები, როგორც იყვნენ ჭავჭავაძეები³. ზურაბ და სიაუში იხსენიებიან საამისშვილებად. საამისშვილი არის სააქავეს ერთი შტოს სახელწოდება. ისე, როგორც მეორე ასეთივე შტო ფრიდონისშვილებად ყოფილა ცნობილი.

არ არის ცნობილი როდის ვარდაციკლად გიორგი სააქავეს მამა სიაუში, სარგის კაცობაზე დიქრობს, რომ გიორგი სააქავეს მამა 1594 წელს უკვე არ არის ცოცხალი, ვინაიდან ამ წელს სემიონ მეფე წყალობის წიგნს აძლევს გიორგი სააქავეს⁴. „დიდმოურავიანიდან“ კი ვტყუბილობთ, რომ სიაუში 1606 წელსაც ცოცხალია. „ოცი წლის მამამ მიმართა ეს იყო ცამეტებამდის“ — აქვეყნიებებს თბილელი დიდ მოურავს გიორგი სააქავეს. აქ დაპარაკია მეფე ლუარსაბ II-ზე, ლუარსაბი კი 13 წლის იყო 1605 წელს.

გიორგის ღუდას თამარი ბქმევი. თამარი 1620 წელსაც ცოცხალია, ვინაიდან იგი მოხსენებულია ქაიხოსრო ჭავჭავაძისა და გიორგი სააქავეს ვენიწიების წიგნში⁵. „სიაუშისა და თამარს შამი ვეგი და ერთი ქალი მყოლიათ. ამათგან ჩვენ ვიცით მხოლოდ ორის სახელი. პირველი გიორგი და ქაიხოსრო. არ ვიცით მესამე ვეგის სახელი და არც თვით ქალისა, რომელიც შემდეგ მეფე ლუარსაბ II ცოლი და ქართლის დედოფალი გახდა“ — წერს ვეგი ჭამბურია⁶.

გიორგი ლეონიძე თავის გამოკვლევაში აღნიშნავს, რომ ქაიხოსრო მოკლულ იქნა 1614 წელს ბაღდადის აღებისას. ამ ცნობას მხარს უჭერს იოსებ თბილელი, მაგრამ სულ სხვაგვარად არის საქმე ისტორიოგრაფიაში: „ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ქაიხოსრო დაიღუპა ირანში, ბაღდადის აღების დროს, რომელშიც იგი გიორგი სააქავესთან ერთად მონაწილეობდა, მაგრამ ეს ვარაუდი სწორი არ უნდა იყოს, რადგან ქაიხოსრო მოხსენებულია ფარსადან ციციშვილისა და გიორგი სააქავეს შერიგების წიგნში. ეს წიგნი, მართალია უთარილია, მაგრამ დაწერილი უნდა იყოს 1620—1625 წლებში, როცა გიორგი სააქავე ურავდება თავის მტრებს — დიდ თავადებს ჭავჭავაძეებს და ციციშვილებს. 1620 წელს სასამართლოს ოქმიდან გიორგი ფარსადანთან შერიგებული არ ჩანს. მათი შერიგება უფრო მოგვიანებით უნდა მომხდარიყო. ქაიხოსრო მოხსენებულია იმერთა მეფის საფიცრის წიგნში გიორგი სააქავესადმი. ეს საბუთიც უთარილია, მაგრამ დაბეჭდილებით შეიძლება ითქვას, რომ იგი დაწერილია 1626 წლის დასაწყისში, როცა გიორგი სააქავემ დასავლეთ საქართველოში იმჯესურა. ქაიხოსრო მოხსენებულია „დიდმოურავიანიში“ სააქავესა და თეიმურაზ მეფის კონფლიქტის პერიოდში (ე. ი. 1626 წელს). იოსებ თბილელი გიორგის აქმეყიანებს: „მეფე (ივლილსხმევა თეიმურაზი) ზომ არას მიწყობდა არც მოყვრის, არცა ძმანთისა. აქ სახელი არ არის მოხსენებული, მაგრამ ცხადია, ის ქაიხოსროა, რადგან მეორე მამა ამ დროს უკვე გარდაცვლილია. ჩვენ არ ვიცით, როდის გარდაიცვალა ქაიხოსრო. 1626 წლის შემდეგ მისი ხსენება აღარ გვხვდება“⁷.

ჩვენ შევისწავლეთ აღნიშნული ორი საბუთი Hd 14632⁸ — Hd 1442 და ვფიქრობთ, რომ ჭამბურიას ეს მოსაზრება საკვებით სამართლიანია. ქაიხოსრო 1626 წელსაც ცოცხალია თვითონ იოსებ თბილელიც აღნიშნავს პოემის ეპილოგში.

„ნათესავ მოღვამ გვარ ტომის მისმან ეს ვიწუე წერებად“

გიორგი ლეონიძე იშველებდა „მოღვამ“ სიტყვის მნიშვნელობას და ასკენიდა, „მამასადაჲმ, რაკი ტფილელი თავის თავს დიდი მოურავის მოღვამად ასახელებს ნათესავ-გვარ-ტომთან ერთად, ვფიქრობ, რომ იგი ჰგულისხმობს

¹ იოსებ თბილელი, დიდმოურავიანი, გ. ლეონიძის რედაქციით, 1939 წ. სტრ. 163.

² გ. ჭამბურია, გიორგი სააქავე, 1964, გვ. 26-27.

³ Hd 14632 გამოკვლეულია ი. შ. ბურჯანაძე, ისტორიული დოკუმენტები იმერეთის სამეფოსა და გურია-ოდის სამთავროებისა (1466-1770 წწ.) წიგნი I, 1959, გვ. 24.

¹ საქართველოს სიძველენი, II, 1909, გვ. 47, სიგელი, 35, სააქავეებისათვის სიმონ I შიუცია ჭავჭავაძეების თვრამი მამული.

² საქართველოს სიძველენი, II, 1909, გვ. 48, სიგ. 36.

³ საქართველოს სიძველენი, 1909, გვ. 49, სიგ. 37.

⁴ ს. კაცობაძე, საისტორიო კრებული, IV, 1929, გვ. 73.

⁵ საქართველოს სიძველენი, II, 1909, გვ. 51, სიგ. 41.

⁶ გ. ჭამბურია, გიორგი სააქავე, 1964, გვ. 26,

თავს გიორგი სააკაძის ოჯახის მონაწილედ. სწორედ მოდგმით, მომდგამობით და არა პირდაპირი ხაზით — შეიღწევილობით. ვ. ი. ქაიხოსრო 1626 წელსაც ცოცხალია, 1614 წელს ბაღდადში მოკლული იქნა მეორე ძმა გიორგი სააკაძისა, რომლის სახელი ისტორიამ არ შემოგვინახა. საფიქრებელია, რომ გიორგი სააკაძის მეორე ძმა თავიდანვე სპარსეთში იმყოფებოდა. ადვილი შესაძლებელია, რომ მის რაიმე უთანხმოება მოუვიდა ქართლის სამეფო კართან და სპარსეთს შეაფარა თავი. იქნებ სწორედ ამიტომაც გადაწყვიტა სპარსეთს წასვლა ლტოლვილმა სააკაძემ. აი, სწორედ ეს ძმა მოუკლავთ 1614 წელს ბაღდადის აღების დროს. ამის შესახებ ჩვენ „დიდმოურავიანში“ ვკითხულობთ:

ბაღდადს წაბრძანდა, თან ვახლი, აღება ბრძანა
ციხისა,
ძმა მყავდა გულსრულა, მამაცი, ხმის ამომღები
ჩიხისა,
მან ერთი კაცი საბრძოლად ადვილად არ
შეიხისა, —
და ის იქ მომიკლეს ომშიგან, კაცება შექმნეს
თიხისა!
(163)

ქაიხოსრო ხშირად იხსენიება ქართულ დოკუმენტებში გიორგი სააკაძესთან ერთად. პირველად მისი ხსენება გვხვდება 1607 წ. სააკაძეთა ნასყიდობის წიგნში, ამის შემდეგ ის ხშირად იხსენიება სააკაძის გვერდით. ქაიხოსრო რომ 1626 წელსაც ცოცხალია, ამას თბილელის პოემაც მიუთითებს. 1626 წელს, თეიმურაზსა და დიდ მოურავს შორის მომხდარი კონფლიქტისას, გაკვირვებული მოურავი კითხულობს: მეფე ხომ არას მიწყრება, არც მოყვრის, არცა ამისათვის? (სტრ. 8). ამრიგად, არსებული სამი სახელთის (Hd-14.632, Hd-14.442 და „დიდმოურავიანი“). მიხედვით ჩვენ შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ქაიხოსრო 1626 წელსაც ცოცხალია. სწორედ ამ ქაიხოსროს შვილი უნდა იყოს იოსებ თბილელი. გ. სააკაძის ერთგულმა ძმამ ბოლომდის გაიზიარა დიდი მოურავის მწერე ბედი.

არ არის ცნობილი, სად მიიღო სააკაძემ სწავლა-აზრდა. „დიდმოურავიანიდან“ ვიცით, რომ სააკაძე „რიტორთ“ კაცთა ზრდილი უყოფილამ.

ანტონ I აზრით:

„...გონება მისი ქვემდებარებდა
თავისუფალ ცნობათა, რომელთაცა,

1 იოსებ ტფილელი, დიდმოურავიანი, გ. ლეონიძის გამოცემა, 1939, გვ. XXI.

2 საქართველოს სიძველენი.

3 იოსებ ტფილელი, დიდმოურავიანი, 1939, გვ. 3, სტრ. 2.

იოსებ კვადლა გამოცდილი იყო, სრულად, პოეტისათა ხელოვნებათა მონაწილედ.

ასეთივე აზრისაა იოსებ თბილელზე იაკობ შემოქმედელი-ღუმბაძე.

„თუთ მცნობსა ცნობა გუმბრძანა, რას გვადრებ
შე უცნობელი“²

ანტონ I, მართალია, „მალაი აზრის გახლდათ იოსების განათლებაზე, მაგრამ იმავე „წყობილილიტყეობაში“ იგი გულსტიციელით აცხადებდა: „იოსებ თემცა დაპყრო ამოთათვის“-ო. „ამათი დაპყრობა“-ს ანტონი საერო ამბის გაღმკვეს უწოდებდა. იოსები თეთიონაც უსაყვედურებდა თავის თავს „დიდმოურავიანის“ ეპილოგში: „სოფლისა ზღაპრის თქმისათვის შეიქვენ დამნაშავე“-ო: მითუშეტეს, რომ იოსები იყო სიონის კათედრის ეპისკოპოსი, საეკლესიო პიროვნება.

პლატონ ოსელიანის ცნობით, იოსები ქვათახევიში აღკვეცილა ბერად და შემდეგ იმერეთში წასულა. იმერეთიდან ის რაჭაში გადასულა და იქ, ნიკორწმინდაში უფროსბეგთა თემსკობისად, იოსების ბერად აღკვეცა უნდა მომხდარიყო სააკაძეების ემიგრაციიდან დაბრუნების შემდეგ. 1643 წელს როსტომ მეფე წყალობის წიგნს აქლევს დიდი მოურავის შვილს იორამ სააკაძეს. სააკაძეები საქართველოდან დაბრუნდნენ შაჰ-აბას II-ის თანხმობით. შაჰ-აბას II გამეფდა 1642 წელს.

რაჭიდან, პლ. ოსელიანის ცნობით, იოსებ „გარდმოვიდა ქართლს და წარგზავნეს საათაბაგოს, რათა აღედგინათ აწყურის თურქთაგან გაქმეხებული ეპარქია“⁴.

პლატონ ოსელიანის ამ ცნობაში გიორგი ლონიძე ხედავს შეესაბამება ისტორიულ სინამდვილესთან. ლეონიძის აზრით: ა) როსტომ მეფე სრულიადაც არ იყო მზრუნველი ჭრისტიანობისა და კერძოდ მისა დაცვის მებრძოლი მესხეთში. პირიქით, ის იყო ენერგიული მამაიდიანი, სპარსეთში მამაიდიანობაში აღზრდილი. როსტომ მეფის ასეთ შეფასებაში გიორგი ლეონიძეს ვერ დავეთანხმებით. ჩვენ ვიცით, რომ როსტომმა დიდად შეუწყო ხელი საქართველოში ეკლესია-მონასტრების აღდგენას. მისი

1 ანტონ I, წყობილილიტყეობა, 1853, გვ. 226.

2 კ. კეკელიძე, ქართული ლიტერატურის ისტორია II, 1958, გვ. 527.

3 საქართველოს სიძველენი, II, 1909, გვ. 68, სტვ. 49.

4 იოსებ ტფილელი, დიდმოურავიანი, 1851 წლის გამოცემის წინასიტყვიობა.

5 იოსებ ტფილელი, დიდმოურავიანი, 1939, გ. ლეონიძის გამოცემა, გვ. XXIV.

მეფელე მარიაში კი უღიღეს მეცენატობის იტენ-
და ქართული ეკლტრის აყვავების საქმეში.
დღემდე შემონახულია მრავალი წიგნი მარია-
მის თხოვნით, თუ დავეთთი ვადამერალი, არა
ვევონია, როსტომ მეფისათვის უცნობი ყოფი-
ლყო მეფელის ეს საქმიანობა. «გადიოღ»,
წლები. როსტომის პოლიტიკა შეუთავსებელი
ყო ირანის პოლიტიკასთან. მართალია, როს-
ტომი შაჰის ვალი იყო, მაგრამ მისი საქმიანობა
ქართველებს საწინააღმდეგო არ იყო. ის ირან-
ის პოლიტიკას ქართველებს გაეზიოლაშეგბას,
არა მარტო არ არქებებდა, არამედ ზელსაც
უშლიდა. ირანი სულ უფრო და უფრო რწმუნ-
დებოდა იმში, რომ როსტომი სარწმუნოებით,
მართალია მამამდიანია, მაგრამ სისხლი ქართვე-
ლისა აქვს¹. როდესაც არსენ სუბანოვი იზოგ-
ზაურა საქართველოში, მას საქართველოს კათო-
ლიკოს-პატრიარქი არწმუნებდა: «Хан де наш
еще и бусурман, а к нам де милостивъ,
от него к нам никакой обиды нет. Если
бы де государь изволил нашу землю
взять, а хан бы наш рад был тому»².

ვიორგი ლეონიძის აზრით, ა) «თეთი როსტომ
ფაშა, ვისაც იგი ვითომ შეეცვლა, მძევინებრე
მამამდიანი იყო. შესაძლებელია, როსტომ ფა-
შა ნამდვილად იყო მძევინებრე მამამდიანი, მაგ-
რამ სამცხესათაბაგოში უფველად იქნებოდ-
ნენ ისეთი ქართველები, რომელთა დიდი დაბ-
მარების იმედი ჰქონდა იოსებს. უფრო მოგვი-
ანებთ ამ ქართველებმა ვათაყისუფელეს ახალ-
ციხეში. დატყვევებული, საქართველოს გაერ-
თიანებისათვის მებრძოლი მეფე ვიორგი XI.

1658 წელს გარდაიცვალა როსტომ მეფე.
როსტომის შვილი არ ჰყავდა ამიტომ მან ქართ-
ლის ტახტზე ვახტანგ მუხრანბატონი გააშეფა.

ვახტანგ V მინხად ისახავდა დემეყარებინა
შვილობა საქართველოს ცალკეულ სამთავ-
როებს შორის და თუ ამისა საშუალება იქნე-
ბოდა გაეერთიანებინა საქართველო ერთი სკიპ-
ტრის ქვეშ.

ვახტანგ მხოლოდ გარეგნულად იყო მამა-
დიანი, ზოლო ნამდვილად კი ქრისტიანობა და
ქრისტიანო დიდად სწვალობდა. იგი იყო მხნე
და დუღალავი კაცი. «Князь хотя по ре-
лигии магометанин, старается чтобы в
епархии было достаточно духовенства и
на духовых должностях назначает обык-
новенно своих родных»³.

¹ დ. გვრიტიშვილი, ნარკვევები საქართვე-
ლოს ისტორიიდან, II, 1965, გვ. 399.

² ი. ცინცაძე, კრებ. რუსეთ-საქართველოს
ურთიერთობის წარსულიდან, V, 1955, გვ. 266.

³ იოსებ ტფილელი, დიდმოურავიანი, გ. ლე-
ონიძის რედაქციით, 1939, გვ. XXIV.

⁴ Шарден, Путешествие по Закавказью в 1672-1672, 1902, стр. 200.

ვახტანგ V შანავეზმა კათალიკოსად დასვა
თავისი ბიძაშვილი დიდმოურავიანი «ქაქვილიძისა»¹
განათლებული. ზოლო სიონის კათედრის ქვის
კოშკისად ახლო ნათესავი იოსებ სააკაძე. ვახ-
ტანგ V შანავეზის დედა ვიორგი სააკაძის ქალი
იყო.

იოსებ სააკაძის სიონის კათედრაზე დანიშნა
უნდა მომხდარიყო 1660 წელს. 1658 წელს სი-
ონის კათედრაზე ისევე ელისე თბილელი ჩანს.
ვიორგი ლეონიძის აზრით, იოსები თბილისის
კათედრაზე ჩანს 1650-1688 წლებში².

კ. კეცელიძის აზრით, «როგორც უნდა იყოს
«დიდმოურავიანი»-ს ავტორად უნდა ჩაითვალოს
ის იოსები, რომელსაც თბილისის კათედრაზე
ეხებოდა 1661-1688 წლებში და რომელიც მოკ-
ლეული იქნა 1688 წელს, როდესაც ვიორგი XI
დუმეთს იღებდა»³.

ბიძინა ქიქოძე ფიქრობს, რომ იოსები სიო-
ნის კათედრას განაგებდა 1681-1688 წლებში⁴.
ქიქოძის ეს ცნობა არ უნდა იყოს სწორი,
ვინაიდან 1661 წელს თბილისის სიონის კათედ-
რაზე უკვე იოსებ თბილელიან. თ. ეორდანიანი
«ქრონიკებში» ვკითხულობთ ასეთ ცნობას:
ქვსა 1660 წ. დაქდა შანაოზ მეფე ბატონად,
ბოშქერი იმის ბიძაშვილი კათალიკოსად».
ჩვენ ვფიქრობთ, რომ დაახლოებით ამ პერი-
ოდში მოხდებოდა იოსების დანიშნაე თბილი-
სის სიონის კათედრაზე. შარდენი თავის მოგ-
ზაურობაში აღწერს სიონის ტაძარს, რომელიც
ამ დროს უშთაფრესი ყოფილა თბილისში.

ვახტანგ V საქართველოს გაერთიანებისათვის
იბრძოდა. ამ მიზნით მან გააშეფა იმერეთში თა-
ვისი უფროსი შვილი არჩილი. არჩილისა და
ვახტანგის მეფობა ქმნიდა ხელსაყრელ პირო-
ბებს საქართველოს გაერთიანებისათვის. მაგ-
რამ შინაფეოდალურმა შეღღმა ჩაშალა ვახტან-
გის გეგმები.

იოსებ თბილელი დიდი ერთგული იყო მუხ-
რანბატონებისა. ის სულთა და გულთა იზია-
რებდა ვახტანგის იდეებს. იოსებ თბილელი,
როგორც სიონის კათედრის ეპისკოპოსი, ეკლუ-
სიურ ცხოვრებაშიც მონაწილეობდა ცენტრ-

¹ თ. ეორდანიანი, ქართლ-კახეთის მონასტრე-
ბის და ეკლესიების ისტორიული საბუთები,
1903, გვ. 211, სიგ. 11.

² ი. ტფილელი, დიდმოურავიანი, 1939, გ.
ლეონიძის გამოცემა, გვ. XXV.

³ კ. კეცელიძე, ქართული ლიტერატურის ის-
ტორია, II, 1958, გვ. 526.

⁴ ბ. ქიქოძე, ისტორიული პოემა ძველ ქარ-
თულში.

⁵ თ. ეორდანიანი, ქართლ-კახეთის მონასტრე-
ბისა და ეკლესიების ისტორიული საბუთები,
1903, გვ. 222 № 56, Пурцеладзе, Грузинские
церковные гуджары, стр. 133.

ღერი ხელისუფლების განსამტკიცებლად. აღ-
ვერდელი მიტროპოლიტი ნიკოლოზ ანდრონი-
კაშვილი იოსებს სთხოვს კათალიკოსთან შეამ-
დგომლობას და პატივებს მის მიერ გვირგვინის
დადგენისათვის კათალიკოსის უნებართვით.
„მოწინავე, გუდენიან პირს მხურვალე მონა-
წილეობა მიუღია სახელმწიფო საქმეებში“².

იოსებ თბილელი გუგუზავნია ვახტანგ V შარ-
დენის შესახებდრად³.

თბილისში შემოსულ კახელებსაც თბილელი
შეხვედრია: „მითი, (ე. ი. კახელების) აქ შე-
პოვდნის დრო არა ჩანს, უნდა ყოფილიყო
1662 წლის დამლევი ან 1663 წლის დამდევი.
პირველში იგინი მიუღო ქართველ ეპისკოპოსს
თბილელს და კი პატივითაც მოაპრობია“⁴.

თბილელი რომ დიდი პატივისცემით სარგებ-
ლობდა იმდროინდელ ქართლში, ამას ამტკი-
ციებს შანავაზ მეფის განჩინების წიგნი. წიგნი
შედგენილია 1670 წელს — სარჩელი და საჩი-
ვარი ბარათაშვილებსა და ვიარაღმწოდებს
შორის. ამ საჩივარს ესწრებოდა იოსებ თბი-
ლელი.

იოსებ თბილელი რომ ახლო ურთიერთობა-
ში იყო ვახტანგ V სავეფო კართან, ამას ამტკი-
ციებს ერთი მინაწერი. 978 წელს არის გაღა-
წერილი ეფთვიძის მიერ „დავითანი“ (H 1346).
ამ ხელნაწერს შემოუნახავს იოსებ სააკაძისა
და არჩილ მეფის მინაწერი.

იოსებ თბილელი შანავაზის კაპის მწიგნო-
ბარით ყოფილა. მისი შედგენილია შანავაზის
ეპისტოლე პაპის კლიმენტ X-ისადმი — 1657
წ. ზაფხულში ანტონ I იოსებ თბილელს შესა-
ხებ აღნიშნავდა: „საყუარელი იყო ერთაცა ყო-
ველაგან“⁵.

ვახტანგ V ვერ შესძლო თავისი მიზნების გან-
ხორციელება. შინაფეოდალური შუღლი ვახდა
მიზეზი ვახტანგის მიზნების დამხსენებისა.
მისი გარდაცვალების შემდეგ ტახტზე ავიდა
გიორგი XI.

¹ იხ. თ. ეორდანი, ქართლ-კახეთის მონას-
ტრების და ეკლესიების ისტორიული საბუთები,
1903, გვ. 205.

² იოსებ ტფილელი, დიდმოურავიანი, 1939,
გ. ლეონიძის გამოცემა, გვ. XXIV.

³ Шарден, Путешествие по Закавказью в 1672-73 гг., 1902, стр. 226—227.

⁴ მ. თამარაშვილი, ისტორია კათალიკოსისა
ქართველთა შორის წამდგომის საბუთების შე-
მოკრებითა და განმარტებით XIII საუკუნისდგან
ვირეუ XX საუკუნემდე, 1902, გვ. 223.

⁵ საქ. სიძველენი, 1909, II, გვ. 132-133-134,
სიგელი 107.

ქართლის მეფის გიორგი XI მთელი საქმი-
ანობა თავისი შინაარსით შაპის საწინააღმდეგო
ხასიათისა იყო. „ერანისადმი მრბნილობას“¹
უფრო ნაყლებად ითმენდა, ვიდრე მამა შირს
და აფანეებისთვის საიდუმლოდ ემზადებოდა².

გიორგი უფრო აშკარად დაადგა საქართვე-
ლოს გავრთიანებისათვის ბრძოლის გზას. იგი
არ შეუშინდა მტრის რისკებს და რენეგატ თა-
ვადთა წინააღმდეგ სასტიკო ზომები მიიღო.
სომხეთის მეღალი თოვით მოავევლევინა, ერეკ-
ლე მუხრანბატონი და შანაბელი ციხეში გამო-
კეტა, ისინი ერისთავს კაცები მიუჩინა და საბ-
ლით მოახრბობინა, გიორგი ამასაც არ დაჯერ-
და. კახეთი განაწის ხანს ჰქონდა სამშართვე-
ლოდ. გიორგი კახელ ფეოდალებს შეუთანხმდ-
და წინადადება მისცა ქართლ-კახეთი ერთ სა-
მეფოდ გაეერთიანებინათ, თავალებმა აქაც
ულაღატეს გიორგის. თამაზ ორბელიანი (ვი-
ორგის დედის ძმა) უმუხბოლა მეფე გიორგი
XI-ს.

თამაზ სარდლის დაღატის შემდეგ აფანევა
განწირული აღმოჩნდა. გიორგის ძალები იმითაც
შემეორდა, რომ „მოკვედარაიყო მისეჲ მეფისა
მუხრანბატონი თეიმურაზ, რომელი იყო კაც
დიდშემძლე საქმისა, ერთველი მეფის და რი-
დომდენს ყოველი“³.

გიორგი მინეც არ კარგავდა მზნობას და
ურჩ ფეოდალთა წინააღმდეგ მდგრად ბრძო-
და. „მ დროს, საშინელი ფეოდალური აღრე-
ვისა, შფოთისა და განდგომილების დროს,
იოსები დიდ ერთველებას იგნს ტახტისადა.
იგი საიმედო და თავდადებული კარისკაცია
შამ-ნავაზის, არჩილის და შემდეგში გიორგი
XI-ისა“⁴.

გიორგი ურჩი ფეოდალების აღავშენა სწი-
რავდა მთელ ძალასა და ღონეს. ერთ-ერთი დი-
დი ფეოდალის არაგვის ერისთავთან ბრძოლაში
დაიღუბა მუხრანბატონების ერთველი, სიონის
კათედრის ეპისკოპოსი იოსებ სააკაძე-თბილელი,
„შეუშვენეს სტვა დროშანი და უმეტეს უწყეს მე-
ფის დროშასა სროლა, მტკლეს თბილელი იო-
სებ, ქაიბოსრო ციციშვილი და სტვანი მრავალ-
ნი“⁵. ეს მოხდა 1688 წლის გაზაფხულზე.

¹ ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება 1469-
1800 წლამდე, 1913, გვ. 68.

² ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება 1469-
1800 წლამდე, 1913, გვ. 96.

³ იოსებ ტფილელი, დიდმოურავიანი, 1939,
გ. ლეონიძის გამოცემა, გვ. XXVIII.

⁴ ვახუშტი, საქართველოს ცხოვრება 1469-
1800 წლამდე, 1913, გვ. 90.

ლია წერილი გამოცხადება „განათლებას“ ლირაქორს ახვ. ნ. ბერულავას

ამხანაგო ხუტა!

კარგი ხანია, საქმეში ჩახედულ მწერალთა შორის სამართლიან გაცვირებებს, გულისწყრომას, ლომილს და სხვა მსგავს რეაქციებს იწვევს საზოგადოებრივ ასპარეზზე თქვენი მუშაობის ზოგიერთი მხარე და საქციელი. ასე რომ, წერილი, რომელსაც ქვემოთ წაიკითხავთ, წლებით არის შემზადებული.

სხვადასხვა მხედვის გამო მე აქ მარტო თქვენს საგამომცემლო მოღვაწეობას შევეხები და მხოლოდ გაცვირით მოგვხსენიებთ, როგორც პოეტს.

მაშ, დავიწყეთ!

იქნებ ამ წერილის დაწერა კიდევ გადადებულიყო, წიგნის ბაზარზე რომ არ გვეზიდა ვიდრე ერთი ახალი დადასტურება გამოცემლობის ხელმძღვანელობის თქვენეული სტილისა. ეს გახლავთ საშუალო სკოლისათვის განკუთვნილი ისტორიის ორი სახელმძღვანელო, ერთიცა და მეორეც გამოცემლობა „განათლებამ“, რომლის დირექტორიც თქვენ ბრძანდებით, მიმდინარე წელს გამოსცა. ამ წერილს პრეტენზია არა აქვს მიმოიხილოს საქართველოს ისტორიის როგორც ერთი, ისე მეორე სახელმძღვანელოს ავტორი. ეს უთუოდ სპეციალისტ-ისტორიკოსთა საქმეა, მე მხოლოდ ე. წ. „ლიტერატურის ნაწილის“ განხილვით შემოვიფარებლები. ამ საკითხის განხილვა, ევონებ, არც თქვენთვის იქნება ინტერესსმოკლებული. გარდა იმისა, რომ გამოცემლობის დირექტორი ხართ, თქვენ ხომ პოეტურ ბრძანდებით. სხვათაშორის, ერთ დროს საქმოდ ენარჩვეულ, აქტიურ პოეტად გვევლინებოდით. შემდეგ საგამომცემლო მუშაობა წავართეთათ ბევრი დრო და ცოტა ხელი შეგვეშალათ. ამის გახსენებით მე ეცდილობ ხაზი გავუსვა იმ გარემოებას, რომ თქვენ მშვენივრად იცით, ხად დაბალი და სად მაღალი თარია და სად რა დევი ნახევარსაუკუნოვანი ჩვენი საბჭოთა ლიტერატურის თარობებზე. შით უფრო გასაოცარია, რომ დაწესებულებაში, სადაც თქვენი უშუალო ხელმძღვანელობით მუშაობენ და სადაც, თქვენი მუშაობის სტილი რომ ვიცით, უთქვენოდ მიიქვს წერტილით ვერავინ შეცვლის სწორედ ასეთ დაწესებულებაში დასახება ჩვენი ქართული მწერლობის ინტერესები, გამოდის წიგნები, რომლებშიაც განუკითხავად მახინჯდება მისი ნამდვილი სახე.

წერილი რომ არ გავვიგრიქვდეს, ხომ არ ჯობდა, თვით წიგნებზე ვეცხადებრა? მსჯელობის გასაადვილებლად, მოდიეთ, შ. მესხიას და ე. გუბუას წიგნს პირველი სახელმძღვანელო

ვეწოდეთ, ლ. ციხისთავის, შ. ცერცვაიის და ი. მახარაძისას კი — მეორე სახელმძღვანელო.

მაშ ასე: პირველი სახელმძღვანელო ამა წლის 26 ივნისს გახლავთ ხელმოწერილი დასაბუქდად, მეორე კი 27 ივნისს. ახლა ეს არა ბრძანოთ, წაიკითხული არა მაქვს, არც დაბუქდვამდე წაიკითხავს, არც დაბუქდვისასო.

მაინც, ასეთი რა სწერია იმ სახელმძღვანელოებში? გადავშალოთ პირველი მთვანი. იქ შავით თეთრზე სწერია, რომ თქვენ, პატრიცულეო დირექტორო, დიდი დამსახურება მიგიძღვით ქართული ლიტერატურის წინაშე და როგორც პოეტი „განსაკუთრებით აღსანიშნავი“ ბრძანდებით ერის ისტორიაში (გვ. 302). ამავე დროს, „ისტორიამ“ უსიტყვოდ ვეუბნებება, რომ ისეთ პოეტებს, როგორც იყვენო ლადო ასათიანი და შირზა გელოვანი, აღექვსანდრე საჭაია და სევერიან ისიანი, როგორებიც არიან აღექვსანდრე გომიანივილი და ვაბრიელ ჯაბუშანიური, ალექო შენგელა და ლადო სულაბერიძე, თაბარ ჭელიძე და ჯანსუღ ნარეკიანი, თემურაზ ჯანგულაშვილი და შოთა ნიშინიანიძე, ოთარ ჭილაძე და ბევერი სხვა, არც რაიმე დამსახურება მიუძღვით მშობლიურა ლიტერატურის წინაშე და არც, რასაკვირველია, რითიმე „აღსანიშნავი არიან“. უფრო მეტიც: ისინი საერთოდ არ არსებობენ! თუ თქვენი „ისტორიის“ მიხედვით ვიმსჯელებთ, ამხ. დირექტორო, იყვენო ეული, ზომლეთელი და არას ბერულავა, არ ყოფილან ნიყო ლორთქიფანიძე, და წარმოიდგინეთ მიხეილ ჯავახიშვილიც კი.

გადავწყვედეთ წინა საუკუნეებსაც? ინებეთ! ნეტავი რა დააშავა ჩვენმა სწორუპოვარმა პიანოგრადიამ, რომ თქვენს „ისტორიაში“ შეტანის დირსი ვერ გახდა? ნეტა რა ცოდვები მიუძღვით მთელ პლავდას რუსთაველის წინამორბედი პოეტებისა — იოანე მინჩხა, იოანე შტებვარს, ბრწყინელო ვიქნ მონღრეკოს?

უფუხრებას მივ მოითხოვს, მაგრამ ერთი მარტივი გავფრცობელი წინადადებათ მაინც გვეთქვა, რომ ჯერ კიდევ მე-9 მე-10 საუკუნეებში უკვე გვექონდა დირსეული პოეზია, ხოლო თავი შეგვეკავებინა, ზოგიერთი თანამედროვე პოეტის უსუსური ლექსების არაფრისმთქმელი ჩამოთვლისიგან.

როგორც ძველი, ისე ახალი და უახლესი ქართული ლიტერატურის მიმოხილვიდან საესეებით ამოვდებელია ლიტერატურის ორი დიდი დარგი — თარგმანი და კრიტიკა. არ გაგხსენებიათ თვით ივანე მაჩაბელი, დიდი ქართუ-

ლი საზოგადო მოღვაწე და შექსპირის გადმო-
ქართულბული. რაკი ამ გზას დაადექით, ცხადია,
ველარ შეჩერდებით ვახტანგ კელდის, ვივი
ვახტანგის, გრიგოლ აბაშიძის და სხვათა
აუფლებლ...

უკეთეს მდგომარეობაში ვერა ჩვენი კრიტი-
კოსები და ლიტერატურისმკვლევები აღმოჩნ-
დნენ. თქვენივე, მაგალითად, ეტყობა, ადგილი
წარმოადგენია ქართული მწერლობა კიბა აბა-
შიძის, პაველ ინგოროვას, ბესარიონ ელენის,
ლევროსი კალანდაის, დიმიტრი ბენაშვილის,
ვიორჯი ჩიხლაძის სახელების მოუხსენიებლად.

სამაგიეროდ, ამხანაგო ხუტა, ომისმემდგომი
ლიტერატურისადმი მიძღვნილ ნაწილში ხელახ-
ლა იხსენიება თქვენი გვარი (გვ. 320). დიდებულ
კონტრეტში ბრძანდებით, მშვენიერი პოეტების
გარემოცავში. ჩვენთვის გასაგებია, რომ ლიტერ-
ატურისა და ხელოვნების ყველა მოღვაწე ვერ
მოიპოვებს ადგილს ერის ისტორიაში, გასაგე-
ბია, რომ ადგილის, ამ სიტყვის პირდაპირი და
ვადატანითი გავებით, ეკონომიის ეწოდით, და-
საზოგადო იყო ყოველი სტრიქონი, ყოველი სასტამ-
ბო ნიშანი, მაგრამ ხომ არ აქონებდა უარი
ვეთქვით საერთო სახელის განმეორებითს
რეკლამაზე და ის ერთი თუ ორი სტრიქონი
დაგეგმით რეკლამაზე, ვიორჯი შატბერა-
შვილის, თათარ ჩხეიძის, თამაზ კილაძის, ნოდარ
დუმბაძის, ოტია იოსელიანის, ედიშერ ყიფიან-
ის, ზევაზ ინანიშვილის ცნობილი, მშობელი
ხალხში, მეთხვეულა ფართო მასებში ფეხ-
გადგმული რომანებისა და მოთხრობებისათვის,
ან, ეთქვით, პოლივარე კაპაბაძის „უკუყვარე
თუთახერისათვის“, რომელიც ქართული დრამა-
ტურგიის მშვენიერს და ნამდვილ მარგალიტს
წარმოადგენს?

როგორ ფიქრობთ, პატრიკემლო ამხანაგო,
ხომ არ მოიგებდა მოზარდი თაობისათვის გან-
კუთვნილი ისტორიის სახელმძღვანელო, ასე რომ
მოქცეულიყავით.

სწორედ გასაკვირია, მეტი რომ არა ეთქვით,
საიდან მოდის თქვენი ამხელა თეთნებობა და
ვაშბედაობა!

თქვენ, ალბათ, უკვე ფიქრობთ ამ წერილის
ავტორის მისამართით — რას ამხივებია, ნეთუ
არ იცის, რომ დირექტორი, ვისაც გამოცემ-
ლობის მრავალფეროვანი მუშაობა აწევს კის-
რად, მისი რომელიმე რედაქციის სარედაქციო
მუშაო არ არის? მართალია, დირექტორი კი
ინაწილებს თავისი დაწესებულების მუშაობის
ყოღვაძარალს, მაგრამ ნეთუ ის მოვალეა, ყო-
ველ მის შიდა გამოცემულ წიგნს პირფესვიანად
იკონტროლეს? ასე რომ, უფეთუდ გავკვირებული
ბრძანდებით, რა უფლებით მოგმართავთ ღია
წერილით პირადად თქვენ და არა სახელმძღვანე-

ნელის ავტორებს ანდა საქართველოს სსრ-
განათლების სამინისტროს კოლეგიას.

ღიაზე, სწორედ ამაზე ვაპირებ მოგახსენოთ,
ის ამბავი, რომ წერილი თქვენივეა, რომელიც
თელი, სრულიადაც არ ხსენს პირითად პასუ-
ხისმგებლობას ავტორთა კოლექტივებს. ჩვენს
დროში ბავშვმაც კი იცის, რომ ჩვენ-ჩვენს უსუ-
სურ ლექსებზე, პირველ ყოვლის, მე და თქვენ,
ლუბანზე ან ბერულავა ვაგებთ პასუხს და შემ-
დეგ გამოცემლები. მაგრამ მოგმართავთ თქვენ
და არა ავტორებს იმის ვაშო, რომ, სადაც არ
უნდა მასხობობდეთ თქვენ, რაკილა მწერალთა
კავშირის წევრია ბრძანდებით, ქართული მწერ-
ლობის წარმომადგენლად მიგვიჩნევიხართ და
მისი ინტერესების დამცველად გვეურს გვეგუ-
ლებოდეთ. ეს დიდი პატივი უნდა იყოს თქვენ-
თვის და ბევრს უნდა ვავალბედოთ.

ჩვენი ლიტერატურის ისტორიის ასეთმა და-
მახინჯვებამ, უნებლემ თუ ნებისმიერმა, ვერ
დაგვიმალავთ, დიდი უკმაყოფილება გამოიწვია.
გეხსომებთ, ამ საქმის თაობაზე თქვენ სხვადა-
სხვა დროს რამდენიმე აღმწოდებულმა ქარ-
თველმა მწერალმა ვაგვიზიარათ თავისი კანონი-
ერი გულისწყერიობა. პირველი თქვენი პასუხი სწო-
რედ ისეთი იყო, ზემოთ რომ მოგახსენეთ:

„საღ? როდის? სახელმძღვანელო ვერ კიდე
აღქმანდრე გომიაშვილის დირექტორობის
დროს იქნა წარმოებაში ჩაშვებული, თვლი ვერ
მოვადგენე, გამოშრბა, არ წამიკითხავსო“.

საქართველოს ისტორიის სრულყოფილი სა-
ხელმძღვანელო შექმნა ჩვენი ისტორიკოსების
სადღესის და გადაუდებელი ამოცანაა. აი, რო-
გორც იქნა, შეიქმნა ორი სხვადასხვა სახელმძღვან-
ნელო და მისი გამოცემა თქვენს გამოცემლობას
დაევალა. ნეთუ თქვენ იმდენად გულგრილი
აღმოჩნდით ამ უმნიშვნელოვანეს საქმის ში-
მართ, რომ მთელი წლის განმავლობაში, სანამ
ერთიც და მეორეც გამოსაცემად მზადდებოდა,
სახელმძღვანელოები ცალი თვალის ვადაკრი-
თაც არ წიკითხეთ. ნეთუ თქვენ ფიქრობთ,
რომ წაუკითხობის არასაკრებელი მომხიზვება
ჯობს სინამდვილის გულგრილად აღიარებას?

ეთქვით, მართლაც ასე მოხდა: არ განახავთ
და არ იცით...

გამოდის, რომ ყველამ, ვინც სახელმძღვანელო
დაწერა, ვინც ის გამოცემლობაში დასაბეჭდად
მოამზადა და ასოთამწერობაზე მიიყვანა, დირექ-
ტორი აღქმანდრე გომიაშვილს უგულვებელყო-
ფა ვებებდა, პოეტ ბერულავას უღაგო დამსახუ-
რებას ქართველი ერის წინაშე კი ვერსად
გაქცა. და ეს მოხდა გომიაშვილის დირექტო-
რობის დროს, გომიაშვილისა, რომელსაც სჯერა
და არც თუ უსაფეთლოდ, რომ თავისი ადგილი
აქვს ქართულ საბჭოთა ლიტერატურაში!

თქვენ მაშინ თავის დაძვრენის სხვა ფანდიც
იხმარეთ: ხსენებელი სახელმძღვანელოები ვა-

მარცხეული გამოვიდნენ განათლების სამინისტროს მიერ გამოცხადებულ კონკურსზე და გამოცხადებაში ჩვენ წერტილ-შიმის გასწორების უფლებაც კი არ გვქონდა, სახელმძღვანელოები უცვლელად, გოველგვარი შესწორების გარეშე უნდა დაგვებუქათ.

ეს როგორ გვეკადრებათ! განათლების სამინისტრო მხოლოდ შიდაობას ეტყოდა გამომცემლობას მეშვეებს თუ ისინი თავიანთ მოვალეობას პირნათლად შეასრულებდნენ და სამინისტროს და ავტორთა ქვეფს აშკარა უზუსტობა გასწორებასა და სახელმძღვანელოთა შემადგომ სრულყოფაში დაეხმარებოდნენ. მე თქვენ გაბუღებულ და ამასთან ერთად იოლად შესამდგომელ კორექტივებზე გელაპარაკებთ. ხელს არ გაძლევდათ თუ გიკრძალავდათ ეინე? ვყოთხით სამინისტრუს მეშვეებს, შორს არ არიან!

განათლების სამინისტროს სათანადო ვანყოფილებაში ჩვენ ვერ მივყავლით შ. მესხიას და ვ. ვურუას წიგნის დედას. კონკურსში გამარჯვებული წიგნის პირველსახე გეაინტერესებდა და თქვენთვის მისახვედრად, რისთვის და რა მიზნით. პატარავთ დირექტორო, ცოდეა გამხელელი ჯობს და, არსებობს პიპოთება, რომ „უცვლელი“ ტექსტის ჩასწორება მაინც მოხდა. პიპოთება იმას ნიშნავს, რომ აქ გამოჩატებული არ არის შეცდომა, მაგრამ, მგონი, ისეთი შეცდომისათვის არ ჩამოგვარჩნონ. არ ციცი, სად, როდის და ვისი ხელით, ისეთი შთაბეჭდილება გვჩნება, რომ ჩასწორება მოხდა და მოხდა იგი სწორედ გამომცემლობის დირექტორის სასარგებლოდ.

ამას ვაკვირებინებს აბაჯი სახელმძღვანელოში, სადაც ვანუერელი იოსებ ნონეშვილი და რევაზ მარგინაი ბერულავითაა გასამებული. ეს დავიდასტურა თქვენმავე განცხადებაში: დიხა, ასე შწამს და სახელმძღვანელოში ყველგვარი სწორად სწორიაო.

დასასრულ ნოთიერი საბუთიც იწებეთ! უახლოესი წინაპარი თქვენ მიერ გამოცემული სახელმძღვანელოები; ამავე ავტორების „საქართველოს ისტორია“ VII-VIII კლასებისათვის განკუთვნილი და თქვენამდე, 1961-62-63-64 წლებში ოთხჯერ გამოცემული. არცერთ გამოცემაში ჩვენს ისტორიკოსებს ბერულავა არ გახსენებიათ და ბუნებრივიაა — მაშინ თქვენ ხელთ არ იყო გამომცემლობა „განათლება“, დირექტორი აქ განსვენებული შ. ბუაჩიძე გახლდათ.

თქვენ „გწამთ“, ამხანაგო დირექტორო! რწმენა დიდი რომ არის, თუ იგი გააზრებული, ინტელექტუალური რწმენაა.

თქვენ „გწამთ“!
რა გწამთ, ამნ. ხუტა? თქვენ გწამთ, რომ ქართულმა ერთმა პანტელეიმონ ჩიკვაძის სახე-

ლი უნდა შემოინახოს, ხოლო მიხეილ ჯავახიშვილისა დაიწყებას მისცეს?

თქვენ გწამთ, რომ საქართველოს ისტორიის უნდა იხსენიებოდეს თითო-ორიოჯ უწიფა პოეტური თხზულების ავტორი, ხოლო უფულგებულყოფილი იქნეს გრავოლ ორბელიანი, რომლის არმოხსენიებით ქართული პოეზია ამქარად ღარიბდება.

„ომის წლებში ქართულ მხატვრულ ლიტერატურას ბევრი ნიჭიერი ახალგაზრდა პოეტი და მწერალი შეემატა. ამათგან განსაკუთრებით აღსანიშნავია პოეტები რ. მარგინაი, ი. ნონეშვილი, და ხ. ბერულავა“ (იხ. ხსენებული სახელმძღვანელო გვ. 302).

ეს ომის წლებში!
„ომისშემდგომ წლებში ქართული ლიტერატურა ახალი შემოქმედებითი ნიმუშებით გაამდიდრეს ახალგაზრდა ნიჭიერმა პოეტებმა და მწერლებმა ხ. ბერულავამ...“ (გვ. 320).

ეს უკვე ომისშემდგომ წლებში!
თქვენ „გწამთ“! მართლა აძლენი გწამთ? თქვენ გწამთ, რომ იქ ზემო აბაჯში კანონიერად ხართ მიმატებული, ხოლო აქაც, ქვემო აბაჯში, კანონიერად წინ უძვლით მოქვს პლეადას?

გულს აპუოლიხართ და ამას რწმენას ეძახით!

ფაქტებით ვისაუბროთ, ამნ. ხუტა. ჯერ ერთი, ქართულ ლიტერატურას მარგინაი და ნონეშვილი ომის წლებში არ შემატებიან. ისინი ოცდაათიანი წლების მეორე ხელწვეულში გვჩნდნენ „ჩვენი თაობის“ ირგვლივ თავმოყრილი მრავალრიცხოვანი თაობის საუკეთესო წარმომადგენლები არიან. თქვენს სახელმძღვანელოში საესებით უგულვებელყოფილ ლადო ანათონთან, მირზა გელოვანთან, ალექსანდრე საჯიისთან, ვაბრიელ ჯაბუშანიურთან, ალექო შენგელასთან, ლადო სულაბერიძესთან, შალვა ამისულაშვილთან ერთად. მოხდა ისე, რომ ჩვენი რესპუბლიკის ყოფილი ხელმძღვანელმა ომისშემდგომ წლებში ერთ-ერთ თავის მოხსენებაში მარგინაი და ნონეშვილი ერთად მოიხსენია, რაც შემდგომ ტრადიციად იქცა. თქვენ საზრგებლობთ ქალაქით, სტამბით, საგამომცემლო გეგმის შედგენის, წიგნის გამოცემის უფლებით, რაც რატომღაც ერთთავად თქვენს ხელთ არის, და მესამე კაცად ეტმასენებით შათ.

სამაგიეროდ, ამნ. დირექტორო, თქვენ პირველი ბრძანდებით დიდი სამამულო ომის შემდგომ წლებში...

ომის წინა წელწიდან 4-5 წლის მუშაობა პოეზიაში რევაზ მარგინაის, იოსებ ნონეშვილის, ლადო ანათონთან და ალექსანდრე საჯიისთან თანხანთ პირველ საუკეთესო წიგნებში შეაქაბეს. ისინი უკვე ცნობილი პოეტები იყვნენ. მე და თქვენ მაშინ საშუალო სასწავლებელს ვამოთავრებდით და როგორც მწერლები ჯერ ეთდევ არ

ვარსებობდით. მალე ომი დაიწყო და ჩვენც დავიშალეთ — ვინ „ქორწილის“ გზას ვაუღვამ და ვინ „წისქვილისას“.

თქვენი წავიდნენ რევია ჯაფარიძე, თვითმკაზ ჯანგულაშვილი, ვახტანგ გორგენელი. საბედნიერად, ეს ხალხი ვადარაოთ ომს, მაგრამ მარჯვანმა და წინაშევიდმა დამკარგეს თავიანთი თანატოლები და ვანუყრელი მეგობრები — ღაღა ასათიანი და შირაზ გელაგანი. სინდისმა როგორ არ შეგაწუხათ, როცა ღაღოსა და შირაზს ადგილს იკავებდით ამ ხალხის გვერდით?

ბოლოს და ბოლოს იმისთვის ხომ არ ზიხართ ერთთავად დირექტორის სკამზე? — საკუთარ პერსონას რანგი წაუმართო, შესანიშნავი მწერლები ჩრდილში დააყენოთ და ასე ამგვარად შთამომავლობას ცრუ სურათი დაეტოვოთ სამოციანი წლების ჩვენი ლიტერატურისა.

• • •

კიდევ უფრო პრინციპული ხასიათის შენიშვნები გვაქვს მეორე სახელმძღვანელოს მისამართით.

საქმე ის არის, ამხ. დირექტორო, რომ ავტორია ამ კოლექტივის სიფხიზლისა და წინდახედვლების მკაცრში გამაოგნებელი საქმის საზარადო: უახლესი ჩვენი ქართული საბჭოთა ლიტერატურის ორმოცდაათი წელი ორ ნაწილად გაუყვია: 1938 წლამდე და ამ წლიდან დღემდე. რიგში სავსებით უგულვებელყოფილია 1938 წლიდან, ესე იგი მთელი ოცდაათი წლის განმავლობაში მომზადებული ძვრები ჩვენი ლიტერატურის ფრანგულზე. გამოდის, რომ საბჭოთა პერსონალის უმეტესი მონაცემები, მთელი ოცდაათწლიანი ეპოქის მაშინდელი, არც დირექტორი მწერლები შემატებია ჩვენს ლიტერატურას და არც საკურადღებო მათგან აღზღუდებანი.

შესაძლოა, უქანუხნელი 30 წელიწადი მართლაც არ იყოს ქვეყნის ისტორიად?

შესაძლოა, ჩვენი ლიტერატურის უახლესი სიდიდებში ვაკილებით ძნელი იყოს გარკვევა და მართლაც „წინდახედვლება“ სჭირდეს?

არ ვიცი, შე პირადად მიმანიძა, რომ იოლი გზა არჩეული, სურათი ღარიბად არის წარმოდგენილი, ხოლო თქვენ, ამხ. დირექტორო, შენიშნეთ რა, ავტორია ორი კოლექტივის ორი განსხვავებული მიდგომა ჩვენი ლიტერატურისადმი, — ხაყითა უანგაროდ უნდა გადაგწვევით.

რაც შეეხება თქვენი პიროვნების, თქვენი ლექსის პრამავანდის საკითხს ამ მეორე სახელმძღვანელოში, ჩვენ განცვიფრებული დავრჩით, რადგან „ლიტერატურის ნაწილში“ აქ ვერ ვიხილეთ ვალაკტიონ ტაბიძის, ტიციან ტაბიძის, გორგი ლეონიძის, პაოლო იაშვილის გვერდით. ჩვენი განცვიფრება ის იყო ავტორებისადმი პატივისცემაში ვაღბრადის აბიურბა, რომ, უცხად, „თვალმოთარებულ“ სტავ სათაურით შენიღბულ

ქვეთავენი აღმოგანიწყო: „ქართული ინტელაჯენცია ომის პერიოდში“ — ასე ეწოდება ქვეთავენი (გვ. 266).

„სამამულო ომის წლებში საბჭოთა ინტელაჯენცია და ლიტერატურამ დასაუღებელი წვლილი შეიტანა მტრზე გამარჯვების საქმეში“ — ეკითხებოდნენ პირველ ამბავში. „მწერლებმა, პოეტებმა და დრამატურგებმა... ა. ბელაშვილმა, ხ. ბერულავამ, ე. გამსახურდიამ... შექმნეს მალაღმბატურული ნაწარმოებები“, — ეკითხებოდნენ მეორე სვეტში.

აქ უკვე ისეთ ამბურდთან გვჯექვს საქმე, ცოლ-შვილი რომ ცოლშვილია, დამჯერე და ეკითხვანუხობილი, იმის მოიმდურებე ვაკი. პატრუცემულ ხეტა, თუ თქვენს ავტობიოგრაფიას ვერცემუნებით, თქვენ 1924 წელს დაბადებულხართ; ომი რომ დაწყებულა 17 წლის პრამავანულხართ, რომ დამთავრებულა — 21-ისა გამხდარხართ. ახლა გვეკითხებით, ამხანავო დირექტორო, ცოტა უხერხულად ხომ არ გრწმობთ თვენს ავადბელაშვილსა და კონსტანტინე გამსახურდიას შორის 17-18 წლის ყმაწვილი ხეტა ბერულავა, პრთოინციოდან დედაქალაქში პირველი ლიტერატურული ცდებითა და ლიტერატურული მიხედებით მოკრძალებით ჩამოსული? არა, ლიტერატურის ისტორია იცნობს მავალითებს, დაქტებს, როცა ჰმავთა პოეტებმა გენიალური შედეგები შექმნეს. მაგრამ ვეჭვობ, თქვენ პოეტების ასეთ კატეგორიას ეკუთვნოდეთ. პოდა, გეკითხებით, პატ. ხეტა, განმეორებით გეკითხებით და დამეჭობით ვახოვო, პასუხი გამცეთ; გახსოვდეთ, სახსნუხო ბარათს არაფრად ჩავთვლით, თუ ამ კითხვანუხ პასუხი არ გამეციეთ; სამამულო ომი რომ დაიწყო და თქვენ, 17-18 წლის ყმაწვილი, ლეგნებს წერდით, მაშინვე „უახლადედებელი წვლილი შეგარდათ მტრზე გამარჯვების საქმეში“, ავად ბელაშვილთან და გამსახურდიასთან ერთად მაშინვე „მალაღმბატურულ ნაწარმოებებს“ ქმნიდით თუ ტუფილია, რასაც მეორე სახელმძღვანელოს ავტორები მოგაწერენ?

• • •

ამხ. დირექტორო, ვამთავრებ წერვლას.

საოცარია, მაგრამ თქვენ ვევეთ ტაშისდამკერდელი. ტაშის, მოგვხსენებთ, ორგანიზაციის ზეახლდება. თქვენ ვაქვთ ამისი ნიჭი, მინც შეევევა უოველივე ზემოთქმულმა სერიოზულად არ დააფიქროს ტაშისდამკერდელი.

რა შეიძლება ეწოდოს ასეთ ნეშობას? ანგარება და, სკობს ყველაფერს თავისი სახელი დავარქვათ, საკუთარი პერსონის განსაღებულად თანამედრობის ბოროტად გამოყენება.

მოუთმენლად ველი გამოხმავრებას.

ღრმა პატრუცემით — შურმან ლეხანიძე.

სტამბაში მინაწერა:

„ნიტმა“ აშბავი მოვიტანათ, ამხანაგო დირექტორო! რაო, მაინც რა აშბავიაო? უსიამოვნო წერილს გწერენ, აბა შენ იცი, რას იღონებო?

იძულებული ხარტ, საჩქაროდ ინტერვიუ მოიწყოთ და ვაზეთ „სახალხო განათლებას“ კორესპონდენტთან აღიაროთ, რომ თქვენ, „როგორც მკითხველს, ძალზე სქემატური“ გგონიათ „ორივე წიგნის ის განყოფილებები, სადაც განხილულია საბჭოთა პერიოდის „ქართული მკვიდრება, ხელოვნება, ლიტერატურა...“

ახლაა გგონიათ, ამხანაგო დირექტორო, „ძალზე სქემატური“ და ისიც „როგორც მკითხველს“ გგონიათ? თქვენ მკითხველი ხარტ, ამხანაგო ხეტა, ამ სახელმძღვანელოების? უმანკო მკითხველი?! გამომცემელი ვინლაა?!

თანაც ყველაფერს განათლების სამინისტროს აბრალებთ: „მართლაც მივიღეთ წერილები, რომლებშიც განხილულია“ ორივე წიგნა: „თვითველ მოსაზრებასა თუ შენიშვნას უფრადლებით განიხილავს საქართველოს სსრ განათლების სამინისტროს კოლეგია“...

დიდი შელავითია! 60-ათასიანი ტრაკით ქართული მწერლობის დამახინჯებელი სერაითი საქართველოს მოპდინეთ და ახლა, რა გუჩქარებათ, „სთხოვთ პედაგოგიური დრონტის მუშაყებს“, გაცნობონ თავიანთი მოსაზრებანი და შენშვნები, ხოლო თვითონ ქართულ მწერლობას, საქართველოს მწერალთა კავშირის პრეზიდენტს არც სთხოვთ და არც თავის დროზე ვითხოვიათ; როცა უმჭობესი იყო ვეთხოვიათ, ერთი თვალი მაინც გადავვლო ლიტერატურის ნაწილისათვის საქართველოს ისტორიის სახელმძღვანელოებში.

თქვენ იძულებული იყავით ზერხისათვის მიგეშართათ, დაგესწროთ და პროფილაქტიკური მოსაზრებებით ამ წერილის გამოქვეყნებამდე დაგებუდათ თქვენი ინტერვიუ, სადაც ცდილობთ შენიღბოთ საქმის არსი. მეც იძულებული ვარ, სტამბაში მოვიდე და საზოგადოება რომ შეცდომაში არ შეიყვანოთ, ეს აზნაცები მივწერო ღია წერილს.

კარგად ბრძანდებოდეთ!

მ. ლ.

8360 80 433.

602/79

ИНДЕКС

76128

ОБРАЗОВАНИЕ
И НАУКА

«М Н А Т О Б И»

ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ ЛИТЕРАТУРНО-ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
И ОБЩЕСТВЕННО-ПОЛИТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

ИЗДАТЕЛЬСТВО «ЛИТЕРАТУРА ДА ХЕЛОВНЕБА»